
BUHR B
a39015 00027361 8b

In Memory of

STEPHEN SPAULDING

1907 – 1925

CLASS of 1927

UNIVERSITY OF MICHIGAN

W.H.W[illegible] 1927

OVERIJSSELSCHE

ALMANAK

VOOR OUDHEID EN LETTEREN.

Overijsselsche ALMANAK

VOOR

OUDHEID EN LETTEREN.

1850.

Vijftiende Jaargang

DEVENTER,

J. DE LANGE.

1849.

Berigt voor den Kalender.

De Kalender is berekend voor Deventer, welks ligging door den Generaal KRAIJENHOFF *trigonometrisch bepaald is op* 52° 15′ 9″ *N. B. en* 3° 49′ 12″ (*in tijd* 15^m 17^s) *Oosterlengte van Parijs, of* 6° 9′ 37″ (*in tijd* 24^m 38^s) *Oosterlengte van Greenwich, of* 7° 14′ 22″ (*in tijd* 28^m 57^s) *Westerlengte van Berlijn.*

Alle opgaven zijn in middelbaren tijd gesteld; de kolom middelbare tijd op den waren middag *dient om dadelijk waren tijd tot middelbaren te herleiden en omgekeerd.*

De dag begint op den middelbaren middernacht en wordt in twee gelijke deelen verdeeld: — het tijdsverloop van middernacht tot middag wordt morgen, *van middag tot middernacht* avond *genoemd.*

Op de eerste bladzijde der maand wenschte men de aanwijzing van feestdagen te behouden. Plaatsgebrek verhinderde ons dus, voor iederen dag den tijd van Maans- op- en ondergang beide aan te geven. Men vindt daarom van nieuwe tot volle maan alleen den onder-

gang, van volle tot nieuwe maan alleen den opgang; hetgeen overigens tot gewoon gebruik voldoende is.

De overgebleven ruimte, op de tweede bladzijde der maand, heeft men aangevuld met de opgave van den tijd van zigtbaarheid der voornaamste planeten, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Van Mercurius, die, door de nabijheid der zon, slechts uiterst zeldzaam gezien wordt, en de verdere telescopische, is niet gesproken, daar het Jaarboekje toch niet voor sterrekundig gebruik is ingerigt.

INHOUD.

Zonsverduisteringen.

Het jaar 1850 levert slechts twee verduisteringen op van de Zon; geen enkele van de Maan. Van die Zon-eclipsen zal daarenboven in onze streken niets te zien wezen.

I. *Zonsverduistering* den 12 Februarij. Bij ons onzigtbaar.

II. *Zonsverduistering* den 7 en 8 Augustus. Bij ons onzigtbaar.

JAARTELLINGEN EN FEESTDAGEN
VOOR HET JAAR 1850.

Het jaar na de Geboorte onzes Heeren is . . .	1850
Na de Schepping der Wereld	5799
Na de Joodsche tijdrekening, beginnende 7 Oct. O. S.	5611
Na de onafhankelijkheid der Nederlanden . . .	37

Het Guldengetal	8	De Zonnecirkel	11
De Epacta	XVII	De Romeinsche indictie	8

De Zondagsletter F.

Septuagesima	27 Jan.	Hemelvaart	9 Mei.
Vastenavond	12 Febr.	Pinksteren	19 Mei.
Aschdag	13 Febr.	Eerste Advent	1 Dec.
Paschen	31 Maart.		

Quatertempers.

Den 20, 22 en 23 Febr.	Den 18, 20 en 21 Sept.
Den 22, 24 en 25 Mei.	Den 18, 20 en 21 Dec.

Joodsche Feestdagen.

Purimfeest . . . . . . den 26 Februarij.
Paschen den 28 en 29 Maart, 3 en 4 April.
Pinksteren of Wekenfeest den 17 en 18 Mei.
Nieuwjaarsfeest . . den 7 en 8 September.
Groote Verzoendag . . den 16 September.
Loofhuttenfeest den 21, 22 en 28 September.
Vreugde der Wet . . den 29 September.

De Lente begint den 20 Maart	's avonds	ten 11 u. 21 m.
De Zomer begint den 21 Junij	's avonds	ten 8 u. 15 m.
De Herfst begint den 23 Sept.	's morg.	ten 10 u. 17 m.
De Winter begint den 22 Dec.	's morg.	ten 3 u. 54 m.

JANUARIJ,

1	Dingsdag	NIEUW-JAARSDAG.	's av.	op
2	Woensd.		9	21
3	Donderd.		10	36
4	Vrijdag		11	49
5	Zaturdag		's m.	op
6	ZONDAG	*Drie Koningen.*	0	59
7	Maandag	Koppermaandag.	2	8
8	Dingsdag		3	13
9	Woensd.		4	17
10	Donderd.		5	17
11	Vrijdag		6	14
12	Zaturdag		7	5
13	ZONDAG		's av.	on.
14	Maandag		5	27
15	Dingsdag		6	29
16	Woensd.		7	34
17	Donderd.		8	40
18	Vrijdag		9	48
19	Zaturdag	*Hare Maj. de Koningin Wed. verj.*	10	57
20	ZONDAG	H. N. Jezus.	's m.	on.
21	Maandag		0	8
22	Dingsdag		1	21
23	Woensd.		2	37
24	Donderd.		3	52
25	Vrijdag	Pauli Bekeering.	5	5
26	Zaturdag		6	11
27	ZONDAG	Septuagesima.	7	8
28	Maandag	Agnes H. Driev.	's av.	op
29	Dingsdag		6	52
30	Woensd.		8	11
31	Donderd.		9	29

Louwmaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	12	3	50	8	13	3	54
2	12	4	18	8	13	3	55
3	12	4	46	8	13	3	57
4	12	5	14	8	13	3	58
5	12	5	41	8	12	3	59
6	12	6	7	8	12	4	0
7	12	6	33	8	11	4	1
8	12	6	59	8	11	4	3
9	12	7	24	8	10	4	4
10	12	7	49	8	10	4	5
11	12	8	13	8	9	4	7
12	12	8	37	8	9	4	8
13	12	8	59	8	8	4	10
14	12	9	22	8	7	4	12
15	12	9	43	8	6	4	13
16	12	10	4	8	5	4	15
17	12	10	24	8	4	4	17
18	12	10	44	8	3	4	18
19	12	11	2	8	2	4	20
20	12	11	20	8	1	4	21
21	12	11	38	8	0	4	23
22	12	11	54	7	59	4	24
23	12	12	10	7	57	4	26
24	12	12	24	7	56	4	28
25	12	12	38	7	55	4	30
26	12	12	52	7	53	4	32
27	12	13	4	7	52	4	34
28	12	13	15	7	50	4	36
29	12	13	26	7	49	4	38
30	12	13	36	7	48	4	40
31	12	13	45	7	46	4	42

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 18 m. *langer*.

u. m.

Laatste kw. in de *Weegschaal* 5 Jan. 's morg. ten 9 2
Nieuwe M. in den *Steenbok* 13 Jan. 's morg. ten 11 44
Eerste kw. in den *Stier* 21 Jan. 's morg. ten 10 4
Volle M. in den *Leeuw* 28 Jan. 's morg. ten 1 16

Venus is *morgenster*; zij komt op:
1 Jan. 's morg. ten 7 u. 7 m.
16 Jan. 's morg. ten 7 u. 32 m.

Mars gaat onder:
1 Jan. 's morg. ten 7 u. 26 m.
16 Jan. 's morg. ten 6 u. 16 m.

Jupiter komt op:
1 Jan. 's av. ten 10 u. 29 m.
16 Jan. 's av. ten 9 u. 29 m.

Saturnus gaat onder:
1 Jan. 's av. ten 11 u. 28 m.
16 Jan. 's av. ten 10 u. 30 m.

Zon in ♒ Aquarius, den 20.

FEBRUARIJ.

1	Vrijdag		's av. op
2	Zaturdag	*Maria Lichtmis.*	11 53
3	ZONDAG	Sexagesima.	's m. op
4	Maandag		1 2
5	Dingsdag		2 7
6	Woensd.		3 9
7	Donderd.		4 7
8	Vrijdag		5 0
9	Zaturdag		5 47
10	ZONDAG	Quinquagesima.	6 28
11	Maandag		7 2
12	Dingsdag	Vastenavond	's av. on.
13	Woensd.	Aschdag H. Driev.	6 31
14	Donderd.		7 39
15	Vrijdag		8 48
16	Zaturdag		9 58
17	ZONDAG	Quadragesima Groote Vastenav.	11 10
18	Maandag		's m. on.
19	Dingsdag	*Z. M. Koning Willem III. verj.*	0 23
20	Woensd.	Quatert.	1 36
21	Donderd.		2 48
22	Vrijdag	Petri Cath. Quatert.	3 54
23	Zaturdag	Quatert.	4 54
24	ZONDAG	Reminiscere. *S. Matth.*	5 44
25	Maandag		6 28
26	Dingsdag		's av. op
27	Woensd.		7 0
28	Donderd.		8 17

SPROKKELMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	12	13	53	7	44	4	43
2	12	14	1	7	44	4	45
3	12	14	8	7	42	4	47
4	12	14	13	7	41	4	48
5	12	14	19	7	39	4	50
6	12	14	23	7	37	4	52
7	12	14	26	7	35	4	54
8	12	14	29	7	33	4	56
9	12	14	31	7	32	4	58
10	12	14	32	7	30	5	0
11	12	14	32	7	28	5	2
12	12	14	32	7	26	5	4
13	12	14	31	7	24	5	6
14	12	14	29	7	22	5	7
15	12	14	26	7	20	5	9
16	12	14	23	7	18	5	11
17	12	14	19	7	16	5	13
18	12	14	14	7	14	5	15
19	12	14	8	7	11	5	17
20	12	14	2	7	9	5	19
21	12	13	55	7	7	5	21
22	12	13	47	7	5	5	23
23	12	13	39	7	3	5	25
24	12	13	30	7	1	5	26
25	12	13	21	6	59	5	28
26	12	13	11	6	57	5	30
27	12	13	0	6	55	5	32
28	12	12	49	6	53	5	34

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 46 m. *langer*.

	u.	m.
Laatste kw. in den *Scorpioen* 4 Febr. 's morg. ten	1	43
Nieuwe M. in den *Waterman* 12 Febr. 's morg. ten	5	54
Eerste kw. in de *Tweelingen* 19 Eebr. 's av. ten	8	36
Volle M. in de *Maagd* 26 Febr. 's avonds ten	0	25

———

Venus verliest zich in de morgenschemering.

Mars gaat onder:
1 Febr. 's morg. ten 5 u. 10 m.
16 Febr. 's morg. ten 4 u. 22 m.

Jupiter komt op:
1 Febr. 's av. ten 8 u. 21 m.
16 Febr. 's av. ten 7 u. 13 m.

Saturnus gaat onder:
1 Febr. 's av. ten 9 u. 35 m.
16 Febr. 's av. ten 8 u. 44 m.

Zon in ♓ Pisces, den 19.

MAART,

1	Vrijdag		's av. op
2	Zaturdag		10 44
3	ZONDAG	Oculi.	11 52
4	Maandag		's m. op
5	Dingsdag		0 57
6	Woensd.		1 58
7	Donderd.		2 53
8	Vrijdag		3 43
9	Zaturdag		4 25
10	ZONDAG	Laetare.	5 3
11	Maandag		5 34
12	Dingsdag		6 2
13	Woensd.	Overijss. Bidd. voor het Gewas.	's av. on.
14	Donderd.		6 37
15	Vrijdag		7 48
16	Zaturdag		9 1
17	ZONDAG	Judica.	10 14
18	Maandag		11 28
19	Dingsdag		's m. on.
20	Woensd.		0 39
21	Donderd.		1 47
22	Vrijdag		2 47
23	Zaturdag		3 39
24	ZONDAG	Palmarum.	4 21
25	Maandag	*Maria Boodschap.*	4 57
26	Dingsdag		5 27
27	Woensd.		's av. op
28	Donderd.	Witte Dond. *H. Driev.*	7 8
29	Vrijdag	Goede Vrijd.	8 22
30	Zaturdag		9 33
31	ZONDAG	PASCHEN.	10 41

Lentemaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	12	12	37	6	50	5	35
2	12	12	25	6	48	5	37
3	12	12	12	6	46	5	39
4	12	11	59	6	43	5	41
5	12	11	45	6	41	5	42
6	12	11	31	6	38	5	44
7	12	11	17	6	36	5	46
8	12	11	2	6	34	5	48
9	12	10	47	6	32	5	50
10	12	10	32	6	29	5	51
11	12	10	16	6	27	5	53
12	12	10	0	6	25	5	55
13	12	9	43	6	23	5	57
14	12	9	26	6	20	5	59
15	12	9	10	6	18	6	0
16	12	8	52	6	15	6	2
17	12	8	35	6	13	6	4
18	12	8	17	6	11	6	6
19	12	7	59	6	8	6	8
20	12	7	41	6	6	6	9
21	12	7	23	6	3	6	11
22	12	7	5	6	1	6	13
23	12	6	47	5	59	6	15
24	12	6	28	5	57	6	17
25	12	6	9	5	54	6	18
26	12	5	51	5	52	6	20
27	12	5	32	5	50	6	22
28	12	5	14	5	48	6	24
29	12	4	55	5	45	6	25
30	12	4	37	5	43	6	27
31	12	4	18	5	40	6	29

De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 7 m. *langer*.

	u.	m.
Laatste kw. in den *Schutter* 5 Maart 's av. ten	8	30
Nieuwe M. in de *Visschen* 13 Maart 's avonds ten	11	42
Eerste kw. in de *Kreeft* 21 Maart 's morg. ten	4	22
Volle M. in de *Weegschaal* 27 Maart 's avonds ten	11	51

—

Venus treedt den 3 Maart in bovenste *conjunctie* met de zon, en wordt vervolgens *avondster*.

Mars gaat onder:
1 Maart 's morg. ten 3 u. 47 m.
16 Maart 's morg. ten 3 u. 11 m.

Jupiter komt op:
1 Maart 's av. ten 6 u. 13 m.
Den 9 Maart treedt zij in *tegenstand* met de zon, en is het overige der maand den geheelen nacht zigtbaar.

Saturnus gaat onder:
1 Maart 's av. ten 8 u. 2 m.
16 Maart 's av. ten 7 u. 13 m.
Zij treedt den 31 Maart in *conjunctie* met de zon.

Zon in ♈ Aries, den 20.

APRIL,

1	Maandag	2e PAASCHDAG.	's av. op
2	Dingsdag		's m. op
3	Woensd.		0 44
4	Donderd.		1 37
5	Vrijdag		2 22
6	Zaturdag		3 1
7	ZONDAG	Quasimodo.	3 35
8	Maandag	*Princ. Wilh. Mar. Soph. Louis.*	4 4
9	Dingsdag	*(verj.*	4 29
10	Woensd.		4 53
11	Donderd.		5 16
12	Vrijdag		's av. on.
13	Zaturdag		6 0
14	ZONDAG	Misericordia.	9 16
15	Maandag		10 30
16	Dingsdag		11 41
17	Woensd.		's m. on.
18	Donderd.		0 44
19	Vrijdag		1 38
20	Zaturdag		2 23
21	ZONDAG	Jubilate.	2 59
22	Maandag		3 30
23	Dingsdag		3 57
24	Woensd.		4 21
25	Donderd.		4 45
26	Vrijdag		's av. op
27	Zaturdag		8 25
28	ZONDAG	Cantate.	9 32
29	Maandag		10 33
30	Dingsdag		11 30

GRASMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	12	4	0	5	38	6	30
2	12	3	42	5	36	6	32
3	12	3	23	5	33	6	34
4	12	3	6	5	31	6	35
5	12	2	48	5	28	6	37
6	12	2	30	5	26	6	39
7	12	2	13	5	24	6	41
8	12	1	56	5	22	6	43
9	12	1	39	5	19	6	44
10	12	1	22	5	17	6	46
11	12	1	6	5	15	6	48
12	12	0	50	5	13	6	50
13	12	0	34	5	10	6	51
14	12	0	19	5	8	6	53
15	12	0	4	5	5	6	54
16	11	59	49	5	3	6	56
17	11	59	35	5	1	6	58
18	11	59	20	4	59	7	0
19	11	59	7	4	57	7	1
20	11	58	54	4	55	7	3
21	11	58	41	4	53	7	5
22	11	58	28	4	51	7	7
23	11	58	16	4	49	7	8
24	11	58	5	4	46	7	10
25	11	57	54	4	44	7	11
26	11	57	43	4	42	7	13
27	11	57	33	4	40	7	15
28	11	57	23	4	38	7	17
29	11	57	14	4	36	7	18
30	11	57	5	4	34	7	20

De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 0 m. *langer*.

u. m.

Laatste kw. in den *Steenbok* 4 April 's av. ten 4 9

Nieuwe M. in den *Ram* 12 April 's avonds ten 1 11

Eerste kw. in de *Kreeft* 19 April 's morg. ten 10 32

Volle M. in den *Scorpioen* 26 Apr. 's morg. ten 11 45

Venus gaat onder:
1 April 's av. ten 7 u. 11 m.
16 April 's av. ten 8 u. 0 m.

Mars gaat onder:
1 April 's morg. ten 2 u. 36 m.
16 April 's morg. ten 2 u. 0 m.

Jupiter gaat onder:
1 April 's morg. ten 5 u. 16 m.
16 April 's morg. ten 4 u. 15 m.

Saturnus verliest zich in de morgenschemering.

Zon in ♉ Taurus, den 20.

MEI,

1	Woensd.	*Philippus en Jacobus.*	's m. op
2	Donderd.		0 18
3	Vrijdag	Kruisvinding.	1 0
4	Zaturdag		1 36
5	ZONDAG	Vocem.	2 6
6	Maandag	Kruisdag.	2 32
7	Dingsdag		2 56
8	Woensd.		3 19
9	Donderd.	CHRISTUS HEMELVAART.	3 41
10	Vrijdag		4 4
11	Zaturdag		's av. on.
12	ZONDAG	Exaudi.	8 13
13	Maandag		9 28
14	Dingsdag		10 36
15	Woensd.		11 35
16	Donderd.		's m. on.
17	Vrijdag		0 24
18	Zaturdag		1 3
19	ZONDAG	PINKSTER.	1 36
20	Maandag	2e PINKSTERDAG.	2 3
21	Dingsdag		2 27
22	Woensd.	Quatert.	2 50
23	Donderd.		3 13
24	Vrijdag	Quatert.	3 37
25	Zaturdag	Quatert.	4 3
26	ZONDAG	*Dom. Trin. H. Driev.*	's av. op
27	Maandag		9 22
28	Dingsdag		10 14
29	Woensd.		10 59
30	Donderd.	*Sacrament.*	11 36
31	Vrijdag		's m. op

BLOEIMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	11	56	57	4	31	7	23
2	11	56	50	4	29	7	25
3	11	56	43	4	27	7	27
4	11	56	37	4	25	7	28
5	11	56	30	4	24	7	30
6	11	56	26	4	22	7	31
7	11	56	21	4	20	7	33
8	11	56	17	4	18	7	35
9	11	56	14	4	16	7	36
10	11	56	11	4	15	7	38
11	11	56	8	4	13	7	39
12	11	56	7	4	11	7	41
13	11	56	6	4	9	7	43
14	11	56	5	4	8	7	44
15	11	56	5	4	6	7	46
16	11	56	5	4	5	7	47
17	11	56	7	4	3	7	49
18	11	56	8	4	2	7	51
19	11	56	10	4	0	7	52
20	11	56	13	3	59	7	54
21	11	56	16	3	57	7	55
22	11	56	20	3	56	7	57
23	11	56	24	3	55	7	58
24	11	56	29	3	54	8	0
25	11	56	35	3	52	8	1
26	11	56	40	3	51	8	3
27	11	56	47	3	50	8	4
28	11	56	53	3	49	8	6
29	11	57	1	3	48	8	7
30	11	57	8	3	47	8	8
31	11	57	16	3	46	8	9

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 33 m. *langer*.

u. m.

Laatste kw. in den *Waterman* 4 Mei 's morg. ten 11 10

Nieuwe M. in den *Stier* 11 Mei 's morg. ten 11 33

Eerste kw. in den *Leeuw* 18 Mei 's avonds ten 4 17

Volle M. in den *Schutter* 26 Mei 's morg. ten 0 32

———

Venus gaat onder:
1 Mei 's av. ten 8 u. 51 m.
16 Mei 's av. ten 9 u. 36 m.

Mars gaat onder:
1 Mei 's morg. ten 1 u. 27 m.
16 Mei 's morg. ten 0 u. 49 m.

Jupiter gaat onder:
1 Mei 's morg. ten 3 u. 14 m.
16 Mei 's morg. ten 2 u. 14 m.

Saturnus komt op:
1 Mei 's morg. ten 4 u. 2 m.
16 Mei 's morg. ten 3 u. 6 m.

Zon in ♊ Gemini, den 21.

JUNIJ.

1	Zaturdag		's m.	op
2	ZONDAG		0	36
3	Maandag		1	0
4	Dingsdag		1	23
5	Woensd.		1	44
6	Donderd.		2	6
7	Vrijdag		2	30
8	Zaturdag		2	58
9	ZONDAG		3	31
10	Maandag		's av.	on.
11	Dingsdag		9	24
12	Woensd.		10	20
13	Donderd.	*Prins Willem Fred. Hend. verj.*	11	4
14	Vrijdag		11	39
15	Zaturdag		's m.	on.
16	ZONDAG	*Dank- en Beded.*	0	9
17	Maandag	*Hare Maj. de Koningin verj.*	0	34
18	Dingsdag	Overwinning bij Waterloo.	0	57
19	Woensd.		1	20
20	Donderd.		1	43
21	Vrijdag		2	8
22	Zaturdag		2	36
23	ZONDAG		3	9
24	Maandag	Johan Babtist.	's av.	op
25	Dingsdag		8	57
26	Woensd.		9	37
27	Donderd.		10	12
28	Vrijdag	Vast	10	40
29	Zaturdag	*Petrus en Paulus.*	11	5
30	ZONDAG		11	28

ZOMERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	11	57	25	3	45	8	10
2	11	57	34	3	45	8	11
3	11	57	44	3	44	8	12
4	11	57	53	3	43	8	13
5	11	58	4	3	42	8	14
6	11	58	14	3	41	8	15
7	11	58	25	3	41	8	16
8	11	58	36	3	40	8	17
9	11	58	48	3	40	8	17
10	11	58	59	3	39	8	18
11	11	59	11	3	39	8	19
12	11	59	24	3	39	8	20
13	11	59	36	3	39	8	20
14	11	59	48	3	39	8	21
15	12	0	1	3	38	8	21
16	12	0	14	3	38	8	22
17	12	0	27	3	38	8	22
18	12	0	40	3	38	8	23
19	12	0	52	3	38	8	23
20	12	1	5	3	38	8	24
21	12	1	18	3	38	8	24
22	12	1	31	3	39	8	24
23	12	1	44	3	39	8	25
24	12	1	57	3	39	8	25
25	12	2	10	3	40	8	25
26	12	2	22	3	40	8	25
27	12	2	35	3	41	8	25
28	12	2	47	3	41	8	25
29	12	2	59	3	42	8	24
30	12	3	11	3	42	8	24

De dagen worden van 1—21 Jun. 21 m. *langer*; vervolgens tot aan het einde der maand 5 m. *korter*.

	u. m.
Laatste kw. in de *Visschen* 3 Junij 's morg. ten	4 11
Nieuwe M. in de *Tweelingen* 10 Junij 's morg ten	7 44
Eerste kw. in de *Maagd* 16 Junij 's avonds ten	10 47
Volle M. in den *Steenbok* 24 Junij 's avonds ten	2 35

———

Venus gaat onder:
1 Junij 's av. ten 10 u. 10 m.
16 Junij 's av. ten 10 19 m.

Mars gaat onder:
1 Junij 's morg. ten 0 u. 7 m.
16 Junij 's av. ten 11 u. 23 m.

Jupiter gaat onder:
1 Junij 's morg. ten 1 u. 12 m.
16 Junij 's morg. ten 0 u. 15 m.

Saturnus komt op:
1 Junij 's morg. ten 2 u. 6 m.
16 Junij 's morg. ten 1 u. 10 m.

Zon in ♋ Cancer, den 21.

JULIJ,

1	Maandag		's av. op
2	Dingsdag	Maria Visitatic.	's m. op
3	Woensd.		0 10
4	Donderd.		0 33
5	Vrijdag		0 57
6	Zaturdag		1 26
7	ZONDAG		2 2
8	Maandag		2 47
9	Dingsdag		's av. on.
10	Woensd.		8 57
11	Donderd.		9 37
12	Vrijdag		10 11
13	Zaturdag		10 38
14	ZONDAG		11 3
15	Maandag		11 26
16	Dingsdag		11 49
17	Woensd.		's m. on.
18	Donderd.		0 14
19	Vrijdag	Hondsdagen begin.	0 40
20	Zaturdag		1 11
21	ZONDAG		1 47
22	Maandag		2 30
23	Dingsdag		3 18
24	Woensd.		's av. op
25	Donderd.	St. Jacob.	8 44
26	Vrijdag		9 11
27	Zaturdag		9 34
28	ZONDAG		9 56
29	Maandag		10 16
30	Dingsdag		10 37
31	Woensd.		11 0

Hooimaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u	m.	s	u.	m	u.	m.
1	12	3	23	3	43	8	24
2	12	3	34	3	43	8	24
3	12	3	46	3	44	8	23
4	12	3	57	3	45	8	23
5	12	4	7	3	45	8	22
6	12	4	18	3	46	8	22
7	12	4	28	3	47	8	21
8	12	4	38	3	48	8	20
9	12	4	47	3	49	8	20
10	12	4	56	3	51	8	19
11	12	5	4	3	52	8	19
12	12	5	12	3	53	8	18
13	12	5	20	3	54	8	17
14	12	5	27	3	55	8	16
15	12	5	34	3	56	8	15
16	12	5	40	3	57	8	14
17	12	5	45	3	59	8	13
18	12	5	50	4	0	8	12
19	12	5	55	4	1	8	11
20	12	5	59	4	3	8	10
21	12	6	2	4	4	8	8
22	12	6	5	4	5	8	7
23	12	6	7	4	7	8	5
24	12	6	9	4	8	8	4
25	12	6	10	4	10	8	2
26	12	6	10	4	11	8	1
27	12	6	10	4	13	7	59
28	12	6	9	4	14	7	58
29	12	6	8	4	16	7	56
30	12	6	6	4	17	7	55
31	12	6	4	4	19	7	53

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 9 m. *korter.*

u. m.

Laatste kw. in den *Ram* 2 Julij 's avonds ten 6 23

Nieuwe M. in de *Kreeft* 9 Julij 's avonds ten 2 52

Eerste kw. in de *Weegschaal* 16 Jul. 's morg t. 7 6

Volle M. in den *Waterman* 24 Jul. 's morg. ten 5 48

———

Venus gaat onder:
1 Julij 's av. ten 10 u. 9 m.
16 Julij 's av. ten 9 u. 45 m

Mars gaat onder:
1 Julij 's av. ten 10 u. 40 m.
16 Julij 's av. ten 9 u. 56 m.

Jupiter gaat onder:
1 Julij 's av. ten 11 u. 13 m.
16 Julij 's av. ten 10 u. 18 m.

Saturnus komt op:
1 Julij 's morg ten 0 u. 12 m.
16 Julij 's av. ten 11 u. 11 m.

Zon in ♌ Leo, den 23.

AUGUSTUS,

1	Donderd.		's av. op
2	Vrijdag		11 58
3	Zaturdag		's m. op
4	ZONDAG		0 36
5	Maandag		1 26
6	Dingsdag		2 27
7	Woensd.	St. Albert.	's av. on.
8	Donderd.		8 7
9	Vrijdag		8 38
10	Zaturdag	St. Laurens.	9 4
11	ZONDAG		9 29
12	Maandag		9 53
13	Dingsdag		10 17
14	Woensd.	Vast.	10 43
15	Donderd.	Maria Hemelvaart.	11 13
16	Vrijdag		11 48
17	Zaturdag		's m. on.
18	ZONDAG		0 28
19	Maandag	Hondsdagen einde.	1 14
20	Dingsdag		2 7
21	Woensd.		3 6
22	Donderd.		's av. op
23	Vrijdag		7 39
24	Zaturdag	St. Bartholomeus.	8 1
25	ZONDAG		8 22
26	Maandag		8 43
27	Dingsdag		9 5
28	Woensd.		9 29
29	Donderd.	St. Jans Onthoofding.	9 58
30	Vrijdag		10 32
31	Zaturdag		11 16

Oogstmaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	12	6	1	4	20	7	52
2	12	5	57	4	22	7	50
3	12	5	53	4	23	7	48
4	12	5	48	4	25	7	46
5	12	5	43	4	26	7	45
6	12	5	37	4	28	7	43
7	12	5	30	4	30	7	41
8	12	5	23	4	32	7	39
9	12	5	15	4	33	7	37
10	12	5	7	4	35	7	35
11	12	4	58	4	37	7	33
12	12	4	49	4	39	7	31
13	12	4	39	4	40	7	29
14	12	4	28	4	42	7	27
15	12	4	17	4	43	7	25
16	12	4	5	4	45	7	23
17	12	3	53	4	46	7	21
18	12	3	40	4	48	7	19
19	12	3	27	4	50	7	17
20	12	3	13	4	51	7	15
21	12	2	59	4	53	7	13
22	12	2	44	4	55	7	11
23	12	2	29	4	57	7	9
24	12	2	13	4	58	7	7
25	12	1	57	5	0	7	5
26	12	1	41	5	1	7	3
27	12	1	24	5	3	7	0
28	12	1	7	5	5	6	58
29	12	0	49	5	6	6	56
30	12	0	31	5	8	6	53
31	12	0	13	5	10	6	51

De dagen worden gedurende deze maand 1 u 56 m. *korter.*

u. m.

Laatste kw. in den *Stier* 1 Aug. 's morg. ten 5 41

Nieuwe M. in den *Leeuw* 7 Aug. 's avonds ten 9 58

Eerste kw. in den *Scorpioen* 14 Aug. 's av. ten 6 11

Volle M. in den *Waterman* 22 Aug. 's av. ten 9 36

Laatste kw. in de *Tweelingen* 30 Aug. 's av. ten 2 42

———

Venus gaat onder:
1 Aug. 's av. ten 9 u. 10 m.
16 Aug. 's av. ten 8 u. 34 m.

Mars gaat onder:
1 Aug. 's av. ten 9 u. 8 m.
16 Aug. 's av. ten 8 u. 23 m.

Jupiter gaat onder:
1 Aug. 's av. ten 9 u. 19 m.
16 Aug. 's av. ten 8 u. 25 m.

Saturnus komt op:
1 Aug. 's av. ten 10 u. 8 m.
16 Aug. 's av. ten 9 u. 9 m.

Zon in ♍ Virgo, den 23.

SEPTEMBER,

1	ZONDAG		's m. op
2	Maandag		0 10
3	Dingsdag		1 15
4	Woensd.	*Kroonprins Will. Nicol. Alex.*	2 30
5	Donderd.	*(Fred. Karel Hendr. verj.*	3 52
6	Vrijdag		's av. on.
7	Zaturdag		7 28
8	ZONDAG	*Maria Geboorte.*	7 53
9	Maandag		8 18
10	Dingsdag		8 44
11	Woensd.		9 13
12	Donderd.		9 46
13	Vrijdag		10 24
14	Zaturdag	Kruisverheffing.	11 9
15	ZONDAG	*Prins Will.Fred.Maur.Alex.*	's m. on.
16	Maandag	*(Hendr. Karel. verj.*	0 0
17	Dingsdag	St. Lambert.	0 56
18	Woensd.	Quatert.	1 57
19	Donderd.		3 1
20	Vrijdag	Quatert.	4 7
21	Zaturdag	Quatert. St. Mattheus.	's av. op
22	ZONDAG		6 48
23	Maandag		7 10
24	Dingsdag		7 33
25	Woensd.		8 0
26	Donderd.		8 33
27	Vrijdag		9 12
28	Zaturdag		10 1
29	ZONDAG	St. Michiel.	11 1
30	Maandag		's m. op

HERFSTMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	11	59	55	5	12	6	48
2	11	59	36	5	13	6	46
3	11	59	17	5	15	6	44
4	11	58	58	5	16	6	42
5	11	58	38	5	18	6	39
6	11	58	18	5	20	6	37
7	11	57	58	5	21	6	35
8	11	57	38	5	23	6	33
9	11	57	18	5	25	6	30
10	11	56	57	5	26	6	28
11	11	56	37	5	28	6	25
12	11	56	16	5	30	6	23
13	11	55	55	5	32	6	21
14	11	55	34	5	34	6	18
15	11	55	13	5	35	6	16
16	11	54	52	5	37	6	13
17	11	54	31	5	38	6	11
18	11	54	10	5	40	6	9
19	11	53	48	5	42	6	6
20	11	53	27	5	43	6	4
21	11	53	6	5	45	6	1
22	11	52	45	5	47	5	59
23	11	52	24	5	49	5	57
24	11	52	4	5	50	5	54
25	11	51	43	5	52	5	52
26	11	51	23	5	53	5	49
27	11	51	2	5	55	5	47
28	11	50	42	5	57	5	45
29	11	50	23	5	58	5	42
30	11	50	3	6	0	5	40

De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 0 m. *korter*.

u. m.

Nieuwe M. in de *Maagd* 6 Sept. 's morg. ten 5 53
Eerste kw. in den *Schutter* 13 Sept. 's morg. ten 8 45
Volle M. in de *Visschen* 21 Sept. 's avonds ten 1 5
Laatste kw. in de *Kreeft* 28 Sept. 's avonds ten 10 17

——

Venus gaat onder:
1 Sept. 's av. ten 7 u. 53 m.
16 Sept. 's av. ten 7 u. 17 m.

Mars gaat onder:
1 Sept. 's av. ten 7 u. 36 m.
16 Sept. 's av. ten 6 u. 52 m.

Jupiter gaat onder:
1 Sept. 's av. ten 7 u. 27 m., en treedt den 26 Sept. in *conjunctie* met de zon.

Saturnus komt op:
1 Sept. 's av. ten 8 u. 6 m.
16 Sept. 's av. ten 7 u. 5 m.

Zon in ♎ Libra, den 23.

OCTOBER,

1	Dingsdag		's m. op
2	Woensd.		1 27
3	Donderd.		2 47
4	Vrijdag		4 8
5	Zaturdag		's av. on.
6	ZONDAG		6 16
7	Maandag		6 42
8	Dingsdag		7 10
9	Woensd.		7 41
10	Donderd.	Victor.	8 18
11	Vrijdag		9 1
12	Zaturdag		9 50
13	ZONDAG	Maria van Rem.	10 45
14	Maandag		11 45
15	Dingsdag		's m. on.
16	Woensd.	St. Gallus.	0 47
17	Donderd.		1 52
18	Vrijdag	St. Lucas.	3 0
19	Zaturdag		4 8
20	ZONDAG		5 17
21	Maandag		's av. op
22	Dingsdag		6 3
23	Woensd.		6 33
24	Donderd.		7 10
25	Vrijdag		7 57
26	Zaturdag		8 53
27	ZONDAG		9 59
28	Maandag	*Simon en Judas.*	11 12
29	Dingsdag		's m. op
30	Woensd.		0 29
31	Donderd.		1 49

WIJNMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	11	49	44	6	2	5	38
2	11	49	25	6	3	5	35
3	11	49	7	6	5	5	33
4	11	48	48	6	7	5	31
5	11	48	30	6	8	5	29
6	11	48	13	6	10	5	26
7	11	47	56	6	12	5	24
8	11	47	39	6	14	5	22
9	11	47	23	6	16	5	19
10	11	47	7	6	17	5	17
11	11	46	51	6	19	5	14
12	11	46	36	6	21	5	12
13	11	46	22	6	23	5	10
14	11	46	8	6	25	5	7
15	11	45	54	6	26	5	5
16	11	45	42	6	28	5	3
17	11	45	29	6	30	5	1
18	11	45	17	6	32	4	59
19	11	45	6	6	34	4	57
20	11	44	56	6	35	4	55
21	11	44	46	6	37	4	53
22	11	44	37	6	39	4	50
23	11	44	28	6	41	4	48
24	11	44	20	6	43	4	46
25	11	44	13	6	44	4	44
26	11	44	7	6	46	4	42
27	11	44	1	6	48	4	40
28	11	43	56	6	50	4	38
29	11	43	52	6	52	4	36
30	11	43	49	6	54	4	34
31	11	43	46	6	56	4	32

De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 3 m. *korter*.

	u.	m.
Nieuwe M. in de *Weegschaal* 5 Oct. 's av. ten	3	20
Eerste kw. in den *Steenbok* 13 Oct. 's morg. ten	2	54
Volle M. in den *Ram* 21 Oct. 's morgens ten	3	35
Laatste kw. in den *Leeuw* 28 Oct. 's morgens ten	5	24

— —

Venus gaat onder:
1 Oct. 's av. ten 6 u. 43 m.
16 Oct. 's av. ten 6 u. 16 m.
Den 26 Oct. bereikt zij haren grootsten glans.

Mars verliest zich in de avondschemering.

Jupiter komt op:
1 Oct. 's morg. ten 5 u. 42 m.
16 Oct. 's morg. ten 4 u. 58 m.

Saturnus treedt den 11 Oct. in *tegenstand* met de zon; en is, immers het grootst gedeelte der maand, bijna den ganschen nacht zigtbaar.

Zon in ♏ Scorpio, den 23.

NOVEMBER,

1	Vrijdag	*Allerheiligen.*	's m. op
2	Zaturdag	Allerzielen.	4 26
3	ZONDAG	St. Hubert.	5 44
4	Maandag		's av. on.
5	Dingsdag		5 37
6	Woensd.	Overijss. Dankd. voor het Gewas.	6 12
7	Donderd.	St. Willebrordus.	6 52
8	Vrijdag		7 39
9	Zaturdag		8 32
10	ZONDAG		9 30
11	Maandag	St. Marten.	10 32
12	Dingsdag	St. Lebuinus.	11 36
13	Woensd.		's m. on.
14	Donderd.		0 42
15	Vrijdag		1 49
16	Zaturdag		2 58
17	ZONDAG		4 9
18	Maandag		5 22
19	Dingsdag	Oct. St. Lebuinus.	's av. op
20	Woensd.		5 6
21	Donderd.	Maria Presentatie.	5 50
22	Vrijdag		6 44
23	Zaturdag		7 48
24	ZONDAG		9 0
25	Maandag	St. Catharina H. Drievuld.	10 18
26	Dingsdag		11 36
27	Woensd.		's m. op
28	Donderd.		0 54
29	Vrijdag		2 11
30	Zaturdag	St. Andreas.	3 27

Slagtmaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u	m	u.	m.
1	11	43	44	6	57	4	30
2	11	43	43	6	59	4	29
3	11	43	43	7	1	4	27
4	11	43	44	7	3	4	25
5	11	43	45	7	5	4	23
6	11	43	48	7	7	4	21
7	11	43	51	7	9	4	19
8	11	43	55	7	11	4	17
9	11	44	0	7	13	4	16
10	11	44	5	7	14	4	15
11	11	44	12	7	16	4	13
12	11	44	19	7	18	4	11
13	11	44	27	7	20	4	10
14	11	44	36	7	22	4	8
15	11	44	46	7	23	4	7
16	11	44	57	7	25	4	5
17	11	45	8	7	27	4	3
18	11	45	20	7	29	4	1
19	11	45	33	7	30	4	0
20	11	45	47	7	31	3	59
21	11	46	2	7	33	3	58
22	11	46	18	7	35	3	57
23	11	46	34	7	37	3	56
24	11	46	51	7	39	3	55
25	11	47	9	7	40	3	54
26	11	47	28	7	42	3	53
27	11	47	47	7	44	3	52
28	11	48	7	7	45	3	51
29	11	48	28	7	46	3	50
30	11	48	50	7	47	3	50

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 32 m. *korter.*

	u. m.
Nieuwe M. in den *Scorpioen* 4 Nov. 's morg. ten	3 5
Eerste kw. in den *Waterman* 11 Nov. 's av. ten	11 39
Volle M. in den *Stier* 19 Nov. 's avonds ten	4 59
Laatste kw. in de *Maagd* 26 Nov. 's avonds ten	0 57

——

Venus gaat onder:
1 Nov. 's av. ten 5 u. 55 m.
16 Nov. 's av. ten 5 u. 35 m.

Mars treedt den 29 November in *conjunctie* met de zon.

Jupiter komt op:
1 Nov. 's morg. ten 4 u. 17 m.
16 Nov. 's morg. ten 3 u. 35 m.

Saturnus gaat onder:
1 Nov. 's morg. ten 4 u. 49 m.
16 Nov. 's morg. ten 3 u. 44 m.

Zon in ♐ Sagittarius, den 22.

DECEMBER,

1	ZONDAG	1 Advent.	's m. op
2	Maandag		5 55
3	Dingsdag		's av. on.
4	Woensd.	Vast.	4 45
5	Donderd.		5 29
6	Vrijdag	St. Nicolaas. Vast.	6 20
7	Zaturdag		7 17
8	ZONDAG	2 Advent. *Maria Ontvangenis.*	8 18
9	Maandag		9 21
10	Dingsdag		10 26
11	Woensd.	Vast.	11 31
12	Donderd.		's m. on.
13	Vrijdag	Vast.	0 38
14	Zaturdag		1 47
15	ZONDAG	3 Advent.	2 58
16	Maandag		4 11
17	Dingsdag		5 27
18	Woensd.	Quatert. Vast.	6 43
19	Donderd.		's av. op
20	Vrijdag	Quatert. Vast.	5 31
21	Zaturdag	St. Thomas. Quatert.	6 43
22	ZONDAG	4 Advent.	8 1
23	Maandag		9 22
24	Dingsdag	Vast.	10 42
25	Woensd.	CHRISTUS GEBOORTE.	's m. op
26	Donderd.	2e KERSDAG.	0 0
27	Vrijdag	*St. Johan Evangelist.*	1 16
28	Zaturdag	Onschuldige Kinder.	2 31
29	ZONDAG		3 44
30	Maandag		4 55
31	Dingsdag	Silvester.	6 2

WINTERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m	s.	u.	m.	u.	m.
1	11	49	12	7	48	3	49
2	11	49	35	7	51	3	48
3	11	49	59	7	52	3	48
4	11	50	23	7	54	3	47
5	11	50	48	7	55	3	47
6	11	51	13	7	57	3	46
7	11	51	39	7	58	3	46
8	11	52	5	7	59	3	46
9	11	52	32	8	0	3	45
10	11	52	59	8	2	3	44
11	11	53	27	8	3	3	44
12	11	53	55	8	4	3	44
13	11	54	23	8	5	3	44
14	11	54	52	8	6	3	44
15	11	55	20	8	6	3	44
16	11	55	50	8	7	3	44
17	11	56	19	8	8	3	44
18	11	56	48	8	9	3	44
19	11	57	18	8	9	3	45
20	11	57	48	8	10	3	45
21	11	58	18	8	10	3	45
22	11	58	48	8	11	3	46
23	11	59	7	8	11	3	47
24	11	59	47	8	12	3	47
25	12	0	17	8	12	3	48
26	12	0	47	8	13	3	48
27	12	1	17	8	13	3	49
28	12	1	47	8	13	3	50
29	12	2	16	8	13	3	51
30	12	2	45	8	13	3	52
31	12	3	14	8	13	3	53

De dagen worden van 1—22 Dec. 26 m. *korter*; vervolgens tot aan het einde der maand 6 m. *langer*.

u. m.

Nieuwe M. in den *Schutter* 3 Dec. 's av. ten 5 41
Eerste kw. in de *Visschen* 11 Dec. 's av. ten 9 1
Volle M. in de *Tweelingen* 19 Dec. 's morg. ten 5 27
Laatste kw. in de *Weegschaal* 25 Dec. 's av. ten 9 48

——

Venus gaat onder:
1 Dec. 's avonds ten 4 u. 57 m.; allengs verliest zij zich echter in de avondschemering, den 16 Dec. treedt zij in benedenste *conjunctie* met de zon en wordt daarna wederom *morgenster*.

Mars verliest zich in de morgenschemering.

Jupiter komt op:
1 Dec. 's morg. ten 2 u. 51 m.
16 Dec. 's morg. ten 2 u. 6 m.

Saturnus gaat onder:
1 Dec. 's morg. ten 2 u. 42 m.
16 Dec. 's morg. ten 1 u. 41 m.

Zon in ♑ Capric., den 22.

GENEALOGIE

VAN HET

KONINKLIJKE HUIS.

19 Jan.	1795.	*H. M. de Koningin-Weduwe.*
1 Febr.	1808.	Prinses *Frederik.*
19 —	1817.	Z. M. den KONING.
28 —	1797.	Prins *Frederik*, Oom des Konings.
8 April	1824.	Prinses *Sophia*, Erf-Groot-Hertogin van *Saxen-Weimar-Eisenach*, Zuster des Konings.
9 Mei	1810.	Prinses *Marianne*, vroeger Gemalin van Prins *Albert* van Pruissen, Tante des Konings.
13 Junij	1820.	Prins *Hendrik*, Broeder des Konings.
17 —	1818.	H. M. de KONINGIN.
5 Julij	1841.	Prinses *Maria*, Dochter van Prins *Frederik.*
5 Aug.	1828.	Prinses *Louisa*, Dochter van Prins *Frederik.*
4 Sept.	1840.	De KROONPRINS.
15 —	1843.	Prins *Maurits*, 2de Zoon des Konings.

PROCEDURE

OVER GOEDEREN VAN DEN

AARTSBISSCHOP

VAN

DRONTHEIM.

In de geschiedenis van Noorwegen komt Olaus, Aartsbisschop van Drontheim, als een hevig tegenstander der Kerkhervorming voor. De bekende Koning Christiaan II., gehuwd met Elisabeth, zuster van Karel V., was in 1523 gevlugt, en de kroon van Denemarken en Noorwegen werd aan zijnen oom, Frederik, Hertog van Sleeswijk en Holstein, aangeboden, wiens zoon, onder den naam van Christiaan III., in 1534 opvolgde. De verdrevene Koning Christiaan II. had intusschen pogingen aangewend, om zijne rijken te heroveren en bij den Aartsbisschop van Drontheim eene krachtige hulp gevonden. „ In „ Noorwegen (meldt *Schröckh, Christ. Kirchengeschichte seit der Reformation* II. s. „ 100) hadden wel alle inwoners aan deze

„ zijde van het gebergte — welke streken *Suderfields* genoemd worden — omtrent het „ jaar 1536, Christiaan III. als Koning, en „ de reformatie als nuttig en noodzakelijk er„ kend. Maar aan gene zijde van het geberg„ te, of in de *Nordenfields*, verzette zich de „ Aartsbisschop van Drontheim, Olaus, met „ de grootste hevigheid. Toen dus de Koning „ in het genoemde jaar een gezantschap der„ waarts zond, om ook dit gedeelte van het „ Rijk tot zijnen pligt te brengen, verwekte „ de Aartsbisschop zulk eenen opstand onder „ het volk, dat niet slechts de onderhandelin„ gen afgebroken, maar zelfs één van de ge„ zanten vermoord werd. Zijn overmoed was „ bijzonder daardoor zoo hoog geklommen, „ dat Karel V. zelf aan hem geschreven en „ hem verzocht had, hij zoude Noorwegen „ aan Christiaan II. en deszelfs schoonzoon, „ den Paltzgraaf Frederik, trachten te bezor„ gen. Hij bevond echter spoedig, dat hij „ tot tegenstand tegen den regtmatigen Ko„ ning te zwak was, wiens getrouwe aan„ hangers midden in Noorwegen vestingen be„ zaten. Hij vroeg hem dus in 1537 om ver„ giffenis, maar ook om behoud zijner waar„ digheid, en beloofde, hem op deze voor„ waarde te huldigen. In plaats van antwoord „ zond de Koning schepen met krijgsvolk „ naar Noorwegen. De Aartsbisschop, die er „ berigt van kreeg, liet vier schepen met zij„ ne en met kerkegoederen beladen en vlugt„ te daarmede naar de Nederlanden." Wat er

van deze goederen geworden is, vinden wij in het archief van Deventer, in eene menigte nog niet 'onderzochte stukken, van wier inhoud wij, zoo kort mogelijk, verslag zullen geven. Eene Memorie, daaromtrent voorhanden, waarschijnlijk uit de eerste dagen van 1547, die den loop der zaak geregeld voorstelt, zullen wij met ophelderingen en bijvoegselen vergezellen.

Soe ist anfencklick, dat die Ertzbischop van Dronthen wijckende ende vertreckende vt Noirwegen, mit zich genoemen ende vt den lande van Noirwegen inden landen van herwertzouer gebracht hefft voell kerckenguederen, als kelcken, monstrantien, ciborien, misgewaeden, een bisschopshoet, een bisschopsstaff, sanct Olaus biell, ende anders, ende alle desse kerckenguederen synnen gelacht ende bewaert gewest in een tonne ende in een lange kiste. Dair beneffens mede ouergebracht een halue tonne ende dairynne besloten zekere wertlicke clenodien toebehorich (woe dair by beuonden ende bekondtscapet) den nagelaten kinderen van heeren Niels Luycken, Ridder in Noirwegen gewest, vermoge certificatie hierby wesende, dairom oick die bloetzverwanten van den seluen kinderen geuordert hebben vermoge eins sendebriefs en volmachtzbrieff (1). — Mit desse kiste, tonne ende

(1) Wat de goederen van Niels (Nikolaas) Luycken betreft, in de halve ton werd gevonden eene verklaring

halue tonne is der Ertzbisschop vurs. irstlicken angerijuirt en gekoemen in Hollandt, ende vermitz die koepluyden ende bergevairs van

---

van den Aartsbisschop in het Deensch of Noorsch, met de hand van zijnen kapellaan geschreven en behoorlijk gezegeld, dat hij die goederen op zijn slot Steenwickholm van den ridder voorn. aangenomen had, om ze voor hem of zijne erfgenamen te bewaren. De acte is van 2den Mei 1534. Hetzelfde getuigden in 1538 deken, aartsdiaken en kapittel van Drontheim. Ter instantie van Gaudo van Drontheim, zusterszoon van den Aartsbisschop, verschenen te Deventer, in 1538, voor burgemeesteren, schepenen en raad, de drie Nooren, Peter Oetlieue, Jacob Zwaenssen, priesters uit het sticht Drontheim, en Yuer Torstenssoen, schrijver van den Aartsbisschop, en verklaarden bij solemnelen eede, dat, daar de ridder voornoemd, in tijd van oorlog, geen' burg, huis of slot van geweld hebbende, zijne kleinooden en gereede goederen in handen van den Aartsbisschop op Steenwickholm gesteld had, en deze die ook ten gunste van den ridder voor hem of zijne erfgenamen in bewaring genomen had; dat de Aartsbisschop, toen hij zelf vlugtte, die goederen naar Holland gebragt en, in hunne tegenwoordigheid en met hunne hulp, te Enkhuizen in de halve ton gepakt had, daarbij verklarende (gelijk hij ook den laatstgenoemde geboden had, zulks in een register op te teekenen) dat deze goederen aan niemand anders toebehoorden, dan aan de nagelatene kinderen van Niels Luycken.

Intusschen gaf vrouw Ingerth Ottesdochter, schoonmoeder van Niels Luycken, in 1539, aan twee burgers van Deventer volmagt, om de goederen, die aan hare kleinkinderen toebehoorden, te ontvangen en de schulden, die zij er mogten hebben, te betalen. Ook Juer Luycken, broeder van Niels en voogd der minderjarige kinderen, had zich met hetzelfde verzoek tot de regering der stad gewend d.d. Coppenhagen St Lucasdag 1538. Zijn verzoek werd door den Koning van Denemarken en Noorwegen ondersteund. In de kopij van eenen brief

Deuenter voele negociatien ende verhandtiringe plegen thebben mit den seluen Ertzbisschop in wertlicken koepmansschapen ende die selue heer den vurs. koepluyden van Deuenter ende anderen merckelicken schuldich wass, hefft hy die selue kiste, tonne en halue tonnen mitten guederen dairynne wesende gesandt vt den lande van Hollandt bynnen der stadt Deuenter, heymelicker wise buten wille ende weten van Burgermeisteren, Scepen ende raidt der stadt Deuenter ten huyse van salige Johan die Quaide, om dat syne creditoren altoes oire betaelinge dair aen solden mogen verhaelen.

Als nu die Ertzbisschop vurs. in den lande van Brabandt in der stadt Lier off dairomtrent in godt verstoruen wass, hebben die creditoren, wonende bynnen Deuenter, Am-

---

van Juer Luycken aan den Koning meldt hij, dat, nadat zijn broeder Niels den Aartsbisschop zijne kostbaarheden ter bewaring gegeven had, de laatste hem niet alleen zonder reden en regt gevangen genomen, maar ook ter dood had laten brengen. Ofschoon de Aartsbisschop wel het voornemen zoude gehad hebben, om deze goederen nooit aan de regte erfgenamen terug te geven, zoo had hij zich toch kort voor zijnen dood, door aanhouden van sommigen zijner eigene dienaren, laten overhalen, om dezelve in te pakken en te Deventer bij Johan de Quade in bewaring te stellen, met last om ze te laten volgen, wanneer de regte erven aanzoek deden. — Paltsgraaf Frederik beweerde, in eenen brief aan den Burgemeester van Keulen, Arnold von Bruwiler, in 1544 geschreven, dat Niels Luycken zijnen schoonvader, Koning Christiaan II., verraden had en daarom onthoofd was, weshalve zijne goederen aan de kroon van Noorwegen vervallen waren.

stelredam ende Lubeck, van desz bisschops doet gehoert hebbende, die selue kercken guederen doen arrestieren mit recht om betaelinge thebben van oiren-schulden, soe sy by den bisschop ten achteren waren, ende hebben dit arrest gedaen nyet mitter jurisdictien van Burgermeisteren Scepen ende raidt, regierders van der stadt Deuenter, dan mitter jurisdictien dess praistz van Deuenter als richter ouer den geestlicken ende kercken guederen, ende dair beneffens mitter jurisdictie desz schultz van Deuenter als een officier van Roem^{r}. Key^{e} ma^{t}, hebbende ende exercierende bynnen der stadt Deuenter jurisdictie auer vrembden luyden ende auer vrembden guederen, so desse guederen synnen, ende staen also die selue guederen alnoch in arrest.

Dat arrest also staende hefft die hoichgeborne ffurst die hertoge van Holsteyn, gekoren Conynck to Denemarcken ende Noirwegen, dair die burgers ende koepluyden van Deuenter — in kracht der priuilegien van der duetscher anze by Roemscher key^{e} ma^{t} van wegen dess rycks ende als oire natuerlicke landtfurst hem [hun] confirmirt — dagelix verhandtieren, seer ernstlicken an die van Deuenter doen scryven, dat sy dieselue guederen nyemanden solden laten volgen buten ziner Co. m. wille off beueel — vermitz welcke brieuen die van Deuenter, hebbende zeer grote negotiatie in Noirwegen, seer beanxtet synnen geworden en wanneer sy terstondt den contrarie gedaen hadden, solden sonder enich middel alle oir

guederen, so sy in Norwegen, Denemarcken ende landen to Holsteyn menichfoldelicken hadden, ontsath ende spoliret synnen geworden (1).

Hefft oick onse Alregen[r] heer Roemscher Key[r] Ma[t], ingelicken onse gen. Vrouwe die Coningynne Regentynne, ingelicken die hoichgeboren ffurst hertoch Ffrederick Palsgraue koirfurst om dese selue guederen menichmaell geuordert (2), ingelicken oick dat capittel van Dronthen deshaluen vermaninge gedaen.

---

(1) Christiaan III., Koning van Denemarken en Noorwegen, schreef, in 1538, aan de regering van Deventer, dat de overledene Aartsbisschop van Drontheim, die hem meineedig en trouweloos geworden was, de kerkegoederen zonder bewilliging van het Rijk buitenslands gebragt en te Deventer gedeponeerd had. Overeenkomstig het bestaande tractaat, hetwelk bepaalde, dat ontvreemde goederen wederkeerig zouden teruggegeven worden, eischte hij, dat zij die goederen aanhouden en niet in andere handen zoude laten komen. Indien zulks niet geschiedde, had zij te verwachten, wat hij doen zoude. —

(2) Paltsgraaf Frederik grondde zijn regt op zijn huwelijk met Dorothea, dochter van den verdrevenen Koning Christiaan II., zusters dochter van Karel V. Zóó schreef de Koningin Regentes aan de Deventer regering, den 24sten Oct. 1539: » Alzoo onze neué
» hertoge frederyck palsgraue vuyten name van onser
» nichte vrouwe dorothea, princesse van Dennemarcke,
» ons verthoont heeft, dat hem als warachtich erfge-
» name van den konickrycken van Dennemarcken ende
» Norwegen competeert ende toebehoirt d'administratie
» van den achtergelaten goeden by den eertsbisschop
» van dronthem, de welcke wy vuytten name van den
» Keyser onse heere ende brueder om eenige mercke-
» lycken redenen hadden doen arresteren ende bewaren

Die van Deuenter, van allen vurs. hogen Potentaten angesucht wesende, hebben, als onderdanigen ende guetwilligen, altoes presentirt ende erboden in allen oiren scrifften aan Roem[r] key[r] Ma[t], aen die Coningynne Regentynne ende aen denn Palsgraue koirfurst, so wanneer die creditoren (die arrest dair aen gedaen) betaelt, die druwinge ende schade des Coninges van Denemarck afgedaen en die van Deuenter mit eenre ouerleueringe gequitirt muchten syn, altoes willich die guederen te laten volgen daret onse Alregen. heere Roemscher Keys[r] ma[t] offte die Ma[t] van der Coningynne gelieuen solde.

Ende vermitz die selue guederen mit recht ende mit den gerichte van Roem[r] Key[r] Ma[t] voir particulair sculden arrestirt waren, hefft Roemscher Key[r] Ma[t] onsen Alregen[r] heer, ingelicken die Ma[t] van der Coningynne doen scryuen, als eir die rycksdach bynnen Spiers gehalden, dat die van Deuenter den hoichgeboeren ffursten hertoch Ffrederick palsgraue koirfurst die selue guederen solden laten volgen, doch also dat die creditoren, die arrest dairaen gedaen, betaelt solden worden, woe alnoch auerall nyet geschiet.

» tot zyne ma[t] behoef ende versekertheyt, ende want
» wy jegenswoerdelyck mit onsen voers. neue aengaende
» trecht van zynder ma[t] geaccordeert ende vereenicht
» zyn, hebbende hem geconsenteert de selue goederen
» (daeraf eenige onder v bedryf rustende ende leggende
» zyn) te moegen aanveerden ende die administreren,
» glyck dat behoort," enz.

Op welcke alle scrifften van Roem^{r} Key^{r} Ma^{t} ende van die Ma^{t} van der Coningynne die van Deuenter altoes oitmoedelicken gebeden hebben, omme die groten onverwinlicken schaden, so oire burgeren in Noirwegen, in Denmarcken ende in den lande to Holsteyn geleden solden hebben, te vermiden ende voirtkomen, dat Roem^{r} Key^{r} Ma^{t} ende die Ma^{t} van der Coningynnen solden willen benedigen die van Deuenter nyet so ylende tot ouerleueringe der guederen tbedwingen, dan die saicke suspenss te laten blyuen, wesz opten rycksdach to Spiers (woe geschiet) van den seluen guederen solde geaccordiert syn, der meynonge dat die van Deuenter, van soe voell groten Potentaten angesucht, eens voir all solden mogen weten, aen wesz heren handen sy die ouerleueringe doen solden ende om dat sy mit eener ouerleueringe solden mogen gequitiert syn, vermoge eens briefs, soe die van Deuenter aen Roem^{r} Key^{r} Ma^{t} opten x^{ten} in februario ao xlj^{o} gesandt hebben. Ende synnen also die van Deuenter durch oire mennichfoldige bidden in genedige gratie (woe sy nyet anders en vertrouwen ende hartlicken bidden) van Roem^{r} Key^{r} Ma^{t} ende van der Ma^{t} van der Coningynne gebleuen, willich oires geringes vermogen altoes te versculden.

Als nu op dessen Drontensschen guederen opten Rycksdach bynnen Spiers geaccordirt was, vermoge deses volgenden artikels, hefft hoichgedachte koirfurst zeer ernstlick ende rigoroeslick doen scryven an der stadt Deuenter

in da. den xx^ten^ in meie a° xliiij, ende die van Deuenter ermaent, dat sy die selue guederen opten xxiiij^en^ dach July dair negest volgende solden leueren bynnen der stadt Coellen mit soeuen dusent g. van onkosten; woe aber sulx nyet en geschiede gedachte syn koerff. g. tegens die van Deuenter lyff hant ende guet in ziner ende anderer koirfurster landen te procediren, zyner kff. g. eer dairmede verwart willen hebben, dair zich die van Deuenter nae hadden zu richten. Na welcken rigoroesen brief — daermede die van Deuenter, guetwillige ondersaten van Roem^r^ Key^r^ ma^t^, zich hoichlicken bezweeren — is die Erwerdige ende hoichgelerde heer Viglius van Zwychem doctor bynnen der stadt Deuenter gekomen mit scrifften van credentie van Roemscher Key^r^ Ma^t^ onses Alregen. hernn, ende den Burgermeister van Deuenter presentirt ende ouergeleuert een extract (so voell desse guederen angeet) vant ghene to Spiers verdragen wass.

In welcken artikel nijet vtdruckelicken accordirt is, dat die van Deuenter die vurs. guederen den hoichgeboernen fursten hertoch Ffrederick palsgraue sullen auerhandtreicken, dan sullen gelaten werden den glaubiger ende anderen, so zich derhalben gerechticheit anmassen.

Dan omdat die van Deuenter, als die gehoirsamen, hierynne nyet anders solden doen, dan als sy behoeren tdoen, hebben dienstlicken ende oitmodelicken gescreven an onse

gen. vrouwe die Coningynne Regentynne, ingelicken an den vurs. koirfursten hertoch Ffrederick Palsgraue, ende oitmodelicken gebeden, presentirt en zich erboden die selue kercken guederen tstellen ende tlaten volgen op ten vurs. artikel in handen van oir Con. Ma[t] om die voirtz tdoen leueren dairt na vermogen dess artikels behoren off dairt der Ma[t] van der Conyngynne gelieuen solde, die wertlicke klenodien van heren Nijels Luycken ende vrouwe Ingers, so in der halue tonne besloten, so dat arrest dair van noch nyet relaxirt en is, te staen tot behoeff dess ghenen, dien die selue guederen mit rechte togekandt sullen werden, mitz dat alle creditoren vermoge Rom[r] Key[r] Ma[t] beueell betaelt en die van Deuenter mit einer ouerleueringe solden gequitirt ende assurirt syn.

Die Ma[t] van der Coningynne ontfangen hebbende den brieff van der stadt Deuenter in da. den ersten Augusty hefft doen scryuen aen den hoichgeboeren koirfurst palsgraue op ten xvij Augustj in den seluen jair xliiij, inhaldende: diewile in der van Deuenter macht nyet en is, die selue guederen zu leueren, allayr die glaubigeren so sulcke guederen verarrestirt syn dan so voerre zu vreden gestalt, ende bedunckt oir Ma[t] naedem gestalt die handel weder recht unde gansz onbillich weer, dasz die van Deuenter deser saichen haluen bezweert solten werden; dairop oick die Ma[t] van der Coningynne die van Deuenter voir ontschuldiget gehalden ende ordeninge

gegeuen, te weten dat die creditoren betaelt ende wesz alsdan auerblyft den hoichgemelten koirfursten ouergeleuert te worden, widere inholtz oirer Co. Ma[t] scrifften, dairmede die van Deuenter vertruwen billickerwise gedaen ende den beueel van oirer verordente oueric-heit naegegaen thebben.

Ende also die hoochgeboeren koirfurst her-toch Ffrederich Palsgraue mit allen presenta-tien ende erbidingen by die van Deuenter ge-daen ende alle bewechlicke zegel ende brieff, vander Ma[t] van der Coningynne vtgegaen, nyet hefft willen benedigen tacceptiren, dan die van Deuenter mit ongenaide doen bedenc-ken ende oir penningen ende guederen, so sy in des Palsgrauen landt hadden, doen arres-tiren, oick enen burger van Deuenter (1) geuenckelicken gestalt edoch op burchtucht oder zekerheit vtgelaten, dair auer die van Deuenter des hoichgenanten koirfursten en-de andere biliggende landen ongeuerlich in tween jairen int openbair nyet hebben mogen gebruycken, dwelck hen en oire ingesetenen zeer bezwerelick geuallen, woe een ider ver-stendiger betrachten kan.

Hebben dair om op alsodane grote ongenai-de ende bezwerenisse oiren natuerlicken landt-fursten Roem[r] Key[r] Ma[t] onsen Alregen. heer vt hogen noeth angeroepen om voir alsodane ongenade ende bezwerenisse van den koirfur-sten vurs. beschudt ende beschermt te werden.

---

(1) Johan Suzeler, gelijk uit andere stukken blijkt.

Die Ma^t van den Keyser van Roemen hefft opt versuyck van die van Deuenter, als siner Ma^t gehoirsame ondersaten, ernstlicken doen scryuen aen den koirfurst hertoch Frederick palsgraue vurs., mentionirende dat die gerecticheit van den seluen guederen syne keiserlicke Ma^t, *tanquam de bonis derelictis*, alleen tostendich gewest en dat syn keys^r Ma^t die selue guederen vt ziner Ma^t mildedicheit den vurs. koirfursten veraccordirt, edoch mit vurbehalden dat die creditoren sullen betaelt worden en dat key^r Ma^t die van Deuenter, als syne natuerlicke ondersaten, behoirt te verdedingen, mit keiserlicke beueell ende gesynnen dat syn k. ff. g. die van Deuenter deshaluen nyet bezwere. Geschege anders, behoirden syn key^r Ma^t syne vurs. natuerlicke ondersaithe by behoirlicke prouisie tbeschudden ende tbeschermen en den van Deuenter gelicke arrest vnde kommer zu verguden, vermoge des briefs by doctor Boisot geteykent en bij den vurs. koirfursten ontfangen (1).

---

(1) Op dit schrijven gaf de Paltsgraaf (te Heidelberg donderdag na Simonis en Jude 1545) aan de Koningin Regentes der Nederlanden zijne verbazing te kennen. Hij had echter bemerkt, dat de brief in hare kanselarij en niet in die van den Keizer uitgevaardigd was, door haren secretaris, die van de zaak weinig wist, en geteekend door Dr Boisot, die het Hoogduitsch niet verstond. Om zeker te zijn, had hij naar den Vice-Kanselier Naues te Mentz gezonden, die hem berigt had, van de zaak geene kennis te dragen. Om die reden antwoordde hij ook de Regentes, en niet den Keizer, dat het hem vooreerst zeer vreemd voorkwam, dat de

Weshaluen die van Deuenter oiren natuerlicken landtfursten Roem^r Key^r Ma^t inden win-

---

goederen van den Aartsbisschop en die van andere lieden, welke hij met zich gebragt had, na diens dood aan den Keizer vervallen waren als *bona derelicta*, dat zij hem, Paltsgraaf, uit genade verleend waren, en niet van regtswege aan hem en zijne gemalin toekwamen, als erfgenamen van Noorwegen. — Voorts bestreed hij, dat die van Deventer zich in deze zaak altijd welwillend betoond hadden: hieruit bleek, dat de secretaris, die den brief had opgesteld, er niets van geweten, en dat Dr Boisot dien niet verstaan of gelezen had. Het was bekend, dat hij het grootste deel der crediteuren had tevreden gesteld, en voor de anderen genoegzame verzekering en borgtogt te Antwerpen en Deventer gegeven had. Maar die van Deventer hadden de overgave bestendig geweigerd, ten ware de Hertog van Holstein, die er niets mede te doen had, daarin had bewilligd, zelfs toen genoemde Hertog vijand geworden was van den Keizer en zijne erfnederlanden, even als of de Hertog hun vijand niet was en de Keizer en zijn gebod hen niets aanging. — En dat zij alsnog onwillig waren, om de goederen te laten volgen, bleek uit hunne brieven, waarin zij aanboden, alleen de kerkelijke goederen te laten volgen, maar die van Niels Luycken slechts aan diegenen, welke ze met regt zouden winnen. Daarom had ook Doctor Viglius en anderen, ten voordeele van Deventer, in het verdrag met Holstein gezet, dat Deventer de crediteuren betalen zoude en de goederen overgeven aan hen, die er regt op zouden meenen te hebben, contrarie van hetgeen den Paltsgraaf door den Keizer beloofd was. Hij bood, zoo ver hem alle goederen zouden overgeleverd worden, aan, zich met de crediteuren te vergelijken, en zoo ver dit niet in der minne geschieden konde, de beslissing aan zijnen medekeurvorst, den Aartsbisschop van Keulen, of zijnen oom, den Hertog van Kleef, over te laten, ook voor zijne groote onkosten, die hij gemaakt had, want het was hem niet geraden, te Deventer te regt te staan,

ter a° sesz en virtich bynnen Utrecht hebben doen aenroepen om alnoch voir alsodane ongenaide en bezwerenisse beschudt ende beschermdt te werden; dairop syne key^{r} Ma^{t} den vicecancellier Naues beveel gedaen en scrifftlicke instructie ader commissie gegeuen hefft, om van wegen Roem^{r} key^{r} Ma^{t} te tractiren mitten koirfursten ende palsgrauen vurs., dair mede die vurs. ongenaide en hoige bezwerenisse den van Deuenter affgenomen ende wesz dair vt gevolget geslichtet te worden. off wo anders syne Key^{r} Ma^{t} den seluen vicecancellier beuoelen mach hebben, dair auer die vurs. vicecancellier in Godt verstoruen ende den van Deuenter onbewust wesz voirder inder saicken getractiert mach syn.

Diewile dan die van Deuenter den Alredurluchtichten hoichgeb. groetmogend. en onverwinlixsten ffursten Roem^{r} key^{r} Ma^{t}, oeren natuerlicken landtfursten, bynnen Bruessel, bynnen Spiers en bynnen Utrecht, ingelicken die

---

waar men zoo onbillijk had gehandeld. — De Keizer mogt dus niet voor onbillijk houden, wat hij tegen Deventer voornam, maar bedenken, dat hij aan zijne Keiz. Maj. even zoo zeer verwant was, als Deventer, dat zijne Maj. hem even zoo wel schuldig was te beschermen als hen, ja nog meer, want hij was Z. M. langer toegedaan geweest; zijne voorvaderen en hij hadden het ook om het Huis van Oostenrijk beter verdiend. Had hij zijne groote onkosten terug, dan mogt de Keizer de goederen behouden of die den Hertog van Holstein vereeren; zijne lieve gemalin moest het er dan voor houden, dat zij niets van vaderlijk of moederlijk goed hebben zoude, enz.

Ma^{t} van der Coningynnen en den Edelen ende waelgeboernen herrn Maximiliaen van Egmondt, den graue van Bueren, oeren verordenten Stadholder, op voell verscheiden tiden en plaitzen oitmoedelicken versucht en gebeden hebben om in deser bezwerenisse versien en voir alsulcken ongenaide beschermdt te werden; oick grote geltspildinge mit diuerse beseyndinge en anders gedaen; dat oick die van Deuenter an den seluen guederen ghene gerechticheit hebben off pretendieren thebben; oick dair van nyet profitirt off begeren te profitiren in enigen deell; oick die selue guederen buten wille en weten der regierders van Deuenter heymelickerwise aldair gekomen synnen; oick aldair tblyuen off bewaret te worden nyet gestadet ader togelaten solde syn geworden, wanneer die aldair mit forma van rechte mit Roem^{r} key^{r} Ma^{t} en nyet mitter stadt Deuenter jurisdictie nyet arrestiert weren gewest van so voell creditoren, die alnoch bynnen Deuenter onbetaelt gebleuen, dat die selue guederen alnoch in arrest staen; dat oick die van Deuenter opten artikel to Spiers gemaickt presentirt hebben en presentiren alnoch die kercken guederen te stellen in handen van der Coningynne, als oire behoirlicke ouerheit op conditien vurs. om dair van voirtz te disponieren alst nae den artikel behoirt off alst oir Ma^{t} gelieuen sall; oick gemerckt dat men voir den accordt mit die van Holsteyn en Denemarcken to Spiers gemaickt nyet zekerlicken gewust am wesz fursten handen men die gue-

deren sonder merckelicken schaden dair om te liden ouerleueren solde (1).

Bidden die van Deuenter so dienstlicken ende oitmodelicken, als sy alreonderdanigste konnen en mogen, dat onse Alregen[te] heer Roemscher key[r] Ma[t] oire naturlicke Prince en landtfurst, in deser saicken genedich erschynen ende den hochgenanten koerfurst hertoch Ffrederick palsgraue sall willen benedigen alsoe tdoen berichten (om die creditoren tbetaelen) die van Deuenter mit eener ouerleueringe te vrien en dair op die kercken guederen tontfangen en alsodane ongenaide op die van Deuenter geworpen te willen laten vallen; dat oick syne onverwinlicke Roem[r] key[r] Ma[t] die van Deuenter als nye angekomene ondersaten (die zich onbedwongen willichlicken en erfflicken onder syne Ma[t] submittirt hebben) voir alsodane ongenaide sall willen benedigen tbeschudden en tbeschermen, also dat die van Deuenter en andere ondersaten van Oueryssel des vurs. koirfursten en andere biliggende landen en steden sullen mogen gebruycken, die arresten en geuenckenisse desz burgers

---

(1) Terwijl de Keizer in het begin van het jaar 1544 te Spiers was, zond de Koning van Denemarken gezanten, om over den vrede te onderhandelen, die er ook gesloten werd. Zie o. a. WAGENAAR V. bl. 262—264. en GOUTHOEVEN *Kron*. bl. 615. Wij vernemen uit den brief van den Paltsgraaf (bl. 14), dat er eene bepaling omtrent de goederen van den Aartsbisschop ten voordeele van Deventer in opgenomen was, zoo dat deze stad om dezelve van den Koning niets meer te vreezen had.

van Deuenter en oirer guederen sullen mogen gerelaxiert worden. Dat synne die van Deuenter oirs vermogen altoes bereit nae aller oirer hoger plicht te verschulden aen syne onverwinlicke Roem^r^ key^r^ Ma^t^, die Godt almechtich in hogen vnvorweslicken regiment tot langer selige welfairt bewaren will.

Het zoude een langwijlig werk zijn, van al de correspondentiën en conferentiën over deze zaak mededeeling te doen. Er werden geene bezendingen van beide zijden gespaard. Zaakgelastigden, zoo van den Keizer als van den Paltsgraaf, om de goederen in ontvangst te nemen, moesten telkens onverrigter zake vertrekken. Bij eene bezending van den secretaris Verheyden naar Brussel, in 1540, werd deze in den vollen secreten raad, door den Bisschop van Palermo, zeer rigoureus toegesproken, met dreigement, dat men het aan de stad Deventer en hare burgers zoude verhalen. Ook had er later nog eene bezending naar Regensburg plaats. De regering wenschte eerst niets dan uitstel, uit vrees voor den Koning van Denemarken en Noorwegen. Zóó lezen wij, in eenen brief van 1542, aan den Stadhouder Maximiliaan van Egmond en keizerlijke commissarissen, dat men de goederen in bewaring wilde houden „ter tyt toe alle „differentien, tusschen onsen alregen^ten^ heeren key^r^ ma^t^ ende den hertoch van Holsteyn „[Koning Christiaan III] zweuelende, accordirt „sullen syn, als wy verhoept hadden bynnen

„ Bremen geschiet solde syn, dair wy oick „ die onsen geschickt hadden, der gueden „ meynonghe dat dat artykell van den Drontes„ schen guederen mede pacificirt solde syn ge„ woirden, woe nyet geschiet (1). — Diewile „ dan nu die hertouch vurs. ons tweemaill „ ernstelick gescreuen hefft, beuelende die „ selue guederen nijemanden ten handen te „ stellen, off sulx aen ons ende den onsen te „ verhaelen, ende dan onse burgeren en „ koepluyden, ingelicken die van Campen en „ Zwolle en andere ingesetenen van Ouerys„ sell, oire eigen huysingen, eruen, wonin„ gen en familie hebben in Noerwegen, dair „ die hertoch itzondts geweldich, oick bauen „ voell hundert dusenden aen guederen, wa„ ren en koepmanscap aldair ende oistwert „ hebben, oick onse eigenen burgeren ende „ koepluyden aldair tegenwoirdich synnen en„ de wy drie steden op geene oirden en plait„ zen groeter negotiatie off verhandtiringe heb„ ben dan aldair, enz." De regering drong dus telkens, zoo bij den Keizer als bij de Koningin Regentes aan, dat de goederen te Deventer in bewaring blijven mogten, tot dat er een tractaat tusschen den Keizer en den Koning van Denemarken gesloten zijn zoude, waarin ook de veiligheid der Overijsselsche steden wierd opgenomen.

Den 28sten Jan. 1548 schreef de Keizer, te

(1) De vredesonderhandelingen waren dit aar afgesprongen. Zie Gouthoeven *Kron.* bl. 613.

Augsburg, aan de regering van Deventer, op hare supplicatiën tegen de maatregelen van den Paltsgraaf, dat de Paltsgraaf hem gemeld had, reeds aan het verzoek om het ontslag van burgers en goederen in zijne landen te hebben voldaan en bovendien het regt, dat hij aan de goederen had, te hebben gesteld in handen van de Koningin Regentes (1). Dewijl nu de regering expresselijk verklaard had, geen regt op dezelve te hebben noch er van te willen profiteren, en bovendien gepresenteerd had, de kerkelijke goederen in handen der Koningin Regentes te willen stellen, maar de kennis der wereldlijke goederen van Niels Luycken te willen behouden en deze zaak in suspensie te laten — terwijl van den anderen kant de Paltsgraaf en de Koningin Regentes aandrongen op een einde van den langdurigen twist — in aanmerking nemende „ dat oyck vuytgenomen den gecoeren „ coninck van dennemarcken, diewelcke by „ tractaet met ons gemaect es die voirs. „ goeden afgegaen, en weten gheenen anderen prince oft potentat, die v yet gheeyscht „ heeft ter cause van de vurs. goeden; ende „ dat meer es aenscouw nemende aen die

(1) Sleidanus, 18e B., verhaalt, dat Karel V. eenen tijd lang op Paltsgraaf Frederik misnoegd was om zijne neiging tot de reformatie der kerk; doch in 1546 begaf zich de Paltzgraaf tot den Keizer, die hem herinnerde, welke weldaden hem bewezen waren en zijne schuld vergaf, zoo dat zij zich met elkander verzoenden.

„ qualiteyt van de voirs. materie, aen die
„ digniteyt van onss voirs. neue, wesende een
„ van de principalen princen cuervuersters
„ van den keyserycke, ende dat oeck by ex-
„ periencie my bevint ende es blyckelick, dat
„ vurs. geschil, hebbende so langhe jaeren
„ voer v gehangen en heft tot ghenen eynde
„ konnen gecomen, begerende uwe walfaert,
„ pays ende vrede, ende te voirsiene op al-
„ len inconvenienten, dier vuyt souden moe-
„ ghen spruyten, hebben die voirs. zake met
„ alle datter aen cleeft vuytgeroupen en ge-
„ committeert, roupen vuyte en committeren
„ onss voirs. zuestere ende die van onss Rai-
„ de neffens haer wesende, ende dat al naer
„ recht ende redene. Waerom zoe ordonne-
„ ren ende beuelen v seer scerpelyck, dat,
„ achtergestelt alle excusacien, vertrecken en-
„ de andere vuytstellingen, wy zy zyn, om
„ die welcke gy hebt oft soudet moegen ge-
„ moeviert zyn ter vurs. vuytstellinghe of wey-
„ geringhe, ghy terstondt ende sonder ver-
„ treck stelt ende doet stellen, realyck ende
„ by feyte in de handen van onse suster ofte in
„ hoere absentie in de handen van den ghe-
„ nen die van hueren wegen sal dairtoe com-
„ mittiert ende geordoniert wesen, alle ende
„ een ygelick van de vurs. goeden, van wat
„ naturen ofte conditien zy zyn, mitsgaders
„ oeck alle proceduren ende acten aengaende
„ tghene des vurs. es, zonder des te laeten,
„ opdat men aangaende de vurs. goeden tzy
„ by onse vurs. zustere oft die van onss.

„ vurs. Raide, vuyt crachte van onss commis-
„ sie, daer geroepen dier geroupen behoiren
„ te zyne, gedaen en geordonneert werdde
„ tghene des by redene en justicie behoeren
„ sall, v verseckerende, dat doende tghene
„ des vurs. is, ghy sult teghen eenen yege-
„ lyck ontlast zyn, zonder dat ghy hyerom
„ meer sult getrauelleert oft gemolesteert wor-
„ den van yemanden, enz.

Daarop gaven Burgemeesteren, Schepenen en Raad, den 8sten Maart, aan hunnen secretaris Nicolaas Verheijden eene instructie, om, bij het overleveren der Drontheimsche goederen te Brussel, te vragen 1° verzekering, dat regering en ingezetenen van Deventer aangaande die goederen en hetgeen er aan kleven mogt tegen een iegelijk ontlast zijn zouden, zonder meer door iemand getravailleerd of gemolesteerd te worden; 2° verzekering, dat de crediteuren, nu de zaak ter judicature van de Koningin en van de heeren van den raad gebragt was, zouden geroepen worden, en, na gehoord te zijn, er geordineerd zou worden hetgeen bij redenen en justitie behooren zoude; 3° verzekering, dat, daar de zaak nu uit den lande van Overijssel en uit de Stad Deventer, uit het gerigt van den schout, in strijd met het land- en stadregt, uitgeroepen en geëvoceerd was, zoodanige uitroeping en evocatie niet ten nadeele zijn noch in consequentie zou getrokken worden. De secretaris begaf zich weldra op reis. Te Wichen bij Grave viel de wagen in eene

diepe sloot *(palraedt)* en moest, terwijl er alle vrees was dat de goederen bederven zouden, door eenige mannen uitgetrokken worden. In eene conferentie met den President van den raad te Brussel werd door dezen op de twee laatste punten geene zwarigheid gemaakt; op het punt van de indemniteit of schadeloosbouding werd gezegd, dat zulks niet geschieden konde, al had de Keizer het in zijnen brief van 28sten Jan. beloofd. „Syn „ mat mach dair to raidt weten als een Kei- „ ser, dan wy en konnen v niet versekeren, „ dat v nyemant dairom besetten, beletten of „ gewalt andoen sall, dat en staet ons nyet „ tdoen." Dit punt werd uitgesteld, tot dat de Koningin zoude gekomen zijn, om haar advies daaromtrent te hooren. De President was niet gewillig, om de goederen intusschen in zijne bewaring te nemen, maar verwees naar den Audiencier (Pieter Verreycken), die er ook niet op gesteld was, maar ze toch, den 15den Maart, aannam, nadat de inhoud der kist en der twee tonnen met den inventaris was vergeleken. Er werd van deze vergelijking en van de verzegeling certifikaat afgegeven, en in naam des Keizers bij open brief werd verzekerd, dat deze evocatie niet tot verkorting der land- en stadregten dienen zoude. Allen, die tot de goederen geregtigd meenden te zijn, werden tegen den 21sten Junij opgeroepen, terwijl Verheijden voor de crediteuren in Noorwegen een langer uitstel gewenscht had. De gansche zaak, die ongeveer

tien jaren geduurd had, liep den 7 Julij 1548 ten einde. Nadat de belanghebbenden in der minne, en om verdere processen te vermijden, overeengekomen waren tot eene schikking, verklaarde de Koningin het arrest, door de crediteuren gedaan, geligt, bij verstek der crediteuren, die niet gecompareerd waren, en dat, overmits het consent der comparanten, de goederen aan de gevolmagtigden van den Paltsgraaf zouden worden overgeleverd (1).

In plaats van de lijst der crediteuren mede te deelen, die voor een gedeelte prætensiën van stokvisch hadden, aan den Aartsbisschop geleverd, of den inhoud der onderlinge schikking te vermelden, geven wij liever den inventaris der goederen, die den 8sten Julij 1548, door Hans Linck en Erasmus Stauff, gevolmagtigden van den Paltsgraaf, in ontvangst werden genomen, overeenkomende met den inventaris, die den 26sten Nov. 1539 door den Schout Willem van Doetinchem te Deventer en koernoten was opgemaakt.

In de lange kiste.

Eerst een inuentaris cedell meestedeels op

---

(1) Olaus had ook de archieven van het Aartsbisdom met zich naar Braband genomen. Zij zijn in onzen tijd te Munchen weder gevonden en Koning Lodewijk van Beijeren heeft de teruggave toegestaan, tot welk einde Prof. Tougner Lundh met de overneming werd belast. *Messager des sciences et des arts de la Belgique* 1833 p. 184. Deze archieven moeten dus ook in handen van den Keurvorst van de Paltz gekomen zijn, wiens nakomelingen Koningen van Beijeren zijn geworden.

noirwegens gescreuen. Daernae een vleemsche tapeet mit een jacht daerin gemaelt ende gewerckt. Item een wulff deeken vol wormen. Item een roede deeken van twee koerkappen byeen gemaect, inhebbende die stam van Jesse. Een koerkappe roet . . teruijre fluweel mit een silueren span vnverguldet. Een koerkap alst thoent. Een vergulde stuck dan nyet zeer guet. Een roede koerkap mit vergulden loeff ende belden leeuwen ende anders. Noch een koerkappe swart gebloemet floeweel. Item een koerkap roet gebloemet floeweel achter mit een knopken. Item een koerkap wesende een zilueren stuck mit een costelicke vergulde span met die wapenen van Denemarcken mit een lap achter daerop hangende mit sanct Oleff, hebbende in zyn handt eyn vergulden byll van a. 1513 mit een vergulden knoep daer aen hangende. Een gruen fluweel corrufell mit een kruyss. Een zwart fluweel corrufell mit een kruyss. Item een blauwe vergulde corrufell, mit gulden bloemen mit blauwe geuoiert. Een groene zyden dalmatica (een dienrock) twee dalmatica mit gruen fluweel mit witten strypen mit kanifas gevoyert. Eenen langen smaelen staff bouen mit een grooten ronden cristalynen steen ende wat vergulden loefwerck daerbouen. Synte Oleff biell mit silueren beslagen. Noch een retropendium achter aen een koerkappe mit eenen saluator. Een antipendium blauwe mit sanct Johan bap[te] ende sanct pauwell. Een witte antipendium altaris liggende mede opten

altaer koestelicken gesticket mit zeer voell kleynen perlen. Item een ander lynen antipendium mit vergulden spannen ofte roesen. Item een stucke van een corrufell roet mit die drie hellige coninghen, groff werck mit bemomden aensichten. Item een roet blomiert antipendium. Een dexsell opten altaer turckswerck. Soeuen zyden gardinen mit silueren haicken. Een kistken alst schynt verguit mit hellichdom. Item eenen lynen budell, daerinne een simpel mitra mit een corporaelsack. Een capitaell. Noch een capitaell mit gesteente. Noch een capitaell mit eenen vergulden boirt ladewerck. Een wit gestickte altairlaicken. Vyff manipulen. Vier stoelen om den halss. Een roeden zyden schortbant mit vergulden knopen. Een witt schaertsnoor.

In de tonne.

Eerst in een leeren busse sanct Olaus kanne. Twee hoege zilueren kroenen, die groetste buten die kleynste bynnen ende buten vergult, wegende tsamen elfftehalue mr. een vnce. Des bisschops mitra mit voell gesteenten. Item een inuentaris mit heer peeters handt gescreuen, zyn cappellaen geweest, weder inder tonnen gelacht. Item aen een zyden sack een papyren cedelken aengehecht, daerop gescreuen: desse kelck ende pateen hoert onser lieuer vrouwenkercke to dronthem. Twee golden kelcken mit oeren goldenen patenen luther golt mit gesteenten, wegen alle beyde mit oeren patenen tsamen thien mr. vierdehalue

vncye. Drye verguldеn monstrantien mit oer toebehoer, wegen soeuen mr. min een loet. Noch een hooge monstrantie vergult mit een rond spiegelglass, wegende vyff mr. een loet. Noch een vergulde ende die hoegste monstrantie sonder glass, wegende acht mr een vncye mit oeren voet los wesende. Item elff vergulden kelcken, wegende tsamen eenendetwintich mr. dardehalue vncye. Een silueren kelck mit een silueren pateen vnvergult dardehalue mr. een vncie. Item elf vergulden patenen sess mr. Item een beelt van Sanct Olaeff mit een voet. Een engelenbelt, twee onser lieuer vrouwen belden silueren vergult, wegen tsamen elfftehalue mr. Die krompt van dess bisschops staff weeght vier marck min een vncie. Drye vergulden kruyskens mit gesteente, wegen tsamen negendehalue mr. Twee groote silueren pullen vergult wegen vierdehalue mr. Drye kleyne silueren pullen wegen een mr. drye vncien. Item vier spannen voer aen koerkappen wegen tsamen vierdehalff mr. Noch een silueren hoge busse daermen dat weerdige heylige sacrament inne bewaert, ende een pintkenneken vergult, drye mr. Een silueren ronden appel, den men warm maickt, om die handen daermede warm tholden anderhalue mr.

In de halve tonne.

Eerst een kleyn kistken mit twee kostelicken vrouwen spannen mit gesteente, peerlen ende anderen groff gesteente. Item eenen hoo-

gen vergulden kruyss [kroes] mit eenen deckel, daerinne gesteken eluen silueren krusen. Item een silueren schaell mit een silueren deckel. Item een hoege silueren kanne van een mengelen, daerinne twee ketten, die eene mit een steen offte een sufflet, die ander een stroeketten. Een silueren lepell. Een silueren tantpoicker. Noch een andere geamelieerde ketten by een manyer van een paternoster. Heer Niels segel in een budelken. Een kleyn silueren busken. Item een gebraicken rinck. Item een seemszen budel mit een handtvol noortz geltz. Een silueren vergulden pansserdegen. Item een lange beslagen silueren gairdell [gordel] vergult op een zwart leer. Noch een silueren beslagen gordell een wenich vergult. Noch een gurdell mit silueren doppen vnvergult. Een silueren vergulde kroen hebbende voel stucken mit vergulden spannen. Elf schyuen van zilueren na manyere van roese gemaeckt. Een groet lange krallen paternoster. Negen silueren vergulden knoepen. Item eenen groeten silueren henzenap mit een voet. Item een yseren knoepmesz. Twee vergulden koppen op malcanderen sluytende. Een hoefftcranss mit vergulden spannen als een peel. Item een golden halsbant. Een cleyn silueren schaele. Item een silueren gordell mit bellen daeraen hangende. Item een silueren halsbant off een oerden. Drye silueren krusen mit voeten. Een luthergolde halsbant mit peerlen, ende mit eyn kostelicke kleineth [kleinood] mit een zophier woe schynt daeraen hangende.

Noch eenen silueren ketten mit een agnus dei daeraen hangende. Een silueren kruyss mit een verguld en bandt, drye silueren kruysen daerinne. Noch een silueren kruyss mit een voet. Item een silueren schaele in t middel hebbende een marienbelt. Item noch een roet kistken ende daerinne een kinder perle bandeletke. Een vrouwen halsbant mit gueden gesteente mit een blouwen taeffelsteen daeraen hangende. Een perlen vrouwen gaerdell. Eenen verguld en langen breeden halsbant mit gesteente. Twee gerolde papierkens mit silueren loefkens. — Item in der seluer haluer tonne geuonden een cedelken wesende pergament, inholdende jerst mit groeten letteren *Heer Niels Lucks R.* (1) ende terstont daer onder gescreuen op deensz off noirwegens: *dit is heer niels Luycke ende zynre kinderen guet bouen in der tonne geuonden ende bouen wederom ingelacht*, gescreuen, als Gaudo des Ertzbisschops susterzoen toestont, mit heer Jacobs des bisschops capellaens handt.

(1) *Denotirende Ridder, en dairnae op Denss, als Marten die Quade en Hermen Hessels verduetsten*, staat in den inventaris van 1539.

DE SACRAMENTSKAPEL

TE

HASSELT.

DOOR

F. A. EBBINGE WUBBEN.

Ofschoon ons Gewest weinig minder, dan andere Nederlandsche landschappen, abdijen, conventen, kloosters, kerken, en andere geestelijke vereénigingen heeft opgeleverd en bezeten, welke van den vromen zin onzer voorouders getuigen, bestond er evenwel in dezelve schaars eene éénige kapel, aan welke eene zoodanige vermaardheid ter zaak van een voorgevallen mirakel te beurt is gevallen, als de Sacramentskapel te Hasselt.

Weinig of niets is evenwel van dezelve door Schrijvers te boek gesteld. De anders zoo naauwkeurige Hugo van Heussen, of liever de Vertaler van dit werk, Hendrik van Rijn, beklaagt zich dan ook, in zijn Tweede Deel,

beschrijving der Oudheden en Gestichten van het Bisdom van Deventer, bladz. 237, dat hij, hoezeer hij de eerste opkomst had nagespeurd, er niets van heeft kunnen ontdekken, dan dat het eene kapel van het Hoogwaardig Sacrament was, en dat de Heer van Overijssel het regt van patroonschap bezat, ook over de daarin gevestigde vier Vicarijen, terwijl hij geloofde, dat zij gesticht zoude zijn, ter gelegenheid van eenige mirakelen, die, zoo als hem van goederhand berigt was, hier meer dan ééns waren voorgevallen. Hij voegt er bij, dat, ten tijde onzer Voorvaderen, een zwijdig getal van Christenen aldaar plagt zamen te komen, om er hunne gebeden te doen; dat zulks vooral geschiedde op den zondag, die binnen 't Octaaf van 't Hoogwaardig Sacrament komt, en de Hasselter aflaat werd genaamd; en dat deze benaming misschien aan dien zondag gegeven is, omdat de kerkvoogden eenige geestelijke voordeelen of aflaten vergund hadden; en hij laat er op volgen, nadat de openbare oefening van de Katholijke Godsdienst hier te lande te niet gegaan was, ook deze toevlugtsplaats der bedrukte en ellendige menschen, door den storm der reformatie was vergaan.

Bij het opmaken van den beredeneerden Catalogus der stukken, in het stedelijk Archief van het grijze Hasselt voorhanden, welke arbeid mij door het Edelachtbare Bestuur dier Stad was opgedragen geworden, heeft het mij mogen gelukken, de noodige

bouwstoffen omtrent de stichting, den bloei, en den ondergang dier kapel — ook buiten het miraculeuse vermaard om de voorgevallene, soms hevige twisten, tijdens de reformatie, tusschen de Regering der Stad Hasselt, en de overige leden der Souvereine Staten dezer Provincie, waarbij Stadhouders, Raad van State, en de Generale Staten hunne tusschenkomst moesten laten gelden — te verzamelen, waardoor ik meen in staat gesteld te zijn, een meer volledig geheel te kunnen leveren, en daarmede den oudheidminnende geen ondienst te zullen doen, terwijl het dienen kan, om een en ander zooveel mogelijk aan de vergetelheid te ontrukken.

De *Prima fundatio Capellae in Hasselt* is nog voorhanden.

Jan van Arkel 47ste Bisschop van Utrecht (1) stichtte dezelve. De stichtingsbrief luidt als volgt:

Johannes, Dei gratia Episcopus Trajectensis, pateat universis:

Quum altissimus de inenerrabili pietatis sue gratia et excellenti sui amoris ardore, quo nos dilexit, pro nobis mortem subiens temporalem, non dedignetur etiam nos multis miraculorum prodigiis per universum orbem terrarum undique preostensis ad eternam gloriam cotidie invitare et ultra ea que in sanctis su

---

(1) Hij was de opvolger van Nicolaas de Caputiis en werd daarna Bisschop van Luik.

aperuit, diversa et maxima etiam in se ipso, videlicet sacratissimi sui corporis et sanguinis sacramento, infra parochiam ecclesie parochialis de hasselt nostre dyoeceseos in loco, ubi capella in honorem ejusdem sacramenti per nos nunc constat erecta, frequenter miracula operetur, quorum intuitu idem locus copioso fidelium concursu cum orationibus, oblationum et elimosinarum contributionibus et aliis devotis operibus jugiter frequentatur. Igitur dignum reputantes dictum locum seu capellam honoribus debitis, prout obventionum facultas tribuit, attollendum, Nos de proventibus oblationum et elemosinarum hmdi quinque libras annuas ex domo et area Hermanni Zelle opidani de Zwollis ad opus diete capelle fecimus comparari. Et ut crescentibus facultatibus ipsius crescant et obsequia, in eadem capella his presentibus unum altare instituimus, ad quod dictas quinque libras annuas nec non bona dicta overtijinghe goet cum omnibus suis pertinenciis juribus et obvencionibus, sitis in parochia de hemys in villa seu marca de Redeze, item bona dicta heren Oetberts stede sita ter Zeden in parochia de hasselt predicta, item bona dicta amelonghes goet, aliter dicta dat goet ter hourne, sita in parochiis de Wije et de Heijne nostre dyoeceseos, pro sustentatione unius presbijteri, qui missas in ipso altari singulis diebus legitimo cessante impedimento celebret, salva tamen moderatione nostra infra subsequente, assignamus, dictam capellam et al-

tare ejusdem una cum dictis bonis et redditibus annuis assignatis et comparandis in dei nomine confirmantes. Volumus etiam et ordinamus, quod jus nominandi seu presentandi personas ydoneas ad dictam capellam et altare vel altaria, in ipsa capella fundata et fundanda, quotiens ipsam seu ipsa vacare contigerit, ad scultetum et castellanum castri nostri in Vollenho pro tempore, in perpetuum futuris temporibus pertineat atque spectet. Item volumus et ordinamus, quod, cum dictam capellam et altare seu altaria, in eadam fundata seu fundanda, vacare contigerit, simul aut successive personas ydoneas ad eam seu ea nobis et successoribus nostris Episcopis Trajectinis dictus scultetus et castellanus nominare habeat et presentare infra tempus a jure communi statutum pro institutione canonica optinenda; de quibus terrarum praediis praedictis et aliis emendis et comparandis, de oblationibus elimosinarum contributionibus, volumus et ordinamus, quod rector pro tempore altaris praedicti habeat, tollat et percipiat annis singulis perpetuisque temporibus sexaginta libras denariorum pro tempore communiter usualium; et ea que superfuerint et excreverint ultra sexaginta libras predictas de oblationibus elimosinarumque contributionibus, praediis tam predictis quam comparandis, dispositioni et ordinationi nostre ac successorum nostrorum Trajectinorum Episcoporum in pios usus convertenda specialiter et expresse reservantes. In quam capellam et dictum altare cum juri-

bus et pertinenciis suis, ut est dictum, virum ydoneum Theodericum clericum nostrum ad nominationem et presentacionem Jacobi de A sculteti et castellani nostri in Vollenho instituimus et admittimus per presentes. Mandantes universis et singulis ecclesiarum rectoribus, presbyteris, capellanis et clericis nobis subditis, in virtute sancte obedientie et sub penis suspensionis et execrationis districte precipiendo, quod, statim visis praesentibus, accedentes ad capellam sacratissimi sacramenti prefatam, dictum Theodericum clericum seu procuratorem suum ejus nomine in corporalem possessionem vel quasi dicte capelle et altaris juriumque et pertinenciarum ejusdem ut premittitur et non aliter auctoritate nostra inducatis, cum solempnitatibus ad hoc debitis et consuetis. Precipientes universis et singulis dicte capelle et altaris pensionariis, paccionariis et debitoribus quibuscunque, quod antea prefato Theoderico seu ejus procuratori ipsius nomine de fructibus, redditibus et obventionibus dicte capelle et altaris ad summam sexaginta librarum predictam respondeant et ab aliis responderi faciant locis et temporibus oportunis. In contradictores et rebelles quoscunque exsecrationis sententiam fulminamus. In quorum omnium testimonium et munimen sigillum nostrum presentibus est appensum factoque mandato vos presentium executores reddite literas sigillatas. Datum in castro nostro de Vollenho, anno domini millesimo tricentesimo quinquagesimo septi-

mo, in vigiliis natalium beati Johannis baptiste."

Hoe de daarin vermelde goederen aan de kapelle zijn gekomen, welke reeds vóór de fundatie des Bisschops aan dezelve behoorden, is met opzigt tot Amelunges goed uit den volgenden koopbrief te ontwaren.

„Allen den ghenen, die desen brieff sullen sien of horen lesen, doe te weten ic Heijnric van den Winhuse in dier tijt een gesworen richter des ambochtes van Zallant, ende oirkonde openbaar mit desen theghenwoerdighen breue; dat voer mi quamen ende voer gherichtes lude, die hier na bescreuen staen, in t gherighte ende in enen heghende heijmale Gherijt van Tijpencamp en alijd sijn echte wijff, ende lieden dat si vercofft hadden der Cappellen des Hillighen sacraments van Hasselt, om ene sume van ghelde, die hem wettelick ende wael betaald was, een ghoet gheleghen in wije en in heijne kerspelle, dat gheheten is Amelunge goet of dat ghoet ter heurne, mit torue mit twighe mit water mit weijde ende mit aller slachter not, alinghe als dat gheleghen is mit alle siner tobehoeren, willic goet voerscreue si voer opdroeghen in miner hant tot orbaer behoeff en erfliker besittinghe der Capellen voerscreue ende verteghen daerna op alsoe dat ordel en recht wisende der goeder lude, die daer over en an waaren, dat dit voerscreuen ghoet der Capellen voerscreuen vaste ende stede waer, ende Gherijt en alijd voerscreue en hoer reghter erfgenamen mit reghtte daer nijet meer toe te segghen en hadden. Daer

dit geschiede daer waren ouer en an als gherightslude Johan van Tijpencamp, Johan Wermaers soen, Willem die Visscher, scepene tot Swolle, Johan van Creijenschoten, Johan van den Campe, Heinrich Umphael en andere voel goeder lude. In oirconde des brieffs soe hebbe ic heijnrick van den Winhuse voersc. om bede wille van beijden siden mien seghel voer an dezen brieff gedaan ende om die meerre vestenisse wille soe hebbe ic Gherijt van Tijpencamp voersc. desen brieff mede beseghelt mit miner seghell. Ghegheuen in 't jaer ons heren dusent driehondert zes ende vijfftigh des saterdaghes na sante Pouwels dach conuersio."

Voorts betrekkelijk dit Amelonge goed uit den volgenden:

„Ick Henric die Zure in der tijt schult van Zallant make kundich allen luden, dat voer mi quamen int gerighte en in enen ghehegheden heijmael Gherijd van Tijpencampe en Joncfrouwe Johan sijn eghte wijf, en leden dat sij vercofft hebn voer hem en voer oere erfg. erflic en ewilic omme een sume gheldes die hem vol en al betaalt is der Capellen der hilighen sacraments tot Hasselt, achtte merghen landes en ene haluen merghen landes gheleghen in heijnre kerspel, wulckes landes gheleghen sien achtehalue hond ouer die colcken twee, en in herxer marcke zes merghen en vier hond op der zeese tusschen henric van Essen ende Cadeneerts broeder, en dat ander lant is ghelegen bij der ijsselen, wulcke

voersc lant Gherijd en Jonckfrouwe Johan voersc ende oeren ghecoeren mombaer, die oer mit ordel en mit reght ghegheue ware, voer mi oplieten de Capelle voerss toebehoeren alst gheleghen is, en vertoeghen daaruan in den selue eymael mit ordeel en mit reghte, en beleden der Capellen voerss die voerss lant en waere voer een edel eighen, hoe men een edel eighen ten landreghte na reghten waeren sall voer hem en voer oere erfgen. en voer allen die ghene die des toe reghte come wullen. Al argelist hier in wyt geseght. Hier waren auer en aen alse gherightsluden her Barthold van Haersolt Ridder, Johan van Enthenich, Henric van Viernenburgh, Hughe Duuer cnape en andere ghoede lude. In oirconde des brieffs beseghelt mit minen seghell daer ic Gherijd van Typencampe voerss. voer mi en voer minre erfg. mine seghel mede hebbe anghehanghen tot een tughe der waerheijt. Ghegheuen in t jaar ons heren dusent drie hundert t sestigh en aghte op sante Remigius dach."

„Jc Alfer Schetteken in der tijt righter tot Wye make kundich allen luden, dat voer mi quamen in t gherighte ende in enen ghehegheden eijmael Deric Eisen soenen ten Colcke, Gherd en Alsijc sine kijnder, Hadewert Eisen soen ten Colcke, Johan en Hadewert sine kijnder, ende lieten, dat sy vercofft hebn voer hem en voer oer erfge. erflic en ewelic ome ene sume gheldes, die hem voel en al betaald is, der Capellen des hillighen sacraments tot Hasselt, ene merghen landes gheleghen in

hercxer mercke en in wyer mercke opper weeden mit alle slachter nod en sinen toebehoeren, eyghen dyc en weringe, alst gheleghen is buten en bynen dykes an hofsteden lant, en lieten der Capellen voerss. dit voerss lant voer een edelen, verteghen daeruan mit ordeel en mit reght. Argelist hier in vyt geseghd. Hier waren ouer en an als gherights luden Hugo Duuer, Johan van den Campe, Esseeken en Spicker Gherd en ander ghuden luden. In oirconde des brieffs gheseghed mit minen seghel In den jare ons heren dusent drie hundert en t seuentich op sante Gregorius daghe."

De beleening van dit Amelunge goet geschiedde bij den volgenden brief.

„Allen den ghenen die desen brief sullen sien of horen lesen, doe ic Helmich van Zeelhorst, in der tyt amptman des heeren van sinte Marien t Utrecht in Veluwe, te weten ende oirconde openbaer mit desen teghenwoerdighen breue, dat voer mi quamen en voer thinsghenoten, die hier na bescreuen staen, in den Hof tot Wije daer ic te reghte sat van des heren whegen voerscreuen, Gheryt Eyc, Berthe syn echtte wyf, Gheerthe, Berthe en Ghebbe des voerss Gheryt echtte kindere, ende droghen voer op in minen hant tot orbaer behoeff ende erflicker besittinghe der Capellen des Hillighen Sacramentes tot Hasselt een ghoet gheleghen in Wye en in Heijnre kerspelle, gheheten Amelunge ghoet of dat goed ter Heurne, mit torue mit twighe mit water mit weijde en mit aller slaghter not, alinghe als dat ghe-

leghen is mit alle sinen toebehoeren, ende verteghen daerna op also dat ordel en reghte wisende der thinsghenoten die daer ouer en an waren, dat Gheryt, Berthe syn echttewijf, Gheerte, Berthe en Ghebbe des voerss Gheryts echtte kinder en hoer reghte erfg. mit reghte daer nijt meer toe te seghen en hadden. Doe dit gheschiet ware doen beleende ic dat voerss goet mit allen sinen toebehoeren als voerscreuen is der Capellen voerscreuen erflick ewelick ende ummermeer te besitten ende te bruken voer een edel thins goet, dat Dyric van Redinckhem, die in dier tyt besitter was der voerss Capellen, van nu af aan van de Capellen weghen voerscreuen mit dubbelen thinse als reght was ende ik ontfinckt tot behoef der heren van sinte Marien voerss also dat ordel en reght wisede der thinsghenoten die daer ouer en an waren, dat dit voerss ghoet der voerss Capellen erflick ewickelyk en ummermeer vaste ende stede waer ende anders nijemant mit reghte daer ijet toe te seghen en hadde, behoudelic den heren van sinte marien voerscreuen hoers reghts dat si mit reghte daer an hebben. Doe dit geschiede daer waeren ouer en an als thinsghenoten des voerss houes Helmigh ten Voerde, Heijne van Marne, Lieffert Vernoeden en andere vool ghoede luden. In oirconde des brieffs beseghelt mit minen seghel, ghegheuen in t jaar ons heren dusent drie hundert zes ende vyftich des woensdaghes na Cantate."

De verdere aanwinst van goederen breidde

zich in dier voege uit, dat Jan van Virnenbergh, de 48e Bisschop van Utrecht (1), de eerste fundatie niet alleen confirmeerde, bij sijnen brief „van sinte Dionysien dag 1368 gegeven op syne slote te Vollenhoe," maar zelfs eenen tweeden priester aanstelde. Zoo geraakte de stichting meer en meer in bloei; velen der geloovigen vonden zich gedrongen de kapel van 't heilige Sacrament met giften te verrijken. In de confirmatie van Bisschop Jan van Virnenbergh worden dezelve opgenoemd. En om de heiligheid der kapelle nog meer te doen uitkomen, werd aan dezelve een aflaat van honderd dagen door den Kardinaal de la Cusa verleend, blijkens het volgende vertaalde stuk:

„Nicolaas, door de Goddelijke barmhartigheid Priester-Cardinaal van de Heilige Roomsche Kerk etc. Legaat van den apostolischen stoel in Duitschland. In den Heere heil tot in eeuwigheid aan den geloovigen in Christus allen en een ieder. Terwijl wij, zoo als de Apostel spreekt, allen voor den regterstoel van Christus zullen staan, om te ontvangen naar hetgeen wij in het ligchaam gedaan hebben, het zij goed het zij kwaad, moeten wij door werken der barmhartigheid den dag des laatsten oogstes voorkomen, en met het oog op de eeuwigheid hier op aarde zaaijen 't geen

(1) Hij was de opvolger van Jan van Arkel, overleed, niet zonder vermoeden van vergift, den 23 Junij 1371 in het 7de jaar zijner regering, en werd te Utrecht in den Dom zonder eenige lijkstatie begraven.

wij, als God het ons vergelde, mogen verdienen met verdubbelde vrucht in den Hemel in te zamelen, als bezittende eene vaste hoop en vertrouwen, dat ieder, die spaarzamelijk zaait, ook spaarzamelijk zal maaijen, en die in zegeningen zaait, in zegeningen het eeuwige leven zal maaijen. Begeerende aldus dat de kapel genoemd van het Heilige Sacrament in de Stad Hasselt, behoorende onder het Utrechtsche Bisdom, met de haar toekomende eerbewijzingen worde bezocht, en dat de geloovigen zelve des te gereeder om hunner aandacht wille daar te zamen komen, hoe zij er zich overvloediger door de gave der Hemelsche genade gesterkt gevoelen, staan wij, op de barmhartigheid des almagtigen Gods en zijner zalige apostelen Petrus en Paulus verdiensten en magt vertrouwende, aan alle ware boetvaardigen en geloovigen, die op de feesten der geboorte, besnijdenis, verschijning, opstanding, hemelvaart en van het ligchaam van onzen Heere Jesus Christus, en op het feest der uitstorting des heiligen Geestes, en op dat der geboorte, reiniging, boodschap en hemelvaart der gezegende maagd Maria, en der geboorte des gezegenden Johannes des Doopers en der bovengenoemde apostelen Petrus en Paulus, als ook op de feesten der inwijding der Capel zelve, en van derzelver Patroon, ook op aller Heiligen, voornoemde kapel devotelijk mogten hebben bezocht, en daar aan de Goddelijke dingen hebben gemeenschap gehad, en van de goederen hun door God toegedeeld, ter opbouwing

van bovengemelde kapel en ter vermeerdering en herstel van derzelver sieradiën, hulpvaardig het hunne hebben medegedeeld — aan dezen allen staan wij genadig in den Heer honderd dagen aflaat van de hun opgelegde boetedoeningen toe met deze altijd geldige brieven.

Gedaan te Utrecht onder ons zegel op dingsdag den zevenden September in het jaar onzes Heeren een duizend vier honderd een en vijftig van de regering des Allerheiligsten Vaders en Heeren in Christus onzes Heeren Nicolaas V. door Gods voorzienigheid Paus het vijfde."

Zoo bereikte dan de kapel, met zoo veel voorregten beschonken, eene hooge mate van heiligheid; de menigte stroomde van alle kanten derwaarts om deel te erlangen aan de geestelijke voordeelen. Het gebouw stond bij de Enkpoort, ter plaatse waar in dezen tijd door Jan Veldman een huis is gebouwd, op een plein met muurwerk afgeschoten, twelk ook voor begraafplaats diende; het prijkte met een torentje, en was inwendig met een schoon orgel en veel beeldwerk voorzien. Bisschoppen, abten en andere geestelijken, zoo wel als wereldlijke Grooten, wedijverden om strijd, om hunne gaven te offeren; met den dag groeiden de bezittingen aan; in het begin der 16e Eeuw bestonden de vastigheden uit de navolgende:

Het erve en goed Amelunge of het goed ter Heurne onder Wijhe en Heino. — 18 morgen lands in Mastebroek in Hasselterslag, aan-

gekocht van Thijse van Anse, volgens brief voor Henrick van Sternenburgh Schulte in Vollenhoe en Coep Wijnckens soen Schulte to Hasselt van des vrijdaghe na Reminiscere 1369. — Het erve Beurtink te Rheese, vroeger Ouertinge genaamd en reeds gemeld in deze fundatie. — 33 heeren ponden ten laste de stadskiste. — Eenige huispachten gaande uit huizen te Hasselt; sommige van die betaalden in munten, genaamd andriesgulden, witten, placken cromsterten enz. — Drie stukken land in Hombroek. — Tien morgen te Rouveen. — Drie dagmaten aldaar. — Zeven morgen in ten Velde. — De Hofstede met het land in den Oldendijk onder Hasselt. — En voorts nog andere hier en daar verspreid gelegen eigendommen van landen, uitgangen en pachten.

Ten tijde van de viering des aflaats kwamen van alle zijden de geloovigen te Hasselt, om deel te nemen aan de vreugde, die aldaar plaats vond. Op den aflaat verschenen zoowel geestelijke als wereldlijke heeren, die dan van stadswege rijkelijk beschonken werden. Zoo meldt de stadsrekening van 1534: „Beschenkt an spoelluijden van Swoll in onssen aflaet spoelden van thillige Sacrament 1 stuck. — Nogh die spoelluijden vereert tot Gheerts Krijts huijss VIII stucken II placken — Beschenckt die abt van Dijknynghe op onsser aflaet II taecke wynss. — Beschenckt die stadt den Pastoer dar hi thillighe Sacrament droegh op onsser aflaet II taecke wijnss. — Meijster Cornelijs organist 1 g. guld. VI gosselaers,

dat hij vp dagh sacramente vuer die schutters spoelden. — Berge Jans Tromslager XIII ℞ van dat hie vuer die schutter spoelde vp unser aflaet. — Beschenckt an die obseruanten van Campen I taecke wijnss. — An die Prauwest van Zwarten Water V taecken wijnss."

In andere rekeningen komen geschenken voor, gegeven aan „de kerspellieden van Ruenvene doe sij vp onsser aflaet kwamen."

Zoo bleef de kapelle in aanzien en rijkdom toenemen, en wel langer dan elders met zulke gebouwen plaats had; daar het bekend is, dat Hasselt in de Spaansche beroerten langen tijd die zijde bleef aankleven te gelijk met de Roomsche Godsdienst.

Bij commissie van den Stadhouder Gillis van Barlaymont, Heer van Hierges, van 24 Junij 1576, wordt nog Heer Henrick Grubbinck priester van synt Steffens kerk benoemd tot vicarius in de hillighe stede kapel. Doch ook nu begon de welstand der oud-geloovigen met rassche schreden ten einde te spoeden. Bij het oproer der soldaten onder hopman Doornink in 1582, die de Spaanschgezinden voorkwam, met Hasselt aan de zijde der Staatschen over te brengen, ontging de kapel de schendzieke hand niet. Eene nota van het geen vernield, geplunderd en vermist werd bevonden, meldt ten aanzien der kapel het volgende.

„Uth der hillighen stede genomen alles wat aldaer in geweest is van metalen, van landfursten en andere heren tot ene gedagh-

tenisse daer in gegeuen waer. It. dat schone orgel met dat iserwerck is t samen vernield, hebn oick uth die guten en mede boue van die kercke alle dat loet gebroocken en medegenomen (1)."

Reeds in 1579 waren de goederen van de kapel onder superintendentie gesteld van Johan Sloet, drost van Vollenhove, en van der Beeck, Landrentmeester van Salland, als provisoren der kapel, gelijk blijkt uit een' brief van 29 November 1579, waarbij dezelve „tot conseruatie derzelver Capelle ende oers kerckhoue muren sampt derseluer vpkomste augmentatie ende betere profyt, uitdoen in erfpacht aan Johan van Wilp een colckgen ende ledige plaesken als deselue Capelle liggende heeft tusschen Johans voerss hoff en der stadtwal." Doch ook weinig later moest kapel en kerkhof grooten aanstoot lijden. In Augustus 1587 deed de geweldige provoost van den Vrijheer van Hohensaxen afbreken de kerkmuren om het kerkhof der heilige stede kapel, niet tegenstaande de sterke protestatien van Schepenen en Raad der Stadt Hasselt, eenige jaren te voren. Daar nu de Hervormde Godsdienst te Hasselt was ingevoerd, was de aflaat reeds niet meer gevierd geworden, en alle godsdienstoefeningen in de kapel geschorst.

Dit en de beide voren verhaalde beroovin-

---

(1) Zie *Overijss. Alm.* voor 1848 bl. 267.

gen deden Schepenen en Raad besluiten, om het gebouw te doen afbreken, 't geen dan geschiedde, blijkens het navolgende stuk.

„ Condich zij allen en jeder menichlyken
„ die dezen Contracten aengaen ende voer-
„ comen, welcker gestalte Derck van Olst
„ en Wijlm Wijlms hebben angenoemen allet
„ steenwerck van des Sacraments Capelle byn-
„ nen Hasselt, genoempt die Hilligen stede,
„ aftebreecken op t voordelickste soewel t fun-
„ dament onder der eerden liggende als t'welk
„ bouen der eerden staende, die steenen
„ schoene te maecken, die sarcken ende es-
„ tricken wther eerde te brengen ende allet
„ werck daertoe nodich te vullen brengen,
„ wthgesondert alleene dat men van der stadt
„ weghen sal arbeyders bestellen die den schoe-
„ ne gemaackte steen hem afdragen, voor
„ welcker arbeit die cameners ende tijmmer-
„ meesters der stadt Hasselt hebben beloeft
„ Derck van Olst en Wijlem Wijllems t gheuen
„ ende betalen die some van twee hondert
„ ende twijntig kaerels gulden t stuk van je-
„ der carels gerekent tot twijntigh stueuers
„ ende daer en bouen vier tonne hairlemmer
„ bier oft vyftien kaerels gl in plaetsen van
„ de vier tonne biers; ende daer beneuens
„ sullen de cameners ende tijmmermeysters die
„ voerss metselaers leueren vyffhondert talholts
„ ende twijntigh deele om te gebruecken tott
„ affbreeckinge van het gewulffte en na het
„ gebrueck d selue weder te leueren tot be-
„ hoeff der stadt. Tverstaene dat Derck van

„ Olst ende Wijllem Wijllems messelaers voerss
„ sullen t werk aenvangen naest coemende
„ maandaegs ende daer nijet wthscheijden
„ voer en al eer t selue werck sal vullen-
„ braght syn, ende des sal men hen lueden
„ alle weecke enige peninge schieten ende na
„ het vullenbraghte werck die laeste penyge
„ aentellen, en mede sal men haer gedueren-
„ de dit werck alhier verschaffen huessinge
„ t weten een camer met twee bedden tot ha-
„ ren nootdrufft, oirconde die subscriptie van
„ die tijmermeysters der stadt in de tyt en
„ van de voern messelaers. Aldus gedaen
„ bijne Hasselt den XXIX Juny 1590. Ge-
„ teekend Jan Leyssen, Harmen Rueloffs Lin-
„ tijnck, Derck van Olst, Wylm + Wyllems
„ merck.

Ofschoon de kapel alzoo zelve verdween bleef de plaats in bestendigen reuk van heiligheid. Menigmaal hadden aldaar of meer heimelijk of meer openlijk bedevaarten plaats, waartegen dikwijls van de stedelijke regeringen verbod geschiedde. In het boek van peccatoria van 1601 vindt men aengeteekend, dat Petertje zall. Derck Wychers weduwe op ten XIII Octobris op de hillige stede kerckhoff tegen het verbod van de Magistraat bedevaert gedaan heeft. Zelfs vonden Gedeputeerden van de Staten van Overijssel goed, navolgende Publicatie te laten afgaan (1).

---

(1) Reeds in 1615 klaagde de Synode van Overijssel

„ Die gedeputeerde van de staten van Overyssel doen te weten: alsoo wy in ervaringe komen, dat op eenige plaatsen deser Provintie ende sonderlinge tot Hasselt ende Oldenzaal in den verleden ende voorgaande jaeren op den tweeden donderdach nae Pincxteren Publycque Bedevhaerten ende superstitieuse processien gedaen zyn geworden: so ist dat wy tot voorkominge van sulckx ordonneren ende beveelen dat niemandt hem zal vervorderen sodaene Bedevhaerten ende publycque Processien te helpen doen ofte by te wezen, als by de boeten van thien olde schilden, de Hoochheit deser lantschap te verbeuren by yeder ene die by sodaene Bedevhaerten ende Processien bevonden sullen worden, ontbieden ende versoecken over sulcks alle Officieren ende Magistraeten, dien het aangaet, hierop te willen letten ende doen letten en die Contraventeurs te corigeeren ende boeten sonder eenige dissimulatie. Ende omdat niemand hiervan eenighe onwetenheyt mach pretendieren sal dese alome daer t behoort gepubliceerd ende g'affigeert worden. Actum Zwolle den 17 Juny 1641. Was get. R. van Haersolte vt. ter ordonnantie van de Gedeputeerde voers. Roelinck."

Nog later was de heilige stede in aandenken, en vele bovenlanders, Hasselt op hunne

---

over deze bedevaarten bij het politiek bestuur. Gedurende het twaalfjarig bestand achtte dit niet raadzaam, er maatregelen tegen te nemen. De klagt werd in 1632, 1633, 1634, 1638 vernieuwd.

reize naar Holland aandoende, bezochten deze plaats; en zóó kunnen de tijden verloopen, dat heden ten dage er velen, die zelfs te Hasselt wonen, naauwelijks iets van deze vermaarde kapel weten, en de plaats niet meer kunnen aanwijzen.

De goederen, aan dezelve behoorende, werden reeds bij resolutie der gezworen Gemeente van 28 December 1582 overgegeven tot behoef der arme verlaten weeskinderen of tot stads voordeel, behalve de 18 morgen lands, waarvan de opkomsten bij uitsluiting zouden dienen tot onderhoud van predikant en schoolmeester. Het erve Amelunge was reeds in 1445 in erfpacht gegeven, volgens het navolgende stuk.

„ Wy Johan van Kaerler jnder tyt Righter toe wije ende Andreas van Elme Righter toe Heyne, maken condich allen luijden mid desen openen breuue, dat voer my Johan Righter voerss gecomen is, daer ik toe richte sad in den gerichte van Wye en voer my Andreas Richter voerss. daer ick toe richte sad in den voerss gerichte van Wye, daer my Johan Richter voerss der eerden gaue van desen sake hier na bescreue, en in ene gehegeden heymael en voer ceurnoeten en gerichtsluden hierna bescreuen, Gheerloch Swarten en Grete syn echte wyff en die selue Grete mit Gheerloch voerss oren gecorene mombaer, die oer daar voer ons in beyden gerichten voerss gegeuen ward, van desen saken hier na bescreuen als rechte was, ende becanden dat

zee mid vryen willen en gueden berade voer hem, ende oere erfg. erflick gepacht hadden ende ontfengen daer voer ons in enen rechten steden erfpachten voer hem ende ore Erfge. van Albert Radermaker in der tyt Prouisoer der Capellen der hilliger steden toe Hasselt ende van Geeret Geyen die hem toegeuoget was in desen saken van onsen genadigen heren heren Rodolph van Deepholt bysscop toe Utrecht toe ewigen dagen der voerss Capellen en der vicarien die daar yne gestichtet sind; erue en gued geheten amelunx gued of dat gued ter Heurne, als dat mid synen alingen toebehoeren ende slachter nod gelegen is toe water en toe lande, toe torue toe twyge, toe wege en toe velde mid synen alingen toebehoer in den kerspelen van Wye en van der Heyne mid allen dyken en weteringen, raede en onrade als daertoe behoerd en oppe licht en oppe comen mach. Als om drie en tachtich heren ponde jaerlyxscher renthen payements als onse heere van den lande jaerlix boren doet voer syne pacht in Zallant te betalen alle jaer, die ene helft toe sante Merten in den Wynter en dye andere helft toe Sante Peter ad Cathedram off bynen achtte dagen nae elcken termyne voerss onbegrepen toe pachte rechte, ende gescede des neijds soe moegen die vicarien of prouisores en verwarers der Capellen voerss, die dan in der tyt synd off oer gewaerde boere jaerlix penden die voerss pacht en penden toe elcken termine voerss vut den voerss erue ende gueden

en synen toebehoeren als rechte pacht en mid den panden voerss te varen als recht is van panden, die voerss pacht gepand sind, en hier toe voer alsulcke veer olde groete des jaers als men daer jaerlix van schuldich is en te betalen plecht den Praest van Sante Marien te Utrecht in den hoff toe Oene op Sante Martens dach in den wynter off des anderen dages daernae by dubbelden tynse. En is vorwarden, dat alsoe vake dat gued versterfft of verander werd, dat men dat dan verseucken sall mid veer olde groete voerss, wantet anders toe houe ledich solde werden, en mede dat men dat erue en gued neyd spleten off delen en sall, mer dat het an een bleuen sall nae ynholt der breuen, die Bisscop Johan van Arckel seliger gedachten ende een Praest van Sante Marien voerss daer van gegeuen hebben, ende voerd mid al sulcken rechte als die voerss breue yneholden, en welck voerss erue en gued gelegen is an stucken ende oppe steden hiernae bescreuen. In den eersten die hofstede daer Geerlochs voerss bouhues oppe steed schetende mid den enen ende an den dyk ende mid den anderen an heyckwegen maed dar an die oestsyde naast gelandet is Geerloch Swarte mid den spiker akker, ende an dye westsyde Berend Jacobs soen; item een acker lants schietende an die oestsyde bylanx Henrix land van Essen Geerds soen, ende an dye west syde Geerloch Swarten, schetende mid den zuydende an Henrix land van Essen en mid den noerdende ant dwarsland; item een

acker streckende an dije westsijde bylanx Seijnen van Ytersem ende an dije oestsyde bylanx Johan Ludekens soens acker daer syn bouheus oppe steed, schetende van der heeren straten ant dwarsland mid den noerdende; item een acker streckende an die westsijde bijlanx den acker daer Johan Ludekens soens bouheus oppesteed en an die oestsyde bylanx Johan Cokemans lant schetende van des heeren straten ant dwarsland; item dree acker lants op den dwarslande strekkende ten noerdwerd bylanx Johan Ludekens soens lant en an die zuudsyde bylanx Geerlochs Swarten lant, schetende mid den westende an dye heylewige maed en mid den oestende an die dyck maad: item een acker gelegen in den lutticker maad schetende zuudwerd bylanx Henrix land van Essen ende ten noerden bylanx onss heren lant van Utrecht, daer an dye oest syde licht die grote maad en an die westsyde Seine van Ytersem; item twe acker lants op der marcken, streeckende an dye noerdsyde bylanx Johan Ludekens soens lant en Johan Cokemans lant, schetende an dat oestende van dye heylewige maad ten westwerd an den dyck; item dree ackere buten dijckes op den toeghe streckende an dije noerdsyde bylanx Henrix lant van Essen en an die zuudsyde bylanx Geerlochs Swarten lant, schetende van den dycke in dye yssele; item omtrent ene halue mergen by haermans hofstede streckende an dye westsyde bylanx den dyck ende an dye oestsyde bylanx der meenten en Johan Lude-

kens soens lant, schetende mid den noerdende an den heyliwige maad ende mid den zuud ende, an haermans hofstede; item ene halue hofstede mid den halue campeken daer henrick die becker oppe woend; item dat halue dychslach gelegen in den wester engk streckende an dije zuudsyde bylanx onss heren lant en an die noerdsyde Berent Jacobs soens, schetende ten westwerd an den helen wech en ten oesten an die weteringe; item dree acker lants voer der waden streckende an die zuudsyde bylanx der costeren van Deuenter, en an die noerdsyde her Dirck van Herxen, streckende mid den westende an ysseldyck ende mid den oestende an schuijlsgrauen; item an der auyt een acker lants streckende mid der noerdsyde bylanx Henricx lant van Essen en mid der zuud syde an Splijthlofs lant, schetende mid den westende an den helen wech en mid den oestende an Cokemans lant; item ene mergen lants gelegen in den waersclage, streckende mid der suudsyde bylanx onss heren lant en mid der noerdsyde bylanx Geerlochs Swarten lant, schetende mid der oestende an soestweteringe en mid den westende an den helen wech; item ene camp lants gelegen in starels slach streckende mid der zuud syde bylanx Johan ludekens lant en Geerloch Swarten lant en mid der noerdersyde bylanx Esschinger slach, schetende mid den oestende an Wychman Gryme en mid den westende an die soestweteringe; item die helft van amelinger sclagen streckende an die zuudsyde by-

lanx onss heren lant van Utrecht en mid den noerdsyde bylanx Geerlochs Swarten en Simon van Schuylenburch, schetende mid den westende an die soestweteringe en mid die oestende an die oldeweteringe; item omtrent ene mergen lants off wat meer streckende mid der zuuder syde bylanx Willem Wiecherdinx lant en mid der noerd syde bylanx Henrix van Essen lant, schetende met den oestende an Euert Tyasen kinder lant en mid den westende an des Veliken grauen; item een halff mudde roggen sjaers vut de bouynghe geheten der Monnekehuus; item noch heedveld en ander vene soe als die gesclegen sind toe desen erue voerss gelegen yn heyne kerspell; item een halff mudde roggen sjaers vut der oue heyne, mede in dese pachtinge gesceed in al sulcken vorwerden. Wantet geuallen mochtte dat dit voerss erue en gued verquaden en verachteren mochte, dat God verbede, als by dycken weteringe waeden off andere ongeuallen, woe dat toe comen mochtte, alsoe dat jaerliks gebreke mochte uallen in der betalinge deser pachte voerss en dat die Capelle en vicarien voerss nyed gereetlicke daer vut jaerlix boren en weruen off penden en konden, omdat te verheuden soe hebben Geerloch en Grete syn huusvrouwe voerss en dieselue Grete mid Geerloch oren mombaer voerss, voer my Johan Richter voerss in den seluen gerichte der Capellen en den vicarien voerss en oren nacomelingen toe ewige dagen voer hem en ore erfg. gesad tot enen onderpande achtte

mergen lants, hier na bescreuen, ende hebben desе voerss dree en tachtich heren ponde ende tyns voerss jaerlixer rente daer erflick mede ouer gelecht, welcke achtte mergen lants voerss gelegen sint in den gerichte van Wye op hier na bescreuen, in 't eerste dree mergen lants gelegen in der buerscapp van Herxen en sind geheten heylewige maede daer an die noerdsyde mede naestgelandet is Johan Ludekens soen geheten Cute, en an die westsyde Johan voerss en Johan Cokeman en mer ander luden, en an dije zuudsyde Johan Cokeman voerss en Berend Jacobs, en an dije oestsyde Johan Ludekens voerss ende Geerloch voerss; ende vyff mergen gelegen in den voerss gerichte en onder buerscappe toe Wynvoerde, daer dree mergen van licht op wijer enge streckende mid den oestende an kensekens made en mid den westende an lant dat den houe toe wije toebehoerd, ende mid den noerdende an der kerken lant toe Wye, en mit den zuudende an den helen wech, ende daar twee mergen van liggen op Homeden daer an die oestsyde naest gelegen is dye ysseldyck en an dye noerdsyde Dirck ten Voede en an dye zuudsyde Willem Henrix en an dye west syde die yssele. Ende dese voerss achtte mergen lants hebben Geerloch en Grete voerss gesad als voerss steed in voerwarden dat dese voerss dree en tachtig heren ponden sjaers en jaerlixscher tyns erflich en ewelick jaerlix alsoe well gaen sullen vut desen achtte mergens lant als vut den erue en guede voerss,

ende dat die voerss vicarien en prouisores of oer gewaerde bode die jaerlix penden moegen in allen formen als voerss steed, alsoe wall vut den achtte mergen lants voerss als vut den guede voerss, woe hem dat beste diend en geuogeth; welke achtte mergen lants wesen sullen een edell eijgen, en dese voerss pacht sal dije eerste pacht wesen, die daer vut gaen sal. Mede sind voerwaerden waerd dat men ene ghemene scattinge vut werde gesad in Zallant en die voerss gued op scattinge gesad werde die men daer off hebben wolde, soe sullen die vicarien inder tyt die affdoen en Geerloch voerss of besitter van dit gued van scadeloos holden want die heren slands daer nij scattinge van genomen en hebben, beholdelick elcken vicaris syns rechts nae ynholt ore fundatie. Mede sind vorwarde weerd dat Gerloch voerss affliuich worde sonder echte wettelicke buerd, soe sall dese voerss pachtinge des gueds voerss weder eruen en comen op Geerlochs voerss erfg. en nyed op Greten voerss syn huusurouwe off ore erfg. ende weerd dat Geerloch voerss echte witlicke beurd achter late en des gelikes affliuich worde sonder echte witlicke beurd, soe sal t'eruen op Geerlochs naeste erfg. en nyed op Greten voerss off op ore erfg. want men dit gued voerss nyed spleten noch delen en mach en an énen mensche bliuen sal na ijnhold der breue Bysscops Johans en des Praesst voerss en des erffpachts brieff deen Geerlochs voerss daer weder uan heeft, welcken breeff Albert

Rademaker en Geerd Geijen voorss besegelt hebben en deen onsse genedige here her Rodolf bysscop tot Utrecht mede besegelt en confirmiert heeft mid een transfix daer doer gestoocken daar dese breeff als een reuers breef vut gemaket is en all eens holden nae gewoenten eens reuers breeff. Ende Geerlochs en Grete voerss en die selue Grete mid Geerloch oren mombaer voerss gengen voer onss Johan en Andries richters voerss en voer elcken bysonder in den voerss gerichten vut voer hem en ore erfg dese voerss dree en tachtich heren ponden voerss sjaers en den voerss tyns sjaers, en droegen die op als recht was der voerss Capellen en vicarien toe ewigen dagen vut den erue en guede en achtte mergen lants voerss samentlick ende onuerscheijden welcke oplaatinge Albert Rademaker en Geerd Geijen voerss ontfengen tot behoeff der Capellen en vicarien voerss als ore verwaerers en daer toegeuoeget ende loueden jaerlix guede betalinge te doen in allen maniere als voerss steed, en loueden mede dat dese voerss jaerlixsche pacht en tyns die eerste pacht wesen sall die vut den erue ende guede en achtte mergen lants voerss jaerlix gaen sall voer hem en ore erfg en voer alle die ghene dye des toe rechte comen willen, alle argelist hierijn vut gesproocken. Daer dit gesciede voer mij Johan Richter daer waeren ouer en an als coernoeten en gerichtsluuden Johan die Swarten en Berend Jacop soen en meer guede lude genoech, en daer dat gescede

voer my Andrees richter voerss waeren ouer en an als coernoeten en gerichts luuden Jacop die Wreede ende Herman Ramelman en meer guede luuden genoech. In tuuchnis der waerheyt soo hebben wy Johan en Andrees richters voerss om beden willen Geerlochs en Grete voerss onssen zegele an desen breeff gehengen, en want wy Geerlochs en Grete voerss voerscreuene pachtinghe stede en vaste louen te holden mid allen punten en vorwarden als voerss steed voer ons ende onsse erfg. soe heb ick Geerloch voerss des tot tughe om die mere vestenisse en om beden willen Grete myner huusurouwe voerss myn zegell mede an desen breef gehangen, gegeuen in t jaer onss heren dusend vier hunderd vyff en veertich op Sante Thomas dach."

Tot in het midden der 17de eeuw is deze erfpacht jaarlijks aan de Stad betaald geworden door het geslacht van Vilsteren, als bezitter van het erve Amelunge, naderhand Nack genaamd, en toen verkocht.

Zoo als over het erve Buurtink met eene volle waar in de buurschap Rheze, ontstonden over het inkomen en het eigendom der 18 morgen lant in Hasselterslag in Mastebroek, tusschen Ridderschap en Steden en de Regering van Hasselt hevige geschillen. Eerstgemelden beschouwden dit als landsdomein, als zijnde door den Landsheer gegeven; de Stad Hasselt daarentegen beweerde, dat het uit de middelen der fundatie was aangekocht. Op den 22sten Maart 1583 verpachtte de landrentmeester van Zal-

land deze 18 morgen, niet tegenstaande herhaalde scherpe protestatien van den Magistraat van Hasselt, die zich dan ook in het bezit zoo mogelijk handhaafde. Ridderschap en Steden besloten toen, om aan den Drost van Vollenhove, Johan Sloet, de 18 morgen wegens door hem ten behoeve van de provincie opgeschoten gelden, in pandschap af te staan. De Regering van Hasselt verzettede zich tegen deze vervreemding van hun eigendom bij eene ampele deductie en bleef middelerwijl in het beheer van het land, ofschoon Ridderschap en Steden op die deductie, bij resolutie van den 8 December 1585, goedvonden den Drost te laten in het bezit der 18 morgen, zoo als zij vroeger den Schultus van Hasselt Allard van Brandenburg gelastten, dezen in het bezit te handhaven, bij verlies van zijn ambt. Op den eersten April 1586 verhuurde de Raad der Stad Hasselt de 18 morgen aan Tobias Hendrik, burger van Zwolle, die in dit bezit door den Drost gewapenderhand gestoord werd, waarover de magistraat van Zwolle aan die van Hasselt voor en in 't belang van dezen hunnen burger klaagde. Doch ook de Drost klaagde bij zijnen brief aan Ridderschap en Steden van den 27sten Mei van dat jaar, dat hij in geene drie jaren de pacht ontvangen had. Ofschoon de Stadhouder Graaf van Nieuwenaar (1), bij schrijven van 14

(1) Aan dezen was den 6 Oct. 1584 de beslissing door Ridderschap en Steden opgedragen. Zijne uit-

April 1586, den bevelhebber en hopluiden der bezetting van Hasselt gelastte, om den Drost Sloet de sterke hand te leenen, op het aanhouden van den Drost schreven de aanwezigen van Ridderschap en Steden en verzochten de regering van Hasselt, om zonder harde middelen afstand van de 18 morgen te doen; doch deze wisten van den Graaf van Leijcester in dat zelfde jaar akte te erlangen, waarbij hij den eigendom aan de Stad Hasselt confirmeerde. Ook de bekende Carel Roorda stelde zich voor de stad in de bres. Vervolgens werd deze kwestie in een regtsgeding gebragt voor het Schoutengerigt van Kampen, waarbij de Drost Sloet in het bezit werd gehandhaafd, doch waaraan Schepenen en Raad van Hasselt zich niet onderwierpen. Eindelijk, na veelvuldige betoogen en protesten wederzijds, besloten de Generale Staten, bij akte van 30 Mei 1594, aan de regering van Hasselt over te geven de inkomsten dezer 18 morgen lands,

---

spraak, den 13 Jan. 1585 was: dat de Drost Sloet, als in possessie zijnde, er niet in behoorde geturbeerd te worden dan met landregt. Daar de regering van Hasselt zich beklaagde, geene middelen te hebben, om den predikant en de kerkedienaars te onderhouden, zoo moest zij binnen eene maand schriftelijk overgeven, hoe vele vicarien of præbenden de stad had, hoe veel zij opbragten en wie deze vicarien en præbenden genoot. Reeds den 19 Maart 1584 hadden de predikant Thomas Roothuis, Willem Egberts en Herman Gerrits van wege de gemeente, de pacht der 18 morgen tot onderhoud van den predikant verzocht, hetwelk de Magistraat ondersteunde.

om daaruit te onderhouden een predikant en schoolmeester. Zoo werd dan ten laatste de stad in haar regt gehandhaafd, doch erlangde zij het geheele genot niet, vóór dat zij de pandpenningen op den 18den September 1594, ten beloope van 550 goudgulden, had opgebragt, en nam hiermede deze ingewikkelde kwestie voor goed een einde. De Stad Hasselt behield tot op den 22sten Maart 1679 den volkomen eigendom, doch verkocht als toen deze 18 morgen aan Jonker Godtschalch de Pottre voor veertien duizend twee honderd gulden, tot kwijting der menigvuldige schulden, waarin de stad gedompeld was, door verloop van nering, verarming der burgerij, en de invasie der Munstersche troepen.

Van alle de goederen dezer kapel is heden ten dage niets meer in het bezit der Stad Hasselt, dan een perceel land, de tien morgen genaamd, gelegen aan de Noordzijde van de Dedemsvaart te Rouveen.

OUDE MUNTEN.

Naar Californie! naar Californie! aldus vangt eene mededeeling aan, geplaatst in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van Vrijdag den 20 April 1849 N° 32. Die mededeeling trok mijne aandacht, dewijl daarin werd vermeld de, in de nabijheid van de Kerk te *Heemse*, Gemeente *Ambt Hardenberg*, Provincie *Overijssel*, door de meid van den landbouwer R. W., gedane vond van eenen aarden pot met *zeven* goudstukken, zeer dun en verschillende in grootte, enz.

Ik deed pogingen ter verkrijging van inlichting daarover, en om zoo mogelijk eenige van die munten te zien, ten einde dezelve te onderzoeken en voor de liefhebbers van oude munten op te geven. Weldra ontving ik dan ook, door vriendelijke tusschenkomst der Heeren *J. A. Baron van Ittersum* en *H. Mouw*, de eerste lid der provinciale Staten, de laatste predikant, en beide wonende te *Heemse*, de meeste van die aldaar gevondene oude munten, bestaande in de volgende soorten:

1° fraaije gouden *klinkaert* (te oordeelen naar de benaming van bijna soortgelijke munt

bij *K. van Alkemade*, *Munten der graven van Holland* (1), afgebeeld) van *Lodewijk* bijgenaamd *van Malen* Graaf van *Vlaanderen* 1346—1384. Op de voorzijde staat het omschrift: *Ludovicus dei gra*(tia) *com*(es) *et Dns* (dominus) *Fland*(riæ) dat is: *Lodewijk door Gods genade graaf en heer van Vlaanderen;* zoodat dit muntstuk ook bevestigt hetgeen *van Alkemade* t. a. p. op Bladz. 129 zegt, en hetgeen mede door het zilveren muntstuk, afgebeeld in de *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* van 1849, bladz. 130, is aangetoond. Op de keerzijde van dat gouden muntstuk staat: *Christus vincit*, *Christus regnat*, *Christus imperat*, tot omschrift, d. i. *Christus overwint*, *Christus regeert*, *Christus gebiedt.* De afteekening van dien klinkaert gaat hierbij; hij is aan goud waard geschat *f* 7.20, als wegende nog 4 wigtjes 5 korrels, en het goud gekeurd zijnde 23¾ karaat. Op de voorzijde ziet men den gekroonden, en op eenen troon zittenden Vorst, houdende in de regterhand een zwaard, en met de linker een wapenschild, waarop staat een klimmende leeuw.

2° fraaije gouden *Brabandsche* munt, denkelijk een *Gouden Peter.* Het stuk heeft op de voorzijde een in vieren gedeeld wapenschild, waarop vier klimmende leeuwen, waarvan

(1) Zie dat werk, plaat XXXI en XXXII, Bladz. 122.

№ 1.

№ 2.

№ 5.

№ 6.

twee met gespleten staart; achter het schild is de beeldtenis van eenen heilige, hebbende een' straalkrans om het hoofd, en opheffende met de regter hand een boek, met de linker hand een sleutel. Het omschrift luidt: *Wencelaus et Johanna dei gra*(tia) *Brab*(antiæ) *Duces*, d. i. *Wencelaus en Johanna door Gods genade Hertogen van Braband.* Op de keerzijde staat eene kruiswijze versiering met het omschrift: *Christus vincit*, *Christus regnat*, *Christus imperat.* Dat muntstuk is tusschen 1355 en 1383 geslagen, want *Johanna*, dochter van *Jan* de IIIe, 23^e^ Hertog van *Braband* overleden in 1355, volgde genoemden haren vader op. Zij was eerst gehuwd aan *Willem* de II, Graaf van *Henegouwen* en *Holland*, die in 1345 bij eenen slag tegen de Friezen bleef, daarna huwde zij aan *Wencelaus* zoon van *Jan*, 46^e^ Koning van *Bohemen* en 1^e^ Hertog van *Luxemburg*. *Wencelaus* stierf kinderloos in 1383; zijne weduwe *Johanna* overleed in 1406 (1). Dat muntstuk, hierbij afgebeeld, weegt 4 w. 1 k., is gekeurd te zijn goud van 23¾ karaat, en *f* 6,56 gouds waarde te hebben. Wat de afbeelding op de voorzijde betreft, heeft zij eenige overeenkomst met den *zilveren peter*, als munt van *Jan van Arkel*, Bis-

(1) Zie *A. G. Luicius Algem. Hist. Geogr. en Geneal. Woordenboek*, op het woord *Braband*, bl. 109.

schop van *Luik*, beschreven en afgebeeld door den Heer *A. J. B. de Roije van Wichen* (1).

3° Gouden *Lam* van *Braband*. Van eene gelijksoortige, gevonden te *Lonneker* in *Overijssel*, is de afteekening gegeven in den Almanak van 1849 (2). Dit muntstuk, wegende 4 w. 6 k., en het goud gekeurd 20 karaat, is waardig geschat *f* 6.44.

4° Gouden *dukaat* van *Willem* V., Graaf van *Holland*, 1351—1358. Van zoodanige munt is de beschrijving en afbeelding bij *van Alkemade* (3). Deze dukaat, zijnde gekeurd goud van 23¾ karaat en wegende 3 w. 5 k., is waardig gesteld *f* 5.60.

5° Gouden *Arnhemsche Rijngulden* van *Willem van Gulik*, als Hertog van *Gelre* en Graaf van *Zutphen* 1377—1409 (4). Dat muntstuk is vóór 1393 geslagen, wijl in dat jaar genoemde *Willem* ook Hertog van *Gulik* is geworden (5). De afteekening van dien *Rijngulden* is hierbij. De voorzijde vertoont, tusschen twee kolommen

---

(1) *Eenige middeleeuwsche munten, noodmunten en zeldzame penningen, beschreven en afgebeeld door A. J. B. de Roije van Wichen* (niet in den handel), te Nijmegen bij C. A. Vieweg 1847.

(2) *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* 1849, Bladz. 124, afb. No 1.

(3) *K. van Alkemade* t. a. p. plaat XXV onder aan, Bladz. 88.

(4) *Nijhoff*, *Geschiedenis van Gelderland* D. 3 pag. XXXV en aldaar de noot 4.

(5) Zie *Nijhoff* t. a. p. Bladz. LXXXI.

of langwerpige torens, die boven en ter zijde sterkten of wachthuizen dragen, het borstbeeld van eenen man, houdende in de regterhand een zwaard, en in de linker denkelijk een boek; terwijl boven zijn hoofd een versierde boog, en onder zijne handen een wapenschild, waarop een klimmende leeuw met gespleten staart, zich bevinden; luidende het omschrift: *Wilh*(elm) *dux* *gelr*(iæ) *et* *com*(es) A(rnemensis) d. i. *Wilhelm Hertog van Gelre en Graaf.* A. is het muntteeken *Arnhem*, als dáár geslagen zijnde. De keerzijde doet zien twee naast elkander geplaatste wapenschilden; op het één de klimmende leeuw met gespleten staart, op het ander de dubbelde arend; die wapens zijn met *Gothische* versiering omgeven; terwijl het omschrift is: *Benedict*(us) *qui venit in nomine* (Domini) d. i. *Gezegend die komt in naam des Heeren.* Het muntstuk, wegende 3 w. 4 k. aan goud van 23¾ kaart, is gewaardeerd op *f* 5.44.

6° Waarschijnlijk de, ook vóór 1393 geslagen, zilveren *groot* van den zelfden *Willem van Gulik*, dus vóór dat hij den titel van *Hertog van Gulik* bij dien van *Gelre* voegde. Dat muntstuk, mede hiernevens afgeteekend, vertoont op de voorzijde een' gekroonden helm met deszelfs versierselen en paauwenveren, waarin staat een rond wapenschildje, waarop zich bevindt een klimmende leeuw met gespleten staart;

luidende het omschrift: *Wilhelm dux gelr*(iæ) *et Com*(es) *Zutp*(haniæ), d. i. *Wilhelm Hertog van Gelre en Graaf van Zutphen.* Op de keerzijde staat een kruis met de letters S. A. N. R., welke aanduiden de namen der vier hoofdsteden *Sutphen*, *Arnhem*, *Nymegen*, *Roermond.* Dit muntstuk is gekeurd te zijn zilver van 8 penningen, weegt 2 w. 3 k. en werd gewaardeerd op 12¼ cent zilverwaarde. Die munt is ook afgebeeld en beschreven in het opgegeven keurig net werkje van den Heer *A. J. B. de. Roije van Wichen.*

7° Waarschijnlijk de zilveren *halve groot* van *Lodewijk* de IX, Koning van Frankrijk, bijgenaamd *de Heilige*, 1226—1270. Wat de afbeelding op voor- en keerzijden betreft, komt dat muntstuk overeen met de afbeelding van den *heele groot* van *Philippe le Bel* in den Almanak van 1849 (1). De *halve* groot is echter kleiner, en op de keerzijde luidt het middelste omschrift: *Ludovicus Rex.* Dat muntstuk is gebroken, bestaat uit zilver van 4 penn., weegt 9 k. en werd gewaardeerd op 2¼ cent.

8° Zilveren munt van *Jan van Diest*, 45e Bisschop van *Utrecht*, 1322—1341. Dat muntstuk is meer gaaf dan de afbeelding te zien bij *F. van Mieris* (2). Hetzelve

---

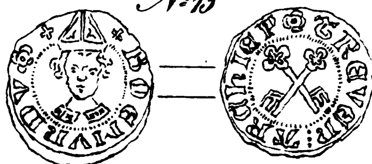
(1) Zie *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* 1849 Bladz. 125, letter A.

(2) Zie *Beschrijving der Bisschoppelijke Munten en Zegelen door F. van Mieris*, Bladz. 203, plaat VI, N. 2.

No. 11.

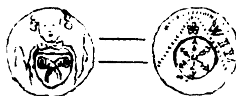

No. 13

No. 12.

is geslagen te *Vollenhoven* in *Overijssel*, en gelijk aan dat, hetwelk onder *Lonneker* gevonden en vermeld is in den Almanak van 1849 (1). Dit muntstuk weegt nog 1 w. 3 à 4 k., is zilver van 6 penn. en waardig geschat 5 á 6 cent.

9° Zilveren *Cromstaart* van *Lodewijk* de II, genaamd van *Malen*, Graaf en Heer van *Vlaanderen* 1346—1384. Van soortgelijke munt, te *Lonneker* gevonden, is de afbeelding gegeven in den Almanak van 1849 (2). Deze munt weegt 3 w. 7 k., is 8 penn. zilver en geschat op 22 cent.

10° Zilveren *halve Botdrager* van denzelfden *Lodewijk*. Van den *heele Botdrager*, dien hij liet slaan, is de afteekening in de Overijsselsche Almanak van 1849 (3). Die halve weegt nog 2 w. 2½ k., is zilver van 7 penn. en geschat op 11½ cent.

11° Zilveren *gros* van *Praag;* de afbeelding is hierbij. De voorzijde vertoont een' klimmenden leeuw met gespleten staart, en het omschrift, gedeeltelijk leesbaar, luidt: *Grossi Pragenses* d. i. *Praagsche Grossen.* De keerzijde heeft een kroon en grootendeels leesbare omschriften luidende: *Karolus Primus Dei gr*(atia) *Rex Boemie*

---

(1) Zie *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* 1849, Bladz. 127, lett. I.

(2) Zie *Overijsselsche Almanak* 1849, Bladz. 130 lett. O.

(3) Zie *Overijsselsche Almanak* 1849, Bladz. 129 lett. N.

d. i. *Karel de eerste door Gods genade Koning van Bohemen.* Deze *Karel* was *als Keizer van Duitschland* de IV, den 19 Julij 1346 verkoren. Hij was de zoon en opvolger van *Jan van Luxemburg* Koning van Bohemen en geboren den 16 Mei 1316 (1); als 47e *Koning van Bohemen* was hij *Karel* de Ie, 1355—1379. Dat muntstuk weegt 3 w. 5 kor., is vervaardigd uit zilver van 10 penn. en geschat op 29 cent.

12° Zilveren munt van *Conrad* ook *Cuno* genaamd, Aartsbisschop van *Trier* 1368—1389; althans in 1371 weigerde hij het Sticht van *Trier* te verwisselen voor dat van *Keulen*, waartoe hij verkozen was door het overlijden van *Gerlach*, Aartsbisschop aldaar. Deze *Conraad* of *Cuno* moet een groot chemicus zijn geweest; zijne naastbestaanden, zich latende voorstaan dat een zoo kunstig stofscheider, als die Aartsbisschop, veel goud en zilver had nagelaten, eischten dan ook groote sommen van zijnen nazaat (2). De afbeelding van het muntstuk gaat hiernevens; op de voorzijde staat het gemijterde borstbeeld van den Aartsbisschop, met

(1) Zie *Algem. Noodw. Woordenb. der Zamenleving*, te Amsterd. bij geb. Diederichs 1839, op het woord *Karel*, Bladz. 869.

(2) Zie *A. G. Luicius* t. a. p. op het woord *Conrad* Bladz. 65.

het omschrift: *Cono dei grâ*(tia), zijnde een gedeelte van het omschrift op de keerzijde *Traven*(næ) *Archiep*(iscopus) d. i. *Cono door Gods genade Aartsbisschop van Trier.* Binnen dat omschrift zijn twee sleutels kruisselings liggende. Het muntstuk weegt nog 9 kor., is zilver van 7 penn. en waardig geschat 5 cent.

13° Zilveren munt van *Boemond*, Aartsbisschop van *Trier*. Behalve het omschrift op de voorzijde verschilt dat muntstuk niet van het voorgaande, gelijk uit de bijgaande afteekening is te zien. Wanneer die *Boemond* Aartsbisschop van *Trier* was, heb ik niet gevonden bij *Luicius* (1). Dat muntstuk weegt nog 1 w. 2 k., is zilver van 7 penn. en gewaardeerd op 7 cent.

14° Klein zilveren *Osnabrugsch* muntje, te oordeelen naar het wieltje, hetwelk flaauw te zien is op de keerzijde, waar ook de letters *Wil* (denkelijk van *Wilhelm* of *Wilbrod*) zich vertoonen. Op de voorzijde staat flaauw een borstbeeld achter een wapen, waarop kruisselings liggen twee hoornen. Dat muntje weegt $2\frac{1}{2}$ k. is zilver van 5 penn. en waardig 1 cent.

15° Klein zilveren muntje van *Floris* de IV Graaf van *Holland* 1223—1235, te *Dor-*

---

(1) Volgens *Hubner*, *Staatk. Hist.*, was *Boemund* I. van 1287—1299, en *Boemund* II. van 1354—1368 Aartsbisschop van Trier.

drecht geslagen. Hetzelve is nog zeer duidelijk, en komt ook afgebeeld voor bij *K. van Alkemade* (1); dat muntje weegt 5 k., is zilver van 11 penn. en gewaardeerd op 4½ cent.

16° Twee zilveren *bracteaten* of munten op de éene zijde hol op de andere zijde bol geslagen; in het kunstwoordenboek van *P. Weiland* (2), ook genoemd blik- of rolmunten, oude *Duitsche* munten. Ik heb getracht van dezelve de afbeeldsels, zoo als zij zich op de bolle zijde voordoen, te geven; zij gaan hierbij; — die bracteaten zijn vervaardigd uit zilver van 10 penn., elk weegt nagenoeg 2 k. en is waard 8 cent.

In het algemeen zien die te *Heemse* gevondene munten er goed uit, en zijn nog zeer duidelijk; vele daarvan zijn zelfs zeer fraai; enkele hebben den muntslag niet juist ontvangen, zoo als die grosse van *Praag*, en het *Osnabrugsche* muntje. De zilvere munten werden ten behoeve van de Diakonie der Hervormde Gemeente *te Heemse* gevonden; daarbij bevond zich ook een groen kraaltje, iets lankwerpig van gedaante, waarschijnlijk van eenen *Rozenkrans.*

J. M. V. R.

Zwolle Julij 1849.

---

(1) Zie *K. van Alkemade* t. a. p. Bladz. 46 plaat XVII, de *tweede* figuur.

(2) *P. Weiland* t. a. p. Bladz. 62.

BEPALINGEN

TEGEN

OVERDAAD EN WEELDE

IN OVERIJSSEL.

„ Onder de wetten, welke bijzonder onze
„ opmerking verdienen, zijn buiten twijfel de-
„ zulke mede te tellen, die het beteugelen
„ van overdaad en van onnoodige verkwistin-
„ gen ten doel hebben; omdat men dikwijls
„ daaruit niet alleen den toestand der tijden,
„ waarin zij gegeven zijn, kan leeren kennen,
„ maar ook kan zien, welke gewoonten en
„ heerschende gebreken dezen of genen volke-
„ ren, onder welke dusdanige wetten in ge-
„ bruik waren, bijzonder hebben aangekleefd;
„ terwijl zij tevens strekken, om de wetge-
„ vende voorzigtigheid der overheden van die
„ tijden aan den dag te leggen."

Met deze woorden heeft Mr T. A. Ten Berge eene breedvoerige verhandeling *over de*

onkosten-bepalende wetten van ons vaderland, bijzonderlijk over die der Stad Groningen, begonnen, welke geplaatst is in het VI^de^ deel der *Werken van het Groninger Genootschap pro excolendo jure patrio*, bl. 121—264. Zij is met eenige bijvoegselen van Mr H. O. Feith voorzien. In het verslag van dit werk, in de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde van* J. A. Nijhoff (VI^de^ d. *Aank.* bl. 18) wordt gezegd: „ Wij wenschen, „ dat dit bondige stuk anderen mogen opwek- „ ken, om dergelijke verordeningen verder uit „ vergetene Land- en Stadregten te verzamelen. „ Zij zullen door het onderzoek van den Heer „ Ten Berge opheldering verkrijgen en we- „ derkeerig licht op dit onderzoek werpen. „ Zoo zullen wij een geheel overzigt verkrij- „ gen van hetgeen de Vaderen tegen de over- „ daad meenden te moeten vaststellen." Wij willen beproeven, wat er omtrent deze bepalingen in Overijssel is bijéén te brengen, en verwijzen omtrent den oorsprong van die verordeningen, omtrent hare gepastheid voor de maatschappij en andere algemeene aanmerkingen, naar de genoemde verhandeling.

I.

BRUILOFTSMAALTIJDEN.

Het eerst komen de verordeningen te *Zwolle* in aanmerking, welke wij uit het zoogenoem-

de Stadboek (1) leeren kennen, en aldus luiden.

Van bruloften (X[de] d. 4.)

Item wanneer eene brulloft gemaeckt is, soe moet [mag] die brudegom wal senden toe synen huys een ofte twee taecken wyns ende tot des bruydes huys een ofte twee taecken wyns en nyet meer, daer die vrouwen oer vrunden toe haelen laeten als dat ghewoentlick is. Worde dan die brulloft gheverschet (2) alsoe dat men sie des auondes nyet en besliepe, soe en sulden die brudegom noch die bruyt omme der brulloft willen ghene cost doen (3) tot oeren huys noch nerghens, noch niemant myt hem nae dien daeghe dat die

(1) Het draagt, meldt de *Tegenw. Staat van Overijssel*, (Beschrijving van Zwolle) III[de] d. bl. 476, alle merkteekenen, van nimmer in dien vorm, waarin het zich bevindt, op openbaar gezag ingevoerd te zijn. Het is ook nooit in druk uitgegeven, en tusschen de afschriften, er van voorhanden, is in zoo ver een groot verschil, dat sommige missen, wat in andere gevonden wordt, en dat de orde, waarin de artikelen geplaatst zijn, niet overeenkomt. Het afschrift, hier gebruikt en door M[r] J. van Doorninck, Archivarius van Overijssel, welwillend verstrekt, is met onderscheidene handen geschreven en begint met eene lijst van Schepenen en Raden van omtrent 1388 af tot 1597. Het Stadboek zelf is in elf deelen of tractaten verdeeld, ieder door een register van den inhoud voorafgegaan. Daarop volgen *Nye Auerdrachten gemaeckt by Scepen*, *Raedt en Geswoeren Meente der Stadt van Swolle*.

(2) *Geverschet*, *op nieuw opgevat*.

(3) *Cost doen* heeft hier en vervolgens de beteekenis van *te eten geven*.

brulloft gemaeckt were eer des daeghes dat men sie des auondes beslapen sall, wtgesecht die joncferen die bynnen der tyt totter bruyt gaen. Ende als men die bruyt des auondes beslaepen sall, soe moet die brudegom des middages wel sitten gaen eeten buyten syn huys ende buyten des bruyts huys met twaelff mannen ende nyet meer. Ende des auondes als men die bruyt beslapen sall, soe moet die bruydegom met syn vrenden wal gaen sitten eten int wynhuys ofte in der tauernen, waer dat hy wil. Ende van dien tween ghelagen en sall die bruydegom nyet ghelden ten weere dat daer gasten (1) weeren, die daer gebeden weeren, daer muste die brudegom wel voer ghelden. Ende weert oeck dat des auondes in der wyntauernen eenich borgher meer boerde toe gelden tot den ghelage dan een quaerte wyns, dat muste die brudegom wal gelden, ofte hy wolde, sonder broecke. En die brudegom en sal voer ofte nae anders gheen wyncoep gelden (2). Voert zoe moeten [mogen] in den huyse daer men die bruyt beslaept des

---

(1) *Gasten* zijn hier *vreemdelingen*, *gasten van buiten*, overstaande tegen *burgers*.

(2) *Wyncoep* of *lyfkoop*. Zie de Verh. van Ten Berge, bl. 139. Het werd in eene algemeene beteekenis gebruikt van onkosten bij eenen koop, dien men door drinken bekrachtigde, bijzonder bij huwelijksvoorwaarden. — *Gelden* is *betalen*. Zoo heeft van Hasselt op Kil. uit dit M. S. Stadregt van Zwolle aangehaald: *sal men elc eyne quarte wyns voersetten, die hy seluest gelden sal.*

auondes wel eeten sesthyn schottelen van vrouwen van beyden syden en tot elcker schottelen twee vrouwen en nyet meer, ende daertoe gasten van buyten van vrouwen, die daer gebeden syn. Ende als die maeltyden gedaen syn, soe en sal men ghene cost meer doen van eeten, en soe mot men wal dansen oft men wil. Ende als sy te bedde ghegaen synt soe en sullen sy omme der brulloft willen nyet weder opstaen sonder argelist. Ende soe en sal nyemant daernae dat sy toe bedde synt, borger of gast, tot den brudegom ofte tot der bruyt gaen ofte daer met brengen enigherhande cost daer te doene. Voert des smorgens als sy op gestaen syn moet men den brudegom en die bruyt des daeghes tegen den middach en des auondes wel toe gaste bidden en die met hem in den huyse woenen daer die brudegom en bruyt wth beraeden (1) syn en nyet meer, en des daeges vuer middages soe en sal men anders ghene cost doen in der stadt met den brudegom ofte met der bruyt ofte toe den huys doen dan voerschr. is, wthgesecht dat men toe den huyse daer die bruyt beslaepen is der bruyt wel een eysuyp (2) maecken metten vrouwen des smorgens. Ende en worde die brudegom ende die bruyt des middaghes ofte des auondes nyet toe gaste

(1) *Beraeden*, bij Kil. *getrouwd zijn.*
(2) *Eysuyp.* Een drank met eijeren. Waarschijnlijk onze advokatenborrel. Kil. verklaart *suypen* door *kandeel.*

gebeden, soe must men sie wal hebben des middaghes van borgheren tot den huyse daer die bruyt is thyn schottelen van vrouwen en nyet meer. En soe mach die brudegom wal gaen sitten eeten, ofte hy in der stadt bleue en nyet toe gaste gebeeden en weeren, met twaelff borgheren van mannen en nyet meer ende die weert. Ende daer en sal die brudegom nyet gelden. Meer ginge hy dan des morgens wth der stadt soe mach hy met hem nemen sess onser borgeren van synen vrenden, die hem best gaeden (1), en nyet meer. Ende en worden die bruydegom noch die bruyt des auondes nyet toe gaste gebeden, soe sulden sy in den huyse eeten en soe musten sy wal toe gaste hebben van beyden syden thy schottelen en nyet meer. Ende voert vuer ofte nae en sal die brudegom ofte die bruyt anders dan voerschr. is omme der brulloft willen ghene cost meer doen. Wie dat verbreecke van eenigen puncten die verloer tegen die stadt x ꝶ. Ende alse die brulloft gedaen is, soe sal die brudegom ten naesten maendages ofte als die Scepen op dat huys coemen, diewyle [terwijl] dat sie daer sitten, en sweeren ten hillighen dat sy alle desse wilckoeren gheholden hebben en noch holden willen en gheholden syn nae synre wytschap alse van synre brulloft. Ende en dede hy des nyet soe verloer hy tegen die stadt desse koer voers.

---

(1) *Gaeden, behagen, voegen.*

Van den brudegom des morghens vth der stadt te gaen.

Item weert dat die bruydegom des morghens wth der stadt ghinge en nyemants meer met hem en neme dan die sesz mannen van synen vrenden,. en wie dat dan daer vuer ofte nae meer omme der brulloft willen met hem ghinge, die verloeren elck tegen die stadt een ℔. Mocht men sie nyet verwinnen, elck sulde hem affnemen met synre eenre handt (1).

Van wederomme te coemen die buyten onser stadt ghehylikt heeft.

Item weert saecke dat eenich man van onssen borgheren ofte inwoeners buyten onser stadt bylickten en dan weder van de brulloft bynnen onse stadt queme, soe moeten wal met hen teeren twaelff der naesten, en weert saecke daer meer met hem teerden, die verloeren elck teghen der stadt 1 ℔.

Van pypers ende spoelluyden.

Item eenich onser borgher, die van gasten van buyten spoelluyden ghesent werden, die muchten sy wel eens toe gaste bidden en gheuen hem alsoe voele geldes als een quaerte wyns ghelt en nyet meer. Wie dat verbreecke die verloer tegen die stadt 1 ℔ (2)."

---

(1) Zich met eenen eed zuiveren. Zóó in het Stadregt van Deventer D. II. Tit. I. Art. 1. *Mach sich deselve met syner eener handt — dat is met synen eedt — ontschuldigen.* Zie Ducange i. v. *jurare.*

(2) In de *Nederl. Displegtigheden* van van Alke-

Wij zien hier dus de bedoeling van den Wetgever, vooreerst, om de dagen der bruiloftsmaaltijden tot twee te bepalen, den dag dat het huwelijk voltrokken werd en den dag daarna, behalve dat een paar taken wijns in het huis van den bruidegom en van de bruid bij den aanvang gebruikt mogten worden door de vrouwen met hare vriendinnen en bekenden. Maar vóór den dag van het huwelijk waren alle maaltijden verboden. Op dien dag mogt de bruidegom des middags met twaalf personen aanzitten, ook des avonds, mits buiten zijne kosten voor die twee gelagen, ten zij er door hem vreemdelingen genoodigd waren, en ten zij des avonds door elk der burgers meer dan eene quarte wijns was gedronken, indien hij verkoos. In het huis der bruid mogt des avonds wel een gezelschap van ten hoogste twee en dertig vrouwen onthaald worden, behalve de vreemde, van buiten de stad genoodigd, en met ten hoogste zestien schotels. Daarmede zou dan alle eten, ook van buiten ingebragt, geeindigd zijn, en mogt men aan het dansen gaan. — Den volgenden dag zoude men de jonge lieden, des middags of des avonds, alleen met hunne huisgenooten, te maaltijd mogen noodigen. Geschiedde dit niet, dan mogt in het huis der bruid wel een bepaald gezelschap vrouwen zijn, en de bruidegom mogt, mits buiten zijne kosten,

---

NADE en VAN DER SCHELLING I. bl. 196—198 zijn deze bepalingen te Zwolle ook voor een gedeelte opgenomen.

met twaalf burgers eenen maaltijd houden. Om voor te komen, dat deze verordeningen ontdoken wierden door uit de stad te gaan, mogten slechts zes burgers hem vergezellen, onder geen voorwendsel te vermeerderen door zulken, die alleen of later kwamen. Ook voor het avondeten op dien dag waren tien schotelen bepaald. Op deze wijze, meenen wij, moet hoofdzakelijk de verordening verstaan worden.

De bepalingen te *Deventer* waren naar tijdsorde de volgende. Het oude Stadregt van Deventer van 1486 (1) heeft aan het slot van het Tweede Boek: „Item: als die Brulloft sal wesen, des yrsten daeges als sy byslapen sullen, des myddaeges op der tavernen by den Brudegom ende ter selver tyt by der Bruyt in den huyse nyet meer luyde gaen sitten kost te doene dan twelof paer persoenen: ende of die Brudegom buyten in tavernen teren wolde, soe en sullen oick nyet meer persoenen myt hem teren dan tweloff pair; dan of die Brudegom ende die Bruyt tsamen in tavernen teren wolden, soe moegen van elcker zyt myt hem [hen] gaen sitten teren tweloff paer en nyet meer.

(1) In dit jaar werd het Stadregt door den Magistraat en de Gezworen Gemeente vernieuwd, veranderd en verbeterd. Het is uitgegeven door DUMBAR, *Kerk. en Wereldl. Deventer*, I. bl. 154—171. Het bovenstaande vindt men bl. 168.

Item: Als dat byslapen gedaen ende geschiet is, dair nae des myddages en sal oick myt den Brudegom ende der Bruyt off myt der Bruyt allene bynnen huyses, noch myt den Brudegom in tavernen, nyet meer personen teren dan van elcker zyt tweloff pair; ende voirt an en sal die Brudegom noch die Bruyt dair nae drie maent langk duyrende bynnen noch oick buyten oeren huys nymant to gaste bidden noch hebben, uytgeseecht vader, moeder, suster en broeder, die myt hem bynnen huysses wonafftich weren, noch oick ymant anders van buyten en sal sy weder te gaste bidden noch hebben uyt oeren huys. Ende elck artikel vorsz. sal men aldus holden by die pene van thien ponden.

Item: Dairnae des manendaeges, als die brulloft geholden is, sal die weert of weerdynne, die die cost ter brulloft gedaen heeft, coemen vpt Raethuys voir die banck an den Borgermeister ende doen syn beholt, dat hie der Stadt gebot ende desse puncten geholden heeft: ende die dat nyet doen en wolde, die solde der Stad dairomme gelden thien pont."

Deze bepalingen zijn eenvoudig en duidelijk. Wij zien er uit, het was gewoonte, dat de bruidegom op den dag, dat het huwelijk voltrokken werd, in een wijnhuis of herberg, de bruid in haar eigen huis gasten verzocht; ook deden zij het wel gezamenlijk en herhaalden zulke maaltijden niet alleen den dag daarna, maar ook vervolgens. Even als te Zwolle moest het bruilofthouden tot twee dagen beperkt zijn.

De verordening verbiedt een grooter getal gasten dan twaalf paren van elke zijde, hetwelk bij eenen gemeenschappelijken maaltijd dan nog wel achtenveertig personen bedragen konde. — Andere gewoonten maakten andere voorzieningen tegen misbruik noodzakelijk; en zoo vinden wij eene publicatie van den 2den Febr. 1595 van den volgenden inhoud.

„ Also oick by dagelixe experientie befonden wordt, dat durch die grote bruitlofften vnd gastegebaden, die in deser Stadt geschieden, verscheidene misbruycken van vnbehoirlicke vnd mennigen vndrachliche vnkosten vnd andere quade maniren inriten, die niet alleine gereicken tot shandael der wahrer Christlicher religion vnd argernisse van voelen vrommen, sondern oick vthdruckelicken stryden tegens vnser Stadt Boick vnd die ordinantie by vnsern voervaderen dairentegens wal heylsamlich vpgericht vund gemaickt: Soe gebieden Schepen vnd Raidt wall ernstlicken allen haren burgeren vnd ingesethenen dat henforder nijemantz groter bruitlofften oprichten offte anstellen sall, so van des Brudigams als der Bruidt sijde, dan van acht vnd virtich personen, vp die poene van viff vnd twijntich goltgulden, diewelcke vader vnd moder, offte wie die bruitloffte vthrichten werdt, geholden sullen wesen to betalen, offte vp erfurderen desz burgermrs in der tytt (die daer auer vermidtz dessen gelastet wordt) sich by haeren eiden tho quiten, dat sie tegens desse ordinantie niet gedain. Item sall oick nijemantz, hie sij wie hie

sij, die tot ennige bruidtlofften geladen wordt, dair moegen senden offte schencken het sij wilbrath (1) offte anders, dan alleine vader, moder, broder vnd suster, vnd dat ter redelicher mathe op die peene van 5 heer ℔ telcker reyse.

Item also het onbehoirlick is, dat alsolche bykompsten den ganschen nacht duijren vnd mennige bauen sin natuur vnd begeren vertueuet wordtt, so gebieden Scepen vnd Raidt allen den jenigen, die alsolche bruitlofften offte gastgebaden in hoeren huiseren holden, geine doeren tho versluyten, dan eijnen jederen na syn begeer tho huiss tho laten ghaen, dat oick niemantz, hie sij man offte vrouwe, jonck oder olt, die also ter Bruitlofft gebeden wordt, sich nha twie uhre des nachtes aldair sall laten vinden, op peene van 5 heeren ℔, die ter contrarie tdoen beuonden muchte worden.

Sall oick nijemantz, hie sij mans offte vrouwespersoin, op alsulcke bruitlofften gaen mummen mit masquet hoicken offte mantelen offte anders ennichsins mith bedeckten angesichte, op die peene van 25 g.g. te verboeren in die persoin die in masques te gaen befunden wur-

(1) In het jaar 1574 bepaalden Schepenen en Raad, dat niemand eenig geschenk van geld, eten of drinken, het zij kost, wijn of bier, op bruiloften, arm of rijk, of op raads- en gemeentemalen geven zoude, op de boete van 20 heerenp. *Dan die wilbraet hefft, sall dat seluighe ende nyet meer schencken mogen.* (*Publicatieboek.*) Dit werd in deze publicatie van 1595 dus ook afgeschaft.

de, vnd die anderen vp verboerte desz auersten kleets.

Alsoe oick befonden wordt dat vp alsulcke bruitlofften vnd andere bykompsten allerleij lichtverdicheiden in dantsen springen tegens die Christlicke erbarheit geschieden, dat daeromme, hie sij man offte vrouwe, jonck offte olt, vp solche bykompsten vnd bruitlofften sall vnderstaen ennige dantzerien anthorichten offte tho gebruicken vp die peene van 5 heren ℞." *(Boek van Publicatien).*

Weinige jaren later was eene vernieuwing van de verordening met bijvoeging van andere bepalingen noodig. Zij is van het jaar 1604 en luidt aldus.

„Schepen vnd Radt doen te weten, dat sie in den jare 95 lestleden hadden doen beramen vnd publiceren sekere ordonnancie op die misbruicken vnd vnbehoirlicheden, die by lanckheit van tijden waeren ingereten op die bruijtlofften vnd gastgebaderen tegens vnser Stads Boick bij onsen voervaderen heilsamlick gestatueert vnd achtervolget, allet in mienonge, vmme solche misbruicken daerdoer te abrogieren, vernichtigen vnd die sake in beteren staet te brengen. Vermerckende auerst dat solche Publicatien niet en worden achtervolget, dan bij verscheijden personen vnd in menniger wijse te buijten gegaen, hebben Schepen vnd Raidt tot stijfftinge vnd erholdinge Christlicher eerbarheit guet gefonden, die sake auermals bij handen te nemen vnd daerauer te ordonneren als volget.

Anfencklicken sal niemantz, hie sij wie hie sij, tot enigen bruijtlofften offte gastgebaden gebaden wordende, daer mogen senden offte schencken het sij wilbraet offte anders, dan alleen vader, moder, broder vnd suster, bij die peene van drie golden gulden te verbueren, soe wal bij den ontfanger als den vuijtgeuer offte schencker. Vnd worden die Burgermeisteren in der tijt gelastet strax na den Bruijtlofften voer sich tho bescheijden diegenige soe die Bruijtlofften angerichtet hebben, vmb bij eede offte mit handtastinge in eedes plaetze to verclaeren, off oick jemantz wijder geschenck gedaen, als voren verhaelt, dieselue namhafftich tmaken, vnd bij verweigeronge van dien vervallen twesen in die pene van vijffvndtwintich goldeng. bauen die pene voren verhaelt, indien contrarie befonden worde.

Ten twieden sollen alle diegenen, die Bruijtlofften offte gastgebaderen holden, die spijse matigen vnd daeraen wesen, dat die maeltijden kort vallen en soe volle mogelick voer mitnacht gedaen sijn. Die Bruijtlofftholders sollen den vrunden gien doeren sluijten, maer eenen jederen laten gaan soe balde hem solx belieft. Vnd niemant sal sich verdriesten den gehelen nacht vuyttesitten, en volle weniger desz folgenden morgens sich weder laten anrichten van eeniger spijse offte dranck. Wie befonden worde, hier tegens te doen, sal verbuert hebben vijff golden gulden telcker reijse.

Vnde hirbij wort oick ernstlick verbaden, dat niemantz, jonck offte olt, mans offte vrou-

wenpersonen, sich sollen verdriesten vuijt den bruijtloffts huijseren langs den straten te gaen bageren offte oick buijten der stadt te varen, te water offte lande, omme te euiteren vnd schouwen alle periculen die daruijth sollen mogen verreijsen; dan een jeder, op den Bruytlofften ter gueder maten vrolick gewest sijnde, sal sich nae sijn huijsz offte woenplaetze verfuegen eerbaerlick vnd sonder schandael offte quaet exempel anderen te geven. Wie befonden worde ter contrarien te doen, sal telcker reijse verbuert hebben 10 g.g.

Vnd vmb dat die Bruijtlofften des toe staetlicker mogen geholden worden, verbieden Schepen vnd Rhaidt aldaer te gebruicken alle lichtuerdicheit en onerbarheit, als dat niemant op solcke vergaderingen sal gaen mommen met masques, hoicken offte anders in eniger maniere met bedeckten angesichte, op die pene van 25 goldg., die alsoe in masques te gaen befonden worden. Vnd die anderen sollen verbuert hebben haer averste kleedt, waerschouwende hierauer eenen jederen voer sijnen schade. Wante die stadtdienars sijnnen gelastet, hirop ernstlick te letten, die momansichteren afftetrecken, die personen antebrengen, vnd die hoicken offte andere klederen prijs te maken. Vnd off sich jemantz tegens den dienars streffden, die sal gestrafft worden als die sich der justitien vnd wettelicker ouericheit opposirt.

Oick en sal niemandt op enige Bruijtlofften offte gastgebaden enige lichtueerdicheit van

dantzen gebruicken, noch oick die spoelluden vermoegen offte beuelen enige stucken te spelen, om daernae gedantzet te worden, allet op die peen van drie goldengulden. Vnd off die spoelluijden vermerckten, dat jemantz na hare musicque wolde dantzen, sollen daerna ophholden vnd andere stucken spelen, op de verbuerte van gelicke drie goldeng., soe sie befunden worden ter contrarie van desen gedaen t hebben.

Alsoe oick beuonden wordt, dat onder dat woirt offte name van Roggenstapels gemiente, soe langs soe meer onordentlicheden inritten, niet alleene van grote teere, maer oick dat op dach Petri ad Cathedram bykompsten geholden worden mit kiesinge van enige officianten, streckende solcke handelingen eniger maten tot disreputatie vnd verkleijneronge der ordentlicker vnd gewoentlicker koer van Schepen vnd Rhadt sampt der gesworen gemeinte deser Stadt, die jairlix op denseluen dach geschiet vnd geholden wort. Soe gebieden Schepen vnd Rhadt allen haren burgeren vnd ingeseten, dat niemandts op den vors. dach Petri offte tot enigen anderen tijden desz jairs op solcke wijse bijkomsten sal maken offte sich darby laten vinden, by verboertte van thien goldeng. telcker reijse vnd voer jeder persoen, die hirinne schuldich tho wesen befonden sal worden." *Publ.* 28 *Oct.* 1604.

De zin dezer publicatiën heeft geene verklaring noodig. Hetgeen daarbij verboden wordt, t. w. het maken van groote onkosten

en het noodigen van een groot getal personen, het zenden van geschenken, het bruilofthouden tot laat in den nacht en het sluiten der deuren voor de gasten, het aannemen van andere kleeding en maskers, het maken van stratengerucht en het dansen, was gewoonte geworden. Maar men ziet bijzonder in het verbod van het dansen den invloed van het strenge Calvinismus, daar het dansen bij zulke gelegenheden vroeger toegelaten was, gelijk uit het Zwolsche Stadsboek blijkt (1).

Het slot van de laatste publicatie heeft eene opheldering noodig. Op den Brink bij de Roggestraat stond eertijds de Roggestapel, een kunstig en stevig werk van graauwen steen, ter hoogte van vijf voeten, uit welks midden een ronde pilaar van tien of elf voeten kwam, gedekt door een driekantig kapelletje, met gla-

---

(1) De Roomsch-Katholijke en ook de Luthersche Kerk heeft hieromtrent veel meer liberaliteit getoond, dan de Gereformeerde in ons land. Het is hier de plaats niet, de rijke literatuur vóór en tegen het dansen te vermelden; maar wij maken in dit opzigt opmerkzaam op een Overijsselsch product: *Geithoorns Huisboek, waarin de schrikkelijkheid der zonden, die door dansserijen, voornamentlijk in de herbergen, geschieden, die onder andere zonden reeds ons de verbreekinge van de staf des Broods veroorzaakt hebben en nog verder den Oorlog, Pestilentie en Hongersnood bedreigen, wordt aangetoond, door Gerhardus ab Utregt, Bedienaar des Heiligen Euangeliums tot Geithoorn. Heerenveen* 1743, 368 bladz. Een onderwerp, in de denkwijze der toen heerschende Kerk, maar met veel orde en belezenheid, in Twintig Hoofdstukken afgehandeld.

zen voorzien, waarin een Mariabeeld geplaatst was. Hier werden kleine partijen rogge op de wekelijksche marktdagen ter markt gebragt (1). Van dezen Roggestapel had een lustig gezelschap zijnen naam ontleend. Daar het zich slechts met vrolijkheid en scherts, en met eten en drinken inliet, was er geen gevaar in voor kerk of staat. *De gemeente van den Roggestapel*, waartoe deftige lieden zoo in als buiten de stad, zelfs leden der Ridderschap van Overijssel, behoorden, had hare burgemeesters, raden en gemeenslieden, even als de wezenlijke regering van Deventer, die door haar op denzelfden tijd gekozen werden, dat deze vernieuwd werd, t. w. den 22sten Febr. van elk jaar. Zij bootste alles na, wat deze verrigtte, en zoo iemand dáár bij de verkiezing voorbijgegaan of uit de regering gezet was, koos zij hem dikwijls, als tot vergoeding van zijn leed en verlies, in haar gemeenebest tot de ééne of andere waardigheid, vooral indien hij rijk was en kosten doen konde (2). De groote verteringen, wel-

---

(1) Dumbar *Kerk. en Wereldl. Dev.* I bl. 15. Bij resolutie van Schepenen en Raad van 20 Febr. 1650 werd deze Roggestapel afgebroken.

(2) Revius p. 533, waar men het zegel vindt afgebeeld, vertoonende den Roggestapel, aan de ééne zijde eene kan en aan de andere eenen beker. Hij deelt ook eene lijst van de leden mede en eenen brief van uitschrijving in het Italiaansch aan Johan van Steenwijk, om op Petridag 1597 met een wild zwijn, een hert, hazen, veldhoenders, ganzen, eendvogels of dergelijke, op de vergadering te komen.

ke daar gedaan werden, niet alleen, maar vooral het bespottelijk maken van de jaarlijksche keur op het raadhuis, schijnt de regering bewogen te hebben, om deze bijeenkomsten, ten minste voor zoo ver er verkiezingen plaats hadden, te verbieden.

In het jaar 1642 is het oude Stadregt van Deventer vernieuwd (1). Wij vinden Deel IV. Tit. 7. de volgende bepalingen. Art. 34. „Op bruyloften, kinderbieren of andere maeltijden sal alle spijze t'effens [op éénѕ] ende niet meer dan eenmael, aengericht worden, by poene van vijftich goltgulden, zynde het bancquet hierinne niet begrepen." — Art. 35. „Onder het bancquet sullen geen marsipanen, confituren of suyckergeback voorgezet worden, by poene van hondert goltgulden (2)." Den 21sten Febr. 1643, dus kort na de invoering van het nieuwe stadregt, werden onderscheidene personen in de boete van 20 goudg. geklaard, omdat zij suikerbanket hadden opgedischt, en den 6den Oct. 1666 Jannes van Eibergen en Margaretha Engelen, omdat zij op de bruiloft confituren hadden opgezet, in de boete van dit artikel. — Art. 36. „Niemant sal binnen Deventer schenck-bruyloften houden,

---

(1) Gedrukt te Deventer 1644. 4.

(2) Het was billijk, dat de Wetgever zelf zich ook niet tegen dit artikel bezondigde. » Op maaltijden van Petri en Octava Petri zal geen suikerbanket gebruikt worden", bepaalde eene resolutie van Sch. en Raad, den 24 Jan. 1642.

by de poene van vyftich goltgulden." Waren dit bruiloftspartijen, waarbij alleen gedronken werd? — Art. 37. „ Bruydegom of Bruydt sullen aen de Vrienden ten beyden zijden geenderhande giften of gaven mogen geven, van golt, silverwerck, van linnen, sijden of wullen kleederen, by poene van 50 goltgulden, ende soo eenich bedencken mochte voorvallen, sullen Bruydegom ende Bruydt binnen 's jaers sich daervan mogen onteeden met haer eene handt." Zij mogten, zoo het schijnt, aannemen, wat hun gegeven werd, hetgeen elders verboden was (1). Hier was nu het gebruik ingeslopen, dat bruidegom en bruid aan hunne vrienden allerlei geschenken gaven, en daar ligt eene ongepaste eerzucht hen verleiden konde, om zulks boven vermogen te doen, wilde de Wetgever dit voorkomen. — Art. 38. „ Diegene, so sich onderstaen voor de Bruydegoms of Bruyden in 't uytgaen of ingaen van der kercken te schieten of roers te lossen, sullen verbeuren vijf goltgulden." Reeds den 1 Aug. 1622 was het verboden „ ter ehren van Bruydegom en Bruydt ter kercken gaende offte daer vuyt comende eynige ehrenschoten vuytten wachten offte oick vuytten huyseren te doen," en nog ééns den 25 Mei 1628. Art. 39: „ Sullen oock de Bruydegoms ofte Bruydts aen sodanige schieters

---

(1) Zie de Verh. van Ten Berge bl. 166 en 157. Deze geschenken van bruidegom en bruid aan vrienden waren te Groningen ook verboden.

geen geschenck doen, by poene van thien golt-gulden." Met regt was dit artikel na het voorgaande opgenomen, opdat bruidegom en bruid, door grooter geschenken te geven, dan de boete däär vermeld, die bepaling niet zouden kunnen krachteloos maken.

II.

ONKOSTEN BIJ GEBOORTE.

Het Stadregt van *Zwolle* bevat:

Van vadder (1) *te worden ende den kynde toe geven* (D. X.)

„Item enich onse borgher die vadder worde toe eenen kynde en dat hefte van onse borgher ofte van eenen gaste bynnen onser stadt, die sullen oere pillen nyet gheuen by der vunte, mer daer nae wanneer die vrouwe wth den kraem is, soe moeten sy oeren pillen wall gheuen soe voele geldes als een taecke wyns gheldet en nyet meer. Wie dat verbreecke hadde verboert ij ß, ofte muchte hem des affnemen met synre eenre handt.

Van alreley schenken en teren voer cramen. (D. XI.)

Item soe en sal men ghene cost doen voer

---

(1) Dezelfde als *doopheffers*, *peeten*. Zie ook Ten Berge bl. 168. Zij werden ook *geraderlingen*, *gevaders* genoemd. In een H S. van Wilh. Baudartius van 1628 wordt gemeld, dat de Staten van het Graafschap Zutphen *gevadderen* werden over één zijner kinderen.

cramen in eenigerley wys noch middaghes noch auondes wanneer dat kint ghekerstent is of diewyle [terwyl] die vrouwe in de crame licht ofte wanneer sy toe kercken gaet, dat sy met schencken ofte wyncoep voer den cramen toe drincken, ofte yemants toe gaste toe noedigen, ofte met eenighe ander vermantelinghe. Wthgesecht als men dat kint kerstent en wanneer die craemvrouwe ter kercken ghegaen is, dat dan in den huyse wall ten eten blieuen moeghen xviij der naeste vrouwen vrunde en nyet meer, ende dat vader en moeder, suster en broeder en soe nae swaegers met des kindes peeten wal eens oer gelt vuer den craem verdrincken moeghen ofte sy willen, en nyet meer. Ende als die craemvrouwe ter kercken ghegaen is, soe moeghen die craemheer ofte die craemvrouwe des auondes wal ten eten noedigen, ofte sy willen, vaeder ende moeder, suster ende broeder en soe nae swaegers, des kindes peeten en twee oere naesten naebers en anders nyemant. En sullen anders ghene cost vuer ofte nae in gheenreley manieren omme des craems willen doen. Ende weert saecke die craemheer ofte craemvrouwe meer dan xviij vrouwen persoenen als voers. ten eten settende worden, ofte anders eenige cost omme des craems willen deden ofte lyden worden, sullen sy elck ter tyt gebroecken hebben xx ß, en elcke vrouwe en joffer daer meer mede gewest weer dan voers. is v ß verboert te hebben. Oick en sullen ghene onser borgheren den craemheer, wanneer dat kindt

ghekerstent is en hy op dat stadt wynhuys ofte anderen tauernen teert, schencken noch meer met hem verdoen metten onraet meer dan die weerde van vyff pinten Rynswyns. Wie dat verbreecke verloer teghen die stadt xx ß. Ende alle desse vuers. puncten en mede metten doeden te teren, sulden melden en wthbrengen die twaelff Scepen en die twaelff Raden metten ghenen van den geswoeren meenthen en der stadt boeden by oeren eede. Ende elck boede sal in syne strate gaen in den huyse, daer eene craemvrouwe wth toe kercken gaet, ofte daer een doede wthgedraegen, ofte in t huys daer omme der craemvrouwe ofte omme des doeden wille die maeltyt gedaen wordt en tellen die vrouwen en jofferen des middaeges die aldaer ter maeltyt bliuen ende gheven den borghemeysters in der tyt dat ghetal en namen in scryften, daer die boede tot elcker tyt van hebben sall 1 stadt ß.

Wanneer dye vrouwen eens kyndes in der kercken gaen. (Nye Auerdr.)

Anno ut supra [1489] wanneer een vrouwe eens kyndes in der kercken gaet, dye sal in oiren huyse daer sye woenachtich is, wanneer sye met den vrouwen vuyt der kercken compt, ghene cost doen noch daernae tot ghener tyt omme des kerckgancks wille. Wie dat verbreecke dye sal gebroecken hebben x ß soe dicke dat geschiet.

Het oude Stadregt van *Deventer* heeft het volgende bepaald:

„ Item als dat kynt jonck is ende men dat ter vunte brengen sal, soe en sal men dair nyet meer vrouwen persoenen to bidden uyt noch in the gaene, cost the doen, dan die gevaderlinge (1) en twelof paer vrouwen persoenen; te verstaene dat die jufferen dair mede ingerekent sullen syn; tot elcker tyt der kraemvrouwen van elcker persoen, die dair meer mede genge, op die pene van thien pont: en dair to moegen noch vyer persoenen van buyten huyses auer taefelen dienen ende nyet meer.

„ Ende weert saeke dat die vader van den kynde kost doen wolde in eenigen tavernen, soe en sullen oick alldair noch van veerst nyet meer persoenen gaen sitten dan die gevaderlingen ende twelof paer mans persoenen, ende ghiene knechte of ander persoenen en sullen gaen sitten in yemans stede by der penen van elcken persoen van thyn ponden.

„ Item: Als die vrouwe oirs kindes to kercken geet, soe en sal sie oick ghien vrouwen of jufferen uyt of in myt oir bidden the ghane, noch cost te doene, meer dan twelof paer, als vorsz. stiet, by der penen vorsz. Ende des gelikes sal die vader van den kynde dat oick holden in tavernen cost te doene als vorsz. is op die selve pene vorsz.

---

(1) Zie boven bladz. 93.

„ Item: soe en sal man of vrouwe of juffrouwe op der vunte den kynde meer geven dan twie silveren pennynge, ende oick en sal nymans in den craem den kynde meer geven of doen geven dan enen silveren pennyngk by thien ponden tot elcker tijt.

„ Item: soe en sal nymant van mannen noch van vrouwen noch van jufferen bynnen den sess weken voir ennygen craem schencken of ennyge cost doen veerre dan die gevaderlinge ende die persoenen, die also als vorsz. is tot den kynde gebeden synt geweest, by der penen van thien ponden tot elcker tijt.

„ Item: Vader noch moeder des kyndes noch oick anders ymant en sal ennyge persoenen voir den craem bynnen den sess weken to gast bidden, tot elcker tijt van elcken persoen by thien ponden." —

Het latere Stadregt heeft alleen, in het reeds aangehaalde 34ste art., de bepaling omtrent de bruiloftsmaaltijden ook op de kinderbieren toegepast. Het oogmerk dezer bepalingen was, om de gezelschappen bij doop en kerkgang niet te talrijk, de onkosten uit hoofde der bevalling niet te groot, en het geven van geschenken en pillegiften niet te bezwarend te maken.

Ook te *Hasselt* waren omtrent de onkosten bij geboorte bepalingen gemaakt (1).

(1) Medegedeeld door den Heer F. A. Ebbinge Wubben.

Van vadderen wat die op der vonte geuen sullen.

Item weerd dat yement toe vadderen worde gebeden, die en sal den kinde nyed meer geuen dan enen pening als by 5 ß.

Van of ene vrouwe een jonck kind hadde.

Item weerd dat god ene vrouwe berede (1) mid enen jongen kinde bynen onser stad, als men dat kind kerstent of als die vrouwe des toe kerken geed, soe en sullen mid den vader nyed meer teren dan xii man en wanneer xii man gaen sulen alsoe mennich als daernae buten geed dat is alsoe mennich 1 ß.

Van woe mennige vrouwe daer eten sall.

Item als men dat kind kerstent off als die vrouwe des toe kerken geed, soe en sullen daer nyed meer vrouwen mede eten en weer dan vii ende dree die ter tafelen denen (en men sal nyemend bidden of bidden laten in der kerken) als by v ß.

Van dat nyemend teren en sall voer cramen.

Item soe en sall man off wyff van onsen burgeren voer cramen gaen daer zee geld of gued verteeren als by v. ß.

---

(1) *Bereeden*, *bereijden*, bij Kil. *parare*, *ornare*, *instruere*.

Van dat ene vrouwe comen sall en sweren dat see den stad bod (1) *geholden heeft.*

Item als ene vrouwe toe kerken is gegaen van enen kinde, soe sall see naesten dages comen ongeboden voer die Scepenen ende sweren, dat zee der stad willekeur geholden heeft by 1 ℔, en weerd dat zee vellich werde (2) dat weer om v ℔.

Anno lxxxix des donredachs na Sunte Pauwels by Scepenen en raad en zwoerne gewillekoert.

Wanneer een craemvrouwe oirs kynde ter kerken geet so en sullen des daechs nogh des anderen daeghs mit oer niet meer vrouwen the eten nogh kost to oeren huse brengen dan vier van oeren naesten naberen en vier van oeren naesten vrenden. En weert datter er meer vrouwen quemen dan aghte, dien sall die craemvrouwe waernen (3) wt te gaen, die dan ghewaernt wort genge die dan niet wt dat weer oer op ii ℔. En weert dat die craemvrouwe nement waernden die daer bauen 't getal daer weren, so sall sie gelden 6 ℔, en elx bauen 't getal 1 ℔, en dat sullen melden Scepen raidt en zwoerne meente, soe wel dat sy horen segn als dat sy weten. Oec en sullen mit den craemheer niet meer teren des dages xii onser burgher en nement en sal

---

(1) *Bod*, *gebod*. Kil.

(2) *Vellich werde*, zoo het tegendeel bleek en zij verwonnen werd. Zie v. Hasselt op Kil.

(3) *Waernen*, *waerschuwen*.

na comen scheften bij 1 ℞, en men sal geen gelagh meer teren van den daghe als by v ℞, en ist als dat kind gekerstent is, soe mogen die vadderen . . . . gaen sitten en teren, of zee dat doen willen, en heer mogen toe sitten en teeren vader, broeder en suster; maer en weren daer gasten daer burger mede teren willen, die en sullen in dat huus need teren wtgeseght in den wyn, en niet meer te verteren dan in den wyn i quarte, int hamborg oft dubbelt bier ii q. en in koyte oft hoppe iiii q.

Item als een kynt gekerstent wordt ter vespertyt so en sal men daer niet meer mede verteren dan drie quaerte hoppen of koeyten by v ℞.

Item als een kynt ghekerstent wort so en sal des middaghes nement met den kraemheren te biere gaen, oeck en sal nement gaen schencken ouer den kraem, ende die kraemheer en kraemvrouwe en sullen ghene gaste bidden, so lange als die kraem duyrt, dan vader en moeder, suster en broeder, en soe nae zwagher ende die vadderen. En als die kraemvrouwe te kerken gaet, so en sall des daeghs die kraemheer niet wtgaen theren noch nement en sal met gaen theren. Oeck en sal mitter kraemvrouwe nement eten, dan vaeder ende moeder, suster en broeder ende so na zwagher ende die vadderen ende die vroedemoeder. Ende en sullen des dages nogh des anderen daeghs ghene gasterye holden nogh nement en sall tot hem komen schenken. En weert dat

die kraemheer oft kraemvrouwe so nae vrende hier bynnen niet en hedden, die mogen dan daervoer kiesen vier ander vrende die hem belieft ende die vadderen, die met hem eten. Hierop sal men den kraemheer toe eysschen syn eedt te doen, dat he der stat willekeur gheholden heeft. Doet hy s niet, so sal hie gelden v ℞ en all die andere die hier inne brokich syn v ℞. En dat sullen melden Scepenen Raedt en zwoerne meente ende die dienre."

III.

ONKOSTEN BIJ STERVEN.

Hieromtrent heeft het Stadboek van *Zwolle* (1).

Van doden diewyle dat sy in den huyse synt. (D. XI.)

„Item waer een doode in den huyse is, diewyle dat die dode in den huyse is en als men den doeden eerdet, soe moeten wall xij mannen buyten den huyse onser borger en die weert met hem eeten, en die naeste maegen en swaeghers en nyet meer, en die ghene die nae coemen die sullen gaen en sullen nyet met hem eeten in den huyse omme des doeden

(1) Een gedeelte van deze verordeningen vindt men bij Van Alkemade en Van der Schelling, I bl. 318.

wille, ten weer dat daer gaste weeren daer sy allene mede sitten ghengen sonder argelist. Voert en wil men den doeden nyet bestaen (1) soe moeten oick wel twaelff onse borgheren met hem eeten en die weert, als die doede bestaen is ghelyck als vuers. is. Wie dat verbreecke verloeren tegen die stadt 1 ℔. Mocht nyet verwynnen elck suldes hem affnemen met synre eenre handt.

Als men den doden eerdet ofte bestaedt die vrouwen in den huyse toe eeten.

Item als men den doeden eerdet ofte bestaet, soe moeten totten huyse wal eeten daer die dode is des middaeges xij vrouwen en die gasten van vrouwen die daer van buyten synt te graue ghebeden en nyet meer. Wie dat verbreecke die verloer teghen die stadt C schill. Mocht mens nyet verwynnen elck suldes hem affnemen met synre eenre handt.

Van etene des auondes als die doode gheerdet is.

Item des daeghes als die doode gheeerdet ofte bestaen is, soe sal die man ofte die vrouwe, ofte oerer een, ofte sy beyde nyet en leuenden, des auondes in den huyse eeten, en daer moeghen wal tot hem coemen sesz mannen en sesz vrouwen, die naeste maeghen

---

(1) *Bestaen, ter aarde besteden.*

en swagers en nyet meer met oere cost. Wie dat daer meer queme en dan daer bleue eeten die verloer tegen die stadt 1 ℔. Mocht men sie nyet verwynnen elck suldes hem affnemen met synre eenre handt.

Dat men ghene cost meer doen en sal om des doeden wille.

Item daer nae als dit ghedaen is, soe en sal men metten mannen ofte metten vrouwen ghene cost meer doen omme des doeden wille, als die doede gheeerdet is en eer men den doeden bestaet, en nae den daeghe dan nyet meer. Wie dat verbreecke die verloeren tegen die stadt een ℔. Mocht men sie nyet verwynnen elck suldes hem affnemen met synre eenre handt.

Van keersen te hebben als men den doeden bestaet in der kercken.

Item als men den doeden bestaet soe en sal men daer nyet meer ouer hebben dan twee stal keersen (1) ten sy dat sy gilde keersen hebben. Wie dat verbreecke die verloer tegen die stadt 1 ℔. Mocht men sie nyet verwynnen hy suldes hem affnemen mit synre eenre handt.

---

(1) *Stal-keerse*, *stallicht*, *eene lantaarn*. Zie VAN HASSELT op KIL.

Van vigilie te wynnen in der kercken ofte in den huyse.

Item soe moeghen ouer een doeden des auondes vigilie wynnen (1) vier vrouwen en nyet meer. Ist dat men des auondes vigilie in den huyse doet, daer en sal men ghene vigilie wynnen, meer sy moeten elcken priester en den coster gheuen eene placke ofte twee, en den schoelmeysteren met syne schoelieren twee placken ofte vier. Wie dat verbraecke die verloer tegen die stadt 1 𝔤.

Hoe voele dat men gheuen sal eenen dooden mytter groter clocke ouer te luden.

Item soe wie syne doeden wil ouerluyden metter groeter clocke in Sucnte Micheels kercke, die sall gheuen Suncte Mycheels kercke van der clocken allene Mychael gheheeten ij heren 𝔤. Ende wie synen doeden wil ouerluydett hebben myt Mycheel en der clocken ghenoemt Martinus sal gheuen iij heren 𝔤, en metter clocken Martinus allene j heren 𝔤, en van metter clocken Saluator allene sal gheuen ij heren 𝔤, ende wie met alle desse vuers. clocken syne doden wil ouerluyden laeten die sal gheuen der vs. kercken drie heeren pont.

---

(1) *Vigilie wynnen.* Van Hasselt op Kil. toont, dat *winnen* ook in de beteekenis van *huren* voorkomt.

Van doeden te grauen in Suncte Mycheels kercke.

Item waer yemants die syne doeden wolde doen grauen in dat hoeghe koer die sal gheuen den kerckmeysters aldaer vyff franckryksche schilde ofte oer payementsche weerde.

Item die eenen doeden wil doen grauen laeten op onss lieuer vrouwen ofte suncte peters koer in der voers. kercke sal den voers. kerckmeysteren gheuen vier vranckryckscbe schilde ofte die weerde.

Item die eenen doden wil doen begrauen laeten tusschen den drien voers. koeren en den tween middeldoeren en beneffen den tween middeldoeren der kercken die sal gheuen den kerckmeysteren drie vranckryckscbe schilde ofte die weerde.

Item soe wie eenen doeden wil doen begrauen tusschen den tween middeldoeren en den toerne der voers. kercke die sal gheuen den voers. kerckmeysteren twee vranckryckscbe schilde ofte die weerde.

Van vrouwen mytten dooden toe teeren.

Item Anno Dm. lxxxiij des donredaeghes vuer Sancte Lucyen daeghe bynnen Schepen en Raedt met oere meenthe ouercoemen, soe waer een doede ofte bestandenisse is in den huyse, daer moeghen des middaghes bliuen eten xij vrouwen persoenen van bynnen en nyet meer, by vyff ℞ elcken persoene. Ende weer saicke dat daer meer vrouwen persoe-

nen ghebeden worden en daer quemen eten, soe sal die man ofte vrouwe in den huyse gebroecken hebben x ẞ, en die boeuen die xij vrouwen daer bliuen eten sullen elck ghebroecken hebben v ẞ. En die maeltyt sal bedient worden by den knechten en magheden in den huyse ofte by anderen knechten en magheden ter noet daer toe ghebeden. Wie daer en bouen diende van eenigen persoen man ofte vrouwe sullen gebroecken hebben v ẞ. Oick is men ter seluer tyt auercoemen dat gheen backer groeter weyten broet backen sal toe vercoepen, dan totter weerden van vyff placken wtgenomen toe paesschen en toe middewynter. Beholtelicken dat men wal groeter wegghen backen mach laeten en in syns selues huys toe eeten ofte toe synre behoeff. Die anders hyr en bouen deden sal tot elcker tyt ghebroecken hebben xx ẞ.

Van den vrouwen toe eten daer een doede geerdet wordt. (*Nye Auerdr.* 1494).

Item vp dat punct in den verleden jaere 88 (?) bij der meenthen vp S. Lucien auent auerdragen, als van hoe veele vrouwen personen ten eten blijven sullen, wanneer die doede geerdet is in den huijse daer die doede is, is men nv auercoemen, alsoe waer dije boeden dat vernemen en weten wanneer dije doede geerdet is, soe sal dije boede in wes strate dattet is gaen in dat huijs ter maeltijt toe besien en toe weten woe veele vrouwen dat daer

eten, dat dije boede anbrengen sal bij sijnen ede. Ende weert saecke dije boede dat nijet anbrochte en dat vuijtqueme bij ijemant, dije boede sall gebroecken hebben vyff ℔. Ende wes dije boede anbrenckt daer van sal hij hebben dije helfte van den koer alsoe gebroecken.

Van cost te doen die wijle dije doede in den huijse is.

Anno xv^e is auercoemen, oick en sal men in den huijse daer een doede is noch omme des doeden wille ghenerleij cost en maeltijt doen soe lange dije doede in den huijse en onbegraeuen is, mer moeten wel vier dije naeste vrende ofte naberen ten eten hebben ofte hem belijuet, soe lange dije doede vp ter delen (1) staet en nijet meer, by vyff ℔, en dat sullen dije boeden anbrengen. Ende of sije in den anbrengen versuymich beuonden worden sullen sije den koer seluen gelden.

Te *Deventer* vinden wij in het oude Stadregt van 1486.

„ Item: als ymant gestorven is, moegen die vrunde bidden den tegenwoirdigen doeden helpen ter groeve brengen soe voel persoenen hem gelievet: dan voirt anders en sullen sy nyet meer persoenen bidden, noch sullen byn-

---

(1) *Dele, vloer.*

nen huyses noch buyten in tavernen ennyge cost doen dan elck myt twelof paer persoenen by thien ponden. Ende weert saeke dat in tavernen of bynnen huyses meer persoenen gingen sitten kost te doene baeven die twelof paer van elcker zijt als vorsz. is, die sullen elck dairomme gelden tot elcker tijt thyn pont ende voirt dair nae tot allen tijden ende in allen dingen vorsz. duyrende ene maent lang, soe en sal nymant tot den anderen gaen keylen (1), schenken of ennyge cost doen, dan allene vader, moeder, broeder, suster ende broeder en suster kynderen ende soe nae zwaegers, ende vier van den naesten nabuyren by der penen vorsz.

Item: in alle desen dyngen ende puncten van den kyndelbedde, van der brulloft, als men die doeden eerdt, van der begengnysse, maenstont ende jairgetijt (2), wanneer die ghene, die dat ankompt, nae der vesver willen gaen sitten, soe moegen myt hem gaen sitten soe voele alse willen oer mengelen toe verdoene. Ende voirt in allen dessen puncten, als men cost doen wijl myt de persoenen als vorsz. is, soe moegen dair vier parsoenen van buytens huyses ter taefelen dienen, gelijck in den kindelbedde als vorsz. stiet."

---

(1) *Keylen*, waarschijnlijk van *keel*, dus *drinken*, *zwelgen*.

(2) *Begengnysse*, *maenstondt ende jairgetijt*. Eene publicatie van 1559 verordent: » datt der affuerstoruene vruntschap op alle maenstonden, vthfaerden ende jaer-

Den 6den Sept. 1621 verstonden Schepenen en Raad, dat bij geene begrafenissen in de kerken paarden zouden mogen komen of eenige wapenen of epitaphia opgehangen worden, ten zij aan de kerkmeesters betaald wierden 100 g. g.

Een publicatie van 24sten Maart 1630 verbood, bij het afsterven van jonge kinderen of ongetrouwde personen kransen te maken en maaltijden of banketten te houden bij 20 heeren ℔. Dit werd in Aug. 1636 aldus gerenoveerd en geampliëerd.

„ Schepen ende Raedt doen te weten: alsoo dagelix bevonden wert, datter veele abusen ende misbruicken int begraven der dooden, holden van banquetten ende rouwmaeltyden, vnd wes daer van dependeert van tijt tot tijt ende hoe langer hoe meer inbreecken ende toenemen, streckende niet alleen tot grooten ondienst, maer oock tot merckelik beswaer van de gemeente. Soo ist, dat Sche-

---

getijden allenigen voir oiren vrunden en die hem sus belieuen sall, vthgesondert voir die gantsse masschap betalen sullen." — Van Alkemade, I. 250, geeft aan *begengnysse* de beteekenis van *kerkgang der kraamvrouwen;* doch de aangehaalde plaats verwisselt *begengnysse* met *vthfaerden*, gelijk ook duidelijk is in eene bij van Alkemade aangehaalde keur van Hoorn: » Item, soo wie zijn ouders verliest — die zullen mede mogen inkomen, om die uitvaert, maendstond en jarigheid te houden." — *Maenstondt ende jairgetyt* is de maandelijksche en jaarlijksche herinneringsdag van een sterfgeval. De Groningsche wet spreekt van *maendvorst* en *jaertijt*. Zie ten Brige, *Verh.* bl. 218, 219.

pen ende Raedt, daerinne willende versien, geïnterdiceert en verbooden hebben, interdiceren ende verbieden by desen, dat henvorder nae desen dage die laeckens, liggende op dootkisten van kinderen ofte ongetrouwde personen, van wat staet, qualiteit ofte conditie deselve oock souden mogen wesen, niet alleen met geenerhande groin sall moegen worden behangen, besteecken ofte eenigsins daerop gedaen, gelijck dan oock nu eenigen tijt herwaerts bij interdictie van Schepen ende Raedt is geobserveert, maer oock, dat die dragers generhande struicken, tzij van lauren, rosemarinen, palm ofte wat het sunsten voir groin ofte anders mogte wesen, in handen sullen hebben noch dragen (1), bij peene van vijf heeren ponden.

Dat oock niemant, hie zij wie hie zij, vrystaen noch geoorloft sall wesen, wanneer die dooden begraven en die vrunden binnens huises sullen sijn genoidigt, alsdan eenige banquetten an tho rigten ofte tegens derselver compste geriet tho hebben bij verbeurte van tien heeren ponden. Mede, dat niemantz sonder onderscheit van personen sall vermoegen ofte sich onderstaen, eenigen rouwmaeltijt ofte hoe het sunsten genombt mogte worden, te holden, by gelijcke peene als voorgeschreven."

---

(1) Over de gewoonte, om op deze wijze den ongehuwden staat der overledenen te kennen te geven, zie men de Verh. van TEN BERGE bl. 225.

Weinige jaren later, in 1642, werd het gansche Stadregt vernieuwd. Art. 40 bevat: „Over begraffenissen der doden sal niemant bancquetten of rouwmaeltijden aenstellen, by poene van 25 goltgulden, uytgesondert dat vrienden van buyten incomende, sullen mogen verpleegt worden." Deze verordening is later, 19 Oct. 1680, 15 Jan. 1690 en 8 Aug. 1705 in zoo ver beperkt, dat niemand in sterfhuizen tafelen zou mogen zetten, veel min wittebrood, tabak of anders schaffen, op de boete van tien g. g., gelijk ook, dat niemand, van welke conditie ook, meer dan 30 paar met rouwmantels zoude mogen laten volgen, de collegiën voor één paar gerekend, op de boete van twee g. g. voor ieder paar meer. Indien onder het banket bij de begrafenis mede confituren waren opgezet, kon men met de boete van 25 g. g. in dit 40ste art. niet volstaan, maar moest, overeenkomstig art. 35, 100 g. g. betalen, gelijk de erfgenamen der weduwe van Burgem. Roelof Hermsen, den 15 Oct. 1667, in 100 g. g. geklaard zijn, omdat op de begrafenis confituren en suikerbanket waren opgezet. — Art. 41. „Over het versterf van jonge gesellen of jonge dochters of andere kinderen sullen geen cransen gemaeckt noch eenige groene twijgen van lauren ofte rosemaryn voorgedragen worden, by poene van 25 goldgulden," overeenkomstig de publicatie van 1636. Dien ten gevolge werden die van het Stappenhuis, den 26sten Sept. 1645, in 25 g. g. geklaard, omdat op het lijk van eene der con-

ventualinnen groen bevonden werd; en den 27sten Mei 1675 de erfgenamen van zal. Dr de Hasen dochter in tien g. g. wegens het maken van kransjes over het lijk. — Art. 42. „Over dooden zal niemand waskeersen gebruycken mogen, noch by dage laten branden, by poene, so Schepenen en Raedt naer gelegenheid sullen verclaren." Eene vroegere publicatie had dit reeds verboden. — Art. 43. „Niemant sal oock sijne cameren of huysen met swart behangen, by poene van 25 goltgulden." Ten gevolge van dit artikel is, den 5 Sept. 1664, de weduwe van zal. Jr Lambert van Laer gecondemneerd, om dat bij het afsterven van haren man het huis met rouw behangen was (1). Later, den 30 Maart 1670, beliep de Abdisse van de Hunnepe deze boete, en nog eens de erfgenamen der Abdisse A. J. van den Clooster, den 13den Julij 1705, over het behangen der kamer met zwart laken. — In de vorige eeuw werd het evenwel toegelaten, om, ten tijde der begrafenis, de glazen in de kamers, waar menschen ontvangen werden, met rouw te behangen, benevens de spiegels en tafels, dat zes weken lang in dien staat bleef.

---

(1) Zij werd bovendien beboet met 20 g. g. omdat zij, tegen art. 44, het lijk op den vijfden dag niet had laten begraven, en daarenboven nog in 15 g. g. omdat zij drie dagen na den vijfden dag gewacht had. Daar ook de klokken, strijdig met de bestaande ordonnantie, langer dan een uur bij de begrafenis geluid hadden, zoo moest H. Gelinck daarvoor 10 g. g. boete betalen.

Het Stadboek van *Hasselt* bevat:

Van enen doden jonghen kind.

Item als een jonck kind doed is, dat ons gelyd is, dat sal staen als voerss. is van enen kind te kerstenen. Mer mid enen olden doden mach gaen teren wye will.

Van woe men groue buten holden sall.

Item werd dat enich onser burger te grouen worde gebeden van buten die en sal nyed meer med hem hebben dan vii man by v ß.

Van denseluen.

Item weerd dat man of vrouwe ore vrenden te grouen bidde buten der stad, deen moegen zee geuen ii quaerte wyns off vi quaerte beers en nyed meer by v ß."

Later werd verordend:

„Item weert dat yement enige doden liete verluden die buten onss stadt oft kerspell wonachtigh en daer gestoruen were en tot onss kerken begaen, dair en sall nement mede teren t sy man of vrouwe by v ß."

IV.

ANDERE MAALTIJDEN.

Ook bij vele andere gelegenheden was het gewoonte, maaltijden aan te rigten. Rege-

ringscollegiën, broederschappen, gilden enz. veréénigden zich om zamen te eten en te drinken. Van de maaltijden der regering is vroeger reeds het één en ander medegedeeld (1). Het volgende is ons nog voorgekomen, dat vermelding verdient.

Het *Zwolsche* Stadsboek heeft:

Van myt den nyen Schepenen op Suncte Pauwels dach des auondes te teeren. (D. X.)

Item op Suncte Pauwels dach (2) des auondes als men opt wynhuys met den Schepenen teert, soe sal men elcken een quaerte wyns voersetten, die hy seluest gelden sal, mer die stadt geldt vuer Scepen en Raedt en die vremde gasten, dat eerlicke luyden syn en wyn te drincken plegen, daertoe allen den onraedt (3) aldaer verdaen wordt en soe voele int vat als die Schepenen bedunct nae groetheyt der masschop.

Van der meenthe quaerte toe drincken. (Nye Auerdr.)

Item in den jaere onss heren m. cccc en

(1) *Alm.* 1837 bl. 56, en 1840 bl. 226.

(2) De magistraat werd op den dag van Paulus bekeering (25 Jan.), de gemeente op St Luciendag (13 Dec.) gekozen. Zie *Tegenw. Staat van Overijssel* III. 474, 500, 503.

(3) *Onraedt*, hetgeen buiten den wijn gebruikt werd, de overige onkosten.

lij is auerdragen des vrydaeges op onss vrouwen auont conceptionis dat elcke meentheman, die men toe der meente verboedet, vuer syne meenthe quaerte hebben sal als hyer nae beschreuen staet.

Item nv voert an jaerlickes als men die meenthe quaerte toe drincken plecht, die ghene, die dan toe der meenthe verbodet worden, die sullen elck hebben een quaerte wyns. Meer [maar] die dan syne quaerten drincken willen in der stadt wynhuys, die sullen elck meer hebben voer broet bier en ander onraet een mengelen wyns, dat maecket drie mengelen wyns. Meer wie syne quaerte toe huys laet haelen ofte anders ergent drincket dan in der stadt wynhuys, die en sal nyet meer hebben dan een quaerte wyns.

Van wyne int heymelicke toe dragen.

Item anno lxxxviij op Suncte Lucyen dach synt Schepen ende Raedt met oere meenthe ouercoemen, dat nyemant van eenighen wynhuyse wth den ghelaghe ofte van den raedthuyse ofte meenthenhuyse heymelicken wyn wechdraeghen ofte en wech brengen sal by xx ß. Wie dat meldet sal die helfte van den voers. koer hebben ende die ghene die dat deede sal den koer seluen voer den ghemeenen Scepenen ende Raede vp dat huys brenghen.

Van warschappe (1) *te doen.*

Item is auercoemen wij nijes toe Scepen gecoeren wordt en sijn werschap dijenen sall, dat sal hij dijenen en doen op dat raethuijs en bidden aldaer toe gaste Scepen en Raedt en oir dijenaer en anders ghene cost daeromme doen voer of nae in oiren noch in anderen huijsen in eniger wijs als by x stat ℞ gebroecken te hebben, wije dat verbreecke. Ende voer dije drie stadt ℞ dijemen plach te gheuen den ghenen dije syn warschap dijnt, daer sal hij vp dat huijs voer hebben, wanneer hij sijn warschap dijnt, heringen, solt en reetschap der stadt toebehoerende.

Van den Raethuyse ghene spijse toe dragen dan stoer en lamvleys.

Anno lxxviij des wonsdages nae conuersionis Pauli sijn Scepen en Raedt ouercoemen, dat nu voert an wanneer men vp dat raethuijs eth, nijemant van der tafelen enige spijse off dranck toe huijs ofte vp anderen steden senden sal ofte doen brengen, anders dan des vastelauonts van lamvleijs ende in der jaer reeckenschap van den stoer [steur], ende wes van der cost auercompt van der taefelen sal men

(1) De algemeene beteekenis is een *maaltijd* een *feestelijke maaltijd*. Zie over de afleiding van het woord de Verh. van TEN BERGE bl. 163 en de daar aangehaalden KIL. en TEN KATE.

in der koecken brengen en daer sullen dije dijenaer oire noetdruft doen van eten vp dije tijt. Ende wes daervan en anders in der koecken ouerblijft sal men omme Goedes willen voer der doeren gheuen, beholtlicken dat dije koermeister in der tijt wel vuijt der koeken wat spijse van den huijse daer goede geselschap is senden en omme der stadt eeren beschicken mach.

Van der meenthen vpt wynhuijs te teren wat dat verbetert is.

Item oick is auerdragen (1493 dond. na Concept) dat een jegelick van der meenthe dije vp S[t] Luciendach teren vp dat wijnhuijs hebben sullen als van olts gewoenlick is en daer toe elck een pinte wijns voer bier en broot (1).

---

(1) Bij deze en dergelijke gelegenheden ontstonden wel eens vechtpartijen tusschen de Edel Achtbaren van dien tijd. Het *Stadboek van Zwolle* (D. I.) bepaalt: » Item weert saecke dat enich vechtelicke ofte beur ofte koerber woerden vielen vp dat Raethuys als dye Raet verbaedet is binnen besloeten doeren tusschen tween ofte meer van den Raede, wye dat deeden dije solden dye Borgemrs te huys heten gaen ten tyde toe dye meenthe dye nyes weder koere. Dan hyer is vuytgescheiden, off enige koerbare woerde vielen in masschappen vpt Raethuys sonder vpstaen, den sulden men berichten nae onser stat wilkoer. Dan weert dat ymant den anderen wondede als dye Raedt verboedet is binnen besloten doeren, den solde men toe huys heten gaen en nimmermeer in den Raedt toe coemen." — Het *Kamper Gulden Boek* verordende, met eene keur van 1351, » Voert hebben wy gewilkoert ende gesat, weert sake, dat enich scepen teghen den anderen off teghen eenen

Bij vele andere aanleidingen werden maaltijden gegeven, als: bij het terugkomen van reizen en bedevaarten, bij het trekken uit het éene huis in het andere (1). Te Zwolle was hieromtrent de volgende verordening (*Stadb*. D. XI).

„ Item soe en sal niemants by sy man ofte vrouwen persoen in ghenen cloesteren noch in geestelicken ofte werreltlicken huysen gaen schencken ofte cost daeromme doen, dat yemants van buyten weder toe huys ghecoemen ofte eenigen onsz borgheren syne vrende ofte gasten van buyten ouercomen, ofte dat in de cloesters nye paters ofte maters ghecoeren synne. Wie dat verbreecke sal tot elcken tyden ghebroecken hebben xx stadt ℞, ofte sulde hem des ontschuldich seggen met synre eenre hant. Dan moeghen wal metten ghenen alsoe van buyten ghecomen weeren gaen opter stadt

---

raet op ter scepen huys off in den richthuse boven vochten (dat God verbieden moet) die verloere syn scependom." Te Kampen werd nog in 1751 bepaald, dat niemand voortaan met een degen op den raadhuize komen zoude, wanneer Raad en Gezworen Gemeente te zamen teerden, bij verbeurte van 2 g. g. — en in 1680 was besloten, dat niemand op het raadhuis komen zoude met rapier of stok, op de boete van een g. g. De verordeningen te Kampen omtrent het houden van maaltijden bij bruiloften, geboorte van kinderen, sterfgevallen, enz. zijn ons nog niet onder de oogen gekomen. Zij waren er evenwel. Zie *Hist. Kamper Kronijk* bl. 253. Zij staan, naar wij meenen, in het *Digestum novum*.

(1) Men zie VAN ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, *Displegtigheden* I. *Kap*. XVIII—XX.

wynhuys ofte anderen tauernen en verteeren met hen die weerde van eene quaerte wyns en nyet meer, by xx ꝑ ofte mach hem ontschuldigen als vurs.

Item: soe en sal men oeck in ghenen gheestelicken ofte werreltlicken huysen gaen schencken ten sy saecke dattet huys bynnen jaers ghecoft ofte bynnen jaers yemant angheeruet en metter woene daer in ghecoemen weer. Ende daer en sal nyemant metten onrade meer verdoen dan die weerde van eenre taecken Rynsz. wyns by v ꝑ elcker tyt verboert te hebben, ofte mach hem des ontschuldich maecken met synre eenre handt."

Te *Deventer* verordende het oude Stadboek:

Item: Wie uyt enen huyse vaert in dat ander, of als wie uyt der stad gheweest ende weder gekamen is van sijnre reyse, alse van comenscappen, van bedevoirden, of dat hie een jair buyten landes geweest weere, dat sal staen des gelijkes myt den schenken als mytter brulloft, duyrende drie maent langk ende op den selven koer.

Item: in alle desse puncten ende articulen vorsz. sijnt die Burgermeisteren ende Richtscepenen in der tijt, die schulte van der stad ende vreemde luyde uytgesondert ende uytbescheiden.

Item: Ende wie dessen vorsz. broeken anbrengt den Raede of Burgermeister in der tyt, die sal den koer halff hebben."

En het nieuwe Stadregt van 1642 bepaalde: (IV. Tit. 7 Art. 33) „De ambten en gilden sullen op hare byeencomsten niet langer dan twee dagen teeren ende by malcanderen sijn, by poene van 20 goltgulden t' elcker reyse te verbeuren" (1). Het verbod om meer dan eens aan te rigten en om op het banket marsipanen (2), confituren of suikergebak voor te zetten, was van bruiloften en kinderbieren tot alle andere maaltijden uitgestrekt.

De Regeringen zorgden intusschen getrouwelijk voor de zuiverheid der wijnen, die gebruikt werden. In het jaar 1500 werd te Zwol verordend: „Item voert en sal men nu voert an ghenerleij rinschen wijn omme gelt tappen in tselue huijs ofte kelder, daer men poytouwe tappet, noch poytouwe tappen daer men rinschen wijn tappet in generleij wijs." — De Deventer regering maakte ook van tijd tot tijd zulke bepalingen, b. v. in

(1) Hierom werd het kremersgild den 16 Aug. 1643 in deze boete geslagen, omdat het vier dagen lang geteerd had.

(2) P. Nieuwland, *Letter- en Oudheid-kundige Verlustingen* II. bl. 64, herinnert ons, dat deze naam zijnen oorsprong heeft van de *Marci-panes* of *Marcus-brooden*, welke de bakkers voorheen te Erfurt in Thuringen bakten op den 23 April, ter gedachtenis van zekeren hongersnood, wanneer een brood ter grootte van een ei voor verscheiden schellingen verkocht werd. Hij haalt Buno *ad Phil. Cluverii Geogr.* aan, die meldt, dat deze *Marcesii-panes* in Thuringen, ter gelegenheid van den honger in 1438 ontstaan, en wel op het feest van Marcus gebakken zijn.

1567 op vridach in die Quatertemper nae Lucia. „Ende want in die handtiringe van den wijnen oick wel brouwerie oder vermenginge van westerschen wijnen geschien, om sulx te vermiden zal die kraenmeister ende wijnroeder beide mit oeren eden halden end bezweren, te weten wair sij in enigen kelre off huijsen westersche wijnen vijnden, dair en sullen sij ghene rijnsche wijnen inslaen off kelderen, en wair sij ingelicken rijnsche wijnen vijnden, dair en sullen sij ghene westersche wijnen inslaen. Alles der meijnonghe datmen die nijet mengen off gemenget verkoepen sall en anders nijet. En dair op willen Schepen en Raedt een behoirlijke pene verordenen; ende alle dieghene, die eene kanne uthangen ende laten utroepen dat aldair rijnsche wijn veil ende te verkoepen is, en alle andere die rijnsche wijnen verkoepen, sullen geholden sijn mit oeren ede te bevesten, dat die rijnsche wijnen, die sij verkoepen mit voeders, aemen, halue aemen of by quartael, dat sij nijet gewust en hebben int koepen van oere wijnen dat dair westersche wijnen onder gemenget sijnnen, dat sij oick seluest und nyemant van oirer wegen die selue wijnen gemenget hefft off mengen sall so lange die in oere bewaringe sijnnen."

Eene publicatie van het jaar 1600 bepaalt:

„Schepen vnd Raidt doin tho wetten, al die wijle hier beuoerentz verscheijden edicten vnd publicatien vpt vermisschen der Rinscher vnd westerscher wijnen durch den anderen gescheen vnd nu jn erfaringe gekommen, dat

dairinne dagelix wedderomme verscheiden missbruicken geboeren, hebben voir guidt angesehen vnd gefonden, dieseluen alssnu tho doin renouiren vnd vernijen, gebieden dairomme allen vnd jderen burgeren vnd ingesethenen mit wijn koipmanschafft alhier vmmegainde, oick vrembden, die alhier bynnen deser stadt ennige sorten van wijnen hebben liggen, datt niemantz derseluer sich vnderstaen oder verdrijsten sall, ennige spainsche, fransche offte westersche wijnen, woe deselue oick genompt moegen sin, vnder den Rinshen, vmme voir Rinsche wijnen vertappet, verkofft, offte buijten versandt tho worden, 't stecken oder 't vermengen, giene benders (1), bendersknechten offte wijnkoepersdieners sich oick dair tho gebruicken sullen laten, bij peene voir den wijnkoeper vp verboerte der wijnen, vnd voir den bender, bendersknechten vnd wijnkoepers dieners by peene then irsten maill van vijff g. g., then anderen maill thin g. g. vnd ten derden maill by verboerte dess handtwerkes. Dat oick niemantsz tappende vmme gelt Rinsche winen medde tappen offte by den Rinschen wijnen in einen kelder leggen sall moegen spainsche, fransche, westersche offte andere dergelicke auerzeesche wijnen by deselue peene. Sall oick niemantz spainsche, fransche offte westersche wijnen in Rinschen tholasten offte vaten stecken laten moegen by

(1) *Bender*, *Kuiper*.

verboerte der wijnen en voir den bender by peene verhaelt.

Vnd so bauen dem vth ennigen steden offte plaitsen bewisflicke clachten an Schepen vnd Raidt auer ennigen burgeren, ingesethen offte vremdden tot enniger tyt qwemen, dat sie spainsche, westersche offte fransche wijnen in Rinsche vaten gestecken offte vnder den Rinschen vermenget vnd voir Rinsche winen verkofft hedden, dieseluen voir veruelschers vnd bederuers der gemeiner negotiatien vnd walfart geholden, geachtet vnd na gelegentheit der saicken dairomme gestraifft sullen worden, waerschouwen dairomme einen ideren sich solches bedriechlicken vnd vnbestendigen handels tho entholden, vnd sich der angetogener peene neuens het verliess der ehren tho vermiden." (*Publicatieb.* Jan. 1600) (1).

Van de verordeningen ten platten lande weten wij niet veel, dan dat *Excessen in Groevebieren, Rouwmalen, Kraammalen en Bruiloftsmalen* een stereotyp artikel op de vergaderingen der Overijsselsche Synode in de 17de

---

(1) Zulke verordeningen tegen het vermengen van Westersche of Fransche met Rijnsche wijnen waren ook elders, b. v. te Haarlem, Dordrecht, Arnhem. Men zie VAN DE WALL, *Handv. van Dordrecht* II. bl. 1048, en VAN HASSELT, *Arnhemsche Oudheden.* I. bl. 93. De Arnhemsche keuren omtrent trouwen, bruiloft houden en begraven, worden door dezen bl. 52 en 65 medegedeeld.

eeuw was (1). Er is geen twijfel, of er hadden grove buitensporigheden bij plaats. Zoo vinden wij in het jaar 1614 een gravamen der Classis van Deventer: „datter doch mochte in versehen worden dat die huisluiden ende der huisluiden vrowen, wanneer sie die kinderen ter doep houden, nijt soe vull ende druncken mochten befunden worden, gelick leider gescheidt, jae alsoe seer, dat se, wanneer se haeren prediger den naem van het kindt sullen geuen, van hen denselbigen naem doer vulheid ende drunckenschap hebben vergeeten." — En in 1619: „ob die christliche obrigkeit nicht soude die liechtferdige und unnutze liederen verbieten, so die auffs land singen, wenn sie die newe eheleuten zur kirchen geleiten, zu gleich auch die ungeregelheiten, so in der verstorbenen hauseren in fressen und sauffen sich zutragen gantz und gar abzuschaffen." Bij zulke gelegenheden hadden er niet alleen vechterijen, maar zelfs doodslagen plaats. — In 1603 werd op de Synode van Overijssel gedecreteerd, dat men bij het Landschap het tegengaan der abusen met drinken bij het begraven der dooden zoude verzoeken; en in 1644, dat men op het geheel

(1) Vroeger had Sasboldus Vosmerus, pausselijk Vicaris in de Vereenigde Nederlanden, Aartsbisschop van Philippi, overl. in 1612, eene Nederduitsche ordonnantie, zonder jaarteekening, tegen het *kinderbier* uitgegeven, hetwelk aldus genoemd werd, om dat er na het doopen van een kind lustig werd geschonken. H. v. H. en H. v. R. I. bl. 402.

afschaffen der groevemalen bij de drosten en overheden zou aandringen. Tegen het geheel verbieden dezer maaltijden werd echter door Ridderschap en Steden bedenking gemaakt; wèl beloofden zij òf het maken van nieuwe verordeningen òf de executie der bestaande plakkaten tegen buitensporigheden van dien aard. — Er bestonden plakkaten, maar zij werden niet geëxecuteerd en waren zelfs niet meer bekend. Dit maken wij op uit een besluit der Synode van 1646: „dewijl voor dezen de groevemalen en groevebieren verboden zijn en evenwel dit misbruik op vele plaatsen wederom inbreekt, zoo zal men aanhouden, dat zulks bij openbaar plakkaat wordt verboden." — En in 1650: „Is gesproken van zekere plakkaten tegen de groeve- of rouwmalen, voor deze uitgegeven en geëmaneerd, en geresolveerd, dat deputati Synodi van dezelve plakkaten zullen zoeken te bekomen, renovatie van dezelve verzoeken, en in specie dat alle groeven- en rouwmalen, hoedanig die ook mogten zijn, op zondagen mogten wezen verboden onder groote boeten; en alzoo bij dezelve plakkaten kraammalen veelligt zijn verboden, zoude het Synodus gaarne zien, dat de kraammalen (1) in ge-

(1) Gerh. ab Utregt, pred. te Geithoorn, gaf in het jaar 1743 uit: *Kerkreden over Gen. XXI: 8. waarin wordt aangetoond, dat kraammalen houden op den dag des Heeren onder de tweede predikatie (en te gelijk alle coffij en thee bezoeken en andere bijeenkomsten, die op die tijd en dag tot stooringe der Godsdienst geschieden) niet alleen onder andere, schrik-*

lijken graad met de rouwmalen mogen gesteld worden."

De zaak bleef vele jaren *in statu quo*, werd door Ridderschap en Steden steeds in bedenking gehouden, of door de geheele ontbinding der Overijsselsche staatsvergadering bij de binnenlandsche geschillen vertraagd, tot dat in 1671 het volgende plakkaat werd uitgevaardigd:

„ Ridderschap en Steden van Overijssel, bevindende, dat niettegenstaende verscheidene daer tegens genomene Resolutien, bij de ingesetenen ten platten Lande, op Bruiloften, Begrafenissen, en soo genoemde kinderbieren, worden gepleegt vele excessen en onordentlikheden, en dat ook verscheiden door dagelixe

---

kelijke zonden zijn, *maar ook roepende*, *die de verbreeking van de staf des broods op ons reeds geladen hebben*, *en ons met oorlog en alle andere oordeelen bedreigen.* Het is achter het tweede deel van *Geithoorns Huisboek* gevoegd. Hij ijvert hierin tegen het houden van kraammaaltijden op zondag, maar veroordeelt bl. 399 in het algemeen de *kindermalen* op den dag, dat het kind geboren werd, en noemt ze zuipgezelschappen, die zondig, onkuisch en moorddadig zijn. Zondig: omdat vele zonden dan gieriglijk bedreven worden door de vrouwen, die daar tegenwoordig zijn zonder eenige schaamte. Onkuisch: omdat dan van die vrouwluiden veeltijds onkuische daden gepleegd, onkuische gebaren vertoond, onkuische woorden gesproken, onkuische liederen gezongen worden. Moorddadig: omdat aanstonds na de geboorte het kraamhuis vervuld wordt met een ijsselijk geschreeuw, getier, geroep, gepaard met zondige danserijen en vuile gezangen, dat welligt een oorzaak van den dood der onmagtige en zwakke kraamvrouwen zijn konde, enz.

verteringen in Herbergen, haer selven en haer familien ten enemael komen te ruineren ende te bederven en dan eindelijk komen te vallen ten laste van het Gemeen: So is 't, om daer in te voorsien, dat Haer Ed. Mog. by desen hebben goedgevonden, vast te stellen, dat van hen vorder op Bruiloften niet meer als twee tonnen Bier, en op Begrafenissen en Kinderbieren niet meer als eene tonne Bier, sal mogen gedronken worden, dat ook geene Herbergiers aan jemand over verteringen meer sullen mogen borgen, als de somma van tien car. guldens; sullende van nu voortaen voor het meerdere geene executie worden toegelaten; sullen ook geene setters of volmachten, of ook jemand anders enige verteringen, tot laste van Dorpen, Gemeenten, of Buirschappen vermogen te doen, en dat alles bij de breuke van tien Goldtguldens bij de contraventeurs t' elkens te verbeuren. Aldus gedaen op den Landdag binnen Deventer den 2 Junij 1671."

Dit plakkaat behaagde niet aan de geestelijken der toen heerschende kerk. Maar er was geen ander van de staatsmagt te verkrijgen, en er werd in 1679 besloten, dat dit Artikel, hebbende zoo vele jaren in Synodo gewandeld, *ex actis* zou gelaten worden, terwijl aan ieder predikant aanbevolen werd, dat hij er tegen waken en zich bij zijne respective overheid vervoegen zou. Het hing grootendeels van de drosten en schouten af, of de buitensporigheden met meer of minder ernst werden tegengegaan.

Wij hebben de verordeningen en bepalingen letterlijk medegedeeld, zoo als zij in de voorhandene officiële stukken of afschriften voorkomen, en laten de eene en andere duistere plaats aan de verklaring van deskundigen over. Wij moeten er nog bijvoegen, dat het niet geheel juist is, wanneer hier boven beweerd wordt, dat de *Broederschap van den Roggestapel* te Deventer niet gevaarlijk was voor kerk of staat. Immers, zij is in het jaar 1592, nadat de stad door Prins Maurits veroverd was, gesticht door de magistraatspersonen en gemeenslieden, die toen, omdat zij Spaansch-gezind waren, de regering moesten verlaten, gelijk ook de lijst der eerste leden aantoont, waarbij zich leden der Ridderschap van dezelfde partij voegden. Het schijnt dus, dat er een geest van ontevredenheid en tegenstand tegen de bestaande regering door gevoed werd, al bestond het hoofdwerk der vereeniging slechts in brassen. Zij ontleende haren naam van hare vergaderplaats, die digt bij den Roggestapel lag. Verg. DUMBAR, *Kerk. en Wereldl. Deventer*, I bl. 51.

FOSSA DRUSIANA, SALA FLUVIUS
EN
LACUS FLEVUM;

door wijlen den Heer

E. MOULIN (*).

Het kanaal, hetwelk de Romeinsche Veldheer CLAUDIUS DRUSUS in het jaar 12 voor Chr. geb. deed graven, om den Rijn met den IJssel te veréénigen, is door alle Geschiedschrijvers als eene onderneming van zeer groot belang en van verbazenden arbeid beschreven. Zijn oogmerk, om de Romeinsche galeivloot door dit kanaal naar den IJssel af te voeren, ten einde de volkstammen, langs die rivier en op de eilanden van het meer Flevo wonende, tot onderwerping te brengen, vervolgens

(*) Gaarne wordt dit stuk van wijlen den kundigen en arbeidzamen Heer E. MOULIN, door den Heer G. HAASLOOP WERNER voor de drukpers gereed gemaakt en toegezonden, hier geplaatst. Hier en daar voegen wij er eene aanmerking of opheldering bij, die door (*) wordt aangeduid.

naar de Noordzee te stevenen, de Chauchen en andere Noord-Germanen te beoorlogen, is daardoor volkomen bereikt geworden, en het gelukken dezer onderneming heeft aan zijn kanaal en aan de rivier den IJssel eene vermaardheid gegeven, welke door alle latere Schrijvers is erkend.

Deze vermaardheid heeft intusschen aanleiding gegeven tot verschillende gevoelens omtrent de ware strekking van dat kanaal en de ligging van eenige plaatsen, welke, door de oudste Schrijvers vermeld, thans aan den IJssel of de Zuiderzee gezocht, doch niet bepaaldelijk aangewezen kunnen worden. Men heeft zelfs eenige oude namen willen toepassen op steden en plaatsen, welke naderhand zijn opgekomen, al naar dat men de ééne of andere in de eer eener Romeinsche stichting of merkwaardige gebeurtenis wenschte te doen deelen.

Te vergeefs heeft men, door plaatselijke nasporingen dien aangaande, eenige ophelderingen erlangd; en bij de veronderstelling, dat in de nog voorhandene berigten, hoe onvolledig die ook zijn mogen, toch de waarheid moet opgesloten liggen, zal de beslissing thans van het regt verstand derzelve alleen afhangen.

Men klaagt over de onvolledigheid der oude Schrijvers ten aanzien van ons land. Het is ook beklagenswaardig, maar men bedenkt niet, dat die Ouden ook uitvoeriger en vollediger werken, over hetgeen er in Duitschland en de Nederlanden voorgevallen is, geschreven

hebben, welke niet tot ons gekomen, maar in den stroom en de stormen der eeuwen zijn verloren geraakt. PLINIUS heeft 20 boeken van de oorlogen der Romeinen in Duitschland geschreven en had die zelf bijgewoond (1); maar ze zijn weg. Gelukkig, dat wij zijne *Historia mundi* nog bezitten. Had TACITUS niet geschroomd, om het voorgevallene over de regering van AUGUSTUS openbaar te maken en zijne jaarboeken met TIBERIUS te beginnen, wij zouden ook van hem eene vollediger beschrijving van den togt van DRUSUS hebben gekregen.

Het werk van den Heer LEOPOLD VON LEDEBUR: *Das Land und Volk der Bructerer*, heeft mij doen zien, welke pogingen door Duitsche geleerden zijn aangewend, om de oude geschiedenis van Duitschland toe te lichten, en mij tevens de moeijelijkheden leeren kennen, waarmede oudheid-onderzoekers doorgaans te kampen hebben, om uit de soms onvolledige en duistere berigten de waarheid op te sporen.

Het is den genoemden Schrijver gelukt,

---

(1) PLINIUS had in het bovengenoemde werk den togt van DRUSUS werkelijk beschreven; zie den brief van PLINIUS Sec. aan MARCUS. *Bellorum Germaniae viginti, quibus omnia, quae cum Germanis gessimus bella, collegit. Inchoavit, cum in Germania militaret, somnio monitus. Adstitit enim ei quiescenti Drusi Neronis effigies, qui Germaniae latissime victor ibi periit. Commendabat memoriam suam orabatque, ut se ab injuria oblivionis assereret.*

door eene meer doelmatige wijze van onderzoek, de woonplaatsen van eenige — in de geschiedenis voorkomende — oude Germaansche volkstammen naauwkeuriger aan te wijzen en het tooneel der voornaamste gebeurtenissen, ten tijde der Romeinsche overheersching aldaar voorgevallen, in een helderder daglicht te plaatsen, dan tot nog toe het geval was. Het land en de geschiedenis der Bructeren zijn het hoofddoel zijner nasporingen; maar ook volken, welke op de grenzen der Bructeren woonden, heeft hij aan zijn onderzoek onderworpen. Onder deze vinden wij de Chamaven en Saliërs langs de Sala, de Friesen langs het meer Flevum genoemd. Het kanaal, door Drusus gegraven, en zijn togt door den IJssel en het genoemde meer naar de Noordzee, worden daarbij als bekende en onbetwiste zaken vermeld; daar deze bijzonderheden echter het oostelijke gedeelte onzer gewesten meer van nabij aangaan, wil ik omtrent den eersten veldtogt van Drusus, welke meer bijzonder ons Overijssel betreft, eenige aanmerkingen, onder het vertalen van het genoemde werk opgeteekend, hier nederschrijven, de waarde daarvan aan het oordeel van den lezer overlatende. Dezelve betreffen de *Fossa Drusiana*, de *Sala* of *Nabalia*, het *Lacus Flevum* en eenige plaatsen langs derzelver oevers gelegen.

De *IJssel*, ten tijde der Romeinen *Sala*, in de middeleeuwen *Isala*, *Isele*, *Isla*, *Isle* en later *Issel*, *IJssel* genoemd, ontspringt bij Raasfeld in Kleefsland, vloeit voorbij IJssel-

borg, Anholt, Terborg en Doetinchem naar Doesburg, en stroomt van daar, zich *noordwaarts* wendende, voorbij Zutphen, Deventer en Kampen in de Zuiderzee. Zoodanig was, volgens Cluverius, Pontanus, Slichtenhorst en anderen, de loop dezer rivier reeds vóór de komst der Romeinen hier te lande, en, volgens hunne beschouwing, zal Drusus, om den Rijn met de Sala of IJssel te vereenigen, zijn kanaal hebben doen graven van het tegenwoordige IJsseloort tot aan Doesburg. Wagenaar daarentegen, die, in navolging van van Loon, aan de Sala bij Doesburg eene zuidwestelijke wending geeft en bij IJsseloort in den Rijn laat uitloopen, doet den nieuwen of Gelderschen IJssel, als een klein riviertje, de Berkel, uit het Zutphensche voortkomen, bij de stad Zutphen eene noordelijke rigting aannemen en onder den naam van *Nabalia*, langs Deventer en Kampen, naar de Zuiderzee stroomen.

Volgens deze laatste Schrijvers waren dus de *Sala* en de *Nabalia* twee onderscheidene rivieren. De eerste, uit Kleefsland komende, liep bij Doesburg zuidwestwaarts naar den Rijn; de andere stroomde, uit het graafschap Zutphen bij de stad van dien naam, noordwaarts naar de Zuiderzee; zoodat, ten tijde van Drusus, er tusschen de twee plaatsen, waar naderhand Doesburg en Zutphen gebouwd zijn, geene rivier aanwezig was en die Veldheer aldaar een kanaal ter verbinding van de *Sala* met de *Nabalia* zoude hebben doen

12

graven, hetwelk ter zijner eer *Fossa Drusiana* is genoemd geworden.

Zoowel tusschen IJsseloort en Doesburg, als tusschen deze stad en Zutphen, heeft de rivier aanmerkelijke bogten, welke men in een gegraven kanaal niet zoude verwachten, doch waarvoor de bodem bij het uitdelven gewigtige redenen kan hebben opgeleverd. De hooge oevers, welke men, ter wederzijde der rivier, aldaar aantreft, schijnen ook tegen het denkbeeld van een gegraven kanaal te strijden, en dit heeft nu onlangs eene derde meening doen ontstaan: „ dat, namelijk, de IJssel oor„ spronkelijk een arm van den Rijn zou ge„ weest zijn (1), welke door het meer Flevo „ in de Noordzee viel, terwijl Drusus, om „ zich eenen korteren weg naar de Eems te „ banen, *de landstreek tusschen den IJssel* „ *en de Vecht* bij Kampen zou hebben doen „ doorsteken, en met zijne vloot, door dit „ vereenigings-kanaal en de Vecht, welke toen „ door Friesland naar de Noordzee stroomde, „ voorbij Leeuwarden en Dokkum naar de „ Lauwerzee is gestevend. Het genoemde ka„ naal zou hetzelfde zijn, 't welk nu het „ *Ganzediep* genoemd wordt en den noord„ oostelijken mond van den IJssel uitmaakt."

Deze uitlegging zoude, zoo als de Auteur zich uitdrukt, misschien het best geschikt zijn,

---

(1) Arends, *Nat. Gesch. van de kusten der Noordzee*, vertaald door Dr R. Westerhoff 1825. 2e Deel bladz. 27, 28.

om alle tegen elkander inloopende meeningen overeen te brengen en om Tacitus zijne eer te doen behouden. Zij schijnt mij intusschen geheel ongeschikt, om dit doel te bereiken, zoo als wij in 't vervolg zien zullen. Wanneer de Romeinsche vloot door het *Ganzediep* naar Friesland gevaren is, dan zal Grafhorst ook wel van Romeinschen oorsprong zijn, en daarin de grond liggen eener overlevering, dat men in zeer oude geschriften gewag gemaakt vindt van het *stedeken Campen, gelegen bij de stad Grafhorst.* Deze laatste plaats, hoewel nooit anders dan als een visschersdorp bekend geweest, zal dan ook wel van die *Drusus-gracht* of *graft* haren naam ontleend hebben en, uit achting voor dat Romeinsche werkstuk, zal welligt Bisschop Johan van Diest haar het stadregt hebben geschonken. Deze gedachte is zoo geheel nieuw, maar wijkt van de vorige zoo ver af, dat men geenen spoedigen bijval daarvoor zal kunnen verwachten. De Schrijvers der nasporingen betrekkelijk de voormalige Middelzee van Friesland (1) stemmen wel toe, dat Drusus den Rijn door een gegraven kanaal met den IJssel heeft vereenigd, doch laten dien Veldheer uit den IJssel ook door de Middelzee van Friesland naar de Noordzee schipperen. — Laat ons nu zien, wat de oudste Schrijvers van de *Fossa Drusiana* gezegd hebben, waarop de ver-

---

(1) Brouwer en Eekhof, uitgegeven door W. van Peyma, *Leeuw.* 1834, bl. 31 en 35.

schillende partijen zich beroepen, en die hierin moeten beslissen.

SUETONIUS verhaalt, dat DRUSUS in den Germaanschen oorlog over den Rijn nieuwe grachten van buitengewonen arbeid en uitgestrektheid heeft doen delven, welke de *Drusiaansche* genoemd werden (1); en TACITUS, den togt van GERMANICUS naar de Noordzee vermeldende, zegt, dat deze Veldheer, toen de vloot van den Boven-Rijn was aangekomen en de Legioenen ingescheept waren, met dezelve de gracht, welke den naam van DRUSUS voerde, is ingevaren, vervolgens over de meeren naar den oceaan is gestevend en de rivier de Eems gelukkig heeft bereikt (2).

Uit het eerstgenoemde berigt blijkt, dat de gracht door DRUSUS op den *regter Rijnoever* is aangelegd, en uit het tweede, dat GERMANICUS, den *Rijn* afkomende, de gracht van Drusus *invoer;* hetgeen duidelijk te kennen geeft, dat het kanaal onmiddellijk in den Rijn aanvang nam. Deze beide berigten, in verband beschouwd, leveren, onzes inziens, de duidelijkste bewijzen op, dat het bedoelde kanaal, van den Rijn bij IJsseloort tot in den IJssel bij Doesburg uitgedolven, de ware gracht van

---

(1) *In Claud.* C. I. — *Drusus trans Rhenum fossas novi et immensi operis effecit, quae nunc adhuc Drusianae vocantur.*

(2) TACITUS *Ann. Lib.* II. C. 8. *Jamque classis advenerat, cum, præmisso commeatu et distributis in legiones et socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, etc.*

DRUSUS zijn moet, door welke de Romeinsche vloten in den IJssel, en vervolgens over de meeren naar de Noordzee voeren. Dit vereenigings-kanaal, 't welk door TACITUS en SUETONIUS de *gracht van Drusus (Fossa Drusiana)* genoemd wordt, heeft bij de meeste latere Schrijvers, en tot op den huidigen dag, dien naam behouden (*).

De *Oude IJssel*, uit Kleefsland voorbij Doesburg noordwaarts naar de Zuiderzee stroomende, zal dan ook de *Sala* of *Isala* der Ouden zijn, welke, het Rijnwater door de gracht van DRUSUS ontvangende, eene aanmerkelijke uitbreiding moet verkregen hebben, en aan het oogmerk van DRUSUS, ter bespoediging van zijnen togt naar de Noordzee, volkomen zal hebben beantwoord. De galeijen, derwaarts bestemd, kwamen vervolgens alle den IJssel af; de transportschepen voeren af en aan, en de vaart verkreeg hierdoor eene leven-

---

(*) Het is ook het gevoelen van Dr G. ACKER STRATINGH, *Aloude Staat en Geschiedenis des Vaderlands*, I bl. 224 volg., dat de Drusus-gracht tusschen den IJssel en den Rijn geplaatst moet worden. Het kanaal behoeft ook juist niet van IJsseloort tot aan Doesburg, waar het den Ouden IJssel ontmoette, doorgegraven te zijn, maar slechts tot een nader gelegen punt, waar het eene beek raakte, die zich benedenwaarts met dien Ouden IJssel vereenigde. Lager kunnen verwijdingen en verdiepingen plaats gehad hebben, zoodat aan deze werken de naam van *fossae*, *grachten*, konde gegeven worden. De gesteldheid der landen aan beide zijden van den IJssel, thans binnendijks gelegen, toont, dat deze rivier eene wijde uitbreiding van haar stroomgebied moet verkregen hebben.

digheid, welke aanleiding zal gegeven hebben om haar de scheeprijke rivier *(fluvius navalis)* en bij verkorting *Navalia* te noemen, zoo als zij bij TACITUS voorkomt (*).

Deze uitbreiding der scheepvaart, vooral door het vervoer van troepen en krijgsbehoeften, moest dan ook ten gevolge hebben, dat langs de oevers der rivier, op eenige punten, wachtposten, militaire stations, sterkten en magazijnen aangelegd werden, om de krijgsverrigtingen te ondersteunen en het veroverde land te bezetten en te beschermen.

Maar laat ons, na de beschouwing van het gegraven kanaal, DRUSUS op zijnen verderen togt naar de Noordzee volgen. Dit zal ons

---

(*) *Hist. Lib.* V *Cap.* 26 — *petito colloquio, scinditur nabaliae fluminis pons.* Dit *Navalia* of *Nabalia* blijft toch nog een duister punt. Aangenomen, dat deze lezing de ware is, zoo kan men, gelijk HOOFT gedaan heeft, vertalen: *de brug van de rivier wordt te Navalia gebroken.* of: *de brug van de rivier Navalia wordt gebroken.* Zie *Alm.* 1838 bl. 30. PTOLOMAEUS heeft eene stad van dien naam, wier ligging met die van Zutphen of Deventer overeenkomt; maar sommigen meenen, dat deze Geograaf TACITUS niet begrepen, van eene rivier eene stad gemaakt heeft, en daardoor in dwaling gekomen is. Anderen veranderen de lezing bij den Romeinschen Geschiedschrijver in *navalis*, en dan zou de beteekenis zijn: *de schipbrug der rivier werd gebroken*, men nam er een stuk uit. Het mondgesprek tusschen CERIALIS en CIVILIS kan intusschen niet laag aan den IJssel plaats gehad hebben, maar moet zeer in de nabijheid van het Batavische eiland gehouden zijn, alwaar CERIALIS zich bevond, terwijl CIVILIS zich *over den Rijn* had begeven, gelijk TACITUS een weinig vroeger verhaalt. (*Cap.* 23.)

tevens gelegenheid geven, om de landen, welke hij bezocht heeft, nader te leeren kennen, en eenige plaatsen, waarvan de geschiedenis gewag maakt, op te sporen.

II.

Drusus kwam met de Romeinsche vloot uit den Rijn van het oostelijkste punt van het eiland der Batavieren langs de noordelijke grens van het land der Usipeten, door het nieuwe kanaal, in het zuidelijk gedeelte van dat der Chamaven, waar de vereeniging met den IJssel plaats had. De Chamaven woonden ter wederzijde van deze rivier en stonden in vriendschap met de Romeinen; zij hadden Drusus bij het graven van zijn kanaal waarschijnlijk ten dienste gestaan, en even waarschijnlijk heeft hij, ter verdediging van dezen verbazenden arbeid, ook in hun land eene sterkte doen bouwen nabij de plaats, waar de vereeniging met den IJssel moest geschieden, welke naar hem *Drusiburgum* genoemd zal zijn.

Het land der Bructeren grensde oorspronkelijk ten westen aan den IJssel; een gedeelte daarvan was door de Chamaven ingenomen of aan dezelve afgestaan en behoorde in later tijd onder Hamaland, waarin ook Deventer gelegen was, en hetwelk zich over eene streek ten westen des IJssels uitbreidde.

De Saliërs woonden, ten noorden van de Chamaven, langs den regter oever der Sala, van welke zij hunnen naam ontleenden; Dru-

sus moest dus ook hun land voorbij varen, doch zal aldaar weinig tegenstand gevonden hebben, want hun gewest, het tegenwoordige *Salland*, ten oosten door de Regge en de Holtensche- Haarler- en Lemeler-zandbergen, van de Tubanten, en ten noorden door de Vecht van de Friesen gescheiden, bestond gedeeltelijk uit bosschen en moerassen; langs de oostzijde van den IJssel waren de beste weilanden. Het noordwestelijk gedeelte tusschen de Vecht en de monden van den IJssel, door geene dijken tegen zeevloeden of overstroomingen beveiligd, bestond meerendeels uit laag moerassig land, slechts hier en daar bewoonbaar; tusschen beide waren vele bosschen en een meer, 't welk langs de zandheuvels van Oosterholt en IJsselmuiden met den IJssel gemeenschap had, vóór de bedijking van Mastenbroek, welke in 1364 is volbragt; ook was hetzelve bevaarbaar. De overlevering wil, dat de schepen voorbij het *Hoogehuis*, eene oude riddermatige Havezathe, dit meer doorvoeren. De landstreek aan de linkerzijde des IJssels was ook vol moerassen en onbewoonbare lage landen. Wezep, Kamperveen, en de gansche streek langs het Oldebroek en Oosterwolde tot nabij Elburg, moet, vóór de bedijking van dien polder in 't begin der 12de eeuw, voor de zee en rivier open gelegen hebben. Een zijtak van den IJssel, de *Enk*, breidde zich over die lage landen uit en stroomde tusschen den polder van Kamperveen en Dronten naar zee. De eerste aanleg van Kam-

perveen bepaalde zich binnen den Hoogenweg; het land over denzelven wordt nog *het buitenland* genoemd. De Veendijk is van lateren aanleg. De polder van Broeken en Maten werd door den Zwartendijk ingesloten, welke dijk zich langs de zuidzijde van dien polder met den Steendijk bij den Koeburg vereenigde. De Enk vloeide tusschen den Kamperveenschen ringdijk en den Zwartendijk door naar zee. Nadat Kamperveen echter door den Veendijk omringd en deze met den Steendijk vereenigd is geworden, is de Zwartendijk door eenen nieuwen dijk, dwars door den Enk gelegd, met den Kamperveenschen ringdijk veréénigd en de uitwatering van den Enk door eene sluis beperkt bij de herberg de Roskam. Deze nieuwe of Enkerdijk is gelegd in 1478 en waarschijnlijk ook toen dat gedeelte van den Zwartendijk geslecht, 't welk nu de *Slaper* genoemd wordt en den weg naar den IJssel en de stad uitmaakt. Vóór het leggen van den Enkerdijk voer men met eene pont of schuit over den Enk.

De IJssel wendt zich van Veekaten bijna zuidwestelijk naar Wilsum en schijnt dáár bij de Koelucht het land te zijn ingedrongen, door den Enk westwaarts zich met de zee vereenigende, waardoor dan Kampen kon gezegd worden aan de regter zijde des IJssels te liggen.

Welligt had de geringe bevolking, op de aannadering der Romeinsche vloot, reeds de vlugt genomen en kan daarin wel de reden

gelegen hebben, dat de Romeinsche Geschiedschrijvers van hunnen naam bij deze gelegenheid geene melding maken.

De Sala stroomde door onderscheidene monden in het meer *Flevum*, thans de Zuiderzee. De lage landen of weerden, tusschen de monden gelegen, waren gedurig aan zeevloeden en overstrooming blootgesteld; en het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat in zoodanig laag aan de zee gelegen land bezwaarlijk een kanaal gegraven kon worden, bevaarbaar voor eene Romeinsche galeivloot. Het is dus niet waarschijnlijk, dat Drusus een' der gemelde riviermonden, namelijk het *Ganzediep*, zou hebben doen graven, om de Sala (IJssel) met de Vidrus of Vecht te vereenigen, ten einde de vaart naar de Noordzee te bekorten. Dit was ook niet noodig, want de voornaamste en hoofdmonding der Sala, thans het *Regte-diep* genoemd, stortte niet verre van het Ganzediep in hetzelfde meer en vormde het gewone vaarwater derwaarts. Een bijkanaal te doen graven, alleen om den togt door den Vidrus naar de Friesche meeren te nemen, welke met het meer Flevum in verband stonden, was dus geheel overtollig en nutteloos; en deze bedenkingen zullen, mijns inziens, voldoende zijn, om de meening van Arends (hier boven vermeld) te wederleggen, dat het Ganzediep de *Fossa Drusiana* of gracht van Drusus zijn zoude; ofschoon dit denkbeeld overigens zeer vereerend kon zijn voor het dorp Grafhorst, hetwelk, aan het Ganzediep gelegen,

dan welligt ook zou mogen roemen, eene Romeinsche stichting te zijn.

Maar even voorbij Grafhorst heeft dit Ganzediep nog eenen oostelijken zijtak, de *Geute* of *Goot* genaamd, welke het oostelijkste der Kamper eilanden, de *Mandemakers weerd* genaamd, omvangt en nabij Genemuiden in zee valt. Volgens de meening van ARENDS zal die ook door DRUSUS gegraven zijn, eene gedachte, die nog aannemelijker zoude worden door de nabijheid van de Vecht en van het stadje Genemuiden, hetwelk immers door sommigen voor het kasteel of verblijf van *Velleda*, door anderen voor *Nabalia* gehouden wordt.

Doch ter linkerzijde van het Ganzediep loopt eene andere monding, het *Noorderdiep* genaamd. Deze neemt eenen aanvang met den IJssel nabij het Ganzediep en loopt in eene noordelijke rigting bijna lijnregt naar zee. Dit schijnt echter het denkbeeld, dat het Ganzediep een gegraven kanaal zijn zoude, weder omver te stooten; daar toch DRUSUS de dwaasheid niet zal begaan hebben, om een kanaal te doen graven, zoo nabij het Noorderdiep, hetwelk voor de vaart naar de zee en de Vecht even goed kon dienen. Het grootste eiland ligt tusschen het Ganze- en Noorderdiep besloten; ten westen van 't laatstgenoemde liggen *weerden*, het *Raas* en *Rudenhoop* en de *Pieper*, in een lange streek, langs welke de IJssel zelf zijnen loop voortzet en door het *Regte-diep* naar zee stroomt. Dit was, ge-

lijk wij reeds gezegd hebben, oudtijds *het gewone vaarwater*, door hetwelk tot in de XV^de^ en XVI^de^ eeuw de grootste schepen naar de Zuiderzee en verder langs de noordelijke kusten van Emelwarden en Urk naar het Vlie in de Noordzee stevenden.

Al verder westelijk volgt het *Keteldiep*, hetwelk tusschen de *Kattenweerd* en de *Vossenweerd* heen stroomt en westwaarts naar zee vloeit. Eindelijk is er nog een *Zuiderdiep* geweest, 't welk ten zuiden van den Vossenweerd in zee viel, doch reeds voor lang is toegeland.

De vorige opgenoemde monden van den IJssel hebben alle tot nabij het zeestrand eene aanmerkelijke diepte en dragen het kenmerk van oorspronkelijke uitwateringen.

Na het inbreken der Zuiderzee, hetwelk verondersteld wordt, door herhaalde, alles overstroomende en verwoestende zeevloeden, in de XII^de^ eeuw, te hebben plaats gehad, waardoor de eilanden Flevus, Urk en Emelwarden grootendeels van den bodem losgescheurd en weggevoerd of door de zeebaren verslonden zijn, is er ongetwijfeld eene groote verandering voorgevallen op de omliggende kusten, en naarmate de eilanden in de volgende eeuwen door dergelijke oorzaken van tijd tot tijd nog meer land verloren, schijnt ook het zuidelijk gedeelte der kust terug gezet en afgenomen te zijn, terwijl het oostelijk gedeelte langs de Geldersche en Overijsselsche kusten opgehoogd en verbreed is geworden, waar-

door ten laatste de monden van den IJssel en de Vecht zoo zeer toegezand zijn geworden, dat men in het midden der XVI^de en XVII^de eeuw groote kosten heeft moeten aanwenden, om het gewone vaarwater van den regten IJsselmond bruikbaar te houden (als in 1540, 1600, 1637, 1659).

De verzanding is eindelijk zoo zeer toegenomen, dat geen der IJsselmonden het uitvaren toeliet, en de schepen in zee moesten blijven liggen, terwijl de lading in kleiner vaartuigen door de *Reve* moest aangebragt en teruggevoerd worden, tot dat in het jaar 1733 de mond van het Ganzediep door kunstmiddelen van de belemmeringen bevrijd en voor de vaart weder bekwaam gemaakt is.

De overige rivier-monden bleven sedert bij dagelijksch water alleen voor kleine vaartuigen en vischschuiten bevaarbaar, tot dat in 't jaar 1830 ook het Keteldiep, door de daar vóór liggende zandbank heen, ter lengte van 2300 Ned. ellen, onder het toezigt van den Architect N. Plomp werd verlengd, en nu de vaart voor de gewone veerschepen, smakken, koffen en stoombooten weder toelaat.

Om nu, na zoo vele en zoo geduchte veranderingen, als gedurende achttien eeuwen in de monden der rivieren, op kusten en eilanden, door stormen en zeevloeden, zijn te weeg gebragt, te willen bepalen, hoe de gesteldheid ten tijde van Drusus is geweest, zoude eene vergeefsche onderneming zijn. De overgeblevene tot ons gekomene berigten van

zijne krijgsverrigtingen aldaar laten slechts toe, het waarschijnlijkste op te geven.

Zoo veel is daaruit echter op te maken, dat de landstreek, aan de monden der Sala gelegen, bestond uit eilanden en moerassen, welke, aan overstroomingen en zeevloeden blootgesteld, slechts op de hoogste plaatsen bewoond en welligt in de ongunstige saisoenen weder verlaten werden; voorts, dat Drusus hier aan geene vergravingen behoefde te denken, dewijl er kanalen genoeg waren, om in alle rigtingen naar zee te varen, terwijl de hoofdmonding, het *Regte-diep*, als het gewone vaarwater, hem van zelf den koers aanwees naar de eilanden, welke hij wilde vermeesteren.

Drusus kon dus ongehinderd den togt vervolgen en kwam met de vloot uit den mond der rivier Sala in de meeren. Hij is dan buiten twijfel door den regter IJsselmond in het meer *Flevum* gekomen, en op de daarin gelegene eilanden schijnen de vijandelijkheden eerst eenen aanvang genomen te hebben. Hij kon derwaarts niet nader dan door den regten IJsselmond zijnen weg nemen, liet het eiland Emelwarden liggen en zette het op *Burchana* of *Urchana* aan (*).

Men had zich aldaar tot eenen ernstigen tegenstand voorbereid, want, volgens de ge-

---

(*) De verschillende gevoelens over de vroegere gesteldheid van de Zuiderzee vindt men bij Acker Stratingh I. § 18—21 breed vermeld.

tuigenis van STRABO, heeft DRUSUS, tusschen de Sala en den Rijn oorlog voerende, niet alleen onderscheidene volksstammen overwonnen, maar ook de eilanden, te midden van het vaarwater gelegen, bemagtigd; zelfs had hij één dezer eilanden, namelijk *Burchana*, door eene belegering tot de overgave moeten dwingen (1). Men houdt gemeenlijk dit eiland voor hetzelfde *Burchana*, waarvan PLINIUS gewag maakt (2), en zoekt het in de Noordzee vóór den mond van de Eems, waar nog heden het eiland *Borkum* gevonden wordt. Het berigt van PLINIUS en de gelijkluidende namen geven tot deze gedachte zeker veel aanleiding; maar wie het berigt van STRABO met opmerkzaamheid inziet, zal het eiland *Burchana* niet in de Noordzee maar veeleer in de meeren, tusschen de Sala en den Rijn,

---

(1) STRABO. *Lib.* VII. *Est et Salas fluvius, inter quem et Rhenum cum Drusus Germanicus belligereret, domitis hostibus, victor oppetiit. Nec enim plurimas in potestatem gentes redegit, sed etiam jacentes in medio navigationis cursu vicit insulas, quarum Byrchanam obsidione complexam coepit.*

(2) PLINII *Hist. nat. Lib.* IV *Cap* 13. — *Promontorium Cimbrorum excurrens in maria longe peninsulam efficit, quae Cartris appellatur. XXIIJ inde insulae Romanorum armis cognitae. Earum nobilissimae, BURCHANA, Fabaria a nostris dicta, a frugis similitudine sponte provenientis. Item Glessaria, a succino militiae appellata, a Barbaris Austrania, praeterque Actania. Toto autem hoc mari ad Scaldin usque fluvium Germanicae accolunt gentes, haud explicabili mensura tam immodica prodentium discordia est.*

waar Drusus nu de vijandelijkheden begonnen had, zoeken.

En hier hebben wij het eiland *Urk* bij de hand, hetwelk juist *in medio navigationis cursu* gelegen is. Wat den naam betreft, kan het Grieksche *Byrchana*, overeenkomstig het taaleigen, in het Latijn *Urchana* (1), bij verkorting *Urcha* en eindelijk *Urk* en *Urch* geworden zijn. Ook zegt Plinius niet, dat het eiland *Burchana* voor den mond der Eems gelegen was, maar geeft in het algemeen te kennen, dat het één der voornaamste was der 23 eilanden, welke, tusschen het Kimbrische voorgebergte (Denemarken) en de rivier de Schelde gelegen, door Germaansche volken bewoond werden en den Romeinen gedurende den oorlog waren bekend geworden. Hij schijnt zelfs te bekennen, dat hij van de kust tot aan de Schelde geen naauwkeurig verslag kon geven, en het is dus zeer mogelijk, dat onder zijne 23 eilanden ook die van het meer Flevo begrepen zijn.

Het eiland *Urk* kan dus wel het *Burchana* zijn, waar Drusus den meesten tegenstand ontmoette. Het was destijds van grooten omvang en had eenen meer vasten bodem. Het daarvan overgebleven gedeelte is zelfs rotsachtig en tot heden tegen de woede der zeebaren bestand gebleven (2).

---

(1) Even als *Bisurgis* in *Visurgis*, door verwisseling van B. in V.

(2) De Marke *Urch* of *Urcca* behoorde in de middeleeuwen onder Naardingerland en breidde zich ver

De overige eilanden, welke tusschen het Flie en den mond van de Maas verspreid lagen, zegt PLINIUS, waren bewoond door de Caninefaten, Friesen, Cauchen, Frisiabonen Sturien en Marsen (1). Deze eilanden, ten westen van Urk gelegen, besloegen gedeeltelijk het tegenwoordige Noordholland of Westfriesland, en alle de aangehaalde berigten geven duidelijk te kennen, dat de geheele uitgestrektheid ten westen van het land der Saliërs eene aaneenschakeling van eilanden en meeren was, welke laatste, bij storm en hoogen vloed, zich ook over de tusschenliggende weerden en lage eilanden uitbreidden en dan een groot meer vormden (2). Het laat zich dus gemakkelijk

---

zuidwaarts uit. De rivier de Eem scheidde hetzelve ten oosten van Emelwarden, of *Eemeiland*, hetwelk mede van grooten omvang was, het zuidelijk en oostelijk gedeelte der tegenwoordige Zuiderzee besloeg, en zich tot aan het land der Saliërs of Salland uitstrekte. De Sala of Isala stroomde langs de noordzijde van Emelwarde (Emmeloord) in het meer Flevo, waarin zich ook de Vidrus of Vecht nabij de Friesche kust ontlastte, zoodat de Eem, welke zich ten westen van Emelwarde met het meer vereenigde, hetzelve tot een eiland vormde (*Proeve over den loop der Eem* bl. 36—40).

(1) PLINIUS *Lib.* IV. c 15. — *In Rheno ipso . . . . nobilissima Batavorum insula et Cannenufatum; et aliae insulae Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quae sternuntur inter Helium ac Flevum. Ita appellantur ostia, in quae effusus Rhenus ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit.*

(2) POMP. MELA *Lib.* III. c. 2 *de situ orbis. Rhenus, Alpibus decidens, prope a capite duos lacus efficit, Venetum et Acronium. Mox diu solidus et*

begrijpen, dat er slechts weinige bewoonbare streken gevonden werden, en dat DRUSUS, na de bemagtiging van het eiland *Burchana* of *Urk*, de overige volksstammen tusschen de Sala en den Rijn, of tusschen Helium en Flevum verspreid, gemakkelijk tot onderwerping heeft kunnen brengen.

Hij wendde daarop den steven naar het land der Friesen, ten noorden van de genoemde meeren en eilanden gelegen. Het grootste dezer meeren, *Flevum* genoemd, scheidde de Friesen van hunne westelijke naburen, de Frisiabonen. Tusschen beider landen lag een groot eiland, hetwelk, even als het meer, den naam *Flevus* droeg, en zich noordwaarts uitstrekte; het meer, ter wederzijde van dit eiland door vernaauwde takken voortloopende, stortte zich in dezelfde rigting in de Noordzee uit.

TACITUS zegt: *De Friesen . . . omzoomen de groote meeren*, welke de Romeinsche vloten bevaren hebben. De Schrijver van het werkje *over de Middelzee van Friesland* legt dit uit, als of DRUSUS door die meeren of de Middelzee van Friesland naar de Noordzee

---

certo alveo lapsus, haud procul a mari huc et illuc dispergitur, sed ad sinistram amnis etiam tum et donec effluat Rhenus; ad dexteram primo angustus et sui similis, post ripis longe ac late recedentibus, jam non amnis sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur, ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur.

zoude gevaren zijn; doch dit strijdt met de boven aangehaalde plaats van PLINIUS, waar de noordelijke monding van den Rijn *Flevus* genoemd wordt, 't welk dus het gewone vaarwater *(navigationis cursus)* moet geweest zijn en naderhand door een kasteel aan de Noordzee werd beschermd.

Die uitdrukking van MELA, *lacus*, *ubi campos implevit*, *Flevo dicitur*, zal, mijns inziens, veeleer beteekenen: uit het meer Flevum zich ook over de lage landen, ter wederzijde van het vaarwater gelegen, uitbreidde, en dus, vooral bij hooge vloeden, niet alleen een gedeelte van Friesland, tusschen Oostergoo en Westergoo, maar ook de lage landen van Eemland ten zuiden van het meer gelegen, onder water gesteld hebben, zoodat die landen bij zoodanige overstrooming wel bevaren konden worden, zonder juist het gewone vaarwater te zijn geweest, zoo als men zulks wil beweren (1).

DRUSUS zal dus zijne driedeks galeijen niet op de ondiepte der kleinere meeren gewaagd, maar ongetwijfeld door het gewone vaarwater den togt voortgezet hebben.

Daar echter het land der Friesen vele meeren bevatte, en door het groote *Burdo-meer* in twee voorname gedeelten, namelijk Ooster-

---

(1) *Nasporingen over de Middelzee in Friesland* bladz. 35. — *Proeve over den ouden loop van de rivier de Eem* bladz. 40—43., en F. ARENDS *kusten der Noordzee* bl. 35.

goo en Westergoo, gescheiden was, is het wel mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat de Romeinen die meeren met kleiner vaartuigen zullen bevaren hebben, en dat Drusus zich ook daarvan zal bediend hebben, om de Friesen, welke in de bijzondere deelen zich ophielden, tot onderwerping te brengen (1).

De Friesen, aldus verspreid en door de gesteldheid des lands van één gescheiden, konden even min als de overige bewoners eenen belangrijken tegenstand bieden, maar moesten voor de overmagt bukken (2). De vloot vervolgens door den mond van het meer Flevum, het gewone vaarwater, in de Noordzee gekomen, stevende Friesland om naar de Eems, ten einde ook de Chauchen, ten oosten van die rivier wonende, aan de Romeinsche heerschappij te onderwerpen (3).

Nadat Drusus de Eems ingeloopen was, geraakte zijne vloot in groot gevaar, dewijl eenige schepen bij de invallende ebbe op het drooge bleven zitten en niet dan met behulp der Friesen weder vlot geraakten (4).

Wij moeten hierbij doen opmerken, dat in geval het eiland *Burchana* voor den mond van de Eems gelegen ware, het hier de plaats zou geweest zijn, om van de verovering gewag te maken; want hij, die het gevaar,

---

(1) Procopius, *de bello Gothico Lib.* I *cap.* 2.
(2) Dio Cassius, *Lib.* 54. c. 342.
(3) Tacitus, *Ann. Lib.* II c. 8.
(4) Dio Cassius *Lib.* 54 c. 343.

waarin de vloot na het inloopen geraakte, zoo naauwkeurig verhaalt, zou van de verovering van het genoemde eiland, welke dan kort vóór het inloopen moest voorgevallen zijn, niet gezwegen hebben; en dit bevestigt nog de gedachte, dat het eiland *Burchana*, waarvan STRABO gewag maakt, niet in de Noordzee voor den mond van de Eems, maar in de meeren tusschen de Sala (of IJssel) en den Rijn, moet gezocht worden. Nadat de schepen weder in vlot water gebragt waren, voer DRUSUS de Eems op, werwaarts de Bructeren met hunne schepen of schuiten waren terug geweken. Zij geraakten aldaar met hem in gevecht, maar werden ook overwonnen. De vijandelijkheden tegen de Chauchen waren mede van korten duur en schijnen met eene overeenkomst geeindigd te zijn.

Het land der Chauchen (het tegenwoordig Oostfriesland) was, even als dat der Friesen, vol meeren en plassen; de hoogten, waarop de huizen gebouwd werden, staken als eilandjes boven het water uit.

PLINIUS, die dit land zelf had bezocht, schrijft er van „ dat de ellendige bewoners „ bij hoogen vloed naar varende schippers, en „ bij afloopend getij naar schipbreukelingen „ geleken (1)." DRUSUS schijnt ook geenen lust gehad te hebben om zich in dit waterland verder lang op te houden; nog vóór den winter nam hij den terugtogt aan, liep het meer

(1) PLINIUS, *Lib.* XVI c. I.

Flevum weder binnen, voer met de vloot door den IJssel in het nieuwe kanaal naar den Rijn terug, en begaf zich naar Rome.

IIII.

Hij was de eerste der Romeinsche Veldheeren, die de Noordzee heeft bevaren (1); door zijn kanaal was de vaart naar onze noordelijke gewesten, derzelver menigvuldige meeren en eilanden geopend, en men mag zijne onderneming beschouwen, als het middel waardoor de Chamaven, Saliërs, Friesen, Noordhollanders en andere volken, ofschoon door de Romeinen overheerd, in de gelegenheid geraakten, om bekend te worden met derzelver handwerken en kunsten, en zich middelen aan te schaffen, welke ter verbetering van hunne landen en van hun maatschappelijk geluk konden strekken.

Het zal dus niet ongepast zijn, de gevolgen zijner onderneming nog wat nader te beschouwen.

De Bructeren, waaronder de Saliërs en Tubanten begrepen moeten worden, de Friesen en Chamaven, traden in bondgenootschap met de Romeinen, en dit zal inzonderheid hebben mede gewerkt om de onderlinge gemeenschap te doen toenemen. De toebereidselen voor verdere togten naar het noorden, ten einde

---

(1) Sueton. *in Claud.* C. I.

de overige Germaansche volken tot onderwerping te brengen, werden door de vaart op den IJssel gemakkelijk gemaakt; en dit gaf als van zelf aanleiding om langs de rivier en op de eilanden vaste posten en sterkten aan te leggen. Het verblijf der Romeinen vorderde tevens voorraadschuren, veilige ligplaatsen voor de schepen; en bij het gemeenzame verkeer zullen de verbondene volken zich vooral in de nabijheid der Romeinsche vestingen nedergezet, en aan dezelve eene uitbreiding gegeven hebben, waaraan de latere steden welligt haren oorsprong verschuldigd zijn. De dammen, wallen en houtpaden, welke in de moerassige streken voor de gemeenschap tusschen de versterkte plaatsen onontbeerlijk waren, zullen tevens de grondslagen van latere dijken en wegen geworden zijn.

Florus zegt (1), dat Drusus wel vijftig kasteelen langs den Rijn, de Maas, Elve en Wezer gebouwd heeft; hiermede bedoelt hij niet alleen de sterkten langs den Boven-Rijn, de Waal en den westelijken Rijntak, maar ook den IJssel, welke, na de vereeniging met den Rijn, de noordelijke *Rijnarm* genoemd werd en even eens zoodanige versterkte plaatsen vorderde (*).

---

(1) Florus *Hist. Lib.* IV c. 12.

(*) Wat de geachte Schrijver vervolgens ook zegge, stellige bewijzen, dat er regts en links van den IJssel en verder benedenwaarts aan de Zuiderzee, Romeinsche vestingen bestaan hebben, zijn er nog niet. Overblijfselen van Romeinschen oorsprong mogen op eenen

Aan dezen Rijnarm en het daarmede verbonden vaarwater naar de Noordzee, zoo als wij het hier boven hebben beschreven, zal

---

kleinen afstand ten noorden van den Rijn gevonden zijn, b. v. te Didam, bij het afbreken van den Heurschen toren, te Velp, enz. (gelijk men o. a. zien kan in de Verh. van Westendorp, *Overzigt der Romeinsche Oudheden in de Noord-Nederlanden. Werken van het Gron. Genootsch.* VI. bl. 10, 80), op verderen afstand ontbreken zij. Het vinden van een' of meer Romeinsche penningen (gelijk nog onlangs, even buiten de Brinkpoort te Deventer, een van Julius Caesar, bij het omspitten van den grond, gevonden is) kan er niet voor gehouden worden. De steen, voor een paar jaren in dezen *Almanak* voor Romeinsch gehouden, is een middeleeuwsche. Wisten wij, welke Romeinsche oorlogsgereedschappen en andere zeldzaamheden bij het afbreken van eenen toren te Doesburg gevonden zijn, (Westendorp bl. 81) wij zouden meer grond hebben om de gewone naamsafleiding, van Drusus, aan te nemen. Er is ook een *Doesburg* midden op de Veluwe, dat men wel niet van den Romeinschen Veldheer zal afleiden. Het wordt gezegd, maar niet bewezen, dat de fondamenten van den Gelderschen toren bij Dieren, van het kasteel Bronkhorst bij Zutphen, even als die van het kasteel te Vollenhove, Romeinsch zijn. Het *Navalia* van Ptolemaeus is, gelijk boven gezegd is, onzeker; even zeer de naamsafleiding van *Kampen* en de plaats van den *Portus Manarmanis*. Acker Stratingh I. bl. 280, 296, brengt deze haven in Groningerland in de Marne te huis. Op Texel en aan het Vlie kan het bestaan van Romeinsche vestingen niet betwist worden. Dáár lag o. a. het kasteel *Flevum*, Tac. *Ann.* IV. 72, 73. Nabij de oostelijke grenzen van Overijssel en in Drenthe, aan den landweg naar het noorden, is meer gevonden. Wij moeten het nog met Westendorp daarvoor houden, dat de Romeinen hier geene vaste verblijven gehad hebben en dus slechts heen- en weêr getrokken zijn.

men derhalve eenige dezer plaatsen, waarvan de oude Schrijvers gewag maken, moeten zoeken, en wanneer wij hiermede aan den Rijn zelven weder eenen aanvang maken, dan vinden wij, op den regter oever van het kanaal van Drusus en aan deszelfs uiterste einde, de stad *Doesburg*, welke ongetwijfeld aan zoodanig kasteel haar eerst begin verschuldigd is, gelijk de naam, als eene verbastering van *Drusiburgum* (*Drususburg*), reeds doet vermoeden; maar hetwelk ter bescherming van eenen zoo verbazenden arbeid, als het graven van zulk kanaal vorderde, wel noodzakelijk was. Een weinig meer noordelijk vinden wij, ook aan den regter oever des IJssels, op de kaarten van Ptolemeus, het *Navalia*, nagenoeg ter plaatse, waar thans Zutphen of Deventer wordt aangewezen. De Latijnsche naam doet ons aan eene Romeinsche havenplaats of bruggenhoofd denken, en de onderhandeling van Cerialis met Civilis, welke in het jaar 71 plaats had, op eene doorgebrokene brug over de *Nabalia* of *IJssel*, en hier omstreeks moet geschied zijn, schijnt dit te bevestigen. Den IJssel verder afvarende, voorbij Olst, Wijhe en Hattem, alle aan hooge oevers gelegen, welker namen zeer oud schijnen, ontmoeten wij *Zalk*, (van ouds *Salick* en *Santlicke*), hetwelk een gehucht der Saliërs, de oude bewoners van *Saland* of *Salon*, schijnt aan te duiden, waartoe ook de hooge oever aldaar zeer geschikt was. Verder benedenwaarts vinden wij niets dan

lage landen, veenen en moerassen, waaruit zich hier en daar eene enkele hoogte verheft, zoo als onder anderen *Kampen*, aan den mond van den IJssel of de Sala nabij het meer Flevus, thans de Zuiderzee. De naam *Campus* doet ons al weder aan eenen Romeinschen oorsprong denken, daar die eene wapen- of legerplaats te kennen geeft, en hier, aan de invaart van het meer Flevus, wel een wachtpost noodig was. Aan de overzijde van dit meer, op den Frieschen oever, nabij de uitwatering van de Vidrus (de Vecht) ligt thans nog eene oude sterkte, *Vollenhove*, van ouds *Umbalaho*, dat eene verbastering van *Nubalaho* of *Nabalia* kan zijn, en dus ook van eene Romeinsche stichting of havenplaats kan afgeleid worden. Nu komen wij in het meer Flevus. Aan de linkerhand, ten westen van Emeloord of Emelwaard, bemerken wij in het meer Flevus het eiland *Urk* of *Urcha*, zeer waarschijnlijk het *Burchana* van STRABO, hetwelk DRUSUS na een ernstig gevecht veroverde, zoo als hier boven is aangewezen. Aan de tegenover liggende Friesche kust treffen wij weder eene Romeinsche zeehaven aan, op de kaart van PTOLEMEUS *Manarmanis*, op eenige kaarten *Mararmanis* genoemd. De verbastering van dezen naam schijnt in de dorpen *Olde Mardum* en *Mirnst* te zijn overgebleven, welke thans nog aldaar aanwezig zijn. In het noordelijk gedeelte van het meer Flevus (tusschen de tegenwoordige steden Stavoren en Enkhuizen), lag het eiland *Flevus*,

dat zich noordwaarts uitstrekte, zoodat het meer, ter wederzijde van het eiland door vernaauwde uitwateringen voortstroomende, zich ten noorden van hetzelve weder vereenigde en door éénen engen mond tusschen Vlieland en Terschelling in zee stortte. Aan 't begin der vernaauwing op den zuidwesthoek van Friesland werd ongetwijfeld ook al spoedig eene sterkte aangelegd, ter plaatse waar het oude *Stavoren* (thans door de zee verzwolgen) gestaan heeft, daar toch het daar tegenover liggend zuidelijk gedeelte van het eiland Flevus, met digte bosschen bezet, eene schuilplaats niet alleen voor wild gedierte, maar ook voor vijandelijke stroopbenden opleverde, zoodat dit punt almede eenen wachtpost voor de Romeinen vorderde.

Op het noordelijk gedeelte van het eiland, waarvan het tegenwoordige Vlieland een overblijfsel is, vinden wij werkelijk zoodanige Romeinsche sterkte of kasteel, even als het meer en als het eiland, *Flevum* of *Phleum* genoemd, waarin eene Romeinsche bezetting werd gehouden. Het oogmerk hiervan kon alleen zijn, om den mond van het meer te beschermen; en zulks bevestigt alweder onze meening, dat het gewone vaarwater van uit den Rijn naar de Noordzee door deze uitwatering moet hebben geloopen, daar de stroom langs de oostzijde van het eiland het eigenlijke vaarwater was, waardoor de Romeinsche schepen en groote galeijen naar zee voeren, om de troepen, ruiterij en legerbehoeften naar de Eems

te brengen. In den mond dezer rivier treffen wij eindelijk nog het Romeinsche kasteel *Amesia* aan, ter bescherming van de haven en de magazijnen, welke hier zullen aangelegd zijn geworden, om de herhaalde krijgsondernemingen te bespoedigen en den terugtogt, welke doorgaans van hier plaats had, te beschermen.

IV.

De plaatsen, welke wij hebben opgenoemd, als gelegen langs het vaarwater, door hetwelk de Romeinsche vloten uit den Rijn naar de Noordzee stevenden, zijn waarschijnlijk alle voor een gedeelte door Drusus aangelegd, en vermoedelijk is het meerendeel door de Veldheeren, die hem in deze streken in het bewind zijn opgevolgd, gevestigd geworden. Dezen eersten togt van Drusus moet men beschouwen als eene ontdekkingsreize. De uitgestrekte bosschen, vooral van Fullenhoo, Salland, Twenthe en Drenthe, waarvan men in de middeleeuwen nog menigvuldige bewijzen aantreft, de namen van *Oosterholt*, *Westerholt*, *Mastenbroek* (*), *Oosterwolde*, en vele andere namen van *Wolden* duiden de gesteldheid van den grond daar aan. Deze bosschen zullen goed timmerhout opgeleverd hebben en masten voor de schepen, maar waren tevens de schuilplaatsen der ontevredene en oproerige

(*) *Mastenbroek* is genoemd van het mesten van runderen in dat broek; zij werden dáár *in de mast* gedaan, reeds vóór de bedijking.

bewoners. De noordelijke gedeelten der gewesten, langs de monden van den IJssel, de Zuiderzee en de kusten van Friesland, welke wij beschreven hebben, moet men wel niet vergelijken met het overige van Duitschland, noch de zeden en gewoonten der Germanen, zoo als TACITUS dezelve beschrijft, op de bewoners dier waterachtige en schaars bewoonde landen in allen deele toepassen. Deze stonden bij de eerstgenoemden zeker op eenen lageren trap, waartoe de gesteldheid dezer woeste streken veel bijdroeg; want, volgens PLINIUS, maakten de kustbewoners hunne vaartuigen van zware uitgeholde boomstammen, welke ter kaap werden uitgerust, waarvan sommige wel 30 mannen konden bevatten. Op de grenzen der Cauchen vond men eikenboomen, welke zeer welig groeiden en eene verbazende hoogte en dikte bereikten. De digtste wouden, waarin naauwelijks het daglicht kon doordringen, werden voornamelijk bij twee meeren, niet verre van het land der Cauchen gevonden; langs de stranden of oevers groeiden ook eikenboomen, welke, wanneer de zeebaren den grond ondermijnd hadden, waarin zij vastgeworteld waren, door hevige stormwinden losgescheurd, als drijvende eilanden naar elders werden voortgedreven; zoodat de Romeinsche zeelieden dezelve dikwijls van verre voor vijandelijke vloten aanzagen en zich gereed maakten, om er slag aan te leveren. Overigens leverden de zeekusten niets op dan visch, waarmede de

armoedige bewoners zich moesten generen. Friesland, ofschoon ook met meeren doorsneden, had goede weilanden; de bewoners van dit gewest moesten daarom eene belasting van huiden aan de Romeinen opbrengen. De weiden in Duitschland werden over het algemeen door de Romeinen geroemd, vooral die aan den Rijn, waar zij ook eene bijzondere soort van riet vonden, dat zeer geschikt was om er pijlen van te maken. De Ubiërs beoefenden den landbouw; hun land was vooral vruchtbaar in graangewassen; ook leverden de gewesten langs den Rijn veel honig. De ganzen waren er ook menigvuldig en reeds onder den tegenwoordigen naam van *Ganzen* bekend; de witte ganzenvederen werden er duur betaald. De linnenweverij werd bij de Morinen (Vlamingers) en in geheel Galliё geoefend, maar de Overrijnsche volken verstonden de kunst van zeer fijn linnen te maken, en de vlasbouw was aldaar tot een zekeren graad van volkomenheid gebragt. Plinius schreef dit waarschijnlijk 50 of 60 jaren na Chr., volgens de berigten, welke hem uit de Romeinsche legers werden medegedeeld, en gedurende zijn verblijf aldaar. De togten in 't noordelijk Duitschland moesten alle de gemelde artikelen belangrijker maken, visscherij en landbouw doen toenemen en den bewoners aanleiding en gelegenheid tot den handel verschaffen.

De meer noordelijke gewesten van Cimbriё, Scandinaviё, Scytiё (Denemarken, Zweden en Rusland), welke den Romeinen ten tijde van

DRUSUS nog onbekend waren, leverden ten tijde van PLINIUS reeds voorwerpen van handel op. GERMANICUS was met zijne vloot tot de eilanden van den noordelijken oceaan doorgedrongen, waar het *succinum*, door de bewoners *glessum* (gles) genoemd, aan het zeestrand verzameld werd. De Romeinen hadden daarom één der eilanden den naam van *Glessarium* gegeven. PLINIUS verhaalt verder, dat de Germanen hetzelve van dáár naar Pannonië voerden. De Venetianen hadden het eerst het succinum of den barnsteen leeren kennen en het uit de Adriatische zee, werwaarts de Pannoniërs het bragten, aangevoerd. Zij verkochten het succinum meerendeels te Padua, waar men er versierselen voor vrouwenopschik van maakte. Het werd ten tijde van NERO in zulk eene menigte aangevoerd, dat hij er de wapenen en andere voorwerpen mede deed versieren. Een pond van deze waar koste tot 13 ℔ munt van dien tijd. De afstand van het voornoemde zeestrand, van waar de barnsteen werd aangevoerd, tot Carunto bedroeg omtrent 600,000 schreden, zoo als men toen onlangs bevonden had. Op de kaart ligt Carunto aan de Adriatische zee op 45° en het eiland Glessarium in den noordelijken Oceaan op 55° N. B., dus 10° verschil, bedragende (één graad op 15 mijlen gerekend) 150 mijlen afstand, 4000 schreden op ééne mijl.

Na het openen van het kanaal van DRUSUS zal deze barnsteenhandel ook langs den Rijn op Duitschland en Italië gedreven, en zullen de

bewoners van het noorden met die der zuidelijke gewesten meer in aanraking gekomen zijn, terwijl wederkeerig de ingezetenen dezer gewesten met de volken langs de Oostzee, het Cimbrische schiereiland (Denemarken) en Scandinavië (Zweden en Noorwegen) nader bekend zullen zijn geworden. De Britten schijnen reeds op die landen gevaren te hebben.

Immers verhaalt PLINIUS, dat deze met hunne schepen naar Scandia, Dumna, Bergos en Neringon stevenden; dat men van daar op het eiland Thule handelde, waar men gedurende den zomerzonnestilstand geenen nacht en daartegen in den winter geen daglicht vernam. Van dit eiland, hetwelk ongetwijfeld het tegenwoordig *IJsland* was, kon men in éénen dag de bevrozene zee bereizen. De Britten voeren in zes dagen uit Brittannië naar een ander eiland, *Mictim* geheeten, hetwelk wit of blank lood (misschien tin), opleverde.

DE OUDHEID

DER

STAD OLDENZAAL.

In den jaargang voor 1846 van dezen Almanak heeft de Heer J. WEELING, bl. 225—256, eenige *Geschiedkundige Herinneringen betreffende de Stad Oldenzaal* medegedeeld en den oorsprong van die plaats doen kennen. Onder eenige oude papieren, op de Provintie Overijssel betrekking hebbende, vond ik eene aanteekening, welke eenig licht over de geschiedenis van *Oldenzaal* verspreidt, van den volgenden inhoud:

„ De Stad Oldensel is ten tijden van Gregorius die derde Bisschop van Utrecht 760 al bemuurt geweest."

„ Het Capittel cum annexis is gefundeert omtrent den jare 918, bij Bisschop Balderiaan de Cleve de 15de Bisschop, welke aldaer op 't choor begraven is, alwaer 1664 nog gesien is op een kleine serk op 't choor, recht daer

het hooge altaer gestaen heeft 't bovenstaende wapen (1)."

„ En zijn op 't Raedhuis dese versen te leesen.

» In 't jaer acht-hondert en veertien,
Gy weten sult so dit besien,
» Leefd *Baldewyn Graef van Teysterbant*,
En was ook *Graef van Clevesland.*
» Op Carel des grooten sepultuur
Hy hem bevond in 't getruur.
» Syn zoon *Lodewig* ter selver tyd,
Hem gaf dat Twentische gebydt,
» In desen Hoofdstad *Oldensael*
Bij hem gebouwd voor vroomen al.
» *Baldewyn* (2) de Bisschop heeft gestijft
't Canonische collegie zo men schrijft.
» En is ontslapen in den Heer
In 't 830e jeer.
» Hy heeft getuigd met *Hillegart*,
't *Geneveefsche Graven* dochter hart,
» *Everhardt* den Grave van Cleve.
God heeft hem een soone gegeven.
» *Luthardis* was die naeme fijn,

---

(1) Aan het hoofd dezer aanteekening is eene afbeelding gevoegd van het wapen *van Balderik van Cleef*, *Bisschop van Utrecht*. — Racer, *Overijss. Gedenkstukken* II. bl. 90, geeft het Latijnsche omschrift om het wapen op de zerk aldus op: *Anno Domini* MCCCCLXXXI *recondita sunt hic cuncta ossa Balderici de Clivis*, *quondam Episcopi Trajectensis ac fundatoris hujus Collegii*, *cujus anima requiescat in pace. Amen*, en beschrijft het wapen.

(2) Dit moet Balderik zijn. Deze en de volgende regel bevatten een tusschenzin.

Des tuigden ook twee soonen sijn,
» Den *Baldewijn* gaff hij Clevesland
En maekte *Ricfridt* Graaf van Tubant (1),
» Wiens soon *Baldericus* met recht
Gekozen *Bisschop van Utrecht*,
» Op desen choor begraven leyt
Also ons nog zyn grafschrift zeijt.
» Hyr hebdy d' oltheid neemt voor wel,
Van dese stad van Oldensel.

Tot regt verstand van bovenstaande regels herinnere men zich, dat BALDEWIJN de 1ste, op het laatst der 8ste, en in het begin der 9de eeuw Graaf was in Teisterband en van Cleve. Van hem zegt VAN DER SCHUREN, *Chronik von Cleve und Mark* s. 88: „Soe dan „ in desen Tyden die Twynte noch cleefsch „ was, soe stichte dese voorschreven Baldewyn „ die stad Oldezele in die Twynt gelegen, dat „ nue Utrechts is." — Deze BALDEWIJN had tot vrouw *Hildegart*, dochter van *Lodewijk van Provence*, en daarbij ten minste drie zonen: *Lodewijk*, den 8sten Graaf van Cleef; *Everhard*, die na dezen mede Graaf van Cleef was, en *Ruprecht* of *Robert*, die Graaf van Teisterband werd. De dertiende en veertiende regels van bovenstaand vers slaan dus weer op BALDEWIJN, in den derden regel vermeld en niet op BALDERIK, den Bisschop, van wien in de elfde en twaalfde regel sprake is. EVERHARD van Cleef werd door zijnen zoon LUYTHARDIS in het Graafschap opgevolgd. Deze

---

(1) Twenthe.

laatste had twee zonen: BALDEWIJN (BALDUINUS) II, en RYCKFRIDUS, Graaf of Heer van Twenthe, welke laatste de Vader was van BALDERIK (BALDERICUS), den 15den Bisschop van Utrecht, die in 977 stierf en Oldenzaal, zoo als bekend is, aan de Kerk van St Maarten te Utrecht schonk.

Men zie verder de boven gemelde *Geschiedk. Herinneringen* van den Heer WEELING bl. 237, volg. De bovenstaande verzen zijn welligt dezelfde, als die, welke aldaar bl. 239 worden vermeld. De Vrijheer VAN SPAEN laat het sterfjaar van BALDEWIJN, Graaf in Teisterband (*Inleiding tot de Historie van Gelderland*, D. III, bl. 131) tusschen 821 of 830 in het onzekere. Het bovenstaande vers geeft 830 als het ware op.

W. J. C. VAN HASSELT.

AMSTERDAM, 30 Mei 1849.

BISSCHOPPELIJKE BEDEN.

De Schrijver van den *Tegenw. Staat van Overijssel* (II. bl. 305) klaagt, dat het licht, hetwelk de hem bekende gedenkstukken nopens het heffen van schattingen onder de Landsheeren mededeelden, zeer flaauw is. Hij herinnert het algemeene gevoelen, dat de Beden dien naam droegen, dewijl zij vrijwillige giften des volks waren, en dat het aangroeijend gezag de Vorsten, bij verloop van tijden, in staat stelde om af te persen hetgeen zij te voren hadden moeten verzoeken (1). Zijne berigten over deze zaak zijn dan ook

(1) Over de Beden hebben geschreven: J. C. van Hasselt, *Diss. de Precariis, vulgo de Beden, Traj. ad Rh.* 1771. 4o. en H. P. Heeneman, *Specimen acad. de Precariis Comitum*, (*vulgo de Graaflijke Beden*) *et antiqua nobilitatis Hollandicae ab illis immunitate, Lugd. Bat.* 1781. 4o. Deze is in het Nederd. vertaald, en komt voor in het Eerste Deel der Staatkundige Academie-Verhandelingen, over gewigtige onderwerpen ter opheldering der Vaderlandsche Historie en Regten, onder den titel: *Verhandeling over de graaflijke Beden in Holland, en den alouden vrijdom van den Hollandschen adel van dezelve.* Omtrent Overijssel bevatten zij evenwel niets.

sober. Hij merkt aan, dat, volgens eenen brief van Bisschop Jan van Diest, in 1336, *de lente-* en *herfst-beden* aangemerkt werden als inkomsten, op welke de Bisschoppen konden rekenen. Dit schijnen vaststaande giften geweest te zijn, wier betaling jaarlijks geschiedde, en die men onderscheiden moet van de zoodanige, welke bij buitengewone voorvallen door de Landsheeren verzocht en naderhand veelal geëischt werden (1). Van de laatste spreken wij hier. Dat de buitengewone Beden niet altijd gemakkelijk toegestaan werden, schijnt te blijken uit een stuk van het jaar 1330, waarbij Graaf Reinold van Gelre aan voorm. Bisschop belooft, hem *vordelic ende hulpelic te wesen ene beede te vercrighen van sinen lande mit onser gunste ende mit onser beede na onser macht sonder arghelist die te kieren in sinre ende in syns ghestichts oerbaer* (2). Wij zijn in staat, er eenig meerder licht over te verbreiden, door het raadplegen van de schattinglijsten uit de 15de eeuw, die zich in het archief der stad Deventer bevinden. Zij hebben de volgende hoofden.

„ Dit is die bede, de onsen here heren Roloff van diepholt, postulate Tutrecht gegeuen en gesat waert. Inden jare van xxvii omtrynt den Sondach Cantate.

(1) Verg. *Tegenw. Staat* II D. bl. 33 en 57, en den Brief van 1336 bij Dumbar, *Kerk. en Wereldl. Deventer* I. bl. 496.

(2) Bij Racer, *Overijss. Gedenkst* II. bl. 245.

„ Dyt is die bede, die onsen heer heren Roedolph van Diepholt postulaet toe utrecht gegeuen en gesat wart, als van den orloge tusschen den Gestichte van utrecht, den hogeboeren vorsten hertoge van Gelre etc. in den jaere onss heren m.cccc.xxix omtrent sente luciendage (*).

„ Dit is die bede ons genedigen heren her Roleff van diepholt Elect en confirmaet to utrecht gegeuen en gesat wart, doe hy geconformiert en gehult was in den jaer ons heren m.cccc. en xxxiii omtrint ste symon en juden.

„ Dit is die bede ons genedigen heren heren Rodolphs van diepholt Bysscop tutrecht gegeuen en gesat wart in den jair ons heren duysent vierhondert vyffenviertich.

„ Dit is die bede onss genedigen heeren heeren Dauids van Burgoien tot sijnre vroelicker inkomst in den jaer ons heren dusent vierhondert souenenvijftich vrijdages na omnium sanctorum.

„ Dit is die bede ons genedighen heren heren Dauids van borgon. byscop Tutr. gegont en gesat waert int jair ons heren dusent vierhondert lxxiiij.

(*) In de kameraarsrekening van Deventer van 1429 vindt men omtrent deze bede:

(Eenige schepenen) *die geselschap deden die prelaten van den doem tUtr. endes Raedssendeboden van Utrecht die quemen van Spolderberch, die dair geweest hadden doe onse her die bede dede, verteert* iii *gul.* xxiii pl.

Deze bede van den bisschop bedroeg XIIm schilden en was »*tot behoef des lands van Overijssel ter zoenen.*''

„ Dit is die bede schattinghe vytgeset anno xc op sunte lucasdaeghe tot der veden die joncker Johan van Wysch myt synen twien soens Johan en Henrich myt oeren hulperen en hulpershulperen tegens onsen gnedigen heren Dauid van Bourgoen en synre gnade landen en sticht van vytrecht angenoemen heeft, hem dairmede te wederstaen."

Er is bovendien nog eene vroegere schattinglijst, waarop met eene oude hand geschreven staat: *incerti anni et neglectarum summarum*, waarover afzonderlijk nader. Zij gaan alle slechts over Salland en het Drostambt van IJsselmuiden, met de daarin gelegene kleine stedekens en wigbolden (1). Gaarne zouden wij ten minste ééne lijst in haar geheel geven, maar dit zoude van eene te groote uitvoerigheid worden. Wij moeten ons vergenoegen met eenige aanmerkingen over en proeven van den inhoud.

De schatting werd over de kerspelen en gerigten, en daarin over de buurschappen en schotbare lieden omgeslagen, terwijl de reke-

(1) De schattinglijsten van Twenthe schijnen reeds lang verloren te zijn. Wolter van Heyden, Rigter te Oldenzaal, schreef in 1548, gezien te hebben een register der schildschatting van Twenthe, waarin de bede of schatting van David van Bourgondië, in 1475, door ridders, knechten en steden van Twenthe werd toegelaten, en waarin Goor, Ootmarsum, Enschede en Rijssen elk voor 40 en Delden voor 25 oude schilden waren aangeslagen, maar Oldenzaal niet. Racer, *Overijss. Gedenkst.* Ia, Bijl. 7.

ning bij schilden (1) geschiedde, zoo dat elk schotbare voor één of meer schilden werd aangeslagen. Door *schotbaren* verstond men in de oude Landregten alle landzaten, die niet van adel waren. Het waren diegenen, welke geene dienstmannen van den Bisschop of niet bijzonder van de schatting bevrijd waren, gelijk met de geestelijken en hunne goederen plaats had. De hoorige lieden maakten eenen bijzonderen stand uit en genoten het regt van vrijdom wel ten opzigte van den Bisschop, maar niet ten opzigte van hunnen heer, aan wien zij schotbaar waren (2). De dienstmannen, ofschoon van schatting vrij,

---

(1) Men noemde dezen omslag ook *schildschatting*. Een *schild* werd gerekend op 42 stuivers. DUMBAR, *Kerk. en Wereldl. Deventer* I. 257. RACER IV. 327. De brief van Bisschop Florens, waarbij drie ponden Sallands tegen één schild gerekend werden, door dezen, III. 335, aangehaald, is van 1370, doch onnaauwkeurig afgeschreven. Het is, naar een beter afschrift, onder mij berustende — *nu voert meer mit eenen goeden oelden Vranckrykschen schilt off mitter weerde daer voer an anderen paijemente betaelen sall drie pachtponde, alsoe dat elcker malck, die den anderen pachtponde schuldich is, alsoe als in Salland ganck en geve sijnt, dat hie hem daer voer geven en betalen sall sulck paijement nae beloepe der ponden, als voer elck drie ponden eenen olden Vranckryckschen schilt, off die weerde daervoer an anderen paijemente.*

(2) Zóó bij J. C. DE CHALMOT, *Aant. op Winhoff* bl. 371. RACER, op vele plaatsen, als II. 116. 125—127. III. 58. Het waren dus ten platten lande de vrije, niet hoorige, boeren. *Schot* of *geschot* van *schieten*, in de beteekenis van *betalen*. Van hier nog *geld schieten*, *verschieten*.

lagen onder de verpligting om andere diensten, bijzonder krijgs- en hofdiensten, te verrigten. Van hier, dat onze lijsten alleen de namen der schotbaren of van hun erf en de namen der dienstlieden in elke buurschap, indien er waren, bevatten. De omslag geschiedde in elke buurschap door een paar ingezetenen, *gezworenen*, later *setters* geheeten, die overal genoemd worden, b. v. in 1427 *die buerschap tot Aene en Anewede*, *gezworen Johan van Aene en Henrik Willing*. En zóó bij alle. Op de meeste lijsten zijn de sommen volledig uitgetrokken en men kan zien, wat elke buurschap, vervolgens wat elk kerspel of gerigt en het gansche land betaalde. In 1427 betaalde het land van Salland en IJsselmuiden 3839 schilden, in 1429 3704 schilden, enz. *Steden wigbolden* (1) *en dorpen* staan aan het einde der lijsten afzonderlijk vermeld en deze waren in 1474 op de volgende wijze aangeslagen: *die stad van Wilsem* xlviij, *Campervene* xxxiiij, *Grafhorst* xviij, *Ens* xxxi, *Gelemuiden* j[c], *Kuinre* lj, en *Hardenberge* xliiij schilden. Zóó ook in de vroegere, doorgaans zonder verandering in de sommen dezer afzonderlijke gemeenten. Twee voorbeelden slechts hoe veel de schatting meer

---

(1) *Wigbold*, *weichbild*, d. i. stadsgebied of vrijheid. Men leidt het af van *wijk* (vicus) en *beeld*, omdat men binnen het gebied der steden een kruisbeeld plaatste, ten teeken van den stadsvrede en van de jurisdictie. Zie Kil. op *Wych*, *wychbeld*, en J. A. de Chalmot op *Winhoff*. bl. 376.

of minder bedroeg. Het kerspel van Zwolle (de stad er buiten, want de groote steden handelden afzonderlijk met de Landsheeren, wanneer er geld noodig was, en bedongen daarbij voorregten) gaf in 1427 682, in 1429 641, in 1433 706, in 1445 657, in 1474 691 schilden. En het gerigt van Olst in 1427 169, in 1429 217, in 1433 249, in 1445 234, in 1474 260 schilden.

Tot opheldering nog de volgende aanteekeningen, die achter de lijst van 1474 staan.

„ Wij Rodolphus bij der gnaden gades Bysschop Tuytrecht bekennen, alsoe als onse drie stede Deuenter Campen en Zwolle mit ons to deser tyt schattinge boeren, hebn sy ons toe lieue belieft, dat die schatber guede die van ons gevryet syn, to deser tyt geen schattinge geuen en sullen, beholdelyck dat die selue guede in den schatboeken staende sullen blyuen tot hoeren rechte. Des to oerkunde soe hebn wij onsen segel beneden op t spacie s briefs doen drucken. Geg. to Campen int jaer onss heren duysent iiij c vyffenvyrtich des donnersdaegs op sunčte Elizabeth auent.

Item sint ritterschap mit radsvrende der drier stede, die auer die schattinge geweest sint, auerdrage dat onse genedige here van vytrecht nv en hyr naemaels op syne kost die schattinge in sall laten maenen na oelder gewoente.

Item dat men die wigbolde niet setten noch geene schattinge afmanen en sal, ten sy saeke

dat die schattinge yrst van den anderen ingemaent is, omme te vernemen off sy to haege geset weren, dat men hem oer summe mynren mochte.

Item off dan tendes ons heren schattinge en die kost wes auerliepe dat sal men schicken en buegen tot des gemeynen landes beste en orber.

Item wes nv in der uytsettinge der schattinge geschiet is dat en sall hyr naemaels daer niet hinderlic an wesen, mer men sall die holden na oelder gewoente, te weten dat van der Ritterschap mit den rentmeister dar niet mer auergaen en sullen dan die raedsvrende auergaen van den drien steden."

Gelijk de Landsheeren elders in persoon (1) aan de Staten-vergaderingen hunne Beden doen moesten, zoo ook in Overijssel. Zij werden op den Spoolderberg bij Zwolle gevraagd, blijkens den volgenden brief aan de regering te Deventer. „Dauid van Bourgoen, Bisscop Tutrecht. Lieue vriende, wy begeren van v dat gy des naesten donredages nae den heiligen paeschedage naestcomende te acht uren voirmiddages uwe vriende senden en hebben op Spolderberch, dan wy alsdan, oft got wilt, oick comen en wesen willen om sonderlinge treflike saken ons v en onsen gemeinen lande hoichlike aendragende en mede onze belenynge en ierste bede te doen, alst gewoentlic is. Got sy met v. Geg. ter horst opten vij^{sten} dach in Aprill Anno lvij."

(1) J. C. van Hasselt, l.l. p. 16.

En gelijk de buitengewone Beden elders (1) gevraagd werden 1° in geval van oorlog, waarvan de kosten door den Landsheer niet konden bestreden worden; 2° bij zijne inhuldiging; 3° bij zijn huwelijk of dat zijner kinderen; 4° wanneer hij naar het hof van den Keizer geroepen werd; 5° wanneer hij of zijne zonen den ridderslag ontvingen; 6° wanneer hij in den oorlog gevangen genomen werd — zoo ook, in de twee eerste gevallen, gelijk hier boven blijkt, in Overijssel (2).

De lijsten, waarvan hier spraak is, zijn ook daarom belangrijk, dewijl zij eene soort van statistiek bevatten en men er uit zien kan, welke veranderingen er in het getal en in de namen der schotbare erven en personen, gedurende den loop eener eeuw, hebben plaats gehad. Wij treffen er eene menigte erven op aan, die thans nog denzelfden naam dragen; vele, die later onder de havezathen voorkomen. Andere zijn verdwenen of hebben den ouden naam veranderd. Had de Schrijver van den *Tegenwoordigen Staat van Overijssel* er kennis van gehad, hij zoude er voor de plaatselijke beschrijving van Salland en IJsselmui-

(1) J. C. van Hasselt, p. 25. Heeneman, p. 63.

(2) Ook ter voldoening der resterende kooppenningen van de heerlijkheid Kuinre beloofde Bisschop Frederik van Blankenheim, in 1407, aan de drie Steden, eene bede en schatting te zullen verzoeken van ridders en knapen, steden en goede luiden van Salland, Vollenhove en Twenthe. Dumbar, *Kerk. en Wereldl. Dev.* II. 34.

den hier en daar gebruik van hebben kunnen maken (1).

De oudste lijst *incerti anni et neglectarum summarum* is, zoo al niet van het laatst der 14de, ten minste van het begin der 15de eeuw. Uit de namen der dienstluiden, die er bijgevoegd zijn, moet men dit opmaken. Zie hier de verdeeling te dien tijde, bijna geheel overeenkomstig met de latere.

Dat kerspel van Deventer. Die buerscap van Tyone, Randen en Borgeloe — toe Varendeloe (later Varloe, nu Averlo) — toe Letloe, Lynloe en Ockebroick — toe Ortloe en Essen — toe Weteringen en Oxe — van Reloe (Rielo).

Dat gerichte van Olst. Die buerscop toe Wezepe — toe Hengwerden — toe Olst — toe Middele en Dure — toe Welsene.

Dat kerspel van Wye. Die buerscop toe Wengle — toe Hengeuelde en Wye — toe Wynvorden en Mernhem — van Tongeren — toe Wechterhoute — toe Herxen.

Dat kerspel van Zwolle. Die buerscop toe Herkeloe — toe Wyndesim — toe Zuythem — toe Oeldeneelde — tot Ittersum — toe Schelne — toe Spoelde — toe Voerst en Westenholte — toe Zalne — toe Wytmen — toe

---

(1) De Schrijver van *Kerk. en Wereldl. Deventer* heeft dit *oud boek*, *bevattende vele Beden der Utrechtsche Bisschoppen* gekend. Zie D. II. bl. 140, en de daar medegedeelde aanteekeningen, die hier boven, bl. 175, voorkomen.

Herfte — toe Bircmeden — toe Langenholte — toe Haersolte — toe Genne — Coeten.

Dat kerspel van Zalincke.

Mastenbroeck dat int gerichte van Zwolle hoert.

Mastenbroeck in Henr. des Zueren (1) ampte (dat is in het ambt of gerichte van IJsselmuiden, gelijk in de latere schattinglijsten voorkomt, met de volgende buurschappen). — Die Veenryt in Genemuder kerspel. — Dat kerspel van Wilsen buten der vryheyt. — Oesterholte. — tot Yselmuden. — Die Asschet buten der vryheyt. —

Dat kerspel van Dalfsen. Die buerscop tot Ancken — toe Gerner. — toe Welsene en Oesterdalfsen. — toe Luesene — toe Dalfsem. — toe Hessem — toe Millingen en Rechteren. — toe Lenthe — tot Eme.

Dat kerspel van Vmmen. Die buerscop toe Versen. — tot Eryen — toe Steygeren — toe Beerse — toe Junne — toe Zees — toe Bestmen — tot Eerde — tot Archem — toe Lemeloe — toe Gietmen en Vilsteren. — die Ham. — Die Ouerreeste.

---

(1) Volgens mededeeling van den Heer Archivarius VAN DOORNINCK werd een Hendrik de Sure in 1384 Ambtman van IJsselmuiden en in 1391 Schout van Vollenhove. Tusschen beide deze jaren zal men dus de lijst moeten brengen. — Hendrik de Sure, die in 1363 Schout van Vollenhove, in 1366 en later Schout van Salland was, was waarschijnlijk een ander, die ook in 1365 getuige was bij het opstellen van den stadsbrief van Grafhorst, bij RACER, VI. bl. 268.

Dat kerspel van den Hardenberge. Die buerscop van Brucht — toe Bergenthem. — toe Diffle — toe Reedze — van Hemys — tot Ane en Aneweden — tot Kalendorn — toe Lutten — toe Holtheem en Holthoen — toe Loezen en Bodeler — Gramsbergen bynnen der plancken.

Dat kerspel van Helendorn. Die buerscop toe Noessloe. — toe Haerle — tot Elen en Roeden — tot Egene — toe Daerle — tot Ouenhem en Merler — toe Hulsene — toe Helendorn. —

Dat kerspel van der Heyne.

Dat kerspel van Raelte. Die buerscop toe Hetene — toe Plegest en Ramele — op ten Tye en Roiden — toe Lynderte — toe Lutkenbergen — toe Boecloe.

Dat kerspel van Holten.

Dat kerspel van Batmen. Die buerscop van Batmen en Loe. — van Dorrethe (1).

Wij zullen uit deze oude lijst de namen der Dienstluiden mededeelen, die er in voorkomen. Door Dienstluiden *(Ministeriales)* verstond men die personen, welke zich tot het doen van bijzondere diensten aan den Landsheer verbonden hadden, namelijk hof- en krijgsdiensten. De Landbrief van Bisschop Filips van Bourgondië van 1518 bepaalde: *Item soe sal elcke dienstman — die syn dienstrechtes genieten wil, hem rustich ende ten minsten*

(1) De twee laatste kerspelen komen op de oudste lijst niet voor; wèl op die van 1427 en volgende.

een reysich peert holden, dat sy dan henxt ofte ruyne, ende wesen daermede oick bereit mit harnasch tuych spere ofte ander geweer, als hy daer toe verschreven ende geyschet wordt. — Men houdt het er voor, dat Dienstluiden en Edelen dezelfde personen zijn, ofschoon er rangen in waren. Den hoogsten rang hadden de ridders, daarop volgden de knapen, die nog niet tot ridders geslagen waren, en eindelijk de dienstmannen in het bijzonder. Daar zij ten allen tijde gereed zijn moesten, om den Landsheer te dienen, waren zij van schattingen vrij. *Voert zo en zolen wi noch onse amptlude noch gheen man van onser weghen, riddern, knapen, mannen ende dienstmannen oft hoeren luden in Twenthe nyet scatten oft koen ofslaen oft anders des hoers nyet nemen*, bepaalde de Landbrief van Bisschop Jan van Vernenborg (1). Ofschoon zij allen de bevoegdheid hadden, om leengoederen van den Landsheer te bezitten, waren zij toch niet geregtigd, om op de Landsvergadering te verschijnen; hiertoe werd het bezit van eene *hovemanssate (havesathe)* vereischt (2).

---

(1) Bij Racer, III. 58. *Koen ofslaen* is schatting van koeijen vorderen.

(2) Zie de Chalmot, *Aant. op Winhoff*, bl. 86, 126. Racer heeft er breedvoerig over gehandeld, II. bl. 14—134. De eerste Overijsselsche Edelman, die den graad van Doctor heeft verkregen, Wolf Floris van Hemert, heeft zijne Dissertatie geschreven *de Nobilitate, tam veteri, quam recentiori, imprimis Transisalanica*, *Lugd. Bat.* 1775. 4.

Zijn deze denkbeelden juist, dan hebben wij in de volgende lijst de oudste lijst der Overijsselsche Edelen, zooveel Salland en IJsselmuiden betreft, alhoewel allen daarom niet op de Landsvergaderingen zullen zijn verschreven geweest (1). Zij, die wij missen, zullen, om hunne onafhankelijkheid te bewaren, zich nog niet in dienst van de Bisschoppen hebben willen begeven.

Er waren dan

In de buurschap van Letloe, Lynloe en Ockenbroec: Johan van Cuenre. Huge van den Laer.

" " " " Hengwerden: Wolter Machariussoene (2). Vrancken Ter Haer. Henr. van Woldenberge. Henr. Slotel.

" " " " Olst: Engle Bisscop. Willam ter Ryt (3). Dirc Coster. Eng. Coster.

" " " " Welsene of Welsum: Momme. Zegewic en Wenemer. Gerd in de

---

(1) Over den oorsprong van den adel, ook door dienstmanschap, zie men VAN SPAEN, *Inl. tot de Historie van Gelderland* IV. bl. 242—246. Oorspronkelijk behoorden de dienstlieden, waarvan sommigen zich zelfs tot lage diensten verpligtten, als zoodanigen niet tot de oude *Nobiles*, maar zij vormden zich langzamerhand, om hunne voorregten, tot eenen nieuwen adel. En daarom moeten wij het betwijfelen, of *allen*, die hier genoemd worden, wel tot den adel van dien tijd kunnen gerekend worden.

(2) Wolter Machariuszoon was in 1381—1386 Schout of Drost van Salland.

(3) Komt op de lijst der Edelen in 1411 bij REVIUS voor, p. 93, en bij VAN HATTUM I. bl. 280.

Maet. Berend ten Oever. Henr. Hermanssoen. Opten Heefacker.

In de buurschap van Hengevelde en Wye: Vrederic van Baic (4). Rolef ten Voerde. Bartolt ter Beke (5). Henr. Backerweert.

---

(4) Staat ook op de lijst bij REVIUS en VAN HATTUM.

(5) Er is hier gelegenheid, om het berigt, dat in de *Alm.* van 1846 bl. 110 over het geslacht ter Beke of van der Beecke gegeven is, aan te vullen. Op de schattinglijsten van 1427, 1429 en 1457 vindt men onder de dienstlieden te Hengevelde en Wije Deric ter Beke, en in 1474 Johan ter Beke, wier afstammelingen zich te Deventer vestigden., aldaar in de regering kwamen en daarom niet in de Ridderschap verschreven werden. Herman, die omtrent 1620 admissie verzocht, gelijk daar gemeld wordt, leide het regt van de Beke op het Huis de Gelder. Hij stierf zonder mannelijk oir en zijne kleindochter Seine van Laer, Douairiere Grubbe tot Mennigshave, droeg in 1678 de Gelder aan den Baron C. W. van Dedem over — De tweede tak der afstammelingen van Deric ter Beke, ook te Deventer in de regering, bezat den Krijtenberg, en de laatste van dien naam uit dezen tak stierf ongehuwd in het laatst der zeventiende of het begin van de achttiende eeuw. Zijn nog aanwezige grafsteen in de Groote Kerk te Deventer had op eene koperen plaat, die verdwenen is, het volgende opschrift:

Hier onder leyt en rust de laatste van der Beeken,
Heer Herman, die syn glass sach in syn jeugd verbreken,
Tot aller vromen last. Gy reisger, die dit leest,
Betreurt dit lyk en secht: de Beeken syn geweest.

Door zijne zuster Geertruid kwam de Krijtenberg aan de van Hemerts en werd in 1808 aan F. G. Graaf van Dedem verkocht. — De naam *Krijtenberg* is waarschijnlijk afkomstig van Evert Krijt, die in deze buurschap in de jaren 1445 en 1457 onder de dienstlieden voorkomt. In 1490 vindt men *Mynte op die Krijtenborch* aangeslagen voor drie schilden.

In de buurschap van Tongeren: Johan van Zonnenberge. Huge van Tongeren. Johan van Tongeren. Eng. Tonyssoene. Dirc van den Zonnenberge. Wolter van Doerinc.

" " " " Wechterhoute: Helmich van Vorachten. Johan ter Souwe. Vrederic van Hunloe. Gerd to Wekyngberge.

" " " " Herxen: Rolef van den Rutenberge.

" " " " Zuythem: Aleph van Zuythem. Gerd Duwer.

" " " " Haersolte: Henr. en Herm. van Haersolte (1). Henr. Holleken.

In de buurschap van Zalk: Johan van Buchorst. Dirc van den Rutenberge. Willam Vincke.

In Mastenbroeck in 't gerigt van Zwolle: Godert van Oestenwolde.

" " onder Ysselmuiden: Bertolt van Cackendyke. Alfert Wouterssoene. Steuen Blawe.

In Ysselmuiden: Johan Wyerssoen. Ecbert die Veer. Creyvelt. Lutgert van de Vechte. Peter van Tubergen. Alijt Pedenaker. Wolter Stelling (2). Henr. Stelling. Willam Nagge. Ernst van Yselmuden. Henr. die Zuer (3). Gerbrant van Holtseynde. Albert Gerytssoene. Wynolt Hegeninc.

---

(1) Henr. en Herm. van Haersolte bezegelen in 1407 den brief, waarbij de Kuinre aan den Bisschop van Utrecht verkocht wordt, bij DUMBAR, *Anal.* II. p. 385.

(2) Wolter Stelling is in 1384 bij VAN HATTUM I. bl. 221.

(3) Zeker de ambtman van IJsselmuiden, bl. 179.

In de buerschap van Ancken: Hake. De Melter. Willem ten Velde (1).

„ „ „ „ Welsene en Oosterdalfsen: Huppentur. Jacob die Dunne.

„ „ „ „ Millingen en Rechteren: Zweder van Rechteren. Seyn van Millingen. Rembolt.

„ „ „ „ Lenthe: Bertolt van Tybencampe.

„ „ „ „ Eryen of Arien: Wycher die Hoefsche (2). Rembolt Boelensoene. Bole van Steygeren. Rembolt van Eryen. Albert van Versene.

„ „ „ „ Stegeren: Lambert ten Oever. Dirc die Cuer.

„ „ „ „ Junne: Rotger Hermanninc. Steuen Puest. De Bugger.

„ „ „ „ Zees: Otto van den Lare. Rotger ten Oldenhuys. Gerloch ter Horst.

„ „ „ „ Gietmen en Vilsteren: Boldewyn van den Lare.

In den Ham. Die Droste.

In de buurschap te Reedze. Ernst van Reedze en Willam van Reedze.

„ „ „ van Ane en Aneweden: Rolef die Bake. Eng. Vijrling.

„ „ „ te Noesslo: Bernd die Roede (3).

---

(1) In 1411 bij Revius en van Hattum.

(2) Wychert de Havesche komt in 1406 onder de stichters van het klooster Sibculo voor, bij Dumbar *Anal.* II. p. 382.

(3) Berend de Rhode komt in 1406 onder de stichters

In de buurschap van Elen en Roeden. Dirc die Ruter.

„ „ „ „ Hulsene. Morro van Catenhorst.

„ „ „ „ Hellendoorn. Henr. Schaep. B. Roide. Johan Slousken (1).

In het Kerspel van Heino: Herman van Rechteren. Wrede.

De meeste van die geslachten zijn verdwenen; twee of drie slechts zijn in Overijssel nog in bloei: de Rechterens, de Haersoltes en de Isselmudens. Andere hebben zich waarschijnlijk in steden neder gezet en een burgerlijk leven verkozen; en sommige zijn tot diep verval geraakt.

Als een bewijs, dat deze lijst tot vóór de stichting van het klooster te Windesheim, die in het jaar 1385 plaats had, opklimt, er ten minste gelijktijdig mede is, voeren wij nog aan, dat geen spoor daarvan bij de schatting voorkomt, terwijl, in die van het jaar 1427, bij die buurschap gemeld wordt: *dat eene vierdendeel van Odding hebben de broders to Wyndesim.*

---

van het klooster Sibculo voor, bij DUMBAR *Anal.* II. p. 382.

(1) Henr. Schaep en Jan Sluysken vindt men in 1411 bij REVIUS en VAN HATTUM.

die

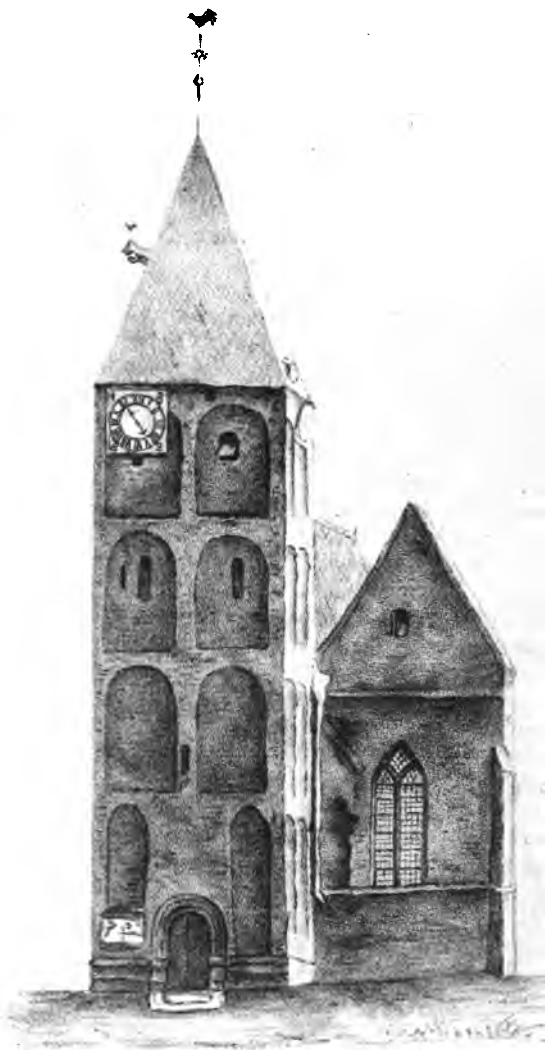
en-

ep.

ch-

ve-
sel
tes
ar-
ır-
ol

le
ie
n
g

DE TOREN TE RIJSSEN.

DE TOREN TE RIJSSEN.

Op den 4^{den} Aug. 1826 in den morgenstond werd de bevolking van Rijssen eensklaps verschrikt door het instorten van den toren der kerk, hetgeen evenwel, gelukkig, geene andere schade of onheil veroorzaakte. Wij willen de gedaante van dit oude gebouw, door nevensgaande naauwkeurige afbeelding, voor de vergetelheid bewaren en er eenige herinneringen bijvoegen.

Er is geen twijfel, of deze toren was in twee, ver van elkander verwijderde, tijdperken opgebouwd. Het bovenste gedeelte van het muurwerk bestond, gelijk bijna alle torens in den omtrek, geheel uit gebakken steen, terwijl het benedenste gedeelte op een fondament van zware keijen boven den beganen grond, naar den buiten- en den binnenkant geheel met eenen muur van dufsteen was opgetrokken. De ruimte tusschen beide muren was met eene specie van keijen, tras en kalk vol gegoten. Een zwaar steenen gewelf scheidde de benedenste van de bovenste verdieping af. De opgang naar boven kon niet anders dan door een klein deurtje uit de kerk, van naauwelijks vier voeten hoog, langs eenen

trapgang geschieden, die in het binnenste van den zuidelijken muur was aangebragt. De opgang van uit den toren naar boven was ontegensprekelijk niet van den eersten aanleg, maar van latere jaren. Aan de voordeur westelijk beneden zag men aan weêrszijden twee, blijkbaar bij den eersten bouw reeds aangebragte, gaten van min of meer één voet vierkant, die schijnen gediend te hebben tot het inschieten van eenen dwarsbalk, ten einde de deur bij eene mogelijke bestorming te verdedigen. Het is toch bekend, dat torens in oorlogstijden tot wijkplaatsen tegen den vijand gebruikt werden. Men herinnere zich Jan van Schaffelaar; en uit eene originele oorkonde van 1552, tot opbouwing der kerk van Twello over Deventer, teekenen wij aan, dat, in de oorlogen tusschen Karel van Gelder en het Sticht, de kerk met toren, klokken en sieraden, in de asch gelegd werd, *mit achtijen huysluijden des kerspells Twell doet gebrant*, *die op den torn gewecken weren.* — Kerk en toren te Rijssen zijn gebouwd op *het Schilt.* Beteekent dit een afweringspunt? Men zou het vermoeden, wanneer men in aanmerking neemt, dat het oude kasteel van Goor ook bij *het Schilt* stond, en dat er te Deventer twee plekken zijn, welke dien naam dragen, het éene in de nabijheid der Berg Kerk, vroeger een kasteel op die hoogte, het andere aan de andere zijde der Stad in de nabijheid van den alouden Norenberger-toren, die in 1784 afgebroken werd.

Rijssen zal in vroeger tijden tot dat gedeelte van Twenthe behoord hebben, hetwelk onder de Graven van Goor stond, die in bestendigen strijd met de Bisschoppen van Utrecht leefden, tot dat hun gebied in het jaar 1248 door verovering aan het Sticht gehecht werd. Rijssen zal toen mede aan het Sticht gekomen zijn. De eerste vermelding, die wij er van gevonden hebben, is in het jaar 1188, in het register der goederen van den Graaf van Dalen en Heer van Diepenheim (1). *Item in parochia Risnen. Curia Entheren . . . Item domus Effinc . . . Item domus Swederinc . . . Item una warandia in nemore Enthere . . . .* Wanneer de plaats stedelijke regten heeft verkregen, schuilt geheel in het duister. Maar dat zij eens geheel met eene gracht omringd geweest is, kan men nog duidelijk aantoonen. De parochie der kerk, aan den H. Dionysius toegewijd (2), was van grooten omvang. Holten en Enter zijn er later van afgezonderd. Nog strekt zij zich, in de buurschap Elsen, bijna tot aan de straten van Goor uit.

Rijssen, als behoorende onder de kleine steden, had geene stem of zitting op den Overijsselschen Landdag. Somtijds evenwel werden zij in belangrijke zaken geraadpleegd

---

(1) Bij RACER, *Overijss. Gedenkst.* VII. bl. 65.

(2) Eene teekening van een gedeelte van den noordermuur der kerk, dat ook eenen hoogen ouderdom aanduidt, vindt men in den *Almanak* van 1845 bl. 105. — Een fraaije middeleeuwsche doopvont, die tot deze kerk behoord heeft, is nog bewaard gebleven.

en om hare toestemming gevraagd, gelijk b. v. het geval was in het jaar 1336, toen Bisschop Johan van Diest Overijssel aan Gelderland verpandde (1). Maar op de kwartiers-vergaderingen van Twenthe, die gehouden werden over zaken, dit gedeelte van het Landschap rakende, werden de kleine steden vertegenwoordigd. De volgende brief aan de regering van Deventer doet ons zien, dat zij gezamenlijk in eenige betrekking stonden tot het Hanseverbond.

„ Vnse guetwyllige denst vnde ffrontlike
„ gruete tho vorn. Erberen wysen vnd vorsy-
„ nigen gonstige guede vronde. Wy konnen
„ V. E. nycht verswygen woe wy na dessen
„ lestledden afscheyde vnde verdrage bynnen
„ V. E. Stadt Deuenter, dorch Rydderschap
„ ende Stedden gemaeket, noch lestledden
„ dynxdage bynnen Delden versammelt, de
„ Rydderschap en Steddeken desser lantschap
„ Twenthe aldaer vytgesadt en verdelt hebben
„ de helfte van de viiij^c goltgulden nemptlick
„ iiij^c xxv goltgulden vp de gerichte desser
„ lantschap omme de to moegen gebruken
„ en tbescycken als verdragen is. Ende als
„ sulx gescheen was, hebben ons de ge-
„ schickten van de vyf stedtkens angesocht en-
„ de myt onsen geschickten Radesffronden al-
„ dar conferirt vp de saeke angaende de con-

(1) Bij Dumbar *Anal.* II bl. 264, 265, alwaar Hasselt, Genemuiden, Ommen, *Rijssen*, Goor en Oldenzaal beloofden, de overeenkomst te zullen houden, en den brief bezegelden.

„ seruation der hense myt V. L. to moegen
„ onderholden ende geneten voirtan, daer V.
„ L. ons bessher inne perserviert hebben, des
„ ons allen to bedancken en na vnse klenen
„ vermogen tho verdenen staet. Soe alsdan
„ onkosten en arbeyt omme by der hense to
„ verblyuen errisen wyllen, dar contribution
„ van den ghenen, de der hense geneten oft
„ in tokomenden tyden geneten mogen, wal
„ byllix to behoerden, als bynnen V. E. stadt
„ Deuenter mach vorgegeuen wesen, hebben
„ deselven gescyckten van Goer, Ryssen, Ot-
„ mersem, Enschede en Delden van ons be-
„ gert, dat wy medde vor hem allen oir
„ antworth in scriften an V. E. wolden ont-
„ decken, woe dat jder van hem na reddeliker
„ en geboirliker gestaltnisse ende gelegentheid
„ omme perseruation der hensen vor hem
„ en ons gherne en wyllich weren tot den
„ vythgelachten kosten en arbeyde daromme
„ mach gedaen worden tho contribueren, be-
„ gherende seer denstlick V. E. allen ange-
„ hauen vlyticheyt en nersticheyt tot bewa-
„ ringhe der hense voirt an nycht wyllen spa-
„ ren, dan vor hem en ons allen continu-
„ eren. Verschulden wy en se allen ons
„ kleyn vermoegens tegens V. E., de Godt
„ almechtich in walfairt gesondt bewaren wyl,
„ tot ons altyd tgebeeden. Datum onder Stad
„ Oldenzeel secreet segel vp dach ponciani
„ martyris Anno xv^c^xliij. Borgermesteren,
„ Scepenen en Raedt der Stadt Oldenzel."

Naar het schatregister van Twenthe in 1475

betaalde Rijssen, even als Enschede, Ootmarsum en Goor, 40 oude schilden; in 1537 van 1000 gulden, die over de gerigten van Twenthe omgeslagen werden, gelijk met de genoemde plaatsen 7½ gulden, terwijl Almelo en Delden slechts 5 gulden betaalden.

Rijssen heeft herhaalde malen door brand en oorlog veel geleden. Vooral waren de eerste jaren na de afschudding van het Spaansche juk voor de stad zeer noodlottig. Een aantal brieven van Burgemeesters, Schepenen en Raad, na het jaar 1580 aan de regering van Deventer geschreven, behelzen bittere klagten over de verarming der ingezetenen en de plunderingen, brandschattingen, verwoestingen van de troepen, zoo vrienden als vijanden. Zoo klaagden zij in het jaar 1584 het volgende: „ Soe isset woe dat huiden „ dessen donderdach den 3 Sept. stilo veteri „ hijr bijnnen angekoemen etlijche Ruiteren „ vmmetrint 50 ofte meer van dem Engelsche „ und Dutsche vth Loechem, so hebben Ruiteren de karcke besadt vnd eyscheden de „ borgheren dar vth vmme etten vnd drincken „ tho verschaeffen. So wordt hem ter gueder antwordt gegeuen, se hadden dar gein „ koest, se solden by den frouwen yn dem „ huijseren gaen, de solden hem genochsam „ langen. Doe hebben sy yn der karcken „ geschoeten, vnd vortz de karcke vnd dem „ torne ym vier hoecken de duiren angestecken, vm also mit brande de borgeren tho . . . , woe wall de borgeren starck

„ synde by de 50, wall macht hadden gehadt „ se van der karcke af tho keren, dan heb- „ ben sulx vermidet mit se tho quetsen „ noch enighe orsaicke tho geuen vmme mer „ tho barnen, vnd hebben sich de borgheren „ vp der Ruitteren guder thosaige vnd gud „ geloeuen, vth der karcken gegeuen vnd „ hebben dar boeuen doe mit se genomen „ tot 21 persoenen, vnd vortz forder koe- „ mende hebben de Ruiteren eijne ronden „ krinck geslaeghen vnd den gefangen gefra- „ get wat so geuen wolden; vnd hebben de „ gefangen mit drigementen mit zwerden be- „ angestet vmme to duir stecken vnd tho „ verworghen. So hebben de gefanghen moe- „ ten laeven 2100 Car. g." De Regering van Rijssen verzocht daarom die van Deventer om voorspraak en hulp, dat de arme gevangenen en kranke oude mannen, die niets bezaten en meer schuldig waren, dan huis en hof gelden konden, weder mogten los gelaten worden zonder rantsoen. Ofschoon Rijssen onder sauvegarde van de Generaliteit stond en steeds zijne contributie gewillig had opgebragt, werden de ingezetenen toch sedert een geruimen tijd door de troepen, in dienst van de Generaliteit, „ nit anders angesprenget, so faecke „ verjacht, derlichen beroeuet, geplondert — „ ofte wyr voir viandt, vor vngehorsame dor- „ pen worden geholden — vnd tem prise „ vnd roeue mede waren gegeuen, ja nit „ anders ofte wihr vnchristenen waren vnd „ godt nit en kanden." De Regering van De-

venter schreef er terstond over aan den Stadhouder van Gelderland.

Gelijk Rijssen in de volgende eeuw door de telkens wederkeerende pestziekte zeer in getal van inwoners afnam, zoo was ook de oorlog, dien de Munstersche Bisschop, in 1666 en later in 1672—1674, het Landschap aandeed, zeer verderfelijk voor de plaats. De verarming, daardoor ontstaan, schijnt aanleiding gegeven te hebben, dat eenige inwoners, den 10 Nov. 1690, zich tegen de pachters der provinciale middelen, bij de invordering van het hoofdgeld, verzetteden, zoo dat deze de vlugt moesten nemen. De gewapende magt werd daarop gebruikt, om de pachters bij de invordering te ondersteunen, en de Drost van Twenthe gelast, om tegen de schuldigen naar regten te procederen. Deze hadden zich evenwel uit de voeten gemaakt, waarop eene premie van 100 car. g. beloofd werd aan ieder, die dezelve zoude aanwijzen, hetgeen zonder gevolg bleef. In het volgende jaar, den 25 April 1691, vinden wij een verzoekschrift van Burgemeesters en Gemeenslieden aan Ridderschap en Steden, waarbij zij, om veel geledene schade en armoede hunner ingezetenen, remissie van lasten vroegen. Hierop werd den 8 Oct. beschikt, dat de supplianten den staat der schulden en van hen, die het schuldig waren, aan de ordinaris gedeputeerden zouden overgeven, die geauthoriseerd werden, dit te examineren en daarin naar bevinding te disponeren, zonder dat hier door de executie

van den ontvanger zoude worden belemmerd of opgehouden.

Dit is het weinige, dat wij omtrent Rijssen weten. Volgens eene overlevering is, in het begin der vorige eeuw, het raadhuis met alle daarin bewaarde oorkonden in de asch gelegd.

WITTENSTEIN,

HAVEZATHE IN HET SCHOUTAMBT KAMPERVEEN.

Het is bekend, dat van de havezathe *Wittenstein*, in het schoutambt Kamperveen, vermeld wordt, dat dezelve als kasteel, in 't jaar 1396, na vijftien dagen beleg, door de Gelderschen werd ingenomen (1).

Ik heb mij veel moeite gegeven, om de gebeurtenis na te gaan, daar ik uit de Geldersche Geschiedenis niet kon opmaken, dat dit berigt op goede gronden steunde. Eindelijk vond ik bij A. v. Slichtenhorst *Geld. Gesch.* bl. 169 § 32 van de sterkte *Wittenstein bij Aken* vermeld: „dat de sterkte Wittenstein in 1396 zich binnen vijftien dagen overgaf."

Omtrent die zelfde gebeurtenis het III deel der *Gedenkw. uit de Gesch. van Gelderland* van J. A. Nijhoff, bl. lxxxviij raadplegende, zien wij dat eene fautieve spelling van v.

---

(1) *Kamper Kronijk*, 1 Deel bl. 186, en *Overijsselsche Almanak* 1849, bl. 143.

Slichtenhorst aanleiding heeft gegeven tot deze verkeerde toepassing op de havezathe Wittenstein, daar wij alhier opgegeven vinden: „ Het kasteel *Willemstein* bij Aken, niet ver van Schonevorst verwijderd, werd, (in 1396) na eene belegering van veertien dagen, mede door den hertog (Willem) veroverd. De geschillen werden daarop (in September) door de hertogin van Braband en den verkozen bisschop van Luik bemiddeld." Alhoewel deze uitkomst alle twijfeling heeft weggeruimd, en als voldoende kan beschouwd worden, dat niet Wittenstein maar wel *Willemstein* door de Gelderschen in 1396 is belegerd, ging ik de plaats zelve bezoeken, om de gebouwen in oogenschouw te nemen, en na te gaan, in hoe verre dezelve in vroeger dagen als kasteel of stins konden versterkt geweest zijn; en de uitkomst bevestigde mijn vermoeden, dat de havezathe nimmer als een versterkt kasteel bestaan heeft, en in de middeleeuwen zelfs niet bekend was.

Het oudste gedeelte, uitmakende de voorzijde der woning, beslaat eene lengte van vijftien en eene diepte van vijf passen, en herinnert de bouworde der 16de eeuw, met zijne regelmatig geplaatste vensters met steenen raamwerk, alsmede de getande waterlijst, en den punt- of trapgevel, die het gebouw versierden, zoo als nog aan vele zoogenoemde spijkertjes uit die eeuw hier en daar gevonden worden.

Waarschijnlijk komt het mij voor, dat de bur-

gemeester Johan Witten, die in 1591 te Kampen woonde (*), de stichter was van dit gebouw; dat vervolgens zijn zoon Ernst Witten in 't jaar 1615 hetzelve als havezathe heeft doen erkennen, welke havezathe vervolgens door aanhuwelijking aan de familie Ter Bruggen is overgegaan, die nog in het begin dezer eeuw het gemelde huis bewoonde, hetzelve heeft laten moderniseren en tevens vergrooten, door de diepte met vijf passen te vermeerderen en van een vierkant dak te voorzien.

De woning lag toen binnen eene gracht besloten, waarover eene houten brug met een hek toegang verleende. Een perk met zware eikenboomen bevond zich vóór het huis.

Na het overlijden van den heer Ter Bruggen werd de geheele havezathe verpacht aan eenen landbouwer, die sedert ook het huis bewoont, op welks bovenkamers nog een tiental familieportretten der Bentincks en Ter Bruggens aanwezig zijn.

(*) Waarschijnlijk de zoon van Ernst Witten, die in het jaar 1568 te Harderwijk voor Alva vlugtte en daarop ingedaagd werd. Zie Schrassert, *Beschrijving van Harderwijk*, II^de d. bl. 111, 112. Johan Witten werd door Ridderschap en Steden van Overijssel tot vele gewigtige onderhandelingen van zijnen tijd gebruikt, en meer dan ééns naar de vergadering der Staten-generaal gecommitteerd. Zie de *Betrekking van Overijssel tot de Generale Staten* in de *Alm.* van 1849. Het archief te Deventer heeft nog eene menigte brieven van zijne hand over de onderhandelingen en gebeurtenissen van zijnen tijd.

De brug over de gracht is gesloopt en een aarden dam in de plaats gelegd, terwijl de zware eikenboomen alle zijn weggeruimd.

De tegenwoordige eigenares is de gravin Agnes van Rechteren te Appeltern.

G. H. W.

E . . . . . Junij 1849.

GESCHIEDKUNDIGE BIJZONDERHEDEN.

1.

De Hoogleeraar VAN HENGEL heeft, in het *Archief voor kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland* IIIe d. bl. 755—798 een opstel over Sint-Nikolaas en het Sint-Nikolaasfeest geplaatst, en vraagt, waarom er bijzonder in ons vaderland op den dag van Sint-Nikolaas een kinderfeest zij, terwijl daarvan op vele plaatsen van Duitschland en elders niet geweten wordt? En om die vraag met zekerheid te beantwoorden, moeten er oude stukken zijn, die ons de noodige bescheiden aan de hand geven. — Het is bekend, dat in Duitschland het Kersfeest met het geven van geschenken aan vrienden en kinderen gevierd wordt. Dat dit ook het geval in ons vaderland geweest is, leert ons een artikel uit het *Gulden Boek van Kampen*, waarbij die viering verboden, althans naauw beperkt wordt. Het luidt (Rubr. 32 art. 10):

"Van Kersauende.

Vortmer soe wilkoere wi, dat op kersauent neghien man ofte wyf ghelt soele senden; of brengen in enighs mans huus ofte wiues aen

kinderen oft aen boden buten oers selues huus, bi eene pene van x ß mach men enighen daer af verwynnen alse een recht is." — En in het *Stadboek van Zwolle* (8ste deel): „Item soe en sal niemandt van onsen borgheren op middewynters ofte op andere hoochtyden yemant offerghelt gheuen buyten synen huys, daer hy inne woent, elck by 1 pont, wthgesecht den pypers als oer die Scepen oerloff gheven."

Wij meenen *op de scholen* een spoor te hebben gevonden van het vieren van het St. Nikolaasfeest. Althans in een boek over het kapittel van Oldenzaal, geschreven met de hand van Philippus Rovenius, toen hij in 1613 Deken van St. Plechelmus was, worden eenige bijzonderheden omtrent de Oldenzaalsche school gemeld, ook de volgende: „Bij het St. Niko„laasfeest kiezen de meesters eenen armen „leerling tot Bisschop der kinderen, die door „een' der kanoniken gekleed moet worden, „desgelijks de twee kapellanen van den Bis„schop met een paar schoenen begiftigd. Op „Onnoozelen-kinderen-dag wordt aan de kinde„ren bier en brood gegeven, waarmede zij „zich met hunne meesters in bedaardheid „verkwikken. Op St. Jan gaan de kinderen „met hunnen Bisschop naar het klooster Weer„seloo, en worden daar door de maagden „getracteerd. De Bisschop der kinderen kan „van St. Nikolaas af tot Onnoozelen-kinderen„dag aan de huizen der kanoniken gaan, „welke gehouden zijn, hem, ieder op zijne „beurt, de één den éénen, de ander den an-

„deren dag, voedsel te geven." — En in de *Schoolwetten van Deventer* (bij DUMBAR, *kerk. en wereldl. Deventer* I. bl. 305) vindt men: *Item Rector providebit scholis et choro de Episcopo scholarium, qui faciat officium suum Nicolai ac per festa, ut solitum est, quem accipiet, si placuerit dominis decano et capitulo, unum de choralibus.* — Het zoude ons niet verwonderen, dat de oorspronkelijke gewoonte om geschenken aan kinderen op het Kersfeest uit te deelen, naar gelang dit meer afnam, op het schoolfeest van St. Nikolaas verlegd is. De zaak verdient nader onderzoek in oude bescheiden, want er is nog niets van bekend.

2.

Anno 1643 den 22 January ondstont een onuijtspreeckeliken harden Noordwesten wint, beginnende seer schielyk met hagel, donder en blixem in den morgenstont tusschen 4 en 5 uren, met sulcken opstouwinge van water, dat dergelijcke nae Pontiani, dewelcke in Anno 1609 geweest was, noijt van menschen gesien, oock deselve in veele plaetsen en quartieren verre te boven gaende, doende rontsomme deser stad Swolle als elders overall ten platten lande een inestimabile schade van inbreucken der dycken, dammen, weghen, wegspoelen der huijsen, der doden uijt haere graven, verdrincken van ontallike veel vee, soe peerden als koijen, vercken, schapen, behalven de miserien van menschen, de sommighe verdron-

cken, sommighe van honger gestorven en ontallike, de haar meer als 24 uren op bomen, huijsen, hilden, berghen en anders droeflik gesalveert hebben, sijnde niet anders als een woeste zee rontsom onse muren en continueren meer als 9 dagen. *(Uit schriftelijke aanteekeningen).*

3.

Het geloof aan tooverij en duivelskunstenarij was vroeger in Overijssel zeer algemeen en is langzamerhand verzwakt, zonder nog geheel geweken te zijn. Als bewijs kunnen wij de bepaling in het *Stadboek van Zwolle* aanvoeren, dat men een kind mogt onterven, *oft hy met toeverye ommegaet vt maleficus.* En onder de redenen, dat man en vrouw niet zamen blijven mogten, wordt opgenoemd: *off een man betoeuert worde en zyn vyff dat gedaen had off doen liet.*

In het jaar 1595 achtte de Regering van Deventer zich verpligt, de volgende publicatie af te kondigen.

Schepen vnd Raidt doin tho wetten, also beuonden vnd oick etliche personen beschuldiget sinnen geworden, dat sie mith duyuels droch vmmegainde, hier bynnen deser stadt exorciserien, banningen vnd besweringen boeser geister, segeningen van personen, vuirs vnd waters, voirts raidt geuen voir touerie an menschen vnd beesten, lesinge na verlorene dingen, wairseggen vnd dergelicken vnsalighe wichelereijen gebruicken, diewelcke tho sa-

men strijden tegens die 10 geboden vnd dat hillige wort godes, vnd solche vertwijvelingen vnd duyvels wercken in christlichen steden vnd gemeynthen int geringste niet behoiren geledden oder getolleriert, dan gantzlich affgeschaffet, geextirpirt, verbaden vnd die sich derseluer vndernhemen, daerinne exerciren vnd sich gebruicken laten, apentlich dairvmb gestrafft behoiren tho worden, vnd dan Schepen vnd Raidt vpliggenden amptz haluen t selue mit ernste then harte nemmende, solche vnselige, abominable vnd affgriselicke wercken nith konnen noch behoiren tho tho laten, oder tho gedulden. Gebieden vnd beuelen derhaluen allen vnd ideren Burgeren vnd Inwoenderen deser stadt, geistlichen vnd wertlichen, giene auerall vthgesondert, van wat qualiteit die oick sin moegen, dat niemantz in enniger gestalt sich verdrijsten oder vnderstaen sall, solche vngodtliche vnd vnchristliche exercitien van belesunghen, banningen, segeningen, besweringen vnd dergelicken toeuerschen wichelerien, die nyet anders dan dependentien van wahrer gemeyntschap der touerien geacht noch geholden konnen worden, tho gebruicken, vnd so jemantz vngeacht dit verbot, demseluen en bauen gienge, sich solcher vnbehoirlicher handelunghen bynnen deser stadt henuorder tho exerciren vnderstunde, denseluen willen Schepen vnd Raidt strax daetlicken ter stadt laten vthstupen vnd ewiglich vth deser stadt vnd derseluer vryheit verbannen. Alle die genige die oick van solchen wichelers,

toueners vnd belesers raidt tho suecken offte tho begeren beuonden worden, sullen vnser stadt verboert hebben voir die ierste reijse vifftich, die anderde honderth ℞, vnd die darde reijse vp arbitrale straiffe van Schepen vnd Raidt. (*Publicatieboek*, Febr. 1595.)

En zeventig jaren later, 22 April 1664, vinden wij de volgende Resolutie van Ridders. en Steden.

„De Staten van Over-Isel doen te weten: also wy bevinden, dat door quade tongen vele goede Luiden dikwils worden gescholden voor Tovenaer, Weerwolf, ofte met andere diergelyke injurieuse woorden, welke niet anders als uit nydigheit tegens malkanderen worden uitgespogen enz. — Soo ist, dat wy om 't selve soo veel mogelyk is, te remedieren, goetgevonden hebben te ordonneren en statueren — dat van nu af die gene, soo een ander scheldet voor eenen Tovenaer, Weerwolf, of met woorden van dergelijke beduidinge, terstont aan de Hoogheit sal verbeuren vyftig Goudgulden ad 28 stuyvers 't stuk, voorbehoudens den Geinjurieerde syne actie; doch by aldien den Injuriant sodanige scheltwoorden konde bewysen, sal de voorschreven vyftig Goutguldens van de Geinjurieerde mogen weder eissen; sullende die giene soo de voorschreven boete niet konnen betalen, en nochtans aen de scheldinge schuldig werden bevonden, andere ten exempel, door ordre van de respective officieren aan den kaek ofte andersints nae exigentie van saken gestraft worden."

4.

Vóór de verandering van het koor in de Groote Kerk te Deventer, in het jaar 1848, bevonden zich in de zijmuren van het lage koor eenige steenen platen van eene donkere kleur, die thans in den nieuw opgemetselden muur geplaatst zijn, welke het koorkerkje van het ruim afscheidt. Deze steenen zijn eigenlijk eene kalkachtige korstvorming uit eene oude Romeinsche gemetselde waterleiding nabij Keulen. Het water, dat daardoor afgeleid werd, uit kalksteenlagen afkomstig, was met kalk bezwangerd, die zich langzamerhand aan den bodem afzette. Na verloop van eeuwen verkreeg deze korst eene aanmerkelijke dikte. In de middeleeuwen maakte men er, bij het bouwen van kerken, menigvuldig gebruik van, om die te versieren, gelijk men nog op eenige plaatsen aan den Rijn zien kan.

AANTEEKENINGEN

OVER HET

DEVENTER ATHENAEUM.

DOOR

Prof. M. J. COP.

In de aanteekeningen en bescheiden, bij de professoren van het Athenaeum berustende, is menige bijzonderheid bewaard gebleven, belangrijk voor de geschiedenis dezer instelling van hooger onderwijs en voor de kennis harer inrigting. Van die papieren werd door wijlen den Hoogl. FRANSEN VAN ECK, bij 't opstellen zijner redevoering, op het tweede eeuwfeest der doorluchtige school gehouden, en door den Hoogl. BOSSCHA in de aanteekeningen bij hare uitgaaf gegeven, gebruik gemaakt. Hun gedenkschrift is door wie aan het Athenaeum de belangrijke plaats, die het verdient, in de geschiedenis van Nederlands beschaving toekennen, op prijs gesteld. Veel intusschen, anders vermelding wel waard, kon, om goede redenen, daarin niet opgenomen worden. Dit

heeft meest betrekking tot de inrigting, tot verordeningen en gebruiken. Eenige bijzonderheden daarvan, als nalezing op het vermelde, zouden, dacht mij, in dit jaarboekje op hare plaats zijn. Bij de mededeeling heb ik mij hoofdzakelijk bepaald tot hetgeen uit de eerste tijden van het bestaan is opgeteekend; de acten van lateren tijd leveren in dit opzigt minder belangrijks op. Door D° P. C. MOLHUIJSEN werd mij vriendelijk de gelegenheid gegeven hierbij gebruik te maken van aanteekeningen van het verhandelde bij den Schoolraad.

Met REVIUS namen SIBELIUS (*), ALSTORPH, en G. DOIJS werkzaam deel aan de bemoeijingen voor de oprigting der Illustre School, de zamenstelling der *leges* en het beroepen van professoren. Nadat de oprigting besloten

(*) Van het aandeel, dat hij aan het oprigten van het Athenaeum, als lid van den Schoolraad, gehad heeft, geeft deze Deventer predikant zelf verslag in zijn *Curriculum vitae et peregrinationis*, in handschrift op de Deventer Bibliotheek N° 1716. De Hoogleeraar H. W. TIJDEMAN te Leiden heeft belangrijk berigt van den inhoud gegeven in zijn opstel *over* CASPAR SIBELIUS, geplaatst in de *Godgel. Bijdragen* van dit jaar. Ware het hier het oogmerk, om het *personeel* der Hoogleeraren te behandelen, om te spreken over degenen, die er gefungeerd hebben, over degenen, die er beroepen en niet gekomen, of ook aanbevolen en niet beroepen zijn, zoo wel de Handelingen van den Schoolraad, die onafgebroken tot onzen tijd reiken, als deze aanteekeningen van SIBELIUS zouden er rijke bouwstof toe opleveren. Hierover welligt nader.

was, ging het jaar (1629) voorbij in onderhandelingen over de vervulling der leerstoelen, die voor een deel nog vruchteloos bleven. Toen de onderhandeling met ALSTEDIUS (*) geene goede uitkomst beloofde en zich ook in de beroeping van SCHICKHARDUS, (die zich in April wel in *professione juris* had aanbevolen, maar tevens verzocht, niet met de Philosophia practica bezwaard te worden), moeijelijkheden opdeden, werd REVIUS, op voorstel van den Schoolraad, naar Holland afgevaardigd, „om te ondersoecken of men ergens een goet Philosophum soude moghen bekomen." Aan het einde des jaars waren alleen SCHICKHARDUS, SCANDERUS en GUTBER-

(*) Omtrent die onderhandelingen met JO. HENR. ALSTEDIUS teekenen wij aan, dat hij den 25 Maart 1629 schriftelijk getenteerd werd, of hij professor in de Philosophie wilde zijn. Zijn antwoord was, dat hij aan den Prince van Transsylvanie verbonden was en twijfelde, of hij *salvum conductum* van den Keizer zoude kunnen verkrijgen, dat hij overigens wel genegen was, de conditie aan te nemen, doch nader bescheid zou geven. Dit nader bescheid was de weigering van het professoraat in de Philosophie buiten de Theologie, waarop hij den 20 Julij ook voor de Theologie en SCHICKHARDUS voor de Instituten en Pandecten werd beroepen. Den 31 Aug. zoude aan ALSTEDIUS geschreven worden over zijn gevoelen *de mille annis apocalypticis*, en sedert verneemt men niets van hem, dan dat den 15 Dec. CRUCIGER op dezelfde voorwaarden als hij, in de Theologie en Hebr. taal beroepen werd. Toen deze den 4 Febr. 1630 bedankte, werd NIC. VEDELIUS, professor in de Philosophie en Fransch predikant te Genève, beroepen, die eerst in Aug. kwam, na alvorens den doctoralen graad te Basel te hebben verkregen.

LETH (*) voor de school gewonnen. Een brief van CONRADUS MATTHAEUS, waarbij hij zich als professor Medicinae aanbood (in Febr. 1630), werd tot beter gelegenheid in advies gehouden.

Het programma, door REVIUS op last en in naam van den Schoolraad opgesteld, werd den 5den Jan. 1630 goedgekeurd, en vervolgens in verschillende plaatsen aangeplakt. De *publicus actus inaugurationis* werd nu den 16den Febr. gehouden *in auditorio philosophico*, in tegenwoordigheid van den Achtb. Magistraat, den Schoolraad en andere toehoorders. Na de voorlezing der leges sprak GUTBERLETH *de usu Gymnasiorum publicorum* en SCANDERUS *in laudem Philosophiae*.

In het *Album* werden den 20sten de drie eerste studenten ingeschreven, die op den dag van de opening der lessen, den 23sten, door twee gevolgd werden. Hun aantal groeide niet snel, maar gestadig aan. Weldra mogt men vruchten van het onderwijs zien in eene *disputatio philosophica*, *praeside* SCANDERO, den 26stenMei

---

(1) HENR. GUTBERLETH was in 1619 van Hamm tot Rector der Latijnsche Scholen te Deventer beroepen, en den 12 Oct. geinaugureerd, waarbij hem *sceptra regiminis scholastici*, d. i. *de roede en handplacke*, werden overgeleverd. Zijne aanstelling tot professor Philosophiae, om Logica en Ethica te doceren, door den Magistraat is van 30 Oct. 1629, doch den 15 Febr. daaraanvolgende werd deze beroeping eerst in den Schoolraad ingebragt en geapprobeerd. Hij behield beide bedieningen tot 1635, toen hij om zijne zwakheid van het rectoraat ontslagen werd, doch weldra stierf.

gehouden door Wolter van der Beeck, van Deventer.

De *leges*, boven vermeld, waren 1° voor de bestuurderen van het *Gymnas. illustre*, 2° voor de studenten. Terwijl de eigenlijke magt bij den Magistraat bleef, werd daarbij het beheer over het Gymnasium opgedragen aan den *Schoolraad (senatus scholasticus)*, zamengesteld uit acht leden: 2 raadsleden, 2 predikanten, 2 uit de gemeente en 2 professoren, van welke jaarlijks vier aftraden en door anderen vervangen werden. Vóór de inwijding had het collegie van denzelfden naam den Achtb. Magistraat het *Lammen-clooster* aanbevolen, tot het inrigten van twee auditoria. Ik vind dan ook van een *philosophicum* en van een *theologicum* melding gemaakt; in later tijd daarenboven van een *klein* of *juridisch*, in 't welk aan de linkerhand van den ingang *onder de glazen* een *Theatrum anatomicum* werd ingerigt, ten gebruike van Joan Wijngaerd, in 1771 tot Lector Anat., Chirurg. en Art. Obst. benoemd, bij zijne openlijke voorlezingen. Voor de professoren werd in Jan. 1631, op aanvraag van den Schoolraad, eene plaats in het *Gymnasium* ingeruimd, waar de *barbiers* (wondheelers) gewoon geweest waren hunne bijeenkomsten te houden. Het ontwerp van een *sigillum*, *een arent met een boeck in de eene klauwe*, *hebbende dese opschrift:* „*Renovabitur*" werd insgelijks door den Schoolraad voorgesteld. Door den Raad toegestaan zijnde, werd het besteed aan Claes Halewech. Toen

men later verzocht, dat nog een tweede mogt gemaakt worden, terwijl het bestaande den Rector Magn. dienen zou, verstond de Magistraat, dat het zegel bij den Rector M. zou berusten, en dat men met één zegel zich wel kon behelpen, dewijl ook de stad zelve niet meer dan één zegel gebruikte. Verschillende maatregelen werden verder beraamd, die in het belang van het Gymnasium werken konden. Zoo werd bij den Raad ernstig en herhaaldelijk aangedrongen op de instelling eener *communiteit* of *burse*, terwijl men inmiddels naar de wetten en ordonnantiën, daaromtrent te Herborn, Franeker en Groningen bestaande, vernam, en ook onderzoek deed naar de fundatiën der *Bursa Cusana*, enz. Verder werd verzocht, dat toch afdoende maatregelen mogten genomen worden, om eene *publica mensa* voor studenten tot stand te doen komen.

Men schijnt lang met het oprigten van eene Burse, zoo als die gewenscht werd, te hebben gewacht. Iets van dien aard moet reeds in 1648 bestaan hebben, want den 24sten Oct. van dat jaar wordt, in de handelingen van den Schoolraad, gemeld, dat op het request van Conrector WULLEN, als regent der Burse, bij denzelven vernomen zoude worden, wanneer het best gelegen was, dat, de Bursani bij elkander zijnde, de Curatoren dáár konden komen, om de wetten voor te lezen en aan te zeggen, dat zij zich naar deze zouden regelen, op verbeurte van hun beneficie, hetwelk den 7den Dec. geschiedde. Ook vindt

men telkens vacante plaatsen in de Burse aan studenten toegewezen. Vervolgens hebben Scholarchen, ingevolge resolutie van Schepenen en Raad van den 25sten Aug. 1662, den 5den Nov. gebesoigneerd, hoe en op wat wijze men alhier eene publieke Burse in conformité van andere academiën en hooge scholen zoude kunnen constituëren. — Den 26sten Jan. 1663 verscheen Conrector WULLEN in de vergadering, en het project tot de te maken publieke Burse werd hem bekend gemaakt, met overgifte tevens van de *leges* van verscheidene naburige academiën, om daarop zijne consideratien te verstaan. Eerst den 12den Nov. 1664 werden gelezen de *leges* der aanstaande publieke Burse en gearresteerd, dat dezelve op approbatie van Schepenen en Raad zouden gedrukt worden. Men bepaalde het volgende: „dat de potten en ketels gelijk voor dezen *ex publico* betaald zullen worden; dat de borsten hunne eigene servetten zullen moeten hebben, die zullen laten wasschen en na het eten zelve opvouwen; dat alle alumnen, in of buiten de Burse tegenwoordig zijnde, die 100 c. g. genieten, of zoo veel men aan de toekomende Bursanen heeft toegelegd, aan bijzondere tafels zullen eten in de Burse, zonder eenig geld te trekken of in de Burse te slapen; dat degenen, die nog geene publici en alreeds in de Burse den kost genieten, aan andere tafels zullen gecontinueerd worden, tot dat ze ad publicas lectiones gepromoveerd zullen zijn; dat de dispensator van de dagelijksche spijze eene

memorie maken en den Schoolraad overgeven zal, om geexamineerd te worden; dat op één ton biers van inlandsche molt $2\frac{1}{2}$ schepel en van Oostersch molt $\frac{1}{2}$ mudde gedaan zal worden; dat zoo veel biers voor de borsten zal worden getapt, als hun zal lusten over maaltijd; dat niet buiten tijds zal worden geschonken; dat 's morgens een ontbijt zal worden gezet voor degenen, die zulks zullen komen nemen." — Het oprigten van deze Burse, waarvan de bepalingen door Schepenen en Raad geapprobeerd werden, werd alom door de couranten bekend gemaakt. Bij de invasie der Munsterschen in 1672 werd aan alle studenten in de Burse aangezegd, dat zij zich bij deze deplorabele tijdsgelegenheid naar hunne ouders konden begeven. — Den 14den Febr. 1682 werd naar het gedrag der Bursanen (10 worden met name genoemd) bij den Conrector Ortwinus onderzoek gedaan, als ook naar zijn advies aangaande het dissolveren of conserveren van de Burse. Zijn antwoord was: „dat, dewijl dagelijks niet omging dan alle losheid en ongebondenheid in vloeken, spelen, tabak rooken en anders, Schepenen en Raad ten meesten profijt van de Stad en de Burse, ook in hoop van betere progressen in de studiën, nalating van voors. fauten, zoo als door de dagelijksche bijeenwoning ligtelijk door den een of anderen worden aangeleerd en nagevolgd, zijns dunkens best zouden doen in het dissolveren van de Burse." De Schrijver van den *Tegenw. Staat van Overijssel*

(IIIe d. 1e st. bl. 224) meldt het magistraatsbesluit van den 20sten Febr. en 4den Maart, tot vernietiging der Cusaansche en Boedekeriaansche Bursen. De eerstgenoemde, in de Bursesteeg, heette aldus naar den Kardinaal CUSA, die reeds in het jaar 1469 eene som aan de Stad vermaakt had, om uit de renten eenige jongelingen in eene Burse te onderhouden. Het huis van BOEDEKER, in de Assenstraat schuins over de Bursesteeg, was, terstond nadat de regering in het bezit er van gekomen was, ook gebruikt om eenige jonge lieden te onderhouden; doch dit huis was in 1637 reeds verkocht. — Na de vernietiging in 1682 gaf men aan de studenten weder *stipendia*. Den 14den Nov. 1703 vindt men het advies van den Schoolraad, dat de Burse voor als nog niet wederom, als voor dezen, behoorde te worden opgerigt.

In 't algemeen had de Schoolraad zoowel toezigt op en gezag over het onderwijs en de akademische handelingen, als hij den studenten regelen van gedrag en studie voorschreef, en over hen tucht oefende. Den drukker SEB. WERMBOUTS had hij gelast, niets van hen, die het Gymnasium bedienden, leden of suppoosten er van waren, te drukken zonder zijn consent; zelfs had hij den Achtb. Raad verzocht, eene akte te verleenen, dat niets mogt gedrukt worden in de stad, wat niet bij den Schoolraad gevisiteerd was, uitgezonderd hetgeen bij den Raad zelf, of bij Classis of Synode mogt gevisiteerd zijn. De

oratiën van GUTBERLETH en SCANDERUS mogten dan ook eerst, nadat zij geëxamineerd en eenige aanmerkingen er op gemaakt waren, gedrukt worden.

De zamenstelling zoowel, als de functiën van den Schoolraad, werden gewijzigd door een besluit van Schepenen en Raad van 23sten Dec. 1630, waarbij het Rectoraat ingesteld, en deze bepaling gemaakt werd: *Die samptlicke Professores sullen die bij Schepen en Raedt verordenten schoolraedt geadjungeert worden, in den schoolraedt compareren, ende gelijcke stemmen met die andere scholarchen hebben, ende met malcanderen het beste so wel van die Hoghe als Triviale, ende Duijtsche, ook Francoijsche scholen helpen soecken ende bevorderen.* Deze combinatie duurde niet lang; na eenige jaren vindt men ook geene predikanten meer in den Schoolraad, maar deze bestond slechts uit twee leden van den Magistraat, en twee van de Gezworene Gemeente. De Schoolraad, ook Scholarchen en Curatoren geheeten, hield zich bezig met het voordragen van alumni, van den Rector magnificus, van de professoren bij vacaturen, enz. en bijzonder met het opzigt over Latijnsche, Fransche en Duitsche Scholen.

Tot *Rector Magnificus* werd bij gezegd besluit voor 't eerst benoemd NICOLAUS VEDELIUS, Prof. Theol. et Ling. Hebr. *om zijn ampt tot Octava Petri* 1632 *te vertreden.* Volgens de eerste instelling moesten de professoren elkander in het Rectoraat van jaar tot jaar

opvolgen, *na die ordre ende digniteijt eenes iederen Faculteijts, mits dan noch, dat t' elcker reijse op dagh voorss. die aangaende Rector Magn. bij Schepen ende Raedt geconfirmeert* wierd. In 1635 werd de tijd voor de *introductio Rectoris Magn.* gesteld na den aanvang der lessen. Van 1638 af werden de Rectoren voor twee, later voor drie jaren benoemd. Lang was het gebruikelijk, dat zij hunne waardigheid met eene redevoering aanvaardden, en soms ook weder op gelijke wijze neêrlegden; eerst met het begin dezer eeuw schijnt de tegenwoordige gewoonte bepaald aangenomen te zijn. Den Rector was opgedragen, de aankomende studenten in te schrijven en aan de vertrekkenden, met voorkennis van de professoren, wier lessen zij gehoord hadden, testimonia uit te reiken; verder moest hij *goede opsicht*, dus luidt het Besluit, *op die studenten hebben, op die excessen ende gemeene dagelixs voorvallende swaricheijden sich inquireren, deselve, als oock die questien tusschen die studiosos vallende, (indien hij 't selve nodigh vindt) ten overstaen ende met raedt der anderen Professorum slechten ende decideren, die studiosos incarcereren, en* hij mogt hen *na gelegentheijt, doch niet sonder kennisse en toestemminge des schoolraedts relegeren.* Zaken van meer gewigt werden voor den Schoolraad gebragt en dáár beslist, ten ware Schepen en Raad ze zelf wilden behandelen.

De *Professoren* vertegenwoordigden facul-

teiten, maar stonden overigens op zich zelve; ofschoon toch dikwijls van *ordo* en later van *celebre collegium* gesproken werd, was dit geen erkend ligchaam, geen eigenlijke *senatus*. Gezamenlijk hadden zij echter verpligtingen en privilegien. *Theses*, daarbij gevoegde *dedicatien* en *carmina*, mogten niet gedrukt worden, vóór zij door de professoren *gesamentlick gerevideert* waren, die *darop well nerstichlick* moesten *letten*, *dat niet tegens die waerheijt der Godtlicken Leere*, *tegens die authoriteijt des Achtbaeren Magistraets*, *tegens die Leges Gymnasii*, *ofte nodige Eendracht noch tegens bonos mores gestatueerd* wierde. Overigens werd tot het houden van disputatien nog consent van den Rector Magn. vereischt. Die regten werden zorgvuldig bewaakt. Onder het Rectoraat van J. F. GRONOVIUS in 1654 *was aan de kerckdeure gecleeft gesien een gepresumeerde Disputatio Iuridica Praeside* J. J. U. D. *et Respondente* W *(ilhelmo)* M *(arienburgh) studioso*, *geimmatriculeert synde*, *sonder kennisse Rectoris Magnifici et Professorum*. Men besloot den student daarover te berispen en hem een decreet te overhandigen, waarbij Rector Magn. en Proff. verklaarden, dat hij zich had te buiten gegaan en hem verboden *wel expresselijck bij peene*, *staende tot haerer arbitrage*, zich tot zulke dingen te laten gebruiken, strijdig met het verschuldigd respect en met de wetten. Zoodanig dispuut, van wien ook, zouden zij niet toelaten, maar de deuren der auditoria gesloten houden, tot

dat zij in hun regt zouden gekend en voor de *gedaene versmaetheijt en infractie van haere privilegien* voldoening zoude gegeven zijn. Inmiddels werd echter de Rector Magn. op het raadhuis ontboden, waar de Magistraat hem te kennen gaf, het dispuut toegestaan te hebben, niet twijfelende aan zijn consent; doch, zich verontschuldigende over het gebeurde, nog uit naam van den Praeses zijne toestemming verzocht. De theses werden nu herdrukt en daarvoor geplaatst: *Permissu Rectoris Magnifici.* Eene andere maal had JOANNES LYSERUS, Luthersch predikant, mede eene *disputatio publica* aangekondigd en op den titel geplaatst *consentiente Amplissimo professorum ordine.* De professoren waren niet gekend en het had dan nog moeten zijn *consensu et auctoritate Rectoris Magn.* CUPER, die Rector was, wilde op het voorbeeld van GRONOVIUS *het Academie sluijten.* Met voorbehoud van 's Rectors regt en zonder eenige consequentie meenden Curatoren en Magistraat echter, dat iets moest toegegeven worden en het dispuut vergund. LYSERUS verontschuldigde zich nogthans bij den Magistraat met het niet kennen van het gebruik en vroeg speciaal consent van den Rector Magn.

De professoren werden door den Magistraat beroepen, op voordragt van den Schoolraad. Onder een afschrift van den beroepsbrief van GUTBERLETH, met andere in het archief van professoren bewaard, staat aangeteekend: *dit beroep is van den Schoolraedt geapprobeert*

en ter hant gesteld; hier uit kan intusschen geen gevolg getrokken worden omtrent de vormen, die gemeenlijk in acht werden genomen. Bij de leges en de akten van beroep waren eenige verordeningen gesteld, waarnaar de professoren zich te gedragen hadden. Gelijk in de zamenstelling van den Schoolraad en in hetgeen van de instelling der school bekend is, zorg voor regtzinnigheid doorstraalt, stond ook in die verordeningen de godsdienstleer op den voorgrond. Professoren moesten niet alleen belijders, maar ook verdedigers van de *Gereformeerde Religie* zijn, tegenstaan en helpen weeren wat door de Synodale uitspraken van 1619 als dwaling was veroordeeld. Hiertoe moesten zij zich door onderteekening eener *Acte van eendracht ende suiverheit in de Leere* uitdrukkelijk verbinden, op straffe van, daartegen handelende, *ipso facto* in hunnen dienst geschorst te zijn. Verder waren zij gehouden te doceren *nae ordre ende goetvinden* des Schoolraads. En wanneer deze zich niet enkel tot het uitwendige, tot de regeling van het onderwijs, in den gewonen zin, bepaalde, maar zijne bemoeijingen uitstrekte tot den inhoud, daarvoor voorschriften gaf en daarover oordeel velde, handelde hij in den geest, die het geheel bestuurde. De volgende algemeene bepalingen waren gesteld. Elk vak moest in een' tweejarigen cursus worden afgehandeld. Woensdag en zaturdag waren voor disputeer-oefeningen, de overige dagen voor publieke lessen bestemd.

Professoren moesten voor den vuist spreken, mogten alleen over moeijelijke zaken lezen, niet dicteren. *Auctores principes* moesten in openlijke lessen gelezen, handboeken in beslotene behandeld worden. Alleen peripatetische wijsbegeerte werd toegelaten. De *textus Aristotelis* moest van den katheder verklaard worden. Dit laatste werd door den Schoolraad al spoedig in zooverre gewijzigd, dat den professoren vergund werd uit *Logica*, *Physica* en *Metaphysica* van *Aristoteles* een systema te stellen, *also textus Aristotelis te wijtlopich* was. Aan de zaak echter werd de hand gehouden en de bevoorregte philosophie beschermde men met der daad. *D. Rector* (GUTBERLETH) had, in 1630, zonder voorkennis van den Schoolraad *theses* doen drukken. Daarover werd hij vooreerst vermaand, op grond van het besluit van den Magistraat, en dan bepaaldelijk onderhouden over een *corollarium de perfectione Logicae Rameae et imperfectione organi Aristotelis*, wat hij als strijdig met de 9 wet van het Gymnasium moest laten vallen (*). Hij schijnt zich hiertegen verzet te hebben, want later werd opgeteekend, dat de Schoolraad bij zijn besluit bleef. — Omtrent de verdeeling der lessen en het geven van buitengewone moest ook worden overeengeko-

---

(*) Ook werd hem voorgehouden, dat hij bij het examen eenige woorden gebruikt had, strekkende tot inplanting van de opinie van Piscator *de obedientia passiva*.

men; buiten weten en zonder toestemming der ambtgenooten mogt men niet gaan buiten de vakken, waarvoor men geroepen was. Schoock, Prof. Histor. et Eloq., begon niettemin een *collegium politicum* te geven zonder de vereischte kennisgeving aan zijn' collega van Isendoorn en tegen diens wil. De Schoolraad begreep, dat het collegie moest gesloten worden; op voorspraak der andere professoren werd echter aan Schoock nog vergund, gedurende een bepaalden tijd er mede voort te gaan, mits hij beloofde, zich voortaan van alle andere philosophische collegiën te onthouden. In 1645 maakten de professoren onderling nog deze bepalingen van orde: *Niemant van de Professoren sal vermoogen private collegia te houden, op sulcken tijdt, en sulcke wijze, als publice wort gelesen, ofte gedisputeert, by poene van* 6 *ksgl., die ad fiscum sullen betaelt worden*, en *tot behoudenis van goede vrientschap sullen de Professoren in publicis disputationibus een den anderen niet opponeren, ten waer sulx nae gelegenheijt van saecken op beijdersijts believen mochte gebeuren.*

Omtrent de bezoldiging der professoren bestond geene algemeene en vaste bepaling; de traktementen waren ongelijk en werden naar personen en omstandigheden geregeld. Aan Schickhardus en Scanderus werd toegezegd *voor ghetrouwen dienst jaerlicks en alle jaer op Kersmisse voor gage te genieten* 600 Car. gl. en vrije woning of 100 Car. gl. daar voor naar

verkiezing; terwijl aan MATHIAS PASOR, Professor te Groningen, het professoraat in Philosophie en Hebreeuwsche taal was aangeboden geweest tegen 800 Car. gl., vrije woning en 25 Ggl.; GUTBERLETH en VEDELIUS daarentegen moesten doceren voor *seecker tractament onderling overcoomen* of *bij verslotene brieven toegeschreeven.* Bij volgende beroepingen werden de traktementen verhoogd; zoo werd in 1637 JOHANNES CHRISTENIUS beroepen op 700 Car. gl. à 20 st. boven vrije huishuur, en in 1639 HENRICUS à DIEST op 900 Car. gl. benevens vrije woning en 35 Car. gl. *voor brandt.* — Of er op hoogen leeftijd pensioen toegelegd is, blijkt uit de aanteekeningen niet regtstreeks, wel dat *venia aetatis* verleend is (met name aan OFFERHAUS in 1753). — Bij het bovengen. besluit van 1630 waren den professoren *seeckere beneficien en praeeminentien* toegestaan; boven noemde ik daarvan reeds het medebestuur in zaken, het Illustre Gymnasium rakende en het gezag over studenten. Daarenboven werden zij ter eerste instantie niet voor de *lage* maar voor de *hooge* regtbank getrokken (even als de ingeschreven studenten); en eindelijk werd hun en hunne kinderen het volle burgerregt geschonken.

Die aan het Gymnasium wilden studeren waren verpligt, zich te laten inschrijven. Ingevolge de eerste bepalingen moesten zij 's woensdags voor den Schoolraad verschijnen, testimonia van gedrag en vorderingen vertoonen, gehoorzaamheid aan de wetten beloven en zich

bij den *scriba senatus scholastici* laten immatriculeren. Die het vermogen hadden en daartoe genegen waren, bedachten dan ook de armen. — Bij de benoeming van een' Rector ging het regt van inschrijven op dezen over. Die zich in de stad als studenten gedroegen en zich niet lieten inschrijven, werden voor den Rector geciteerd en daartoe *gehouden.* Uit de wetten van het Gymnasium zou men opmaken, dat geene anderen, dan tot de Gereformeerde kerk behoorenden, werden toegelaten, en dat dus ook bij de inschrijving daarvan een bewijs gevorderd werd. Die opvatting zou echter te streng zijn en 't voorschrift bij die wetten gegeven, kan wel niet meer zijn dan een eisch aan Gereformeerden gedaan. Welke voorwaarden overigens voor de inschrijving gesteld waren, is mij niet duidelijk geworden; alleen heb ik gevonden, dat de leerlingen der Latijnsche School eerst na promotie in het album der studenten konden worden ingeschreven. De *Rector ludi* bragt dan ook bezwaren in tegen de inschrijving van twee zijner voormalige discipelen, die, in de promotie voorbij gegaan zijnde, de school verlaten, zich te Harderwijk hadden laten inschrijven en van dáár overgekomen waren. De Harderwijksche inschrijving bleef echter geëerbiedigd, nadat GRONOVIUS ijverig den *Rector ludi* had bestreden. — Van bepalingen omtrent studie en studietijd is weinig opgeteekend. Studenten, die uit de *classes (scholae trivialis)* gepromoveerd waren, moes-

ten ten minsten twee jaren philosophie beoefenen. Die *lectiones publicas* hoorden, werden twee malen 's jaars voor den Schoolraad geexamineerd, en daarenboven waren de *alumni* verpligt de *dictata calamo te excipieren* en elke maand aan hunne professoren te toonen. Bij dit laatste kunnen geene eigenlijke dictaten bedoeld geweest zijn, daar die, bij de wetten verboden, eerst later in zwang kunnen gekomen zijn. Het houden van disputatien en 't reciteren van oratiën werd aangemoedigd. De Schoolraad had daartoe gezorgd, dat theses en wat tot bekendmaking vereischt werd, kosteloos kon worden gedrukt. Bij de publieke disputatien stond het niemand vrij, met gedekt hoofd te opponeren, dan alleen gegraduëerde personen, of *die andersins in staet ende honorable Ambten gestelt waren*, *tot discretie van den Praeses*.

Behalve de algemeene voorschriften in de wetten werden nu en dan door den Magistraat, in overleg met, of op voorstel van Schoolraad of van Rector Magnificus en professoren, bij bijzondere resolutien maatregelen van tucht verordend en tegen overtredingen straffen bedreigd. Die verordeningen geraakten echter telkens van lieverlede in onbruik, of werden voorbij gezien. Wanneer dan ongeregeldheden en misbruik van 't studentenprivilegie een middel van bedwang noodig maakten, werden ze weer opgehaald en in 't geheugen geroepen. Veelal klonken ze streng; doch na overtreding bleef 't meest bij

waarschuwing en bedreiging; in principe gold het wel niet, maar facto toch mogt een student iets meer dan een ander. Er zijn intusschen ook voorbeelden genoeg van toepassing der strafbepalingen. Rustig schijnt het in de eerste jaren onder de studenten niet geweest te zijn; zij gaven aanleiding tot vrij wat klagten en de verpligte belofte van gehoorzaamheid en respect, bij handtasting gegeven, kon niet beletten, dat het gezag werd miskend en getrotseerd. — Tegen het verbod der *leges* in, was eene *studententeer* gebruikelijk geworden, zoodat Schepen en Raad in ongeregeldheden, *ter occasie van de studententeer* voorgevallen, aanleiding vonden, bij Besl. van 4[den] Mei 1707 de *teer* te verbieden, ten einde al het daaruit voortspruitende ongemak enz. voor te komen, en te verstaan, dat aankomende studenten voor hunne intrede niets zouden behoeven of vermogen te geven, of te betalen. Hoe lang dit werkte kan hiernaar worden afgemeten, dat in 1729 een besluit tegen het ontgroenen genomen werd, waarbij aan het collegie van studenten de verkiezing van eenen praeses en van assessoren *uit of in den haren*, gelijk gebruikelijk was, verboden en zoowel op het vragen, als op het geven van het minste geld van of door de aankomenden eene boete van *twintig Goltguldens* gesteld werd. — In 't algemeen werd op bijeenkomsten van studenten en vereenigingen tot eenig bepaald doel, toezigt gehouden en men zocht alles te beletten, wat tot feestviering en uitspatting leiden kon.

Eenige studenten hadden 't voornemen (1631) eene *comoediam te ageren.* De Schoolraad, er van verwittigd, hield dit voor eene zaak, waaruit ergernis kon ontstaan en besloot, dat de Rector onderzoek doen zoude, opdat het mogt worden belet. Van den Magistraat werd daarop de toezegging verkregen, dat door de studenten geene comoedie zou gespeeld worden zonder voorkennis van Rector en professoren (*). In 't zelfde jaar had de Schoolraad ook reeds besloten, dat het *zuipen*, inzonderheid wanneer gedisputeerd was, zoude afgeschaft worden. Zoo vind ik nog een besluit van professoren vermeld van 1759, strekkende, om hunne studenten te onderhouden over *een groot geselschap onder de meeste studenten gehouden*, *welk dikwils tot buitensporigheeden in drinken en speelen uitliep*, en hen tot *redres* daartegen te waarschuwen en te vermanen. Eene der verordeningen, wier handhaving 't meest bezwaar gaf, was die het dragen van rappieren verbood. Een student, MELCHIOR FABIUS, was aangeklaagd wegens gevecht des nachts op de straat gepleegd. Voor den Schoolraad verschenen, gaf hij te kennen, dat een genoemd VAN LAER hem op de straat geweld had aangedaan en dat hij noodweer had moeten doen. Na on-

---

(*) In 1671 stond de Magistraat het spelen van comedien toe, waartegen de kerkeraad opkwam, hetgeen aanleiding gaf tot eenige tractaatjes. Hiervan is verslag gegeven in den *Alm.* van 1840 bl. 189—202.

dervraging van de aangewezen getuigen bij den Schoolraad en den Magistraat, werd FABIUS vermaand zich stil te houden, en zich voor dronkenschap te wachten. Ten gevolge van dit voorval werd door den Magistraat het advies van scholarchen en professoren gevraagd omtrent het dragen van rappieren, 't welk bij sommige studenten gebruikelijk was. Het luidde in dier voege, dat de Raad verzocht werd, te willen doen publiceren, dat niemand na 9 ure 's avonds zich met geweer op de straat mogt bevinden, behalve de wacht, opdat alle *grassationes* en ongelukken zouden voorgekomen worden. De Magistraat gelastte dan ook, den studenten te weten te doen en ernstig te vermanen, dat niemand bij dage noch bij nachte met het geweer verschijnen, noch veel minder na 9 ure des avonds zonder lantaarn zich op de straat mogt laten vinden, aangezien de Magistraat bevolen had alle *contraventeurs* aan te houden, op het raadhuis te brengen en daar te bewaren, opdat zij den volgenden dag van hunne handelingen rekenschap geven zouden, en naar eisch van zaken gestraft worden. Tegelijkertijd werd door den Schoolraad bij den Magistraat op de aanwijzing van een' *locus carceris voor moedwillige studenten* aangedrongen. Na verloop van weinig jaren werd het verbod van zijdgeweer en roeren op nieuw uitgevaardigd. Vooral edellieden en vreemdelingen maakten de handhaving bezwaarlijk. Sommigen verklaarden den Rector Magn., dat zij, met an-

dere *edelluyden of jofferen* gaande, die niet af wilden leggen; een ander, dat, zijne *collegia* en *exercitia scholastica* geeindigd zijnde, hij geen student meer was en dus niemand 't vreemd moest vinden, dat hij met een' degen zou verschijnen. Of de Rector Magn. tegen zulke verklaring protesteerde en den student de magt ontzeide, om zich alzoo aan de jurisdictie van hem Rector Magn. en van professoren te onttrekken en speciaal gelastte het verbod in acht te nemen, belette niet, dat die, zoowel als anderen, halstarrig volhielden en zich bij herhaling strafbaar maakten. Citatie, beroep op den Magistraat, bedreiging moesten worden te baat genomen, om hen tot hun pligt te brengen en den Rector Magn. voldoening voor de aangedane beleediging te doen erlangen. GRONOVIUS, wien zulke gevallen verscheiden malen voorkwamen, gaf niet op, maar gebruikte elk middel van bedwang, dat hem ten dienste stond. Den eenen werd door een stadsdienaar aanzegd: *hij soude tgeweer thuijs laeten ende dij Magnificus contenteeren, offte sich terstont uijt dij statt packen.* Een ander moest den degen afleggen en bij den Magistraat in bewaring laten; terwijl een derde zich niet liet vinden en wilde vertrekken, werd zijn goed op verzoek van den Rector Magn. gearresteerd. Den volgenden dag lieten beide *dij halstarricheijt vallen*, verschenen voor den Rector om hem *satisfactie* aan te bieden, en beloofden niet te zullen wreken wat hun aangedaan was, om discipline

te onderhouden; daarop kreeg de een den degen weer, en werd het goed van den ander uit het arrest ontslagen. Tegen duël werd even zeer gewaakt; twee die 't voorgenomen hadden in 1638, ANDREAS PETRI en AUGUSTINUS CAMERARIUS, werden voor den Schoolraad geroepen, vermaand en met straf bedreigd.

Verschillende straffen werden toegepast, hetzij bij *arbitraire correctie* van den Rector, als: *boeten;* hetzij met voorkennis van Schoolraad en professoren of magistraat, als: *interdictie van de privata collegia*, *incarceratie*, *relegatie*, *verbanning van de jurisdictie der stad.* Eén had een anderen met een mes verwond en was voortvlugtig; men besloot hem te citeren *ad valvas gymnasii et templi* en, indien 't daar aangeplakte wierd afgescheurd, *ad valvas civitatis*, gedurende zes weken. Tegen gedanen eede en met handtasting gegeven belofte verzuimde hij echter *halstarrichlick den terminus comparitionis;* op verzoek van den Schoolraad daarenboven door den Magistraat zijner woonplaats tot gehoorzaamheid en *comparitie* vermaand, bleef hij niet alleen weg, maar schreef nog een *smaedelicken* en *schimpelicken* brief aan den Rector GUTBERLETH. Eenpariglijk werd nu tot zijne relegatie besloten en diensvolgens een *instrumentum relegationis ad valvas gymnasii aangeplakt.* Twee anderen, die *crimen capitale* begaan hadden, werden eerst met toestemming van den Schoolraad door den Magistraat *ingeeischt* en daarna bij *faute van*

comparitie uit der stads jurisdictie gebannen. De boete op het dragen van een degen gesteld was *een Ricksdaeler* of meer naar omstandigheden; wegens slagerijen werden *drie Keysers Guldens* betaald; daarbij kwamen de kosten van citatie aan den pedel of stadsdienaar te betalen, ten hedrage van 6 *stuijvers.* De pedel was met de *incarceratie* belast en ontving daarvoor van den delinquent 12 *stuijvers*, of meer *tot arbitragie* van den Rector Magn. Daar Mr Berent de pedel zwarigheid maakte om de studenten te incarcereren, werd de Magistraat geraadpleegd, of men in zijne plaats niet eenen anderen geliefde aan te stellen (1633). Behalve wegens citatie enz. ontving de pedel (volg. Besl. der Proff. v. 1648) *ordinaris alle* 6 *maenden van een eijgelijck student* 6 *stuijver*, *van den eerst geimmatriculeerden* 12 *stuijver*, van een *respondens* voor het rondbrengen van theses en voor het oppassen bij de disputatie 2 *schellingen*, van hem, die eene oratie reciteerde 2 *schellingen.*

BIJLAGEN.

I.

Leges Illustris Gymnasii Daventriensis

Pro Gymnasii Moderatoribus.

1. *Regimen hujus Gymnasii et tuendarum legum sub Amplissimi Magistratus auctoritate penes Senatum scholasticum esto.*

2. *Eum duo Consules, totidem Ecclesiae ministri, e Tribunis item plebis ac Professoribus bini constituunto.*

3. *Biennio hoc munus gerunto, quotannis ex semisce aliis functione abeuntibus, alii succedunto.*

4. *Professores ab Amplissimo Magistratu rite vocati munera sua obeunto.*

5. *Verè reformatae Religionis non modo asseclae sed et defensores sunto, idque manus suae signo testatum faciunto.*

6. *Studiosis doctrina, auctoritate, exemplo praelucento. Lectiones aliasve officii sui partes citra gravem causam ne intermittento.*

7. *Auctores principes publicè praelegunto, compendia privatis collegiis reservanto, perpetua oratione utuntor, ad calamum, nisi in arduis causis, ne dictanto.*

8. *Praelectionum in sua quisque facultate curriculum bienni spatio ad summum absolvito.*

9. *Sola Philosophia peripatetica obtineto. Textus Aristotelis in cathedra explicator.*

10. *Diebus Mercurii et Saturni disputationum exercitia, reliquis publicae lectiones habentor.*

11. *Quotannis sex septimanae ab actibus publicis feriatae (sunto), eae cum canicularibus diebus initium capiunto.*

Pro studiosis.

1. *Qui in hoc illustri Gymnasio studiis operam dare desiderant, hisce legibus se subjiciunto.*

2. *Apud Senatum scholasticum nomina sua profitentor, vitae et profectus sui testimonia exhibento, obedientiam ac fidem stipulata manu pollicentor.*

3. *Deum colunto, Magistratum, Ministros Ecclesiae, Senatum scholasticum, Professores venerantor.*

4. *Doctrinae reformatae puritati, syncerè, integrè et constanter inhaerento, sacras conciones reverenter frequentanto.*

5. *Lectiones publicas diligenter adeunto, studiis gnaviter incumbunto.*

6. *Seditionibus nec duces se nec socios praebento. Si quid in fraudem Gymnasii agitari resciverint, ad Senatum scholasticum deferunto.*

7. *Provocationibus, praeliis, nocturnis grassationibus abstinento.*

8. *Sumptibus, sive adventus sive discessus, sive alio quovis nomine commilitones ne gravanto.*

9. *Consortia suspecta, helluationes, aleam,*

libidinem, injuriam, ac reliqua vitae et studiorum venena cavento.

10. *Injussu Senatus scholastici qua publice, qua privatim docendi munus ne usurpanto.*

11. *Qui adversus hasce leges peccarit, pro delicti gravitate de Senatus scholastici sententia punitor.*

12. *Quae eis non fuerint comprehensa ea eiusdem Senatus scholastici aequitati ac prudentiae commissa sunto.*

13. *Jura addendi, minuendi, mutandi, explicandi, pro qualitate causarum et temporum, Ampl. Magistratui reservanda sunto.*

II.

Copia ex Libro Resolutionum Civitatis Daventriensis. Jovis 23 Decembris 1630. Coss. Rouse, Scholier.

Also Schepen ende Raedt tot voortplantinghe van de Jongge Jeugt, ende ten dienste van dese *Republicque*, met grote moeijten ende kosten opgericht ende aengestelt hebben een *Illustre Gymnasium* binnen dese stadt, d' welck bereets synen anvanck genomen heeft, ende door Godes genade van daghe tot daghe verhoopt wordt te sullen vermeerderen ende verbeteren: Om het welcke voor so veel mogelick voort te setten, hebben Schepen ende Raedt seeckere *beneficien* ende *praeeminentien* den *Professoribus*, alsmede den *Studiosis* verleent ende grootgunstelick toegestaen, gelijck sy verleenen ende toestaen mits desen, ende goetgevonden te statueren ende te ordinieren so volgt.

1. Inden eersten sullen die samptlicke *Professores* voor haer ende haere kinderen, met het volle Burger-recht deser stadt *ex speciali gratia* versien worden, gelijck deselve darmede versien worden mits desen, doende den Burgereedt daartoe staande.

2. Die *Professores* sullen ter eerster Instantie, niet voor die Lage, maer voor die Hoge Bancke in rechte getrocken worden, Gelijck mede alle *Studiosi* alhier geimmatriculiert zijnde, hetzelve *privilegium* sullen hebben te genieten."

In later tijd schijnt over de interpretatie van het privilegie verschil ontstaan te zijn. In 1785 werd door de professoren, bij adres aan Schepen en Raad, verzocht: dat zij mogten verstaan, dat het volle burgerregt, aan de toenmalige professoren bij hun beroep verleend en aan de toekomende nog te verleenen, volgens de oorspronkelijke inrigting van het Gymnasium, zoude gehouden worden, mede aan hunne kinderen elders geboren, doch met hun huisgezin herwaarts overgebragt, te competeren. Voor eene ruime interpretatie beriepen zij zich op de beweegreden bij het verleenen van het privilegie, het belang namelijk van het Gymnasium, 't welk dien ruimeren zin eischte, terwijl daarbij ook niemand geschaad werd en 't geen privilegie heeten mogt, indien slechts werd verleend, wat den kinderen van alle burgers toekwam. Welke beschikking op dat adres genomen is, blijkt niet; maar 't is genoeg bekend dat het oude privilegie, facto althans, geheel en al heeft opgehouden.

IIII.

„ *Copia vocationis M. Davidis Scanderi.*

Wy Burgermeisteren, Schepenen ende Raet der stat Deventer tuijghen openbaer, certificeerende voor de gherechte waerheit, in ende vermits deesen, alsoo wij met de hulp Ghodes voorghenoomen hebben, tot vorderinghe (in andere staat „ bevorderinghe ende voortplantinghe") van de jonghe jeucht, binnen deese stat aen te stellen ende op te richten een illustre gymnasium, daertoe van nooden sijn ghodsalighe, gheleerde, ende in verscheiden faculteiten ervarene vrome mannen, dat wij, nae rijpe deliberatie, bericht zijnde van de goede qualiteiten, oock leeven ende wandel des Heeren Davidis Scanderi, Magistri artium, op recommandatie ende voorstel onses Schoolraets, denselven Heere Scanderum onder anderen gheeligeert ende ghekoozen hebben tot eenen Professorem Philosophiae, ende tot dien einde goet gevonden, dese beroepinghe door onsen Schoolraet hem te doen ter handen stellen, mits dat hij gheholden sal sijn te doceeren, nae ordre ende goetvinden des Schoolraets. Ende zal de voorss. Scanderus, voor soodaenen sijnen ghetrouwen dienst jaerlicks ende alle jaer op Kersmisse (waervan aenstaende Kersmisse deeses loopenden jaers 1629, als tegens welcken tijt hij sich alhier sal instellen, aengaen wert) voor gage ghenieten de summa van ses-hondert Carolusguldens, tot twintich stuijvers het stuck, ende noch.

hondert Carolusguldens voor huijshuijr, ofte, in plaets van dien, een vrije wooninghe; het welcke in D. Scanderi optie sal staen. Sonder arch ofte list. In oirconde der waerheit hebben wij onses stats secreet Seghel onder op 't spacium deeses doen drucken. Ghegheeven in den jaere 1629 den 19 Novembris.

Onder stont.

Haexbergen Secrets."

IV.

„*Acte van eendracht ende suiverheit in de Leere.*

Wij ondergheschreeven professoren inde illustre schole tot Deventer verklaeren oprechtelick in goeder conscientie voor den Heere, met deese onderteeckeninghe, dat wij van herten ghevoelen ende ghelooven, dat alle de articulen ende stucken der leere inde confessie ende catechismus der nederlantsche ghereformeerde kercken begreepen, mitsgaeders de verclaeringhe over eenighe poincten der voorss. leere inden nationalen synode anno 1619 tot Dordrecht ghestelt, in alles met Ghods woort over een koomen. Beloven derhalven, dat wij de voorss. leere ghetrouwelick zullen voorstaen, nae eijsch van ons beroep, sonder ijet tegen deselve 't sij directelick of indirectelick te leeren, ofte te drijven. Ghelijck ook, dat wy niet alleene alle dwalinghen daer tegen strijdende ende naemelick die inde voorss. synode gecondemneert sijn, verwerpen; maar oock sullen tegenstaen ende helpen weeren. Op poene, dat wy, hier tegen doende, ipso

facto van onsen dienst sullen zijn ghesuspendeert. Aldus ghedaen in den schoolraet tot Deventer, deesen 22 Decembris a° 1629."

Het boek, waarin acta, bijzonderheden omtrent professoren enz. zijn opgeteekend, heeft aanvankelijk bij den Schoolraad berust en eerst van 1645 den professoren tot hunne bijzondere aanteekeningen gediend. De eerste aanteekeningen toch zijn van 1619 en betreffen de *Schola Latina.*

Verder wordt in dit boek van de Latijnsche school slechts enkel gewag gemaakt; met 1629 beginnen de aanteekeningen omtrent het Illustre Gymnasium. Deze zijn echter verre van volledig; van Junij 1639 tot Julij 1645 ontbreken zij geheel, en wel door dat *het Boeck daerin verscheijdene Resolutien ende Afscheijden der Heeren Professoren geteijkent stonden, deur eenige quaetwillige uijt de Camer der Vergaderinge was weggenomen*, zoo als onder 28sten Julij 1645 is opgeteekend, toen het *tegenwoordige Boeck bij de hant gebragt* werd. Behalve vele kleinere is er verder weder eene gaping tusschen 1703 en 59. In het archief zijn ook weinige stukken slechts van vóór 1700 voorhanden. De Handelingen van den Schoolraad daarentegen, die ook met 1619 beginnen, en alles, wat het Illustre Gymnasium, de Latijnsche, Fransche en Duitsche Scholen raakt, door elkander bevat, schijnen geheel volledig.

NAMEN

DER

SCHULTEN, AMBTMANNEN EN DROSTEN VAN ZALLAND,

MET ENKELE AANTEEKENINGEN TEN AANZIEN DER ECHTGENOOTEN EN NAASTE FAMILIEBETREKKINGEN VAN EENIGEN DERZELVER.

A° 1207. Frederik van Arnethe, volgens *v. Mierlo*, *Boek van Ambten en Commissiën* op 't Prov. Arch. van Overijssel.

1225. Otto dapifer Selandie, *Bondam* p. 341.

1230. Wenemarus Advocatus van Zalland *Racer O. G.* VII. 192.

1258. „ Henricum de Essende Scultetum suum Sallandie militem" in *Bondam's Charterboek van Gelderland* p. 531.

1292. „ Swedherum de vorste Scultetum Zallandiae en Thelonarium Campensem." Originele oorkonde in het *Kamper Archief*. De voornaam zijner echtgenoote was denkelijk Agnes, bij welke hij eenen zoon, Roderik geheeten, heeft gehad, zie het *Necrologium Lebuini in K. en W. Dev.* I. 361. Haar familie-naam

vermoedelijk van Loon. Vergelijk de stamtafel van de Dijnasten van Loon bij *Niesert Beiträge I.* 2e *Afd. p.* 378, en het charter van 1353 p. 391, 392, waarin Heijlwig van Vorst moije van Zweder van Voerst, den kleinzoon van bovengemelden Zweder, wordt genoemd. Ook had deze oudere Zweder eenen broeder, Herman geheeten, zie N° 48 der oorkonden achter het 1e Deel van *Nijhoffs Gedenkw.* Omtrent deze beide broeders heeft *Mierlo* in zijne korte hist. notulen op 't jaar 1297 aangestipt: „des dinsdaghes na Pinksteren heeft Bisschop Willem van Utrecht den twist ter neder geleyt, soo geresen was tusschen Heeren Egbert van Almelo, Hake van den Ruytenberg, Wolter en Arend van Isselmuden, ridders, Alof van Groningen, Henrik van Cuinre, Gijsbert van Bukhorst, Joan en Laurentius van Ruynen, knapen, de burgers van Deventer Zwol en Campen aan de éene zijde, en Sweer van Voerst met sijn vrienden aan de andere zijde, wordende Heer Sweer gecondemneert, voorts verclaart, dat hij, noch sijn broeder Herman, noijt Schouten in Sallant souden mogen sijn. NB. in de originele brief van soene, op t Raeth. tot Zwoll berustend, stont Zwoll vóór Campen." Ik twijfel, of dit stuk nog wel voorhanden is.

1312. „Elger van Heeckeren Schout van Salland, uijt seeckere besegelde brief opt Stadhuijs tot Zwolle berustende." *Mierlo.* Deze brief echter is even min door mij in 't Archief dier Stad gevonden.

1330. Henric van Essen, Ridder, Amptman van Salland. *Mierlo.*

1340. Geert Stellinck Schulte van Salland. *Dezelfde.*

1345. „ Wij Sweder here van Voerst Rijdder sculte in Zalland." Origineel charter in N° 260 der geinventariseerde stukken van het *Archief te Deventer*. Vijf jaren vroeger heeft *Nijhoff*, *Gedenkw.* I. LXXV, hem als Dapifer of Drost van Zutphen aangetroffen, en in N° 2 van den Cod. Diplom. van het tweede Deel van dat werk, komt hij op 28 Jan. 1344 als „ Lid van den gemeijnen Raad van Gelre en Zutphen", tijdens de minderjarigheid van Hertog Reinald III van Gelderland, voor. Men houdt hem algemeen voor eenen zoon van den straks gemelden Roderik, en kleinzoon van boven genoemden Zweder. *Van Spaen* O. I. I. 361 geeft aan Roderik, zijnen vader, Beatrix, tweede dochter van Wolter Heer van Keppel, tot echtgenoot. Zij werd vervolgens erfdochter dier Heerlijkheid, en is denkelijk in 1354 of 1355 overleden, omdat men, in de *Rek. van den Dev. Cameraar Reijnerus filius Reijneri* van 1355 s' anderen daags na St Jans onthoofding, den volgenden post aantreft „ pastoribus traducentibus ducem ghelrensem et dominum de voerst tempore exequiarum domine de keppel Daventriae factarum x s. VIII d." Die dominus de Voerst was denkelijk deze Zweder, wiens stins te Voorst in 1362 is verwoest, en die zelf tusschen 31 Aug. 1362 en 26 Febr. 1363 gestorven is. Hij had eene

Heijlwig tot echtgenoote, en bij haar zoons en dochters, zie *Nijhoff Cod. Dipl.* II. N° 124. Drie van hunne zonen, Roderik, Wolter en Johan, komen voor in het *Iudiciaal van Fr. v. Blankenheim* fol. 135. Of Angnese, dochter des Heeren van Vorst, welke, in eene oorkonde van 1381 in 't Archief van Zutphen, gezegd wordt, ten huwelijk beloofd te zijn geweest aan „Stheven des Heren oldeste soen van Wissche", wier echte kinderen, 't zij zoon of dochter, de Heerlijkheid Wisch en het huis ter Borch zouden moeten erven, eene van die zusters geweest zij, durf ik niet bepalen. Bijaldien het Archief op 't huis Keppel goed bewaard is, zou dit dienaangaande uitsluitsel kunnen geven.

1348. In den tweeden post van de *Curialitates* der *Eerste Rek. van Dev.* dominus Theodericus de Rechteren. Alsmede onder *equitatus* in vigilia Jacobi (24 Julij) nog dezelfde. Onder *Curialitates* echter onmiddellijk vóór Allerheiligen-nacht en in vigilia Ponciani: dominus Fredericus de Heker en Fredericus de Eza, beide een en de zelfde persoon met Fred. de Rechteren, die in de *tw. Rek. van Dev.* van 1353 als Scultetus Zallandie voorkomt. Dirk van Rechteren nu is denkelijk de tweede zoon van Herman van Voerst, den broeder van den ouderen Sweder van Voerst, en van Lutgard Joncfrouwe van Rechteren. Nadat de hofstede van Rechteren in 1315 was bekomen door Herman, schijnt het, dat die tak van Voerst zich door den naam van Rechteren van

den ouderen heeft onderscheiden, en wij treffen dientengevolge Herman's weduwe Lutgert als Joncfrouwe van Rechteren in 1330 aan, zie den *Overijss. Almanak* voor 1845, bl. 72. 73, en wel met vier kinderen, Sweder, Dirk, Herman en Maria, waarvan slechts het eerste destijds mondig, en denkelijk ook reeds gehuwd; terwijl het tweede daarentegen die Derk van Rechteren schijnt te zijn, die in 1348 als Sculte van Zalland optreedt. Zweder van Rechteren, de oudste zoon van Herman van Voerst en Lutgert, sterft echter reeds in 1339, zie de *Rek. van Dev.* van dat jaar, en men houdt het daarvoor, dat hij eene erfdochter, Lutgart geheeten, heeft nagelaten, die niet later dan in 1347 (Zie *Nijhoff* p. 87 en 88 van den Cod. Dipl. achter het II. D. *der Gedenkw.*) de echtgenoot geworden is van Dirk van Rechteren's opvolger in dit Schoutambt, den hier insgelijks genoemden Frederik van Hekeren van der Eze. Wanneer men aan het overspringen der voornamen van grootouders op kleinkinderen wat hecht, ligt in eene plaats van het *Necrologium Lebuini*, l. l. p. 365 voor dit familieverband vrij wat waarschijnlijkheid. Om nu Frederik, den eersten Heer van Rechteren uit het geslacht van Hekeren van der Eze, te onderscheiden van Frederik van der Eze, die voor zijnen vader wordt gehouden, kan dienen, dat deze sedert 1324 den titel van ridder draagt, terwijl de zoon nog in een stuk van 1354 (N° 1060 van '*t Dev. Archief*,) als knape voorkomt, en vol-

gens de *Rek. van Dev.* van 1355 eerst miles geworden is.

De laatste is sedert 1348-1354 pandhouder van Zalland, zedert 1348-1358 van Twenthe, en zedert 1348-1355 van Diepenheim. Hij heeft zeker drie broeders, Evert, Jan en Jacob van der Eze gehad, waarvan de eerste door zijn huwelijk met Beatrix, erfdochter der Heerlijkheid Almelo, dat goed in de Hekerens van der Eze heeft overgebragt, en Jacob de stamvader is geweest van eenen tak dier familie, die zich te Deventer heeft gevestigd; mogelijk echter ook nog drie anderen, Egbert, Wolter en Derk, en eene zuster Hillegond. Eindelijk zijn hem bij zijne echtgenoote Lutgerd van Rechteren geboren: Sweder, Frederik, Herman, Johan, Dirk, Hillegond en mogelijk Alijt van Rechteren.

1355. In de *eerste Rek. van Dev.* Gerardus de Tijbencampe Scultetus Zallandie. Volgens *Mierlo* t. a. pl. zou hij in 1357 ook Rentm^r van dat kwartier zijn geweest.

1359. Eerst Theodoricus de Brienen, en daarna Johannes ab Endenich Sculteti Zallandie. *Rek. van Dev.* Laatstgemelde bekleedde het volgens *Mierlo* nog in 1363 en was tevens Dijkgraaf van Zalland. Onder het woord *Dijkgraven van Zalland*, noemt hij echter in dat zelfde jaar Arnold van Dure, zoodat er op éène van beide plaatsen eene vergissing is.

1365. Gheriit van Tijbencampe sculte van Salland. *Racer O. G.* III 85 en 86.

1366. Henric de Zure Sculte van Zalland.

Rek. v. Dev. Mede in die van 1368. *Mierlo* qualificeert hem nog als Sculte op Jacobi 1370, doch vermeldt tevens op dat jaar als zoodanig Gerrit van Tijbencampe, terwijl in de *Rek. van Dev.* van hetzelfde jaar op zat. na St Michiel een Jonch. Robert (denkelijk van Vernenborch) in de hoedanigheid van Sculte van Zalland wordt vermeld.

1372. Henric van Ansen, Amptman van Sallant. *Eerste Rek. van Dev.* Wordt echter in de tweede van dat jaar weder Sculte genoemd, blijft het tot in 1375, wanneer over de aanstelling van eenen nieuwen gehandeld werd. Mogelijk was echter het ambt reeds eenige jaren verpand aan Wolter van Voerst, want van dezen werd het in 1376 ingelost.

1377. Gelijs van den Campe Sculte van Salland. *Eerste Rek. van Dev.*

1379. Gumpard van Bingerden Amptman ten Arkelstein. *Eerste Rek. v. Dev.*

1380. Jacobus de Apeldoern Scultetus terre Zallandie fol. 2vo van het *Iudiciaal van Floris van Wevelinkhoven.* Mogelijk is hij dezelfde, die t. z. pl. op 18 Apr. 1389 voorkomt als ten huwelijk hebbende Hildegond, dochter van Gelmar van Apeldoorn, en als namens haar proces voerend tegen Johan Hondenberg.

1381. Volgens N° 387 der geinventariseerde stukken van *'t Deventer Archief*, is destijds voor één jaar aangesteld Wouter Machorijsz.; deze komt echter nogmaals als Scultetus in Zallandia voor op een blaadje, dat tusschen fol. 125vo en 126 van het *Iudiciaal van Flor. van Weve-*

linkhoven inligt, en de bekentenis van J. van Bukhorst van 21 Mei 1386 bevat, dat hem geene hooge heerlijkheid in Zalk toekwam.

1386. *Mierlo* verhaalt, dat Henrik van Wilsum, Schepen in Campen, namaals Drost van Zalland en Kastelein van den Arkelstein, en eindelijk Religieus te Windesheim is geworden, en beroept zich omtrent dit punt op den Schrijver der Windesheimsche Kronijk, J. ten Bussche. Zegt verder, dat deze van Wilsum ook kapitein op 't Schiereiland Schonen is geweest, en dat zijne grafstede nog (1679) te Windesheim was te zien. Ik vermoed, dat hier eene verwarring plaats vindt tusschen Bolte en Henric van Wilsum, want aan Bolte werd in de eerste *Rek. van Dev.* van 1386, onder de rubriek *Allerhande Zaken*, 300 ℔ betaald omdat hij kastelein op den toren te Arkelstein was geweest. Voor niet een van beiden, als Drost van Salland, zou ik in dezen tijd eene plaats weten in te ruimen.

1387. Henric van Crijckenbeke, die, in de *eerste Rek. van Dev.* van 1381, ons Heeren Maarschalk van Utrecht wordt genoemd, in dit jaar tot wederzeggen toe tot Amptman van Zalland aangesteld. Is het echter nog in 1391. Zie N° 580 der gecatalogiseerde stukken van het *Dev. Archief. Mierlo* maakt ten aanzien van hem de opmerking, dat hij niet onder de Edelen dezer Provincie gevonden wordt.

1391. Woensd. na Mariae concept: in de *eerste Rek. van Dev.* Arend van den Grijmberghe.

1392 2 Junij. Heer Robert van Apeltern Ambtman, en op dingsdag na St Lambert Heer Herman van Randenrade. *Eod.*

1397. Dond. na Ponciani volgt Zweder Heer van Voerst en Keppel aan H. v. Randenrade op. *Rek. v. Dev.* Ik vermoed, dat hij een zoon geweest is van Wolter, den tweeden zoon van Zweder, wiens stins in 1362 is verwoest. Trouwt in 1393 met Johanna, dochter van Ludolf ten Ahuus, die in 1373 Ambtman in Twenthe is geweest, en eigenaar was van den Blankenborg onder Haxbergen. Sterft kinderloos in 1401, vererverde zijne goederen op twee zusters, of nichten, Johanna de wederhelft van Otto van Asperen, en Elisabeth, in 1404 echtgenoote van Egbert van Hekeren van der Eze, Heer van Almelo, geworden.

1402. Albert van Gerner geheeten van der Eme Amptman van Salland, *Mierlo* fol. 2. Heeft het mogelijk, tot in den aanvang van 1402, namens de erfgenamen van Voerst verwalterd. Omstreeks Pinksteren van dit jaar komt het mij uit de *Rek. van Dev.* voor, dat Herman van Apeldoorn zijn opvolger geworden is.

1403. Gherart van Rijssen *Registr. offic. van F. v. Blankenheim* fol. 28. Door *Mierlo* is fol. 2 ad a. 1406 omtrent hem aangeteekend, dat hij Gerrit van Doornick gēnt van Rijssen heette, en dan eens Schulte dan weder Officiatus Sallandiae genoemd werd.

1407—1410. Lubbert Essching *R. O. Fr. van Blankenheim* fol. 52 en 58. *Mierlo* zegt,

dat hij in den ouden ligger van Windesheim als Amptman voorkomt; of die ligger nog bestaat, is mij onbekend.

1412. *Eodem* Derk van Dorrethe Rigter in Salland. Zijn ambtbrief bij *Racer O. G.* IV 107-110.

1414. Derk van Voerst tot Beerse, Amptman van Salland. *Mierlo* fol. 2vo.

1417. *Mierlo* t. a. pl. laat wel in 1415 Derk van Keppel, ridder, als Ambtman van Zalland optreden, maar hij doet eerst in 1417, volgens de *Rek. van Dev.* van dat jaar, als zoodanig den eed, wordende ter zelfder tijd de toren ten Arkelstein hem overgeleverd door Herman van Cuenre.

1421 13 Apr. Derk de Sure Helmichsz. tot Ambtman en opvolger van Derk van Keppel door Biss. Fred. van Blankenheim aangesteld. Zie deszelfs *Registr. offic. fol.* 185-188. Hij komt als zoodanig nog voor op dingsdag na O. Vr. Assumpcio 1425 op fol. 23 van het eerste *Officiat: van Rud. van Diepholt.*

1426 19 Maart. Johan zoon van Asperen Heer tot Keppel, Ambtman namens den Postulaat; zie deszelfs *Registr. offic.* fol. 14 en 15. *Mierlo* teekent er bij aan, dat op dezen tijd op het ambt 940 oude schilden stonden.

1429. Herman van Voerst Amptman van Zalland; doch mogelijk is dit ambt nog vóór hem in 1427 bekleed door Roelof Hondenberg. Zie de *Rek. van Dev.* op die jaren.

1436. Herman van Keppel, volgens *Mierlo* fol. 2vo

1437—1440. Hendrik van Oldeneel, *Registr. Off. van Rud. v. Dieph. fol.* 8 en 156.

1441 Herman van Voerst. *Mierlo.*

1443. Henrik van Essen Henrikzoon Ambtman. *Tw. Registr. van Rudolf* fol. 6vo.

1451. Hendrik van Essen de jonge, Ambtman in Salland en Kastelein in de Cuinre. Van Hogerbeke, ter Beke, gecompareerd, ende gewoond in het huijs te Bestmen tusschen Ommen en Eerde. *Mierlo.*

1454. Jan van Essen. *Dezelfde* fol. 3.

1457 9 Nov. Derk van Camferbeke. *Liber offic. van David van Bourgondie*, fol. 8vo. Wordt, als overleden, in 1465 opgevolgd door zijnen broeder Steven, die tevens Ambtman van Isselmuden was, *Eod. fol.* 24vo 25vo. Echtgenoote van eerstgemelden was Griete ten Water, die van Steven daarentegen heette Hasset Everts dochter van Wijtman. *Leen- Regist. van Bisschop David* op 21 Sept. 1465 en 31 Oct. 1474.

1467 1 Dec. Daarop moet volgens *fol.* 116vo 117vo van voormeld *Officiatorum* Schout van Zalland geworden zijn Derk van Voerst, en 10 jaar later op 28 Nov. 1477 Jacob van Hacfort. Als Echtgenoote van v. Voerst treft men in het *Leen- Register van B. David* fol. 130 eene Duve aan. Een zoon van hem, Johan geheeten, bragt door huwelijk Hagenvoorde in 't geslacht van v. Voerst.

Mierlo teekent omtrent laatstgemelden op 't jaar 1479 aan, dat hij door zijn huwelijk met Margarieta van Essen, erfdogter van Ho-

gerbeke, nu Herxen, eigenaar van dit goed geworden is, en dat hij tegen het protest van Campen, als zijnde hij geen inboorling, is aan gesteld. Volgens *Scheltema Staatk. Ned.* Ie D. p. 406, 407 is Berend van Hackfort, de bekende dienaar van Karel van Gelre, een zoon van hem geweest.

1483. Zeger van Rechteren van Voerst Amptman. Is denkelijk een zoon van Frederik van Rechteren en Cunegonda van Polanen en broeder der Heeren van Keppel, Almelo en Rechteren geweest. Heet possesseur van Rhaen, welk huijs hij heeft verkocht aan Reint van Coeverden. *Mierlo.* Anna van Beverfoorde zijne echtgenoote, *Leen-Reg. van B. David* op 2 Aug. 1493.

1495—1520. Johan van Ittersum. *Offic. van B. Philips* fol. 12-13vo. Hij is waarschijnlijk een kleinzoon van Meister Johan en zoon van Robert van Ittersum geweest, en heeft denkelijk eerst Agnes van Essen dochter van Henrik v. E. tot Zwanenborg en van Maria van Hakfort, daarna Agnes van Doornick tot echtgenoote gehad.

1521—1528. Kort na eerstgemeld jaar denkelijk Geert Bartholdsz. van Langen. Omtrent dezen teekent *Mierlo* aan, dat hij in 1528 in den storm voor Hattem dood gebleven is, „hoewel hij vermaand werde zig in den storm niet te laten gebruiken." Anna van Buckhorst zijne weduwe, *Judic. van Overijssel* op 30 Sept. 1534.

1529. Seyne Mulert Drost van Salland, *Win-*

hoff p. 525-529. Heeft, volgens het *Iudiciaal* van 30 Jan. 1565, Anna van Laer tot Hoenlo, dochter van Henrik en van Wendele van der Bruggen, tot echtgenoot gehad, bij welke hem een zoon, met name Ernst, en twee dochters, Wendele en Wilhelmine, zijn geboren. Wendele is echtgenoot van Henrik Swaefken en Wilhelmine van Evert Leeuwen geworden, terwijl Ernst en zijn zwager Swaefken achtereenvolgende de waardigheid van Hoogschout van Hasselt hebben bekleed. Seijne's weduwe is later hertrouwd met Jan van Middachten. *Reizeboek van Dev.* op 26 Junij 1563.

1553 12 Oct. Unico Ripperda tot Dijkshuizen, opvolger van Seine Mulert, *Regist. A.* fol. 395-396vo. Jutte van Twickel, dochter van Jan en Judith Sticke, was zijne echtgenoote, bij welke hij onderscheidene kinderen, als Eggerik, Johan, Adriaan, Herman, Elsabe en Jutte, gehad heeft. Het tweede is eigenaar van den Weldam geworden, het vierde heeft, na Eggerik, Boxbergen bekomen, het zesde is de echtgenoot geworden van Christoffer Schele.

1566 25 Junij. Eggerik Ripperda, in plaats van zijnen onlangs overledenen vader Unico *Eodem fol.* 399-401. Heeft Agnes, oudste dochter van Jan van Ittersum tot Werkeren en Anna van Bakhorst, tot echtgenoote, maar bij haar geene kinderen gehad.

1580—1621. Mogelijk nog wel iets langer Otto van Egmond Drost van de Spaansche zijde.

1584 2 en 29 Mei en 27 Julij. Gerrit van

Warmelo, zoon van Joachim en Anna Rengers, op voordragt van een drietal door Prins Willem I aangesteld, *Resolutien v. R. en St.* Zijne oudste dochter Barbara was de echtgenoot van Johan van Welvelde. *Leen- Reg. van Overijssel* op 16 Maart 1612. Sterft in 1610.

1611. Henrik Bentinck tot Werkeren. Zoon van Eusebius en van Sophia van Ittersum, jongere zuster van de echtgenoote van Eggerik Ripperda. Elsabe van Ittersum was zijn echtgenoot, bij welke hem o. a. zijn geboren Wolf Bentinck tot Werkeren, en Berend Bentinck tot Diepenheim, proost van Deventer, Henrik is op $\frac{1}{11}$ Sept. 1639 overleden.

1639 $\frac{18}{23}$ Sept. Sweder van Haersolte, op de Claringe aangesteld. Was een zoon van Rutger en van Johanna van Wijnbergen en heeft Johanna van Doornick tot echtgenoote gehad. Werd als Rentm^r van Zalland in 1639 opgevolgd door zijnen zoon Rutger. Sterft den 25 Maart 1643.

1644 25 Maart. Hiddo van Voerst ten Hagenvoerde, zoon van Derk en Alegonda van Munster. Heeft Johanna van Haersolte, dochter van Zweder, die voorgaat, en zuster van Rutger van Haersolte, die volgt, tot echtgenoot gehad en bij haar zeven zonen verworven: Derk, Zweer, Hidde, Rutger, Herman, Antoni en Transisalanus Adolfus. Obiit 1660.

1660. Rutger van Haersolte tot Haerst. Sterft op 21 Dec. 1674, bij zijne echtgenoote, Elisabeth Margareta van Palland, dochter van

Johan v. P. Heer van Voerst en Keppel, en van Elisabeth van Raesfelt tot Oostendorp, geene kinderen nalatend.

1674. Door Z. H. tot Verwalter gesteld Anthonij van Haersolte tot Elsen, zoon van Willem en Catharina van Brakel en echtgenoot van Joanna van Haersolte, dochter van Simon en Adriana Josina Bentinck.

1675. Henrik Bentinck tot Werkeren, bij commissie van Z. H. van 20 Febr. tot Drost aangesteld, zoon van Wolf en van Anna van Haersolte. Sterft in 1692.

1692. Robert van Ittersum tot Nijenhuis bij acte van Z. M. van 23 Oct. Was een zoon van Ernst en van Geertruid van Doorninck. Heeft eerst Joachima van Rechteren zuster van Adolf Henrik v. R., die volgt, en daarna Eleonora Sophia Bentinck, zuster van Hans Willem, den eersten Graaf van Portland, en van Henrik Bentinck tot Diepenheim, Drost van Twenthe en volle nicht van Henrik Bentinck tot Werkeren tot echtgenoot. Sterft op 7 Febr. 1705.

1705 17 Maart. Adolf Henrik van Rechteren Heer tot Almelo, in 1701 tot Drost van Vollenhove door Prins Willem III aangesteld, thans door R. en St. gepromoveerd tot Drost van Zalland. Was een der 17 kinderen van Joachim Adolf van Rechteren tot Rechteren en van Margaretha van Haersolte tot Westerveld. Sterft op 15 Maart 1731.

1732 13 Maart. Wolter Joan van Haersolte tot Oldenhoff, zoon van Volcier en Ida Elisa-

beth van Brienen, bij *resolutie van R. en St.* aangesteld. Heeft Geertruid v. H. tot Elsen, dochter van den straks gemelden Antoni v. H. en van Joanna v. H. tot Swaluwenborg Staverden en Bredenhorst, tot echtgenoote gehad. Sterft op 11 Jan. 1746.

1746 24 Maart. Adolf Julius Borchard van Huffel tot Verborg, door *R. en St.* aangesteld. Was denkelijk een zoon van den Luit. Gen. Frederik Johan en van Judith Aleid van Rechteren, die Verborg van haren broeder Johan Willem heeft geerfd. Is twee malen getrouwd geweest, doch in 1761, waarschijnlijk kinderloos, overleden.

1763 3 Maart. Bij de minderjarigheid van den Prince Erfstadhouder door *R. en St.* benoemd Arend Sloet tot Tweenijenhuizen. Zoon van Coenraad Willem Sloet tot Lindenhorst en van Anna Judith van Echten. Zijne eerste echtgenoote was eene juffrouw Dannenberg uit Steenwijk, de tweede Johanna Philippina, dochter van Antoni van Dedem tot den Gelder en Isabella Frederica Charlotta van Rechteren tot Menningeshave, uit welk laatst huwelijk de kinderen. Hij sterft op 25 Mei 1786.

1786. Sigismund Vincent Gustaaf Lodewijk Grave van Heijden Hompesch Senior, zoon van Frederik Jan Sigismund, bij acte van Z. H. van 1 Junij. Legt den 13 daaraanvolgende den eed af aan Gedep. Sterft in Junij 1790.

1790. Derk Baron Bentinck tot Diepenheim

bij acte van Z. H. van 4 Oct. Legt den 11 daaraanvolgende den eed aan Gedep. af en bekleedt dien post tot de revolutie van 5 Febr. 1795. Is een zoon geweest van Berend Hendrik Bentinck tot Schoonheeten en Diepenheim, en van Bonne Elisabeth Juriana du Tertre, en heeft Elisabet Sloet van Warmelo tot echtgenoote gehad.

SCHOUTEN, AMBTMANNEN EN DROSTEN VAN TWENTHE,

MET ENKELE AANTEEKENINGEN TEN AANZIEN DER ECHTGENOOTEN EN NAASTE FAMILIEBETREKKINGEN VAN EENIGEN DERZELVER.

A° 1258. „Hermannum de Satersclo Scultetum suum Tuinthiae militem" bij *Bondam Charterboek p.* 531.

1296. Herman van Brothem Scultetus Tuenthiae en Ridder. *Racer O. G.* V. 216, 217.

1314. Alfardus Scultetus Twenthie, in een transsumpt van 1537 der acte, waarbij Gosewijn van Gemen Ridder, en Herman zijn zoon knape de advocatie over de goederen van St Pieter aan Bisschop Guij verkoopen. *Archief van Zwolle.*

1324. Hendrik Weldam Schulte van Twente, bij *Jung*, *Hist. Benth. Cod. Dipl. p.* 126.

1326. Berent van Welevelde. Ligger van Zwarte-Waters-klooster fol. 95 in *'t Archief der voormalige Ridderschap van Overijssel.*

1345. Elbert van Eijle Dapifer Twenthie. *Kam. Rek. van Dev.* Het is mogelijk deze Elbrecht van Eijle Ridder, die Jutte van Laghe, dochter van Herman en Elisabeth van Diest,

tot echtgenoote had; zie de acten omtrent den verkoop van Lage aan Bisschop Jan van Arkel van 1346 en 1347 bij *Dumbar*, *Anal.* II. 269-273. In het stuk van 1347 komen tevens drie kinderen van hen voor, met name Diederik, Margriet en Elisebeth.

1347. Dingsdag na St Geertrud, Reinold Heer van Coeverden. *Matthaeus ad Anonymum p.* 87-89. Zie verder op 't jaar 1358.

1348. Frederik van der Eze, Amptman van Salland Twenthe en Diepenheim. De eerste van Rechteren uit het geslacht van Hekeren van der Eze; zie hier voren p. 241.

1358. Tot Ambtman van het Scoutambacht van Twenthe, voor den tijd van vier jaren, door Biss. Jan van Arkel op nieuw aangesteld Reijnold Here van Coeverden ende van Borclo. Orig. renvers. van St Sijmon en Juden van dit jaar in 't *Archief van Dev.* In de compositie van 1354 tusschen den Bisschop en Frederik van Hekeren knape, over de termijnen van inlossing der verpande ambten (Zie N° 1060 der geinventariseerde stukken van dat Archief) heet hij ridder, en wordt tevens een ander Reijnold van Coeverden vermeld. Deze was pand-houder van Lage en heeft hem verscheiden jaren overleefd. Naar alle waarschijnlijkheid toch is de Scoute van Twenthe die Reijnoldus Baro de Coeverden, die, volgens het *Necrologium Lebuini* in *K. en W. Dev.* I. 362 op St Lucas dag of 18 Oct. 1370 overleden en voor St Christoffels altaar in de Groote

Kerk te Deventer te ruste is gelegd, want Reinold, de pandhouder van Lage, heeft stellig tot in 1384 (Zie de *Rek. van Dev.* van Jacob van Apeldoren) en mogelijk tot in 1397 (vergelijk 't *Judiciaal van Frederik van Blankenheim* fol. 21 en 45) geleefd. — Reinold nu, de Ambtman van Twenthe, is dit welligt tot zijnen dood in 1370 gebleven; in 1365 althans was hij het nog, zie *Racer O. G.* III. p. 83 en 84. De naam zijner echtgenoote is mij niet in handen gevallen; evenmin schijnt het, dat hij kinderen gehad heeft, want zijn broeder Johan volgt hem in de heerlijkheid van Coeverden op; zie *Driessen Mon. Gron.* p. 221. Mogelijk was de „ Domina Agnesa de Covordia uxor domini Gelmari Splijthof militis" (overl. 1375); zie *Dumbar l. l.* p. 361 en 399, eene zuster van dezen Reinold.

1373. Joncker Ludolve van den Ahues Amptman in Twenthe; *Tweede Rek. van Deventer* van dat jaar. Hij had eene Johanna tot echtgenoote en bij haar drie dochters, Johanna, Grite en Neze, waarvan de eerste met Zweder Heer van Voerst en Keppel in 1393 huwde. *Niesert*, *Beiträge p.* 400-407.

A° 1380. In N° 398 der geinventariseerde stukken van het *Deventer Archief*, Ghiselbert van Bronckhorst Here tot Borclo, Ambtman in Twenthe.

1389. Dond. na Lucie in de *Tw. Rek. van Deventer*, Dijric van Wissche Amptman in Twenthe. Hij wordt ook, nadat Herman van Weselsberg reeds in 1389 het ambt van Die-

penheim had opgezegd, in 1391 Ambtman van die Heerlijkheid; zie de *Rek. van Dev.* van dat jaar.

1392. Nadat in de *Tw. Rek.* dier Stad van 1392 de uitdrukking van eenen „ nijen Amptman van Twenthe" is voorgekomen, treft men in die van 1393 bepaaldelijk als zoodanig aan Herman van Twiclo. In het *Liber Monasterii in Albergen fol.* LXXVI ad a. 1402 treedt hij op met Jutte zijn echte wijff, en met drie kinderen, Frederik, Herman en Winolt. De laatste wordt aldaar op de jaren 1413 en 1440, zie fol. vij en viij^vo^ genaamd „ rector parochialis ecclesiae de Oetmersem." Herman, de vader, was eigenaar van Twickel, maar had tevens een huis, spiker en hofstede naast het huis der vrouw van Coeverden binnen Oldenzaal.

1396. Arend van Guterswijk. *Mierlo.* Hij zegt er bij, dat van dezen de Graven van Bentheim afstammen, en dat Arend zelf in het klooster te Frenswegen, waar zijne grafstede nog (1679) te zien was, begraven lag. Arend nu, een zoon van Everwijn en Hadewig van Bentheim, is in 1403 gestorven, en was vader van Everwijn van Guterswijk, die in 1433 Drost van Twenthe werd, na in 1421 het Graafschap Benthem van den kinderloozen Berend te hebben geerfd. *Jung.* p. 316-320.

1397 17 Oct. Wordt Gijsbert Heer tot Bronckhorst en Borculo, zwager van Arent van Guterswijk, Amptman in Twenthe gemaakt, door Bisschop Frederik van Blankenheim; zullende genieten $\frac{2}{3}$ deelen van des Bisschops

domeinen en de wereldlijke breuken. *Mierlo* fol. 13vo. Gijsbert was, volgens *v. Spaen O. J.* I. 289 en 290, een zoon van Willem en van Cunegonde Gravin van Meurs, en heeft Hedwig, dochter van Otto Graaf van Teckelenburg, tot echtgenoote gehad.

1402. Weder Herman van Twiclo Amptman in Twenthe, *Rek. van Dev.* Ook in *'t Judic. van Fr. v. Blankenheim* op 't jaar 1407 en in de *Rek. van Dev.* van 1411. Leeft nog in 1416. *Racer O. G.* VI. 310-312.

1415. In de *Rek. van Dev.* wordt Heer Herman van Keppel onder de Rubriek *Ridinge* Ambtman van Zalland en onder die van *Allerhande zaken* Ambtman van Twenthe genaamd. Het laatste zal wel 't meest juiste zijn, zie *Racer O. G.* VI. 310-312. Ook heet hij Drossatus Twinthiae en miles op 17 Julij 1417 aan den voet eener acte betrekkelijk het Caterveer in het *Archief van Zwolle.*

1419. Op St Ceciliendag Wolter van Coevorden Amptman van Twenthe, *Registr. offic. van Fr. v. Blankenheim.* fol. 221. Als zoodanig wordt hij weder ontwaard of afgezet door den Postulaat Rudolf van Diepholt op Zat. na Willebrord 1424, zie deszelfs *Registr. Offic.* fol. 19, doch door Rudolfs tegenstander Zweder van Culenborg op nieuw daartoe benoemd op St Severijnsdag (23 Oct.) 1425, zie *Racer* VI. 322-326. Hij was een zoon van Reinold, den pandhouder van Lage, denkelijk uit deszelfs tweede huwelijk met eene uit het geslacht van Goor. Komt met zijne echtgenoote Fie voor

in het *Liber Monasterii in Albergen* fol. XCV op het jaar 1429, terwijl in het *Judiciaal* van 23 Oct. 1550 fol. cli^{vo} vijf zonen van hem worden genoemd, met name: Wolter, Dirck, Reijnolt, Aloff ende Johan. Sterft denkelijk kort na 1436.

1425. Johan van Beuerforde Ambtman namens den Postulaat, zie de *aanteek. op Winhoff* p. 374, 375. Een Johan van Beverfoerde komt met Fenne zijn echte wijff op 't jaar 1408 voor in het *Liber Monast. in Albergen* fol. xciij^{vo}; en bij *Racer O. G.* V. 320 treft men Johan en Henrik van Bervorde gebroders aan. Een Arend van Bervorde, die in 1454 eene Geertruid tot echtgenoote had, spreekt twee jaren later van Fene van Beruorden wedue seligen Johan van Beruorden, mijns vader; zie dat *Liber* fol. 26 en 44; en is welligt zelf van 1462-1466 insgelijks Ambtman van Twenthe geweest; zie pag. 262 hier volgende. Bijaldien Johan zich niet tweemaal in den echt verbonden heeft, moeten er twee Bevervoorden met dien voornaam hebben bestaan; zie bij Roelof van Beverfoorde op 't jaar 1448.

1427. Symon van der Sculenburch Amptman in Twenthe. *Eerste Rek. van Dev.* Zijne echtgenoote Theodorica. *Rapport der Extraord. Gecomm. tot recherche der Domeinen en Geestelijke Goederen* van 18 Apr. 1659 fol. 122vo.

1431. Komt bij *Racer O. G.* III 18 als Drost in Twenthe voor Johan Brant van Apeldoren, en als Droste to Dijepenhem Johan van Beruorde.

1433. Woensdag na St Margriet Everwijn van Guterswijk Grave toe Benthem en heer toe Steenfoirden, *Racer O. G.* II 218-221. Zijne echtgenoote Mechtild, dochter van Ludolf Heer van Steinfurt, bragt hem laatstgemelde Heerlijkheid aan.

1434. Donderd. na heil. dertiend. Roelof Hondenberg, *Registr. offic. Rod. fol.* 60vo-61vo.

1437 28 Aug. Johan van Welvelde. *ibid.*

1448 Petri ad Cath. Roelof van Bervorde, twee jaren te voren reeds tot Kastelein te Lage en Rentm^r van Twenthe aangesteld, thans ook benoemd tot Kastelein ter Blankenborg en Ambtman van Twenthe, *Racer O. G.* VI. 333-335 en 337-340. Hij noemt in het *Liber Monasterii in Albergen fol.* 154-155vo. Johan van Bevervoorde en Griete van Langen als zijne ouders, Griete Morriaans en Jutte van Langen als zijne zusters, en Berend van Beverfoorde als zijnen broeder; doch sterft hoog bejaard omstreeks 1490 of 1491, zonder echte kinderen nagelaten te hebben. Zijn broeder Berend daarentegen, die op 20 Oct. 1457 door B. David beleend is met Wemsel, treedt in het *Liber Monasterii in Albergen* fol. 24 op 't jaar 1444 te voorschijn met eene Elisabeth als echte wijf, bij welke hij drie kinderen, Gheerd, Johan en Berend, had.

1457 28 Dec. Is Kastelein van Lage en Blanckenborch en Ambtman van Twenthe geworden Willem van Buckhorst, Raad en Huismaarschalk van B. David van Bourgondien, *officiat. Dav.* fol. 23vo-24vo. R. van Beverfoerde

echter is naar alle waarschijnlijkheid Rentm[r] van Twenthe gebleven. Omtrent de naaste bloedverwanten van v. Buckhorst raadplege men den *Almanak voor* 1849 p. 207 noot 2.

1462 24 Aug. Als Kastelein ter Blankenborg en Ambtman van Twenthe wordt van Buckhorst denkelijk opgevolgd door Arend van Beverfoorde en deze weder op

1466 1 Oct. Door Goert van Reede, zie het *Registr. offic. van David van Bourgondien fol.* 83-85. Deze was zoon van eenen Henrik v. Reede en Johanna, zijne tweede vrouw. Eene zuster van Goert, mede Johanna geheeten, is eerst gehuwd geweest aan Johan van Almelo en daarna aan Lubbert van Langen. Hij zelf heeft Jutte van den Rutenberg tot echtgenote en bij haar eenen zoon Adriaan gehad, die even als zijne voorouders Saasfeld bezat en veelal bekend is onder den titel van Maarschalk.

1484 1 Febr. Gerrit van Welevelt, *Eod. fol.* 262-263[vo]. Hij woonde in 1492 en 1493 op Weleveld, 't welk hij tevens als gevangenis gebruikte, *Rek. van hem op 't Provinc. Archief.* Het Ambt van Haexbergen en tot Blankenborch werd van dat van Twenthe in zijne commissie afgezonderd. Volgens den *Almanak* voor 1849 p. 135 zouden een Johan v. W. en Cecilia van Rutenberg zijne ouders zijn geweest, en zou hij bij zijne echtgenoote, Sophia Mulert, eenen zoon, Jan, hebben gehad, die zich met Willemina van Rutenberg, vrouw van den Grimberg, in den echt begaf, en bij

haar eene erfdochter naliet, welke de echtgenoote geworden is van Sweder Schele tot Weleveld.

1494 18 Jan. Johan van Twickel, die olde, tot Ambtman van Twenthe aangesteld. Heet twee dagen later „ Droest slants van Twenthe" en doet den eed aan Jacob van Ittersum, Castelleijn tot Lage en Rentmeister slants van Twenthe, als tot het afnemen daarvan door den Bisschop gemagtigd, *Tw. Ged. van het officiat. fol.* 32vo-35. Mogelijk heeft hij eenen Jan van Twickel en Jacoba van Keppel tot ouders, en Pouwel, Catherine en Marie tot zusters gehad, zie het *Diversorum Rodolphi fol.* 96 op 24 Apr. 1450, en het *Liber Monasterii in Alberghen* fol. 29 en vo. Heeft tot echtgenoote gehad Adriana Frederiks dochter van Rutenberg, eene zuster der vrouw van Godard van Reede en van die van Henrik van Keppel. Laat minstens drie zonen en eene dochter na, Johan, die volgt, Adriaan, Frederik, en Margriet.

1500. Joan van Twickel Joanss., zie den ambtbrief bij *Winhoff* p. 517-525. Heeft Jutte Sticke tot echtgenoote gehad, bij welke hij drie kinderen heeft verworven, Johan, vóór hem overleden, Jutte, de echtgenoote van Unico Ripperda, en Agnes de vrouw van Goosen van Raesfelt.

1539. Goosen van Raesfelt bij transport van zijnen schoonvader Johan van Twickelo, zie *'t Register A.* fol. 50-53 *op 't Prov. Archief.* Hij behoorde tot den tak van Raesfelt tot Raesfelt.

1570. Goosen van Raesfelt Gosen's zone, *Mierlo* fol. 14. Lucretia, eene dochter van Jaspar van Twickelo en van Anna van Overhagen, was zijne echtgenoote.

1581-1597 en 1605-1610. Joan Mulert tot Voorst, Drost van 's konings zijde.

1584 6 Oct. Joan van Voorst ten Grimberge, in plaats van Gosen van Raesfelt ten Rutenberg, onlangs overleden. *Res. van R. en St.* Drost aan de Staatsche zijde.

1598. Ernst van Ittersum tot Nijenhuis. *Mierlo.* Zoon van Robert, eenen der gevangenen van Blijenbeek, en denkelijk van Johanna Mulert tot den Ordel. Heeft eerst Geertruid Sloet, dochter van Johan en Everharda de Vos van Steenwijk, en daarna Anna Scheel, dochter van Christoffer en van Jutte Ripperda, zuster van Sweder Schele, en weduwe van Johan van Olthuis toe Welbergen, tot echtgenoote gehad. Zijne kinderen zijn denkelijk uit het eerste huwelijk.

1612. Unico Ripperda tot Boeculo en Hengelo. Resigneert in 1623. Hij is een zoon geweest van eenen der broeders van Eggerik, Herman geheeten, en van Margaretha van Heijden. Bij zijne echtgenoote Anna van Doetinchem werd hij vader van Willem, die een der plenipotentarissen op de Munstersche vredehandeling is geweest.

1623. Robert van Ittersum tot Nijenhuis. Sterft in 1636. *Mierlo.* Zoon van den straks gemelden Ernst en van Geertruid Sloet, heeft eerst Ida, dochter van Seiger van Rechte-

ren en van Margriet van Munster, en daarna Maria van Voerst, zuster van Hidde, den lateren Drost van Zalland, tot echtgenoot gehad.

1638. Johan van Raesfelt toe Twickeloe. Zoon van Johan en van Lucia van Heijden. Is met Agnes, eene der vier dochteren van Henrik van Munster Heer van Runen, in den echt vereenigd. Een hunner kinderen was Adolf Henrik, die weldra zal volgen.

1648. Johan Ripperda toe den Weldam. Obiit 30 Sept. 1653. *Mierlo*. Kleinzoon van eenen anderen broeder van Eggerik, met name Jan, en van Anna van Viermond, en zoon van Unico, eerst kanunnik, en later met Juffer Anna de Vos van Steenwijk gehuwd.

1654. Rutger van Haersolte, doch afstand gedaan. Is dezelfde, die sedert 1660 tot 1674 als Drost van Zalland voorkomt; en was, gelijk mede zijn opvolger in het Drostambt van Twenthe en tegenstander, een man van veel bedrijf.

1660. Adolph Henrick van Raesfeldt, in 1675 gecontinueerd en in 1682 overleden, zijnde echter inmiddels in 1674 door den Prins van Oranje tot Verwalter gesteld Unico Ripperda tot den Weldam. Hij was de oudste zoon van den straks gemelden Johan van Raesfelt en van Agnes van Munster, en liet bij zijne weduwe, Amadea van Flodorff, eene éénige dochter, Adriana Sophia, na, door wier huwelijk met Jacob, Heer van Wassenaar Obdam, het huis Twickel in dat geslacht is gekomen.

1682. Henrik Bentinck tot Diepenheim, zoon van Berend, den proost van Deventer, en van Anna van Bloemendal, volle neef van Henrik Bentinck tot Werkeren, den Drost van Zalland, en echtgenoot van Ida Magdalena van Ittersum. Hij sterft op 9 Febr. 1691.

1691 20 Maart. Robert van Ittersum tot Nijenhuis. Wordt in 1692 Drost van Zalland. Zie onder die rubriek. Sterft kinderloos. Door zijne echtgenoote Eleonora Sophia Bentinck is denkelijk het Nijenhuis vererfd op haren Neef Charles Bentinck, die hierna van 1748-1754 volgt.

1692. Unico Ripperda tot Weldam bij acte van Z. M. van 23 Oct. 1692. Sterft op 22 Apr. 1709. Heeft bij zijne echtgenoote Margaretha Elisabeth Ripperda van Wijtwerd geene kinderen nagelaten. Zie den *Almanak* van 1849 p. 135.

1710 14 Maart. Borchard Amelis van Coeverden tot Stuvelaar door Ridderschap en Steden. Sterft zonder wettige nakomelingen op 24 Oct. daaraanvolgende; was een zoon van Jacob van Coeverden tot Stuvelaar en Nicolina Ripperda.

1712 17 Maart. Wilhelm Bentinck tot Diepenheim bij Resol. van R. en St. Hij heeft bij zijne echtgenoote Anna Agnes Bentinck eenen zoon gehad, Berend Hendrik tot Schoonheeten en Diepenheim, die de vader is geweest van Derk Bentinck tot Diepenheim, den laatsten Drost van Zalland. Willem sterft op 17 Maart 1741.

1748 27 Junij. Charles Bentinck tot Nijenhuis, bij acte van Z. H. Legt den eed af aan Gedep. op 26 Julij daaraanvolgende. Resigneert in 1754. Is een der jongere kinderen van den Graaf van Portland geweest.

1754. 13 Junij. Frederik Jan Sigismund van Heiden tot Oetmerssum, bij Acte van H. K. H.; praesteert den eed aan Gedep. op 24 Junij daaraanvolgende.

1769 31 Maart. Sigismund Vincent Gustaaf Lodewijk Graaf van Heijden Hompesch tot Ootmarsum Junior, na resignatie van voormelden zijnen vader, bij acte van Z. H. Praesteert den eed aan Gedep. op 3 April. Heeft denkelijk tot echtgenoote gehad eene Freule van Ried-ezel uit het Brunswijksche.

1786. Van Heiden tot Ootmarsum, wegens het overlijden van Arend Sloet tot Tweenijenhuizen, door Z. H. tot Drost van Zalland zijnde aangesteld, wordt als Drost van Twenthe door dien van Vollenhove, Derk Bentinck tot Diepenheim, opgevolgd. De acte van Z. H., waarbij laatstgemelde tot Drost van Twenthe is gepromoveerd, is van 1 Junij, en hij legt den 13 daaraanvolgende den eed in handen van Gedep. af.

1790. Bentinck aan den overledenen van Heijden als Drost van Zalland opgevolgd zijnde, is bij acte van Z. H. van 4 Oct. 1790 tot Drost van Twenthe benoemd, Arend van Raesfelt tot Elsen, door wien op 19 daaraanvolgende de eed in handen van Gedep. is afgelegd, en deze post bekleed is tot de

omwenteling van 5 Febr. 1795. Volgens de huwelijksvoorwaarden van hem met Joachmine Willemine Jeannette Jacoba van Haersolte, gedateerd IJrst 12 Julij 1753, en nog in originali onder den Heer van Everdingen te Zwolle berustende, was hij een zoon van E. E. A. van Raesfelt, Colonel Commandant van een Regiment Infanterie, en Commandeur van Philippine, en van J. A. A. van Uterwijck, Heer en Vrouw van Heemse, Alerdinck en den Doorn. En als zijne schoonouders worden in 't zelfde stuk vermeld, wijlen Derk van Haersolte, Brigadier en Colonel van een Regiment Infanterie, Commandeur van Steenbergen, en Joachmina Elisabeth Baronnesse van Rechteren tot Rechteren, Heer en Vrouw van IJrst. Hij is te voren (1754-1786) Drost van Haaxbergen en Diepenheim, en daarna (1786-1790) van 't kwartier Vollenhove geweest.

DROSTEN VAN VOLLENHOVE,

EERTIJDS

Schulten van Vollenhove genoemd.

MET ENKELE AANTEEKENINGEN TEN AANZIEN DER ECHTGENOOTEN EN NAASTE FAMILIEBETREKKINGEN VAN EENIGEN DERZELVER.

1213. Thicart Sculte tot Vullenhoe. *Racer O. G.* II. 190.

1270. Peregrinus miles de Putten castellanus in Vollenho, in het *Registr. bonor Cap. Sti Clementis in Steenwick* fol. 34.

1312. Wolter Snelle, anderen stellen Stellink. *Mierlo.*

1326. „ Dominus Johannes Radinc, miles, Scultetus et collector reddituum in Vollenho, in *den papieren foliant met Schepens-acten* van de 14de Eeuw te Kampen. Mogelijk is Johannes dictus Redinc de Erde, famulus, die in twee acten van 1334 fol. clx van het *Liber Monasterii in Albergen*, met Jutte zijne moeder, Berte zijne echtgenoote, Hendrik en Frederik zijne broeders, en Agnes zijne zuster voorkomt, een zoon van hem geweest.

1348. Gerd Trand, sculte to Vullenho. *Archief van Zutphen.*

1358. *Tw. Rek. van Dev.* „Vollenhoe ad Jacobum de A. Scultetum. ibidem."

1363. Henrik de Sure, Schulte in der tijd te Vollenhove. *Mierlo.* Zie ook *Racer O. G.* III. 110 op 't jaar 1365.

1371. Jacob van der A. Scoute to Vollenho, in eenen overdragts-brief van Herman van Cuenre en Mechtelt van der Eze, des voersz. Hermans echte wijff, *Registr. Steenwicense fol.* 99.

1376. Volgens n° 436 der geregistreerde stukken van het *Deventer Archief* heeft Jacob van der Aa, tot Kastelein en Schout van Vollenhove door Arend van Hoorn aangesteld, in 1376 aan Deventer eenen eed gedaan, omtrent het niet overgeven van het huis Vollenhove, ten zij etc.

1382. Komt fol. 50 van het *Judiciaal van Flor. v. Wevelinkhoven* een Hake als Sculte van Vollenhoe voor. Hij heet Egbert Haec van den Rutenberghe bij *Magnin*, *Drenthsche Kloosters.* Tw. Ed. p. 208.

1389. „Ik Henric de Suere in der tijd Sculte tot Vollenhoe." *Registr. Steenw.* fol 99vo.

1391. Onder n° 437 der geinventariseerde stukken van het *Deventer Archief* wordt een dito eed van Hendrik de Sure aan de 3 steden, als van Jacob van der A. in 1376 aan aan Deventer, vermeld.

1397. Volgens n° 438 heeft Egbert Hake van den Rutenberg dit jaar denzelfden eed gedaan als H. de Sure in 1391.

1402. Geert Borre, Schulte en rentm[r] van Vollenho *M.* Hille, Johans Catreep dochter, komt als zijne echtgenoot op 't jaar 1406 voor in den *Ligger van Zwarte-waters-Klooster* fol. 38.

1413. Pelgrim van den Ruijtenborch Drost en rentmeester. *M.*

1425. Herman van de Cuinre, en hebbende zijn revers, aan de drie steden gegeven, mede bezegeld Frederik van Hekeren van Rechteren, Geert van Bukhorst, Hugo Geijen, en Roelof van Sonnenberg. *M.* Hij was een kleinzoon van Herman van Cuenre en Mechteld van der Eze, hier voren op 't jaar 1371 onder 't artikel over Jacob van der A. vermeld. Die Mechteld komt wijders als Boldewijn's dochter van der Eze, bij *Magnin Drenthsche Best.* II. p. 155, voor, en behoorde tot een Vollenhoofsch geslacht, dat naauwkeurig van de Hekeren's van der Eze onderscheiden moet worden. Voorts wordt in het *Liber Monasterii in Albergen* fol cxlv[vo] en cxlvi op 't jaar 1371 nog een Alijd van Cuenre als zuster van Herman, den grootvader, genoemd, doch heeft het mij niet mogen gelukken, de echtgenoote van Herman, den vader van onzen Ambtman van Vollenhove en laatsten Heer van Cuinre, uit te vinden. Dit alleen is mij uit het *Judiciaal van Florens van Wevelichhoven* op 't jaar 1393 gebleken, dat hij eene zuster, Lutgard, heeft gehad, die echtgenoote geweest is van Heer Henrik van Vianen, terwijl uit dat van *Fred. van Blankenheim* op

3 Julij 1396 opgemaakt kan worden, dat toen, behalven Herman en Henrik, ook nog een zoon, Johan geheeten, leefde. Herman nu, dien het hier geldt, heeft, volgens eene originele acte van 1415, berustende onder den Raadsheer Heerkens, de heerlijkheid Eze op zijnen jongeren broeder Henrik, onder de verpligting overgedragen, van ze van hem te leen te houden. Herman sterft vóór 1447, zie het *Divers. Rod. Secund.* fol. 79vo, en in het *Leen- Register van Bisschop David* van 20 Oct. 1456 heet zijne weduwe Oede van Wilp. Hunne dochter Aleijt van Cuenre is echtgenoote geworden van Evert Freijse van Stoelwijk. Zie 't zelfde *Leen-Register* op 29 Mei 1459.

1442. Wolter Morrien. *M.*

1443. Sub n° 440 van *'t Deventer Archief* Gerrit van Isselmuden. Hij doet in *'t Leen-Register van Biss. David* fol. VIIIvo te Vollenhove op 22 Oct. 1456, namens zijne echtgenoote Maria, Hermans dochter van Haerste, wegens het erve en goed te Schelle en eenige andere, van haren vader herkomstige, leenen, hulde. Op 23 Dec. 1471 wordt wegens het overlijden zijner moeder Marie hiermede beleend, hun zoon Herman van Isselmuden.

1468. Evert Kruijse *M.*

1476. Roelof van Isselmuden *M.*

1483. Roelof van Bevervoorde *M.* Is denkelijk dezelfde als de Ambtman van Twenthe in 1448.

1486. Herman Kruijse *M.*

1502. Jurrien Schenck, Vrijheer van Tautenborch, successeur van Hermen Kruijse, eerste van den naam Droste van Vollenhove. Den 17 November heeft deze Jurrien Schenck, in presentie van Gerrit Mulert, rentm^r van Salland, Bartholt van der Eese, Henrik en Hermen Hagen, volgens der drie steeden haare privilegien, de stad van Zwol eed gedaan als Drost van Vollenhove, het slot te zullen bewaren volgens de brieven, daarvan zijnde. *M.* Hij heeft eerst Anna de Vos van Steenwijk, vrouwe van Batinge, dochter van Coenraad en van eene Mulert, daarna Johanna, dochter van Jan van Egmond en Maria Magdalena van Werdenberg, tot echtgenoten gehad, uit beide welke huwelijken kinderen zijn gesproten. Hij is als eerste Stadhouder van Overijssel in den aanvang van 1540 op het huis Toutenburg overleden.

1521. Herman van Isselmuden Drost geworden, maar is van de Gelderschen en van die van Genemuiden dood geslagen op den Oort tegen over Genemuijden. *M.*

1527. Borchard van Westerhold, Drost en Kastelein geworden na doode van Hermen van Isselmuden. *M.* Ten tijde van hem (21 Jan. 1535) is het Kastelein- en Rentmeesterschap van Cuinre, 't welk zedert 1407 door afzonderlijke ambtenaren was bediend, met het Drost- en Rentambt van Vollenhove vereenigd. Zie *t Register A.* fol. 22—24. Wegens overlijden is hij vervangen door zijnen zoon, die volgt.

1541. Herman van Westerholt, afgezet door de Gouvernante, de Koninginne Maria, om eenen Mennoniet in 1551, en doen Jan Sloot Drost geworden. *M.* De commissie van laatst gemelden ook in *Register A.* fol. 153. Het rentmeesterschap destijds van het kasteleinschap en drostambt gescheiden. Van Westerholt heeft mogelijk eene Agnes van Raesfelt tot echtgenoote gehad. Zie *'t Leen- Register van Overijssel* op 9 Oct. 1566.

1551. Johan Sloet d'olde, Drost van Vollenhove en Kastelein der Heerlijkheid Cuijnre. *M.* Hij is denkelijk een zoon geweest van Johan en van Mechteld van Apeldoorn. Heeft Everhardina de Vos van Steenwijk, dochter van Coert en van Joanna van Isselmuden, tot echtgenoote gehad, en bij haar eenen zoon verworven, die volgt, en eene dochter, Geertruit geheeten, de eerste echtgenoote van Ernst van Ittersum tot Nijenhuis, Drost van Twenthe.

1597. Joan Sloet de jonge. *M.* Deze heeft in 1586 zich in den echt begeven met Florentina van Buckhorst, dochter van Willem en Mechtelt Oem van Wijngaarden, en bij haar eene dochter, Mechtelt geheeten, nagelaten, die Borchard van Oer tot man heeft gehad.

1611 25 Maij. Johan van Echten, Drost. *M.* Is mogelijk een zoon geweest van Johan en Evertje van Brienen.

1619. Joan van Raesfelt tot Twickelo, Drost van Vollenho en Casteleijn der heerlijckht Cuijnre. Zie aangaande hem onder de Drosten van Twenthe.

1638 23 Maart. Wolf Bentinck obiit in November 1638. *M.* Zoon van Hendrik en van Elsabe van Ittersum. Zie de Drosten van Zalland in voce Henrik Bentinck tot Werkeren.

1639 19 Maart. Hidde van Voerst tot Hagenvoorde. In 1644 Drost van Salland geworden. *M.* Zie verder onder de Drosten van Zalland.

1644. Johan van Isselmuden tot de Rollecate, zoon van Alpher en denkelijk van Judith Sloet, heeft Agnes van Essen en mogelijk Helena Aleijt van Broeckhuizen tot den Doorn tot echtgenooten gehad. Sterft in 1671.

1672 in Maij. Lambert Bernhart van Oer, Heer van Salk. *M.* Zoon van den straks gemelden Borchard en van Mechtelt Sloet, kinderloos in Junij 1672 overleden.

1674. Vermits de verandering der Regering heeft den Heer Prince van Oranje gestelt, tot Verwalter Johan Sloet tot Twee Nieuwenhuijsen. *M.* Deze is denkelijk een zoon van Arend en kleinzoon van Joan Sloet tot Tweenijenhuizen, die achtereenvolgende van 1609-1645 het Rentambt van St Jans Camp hebben bediend, geweest. Hij heeft Anna Catharina van Haersolte tot echtgenoote gehad en bij haar eenen zoon, Arend geheeten, die in 1684 (zie de volgende bladz.) van Tweenijenhuizen verschreven is.

1675. Henrik Bentinck tot Diepenheim, majoor en ritm^r^. In 1682 Drost van Twenthe geworden. Zie verder onder de Rubriek Drosten van Twenthe.

1682. Unico Ripperda tot Weldam en Oli-

dam, in 1692 Drost van Twenthe geworden. Zie als voren.

1692 23 Oct. Antonij van Haersolte tot Elsen, obiit 30 Junij 1701. *M.* Dezelfde als die in 1674 tot Verwalter Drost van Zalland is aangesteld.

1701 16 Aug. Adolph Henrik van Rechteren, Heer van Almelo, Drost van Salland geworden den 17 Maart 1705. Zie verder onder de Drosten van Zalland.

1706 23 Maart. Borchard Joost van Welevelde, Heer van Zalk, obiit 1710. *M.* Hij was een zoon van Johan van Welvelde, en van Agnes Florentina van Oer, de zuster van den straks gemelden Lambert Bernhard van Oer, en heeft bij zijne echtgenoote, Anna van Keppel tot Molencate, eenen zoon gehad, Johan geheeten, die in 1718 zonder echte nakomelingen overleden is.

1712 17 Maart. Arent Herman Sloot tot Twee Nieuwenhuizen, obiit 3 Maart 1728. Nadat Arend Sloet, de zoon van den straks gemelden Joan, op 3 April 1684 was verschreven van Tweenijenhuizen, is deze Arent Herman op 4 Maart 1685 geadmitteerd van Hagensdorp, en in plaats daarvan op 1 April 1707 van Tweenijenhuizen.

1729 18 Maart. Willem van Haarsolte tot Elsen, zoon van den straks gemelden Antoni en van Johanna van Haersolte, heeft Elisabeth Borre van Amerongen, vrouw van Berkenstein tot echtgenoote gehad, maar is kinderloos op 7 Sept. 1730 overleden.

1731 21 Maart. Wolter Johan van Haersolte tot Oldenhoff tot Drost van Salland den 13 Maart 1732 aangesteld. Zie verder onder de Drosten van Zalland.

1733 26 Maart. Henrik van Isselmuden tot Zwollingerkamp. Kleinzoon van den straks gemelden Joan, en zoon van Henrik en van Theodora Judith Margaretha van Essen. Heeft denkelijk mede eene Judith Margriet van Essen tot echtgenoote gehad, en is op 27 Mei 1751 overleden.

1751. 24 Junij. Jan Arend Godert de Vos van Steenwijk tot Nijerwal. Is een zoon geweest van Jan Arend en van Susanna Eleonora van Tuijl van Serooskerken, en heeft bij zijne echtgenoote, Geertruid Agnes van Isselmuden tot de Rollecate, onder meer andere kinderen, ook eene dochter, Susanna Eleonora, nagelaten, die de echtgenoote geworden is van Coenraad Willem van Dedem tot den Berg, den laatsten Drost van Vollenhove, ten tijde der Souvereiniteit van de Staten dezer Provincie.

1779. 21 Junij. Derk Bentinck tot Diepenheim. Zie onder Twenthe en Zalland.

1786. Arend van Raesfelt tot Elsen senior, bij acte van Z. H. van 1 Junij; heeft den eed in handen van Ged. afgelegd op 13 Junij. Zie verder onder de Drosten van Twenthe.

1790. Coenraad Willem van Dedem op 4 Oct. Doet den eed op 23 Oct. Is een zoon geweest van Gijsbert Willem van Dedem tot den Berg en Theodora Judith Margareta van Isselmuden tot de Rollecate. Heeft bij zijne

echtgenoote, Susanna Eleonora de Vos van Steenwijk, onder meer andere kinderen, ook eenen zoon, Willem Jan Baron van Dedem tot de Rollecate, nagelaten, die de Dedemsvaart tot stand heeft gebragt. Coenraad Willem is Drost gebleven tot de omwenteling van 1795.

Eindelijk een woord over de bronnen van dezen arbeid. Aan den klerk ter Provinciale Griffie A. van Mierlo, komt de eer toe, van het *Boek van Ambten en Commissiën*, op het Provinciaal Archief te hebben aangelegd, en dit is tot 1795 door zijne opvolgers bijgehouden. Dat boek nu wordt met de eenvoudige aanhaling van den naam van *v. Mierlo* bedoeld, en zonder de voorlichting van hem en de latere klerken ter Griffie, zou men jaren werk gehad hebben met het bijeenzamelen van dusdanige lijst. Daar er echter, vooral wat de oudere tijden betreft, veel aan de volledigheid van Mierlo's opgaven ontbrak, is dit van tijd tot tijd op eene copie van een gedeelte van zijn werk door den ondergeteekenden aangevuld, en de volledigheid wat meerder genaderd. De familie-betrekkingen zijn er eerst onder het overschrijven van de lijsten bijgevoegd, omdat, hoeveel daaraan ook haperde, er toch ook te veel onder voorkwam, dat wel aan zeer weinigen bekend zal zijn.

J. van Doorninck.

DEVENTER KOEK.

Men hoort dikwijls vragen, hoe oud dat bakken van die ook thans nog zoo bekende en beroemde Deventer koek toch wel is, zonder dat er een bepaald antwoord wordt verkregen. Trouwens dit kan ook niet wel anders. Het zal daarmede gelegen zijn als met elken anderen tak van nijverheid, die in 't kleine begint en zich langzaam vestigt. Wanneer zij dan later vermaardheid heeft gekregen, zoekt men te vergeefs naar den oorsprong, die zich in een nietig begin verliest.

Zoo ook de Deventer koek. Onlangs daarover eene aanteekening in zeker boek in het Deventer Archief (1) vindende, docht het mij goed, deze eens mede te deelen en er bij te voegen, wat meer aangaande het onderwerp bekend was.

De aanteekening is van den secretaris *Nicolaas Verheyden*, die ze in het midden der 16e eeuw (1534) ter neder schreef, en met zijne naamteekening bekrachtigde. Reeds toen was de zaak niet nieuw meer. „ Het is te

(1) *Reg. Secr. kamer.* no 1116.

„ weten (zegt hij) dat het ambacht van koi-
„ cken tbacken een olt ambacht is, bynnen
„ der Stad Deventer gewest baven hundert
„ en xvii jaren." In een oud (thans niet meer aanwezig) boek namelijk, waar buiten op geschreven stond: *liber copiarum privilegiorum* stond eene ordonnantie over het koekbakken van het jaar 1417 (1), zoodat deze tak van nijverheid destijds reeds van genoegzaam belang moet geweest zijn, om er van wege de Regering bepalingen over te maken. De eigenlijke oorsprong verliest zich dus geheel in de oudheid. Er waren toen reeds gezworen zeemers en mengers, en ook de bakkers moesten zweren, zekere bepalingen te zullen nakomen. De geheele zaak stond daardoor onder het toezigt der Regering. Wij laten hier den hoofdinhoud der ordonnantie, zoo als die ons door den secretaris bewaard is, en die voornamelijk bestond uit de eeden der genoemde personen met eenige bij gevoegde voorschriften woordelijk volgen.

„ **Die eedt van den zemers.**

dat ghy noch nyemant van uwer wegen anders mittet zeemen omgaen sullen dan oprecht, te weten dat gy gheen water dair to gebruycken en sullen.

den eedt van den mengers.

dat gy sult doen tot eenen vate seemes

---

(1) Revius *Dav. ill. p.* 95, spreekt er van, zonder den inhoud op te geven.

vier pondt pepers ende drie quairte waters ende anders dairynne oprecht handelen.

die eedt van den koeckenbeckers.

dat die lange smalen koecken sullen wegen drie pondt aan deech, ende nyet myn, ende gaer, toe meesten negen loet myn dan drie pondt. Ende die korte smaelen koecken twee pondt, ende gaer, toe meesten sess loet myn, dairna van anderen stucken, dat ghene smaele koicken en synnen, elleck stuck te wegen op syn behoir. Ende nyemant sall enich voenstich (1) stickich schiprogge die van beneden opkoempt tot koicken backen by die pene van xxv olde schilden.

Item en sal nyemant ut onser stadt vaeren, koicken op anderen steden tbacken, noch buten backen laten by een peene van xxv olde schilden ende op ter scepen voirder beraet.

Item desse koicken sal men teykenen mit onser stadt Aerne (aquila) ende ellick koickenbecker sall syn teyken dair by setten, dair ellick syn broet by kennen mach.

Voirt en sall nyemant by hem selven mengen, anders dan den ghenen die van der stadt dair to gesat is ende gezworen hefft, by der penen vurs.

Ende dat deech nyet te veranderen noch tlaeten veranderen anders dan die gezwoeren mengers dat gemenget hebben.

---

(1) Hetzelfde wat wij thans nog *vuns* of *muf* noemen, bij Kilian *vuntigh*, *vuntsigh*, *mucidus*.

Item nyemant sall zeemen syn hoenich anders dan durch die gesworen semers.

Item nyemant sall oick koicken backen anders dan samptlicken aver eenen budell by den werdeiens ende older luyden besien.

Item en sullen geen seem tot oeren koicken gebruycken ten sy besien, by den gezworen zemers ende enigen van den older luyden gekandt voir guet.

Ende off hier gebrecke yn viele dat sall staen ter schepen klaringhe. Ende desse ordinantie sall staen ter scepen weder segginge."

Hieruit blijkt, hoe veel zorg er voor deze aangelegenheid werd gedragen, en men mag er dus eenigermate de belangrijkheid uit afleiden. Ook ziet men dat er reeds waradyns en olderluden waren, met het toezigt belast. Dit namelijk geschiedde van wege het gilde, dat hetzelfde was met dat der broodbakkers, en dus in dien tijd al moet bestaan hebben. *Dumbar* (1) deelt den gildebrief mede, zoo als die in 't jaar 1497 door den Magistraat is bevestigd, doch waarin weinig bijzondere bepalingen, de koekebakkers aangaande, voor komen. Deze zorg en dit toezigt is eeuwen lang, en tot in de laatste tijden blijven bestaan; eerst sedert zeer korten tijd zijn er geene gezworen zeemers en mengers meer, en heeft het eedzweren der koekebakkers ook opgehouden. De geest des tijds schijnt dat niet meer mede te brengen, en de industrie is

(1) *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer. I. bl.* 44.

thans aan haar zelve en aan de concurrentie over gelaten.

Het is genoeg bekend en ook uit het gezegde laat het zich afleiden, dat de Deventer koek groote vermaardheid had. Geen wonder dus, dat men ook elders poogde die zoo te maken. In Zwolle is dit reeds in de 15e eeuw begonnen. In 't jaar 1468 althans vaardigde de Regering dier Stad eene ordonnantie uit, die genoegzaam dezelfde bepalingen inhield, als die in Deventer bestond. Ze is in het Stadsboek (1) *(nye averdrachten)* nog aanwezig, en wij willen ze hier mede deelen.

„ **Ordinantie van den koecken.**

Item anno lxviij (1468) des wondesdaeges nae Reminiscere hebben Schepen en Raedt een ordinantie gemaecket koecken te backen in manieren hyr na bes.

In den yrsten een yghelick die koecken backen wil sal syn selues name en marck op dat een ende van den koecken en op dat ander ende van den koecken der stadt wapen van Swolle setten.

Item toe elcker tonne honinges sal men doen drie quaerte waters en nyet meer daer men dat vat mede spuelet ende toe elcker tonne honinges sal men doen vier pont pepers en nyet myn.

Item elcke koecke sal wegen ten minsten twee ℔ an deege.

---

(1) Zie boven bladz. 75.

Hyer sullen toe weesen twee geswoeren mengers en die sullen hebben van elcker tonnen toe menghen twee cromst. en dat sal betaelen die backer die dat mengen laet en die sullen sweeren dat omme lieff noch omme leet toe laeten.

Item alle koeckenbackers sullen alle jaers eens ten hilligen sweren dat sy dat deech en koecken anders nyet menghen noch backen sullen dan die gheswoerene menghers dat ghemenghet en ghesat hebben en den koecken oere rechte gewichte tgheuen.

Item wie anders in desen voers. puncten dede dan voers. staet, die hadde ghebroecken toe elcker tyt xx Rynsgulden en nochtans sal hy beteringhe doen tot des Rades seggen."

Hetzelfde geschiedde te Utrecht en te Amsterdam, in welke laatste stad men daaromtrent in 1503 bepalingen maakte. De toen uitgevaardigde ordonnantie namelijk hield in, „dat „ niemand eenige koeken zou mogen bakken „ na die forme van Deventer, ten zij dat ze „ wogen zeven vierendeel pond troijsch ge„ wigt." De omstandigheid nu dat de Deventer koeken ligter waren dan de Amsterdamsche (1), gaf aanleiding dat de Regering aldaar den 18 Augustus 1543 de Deventer koeken, die dat gewigt niet hadden, deed verbieden.

---

(1) De ordonnantie van Deventer van 1417 bedoelt Deventers gewigt, die van Amsterdam troijsch gewigt. Daarin zal wel de strijdigheid oplossing vinden, die men hier meent op te merken.

„ Also myn heren (zoo luidt het stuk) verstaen datter faulte geboert yn die Utrechtsche Deventer ende andere lange koicken die nyet en hebben hoere behoirlicke gewicht van een pondt ende drie vierendeell, dair duer die gueden luyden die kopende bedrogen werden, willende myn heren dairynne versien, Gebieden en beuelen, dat nyemant voirtaen enige Utrechtsche deventer off andere lange koicken hier ter stede ter marckt brengen offte verkoepen sullen, dan hebbende die gewichte vurs. op die verburte van die selve koicken, die te licht bevonden sullen werden ende voirtz op arbitraell correctie."

Hieruit ontstond weldra moeijelijkheid. Zeker Deventer burger, *Albert Kremer* genoemd, omtrent paschen van het volgend jaar 1544 met eene partij koek naar Amsterdam gereisd, om ze daar te verkoopen, werd door de *broetwegers* achterhaald en zijne koeken door het geregt verbeurd verklaard. Hij deed zijn beklag bij de Regering van Deventer, en men zond den Schepen Mr *Otto Basterts* en den Secretaris *Nicolaas Verheyden* naar Amsterdam, om die bezwaren uit den weg te ruimen.

De bezending had eenen goeden uitslag. Er werd ten slotte bedongen, dat de Deventer koeken, zoo als ze waren, voortaan binnen Amsterdam ongehinderd zouden mogen worden verkocht. Niet zonder belang voor het onderwerp is hetgeen daarbij over en weder werd aangevoerd, en wij laten dit daarom volgen met de eigene taal van onzen

secretaris, die duidelijk genoeg is, om gemakkelijk te worden verstaan.

„Komende mit malckanderen inder communicatie heben die van Amstelredam allegirt dat sy hadden privilegien van oeren heren als grave van Hollandt dat sy bynnen oirer stadt muchten edicten, insettinge ende mandamenten maicken als tot guede policie ende welfairt van oirer stadt dyenen muchten.

Ende beantwordt dat sulx wel muchte wair syn, dan behoirden nyet te statuyren in preiudicium tertii ende weer wair dat die stad deventer baven hundert jairen were gewest in gebruyck van den ambacht koicken tbacken, en die van Amstelredam luydt oirs selves boick als vurs. omtrent xl jaren. Wolden dan die van Amstelredam van Utrecht en anderen oick koicken backen op die forma van deventer die voir hundert jaeren in gebruyck gewest is, behoirden die van Amstelredam en van Utrecht (die onlanx dat ambacht angenomen) zich voel meer te regulieren, na die ordinantie van deventer die die olste is, dan die van deventer zich solden reguliren na die ordinantie nu nyes bynnen amstelredam gemaickt.

Mede allegirt dat men bynnen Amstelredam so guede koicken nyet konde backen als bynnen deventer, oirsaecke want die substantiaell materie dair men die koicken aff backet, als meel ende water, so guet bynnen amstelredam nyet en synnen als bynnen deventer, to deventer is zuete water, tot amstelredam is brack oick onreyn water, tot amstelredam

is stickige schiprogge dair men to deventer na der vurs. ordinantie ghene koicken van mach backen by pene als vurs.; mede gesacht dat die kuekenbeckers bynnen deventer oir eigen hoenich selvest nyet mogen zeemen, dan doen zeemen durch den gezworen zemers, ende wanneer nu die koickenbecker syn guet meel, syn guet water en syn guet zeem hefft en mach hy syn eigen guet selvest nyet mengen dan doen mengen durch den gezworen mengers dwelck also noch tutrecht noch tamstelredam noch nergens so oirdentlicken nyet wurde geholden als bynnen deventer.

Ende also om reden vurs. die koicken van deventer inder materie ende substantie beter synnen dan anderen, weer versienlicken om dat een tegens dat ander te compensiren, dat die van Utrecht en van amstelredam oire koicken so voell te zwarer maicken, *ut gravius pondus interne bonitati correspondeat.*

Ende accordirt op dit maell (daer zich die van amstelredam nyet erfflicken heben willen ingeven) dat die deventer koicken blyven by oir olde gewicht als baven gescreven hefft, en bynnen amstelredam mogen verkofft ende verhandtirt werden, dan die van amstelredam wolden oire ondersaten advertieren dat die deventer koicken myn woigen dan die Utrechtsche en amsterdamsche koicken.

Ende synnen terseluer tyt twe ronde stucken loetz van den gezworen ycker der stad amstelredam gegaten, beide even zwair, wegende ellick stuck twee pondt myn ses loet deventers

gewichte, beyde desse twee stucken loetz geteykent mit dat wapen der stadt amstelredam ende myt des yckers marck dairby geslagen, die yckers wesende gezworen der stadt amstelredam waren genoempt Johan Cornelissen die soen van Cornelis, Antzelmer kettelers beyde gezworen yckers.

Ende beiden steden deventer ende amstelredam hebben ellick een loet dat eene tegens dat ander woel gewegen ende justificiert, ontfangen en is tdeventer in die zegelspynde (1) gelacht."

De bestaande ordonnantie op het koekenbakken is later bij resolutie van Sch. en Raad van 18 Maart 1557 eenigzins gewijzigd (2). Zoo werd in den eed der koekbakkers opgenomen

„ dat ghy genen Bersiliers peper (3) dan
„ gueden gegarbelirden (4) peper denn men-
„ ger leveren offte in ennigen koicken ge-
„ bruicken sullen."

Er schijnt toen ook nog een vierde persoon bijgekomen te zijn, waarvan ik vroeger geene melding heb gevonden, namelijk een *warmer*. Voor hem gold het volgende voorschrift:

„ Item die warmer sall dat honnich warmen

(1) Kast daar de belangrijkste stukken, die meestal van zegels voorzien waren, in geborgen werden.

(2) *Reg. Secreetk.* No 546.

(3) Brasiliaansche peper.

(4) *Gaerbel.* abortus aromatum sive seminum, dus *slecht* of *loos* zaad. *Gaerbeleuren*, seligere seu secernere aromata eaque cribare et purgare, dus ziften, van kwaad zaad en ongemak te zuiveren. Kil. *in v.*

„ und dair niet anders tho doin dan dat Godt
„ den byckens hefft doen samelen und laten
„ wassen.

„ Vorder sal die warmer die tonnen als dat
„ hoenich dair uth und ledich syn nemmen
„ eynen uthghedruckeden haerdoick, und die
„ tonnen dair also schone medde uth wis-
„ schen, als hie ummer mach, dair tho ge-
„ bruickende eijn mengelen waters, und dat
„ gedain synde, sall hie dieselven tonnen alle
„ mit warm water wasschen und rein maicken."

„ Und datselve water (zoo vervolgt de ordonnantie) sall die becker by einsamelen
„ und dair die meede aff brouwen und dit
„ vurs aldus tholden by verboertte des gildes
„ und vorder van Schepen und Raidt dairomme
„ gestraifft tho worden alse meynedigers."

Den zeemer werd opgedragen den honig alzoo te zeemen, als de warmer ze gewarmd had, en daaraan niet te veranderen.

Eindelijk volgen nog eenige bepalingen, die ik liefst met de eigen woorden van het stuk vermeld.

„ Die menger sall nemmen eyn hamborger-
„ tonne, und sall dair medde wroegen (1)
„ die mengeboene (2) in elckes backers huiss."

„ Und als die mengeboene also gewroeget
„ is, soe sall die becker den menger tot elcke

(1) *Wroegen*, *urgere*, *torquere*, bij Kil., dus *dringen*, *drukken*, *persen*.

(2) *boene*, *buene* is *een solder*, doch is mij de bedoeling van deze en de volgende zinsnede niet zeer duidelijk.

„ sodanige hamborger tonne als hie dan in
„ der boene mengen will, doen tot elcker
„ tonne drye pondt guedes gegarbelierden
„ pepers."

„ Und wanneer die menger den peper also
„ upt gewichte untfangen sal hebben, soe sall
„ die menger den peper malen und dan dat
„ honnich mengen dair tho doinde in elck vat
„ drije mengelen waters und niet meer by
„ der penen vurs. und sullen aver eynen buy-
„ dell samen budelen."

Van deze laatste bepaling zijn eenige jaren later (1593) de bakkers ontheven (1).

Latere ordonnantien, van zijde der Regering gemaakt, zijn mij niet bekend. Alleen weet ik dat het koekbakkers gilde den 8 Mei 1634 zekere *leges* heeft vastgesteld, waarnaar de leden van het gilde zich moesten gedragen. Doch deze wetten, die ik opgeteekend vond in een oud gildeboekje, mij door eenen stadgenoot welwillend ter leen verstrekt, betreffen hoofdzakelijk het inwendige van het gilde: de te betalen jura en boeten, zoo als bij het winnen van het gilde, bij trouwen, bij het in de kraam komen der vrouwen (2), het

(1) Uit het boekje, waarin deze laatste ordonnantie geschreven staat, blijkt dat er waren:

In 1592	10	koekbakkers.
» 1593	13	»
» 1594	11	»

die de vereischte eeden hadden afgelegd. In 1637 bestond het gilde uit 25 leden.

(2) » Ist oock saecke, dat van onse gildebroders
» vrouwen in den kraem zijn oftte mochten coemen,

verkrijgen van ambten, van erfenissen (1), bevoegdheid der weduwen enz. Verordeningen omtrent het koekbakken zelf staan daarin niet.

De handel in koek bepaalde zich voornamelijk tot het binnenland. Behalve hetgeen daaromtrent boven gezegd is, voege men nog dat zij ook te Groningen zeer geacht was. Uit den gildebrief voor het koekbakkers gilde aldaar van het jaar 1640, blijkt, dat van het verbod, om vreemde koek in te voeren en te verkoopen anders dan door de gildebroeders, de Deventer koek uitgezonderd was. Naar oude gewoonte namelijk waren de kruideniers ook tot dezen verkoop geregtigd. „De De„venter koek (zegt de Heer *Feith*) (2), was „zoo beroemd en van de Groningers gezocht, „dat geheele schepen daarmede beladen aan „kwamen." Ze werd in vroegere dagen althans, ook naar het Noorden gezonden, waarmede zoo als bekend is de handelsbetrekkingen veelvuldig waren. In 1576 werd zekere

---

» 1 maent voer S[t] peeter und 14 daegen naer S[t] peeter, » denselven kraemheer, sal daer voer betaelen ant gilde » 1 Rixd. ad 50 stu.'' De beperking tot zes weken schijnt zonderling.

(1) Dit regt van successie werd ook bij andere gilden geheven. Hier was het tamelijk zwaar. Er werd betaald van 100 gld. 2 pc.; van 500 gld. 4 pc. van 1000 gld. 6 pc.

(2) In zijne *Dissert. Jur. Jnaug. de Gildis Groninganis* 1838 *pag.* 298. Men trachtte ook daar deze koek na te maken. De daaruit ontstane geschillen werden bij regterlijke vonnissen beslist. Ze worden in dat geschrift aangehaald.

Herman van Deth, die koeken naar Bergen in Noorwegen had verscheept, die bevonden waren *ganz undeglich* te zijn voor Burgemeesteren in der tijd daarover aangeklaagd, doch vrijgesproken, nadat hij onder eede verklaard had, dat hij aan het mengsel van den gezworen menger niets had veranderd (1).

Oorspronkelijk waren er alleen peperkoeken. Later zijn daarbij gekomen zoowel de dus genoemde kruid- of sukade-koeken, als ook de tafelkoek, die van eenigzins anderen aard is. De peperkoeken maken alnog het voornaamste gedeelte van den handel in die waar uit, en vinden hoofdzakelijk haren aftrek naar Friesland. De anderen worden meer het geheele rijk door gesleten, en ook naar de Overzeesche bezittingen verzonden. De peperkoeken hebben steeds de lengte behouden, die zij sedert onheugelijke tijden gehad hebben, namelijk van eene oude el. Hun gewigt bedraagt thans 8 Ned. oncen.

Eindelijk volgen hier nog eenige mij bekend geworden opgaven van peperkoeken.

In 1694	werden	uitgevoerd	714,500	stuks.
„ 1796	„	„	259,800	„
„ 1797	„	„	445,800	„
„ 1798	„	„	363,000	„
„ 1821	„	„	350,000	„

In de laatste vijf jaren is teruggave van belasting verleend, wegens uitvoer van de volgende hoeveelheden.

---

(1) *Resol. Mag.* 27 *Oct.* 1576.

In	1844	van	422,333	Ned. ponden.
„	1845	„	304,085	„
„	1846	„	324,126	„
„	1847	„	348,098	„
„	1848	„	566,367	„

onverminderd de kleinere hoeveelheden, waarvan geene teruggave plaats heeft, en daar het hier genoegzaam enkel peperkoeken geldt, zoo kan men rekenen, dat die uitvoer daarvan alleen gemiddeld jaarlijks bedragen heeft het aanzienlijke getal van bijna 500,000 stuks.

Ziedaar, welwillende lezer, het een en ander opgegeven omtrent een produkt, dat, ondanks eene oudheid van meer dan vier eeuwen zijnen roem en debiet nog even goed als vroeger staande houdt. Ook in latere jaren is het namaken daarvan hier en daar herhaaldelijk beproefd, maar heeft men er nimmer in kunnen slagen het echte te evenaren. Niet enkel goede zorg en het bezigen van de beste grondstoffen, ook bijzonder het water, door eene eigenaardige zuiverheid, schijnt daartoe mede te werken, zoo als reeds de Secretaris Verheyden in 1544 de aandacht daarop vestigde.

Wenschen wij, dat dit zoo moge blijven tot genoegen van het algemeen, tot voordeel van een aantal ingezetenen onzer stad.

Deventer, Dec. 1849. J.

VONDELS LUCIFER

eene politieke allegorie.

I.

Vondel, den hollandschen dichter wiens hart zoo warm sloeg voor het land zijner inwooning, die gloeide voor den roem der vrije republiek, die zooveel zin had voor vooruitgang en ontwikkeling, hem te beschuldigen van op het laatst zijns levens eenen reactionairen geest gehuldigd te hebben in zijn hart en in zijne verzen, schijnt alleen den jager naar paradoxen te kunnen invallen, of den „Helhond" die er behagen in schept zijne tanden stomp te knagen „aan 't heilige gebeent."
Zoo luidt misschien het oordeel, zoo luidt waarschijnlijk het vonnis van den grooten hoop, die te gereeder op Vondel bralt naarmate hij hem minder kent. Moet, mag dat oordeel van invloed zijn op onze overtuiging? Wij behoeven bij die vraag naauwelijks stil te staan. Eene andere tegenwerping, die van

meer gewicht schijnt, is deze, dat de geschiedenis der letterkunde minder belang heeft bij eene waardering van Vondels politieke belijdenis, dan bij die zijner poëtische gaven, en dat dus het onderzoek naar de eerste zoo al niet hatelijk, ten minste overbodig kan schijnen. Die tegenwerping zou geldig zijn wanneer die beide vraagstukken niet ten naauwste waren vereenigd, wanneer niet de beslissing over des dichters politieke zienswijs van invloed was op het oordeel dat wij over een zijner meest bekende en meest beroemde dichterlijke voortbrengselen zullen vellen.

Zoo Vondels genie van de eene zij ten hemel is verheven, zoo hij door eene partij onvoorwaardelijk in al zijn doen en laten is vergood; — van den anderen kant is hem miskenning en verguizing ten deel gevallen, en minachting zelfs. Zonder tot een van die uitersten te vervallen, zonder blind te zijn voor zijne gebreken, maar ook zonder zijne ontelbare schoonheden en verdiensten voorbij te zien; zonder hem boven de kritiek verheven te achten, maar ook zonder hem den eernaam van voortreffelijk dichter te betwisten, behooren wij tot de oprechte vereerders en hoogschatters van Vondel. Mocht nu al ten gevolge van het onderzoek waaraan wij ons gaan wagen Vondels politieke zin niet in overeenstemming blijken met de nationale meerderheid, mocht hij daardoor wat onhollandscher worden dan men hem zich voorstelt, — zijn dichterlijke naam zal er misschien door

winnen, althans men zal er eene oorzaak, zoo al geene verontschuldiging, in vinden voor sommige gebreken die zijn treurspel Lucifer aankleven.

Het is mij hier niet te doen om eene aesthetische kritiek van het geheele treurspel; ik wil slechts eene voorbereidende bijdrage daartoe leveren.

Ook zonder in allen deele in te stemmen met de eenzijdige, bevooroordeelde, onware kritiek van Witsen Geysbeek (1), is er toch veel in dit stuk dat ons stuit. „Zoo het iemand ergert in zijnen Palamedes, dat de toespelingen op den tijd te drok, te overdreven, te gezocht zijn; en zoo hij daarom, ondanks alle dichterlijke verdiensten, dit stuk lager dan zijne andere tragediën stelt;" (2) welnu, zal het dien vreemd dunken dat wij, indien Vondels Lucifer bij ons voor een deel dien zelfden onaangenamen indruk te weeg brengt, dit aan dezelfde oorzaak toeschrijven? Wij hebben te groote gedachte van Vondels kunstvaardigheid, van zijn gekuischten smaak, op zijn meer dan zestigjarigen leeftijd, om niet te vermoeden, dat, als hij tegen beiden zondigt, er eene reden voor dit verschijnsel moet bestaan, eene reden die wij in een bijoogmerk, in eene allegorische strekking meenen te vinden. Wanneer Macquet (3) al

(1) Biographisch, Anthol. Crit. Woordenb. der Ned. dichters, D. VI bl. 133 vlgg.
(2) De Gids 1843, bl. 563.
(3) Geysbeek l. c. bl. 143.

te recht aanmerkt, dat men om engelen ten tooneele te brengen die „met menschelijke hartstogten moet afmalen, menschelijke verrigtingen laten uitvoeren," het te ver gedreven, in alle détails uitgewerkte anthropomorphisme komt ons zoo zonderling voor — om geen ander woord te gebruiken, — dat dit zoowel als enkele afwijkingen in het karakter van den hoofdpersoon des stuks, ons het eerst op de gedachte bracht, dat Vondel er eene toespeling mede op het oog had; dat met zijn strijd der engelen tegen God wel kon zijn bedoeld, de *opstand der Nederlanden tegen den Koning van Spanje*; dat zijn Lucifer wel eene bedekte voorstelling kon zijn van Willem van Oranje.

Die stelling moge vreemd klinken, zij moge verbazing of verontwaardiging wekken misschien; men moge mij van gezochtheid beschuldigen, en de regels uit den Warenar

> Onze lieven Heer moght men om jouwentwil wel
> Paus van Romen maeken
> Of Koning van Spanje, wat je best quam te pas;

al op mij toepassen, ik meen er in en buiten den Lucifer de bewijzen voor te vinden.

Het is bekend hoe de Lucifer van den beginne af hevig werd aangevochten, en na twee voorstellingen van het tooneel werd geweerd. De dichter zelf zegt het ons in de voorrede tot zijnen Salmoneus hoe zijn Lucifer „veel spels maeckte," zonder zich daar verder over uit te laten. Het schijnt dat het ergerlijke dat de

predikanten in het voorstellen van den hemel en de engelen op het tooneel vonden, alleen aanleiding heeft gegeven tot de weering van dit stuk van het tooneel; en het mag vreemd schijnen, dat geen der tijdgenoten er de toespeling in heeft opgemerkt, die ons duidelijk genoeg toeschijnt, te meer daar het niet het eenige stuk zou geweest zijn, dat dergelijke verdenking had opgewekt. Sedert zijn Palamedes in het licht was verschenen (1625) had men herhaaldelijk in zijne tragedies politieke bijoogmerken gezocht: zijne *Messalina* (1638), zijn *David herstelt* (1660), de *Faëton* (1663) gaven daartoe bij afwisseling aanleiding. De *Palamedes*, wiens beteekenis een ieder terstond in de oogen moest springen, was daarvan misschien de oorzaak. Doch zoo hij al ten onrechte verdacht werd, in die verdenking lag niets ongerijmds. Had Vondel in den Palamedes een bloedig feit veroordeeld, en was hij daardoor de tolk geweest eener zekere politieke partij, Samuel Coster was in zijne *Iphigenia* misschien nog verder gegaan. „Dit treurspel heeft geen ander doel, dan om de aanhangige kwestie over Kerk en Staat te beslechten, en het regt van den laatsten over de eerste te handhaven. Aan dit doel worden Iphigenia en Achilles en Calchas met meer dan priesterwreedheid opgeofferd." De verdienstelijke schrijver wiens woorden wij hier overnamen (1), voegt er ter verklaring

---

(1) De Gids 1843, bl. 563.

van zoo vreemd een verschijnsel bij: „Niet het Blijspel waagde zich ten ontzent aan het beoordeelen van de hoogere belangen van Staat of Kerk; het stond die rol aan het Treurspel, het heroïsche Treurspel zelfs, af. Ondanks de ongeschiktheid van het laatste om actuëele toestanden in zich op te nemen, werd het daartoe, zijns ondanks, gedwongen. Misschien had Euripides, die met zijnen navolger Seneca de voorbeelden onzer oude Dichters waren, hen daartoe verleid; maar nog zekerder lag in den erentfesten zin onzer Ouden, dáár hoogdravender taal, edeler voorstelling, verhevener gevoelens, dan het Blijspel kon geven, te verlangen, waar de hoogste belangen ter sprake kwamen."

Wij meenen hiermede genoegzaam aangewezen te hebben, dat het niet behoeft te bevreemden als wij vinden dat Vondel werkelijk zijn *hemelsch* treurspel gebruikt heeft om *aardsche* feiten te bespreken; in zijn oog kon dit geen misbruik zijn.

II.

Laat het zich van Vondel met grond verwachten, dat hij een afkeurend oordeel kon uitspreken over de revolutie van 1566, en over den held in wien zij als verpersoonlijkt is? Die gewichtige vraag dient wel vooraf beantwoord te worden, om klem te geven aan ons betoog.

Het treurspel dat ons bezig houdt werd

door Vondel op rijpen leeftijd vervaardigd. Op zijn portret in 1653 door Govert Flinck geschilderd, dichtte hij de volgende regelen (1).

Ick sluit van daegh een ringh van zesmael ellef jaeren
En zie mijn hoofd besneeuwt, en tel mijn grijze haeren,
  Oock zonder glazen oogh, in deze schildery,
  En noch ontvonckt mijn hart in lust en poëzy;
Terwijl ick Lucifer zijn treurrol leer volspeelen,
En met den blixem sla, op hemelsche tooneelen,
  Ten schrick en spieghel van de Staetzucht en de Nijt.
  Wat is mijn ouderdom? Een roock, een damp, geen tijt.

Veertien jaren te voren nu, in het jaar 1639, was onze dichter overgegaan tot de Katholieke Kerk, en zijn levensbeschrijver Brandt meldt ons „dat hy, aldus overgegaan, niet geveinsdelyk maar in goeden ernst het Pausdom heeft aangehangen, de regels en ceremonien deszelven stipt onderhouden, en buiten opspraak, naar de leere der Roomsche Kerke geleefd, haar met zyne pen en kunst dikmaals ten dienste staande, en altyd yverende om ook anderen te trekken (2)."

Wij kunnen ook van een man als Vondel niet anders verwachten: dat hij met lijf en ziel zich aansloot aan de partij die hij eens gekozen had, dat hij zijn pen ten beste had in den strijd voor wat hij goed en waar achtte, dat zijn ijver geene grenzen kende, dit leeren ons zijne Hekeldichten, dit waarborgt

(1) Dichterlijke Werken, uitg. van Westerman X, 317.
(2) G. Brandt, Leven van Vondel, bl. 46.

ons zijn partijkiezen in die kerkelijke twisten, in welk strijdperk hem alleen zijn heilige ijver wierp. Had hij eenmaal gekampt voor vrij onderzoek, nu hij eenmaal zich aangesloten had aan de andere partij, moest hij noodwendig, geheel man als hij was, alle krachten inspannen om den triomf zijner nieuwe denkbeelden te helpen verzekeren; en zijne *Altaergeheimenissen*, zijne *Heerlyckheit der Kercke* zijn daar om zulks te bewijzen.

Zoo nu Vondel al geblaakt had voor den republikeinschen roem, moest met zijne godsdienstige overtuiging ook niet zijne staatkundige belijdenis veranderen?

In onze dagen zijn in Nederland gelukkig de politieke begrippen niet meer afhankelijk van de kerkelijke banier die men volgt: men kan het vaderland een warm hart toedragen, men kan de bestaande staatkundige instellingen huldigen en helpen onderschragen met denzelfden ijver, dezelfde goede trouw, hetzij men Rome of Geneve ter leus hebbe gekozen. Maar in Vondels dagen was zulks het geval niet, in de zeventiende eeuw kon men dit niet eischen. Kerkelijke en politieke belijdenis waren naauwer vereenigd, waren van elkander onafscheidelijk. De Nederlandsche opstand was veel meer nog uitgebarsten ter verkrijging der vrijheid van geweten, dan ter bescherming van politieke rechten, en Trigland sprak waarheid toen hij beweerde: „Men zag in het eerst zoo zeer niet op die Hoogheden en rechten: 't hart en was zoo hoog niet; . . .

men deed zijn best om de tirannij te verdrijven, inzonderheid van de conscientiën dergenen die de ware Religie, ook onder het kruis en zware vervolgingen, hadden aangenomen (1)." Geen wonder dan ook, dat de partij die den ouden godsdienst was blijven aankleven, die zich bedroefde over de ketterij, die noode de heerlijkheid der kerke zag ondergaan, den blik gericht bleef houden op den Spaanschen Monarch, door wien alleen zij herstel van het omvergeworpene kon hopen. Maar buitendien, zoo het protestantisme, dat het juk van den kerkelijken monarch had afgeworpen, door eene onvermijdelijke konzekwentie moest overhellen tot liberale ontwikkeling onder republikeinsche vormen, — het katholicisme moest uit den aard der zake meer monarchaal gestemd blijven; en gelijk het de knie boog voor Gods stedehouder als het gekroonde hoofd der kerk, zoo moest het ook meer den traditionelen eerbied bewaren voor den gezalfden des heeren, het gekroonde hoofd van den staat.

Zoo werd dan ook de stand van zaken hier te lande beschouwd. Maakte men in 1588 plakaten „tegen de Pauselijke afgrijselijke afgoderij", doordien onder anderen ook daardoor „de gemeene rust verstoord werd" (2), nog tijdens de handelingen over het be-

---

(1) Groen van Prinsterer, Handboek der geschiedenis van het vaderland, bl. 294.

(2) Groen l. c p. 218.

stand maakte men zwarigheid om den Katholieken eenige vrijheid van godsdienstoefening te geven „ dewijl de Roomschen, *altijd Spaanschgezind zijnde*, ... ligt tot eenig schadelijk ontwerp zouden worden gebragt (1)."

Eene halve eeuw later was die afscheiding in het algemeen niet zoo scherp meer: de Katholieken worden geduld, en voor hen kreeg langzamerhand de bestaande orde van zaken een recht van praescriptie; van beide zijden werd men minder radikaal. Zoo dit al bij het gros het geval moge geweest zijn, hoe natuurlijk is het echter dat een man als Vondel meer geheel bleef in zijne begrippen; te meer daar hij, gelijk men weet, onder den voortdurenden invloed stond zijner geestelijken, die zijnen ijver aanvuurden, waardoor in zijne ontfankelijke ziel het katholieke begrip van kerk en staat al scherper en scherper moest worden geteekend, waardoor natuurlijk een afkeer voor het bestaande moest worden opgewekt, en eene veroordeeling der revolutie moest ontkiemen, die hem deed instemmen in den banvloek over den leider dier beweging uitgesproken.

De streng katholieke Vondel, de doortastende ijverige zanger van de Hekeldichten, kon geen transactiegeest voeden; zijne begrippen waren die der Katholieken van 1584.

Moesten wij ons hier met gissingen en

(1) T. a. p. bl. 280.

waarschijnlijkheden vergenoegen, wij zouden misschien voorzichtiger geweest zijn in onze uitspraak; maar wij kunnen die gissingen tot waarheid verheffen, met de getuigenis van Vondel zelf.

Voor zijne katholiciteit zal men wel geene bewijzen vergen; dat zij bij Vondel den weg baande tot monarchale begrippen zal men wel niet betwijfelen, als men hem in de opdracht van zijn treurspel Lucifer hoort verzekeren:

„Gelijck de Goddelijcke Majesteit in een ongenaeckbaer licht gezeten is, zoo zit ook de weereltsche Mogentheit, die haer licht uit Godt schept, en de Godtheit afbeelt, in haeren glans verheerlijckt (1)." En dat hij met die „weereltsche Mogentheit," de koninklijke majesteit bedoelt, zou men reeds kunnen opmaken uit den persoon tot wien hij spreekt, Keizer Ferdinand; maar het blijkt ten duidelijkste, als hij die later noemt „geheilighde Maghten en Stammen" of als hij op het eind der inleiding uitvaart tegen de „Staetzuchtigen, die zich stoutelijck tegen de geheilighde Maghten, en *Majesteiten*, en wettige Overheden durven verheffen."

Wij zien hem hier nog niet in strijd met het bestaande, maar gaan wij verder. In 1662 zingt hij in het vijfde boek zijner *Bespieghelinghen van Godt en Godtsdienst* (2):

---

(1) Dichterlijke Werken, I D. bl. 5.
(2) Werken, XIV Deel bl. 382.

Waer Godt geloochent wort, is burgherrecht noch orden,
Noch deught, noch godsdienst, die op Godt gevestight worden.
Zoo drijft de weerelt, daar de Godtsdienst zinckt, in 't wilt,
Gelijck een roerloos schip. Geen toom van wetten stilt
Den dreighenden tiran, noch oploop van rebellen,
Een wilde zee gelijck, daer alle golven zwellen,
En barnen naer den wint, die 't water ommedrijft.

Nog bespeurt men wellicht de reactionaire strekking niet; maar als men zich herinnert, dat weinige bladen vroeger Luther genoemd wordt „*een nieu Lukrees* (1);" een nieuwe ongodist, die

schijnt noch op te donderen
Om 's Bijbels godtsdienst van de wijsheit af te zonderen;

als men elders (2) in een gedicht van hetzelfde jaar leest:

Want buiten Christus Kerck baet godtsdienst noch altaer,

en men uit het verband hier aan niets anders dan de Katholieke Kerk kan denken, dan wordt de toespeling in de eerste aangehaalde plaats duidelijker.

Zal het ons dan vreemd dunken als hij openlijk den wensch uitspreekt, dat het Pauselijk gezag alömme worde hersteld? Het moge in die dagen revolutionair geklonken hebben, wij lezen het echter met zoo vele woorden in zijne toespraak aan paus Alexander (3).

---

(1) T. a. pl. bl. 377.
(2) Heerlyckheit der Kercke, 1e Boek. Werken D. XV. bl. 223.
(3) T. a pl. bl. 195.

Ghy zult alom, met eenen zachten toon,
Gedult en wijs beleit, de volcken Gode winnen,
Dat d'overwonnen zich bedancken, u beminnen;
Na dat ze, *een tijdt langh van Sint Peters stoel gedwaelt*,
Bekennen hun geluck, uit uwen schoot gedaelt,
Te Rome niet alleen, maer waer uw wetten binden
En ghy uw' zeghen schenckt aen alle vier de winden.

Klonken dergelijke woorden in zijnen tijd reeds revolutionnair, als bepaald oproerig had men de volgende, uit hetzelfde dichtstuk, kunnen aanmerken (1). Van de kerk, de katholieke kerk, zegt hij:

Zy berght wat haeren wil en last niet wederstreeft
Gewilligh in haer schoot. Wat wetten Sina geeft,
En opleght, als een juck, dat lastigh valt te draeghen,
Zy houdt zich vry en vranck, en van dien last ontslaeghen.

Is dit geene openlijke verklaring, dat de katholiek Vondel zich niet gehouden rekende zich te onderwerpen aan het kettersche juk „ *dat lastigh valt te draeghen?*" Had ik geen recht te beweeren dat die taal in het protestantsche gemeenebest oproerig luidde, en dat de verwachting die men van de katholieken koesterde niet zoo ongegrond was?

III.

Al toestemmende dat Vondel zich door zijne drift in de theorie te ver heeft laten vervoeren, zal men wellicht zeggen, het blijkt nog niet,

---

(1) T. a. pl. bl. 221.

dat hij even radikaal was als het de toepassing dier beginsels gold; was zijne overtuiging al streng katholiek, er klopte een hollandsch hart in zijnen boezem.

Ik wenschte van harte zulks te kunnen toestemmen; maar mij dunkt dat zijne eigene woorden hem ook hier zullen beschuldigen.

Toen in 1648 te Munster de vrede tusschen den jongen staat en de spaansche monarchij gesloten werd, vierde Vondel die heugelijke gebeurtenis met een allegorisch landspel getiteld: *de Leeuwendalers*.

De voornaamste personagien daarin zijn *Lantskroon* en *Vrerick*, die genoemd worden *Heerschappen; Heereman*, *heemraedt van de Zuidtzijde*, en *Volckaert*, *heemraedt van de Noortzijde; Warner* en *Govaert*, *Huismans*, de eerste van de noord- de ander van de zuidzijde. De dichter toont ons (1)

Hoe dit kleine Leeuwendael
Durf heel Neerlant overschreeuwen,
Dat met wapenen, vol leeuwen,
(Nu getoomt, en mack, en tam)
Brullende te velde quam.
Lantskroon houde 't woort van Spanje
Vrerick ga hier voor Oranje,
Heereman van genen kant,
Volckaert hier, voor Staet van 't lant,
Dat gereten aen twee deelen
Zuidt- en Noortzy hoort krackeelen.

Ik zou hier over de allegorische namen kun-

(1) Werken, VIIIe Deel bl. 193.

nen uitweiden: ik bepaal mij tot de opmerking, dat *Vrerick* hier, naar den slechten smaak des tijds, eene woordspelling is op den naam Frederik, gelijk de dichter nader in de opdracht van het stuk zegt:

„Prins *Vrederyck Henrick* heeft zijnen naem met de daet, en alle zijne oorloghstriomphen en laurieren met eenen eenighen Vredetriomph, en den gezeghenden olijftack gekroont, en ons den Vrede, zijnen lesten adem, tot een geluckigh testament nagelaten." En in het stuk zelf laat hij hem zeggen:

Mijn naem is rijck van vreê: 't is vrede al wat ick wensch.

Het zal dus ook wel geoorloofd zijn een dieper zin te hechten aan den naam *Lantskroon*, en ik geloof niet verre van de waarheid af te dwalen, wanneer ik dien opvat als beteekenende, *rechtmatige gekroonde heer dezer landen*, hetgeen dan af doet gissen, wat de geest van Vondels beschouwing zal wezen.

De dichter zelf heeft duidelijk genoeg te kennen gegeven — of 't al noodig waar, — dat zijn stuk allegorisch is; ja, hij heeft zelf de moeite genomen in den proloog de beteekenis zijner allegorie duidelijk te maken. In de opdracht nu aan den heer Le Blon zegt hij:

„Honighbijën zullen uit deze bloemen niet dan honigh en neckter zuighen. Indien by ongheval een spinnekop hier venijn uit trecke, het komt by haeren aert, niet by de bloem toe. De Voorredenaer zal het wit van dit werck ontvouwen. Wie hier te diep in ver-

zinckt, en neuswijs in alle personaedjen, vaerzen en woorden, geheimenissen zoeckt, zal ze er niet visschen. Wy hebben slechts eenighe verwen en geuren, die ons voornemen dienen konden, uitgezocht, en onder een gemenght, en het beloop van oorloghe en vredehandel aldus in het klein ten ruighsten ontworpen, om alle hatelijckheit te schuwen; anders had men de bloem van deze verzieringhe netter op de zaeck zelf konnen passen."

Het is bedroevend, dat wij ons den lelijken naam van „spinnekoppen" zullen moeten laten welgevallen, maar wij moeten ons hier wat „diep in verzinken." — Zoo de dichter niet gaarne zag dat men naar geheimenissen zocht, mij dunkt daarin ligt veel eer eene beschroomde bekentenis. Trouwens, dat er in een gelegenheidsstuk als dit, ieder oogenblik toespelingen moeten gevonden worden is natuurlijk;

Al zweert ons niemant dit, wy kunnen 't wel bevroeden!

Zijn die toespelingen nu van zoodanigen aard, dat zij den toets niet konden doorstaan? Blijkbaar komt er veel in voor, dat ziet op het verschil van gevoelen tusschen de aristokratische partij en den aanhang der stadhouders. Dit te doorgronden kon aanleiding geven tot hatelijkheid, maar bovendien moeten er nog nadere allegoriën in verborgen zijn, wier „*neuswijze*" ontdekking gevaarlijker voor den dichter was. Als zij eens de toepassing behelsden van de theorie die wij vroeger opspoorden?

De oorzaak van den twist laat Vondel in 't midden, althans in de wederkeerige verwijten die *Warner* en *Govaert* elkander doen zijn de toespelingen, indien ze er in gezocht mogen worden, zoo duister, dat wij ons niet zullen afslooven in het maken van gissingen. Als Volkaert zegt (1):

d' Onwetende gemeente ontzagh zich noit haer schult
En misdaet op den hals der Heerschappen te laden.
Zij volght haer onbescheit, en laet zich naulijcks raden,

dan schijnt hij daarmede ingewikkeld wel het begin van den opstand te veroordeelen, maar de gissing kan gewaagd schijnen. Wat vast staat, is dat Vondel de grootste verdienste stelt in het wenschen van den vrede, en *daarom* is dan ook „Groote Vrerick" bijzonder zijn held. In het gesprek tusschen dezen en Lantskroon, zijn beide nagenoeg even vredesgezind:

Vrerick.

Och, wenschtenze al om pais en vrede die hier woonen!

Lantskroon.

Mijn Heemraet Heereman wenscht hartelijck om vreê.

Vrerick.

Mijn Heemraet Volckert wenscht uit al zijn hart dit meê.

Lantskroon.

De *vroomsten* onder ons zijn oock tot pais geneghen.

(1) T. a. pl. bl. 215.

Vrerick.

De *slimsten* onder ons versteuren zulck een' zeghen.

Lantskroon.

De slimsten onder ons zijn van geen beter aert.

Vrerick.

De *baetzucht* treckt genot uit 's anders qualijckvaert.

Lantskroon.

Men banne d'eighe liefde, om eenmael te beghinnen.

Vrerick.

Zoo most men om 't genot zijn' nabuur niet beminnen,
Maer koopen pais en vrede, oock met zijn eighe schâ.

Als Vrerick kort daarop van de „ondanckbre tijden" gewaagt, zegt Lantskroon:

Ondanckbaer wel te recht voor veel genoten goet,
In pais, die neeringh baerde, en weelde, en overvloet;
Die baerden hovaerdy, verwaent en trots, en smadigh:
Zoo quam de tweedraght voort, te bijster en baldadig.

En dit wordt hem door zijne wederpartij niet tegengesproken. —

Zijn het de *slimsten*, de slechtsten, die zich tegen den vrede verzetten, dan is daarmede tevens de staf gebroken over Warner en de noordelijke gemeente; men oordeele:

Volckaert

Wat zoeckt ghe, rust of twist en altijdt wint te breecken?
Zoo raeckt men niet gelijck: zoo wort geen dorp geredt.

Warner

Dat onrecht dient hem eerst met recht betaelt gezet.

Hoe roept men dus om vrede? Ik kan den vrede missen.
Het spreeckwoort zeit: in troebel water is 't goet visschen:
Want geen krackeel zoo klein, men haelt 'er voordeel uit.
Waer slaghen vallen, valt gemeenelijck goe buit.

Volckaert

Zoo woudt ghe om eige baet den pais wel eeuwigh derven,
Al zou 'er jaer op jaer een lanst of tien om sterven?

Warner

Men sterft maer eens. Wie sterft, die is zijn' kost gekocht.

Volckaert

O zotte Warner, zwijgh: wat spreeckt ghy onbedocht?
Zou een, om by 't verdriet van velen wel te varen,
En om een buick vol broots, zoo menigh man bezwaren?
Dat leert de reden niet: de domste koe van 't lant,
Indienze spreecken kon, gebruickte meer verstant.
Zoo zal men langhzaem 't vier van ons krackeelen lessen.
Wat is 'er bloets gestort, en vleisch gekerft met messen!
Hoe menigh bruicker lants vervochten by den dronck,
Verzopen in 't gelag! Wat heeft dit out en jongh,
En man en wijf beklaeght! Hoe zagh men zoo veel hinders
Versterven jaer op jaer van d'oudren op hun kinders!
De mannen eerst, en dan de wijven hantghemeen,
Plockhairen vaêr en zoon, de vrienden onder een!
Wat hoorde 't een geslacht het ander niet verwijten,
En spuwen in 't gezicht, met krabben, slaen en bijten!
En houdt ghy, Warner, noch dit kluwen in de war,
Zoo gaf men u te recht den naem van Warenar.

Warner.

Men vint 'er meer dan ick, die passen wat te hebben.
Een ieder vlamt op winst. De spinne spint haer webben
Om winst: om winningh vlieght de bye naer beemt en bosch;
Om loutre winningh zit de vliegh op koey en ros;
Om winnen zweetenze al, de kleinen en de grooten;
Om winst pickt d'oievaer de kikker uit de slooten;
Om winningh loopt de kat uit muizen in het velt;
Als ik 'er vet by wordt, wat roert my wien het gelt.

Na deze karakterteekening zal men wel niet beweeren dat Vondels sympathie met de noortzij was, waar *ondankbaarheid* en *zelfzucht* als aanleidende oorzaak tot den twist wordt opgegeven. De katholieke zuidzij trekt des dichters hart, omdat van haar de voorstellen tot vrede uitgingen: Lantskroon spreekt Vondels meening uit, als hij zegt

'k Vervloeck het al wat zaet van twist en tweedraght zaeit;

waarom hij hem dan ook op het einde van het stuk de woorden in den mond legt, die de grootmoedigheid en edele gezindheid der tegenpartij moeten doen uitkomen:

Ick stel my heden in, gelijck een Vredevader,
Op dat men haet en nijt, als in een graf, bedelf.
De Noordtzy blijf voortaen een VRIJHEIT op zich zelf!

Geen woord van de opoffering die men zich getroost, van de verdrukking die men te verduren had; geen zweem van sympathie, zelfs niet voor de politieke zijde der kwestie. Van rechten is er geene spraak, en de verhevenste, edelaardigste gevoelens komen aan de zuidzij voor; en geen wonder, *Adelaert* is de pleegzoon van *Lantskroon:* een edele aard is alleen denkbaar bij wie eerbied heeft voor majesteit en monarchie.

IV.

Onder de beschouwing van Vondels theolo-

gico-politische richting, hebben wij den *Lucifer* eene poos uit het oog verloren: het wordt tijd dat wij er op terug komen. In de eerste plaats dient de allegorische beteekenis van dien naam ons bezig te houden. Wij zullen er, als natuurlijk is, in den regel het revolutieonnair beginsel meê zien bestempelen; en wel vooreerst op kerkelijk terrein. In de *Heerlyckheit der Kercke* heet het van Arius (1):

Zoo bijt
De krokodil des Nijls den heilant in de hielen,
Nasleepende eenen staert van menigh duizent zielen,
En steeckt, *als Lucifer*, de godtheit naar de kroon.

En herhaaldelijk vinden wij Luther of Kalvijn met dien naam gebrandmerkt, die „offerschenners gevloeckt van Godt." Hun werk is (2):

De valsche munte, in schemerlicht besteet
By 't slechte brein, dat naeulijcks beter weet;
Of by een' valck, gedient door 't lasterwapen,
Om uit de Kerck te grabbelen, te rapen
Een' mijter, staf en Bisschoplijck gewaet
En tiende en wat geen' havicksklaeuw verzaet.
Dees Judas eischt geen dertigh zilverlinghen,
Maer dreight een sprongh, *als Lucifer*, te springhen;
Verraet Godts eer door zooveel offersmaets,
Om zich met kracht te zetten in Godts plaets
Door Enghlen, die belust om roof te maeien
Hun onkruid 's nachts in 't offerkoren zaeien;
Dit onkruit, 't welck u levert eenen oeghst
Van zoo veel ramps en oorlooghs, wilt en woest.

---

(1) Dichterl. Werken, XV D. bl. 269.
(2) Altaergeheimenissen 3e Boek. Werken, XV Deel, bl. 180.

Nog duidelijker lezen wij in de *Bespieghelingen* op het eind van het vijfde boek (1):

Dees Godtsdienst is bekent, gesterckt met leere en daeden
Door Godts gezantendom, en op hun voetspoor traeden
De bisschoppen, by hen gewettight, en gestelt;
Een orden, die doorgaens in alle kercken gelt,
Van Christus eeuwe en tijdt: want buiten zulck een orden
Kon niemant in dit ampt, van outs, gewettight worden.
Wie deze wet verstoorde, ontwijde 't kruisaltaer,
Ontwijde 't wierroockvat, als een geweldenaer,
En moordenaer, en dief, ter zijden ingheslopen,
Door d'averechtsche deur. Dit priesterampt stont open
Voor vredelievenden, die nimmer onberaên
Hun onghewijde hant aen 't godtghewijde slaen,
Uit scheurzucht, eighebaet, en zucht ter heerschappije,
Die maght van zielen druckt, en houdt in slavernije,
Door wetteloozen dwangh. *Dees stoute Lucifer*
Benijt het hooftghezagh, en, in een donckre ster
Verandert, liet noit af het hooftghezagh te schocken,
En heeft, van langher hant, met zich ten val getrocken
Een staert van enghelen, gantsch Kristenrijck gescheurt.

En zoo schrijft hij ook bij de afbeelding van Arminius (2):

Dit 's 't aenzicht van Armijn, die 't zy hy schreef of sprack,
Het heiloos noodtlot van Kalvijn gaf zulck een krack,
Dat *Lucifer* noch beeft voor 't dondren van zijn lessen.

Het mag niet onopgemerkt blijven, dat Vondel hier de hervorming schetst als bron van

(1) Werken, XIV Deel, bl. 378—379.
(2) Werken, X Deel, bl. 308.

ramp en oorlog, en dat de drijfveer wordt gezocht in

Scheurzucht, eighebaet, en zucht ter heerschappije,

in een woord, in al wat hij in de Leeuwendaelers aan de partij van 't noorden te last legt; en dat hij het slagen der rebellie, die „ maght van zielen" en „ een staert van enghelen" met zich meêvoert, niet tot de minste grieven rekent.

Ziet men hier eenheid van beschouwing omtrent verzet tegen kerkelijke en politieke Majesteit, het zal ons niet verwonderen zuivere politieke rebellie onder de allegorie van Lucifer te zien afgebeeld. Zoo schreef Vondel dan ook in zijn gedicht „ op den vadermoort in Groot-Brittanje (1)."

Vermomde *Lucifer* had door zijn Parlement
Den Heer het zwaert ontruckt, de Kerck en 't Hof geschent,
En dat gezalfde Hooft, na 't bloedigh t'zaemenrotten,
Gekocht van Judas bloet, den droessem van de Schotten,
Als hy de moortbijl klonck voor 's Koninghs hals en kroon.
Zoo bout het helsche heir in 't Enghelsch rijck zijn troon.
. . . . troon.

Lucifer is dus bij Vondel de zelfzuchtige, eigenbatige oproermaker in het algemeen. Kon hij nu met dien naam Willem van Oranje bedoelen? Men herinnere zich dat Hooft schrijft,

(1) Werken, XI Deel, bl. 252.

dat omtrent de Nederlandsche Heeren in het algemeen „de spraak ging, dat men in 't doordrijven der zaaken elkandere de hand boodt; ende niet min in begenaadighen van dienaars, amptluiden en vrienden, sommige der welke tot geestelijke en weerlijke staaten, zonder behoorlijk acht te geeven op hunne wettigheit ofte bequaemheit, door enkele gunst gevorderd werden."

De katholieke spotliederen die even na de Gentsche Bevrediging in Belgie in omloop waren, beschuldigen den prins in gelijken zin. Een paar staaltjes mogen ten voorbeeld strekken (1). Vooreerst uit een Refereyn van 1579 (2):

Ic zoude wel zot werden in mijn aude daghen,
Om dat ick al de weerelt hoore deerlick claghen
Van den prince van Oraingnen.
Wat reden dat zy hebben wildic zeer wel vraghen;
Wien hy meshaeght, hy staet wel in mijn behaghen,
Want hy is sonder melaingnen.
Gheen ootmoedigher in dees zyde van de montaingnen:
Niet dan ruste en souct hy, zoo men es anschauwende.
Ontwyfelick groot onghelijck heeft den Conynck van Spaingnen
Dat hy zulck eenen goeden prince voor vyandt es hauwende.

. . . .
. . . .

Dat men hem wilt wyten dat hy met subtylichede
Alomme wilde inbrynghen Religions- vrede,
't En zijn niet dan actretten.

---

(1) Zij zijn genomen uit de » Politieke Balladen, Refereinen enz. der XVIe eeuw", uitgegeven door de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen.
(2) Aldaar bl. 141—4.

Hy wasser toe ghedwonghen midts dat 't ghemeente
dede,
Het was hem wel leedt dat ghebeurde in eenighe stede;
Maar hy en const niet beletten;
Heeft hy niet ghestelt catholijck in alle wetten!
Wie can hem berespen in alle zijn affairen?
Niet gheerne en soud hy sijn conscientie besmetten
Oft t' onrechte yemandts goet begheeren,
Wat noot eyst toch dat hy de schapen zoude scheeren?
Hy heeft goets ghenough behuut aen zijn abdesse.
Gheensins en wilt hy den Conynck zijn domeinen
weeren,
Maer hout hem te doene alle bystant en addresse
Om dlandt te brynghen uut dese zware persse.
My dynckt dat hy hem in alles wel heeft ghequeten.
't Es alzoo waer als den hont de byle heeft gheëten. enz.

Men ziet hoe hier spottend geroemd wordt zijne *ootmoedigheid* en *onbaatzuchtigheid*.

In een ander Refereyn (1) heet hij „*Quaet Willeken*" en

Neffens Lucifers troon stont zynen zetele;

en ook hier treft hem het verwijt

In Vlaenderen heeft hy het laken zoo naer ghescoren,
Dat men 't al moet keeren: rock, keerels, cazacken
en vellen.

Dat Vondel de zienswijze zijner partij deelde zal ons niet verwonderen. Dat hij Oranje of den adel in het algemeen verdacht van baatzucht laat zich begrijpen; dat hij het ter goeder trouw, niet zonder eenigen grond deed,

(1) Aldaar bl. 299 vlgg.

daarvoor spreekt de geschiedenis. Hoe ingenomen wij ook zijn met den grondvester onzer vrijheid, het valt niet te ontkennen dat de kiem der revolutie bij den adel zat in zijne belangzucht. De schrijver der uitmuntende *Cartons voor de geschiedenis van den nederlandschen vrijheidsoorlog* (1) heeft dit met onomstootelijke bewijzen gestaafd, en zoo wij uit die bewijsvoering een paar bladzijden afschrijven (2), het is niet zoozeer om Vondel vrij te pleiten van onnadenkende napraterij, als wel om een terrein te winnen voor onze nadere beschouwing van het treurspel, dat het hoofdonderwerp van dit opstel uitmaakt.

„ Het behoorde tot de staatkundige moraal der groote heeren in die dagen, openlijk uit te komen voor hetgeen hun belang vorderde. Hun eigen persoon en voordeel achter de eischen van hun ambt te stellen, beschouwden zij niet als een heilige pligt, maar als een werk van verdienste, een *opus supererogationis*, hetwelk den vorst en den lande tot den hoogsten prijs mogt worden in rekening gebragt. . . . .

„ Toen men de invoering der nieuwe bisdommen aan Granvelle te laste legde, antwoordde hij, dat het een oud plan was, reeds door keizer Karel gevormd: dat de keizer er met den markies van Bergen over had gesproken,

---

(1) In het Mengelwerk van De Gids voor 1846.
(2) Aldaar bl. 532 vlgg.

en dat deze, toen hij den koning in Engeland begeleidde, er als van eene uitgemaakte zaak van had gehandeld. Hij had den koning, verzekerde Granvelle, beloofd, dat, wanneer zijn broeder in plaats van George, bastaard van Oostenrijk, tot bisschop van Luik benoemd zou worden, hij zorg zou dragen, dat het plan des koning van de zijde van het Kapittel aldaar geen' wederstand zou ondervinden. Wat Granvelle verhaalde, wordt bevestigd door hetgeen de koning zelf aan Montigny in Spanje verzekerde, en aan de landvoogdes overschreef. Zoo dan echter de markies later onder de hevigste tegenstanders van den nieuwen maatregel optrad, en zelfs zijn' ouden leermeester Molinaeus naar Rome zond om den paus van het geven zijner toestemming terug te brengen, dan mogen wij wel eene minder eervolle reden voor zijnen tegenstand vermoeden, dan de zucht tot handhaving van 's lands oude voorregten: dan mogen wij niet vergeten, dat de markies zelf tot een bisschoppelijk geslacht behoorde, dat zijn onbekwame broeder, Robert, te Luik een magteloozen staf voerde: dat zijn aanverwant, Maximiliaan, te Kamerijk heerschte, en juist een der bisschoppen was, tegen welke de afkeer het regtmatigst en het algemeenst zich openbaarde. Veil voor den kardinaal van Granvelle en heulende met dien van Lotharingen, vervolgziek en huichelend, een wolf in schaapskleederen, was hij juist een overblijfsel dier bisschoppen, welke de maatregel van

Philips het allereerst trof, al had hij, wat hij ter eene tijde misdeed, ter andere getracht goed te maken door het invoeren der Jezuiten in zijn bisdom.

„Welke oogmerken Karel V moge hebben gekoesterd, welk aandeel Granvelle aan de invoering der nieuwe bisdommen ook hebbe gehad, de eer daarvan komt boven allen aan den eersten bisschop van 's Bosch, Sonnius, toe. Van lage geboorte, door studie en ijver tot hooge waardigheden opgeklommen, vertoonde hij het echte beeld eens hierarchs, zoodat hij zelfs tegen Granvelle en de landvoogdes durfde optreden, wanneer hij meende dat de belangen der kerk met hunne bevelen in strijd waren. Zoo Philips aan den invloed diens mans gehoor gaf, niemand bezat meer volharding om het doel des Konings te bereiken. Want, zeggen wij het opregtelijk, uit zijn standpunt was dat doel lofwaardig. Eene hervorming der leden der geestelijkheid, en eene strengere kerkelijke tucht, in verband met grootere waakzaamheid tegen het indringen der ketterij, scheen den geloovigen Katholijk onmisbaar. De bestaande bisdommen, Utrecht, Luik, Kamerijk, waren als het eigendom der adelijke geslachten geworden. Brederode en Bourgondie, Van der Marck, Croy en Bergen hadden daarmede de leden hunner familie verzorgd. Hoedanige personen daaronder waren, moge het in dien tijd gangbare verhaal bewijzen, dat Karel V, die op uiterlijke reinheid van zeden prijs stelde, de Croys van

wege hunne beruchte onkuischheid met geen blik wilde vervaardigen. Wie van die edelen niet aan den bisschopsstap reiken mogten, hun vielen abdijen en proostdijen ten deele. Wat van deze gestichten onder hun beheer werd, heb ik uit de brieven van Margaretha aan den koning leeren kennen. Zoo dikwijls daar eene plaats open viel, liet zij streng en onpartijdig in de kloosters onderzoek doen, maar slechts zelden gebeurde het haar, dat zij den koning schrijven kon, dat in zulk een klooster niet alles bedorven, en er nog „eenige stof" over was, waaruit zich eene nieuwe benoeming liet doen. Toen Sonnius zijn hervormingswerk begon, moest hij eenige groote heeren in het bezit hunner bisschopzetels laten, den bisschop b. v. van Utrecht (Schenk van Tautenborg) en van Doornik (Karel van Croy); aan Luik en Kamerijk, waar het geslacht van Bergen zich had ingenesteld, had hij geen regt te roeren. Maar het is niet te ontkennen, dat de nieuwe bisschoppen, door den koning benoemd, meerendeels lieden uit de volksklasse waren, door wezentlijke verdiensten zich onderscheidende, onberispelijk van zeden, geleerd en ijverig voor de kerk. . . . . .

„Philips en Sonnius vervolgden andere oogmerken dan met het belang des adels strookten", — en dan volgt het betoog, hoe de adel baatzuchtig kuipte om zich dien rijken buit niet geheel te laten ontrooven, „hoe de edelen bij hunne aanbevelingen voor geestelijke ambten meer naar gunst zagen, dan naar de

geschiktheid der aanbevolene voor de openstaande post.

„ Schoorvoetende komen wij — dus gaat de schrijver voort — tot eene nog merkwaardiger proeve, hoe door de matigen van Nederland werd onderhandeld over hetgeen geen zaak van belang of eerzucht, maar van godsdienst en geweten had moeten zijn. Schoorvoetende: want bij de moederlijke bezorgdheid waarmede de vrome Juliana van Stolberg de schreden van haren jongsten zoon Hendrik van Nassau in de Nederlanden volgde, bij het lezen der brieven, waarin zij aandringt, dat men hem toch verre houde van de besmetting der Paapsche afgoderij, en volgens welke zij hem naauwelijks te Leuven, en in het geheel niet te Luik vertrouwt, wekt het bijna wêerzin op, dat juist graaf Hendrik van Nassau het voorwerp dier onderhandelingen was. Graaf Hendrik van Nassau dan studeerde in 1565 te Leuven, en met overigens prijsselijke zorg zochten zijne broeders naar de gelegenheid, om hem overeenkomstig zijnen rang eene plaats te bezorgen. Maar met de opvoeding des jeugdigen vorsten, met de inzigten zijner moeder, met de wijze waarop zijne broeders, de graven Jan en Lodewijk, zich voordeden, strookte het geenszins, dat men hem in het door plakkaten en conciliebesluiten streng Katholijke Nederland, voor kerkelijke ambten bestemde. En toch, toen door het sterven van den bisschop van Luik, de proostdij van St Salvator te Utrecht open viel, droeg hem de

prins van Oranje tot die betrekking, of liever tot het inkomen aan die betrekking verbonden, voor. Want de gansche onderhandeling is in dit opzigt merkwaardig. Zijn mededinger was de graaf van Rennenberg, Kanonnik en Pronotarius te Luik. Deze werd door zijnen neef, Oranjes vriend, den graaf van Hoogstraten ondersteund, en na eenige tusschenspraak werd de zaak in der minne vereffend. De benoeming van Rennenberg zou door beide bij den koning en de landvoogdes doorgezet worden; daarentegen zou zich Rennenberg verpligten, eene jaarlijksche uitkeering van zijne vette prebende, aan den jongen graaf Hendrik te doen. Zoo werd besloten, en de overweging, waardoor de toestemming des konings uitgelokt en verkregen werd, was zoo verdacht als de handel zelf. Na het overlijden des graven van Rennenberg, merkte men aan, stond te vreezen, dat zijne goederen in handen van Kettersche erfgenamen vielen. Niets kon den koning meer aangelegen zijn, dan dit te voorkomen, en daarom verbond zich de te benoemen proost bij erflating die goederen te doen overgaan op dien tak der Lalaings, waartoe Hoogstraten behoorde, en wiens regtzinnigheid boven alle bedenking was. Die overweging vond ingang: twee geestelijken, waarvan één Domkanonnik te Utrecht, werden ondanks hunne geleerdheid, regtzinnigheid en onberispelijken wandel ter zijde geschoven: de koning gaf toe; de graaf van Rennenberg kreeg het ambt, en de jonge graaf van Nassau het jaargeld."

Deze aanhalingen zullen genoegzaam zijn, om te doen begrijpen dat Vondel in de bijzonderheden die men hem waarschijnlijk mededeelde, gereede aanleiding vond om even als zijne geloofsgenoten van vroeger dagen, Willem van Oranje tot een Lucifer te maken. —

Eéne bedenking hebben wij nog te wèerleggen, alvorens ons met den tekst van het treurspel bezig te houden. Er is strijd, zal men zeggen, tusschen die vermeende allegorie en den lof door Vondel aan de republikeinsche wapenen en de stadhouders uit het huis van Nassau gegeven. In schijn ja, maar hoe weinig metter daad! Want wie zulks beweeren wilde, zou toonen dat hij weinig met de datums van Vondels *Zeghezanghen* bekend was. Na zijn overgang tot de Roomsche kerk heeft hij geen wapenfeit tegen Spanje meer bezongen: de verovering van Maastricht in 1632 lokte de laatste toonen uit zijne lier, en geen wonder, want sedert vielen er „ geene krijgsbedrijven van eenig gewigt" meer voor (1).

V.

„ Het zijn terstond alle geene engelen, die verenghelde menschen schijnen", zegt Vondel ergens (2), en wij worden onzes ondanks gedrongen, die woorden op de persoonaadjen van zijne *Lucifer* toe te passen. Na al het

---

(1) Groen van Prinsterer, Handboek enz. bl. 353.
(2) Pleitrede voor 't tooneel; VIII D. bl. 302.

bijgebrachte, zal het niet moeilijk vallen die gissing uit het stuk zelf te rechtvaardigen. Men houde slechts bij dat onderzoek in het oog, dat de tweeslachtigheid der allegorische tragedie, hier een mathematisch betoog hoogst moeielijk, zoo niet onmogelijk maakt. Niet overal kan het bijoogmerk op den voorgrond treden: de titel van het stuk kon niet uit het oog verloren worden. Buitendien kunnen wij hier de toespeling niet zoo duidelijk, niet zoo veelvuldig, niet zoo doorgaande verwachten als in den Palamedes of in Costers Iphigenie; omdat die stukken de meening uitdrukken van een groot deel der bovendrijvende protestantsche partij, en daaronder van de machtigsten, en dus weêrklank en ondersteuning konden vinden, bij zoovelen als de partij der Staten van Holland waren toegedaan in het algemeen, bij de stedelijke regenten in het bijzonder; terwijl het hier de verzuchting gold der overwonnen kerk, en die kreet der verontwaardiging, ware zij te duidelijk verstaan, noodwendig door een algemeen wraakgeroep zou zijn beantwoord. Daarenboven, Vondel was om zijnen *Palamedes* vervolgd zoowel als om zijne *Maria Stuart*, en dit moest hem wel ietwat voorzichtiger maken — en toch springt het ons bijna op iedere bladzijde in de oogen.

Herinneren wij ons slechts nog, dat Vondel ons in zijne opdracht van het stuk, als in den mond geeft dat hij aan allegorie niet vreemd bleef, wanneer hij van zijnen held getuigt, dat hij „ten spiegel van alle *ondanck-*

baere staetzuchtigen, zijn treurtooneel, den hemel, bekleet"; en verder: „ op dit rampzalige voorbeelt van Lucifer volghden sedert, bykans alle eeuwen door, de wederspannige geweldenaers, waervan oude en *jonge historien* getuigen, en toonen hoe gewelt, doortraptheid en listige aanslagen der ongerechtigen, *met glimp en schijn van wettigheid vermomt*, ydel en krachteloos zijn, zoo lang Godts Voorzienigheit de geheilighde Maghten en Stammen hanthaeft, tot rust en veiligheit van allerhande staeten." En ook in het daarop volgend bericht schijnt uit de uitdrukking „ reuckelooze verwaentheit en *godtlooze kerckschenderijen*" des dichters bedoeling op te duiken.

„ Lucifer, zoo heet het in den „ Inhoudt," d' Aertsengel, opperste en doorluchtighste boven alle Engelen, hoovaerdigh en staetzuchtigh, uit blinde liefde tot zijn eige, benijde Godts onbepaelde grootheit, oock den mensch, naer Godts beelt geschapen."

Zonder mij in de allegorische beteekenis van al de personen van het stuk te verdiepen, stel ik mij voor aan te toonen dat God den koning van Spanje, Lucifer den prins van Oranje, Adam den kardinaal van Granvelle beteekent.

Het eerste bedrijf, het uitmuntendste in dichterlijke beschrijving komt hier naauwelijks in aanmerking; eerst met het laatste tooneel daarvan begint de allegorie in de toespraak van Gabriël tot het „ Engelsdom" (den adel) bl. 10:

Al schijnt het Geestendom alle andren t' overtreffen,
Godt sloot van eeuwigheit het Menschdom te verheffen
Oock boven 't Engelsdom, en op te voeren tot
Een klaerheit en een licht, dat niet verschilt van Godt.

Al wie den alvermogenden invloed des kardinaals kent, zal de toespeling lichtelijk vatten.

De verdeeling der engelen in verschillende klassen, mocht Gabriël bij de hemelingen bekend veronderstellen: 't kon dus ongepast schijnen dat hij zegt:

Ghy weet hoe 't Engelsdom moet onderscheiden worden
In dryderhande ry, een negenvoudige orden;
De hooghste is Serafijn, en Cherubijn, en troon,
Die zitten in Godts Raet, en stercken zijn geboôn.
De middenry bestaet uit Heerschappyen, Krachten.
En Maghten, die op 't woort van Godts Geheimraet wachten,
. . . .
De derde en laeghste ry, gewijt uit Vorstenheên,
En groote Aertsengelen, en Engelen, moet duicken
Voor 't woort der Middelrye, en laten zich gebruicken
Beneden het gewelf van zuiver kristalijn,
In hun' byzondren last, zoo wijt 't gestarrent schijn'.

Men kan ter naauwernood begrijpen, waarom Vondel die „dryderhande rij" hier zoo overtollig beschrijft, tenzij men er eene toespeling in wilde opmerken, op de verschillende staatsmachten hier te lande: 1° de raad van State, 2° de Staten, 3° de Stadhouders. Zoo de dichter deze aan de Staten ondergeschikt maakt, het is een anachronisme dat reeds sedert Leycesters tijd veld kon gewonnen hebben.

Trouwens, tot hiertoe is de allegorie te algemeen en onbeduidend om er lang bij stil

te staan. De expositie is voleindigd: in het tweede bedrijf zullen wij het oproer ten tooneele zien.

Wanneer Lucifer terstond bij den aanvang van dat tweede bedrijf zich beklaagt, (bl. 15)

'''t Is tijt dat Lucifer
Nu duicke voor de komst van deze . . . . . . ster
Die van beneden rijst, en zoeckt den wegh naer boven,
Om met een' aertschen glans den hemel te verdooven,

dan mogen wij daarin het gewone verwijt tegen Granvelle zien (Verg. Te Water, Verbond der Edelen D. I. bl. 16.) en in die gedachte worden wij versterkt, als wij hem bij herhaling hooren bestempelen als (bl. 16)

Een *aerdtworm*, uit een' klomp van aerde en klay gekroopen;

(bl. 17):

Een *laeger* is 'er, die de kroon daerboven spant;

(bl. 21):

Zoo zal een *vreemdeling*, een worm, het hooghste woort
Hier boven voeren, en een *ingeboren* zwichten
Voor vreemde heerschappij?

Is dit niet duidelijk de eerste grieve van den nederlandschen adel tegen de *vreemde* ambtenaren? Leest men niet hetzelfde in de geschiedenis? „Les chevaliers de la Toison d'or et les gouverneurs des provinces avaient tenu des réunions particulières chez le prince d' Orange; là ils avaient exhalé leur mécontentement au sujet de la manière dont les affaires du pays étaient dirigées, du peu de confiance que leur témoignait le Roi, de la

prépondérance excessive du cardinal de Granvelle, et il avait été proposé de rédiger un écrit, signé de tous, où l'on de serait plaint de la forme du gouvernement (1)." En is het vreemd dat wij de tweede grief, het verblijven der spaansche soldaten, vinden uitgedrukt in den volgenden regel (bl. 26):

Het blijckt hoe heerlijck hem de Godtheit begenadight,
Ook door *een lijfwagt van veel duizenden* verdadight.

Die verheffing van den vreemden aerdtworm, kon zij den vrienden van Oranje geene aanleiding geven om hem toe te voegen (bl. 17):

Dat is het erfrecht schenden
Van 't alleroutste kint, en zijn *stadthoudery*
Ontluisteren.

En als zij er bijvoegen:

Naest Godt is niemant groot als ghy
De Godtheit zette u eens in glorie aen haer voeten,

dan waart onze verbeelding in die plechtige vergadering te Brussel, waarin Keizer Karel afstand deed van zijne heerschappij over deze gewesten, omgeven van al de majesteit zijner hofhouding, en steunende op zijnen lieveling die aan zijne voeten had gezeten.

En hoe laat zich nu Lucifer uit:

---

(1) Gachard, Correspondance de Philippe II, Tom. I, p. CLVIII—CLIX.

Het past rechtschape heerschappyen
Geensins haer wettigheit zoo los te laten glijen;
Want d'oppermaght is d'eerste aen haere wet verplight;
Verandren voeght haer minst. Ben ick een zoon van 't licht,
Een heerscher over 't licht, ick zal mijn recht bewaeren:
Ick zwicht voor geen gewelt, noch aertsgeweldenaeren.
Laet zwichten al wat wil: ick wijck niet eenen voet.
Hier is mijn Vaderlant. Noch ramp, noch tegenspoet,
Noch vloecken zullen ons vervaeren, noch betoomen:
Wy zullen sneven, of dien hoeck te boven komen.
Is 't noodlot dat ick vall', van eere en staet beroofd,
Laet vallen, als ick vall' met deze kroone op 't hoofd,
Dien scepter in de vuist, dien eersleip van vertrouden.
En zoo veel duizenden als onze zijde houden.
Dat vallen streckt tot eer, en onverwelckbren lof:
En liever d' eerste Vorst in eenigh laeger hof,
Dan in 't gezalight licht de tweede, of noch een minder
Zoo troost ick my de kans, en vrees nu leet noch hinder.

Die woorden passen geheel in den geest van den prins, zoo als Vondel zich dien moest voorstellen; en die duizenden die zijne zijde houden herinneren ons aan dergelijke telling, die wij zoo bij Vondel als in de katholieke spotliederen hebben aangetroffen.

In de samenspraak van Lucifer en Gabriël komen even sprekende trekken voor: de eerste vraagt ook hier (bl. 20):

Zullen wij, *stadthouders* van Godts maght
Voor dit geleent gezagh, een wulpsch vermogen, knielen?

En geheel in den geest der partij van behoud, krijgt hij ten antwoord:

Zich te schicken en te reglen
Naer de gestelde wet, dat voeght den onderzaet,

Die aan zijn meesters last en wil gebonden staet.

Lucifer beroept er zich op, dat hij zich verzet in het belang van God, (bl. 22):

De majesteit van Godt en Godtheit wort verkleent
Indienze haer natuur met 's menschen bloet vereent.

en Gabriël antwoordt daarop:

Ghy yvert krachtig voor
De glori van Godts naem; doch zonder t' overwegen
Dat Godt het punt, waer in zijn hoogheit is gelegen
Veel beter kent dan wy; dies staeck uw onderzoek.

't Is bekend genoeg dat bij 't compromis de edelen verklaarden „ que nous n'entendons aucunement d'entreprendre aucune chose qui pourroit tourner au deshoneur de Dieu, ny à la diminution de la grandeur du Roy, ou de ses Estats; ains au contraire, que nostre intention n'est sinon de maintenir le Roy et son Estat" etc. en dat „ la source procède d'un sainct zèle et louable désir de maintenir la gloire de Dieu, la Majesté du Roy, et le repos publique (1)." Overigens heetten alle stappen hier te lande tegen de spaansche landvoogden gedaan, te geschieden in 't belang en in naam des konings (2).

Ik laat in het midden of Lucifers woorden (bl. 24):

---

(1) Te Water, Verbond der Edelen IV D. bl. 77, 78.
(2) Verg. ook Groen van Prinsterer, Handboek bl. 142.

Nu zweer ick by mijn kroon het al op een te zetten,
Te heffen mijnen stoel in aller heemlen trans,
Door alle kreitsen heene, en starrelichten glans,

en al den bombast die er verder volgt, wel in den mond des aartsengels past. Men mag echter vragen: Kon hij er ooit aan denken zich in Gods plaats te stellen? In den mond van den prins, dien de tegenpartij beweerde naar de souvereiniteit te staan, passen zij volmaakt. En misschien zou men in den volgenden bombast eene parodie kunnen zien van wat men als dwaze en ijdele hoop beschouwde, wanneer wij niet van elders wisten dat Vondel werkelijk met dergelijke brommende klanken zich zelven bedroog. — Ten stelligste meen ik echter, dat zoowel des aartsengels plan (bl. 25):

Men kante hier *met list* ons eigen raetslot tegen

of, gelijk het verder heet, (bl. 27):

De treken van vernuft en loosheit uitgebroet,

strijden met zijn karakter, als de weifeling die hem later overvalt (bl. 53), en zijne herhaalde betuiging, dat hij alleen gedwongen zich aan 't hoofd der oproerigen plaatst (bl. 55). Geen list, geene veinzerij past den hooghartigen die zich tegen den Eeuwigen verzet: wat zou hem ook zijne list gebaat hebben tegen den alwetenden? Geen weifelen kon opkomen in het gemoed dat alleen van trotschheid blaakte, geene dub-

belzinnige uitvlucht strookt met dat karakter. Maar raadplegen wij de geschiedenis, dan weten wij dat Oranje zoo lang mogelijk zich onttrok aan openbare handeling; vergelijken wij de spotliederen van den tijd, dan zien wij dat hij ook daar zich beroept op den dwang der gemeente.

De volgende plaats verdient onze aandacht (bl. 26):

Apollion

Van wien, of hoe, of waer dien aenslagh aengevangen?
Het overpeinzen quetst alree Godts majesteit.

Lucifer

Men hou haer ongequetst, en stappe met beleit
Die steile steilten op, en noit gebaende rotsen.
Beleit en moedt verwint, en durf gevaeren trotsen.

Witsen Geysbeek (bl. 141) vermoedde dat deze regels bewijzen, dat Vondel zelf moet gevoeld hebben dat „het denkbeeld dat God zelf bedrijveloos blijft, en zijne zaak door anderen *laat* verdedigen, zoo grofzinnelijk en terugstootend is, dat het ieder ergeren moet, die zich een gezond begrip van God en almagt vormt." Wij gelooven zulks niet: zoo Lucifer „Gods majesteit ongequetst" wil houden, zegt hij eigenlijk abracadabra, dat alleen gezonde taal wordt als men het toepast op den koning, en in verband brengt met de aanhaling hier boven bl. 333.

Wanneer kort daarop Belial als „ietwat glimpelijx" om den strijd te beginnen, de leus op geeft (bl. 29):

Men hanthaef 't Engelsdom, zijn *hantvest*, eer en staeten,

en Apollion daarop antwoordt:

Ick wensch geen schooner stof
Noch zaet tot muitery, om *burgery* en *hof*
Te schennen tegens een,

dan zal men gaarne toestemmen dat die uitdrukkingen meer in de Nederlanden dan in den hoogen hemel t' huis behooren, en eene historische beteekenis hebben. En wie ziet er eenige moeielijkheid in, om het volgende met Oranje in verband te brengen (bl. 30)?

Belial

De *Stedehouder* met zijn tegenwoordigheit
Bie zelf de stercke hant aen zulck een trots beleit.

Apollion

Wy zullen *in den Raet* zijn' zin en voorstel hooren:
Hy *veinze voor een poos*, en geve in 't endt de spooren
Aen 't opgeruide heir, verlegen om een hooft.

Het derde bedrijf vangt aan met eene klacht der Luciferisten: het heet daar o. a. (bl. 34):

Leght af uw hooftcieraet; verandert uw *lievreien*,
En vrolijckheit in rou!

Hebben de antikardinalisten dat niet gedaan? Nam de vrolijke spot, die den zotskap op den mouw der bedienden gestikt had, niet een somberder trek aan, toen zij dat beeld verwisselden met den pijnbundel, en was de graauwe kleur hunner *lievreien* niet de kleur der rouwe?

Als zij er zich op beroepen (bl. 36) dat zij

> Bekleedden [hunnen] plicht, als trouwe rijxgenooten,

terwijl niet te min

> De hantvest en het Recht, dat ons de Godtheit gaf
> Wort ingetrocken,

is dat niet de taal door de nederlandsche edelen gevoerd? En zal het ons verwonderen, als wij al wat de *Rey* daarop antwoordt, even passend vinden in den mond der landvoogdes?

En wanneer kort daarna (bl. 37) de Luciferisten verklaren:

> Wij steunen op het Recht, ons wettigh toegestaen,

en de Rey hun voorhoudt:

> Uw Recht en hantvest blijf' de Godtheidt onderdaen,

dan leze men, om de toespeling te vatten, wat Groen van Prinsterer (Handboek bl. 138-139), bijna als kommentaar op deze plaats, geschreven heeft.

Eene merkwaardige plaats is nog de volgende (bl. 44); de verheffing van den mensch, zeggen de rebellen,

> Ontvonckt den toren
> En wraeckzucht, om den mensch, uit een' gerechten haet
> *Te smooren in zijn bloet*, eer hy der Englen staet
> Verplette.

Had Egmond in den vollen raad niet den dolk getrokken tegen den kardinaal? Had het plan

niet bestaan diens handlangers, de roomsche geestelijken, te vermoorden (1)?

En is het niet als uit de historie onzer omwenteling gegrepen, als Belzebub zegt (bl. 46):

Met smeecken moght gy best en eerst uw' wensch verwerven,

en wat later:

Ick wil u voortreên naer den troon van 't groot palais,
En ons gerechtigheit bemiddelen door pais
En onderling verdragh. — ?

En zoo had reeds de *Rey* gezegd:

Houdt boven aen met smeecken
By Godt, door middelaers: men wint met tusschenspreecken
Gemackelijcker velt dan door dien steilen wegh
Van Oproer.

Zien wij daarbij Brederode met zijne drie honderd edelen, niet reeds in aantocht naar het oude hof? —

Indien ghe door gezanten
Wilt handelen om hoogh, tot voorstant van uw lot,
Wy willen uwen zoen bemiddelen by Godt,

zegt Michaël ..... of de landvoogdes; want wij denken hier aan de apostille op het smeekschrift, en het vertrek van Montigny en Berghen naar Spanje.

Eindelijk grijpt men naar de wapens, men zweert (bl. 55):

---

(1) Cartons, enz. Gids voor 1846, Mengelwerk bl. 619.

Getrouwigheit den Godt en aen de Morgenster,

gelijk men in 1572 den eed deed aan koning en stadhouder beide (1); en het „voortbrengen van den standert"• aldaar mocht wel zien op de prinsenvlag, die in dat jaar het eerst te Enkhuizen wapperde.

Het koor dat dit bedrijf besluit is mede merkwaardig: ik schrijf er alleen den *Toezang* uit af, omdat Vondel er in schijnt te zinspelen op den politieken toestand van zijn eigen tijd:

Is dit krijghsvier niet te smooren,
  Door een maght van hooger hant,
  Wat wil blijven in zijn' stant?
Staetzucht zal alle Orden stooren:
  Hemel, aerde, zee en strant (!!)
  Zullen staen in lichten brant.
Staetzucht, eens door triomfeeren
  Als gewettight, zal verwoet
Godt en alle maght braveeren.
  Staetzucht kent noch Godt, noch bloet.

Bij den aanvang van het vierde bedrijf krijgt Michaël (Alva) last (bl. 58):

Met eenen gloet van vier en yver deze vlecken
Te branden uit Godts naem!

En hoe hij aan dien last voldaan heeft weten wij, helaas! —

Ik wil niet bij elken regel van dit bedrijf stilstaan waaruit men mijne stelling zou kunnen bewijzen: ik voer alleen het sprekendste aan, b. v. (bl. 62):

In dienghe . . . . komt te triomfeeren

---

(1) Groen van Prinsterer Handboek, bl. 173.

Zoo zal de *tiranny* der hemelen verkeeren
In eenen vryen staet.

Bij de woorden van Lucifer (bl. 66):

Ick hanthaef 't heiligh Recht, door hoogen noot geperst,
En, na veel wederstants, my entlijck overdrongen,
Op 't klaegen en gekerm van duizenden van tongen.

herdenke men de zwarigheden die de prins in 1572 maakte om naar Holland over te komen, en men vergelijke de woorden van Bor, aangehaald door Groen van Prinsterer, Handboek, bl. 176.

Dat de oproerige stedehouder met de woorden (bl. 69):

'k Misdanckme dan dit leen, als 't immers leen moet heeten,

zijne betrekking nederleggen wil, ziet, dunkt mij, te duidelijk op de „staatkundige *bouderie*" van den prins om er langer bij te verwijlen.

Ik spoed ten einde, en wil slechts nog eene enkele proeve uit het laatste bedrijf bijbrengen.

De vorm der slagorde der beide legers schijnt mij mede allegorisch toe: als de macht Gods „in een driekantig heir" geschaard wordt (bl. 75), dan springt de mystieke zin van dien driehoek aldra in het oog, en als nu het leger der rebellen zich schaart „gelijck een halve maan" (bl. 76) dan duidt dit wel de *ongeloovigen* aan, en ziet misschien op de geuzenspreuk: „liever *turksch* dan paapsch!"

Lucifer zelf, omgeven van zijne „groene lievery" (bl. 76, 78):

Stut de flaeute van zijn regement zoo trots,
Gelyck het zeegedruisch al schuimende op een rots
Gestuit wort, reis op reis, en meer niet uit kan rechten,

met andere woorden, hij brengt de spreuk van den prins in praktijk: „saevis tranquillus in undis."

„*Tot driewerf toe hervat hij den slagh*" (Is dit niet duidelijk genoeg?); maar

De dappre Michaël
Weet den brant met zijn hant uit te blusschen,
Te straffen dien rebel;

en de spolia opima worden door den verwinnaar ten toon gehangen:

Hy laet ons zijnen standert,
En morgenstar, en helm, en vaenen, en rondas,
Dien afgejaeghden roof, aen 's hemels heldere as,
. . . . ten klaeren spiegel hangen
Van wederspannigheit, en Staetzucht, *enz. enz.*

met andere woorden, hij laat zich uit het veroverde geschut een standbeeld gieten; en de rebellen,

Zy *zwerven* in de lucht, en tuimelen en woelen
Heel diep beneden ons gezicht,

in den vreemde.

Zoo moet het gaen, die Godt en zijnen stoel bestrijden!

Daarmede ware redelijker wijs het treurspel ten einde: zoo Vondel er noch dien staart aan hechtte die alle eenheid verstoort, zoo hij eindelijk op een nieuw terrein de oproerige partij de bovenhand doet verkrijgen, zou het niet

gebeurd zijn met het oog op de geschiedenis *onzer* revolutie?

Maar waartoe meer gegist? Wij hebben in lang niet *alle* plaatsen onderzocht, die ons gevoelen kracht bijzetten, maar toch genoeg om te doen zien dat dit gevoelen niet van allen grond ontbloot was.

Heeft ons vermoeden veld gewonnen, is het tot zekerheid aangegroeid, na ons kritisch onderzoek a priori en a posteriori, en hebben wij er zoowel analytisch als synthetisch de bewijzen voor gevonden, wij hebben daardoor iets meer verworven dan de kennis van Vondels politieke denkwijs; wij hebben er een nieuwen maatstaf door gewonnen ter beoordeeling van een van die tragedies van onzen dichter die veelal vóor een van zijne meesterstukken gehouden wordt, en die van den anderen kant, bij al de voortreffelijkheden van détail die zij oplevert, ons niet zelden stuit door smakeloosheid of platheid, waarvan wij de oorzaak meenen te hebben opgespoord, en die dus niet meer op rekening kunnen komen van Vondels gebrek aan kieschen smaak.

Wat ook het rezultaat zij van ons onderzoek, mijn vurige wensch bij het eindigen van dit vertoog is deze, dat het, al ware het maar uit nieuwsgierigheid, moge opwekken tot de studie van een genie, wien de gave der poëzij zoo ruimschoots was toegedeeld!

JONCKBLOET.

DECEMBER 1849.

OVER TAFEL,

OP HET STADHUIS TE DEVENTER,

DEN 24 MEI 1842,

WAAR Z. M. WILLEM II. AANZAT,

tijdens hoogstdeszelfs bezoektogten
door het koninkrijk.

Uit een' byzantschen vensterboog
Der Nicolaï-torens
Vloog de ad'laar onzer stad omhoog,
En riep: Ik heb den trein in 't oog,
Een heil als nooit bevorens.

De koning komt. De koning leef!
Hij is 't op wien wij hopen.
't Is vreugdvol dat ik hooger zweef.
Hoe luttel meer Fortuin mij geef,
Hij laat zich niet bekoopen.

Voorheen stond ik in dit gewest
Vooraan in rang en mogen.
Den franschman dacht het anders best.
Zijn arend heeft mijne oude vest
Tot mindre neergebogen.

Toen stond een holgeplukte vlerk
    Niet vreemd, na 't vratig schuimen.
Maar sedert leef ik van mijn werk,
Van weinig voorspraak: 't vale merk
    Doorkrielt mijn' zwarte pluimen.

Doch nu geen nood! Daar komt de held,
    De koning, ons vertrouwen;
Die gaarne 't billijk deel herstelt,
Of lenigt wat het voortgaan knelt.
    Hij leef! op wien wij bouwen.

T. W. van Marle

OVERIJSSELSCHE

ALMANAK

VOOR OUDHEID EN LETTEREN.

Overijsselsche
ALMANAK
voor
OUDHEID EN LETTEREN.
1851.

Zestiende Jaargang.

DEVENTER,
J. DE LANGE.
1850.

Berigt voor den Kalender.

De Kalender is berekend voor Deventer, welks ligging door den Generaal KRAIJENHOFF *trigonometrisch bepaald is op* 52° 15′ 9″ *N. B.* *en* 3° 49′ 12″ (*in tijd* 15^m 17^s) *Oosterlengte van Parijs, of* 6° 9′ 37″ (*in tijd* 24^m 38^s) *Oosterlengte van Greenwich, of* 7° 14′ 22″ (*in tijd* 28^m 57^s) *Westerlengte van Berlijn.*

Alle opgaven zijn in middelbaren tijd gesteld; de kolom middelbare tijd op den waren middag *dient om dadelijk waren tijd tot middelbaren te herleiden en omgekeerd.*

De dag begint op den middelbaren middernacht en wordt in twee gelijke deelen verdeeld: — het tijdsverloop van middernacht tot middag wordt morgen, *van middag tot middernacht* avond *genoemd.*

Op de eerste bladzijde der maand wenschte men de aanwijzing van feestdagen te behouden. Plaatsgebrek verhinderde ons dus, voor iederen dag den tijd van Maans- op- en ondergang beide aan te geven. Men vindt daarom van nieuwe tot volle maan alleen den onder-

---

gang, van volle tot nieuwe maan alleen den opgang; hetgeen overigens tot gewoon gebruik voldoende is.

De overgebleven ruimte, op de tweede bladzijde der maand, heeft men aangevuld met de opgave van den tijd van zigtbaarheid der voornaamste planeten, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Van Mercurius, die, door de nabijheid der zon, slechts uiterst zeldzaam gezien wordt, en de verdere telescopische, is niet gesproken, daar het Jaarboekje toch niet voor sterrekundig gebruik is ingerigt.

INHOUD.

Zons- en Maansverduisteringen.

Het jaar 1851 levert twee Zons- en twee Maansverduisteringen op. Van elke soort van Eclipsen zal er eene in onze streken waargenomen kunnen worden.

I. *Maansverduistering* den 17 Januarij. Begin der Eclips 's avonds ten 4 u. 4 m.; einde ten 6 u. 25 m. middelbaren tijd van *Deventer*; zij is op het grootst ten 5 u. 15 m., wanneer zij 5.6 duim bedraagt, zoodat dan bijna de helft van de middellijn der maan in de schaduw is.

II. *Zonsverduistering* den 1 Februarij. Bij ons onzigtbaar.

III. *Maansverduistering* den 13 Julij. Bij ons onzigtbaar.

IV. *Zonsverduistering* den 28 Julij. De Eclips zal aanvangen 's avonds ten 2 u. 33 m. middelbaren tijd van *Deventer*, aan het punt der zonneschijf dat 66 gr. westelijk van het noordelijkste punt ligt. Zij zal voor *Devønter* vrij aanzienlijk zijn en 10.4 duim bedragen, zoodat ruim $\frac{6}{7}$ van de middellijn der zon verduisterd wordt. Het einde der Eclips zal plaats hebben ten 4 u. 42 m.

JAARTELLINGEN EN FEESTDAGEN

VOOR HET JAAR 1851.

Het jaar na de Geboorte onzes Heeren is 1851
Na de Schepping der Wereld 5800
Na de Joodsche tijdrekening, beginnende 7 Oct. O. S. 5612
Na de onafhankelijkheid der Nederlanden . . . 38

Het Guldengetal	9	De Zonnecirkel	12
De Epacta	XXVIII	De Romeinsche indictie	9

De Zondagsletter E.

Septuagesima	16 Febr.	Hemelvaart	29 Mei.
Vastenavond	4 Maart.	Pinksteren	8 Junij.
Aschdag	5 Maart.	Eerste Advent	30 Nov.
Paschen	20 April.		

Quatertempers.

Den 12, 14 en 15 Maart.	Den 17, 19 en 20 Sept.
Den 11, 13 en 14 Junij.	Den 17, 19 en 20 Dec.

Joodsche Feestdagen.

Purimfeest . . . . den 18 Maart.
Paschen . . den 17, 18, 23 en 24 April.
Pinksteren of Wekenfeest den 6 en 7 Junij.
Nieuwjaarsfeest . den 27 en 28 September.
Groote Verzoendag . . . den 6 October.
Loofhuttenfeest den 11, 12 en 18 October.
Vreugde der Wet . . . den 19 October.

De Lente begint den 21 Maart 's morg. ten 5 u. 12 m.
De Zomer begint den 22 Junij 's morg. ten 1 u. 59 m.
De Herfst begint den 23 Sept. 's avonds ten 4 u. 7 m.
De Winter begint den 22 Dec. 's morg. ten 9 u. 46 m.

JANUARIJ,

1	Woensd.	NIEUW-JAARSDAG.	's m. op
2	Donderd.		's av. on.
3	Vrijdag		5 6
4	Zaturdag		6 6
5	ZONDAG		7 8
6	Maandag	*Drie Koningen.*	8 12
7	Dingsdag		9 18
8	Woensd.		10 23
9	Donderd.		11 30
10	Vrijdag		's m. on.
11	Zaturdag		0 38
12	ZONDAG		1 48
13	Maandag	Koppermaandag.	3 1
14	Dingsdag		4 15
15	Woensd.		5 29
16	Donderd.		6 39
17	Vrijdag		's av. op
18	Zaturdag		5 34
19	ZONDAG	H.N.Jezus. *HareMaj.deKoningin*	6 57
20	Maandag	*(Wed. verj.*	8 21
21	Dingsdag		9 43
22	Woensd.		11 2
23	Donderd.		's m. op
24	Vrijdag		0 20
25	Zaturdag	Pauli Bekeering.	1 34
26	ZONDAG		2 46
27	Maandag		3 54
28	Dingsdag	Agnes H. Driev.	4 57
29	Woensd.		5 54
30	Donderd.		6 43
31	Vrijdag		7 25

LOUWMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	12	3	43	8	13	3	54
2	12	4	11	8	13	3	55
3	12	4	39	8	13	3	56
4	12	5	7	8	13	3	57
5	12	5	34	8	12	3	59
6	12	6	1	8	12	4	0
7	12	6	27	8	12	4	1
8	12	6	53	8	11	4	3
9	12	7	19	8	11	4	4
10	12	7	43	8	10	4	6
11	12	8	7	8	9	4	7
12	12	8	31	8	9	4	9
13	12	8	54	8	8	4	10
14	12	9	16	8	7	4	12
15	12	9	38	8	6	4	13
16	12	9	59	8	5	4	15
17	12	10	19	8	5	4	16
18	12	10	38	8	4	4	18
19	12	10	57	8	3	4	20
20	12	11	15	8	1	4	22
21	12	11	32	8	0	4	23
22	12	11	49	7	59	4	25
23	12	12	5	7	58	4	27
24	12	12	20	7	57	4	29
25	12	12	34	7	55	4	30
26	12	12	48	7	54	4	32
27	12	13	0	7	52	4	34
28	12	13	12	7	51	4	36
29	12	13	23	7	50	4	38
30	12	13	33	7	48	4	40
31	12	13	43	7	47	4	42

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 17 m. *langer*.

	u.	m.
Nieuwe M. in den *Steenbok* 2 Jan. 's morg. ten	11	9
Eerste kw. in den *Ram* 10 Jan. 's avonds ten	4	47
Volle M. in de *Kreeft* 17 Jan. 's avonds ten	5	7
Laatste kw. in den *Scorpioen* 24 Jan. 's morg. ten	8	41

Venus is *morgenster*; zij komt op:
1 Jan. 's morg. ten 6 u. 8 m.
16 Jan. 's morg. ten 5 u. 7 m.

Mars verliest zich in de morgenschemering.

Jupiter komt op:
1 Jan. 's morg. ten 1 u. 14 m.
16 Jan. 's morg. ten 0 u. 22 m.

Saturnus gaat onder:
1 Jan. 's morg. ten 0 u. 40 m.
16 Jan. 's av. ten 11 u. 40 m.

Zon in ♒ Aquarius, den 20.

FEBRUARIJ.

1	Zaturdag		's av. on.
2	ZONDAG	*Maria Lichtmis.*	6 3
3	Maandag		7 8
4	Dingsdag		8 13
5	Woensd.		9 19
6	Donderd.		10 25
7	Vrijdag		11 33
8	Zaturdag		's m. on.
9	ZONDAG		0 43
10	Maandag		1 54
11	Dingsdag		3 6
12	Woensd.		4 16
13	Donderd.		5 20
14	Vrijdag		6 16
15	Zaturdag		7 2
16	ZONDAG	Septuagesima.	's av. op
17	Maandag		7 14
18	Dingsdag		8 38
19	Woensd.	*Z. M. Koning Willem III. verj.*	9 59
20	Donderd.		11 18
21	Vrijdag		's m. op
22	Zaturdag	Petri Cath.	0 33
23	ZONDAG	Sexagesima.	1 44
24	Maandag	*S. Matth.*	2 50
25	Dingsdag		3 50
26	Woensd.		4 41
27	Donderd.		5 25
28	Vrijdag		6 1

Sprokkelmaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 48 m. *langer.*
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	u. m.
1	12	13	52	7	45	4	43	Nieuwe M. in den *Waterman* 1 Febr. 's morg. ten 6 27
2	12	13	59	7	44	4	45	
3	12	14	6	7	42	4	47	Eerste kw. in den *Stier* 9 Febr. 's morg. ten 9 20
4	12	14	13	7	40	4	49	
5	12	14	18	7	38	4	51	Volle M. in den *Leeuw* 16 Febr. 's morg. ten 3 53
6	12	14	22	7	37	4	53	Laatste kw. in den *Schutter* 22 Febr. 's av. ten 10 3
7	12	14	26	7	35	4	55	
8	12	14	29	7	33	4	57	——
9	12	14	31	7	31	4	59	*Venus* komt op:
10	12	14	32	7	29	5	0	1 Febr. 's morg. ten 4 u. 48 m.
11	12	14	33	7	28	5	2	16 Febr. 's morg. ten 4 u. 46 m.
12	12	14	32	7	26	5	4	Den 6 Februarij vertoont zij zich in haren grootsten glans.
13	12	14	31	7	24	5	6	
14	12	14	29	7	22	5	8	*Mars* komt op:
15	12	14	27	7	20	5	10	1 Febr. 's morg. ten 7 u. 8 m.
16	12	14	23	7	18	5	12	16 Febr. 's morg. ten 6 u. 42 m.
17	12	14	19	7	16	5	14	
18	12	14	14	7	14	5	16	*Jupiter* komt op:
19	12	14	9	7	12	5	18	1 Febr. 's av. ten 11 u. 19 m.
20	12	14	3	7	10	5	20	16 Febr. 's av. ten 10 u. 19 m.
21	12	13	56	7	8	5	21	*Saturnus* gaat onder:
22	12	13	48	7	5	5	23	1 Febr. 's av. ten 10 u. 44 m.
23	12	13	40	7	3	5	25	16 Febr. 's av. ten 9 u. 52 m.
24	12	13	32	7	1	5	27	
25	12	13	23	6	59	5	29	
26	12	13	13	6	57	5	31	
27	12	13	2	6	55	5	32	
28	12	12	51	6	52	5	34	

Zon in ♓ Pisces, den 19.

MAART.

1	Zaturdag		's m. op
2	ZONDAG	Quinquagesima.	6 56
3	Maandag		's av. on.
4	Dingsdag	Vastenavond.	7 10
5	Woensd.	Aschdag H. Driev.	8 17
6	Donderd.		9 25
7	Vrijdag		10 33
8	Zaturdag		11 43
9	ZONDAG	Quadragesima Groote Vastenav.	's m. on.
10	Maandag		0 53
11	Dingsdag		2 2
12	Woensd.	Quatert. Overijss. Bidd. voor het	3 6
13	Donderd.	(Gewas.	4 3
14	Vrijdag	Quatert.	4 52
15	Zaturdag	Quatert.	5 32
16	ZONDAG	Reminiscere.	6 5
17	Maandag		's av. op
18	Dingsdag		7 29
19	Woensd.		8 52
20	Donderd.		10 11
21	Vrijdag		11 28
22	Zaturdag		's m. op
23	ZONDAG	Oculi.	0 38
24	Maandag		1 42
25	Dingsdag	*Maria Boodschap.*	2 38
26	Woensd.		3 24
27	Donderd.		4 3
28	Vrijdag		4 35
29	Zaturdag		5 1
30	ZONDAG	Laetare.	5 24
31	Maandag		5 44

LENTEMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	12	12	40	6	50	5	36
2	12	12	28	6	48	5	38
3	12	12	16	6	46	5	40
4	12	12	3	6	43	5	42
5	12	11	49	6	41	5	44
6	12	11	36	6	39	5	45
7	12	11	21	6	37	5	47
8	12	11	7	6	34	5	49
9	12	10	52	6	32	5	51
10	12	10	36	6	30	5	53
11	12	10	20	6	27	5	54
12	12	10	4	6	25	5	56
13	12	9	48	6	23	5	58
14	12	9	31	6	20	6	0
15	12	9	14	6	18	6	2
16	12	8	57	6	16	6	3
17	12	8	39	6	13	6	5
18	12	8	21	6	11	6	7
19	12	8	4	6	9	6	9
20	12	7	46	6	6	6	10
21	12	7	27	6	4	6	12
22	12	7	9	6	2	6	14
23	12	6	51	5	59	6	15
24	12	6	32	5	57	6	17
25	12	6	14	5	54	6	19
26	12	5	55	5	52	6	21
27	12	5	37	5	50	6	22
28	12	5	18	5	48	6	24
29	12	5	0	5	45	6	26
30	12	4	42	5	43	6	28
31	12	4	23	5	41	6	29

De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 7 m. *langer*.

	u.	m.
Nieuwe M. in de *Visschen* 3 Maart 's morgens ten	1	40
Eerste kw. in de *Tweelingen* 10 Maart 's av. ten	10	9
Volle M. in de *Maagd* 17 Maart 's avonds ten	1	48
Laatste kw. in den *Steenbok* 24 Maart 's av. ten	1	50

—

Venus komt op:
1 Maart 's morg. ten 4 u. 46 m.
16 Maart 's morg. ten 4 u. 41 m.

Mars komt op:
1 Maart 's morg. ten 6 u. 15 m.
16 Maart 's morg. ten 5 u. 39 m.

Jupiter komt op:
1 Maart 's av. ten 9 u. 24 m.
16 Maart 's av. ten 8 u. 17 m.

Saturnus gaat onder:
1 Maart 's av. ten 9 u. 9 m.
16 Maart 's av. ten 8 u. 19 m.

Zon in ♈ Aries, den 21.

APRIL,

1	Dingsdag		's av. on.
2	Woensd.		7 16
3	Donderd.		8 25
4	Vrijdag		9 35
5	Zaturdag		10 46
6	ZONDAG	Judica.	11 55
7	Maandag		's m. on.
8	Dingsdag	*Princ. Wilh. Mar. Soph. Louis.*	1 0
9	Woensd.	*(verj.*	1 58
10	Donderd.		2 45
11	Vrijdag		3 30
12	Zaturdag		4 4
13	ZONDAG	Palmarum.	4 32
14	Maandag		4 58
15	Dingsdag		's av. op
16	Woensd.		7 43
17	Donderd.	Witte Dond. *H. Driev.*	9 3
18	Vrijdag	Goede Vrijd.	10 18
19	Zaturdag		11 28
20	ZONDAG	PASCHEN.	's m. op
21	Maandag	2e PAASCHDAG.	0 29
22	Dingsdag		1 21
23	Woensd.		2 3
24	Donderd.		2 37
25	Vrijdag		3 6
26	Zaturdag		3 29
27	ZONDAG	Quasimodo.	3 50
28	Maandag		4 9
29	Dingsdag		4 28
30	Woensd.		4 47

GRASMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m	u.	m.
1	12	4	5	5	38	6	31
2	12	3	47	5	36	6	33
3	12	3	29	5	33	6	35
4	12	3	11	5	31	6	36
5	12	2	53	5	29	6	38
6	12	2	36	5	26	6	40
7	12	2	18	5	24	6	42
8	12	2	1	5	22	6	43
9	12	1	44	5	20	6	45
10	12	1	28	5	17	6	47
11	12	1	11	5	15	6	49
12	12	0	55	5	13	6	50
13	12	0	39	5	10	6	52
14	12	0	23	5	8	6	54
15	12	0	8	5	6	6	56
16	11	59	53	5	4	6	57
17	11	59	38	5	2	6	59
18	11	59	24	4	59	7	1
19	11	59	10	4	57	7	2
20	11	58	57	4	55	7	4
21	11	58	44	4	53	7	6
22	11	58	31	4	51	7	8
23	11	58	19	4	49	7	10
24	11	58	8	4	46	7	11
25	11	57	57	4	44	7	13
26	11	57	46	4	42	7	15
27	11	57	36	4	40	7	16
28	11	57	26	4	38	7	18
29	11	57	17	4	36	7	20
30	11	57	9	4	34	7	21

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 58 m. *langer.*

u. m.

Nieuwe M. in den *Ram*
1 April 's avonds ten 6 57
Eerste kw. in de *Kreeft*
9 April 's morg. ten 7 27
Volle M. in de *Weegschaal* 15 Apr. 's av. ten 11 0
Laatste kw. in den *Waterman* 23 Apr. 's morg. ten 7 22

Venus komt op:
1 April 's morg. ten 4 u. 25 m.
16 April 's morg. ten 4 u. 3 m.

Mars komt op:
1 April 's morg. ten 4 u. 59 m.
16 April 's morg. ten 4 u. 19 m.

Jupiter is, gedurende deze gansche maand, bijna den geheelen nacht zigtbaar. Zij komt den 8 April in *tegenstand* met de zon.

Saturnus verliest zich al spoedig in de avondschemering, en treedt den 14 April in *conjunctie* met de zon.

Zon in ♉ Taurus, den 22.

MEI.

1	Donderd.	*Philippus en Jacobus.*	's av. on.
2	Vrijdag		8 36
3	Zaturdag	Kruisvinding.	9 47
4	ZONDAG	Misericordia.	10 55
5	Maandag		11 56
6	Dingsdag		's m. on.
7	Woensd.		0 49
8	Donderd.		1 32
9	Vrijdag		2 7
10	Zaturdag		2 36
11	ZONDAG	Jubilate.	3 1
12	Maandag		3 24
13	Dingsdag		3 47
14	Woensd.		4 10
15	Donderd.		's av. op
16	Vrijdag		9 9
17	Zaturdag		10 16
18	ZONDAG	Cantate.	11 13
19	Maandag		's m. op
20	Dingsdag		0 0
21	Woensd.		0 38
22	Donderd.		1 9
23	Vrijdag		1 34
24	Zaturdag		1 56
25	ZONDAG	Vocem.	2 15
26	Maandag	Kruisdag.	2 34
27	Dingsdag		2 52
28	Woensd.		3 11
29	Donderd.	CHRISTUS HEMELVAART.	3 34
30	Vrijdag		's av. on.
31	Zaturdag		8 43

BLOEIMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	11	57	1	4	32	7	23
2	11	56	53	4	30	7	25
3	11	56	46	4	28	7	26
4	11	56	40	4	26	7	28
5	11	56	34	4	24	7	30
6	11	56	28	4	22	7	31
7	11	56	24	4	21	7	33
8	11	56	20	4	19	7	35
9	11	56	16	4	17	7	37
10	11	56	13	4	15	7	38
11	11	56	11	4	14	7	40
12	11	56	9	4	12	7	42
13	11	56	7	4	10	7	43
14	11	56	6	4	8	7	45
15	11	56	6	4	7	7	46
16	11	56	6	4	5	7	48
17	11	56	7	4	4	7	49
18	11	56	9	4	2	7	51
19	11	56	11	4	1	7	52
20	11	56	13	4	0	7	54
21	11	56	16	3	58	7	55
22	11	56	20	3	57	7	57
23	11	56	24	3	55	7	58
24	11	56	29	3	54	8	0
25	11	56	34	3	53	8	1
26	11	56	40	3	52	8	2
27	11	56	47	3	50	8	4
28	11	56	53	3	49	8	5
29	11	57	1	3	48	8	6
30	11	57	8	3	47	8	7
31	11	57	17	3	46	8	9

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 34 m. *langer*.

	u. m.
Nieuwe M. in den *Stier* 1 Mei 's morgens ten	9 26
Eerste kw. in den *Leeuw* 8 Mei 's avonds ten	1 58
Volle M. in den *Scorpioen* 15 Mei 's morg. ten	8 29
Laatste kw. in de *Visschen* 23 Mei 's morgens ten	1 29
Nieuwe M. in de *Tweelingen* 30 Mei 's avonds ten	9 12

Venus komt op:
1 Mei 's morg. ten 3 u. 36 m.
16 Mei 's morg. ten 3 u. 8 m.

Mars komt op:
1 Mei 's morg. ten 3 u. 38 m.
16 Mei 's morg. ten 2 u. 58 m.

Jupiter gaat onder:
1 Mei 's morg. ten 4 u. 8 m.
16 Mei 's morg. ten 3 u. 6 m.

Saturnus verliest zich in de morgenschemering.

Zon in ♊ Gemini, den 21.

JUNIJ,

1	ZONDAG	Exaudi.	's av. on.
2	Maandag		10 47
3	Dingsdag		11 34
4	Woensd.		's m. on.
5	Donderd.		0 12
6	Vrijdag		0 42
7	Zaturdag		1 8
8	ZONDAG	PINKSTER.	1 31
9	Maandag	2e PINKSTERDAG.	1 53
10	Dingsdag		2 15
11	Woensd.	Quatert.	2 39
12	Donderd.		3 6
13	Vrijdag	Quatert. *Prins Willem Freder.*	's av. op
14	Zaturdag	Quatert. *(Hend verj.*	9 2
15	ZONDAG	*Dom. Trin. H. Driev. Dank- en*	9 54
16	Maandag	*(Beded.*	10 36
17	Dingsdag	*Hare Maj. de Koningin verj.*	11 10
18	Woensd.	Overwinning bij Waterloo.	11 58
19	Donderd.	*Sacrament.*	's m. op
20	Vrijdag		0 1
21	Zaturdag		0 21
22	ZONDAG		0 39
23	Maandag		0 57
24	Dingsdag	Johan Babtist.	1 16
25	Woensd.		1 37
26	Donderd.		2 0
27	Vrijdag		2 30
28	Zaturdag	Vast.	3 7
29	ZONDAG	*Petrus en Paulus.*	's av. on.
30	Maandag		9 30

ZOMERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	11	57	25	3	45	8	10
2	11	57	34	3	45	8	11
3	11	57	44	5	44	8	12
4	11	57	53	3	43	8	13
5	11	58	4	3	42	8	14
6	11	58	14	3	41	8	15
7	11	58	25	3	41	8	16
8	11	58	36	3	40	8	17
9	11	58	47	3	40	8	18
10	11	58	59	3	39	8	19
11	11	59	10	3	39	8	19
12	11	59	22	3	39	8	20
13	11	59	34	3	38	8	21
14	11	59	47	3	38	8	21
15	11	59	59	3	38	8	22
16	12	0	12	3	38	8	22
17	12	0	25	3	38	8	23
18	12	0	37	3	38	8	23
19	12	0	50	3	38	8	24
20	12	1	3	3	38	8	24
21	12	1	16	3	38	8	24
22	12	1	29	3	38	8	25
23	12	1	42	3	38	8	25
24	12	1	55	3	39	8	25
25	12	2	8	3	39	8	25
26	12	2	21	3	39	8	25
27	12	2	33	3	40	8	25
28	12	2	46	3	40	8	25
29	12	2	58	3	41	8	25
30	12	3	10	3	41	8	24

De dagen worden van 1—22 Junij 22 m. *langer*; vervolgens tot aan het einde der maand 5 m. *korter*.

u. m.

Eerste kw. in de *Maagd*
6 Junij 's avonds ten 6 52
Volle M. in den *Schutter*
13 Junij 's avonds ten 7 9
Laatste kw. in de *Visschen*
21 Junij 's avonds ten 6 59
Nieuwe M. in de *Kreeft*
29 Junij 's morg. ten 6 49

——

***Venus* komt op:**
1 Junij 's morg. ten 2 u. 39 m.
16 Junij 's morg. ten 2 u. 19 m.

***Mars* komt op:**
1 Junij 's morg. ten 2 u. 10 m.
16 Junij 's morg. ten 1 u. 35 m.

***Jupiter* gaat onder:**
1 Junij 's morg. ten 2 u. 1 m.
16 Junij 's morg. ten 1 u. 1 m.

***Saturnus* komt op:**
1 Junij 's morg. ten 2 u 28 m.
16 Junij 's morg. ten 1 u. 31 m.

Zon in ♋ Cancer, den 22.

JULIJ,

1	Dingsdag		's av. on.
2	Woensd.	Maria Visitatie.	10 46
3	Donderd.		11 13
4	Vrijdag		11 38
5	Zaturdag		11 59
6	ZONDAG		's m. on.
7	Maandag		0 21
8	Dingsdag		0 44
9	Woensd.		1 9
10	Donderd.		1 39
11	Vrijdag		2 15
12	Zaturdag		2 59
13	ZONDAG		's av. op
14	Maandag		9 11
15	Dingsdag		9 40
16	Woensd.		10 5
17	Donderd.		10 26
18	Vrijdag		10 45
19	Zaturdag	Hondsdagen begin.	11 3
20	ZONDAG		11 21
21	Maandag		11 40
22	Dingsdag		's m. op
23	Woensd.		0 2
24	Donderd.		0 28
25	Vrijdag	St. Jacob.	1 0
26	Zaturdag		1 42
27	ZONDAG		2 58
28	Maandag		's av. on.
29	Dingsdag		8 44
30	Woensd.		9 15
31	Donderd.		9 41

HOOIMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	12	3	22	3	42	8	24
2	12	3	34	3	43	8	24
3	12	3	45	3	43	8	24
4	12	3	56	3	44	8	23
5	12	4	7	3	45	8	22
6	12	4	18	3	46	8	22
7	12	4	28	3	47	8	21
8	12	4	37	3	48	8	21
9	12	4	47	3	49	8	20
10	12	4	55	3	50	8	19
11	12	5	4	3	51	8	18
12	12	5	12	3	52	8	18
13	12	5	19	3	53	8	17
14	12	5	26	3	54	8	16
15	12	5	33	3	56	8	15
16	12	5	39	3	57	8	14
17	12	5	45	3	58	8	13
18	12	5	50	3	59	8	12
19	12	5	54	4	1	8	10
20	12	5	58	4	2	8	9
21	12	6	2	4	3	8	8
22	12	6	5	4	5	8	7
23	12	6	7	4	6	8	5
24	12	6	9	4	8	8	4
25	12	6	11	4	9	8	2
26	12	6	11	4	10	8	1
27	12	6	12	4	12	8	0
28	12	6	11	4	13	7	58
29	12	6	10	4	15	7	56
30	12	6	8	4	16	7	55
31	12	6	6	4	18	7	53

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 10 m. *korter.*

	u.	m.
Eerste kw. in de *Weegschaal* 5 Julij 's av. ten	11	33
Volle M. in den *Steenbok* 13 Julij 's morg. ten	7	39
Laatste kw. in den *Ram* 21 Julij 's morg. ten	11	34
Nieuwe M. in den *Leeuw* 28 Julij 's avonds ten	3	5

Venus komt op:
1 Julij 's morg. ten 2 u. 10 m.
16 Julij 's morg. ten 2 u. 17 m.

Mars komt op:
1 Julij 's morg. ten 0 u. 58 m.
16 Julij 's morg. ten 0 u. 25 m.

Jupiter gaat onder:
1 Julij 's av. ten 11 u. 59 m.
16 Julij 's av. ten 11 u. 1 m.

Saturnus komt op:
1 Julij 's morg. ten 0 u. 35 m.
16 Julij 's av. ten 11 u. 34 m.

Zon in ♌ Leo, den 23.

AUGUSTUS,

1	Vrijdag		's av. on.
2	Zaturdag		10 27
3	ZONDAG		10 49
4	Maandag		11 14
5	Dingsdag		11 42
6	Woensd.		's m. on.
7	Donderd.	St. Albert.	0 16
8	Vrijdag		0 57
9	Zaturdag		1 45
10	ZONDAG	St. Laurens.	2 41
11	Maandag		's av. op
12	Dingsdag		8 9
13	Woensd.		8 31
14	Donderd.	Vast.	8 51
15	Vrijdag	Maria Hemelvaart.	9 8
16	Zaturdag		9 26
17	ZONDAG		9 44
18	Maandag		10 4
19	Dingsdag	Hondsdagen einde.	10 28
20	Woensd.		10 56
21	Donderd.		11 33
22	Vrijdag		's m. op
23	Zaturdag		0 20
24	ZONDAG	St. Bartholomeus.	1 19
25	Maandag		2 31
26	Dingsdag		's av. on.
27	Woensd.		7 40
28	Donderd.		8 6
29	Vrijdag	St. Jans onthoofding.	8 29
30	Zaturdag		8 52
31	ZONDAG		9 16

OOGSTMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	12	6	3	4	20	7	52
2	12	6	0	4	21	7	50
3	12	5	56	4	23	7	48
4	12	5	51	4	24	7	46
5	12	5	46	4	26	7	45
6	12	5	40	4	27	7	43
7	12	5	33	4	29	7	41
8	12	5	26	4	31	7	39
9	12	5	18	4	32	7	37
10	12	5	10	4	34	7	35
11	12	5	1	4	36	7	33
12	12	4	52	4	37	7	31
13	12	4	41	4	39	7	29
14	12	4	31	4	41	7	27
15	12	4	20	4	42	7	25
16	12	4	8	4	44	7	23
17	12	3	56	4	46	7	21
18	12	3	43	4	47	7	19
19	12	3	30	4	49	7	17
20	12	3	17	4	51	7	15
21	12	3	2	4	52	7	13
22	12	2	48	4	54	7	10
23	12	2	33	4	56	7	8
24	12	2	18	4	57	7	6
25	12	2	2	4	59	7	4
26	12	1	46	5	1	7	2
27	12	1	29	5	2	7	0
28	12	1	12	5	4	6	57
29	12	0	55	5	6	6	55
30	12	0	37	5	7	6	53
31	12	0	19	5	9	6	51

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 55 m. *korter*.

u. m.

Eerste kw. in den *Scorpioen* 4 Aug. 's morg. ten 5 32

Volle M. in den *Waterman* 11 Aug. 's av. ten 10 7

Laatste kw. in den *Stier* 20 Aug. 's morg. ten 1 23

Nieuwe M. in de *Maagd* 26 Aug. 's avonds ten 10 44

———

Venus komt op:

1 Aug. 's morg. ten 2 u. 46 m.

16 Aug. 's morg. ten 3 u. 27 m.

Mars komt op:

1 Aug. 's av. ten 11 u. 51 m.

16 Aug. 's av. ten 11 u. 25 m.

Jupiter gaat onder:

1 Aug. 's av. ten 10 u. 1 m.

16 Aug. 's av. ten 9 u. 5 m.

Saturnus komt op:

1 Aug. 's av. ten 10 u. 34 m.

16 Aug. 's av. ten 9 u. 35 m.

Zon in ♍ Virgo, den 23.

SEPTEMBER,

1	Maandag		's av. on.
2	Dingsdag		10 16
3	Woensd.		10 55
4	Donderd.	*Kroonprins Will. Nicol. Alex.*	11 41
5	Vrijdag	*(Fred. Karel Hendr. verj.*	's m. on.
6	Zaturdag		0 35
7	ZONDAG		1 35
8	Maandag	*Maria Geboorte.*	2 38
9	Dingsdag		3 44
10	Woensd.		's av. op
11	Donderd.		7 15
12	Vrijdag		7 32
13	Zaturdag		7 50
14	ZONDAG	Kruisverheffing.	8 9
15	Maandag		8 31
16	Dingsdag		8 57
17	Woensd.	St. Lambert. Quatert.	9 29
18	Donderd.		10 10
19	Vrijdag	Quatert.	11 2
20	Zaturdag	Quatert.	's m. op
21	ZONDAG	St. Mattheus.	0 7
22	Maandag		1 22
23	Dingsdag		2 45
24	Woensd.		4 11
25	Donderd.		's av. on.
26	Vrijdag		6 51
27	Zaturdag		7 16
28	ZONDAG		7 42
29	Maandag	St. Michiel.	8 14
30	Dingsdag		8 51

HERFSTMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	12	0	0	5	11	6	48
2	11	59	42	5	12	6	46
3	11	59	23	5	14	6	44
4	11	59	3	5	16	6	41
5	11	58	44	5	17	6	39
6	11	58	24	5	19	6	37
7	11	58	4	5	21	6	34
8	11	57	43	5	22	6	32
9	11	57	23	5	24	6	30
10	11	57	2	5	26	6	28
11	11	56	42	5	27	6	25
12	11	56	21	5	29	6	23
13	11	56	0	5	31	6	21
14	11	55	39	5	32	6	18
15	11	55	18	5	34	6	16
16	11	54	56	5	36	6	13
17	11	54	35	5	37	6	11
18	11	54	14	5	39	6	8
19	11	53	53	5	41	6	6
20	11	53	32	5	42	6	4
21	11	53	11	5	44	6	1
22	11	52	50	5	46	5	59
23	11	52	29	5	47	5	57
24	11	52	9	5	49	5	54
25	11	51	48	5	51	5	52
26	11	51	28	5	53	5	50
27	11	51	8	5	54	5	47
28	11	50	48	5	56	5	45
29	11	50	28	5	58	5	42
30	11	50	8	5	59	5	40

De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 0 m. *korter*.

u. m.

Eerste kw. in den *Schutter* 2 Sept. 's av. ten 2 17

Volle M. in de *Visschen* 10 Sept. 's avonds ten 2 9

Laatste kw. in de *Tweelingen* 18 Sept. 's av. ten 1 53

Nieuwe M. in de *Weegschaal* 25 Sept. 's morg. t. 6 36

——

Venus komt op:

1 Sept. 's morg. ten 4 u. 19 m.

16 Sept. 's morg. ten 5 u. 8 m.

Vervolgens begint zij zich in de morgenschemering te verliezen; treedt den 30 Sept. in bovenste *conjunctie* met de zon, en wordt daarna *avondster*.

Mars komt op:

1 Sept. 's av. ten 11 u. 2 m.

16 Sept. 's av. ten 10 u. 48 m.

Jupiter gaat onder:

1 Sept. 's av. ten 8 u. 7 m.

16 Sept. 's av. ten 7 u. 12 m.

Saturnus komt op:

1 Sept. 's av. ten 8 u. 32 m.

16 Sept. 's av. ten 7 u. 32 m.

Zon in ♎ Libra, den 23.

OCTOBER,

1	Woensd.		's av. on.
2	Donderd.		10 27
3	Vrijdag		11 26
4	Zaturdag		's m. on.
5	ZONDAG		0 29
6	Maandag		1 34
7	Dingsdag		2 40
8	Woensd.		3 47
9	Donderd.		4 55
10	Vrijdag	Victor.	's av. op
11	Zaturdag		6 14
12	ZONDAG	Maria van Rem.	6 35
13	Maandag		6 59
14	Dingsdag		7 29
15	Woensd.		8 6
16	Donderd.	St. Gallus.	8 54
17	Vrijdag		9 52
18	Zaturdag	St. Lucas.	11 1
19	ZONDAG		's m. op
20	Maandag		0 18
21	Dingsdag		1 41
22	Woensd.		3 6
23	Donderd.		4 32
24	Vrijdag		's av. on.
25	Zaturdag		5 39
26	ZONDAG		6 8
27	Maandag		6 43
28	Dingsdag	*Simon en Judas.*	7 25
29	Woensd.		8 15
30	Donderd.		9 13
31	Vrijdag	Vast.	10 16

Wijnmaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag. u.	m.	s.	Zons Opkomst. u.	m.	Zons Ondergang. u.	m.
1	11	49	59	6	1	5	38
2	11	49	30	6	3	5	35
3	11	49	11	6	4	5	33
4	11	48	53	6	6	5	31
5	11	48	35	6	8	5	28
6	11	48	17	6	10	5	26
7	11	48	0	6	11	5	24
8	11	47	43	6	13	5	21
9	11	47	26	6	15	5	19
10	11	47	10	6	17	5	17
11	11	46	54	6	18	5	15
12	11	46	39	6	20	5	12
13	11	46	24	6	22	5	10
14	11	46	10	6	24	5	8
15	11	45	57	6	26	5	6
16	11	45	44	6	27	5	3
17	11	45	31	6	29	5	1
18	11	45	19	6	31	4	59
19	11	45	8	6	33	4	57
20	11	44	57	6	35	4	55
21	11	44	47	6	36	4	53
22	11	44	38	6	38	4	50
23	11	44	30	6	40	4	48
24	11	44	22	6	42	4	46
25	11	44	14	6	44	4	44
26	11	44	8	6	46	4	42
27	11	44	2	6	47	4	40
28	11	43	57	6	49	4	38
29	11	43	53	6	51	4	36
30	11	43	49	6	53	4	34
31	11	43	47	6	55	4	32

De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 4 m. *korter*.

u. m.

Eerste kw. in den *Steenbok* 2 Oct. 's morg. ten 2 55
Volle M. in den *Ram* 10 Oct. 's morg. ten 6 57
Laatste kw. in de *Kreeft* 18 Oct. 's morg. ten 0 37
Nieuwe M. in den *Scorpioen* 24 Oct. 's av. ten 8 34
Eerste kw. in den *Waterman* 31 Oct. 's av. ten 7 42

———

Venus verliest zich in de avondschemering.

Mars komt op:
1 Oct. 's av. ten 10 u. 27 m.
16 Oct. 's av. ten 10 u. 7 m.

Jupiter gaat onder:
1 Oct. 's av. ten 6 u. 19 m.
16 Oct. 's av. ten 5 u. 26 m.
Den 27 dezer maand treedt zij in *conjunctie* met de zon.

Saturnus komt op:
1 Oct. 's av. ten 6 u. 35 m.
16 Oct. 's av. ten 5 u. 30 m.
Zij treedt den 24 Oct. in *tegenstand* met de zon.

Zon in ♏ Scorpio, den 24.

NOVEMBER,

1	Zaturdag	*Allerheiligen.*	's av. on.
2	ZONDAG	Allerzielen.	's m. on.
3	Maandag	St. Hubert.	0 28
4	Dingsdag		1 35
5	Woensd.	Overijss. Dankd. voor het Gewas.	2 41
6	Donderd.		3 48
7	Vrijdag	St. Willebrordus.	4 55
8	Zaturdag		's av. op
9	ZONDAG		5 2
10	Maandag		5 30
11	Dingsdag	St. Marten.	6 5
12	Woensd.	St. Lebuinus.	6 40
13	Donderd.		7 44
14	Vrijdag		8 50
15	Zaturdag		10 5
16	ZONDAG		11 22
17	Maandag		's m. op
18	Dingsdag		0 43
19	Woensd.	Oct. St. Lebuinus.	2 6
20	Donderd.		3 29
21	Vrijdag	Maria Presentatie.	4 55
22	Zaturdag		6 17
23	ZONDAG		's av. on.
24	Maandag		5 14
25	Dingsdag	St. Catharina H. Drievuld.	6 1
26	Woensd.		6 56
27	Donderd.		7 59
28	Vrijdag		9 5
29	Zaturdag		10 12
30	ZONDAG	St. Andreas. 1 Advent.	11 20

Slagtmaand.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	11	43	45	6	57	4	30
2	11	43	43	6	59	4	28
3	11	43	43	7	0	4	26
4	11	43	43	7	2	4	24
5	11	43	44	7	4	4	23
6	11	43	46	7	6	4	21
7	11	43	49	7	8	4	19
8	11	43	53	7	10	4	17
9	11	43	57	7	12	4	16
10	11	44	3	7	13	4	14
11	11	44	9	7	15	4	13
12	11	44	16	7	17	4	11
13	11	44	26	7	19	4	9
14	11	44	32	7	21	4	8
15	11	44	42	7	22	4	6
16	11	44	52	7	24	4	5
17	11	45	4	7	26	4	4
18	11	45	16	7	28	4	2
19	11	45	29	7	30	4	1
20	11	45	43	7	31	4	0
21	11	45	58	7	33	3	58
22	11	46	13	7	35	3	57
23	11	46	29	7	36	3	56
24	11	46	47	7	38	3	55
25	11	47	4	7	40	3	54
26	11	47	23	7	41	3	53
27	11	47	42	7	43	3	52
28	11	48	2	7	45	3	51
29	11	48	23	7	46	3	50
30	11	48	45	7	48	3	49

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 33 m. *korter*.

u. m.

Volle M. in den *Stier* 8 Nov. 's avonds ten 11 46

Laatste kw. in den *Leeuw* 16 Nov. 's morg. ten 9 46

Nieuwe M. in den *Schutter* 23 Nov. 's morg. ten 2 31

Eerste kw. in de *Visschen* 30 Nov. 's avonds ten 3 52

Venus is *avondster*; zij gaat onder:
1 Nov. 's av. ten 4 u. 50 m.
16 Nov. 's av. ten 4 u. 36 m.

Mars komt op:
1 Nov. 's av. ten 9 u. 41 m.
16 Nov. 's av. ten 9 u. 11 m.

Jupiter komt op:
1 Nov. 's morg. ten 6 u. 33 m.
16 Nov. 's morg. ten 5 u. 53 m.

Saturnus gaat onder:
1 Nov. 's morg. ten 6 u. 12 m.
16 Nov. 's morg. ten 5 u. 6 m.

Zon in ♐ Sagittarius, den 22.

DECEMBER,

1	Maandag		's m. on.
2	Dingsdag		0 26
3	Woensd.	Vast.	1 33
4	Donderd.		2 40
5	Vrijdag	Vast.	3 48
6	Zaturdag	St. Nicolaas.	4 57
7	ZONDAG	2 Advent.	6 9
8	Maandag	*Maria Ontvangenis.*	's av. op
9	Dingsdag		4 44
10	Woensd.	Vast.	5 36
11	Donderd.		6 40
12	Vrijdag	Vast.	7 52
13	Zaturdag		9 10
14	ZONDAG	3 Advent.	10 30
15	Maandag		11 51
16	Dingsdag		's m. op
17	Woensd.	Quatert. Vast.	1 12
18	Donderd.		2 33
19	Vrijdag	Quatert. Vast.	3 54
20	Zaturdag	Quatert.	5 15
21	ZONDAG	4 Advent. St. Thomas.	6 33
22	Maandag		's av. on.
23	Dingsdag		4 41
24	Woensd.	Vast.	5 41
25	Donderd.	CHRISTUS GEBOORTE.	6 46
26	Vrijdag	2e KERSDAG.	7 55
27	Zaturdag	*St. Johan Evangelist*	9 3
28	ZONDAG	Onschuldige Kinder.	10 10
29	Maandag		11 17
30	Dingsdag		's m. on.
31	Woensd.	Silvester.	0 23

WINTERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.
1	11	49	7	7	49	3	49
2	11	49	29	7	51	3	48
3	11	49	53	7	52	3	47
4	11	50	17	7	53	3	47
5	11	50	41	7	55	3	46
6	11	51	6	7	56	3	46
7	11	51	32	7	58	3	45
8	11	51	58	7	59	3	45
9	11	52	24	8	0	3	44
10	11	52	51	8	1	3	44
11	11	53	19	8	2	3	44
12	11	53	47	8	3	3	44
13	11	54	15	8	4	3	44
14	11	54	43	8	5	3	44
15	11	55	12	8	6	3	44
16	11	55	41	8	7	3	44
17	11	56	11	8	8	3	44
18	11	56	40	8	9	3	45
19	11	57	10	8	9	3	45
20	11	57	40	8	10	3	45
21	11	58	10	8	11	3	46
22	11	58	40	8	11	3	46
23	11	59	10	8	12	3	47
24	11	59	40	8	12	3	47
25	12	0	10	8	12	3	48
26	12	0	40	8	13	3	48
27	12	1	10	8	13	3	49
28	12	1	40	8	13	3	50
29	12	2	9	8	13	3	51
30	12	2	38	8	13	3	52
31	12	3	7	8	13	3	53

De dagen worden van 1—22 Dec. 25 m. *korter*; vervolgens tot aan het einde der maand 6 m. *langer*.

u. m.

Volle M. in de *Tweelingen* 8 Dec. 's av. ten 3 52
Laatste kw. in de *Maagd* 15 Dec. 's avonds ten 5 51
Nieuwe M. in den *Steenbok* 22 Dec. 's av. ten 3 58
Eerste kw. in den *Ram* 30 Dec. 's avonds ten 1 39

——

Venus gaat onder:
1 Dec. 's avonds ten 4 u. 39 m.
16 Dec. 's avonds ten 5 u. 2 m.

Mars komt op:
1 Dec. 's avonds ten 8 u. 25 m.
16 Dec. 's avonds ten 7 u. 35 m.

Jupiter komt op:
1 Dec. 's morg. ten 5 u. 12 m.
16 Dec. 's morg. ten 4 u. 30 m.

Saturnus gaat onder:
1 Dec. 's morg. ten 4 u. 2 m.
16 Dec. 's morg. ten 3 u. 0 m.

Zon in ♑ Capric., den 22.

GENEALOGIE

VAN HET

KONINKLIJKE HUIS.

19	Jan.	1795.	*H. M. de Koningin-Weduwe.*
1	Febr.	1808.	Prinses *Frederik.*
19	—	1817.	Z. M. den KONING.
28	—	1797.	Prins *Frederik*, Oom des Konings.
8	April	1824.	Prinses *Sophia*, Erf-Groot-Hertogin van *Saxen-Weimar-Eisenach*, Zuster des Konings.
9	Mei	1810.	Prinses *Marianne*, vroeger Gemalin van Prins *Albert* van Pruissen, Tante des Konings.
13	Junij	1820.	Prins *Hendrik*, Broeder des Konings.
17	—	1818.	H. M. de KONINGIN.
5	Julij	1841.	Prinses *Maria*, Dochter van Prins *Frederik.*
5	Aug.	1828.	Prinses *Louisa*, Dochter van Prins *Frederik.*
4	Sept.	1840.	De KROONPRINS.

RAPPORT

VAN DEN ARCHIVARIUS VAN OVERIJSSEL,

Mr J. VAN DOORNINCK,

over de Munstersche Archieven.

In de vergadering der Staten van Overijssel van het jaar 1849, werd door sommige leden medegedeeld, dat zich in de archieven te Munster nog stukken zouden bevinden, welke tot de geschiedenis van Overijssel betrekking hebben en voor dit gewest belangrijk zouden kunnen zijn. De Gedeputeerde Staten, het belang van deze mededeeling erkennende, hebben daarop den 6 Junij 1850 het volgende besluit genomen:

„Overwegende, dat, sedert de invoering „van het Christendom in Overijssel en Munsterland, tot den tijd van Bisschop BERNHARD VAN GALEN, er onderscheidene geschiedkundige betrekkingen hebben bestaan „tusschen de overheden en ingezetenen van „beide deze landschappen, zoodat niet alleen hetgeen van tijd tot tijd in gedrukte „werken in Munsterland aan het licht wordt

„gebragt, maar vooral hetgeen in dat gewest „nog in archieven kan schuilen, aan de op„heldering van onderscheidene punten der „Overijsselsche geschiedenis dienstbaar zoude „kunnen worden gemaakt;

„hebben goedgevonden:

„1° den provincialen Archivarius, Mr. J. VAN „DOORNINCK, te committeren, om zich, gedu„rende hoogstens veertien dagen, naar Mun„ster te begeven, met last, om zich zoo wel „naar het kerkelijk als wereldlijk archief der „voormalige Vorst-Bisschoppen, en zoo ook „naar de archieven van het Domkapittel en „van de stad Munster te informeren, tot de „inventarissen dier verzamelingen den toegang „te verzoeken en daaruit op te teekenen, het„geen hem voorkomt, tot opheldering van „de Overijsselsche geschiedenis te kunnen „strekken.

„2° te bepalen, dat, wanneer hij daarin „niet mogt slagen, hij zal trachten te verne„men, of er ook elders in Munsterland, b. v. „op adelijke huizen, verzamelingen zouden „kunnen bestaan, tot bovengemeld doeleinde „dienstig, en, dat, wanneer ook dit niet „mogt gelukken, hij informatie zal nemen „omtrent gedrukte stukken van dezelfde strek„king.

„3° al verder te bepalen, dat, bijaldien dit „ook te weinig mogt uitleveren, hij Archi„varius zich dan naar het archief der Heer„lijkheid Almelo zal begeven, en aldaar „trachten na te zien, of onderscheidene stuk-

„ ken, welke op eene zeer gebrekkige wijze „ het licht hebben gezien, daar nog voorhanden zijn, en betere afschriften van dezelve „ te bezorgen.

„ 4° Deze commissie, voorzien van het zegel der provincie, open aan den Archivarius „ af te geven, ten einde te kunnen vertoonen „ als credietbrief bij al die hoogere en lagere „ personen en autoriteiten, welke aan de daarin behandelde zaak bevorderlijk zouden kunnen zijn."

Aan het voormeld besluit hebben wij het rapport te danken, hetwelk, met enkele uitlatingen en wijzigingen ten dienste van het publiek, zakelijk hier volgt, zoo als het op 23 Julij daaraanvolgende aan H.H. Gedeputeerden is ingediend.

Als resultaat der, ingevolge U. E. G. A^n besluit van 6 Junij jl. 1^e Afd. N° $\frac{1706}{1331}$, sedert 10 tot 24 dier maand volbragte reize naar Munster, heeft de ondergeteekende de eer, U. E. G. A. het volgend verslag aan te bieden.

Na vooraf de hulp van den Archiv-Rath Erhard te Munster ingeroepen, te Oldenzaal eenige inlichtingen omtrent die verzameling *Bücher mit Holländische Sachen*, die men vermoedde te Munster aanwezig te zijn, bij den Heer Helderman ingewonnen, en eenen aanbevelingsbrief van den Heer Peeze Binkhorst aan den Dom-Vicar Specht te Munster te hebben medegenomen, is hij den 12^den van

gemelde maand te Munster aangekomen, en ten zelfden dage door den Heer ERHARD, gelijk mede door zijnen adsistent VON HATZFELD, met den algemeenen inhoud der archieven, wier organisatie hun opgedragen is, op de meest vrijgevige wijze bekend gemaakt.

Van het aanzienlijk aantal kleinere archieven, die daar, met de archieven der voormalige Vorst-Bisschoppen en van het Domkapittel, sedert den val van NAPOLEON successivelijk zijn vereenigd, en thans georganiseerd worden in de voormalige, aan het dom-plein gelegene, dom-curie van den gewezen Aartsbisschop van Keulen, CLEMENS VON DROSTE VISSCHERING, weet hij U. E. G. A[n] niet beter een denkbeeld te geven, dan door hiernevens over te leggen het 1[e] Deel der, in 1847 uitgekomen, *Regesta* van ERHARD, *Vorrede* s. VII—XII, en aldaar te verwijzen op de Rubriek, gemerkt II.

Na van dit algemeen overzigt kennis te hebben genomen, heeft hij geoordeeld, zich niet in al die kleinere archieven te moeten verliezen, maar, met in 't ooghouding van het 1[e] Art. van U. E. G. A[n] besluit van 6 Junij, naar de liggers der charters en boeken van het Land- en Dom-archief, de Copiaria van Frenswegen en den toestand van het stedelijk archief, hoezeer dit laatste niet onder de directie van die Heeren ressorteerde, te moeten vragen.

De Heer ERHARD heeft hem daarop het, naar tijdsorde vervaardigd, Repertorium der charters van het Lands- en Dom-archief, zoo-

ver het afgewerkt was, te weten sedert het jaar 801—1400, ten bedrage van 1170 N°ˢ en 314 bl., voorgelegd, en daaruit zijn successivelijk de, sub *A* hiernevens gaande, copiën en aanteekeningen van algemeenen aard genomen.

Wat nu de charters en correspondentie van de Bisschoppen en het Domkapittel na 1400 betreft, zoo zijn deze beide voorwerpen nog naar zaken-orde gerangschikt, en bestaan er algemeene liggers, waardoor men van derzelver inhoud spoediger kennis kan bekomen, dan door voet voor voet het tijdrekenkundig Repertorium na te zien, al is dan ook het stuk zelf, 't welk men onder eene bepaalde rubriek in die algemeene liggers zoekt, soms nog niet zóó gemakkelijk als de stukken vóór 1400, of het reeds naar tijds-orde ingedeelde, te vinden.

Het onderzoek dan in die algemeene liggers van zaken, heeft zich tot twee rubrieken bepaald, te weten tot de verdragen der Bisschoppen of van het stift van Munster met buitenlanders, en tot de stukken van het Domkapittel, en zulks om redeu, dat de andere afdeelingen tot zuiver binnenlandsche belangen van Munsterland schenen te behooren. De eerstgemelde rubriek nu is in het 1ᵉ D. fol. 145—206 geheel ten einde gelezen, doch is het hem voorgekomen, dat alles, 't geen daar werd vermeld, reeds in verschillende gedrukte werken het licht had gezien, uitgenomen misschien een handelsverdrag van Bisschop JOHAN

van Beijeren met Deventer van 1465, 't welk echter zoo spoedig niet was te vinden, en waaraan hij zich daarom niet veel heeft laten gelegen liggen, omdat, zoo de korte inhoud juist is, het dubbel daarvan nog ligt in het archief van Deventer zou kunnen berusten.

De korte inhoud daarentegen der tweede rubriek, of der stukken van het Domkapittel, is slechts een eind wegs geëxamineerd, ten einde namelijk te vernemen, wat er geworden mogt zijn van die „allerleij zegel ende breue, „hijrto bevorents jn den Doem binnen Munster „jn bewaronge gelaten" (door eenen vorigen eigenaar van Twickel) „ende ten deele dese „Lantscap ende den huise Twickeloe voor„naemlick concernierende" die, blijkens de Resol. van Gedep. van 5 Dec. 1610 (waaruit deze aangehaalde woorden) destijds met arrest in den Dom te Munster werden bedreigd.

Het antwoord nu op dit vraagpunt trof hij aan in paket *P* N° 6, als bevattende een origineel renversaal van Johan van Raesfelt tot Twickel, Drost van Vollenhove, Munster 4 Dec. 1619, ten behoeve der heimgelassene Rhate en het Domkapittel te Munster, wegens de restitutie van 2 kisten met zegel en brieven, gehorende tot het huis Twickeloe, en, na afsterven van Johans grootvader, Goossen van Raesfelt tot Raesfelt en Markirchen, door Johans vader, Johan van Raesfelt tot Twickel, wegens de krijgsonlusten in de Nederlanden eerst van Twickel naar Raesfelt en daarna van Raesfelt naar den

noordertoren van den Dom te Munster overgebragt. En, daar nu de bijzondere aantrekkelijkheid, welke de Dom te Munster, als veilige bewaarplaats van Twickelsche papieren, voor Johan van Raesfelt, den vader, schijnt te hebben gehad, denkelijk daarin heeft bestaan, dat hij, blijkens het inliggend Request van voormelden zoon Johan, Munster 30 Nov. 1619, te voren twee broederen, Adolf en Bitter, heeft gehad, die, als Domheeren, te Munster resideerden, met nog andere naverwanten in dat kapittel, en het dus niet alleen was gebleken, dat die stukken weder naar Twickel waren overgebragt, maar ook dat de Raesfelden van Twickel eene particuliere reden hadden gehad, om die stukken in den Dom te Munster te bergen, heeft hij wegens de enge tijdruimte begrepen, zich aan geene verdere nasporingen onder die rubriek te moeten wagen. Of nu die twee kisten werkelijk voor een gedeelte stukken kunnen hebben bevat, die de Provincie Overijssel concerneerden, zou uit eene inspectie van het Twickelsch archief moeten blijken.

Wat voorts meer in 't bijzonder de correspondentie der Bisschoppen over ambtszaken specteert (zijnde hetgeen hun, als particulieren, aanging, weder uitgeleverd aan hunne respectieve familiën), ook deze is naar zakenorde ingedeeld, en zeer onvolledig voorhanden vóór den tijd van Bisschop Clemens August van Beijeren, of het jaar 1719. Hoezeer de Heer Archiv-Rath Erhard nu wel vermoedde,

dat er nog enkele onbekende stukken van den Vorst-Bisschop CHRISTOPHER BERNHARD VAN GALEN (1650—1678) onder die onvolledige correspondentie zouden schuilen, oordeelde hij echter tevens, dat het meerendeel daarvan in bekende werken, als van DUMONT, VALKENIER, VAN ALPHEN, WIENS, DEPPING enz. aan het licht was gebragt, zoodat de ondergeteekende, wegens de kortheid van tijd, eene vergelijking en schifting van het bekende en onbekende dier fragmenten niet heeft durven ondernemen. Datgene toch, waarop het hier vooral zou aankomen: of namelijk ook Overijsselsche stukken, ten gevolge der occupatie van 1672—1674, in Munsterland konden zijn achtergebleven? had hij voor zich zelven dadelijk na het indienen van het verslag van 30 Mei jl. trachten uit te maken, door de notulen van Gedep. sedert 1674 tot drie jaren na den dood van den Bisschop, of tot in het jaar 1681, op dit vraagstuk na te zien; en, terwijl zijner zijds het antwoord negatief was uitgevallen, hebben de beide Archivarii te Munster van hunnen kant evenzeer betuigd, dat zij in hun archief daarvan geen spoor hadden ontdekt. En, al mogt het zijn, dat de questie: of er, kort vóór en tijdens de verovering dezer Provincie door de Munsterschen en Keulschen in 1672, al dan niet verraad zij gepleegd, hetzij door de tegenstanders van het Huis van Oranje, hetzij door de Roomschgezinden, hetzij door beide deze partijen elk op hare manier? door bovengemelde briefwisseling een

weinig opgehelderd mogt kunnen worden, behooren echter nasporingen naar dergelijke onderwerpen, bij welke men zoo ligt heeft te duchten, dat het belangrijkste mondeling zal zijn afgesproken, tot die punten van onderzoek, aan welke eene ruime kennis der epoque en eene toevallige ontdekking van veel afdoende eigenhandige stukken vooraf behooren te gaan; want getuigenissen van derden zijn in die lastervolle tijden al ligt suspect, zoodat het op het onderhavig tijdpunt geen zaak voor hem — die op het één zich niet beroemen durfde, en aan wien het ander nog niet had mogen te beurt vallen — scheen te zijn, zich daarmede te bemoeijen.

Toen dan nu deze taak haar einde naderde, zijn, om tot het laatste gedeelte van het tijdvak, in het tijdrekenkundig Repertorium behandeld (801—1400), terug te keeren, achtereenvolgende ter hand genomen de, door Kindlinger in het laatst der vorige eeuw vervaardigde, afschriften van de Munstersche Leenregisters, voor zoover ze het tijdvak van 1365—1521 betreffen, de copiaria van Frenswegen en de oudste originele Leenregisters der Aartsbisschoppen van Keulen, Frederik van Sarwerden (1370—1414) en Diderik van Meurs (1414—1463).

Met voormelde copien der Munstersche Leenregisters kon hij zich echter, voordat hij zich van derzelver naauwkeurigheid verzekerd had, niet vergenoegen. De bekwaamheid van den Minderbroeder Kindlinger in het ontcij-

feren van oud schrift is wel buiten allen twijfel, maar die man was arm, zoodat hem niet altijd iemand ten dienste zal hebben gestaan, met wien hij de gelijkluidendheid van het afschrift met het oorspronkelijke kon constateren; en daarom heeft steller dezes den Archiv-Rath ERHARD verzocht, hem bij den H. E. G. Heer Vice-President van het Ober-Landgericht, onder wiens gezag de originele Leenregisters stonden, te willen introduceren. Hoezeer nu deze, de Heer C. VON OLFERS, betwijfelde, of ze nog wel in het archief van het Ober-Landgericht berustteden, bood Z. H. E. G. echter een particulier exemplaar der beide oudste Leenregisters, 't welk geene 25 jaren na de oorspronkelijke was vervaardigd, ter confrontatie met de Kindlingersche copie ten zijnen huize aan; en die, zoo druk bezette als hoogst bekwame, man heeft driemaal eenen nadenmiddag van 5—8 uur voor dat gedeelte der werkzaamheden van den ondergeteekende overig gehad. Bij gelegenheid nu van de wederzijdsche debatten over den inhoud heeft Z. H. E. G. aan steller dezes een exemplaar der, door hem in 1848 uitgegeven, *Beiträge zur Geschichte der Verfassung und Zerstückelung der Oberstiftes Munster, besonders in Beziehung auf Jurisdictionsverhältnisse*, tot een aandenken geschonken, waaruit men de oude staatsgesteldheid van Munsterland vóór de occupatie der Pruissen in 1802 en de successive veranderingen tot aan den val van Napoleon leert kennen, en

hetwelk, zóó wegens den inhoud àls de bijlagen en de kaart, een boekje van blijvende waarde niet alleen voor Munsterland, maar ook voor de aangrenzende gewesten mag heeten. Het resultaat nu der vergelijking van de Kindlingersche copie met dat oude afschrift, hetwelk de Heer VON OLFERS, als particulier, bezat, heeft daarin bestaan: dat KINDLINGER uit het eerste gedeelte der copie van het Leenregister van 1365 tot 1381 twee of driemaal eenen vollen, of een stuk van een regel heeft laten uitvallen, ook wel eens eene kleine, ofschoon veel-beteekenende, verkorting over 't hoofd heeft gezien, maar dat men, aan eenen lateren tijd de inzage der oorspronkelijken, bijaldien deze eenmaal op het Landsarchief mogten komen, overlatende ja aanbevelende, voor het oogenblik echter de Kindlingersche afschriften vrij gerust kan gebruiken. Dien ten gevolge heeft hij het durven wagen, deze copiën verder van 1381—1521 te volgen, en met laatstgemeld jaar de aanteekeningen sub *B*, omtrent gemeenschappelijke Munstersche en Overijsselsche adellijke familien, gestaakt, omdat ze niet meer genoeg uitleverden, en er nog meer andere verzamelingen onder handen moesten worden genomen.

Daarop dan is, insgelijks om de familieverbindtenissen van den adel beter te leeren kennen, het oudste privilegiën- en goederenboek van Frenswegen geëxcerpeerd, gelijk onder *C* is te zien, doch is het tweede deeltje van dat Copiarium, als wat te jong en

te weinig nieuws bevattende, na de eerste doorbladering ter zijde gelegd.

Hierna heeft hij alweder, ten behoeve van hetzelfde doel, zich gewend tot de beide Keulsche Leenregisters van 1370—1414, en van 1414—1463, doch is het laatste, na doorlezing van den Index, terstond als niets ten dienste van Overijssel behelzend, verwijderd, en tevens uit dit negatief resultaat aanleiding genomen, om zich van eene inzage der verdere Keulsche Leenregisters te onthouden. De resultaten daarentegen uit dat van 1370—1414 zijn te vinden sub *D.*

Terwijl het excerperen der Kindlingersche copiën ten einde spoedde, heeft hij zich door den Archiv-Rath Erhard bij den Heer Referendar Regensperger, belast met het stedelijk archief, op het Raadhuis laten binnenleiden, ten einde eerst dezen en onmiddelijk daarna den concierge omtrent die zoogenaamde bewaarplaats van *Holländische Bücher* achter de vredes-zaal te ondervragen. Zoowel door dien Referendar nu, als dadelijk daarna door den concierge is hetzelfde betuigd, hetwelk Erhard en zijn adsistent von Hatzfeld hem reeds herhaalde malen hadden verklaard, dat zij nimmer van dusdanig vertrek iets hadden gehoord; en de ondergeteekende ziet, na tweemalen die zaal uit- en inwendig te hebben opgenomen, geene de minste reden, om aan de waarheid dier ontkenning te twijfelen. Maar hoe is men dan toch aan het vermoeden, dat er eene verzameling van *Bücher mit Hol-*

ländische Sachen op het raadhuis te Munster voorhanden zijn zoude, gekomen? De waarschijnlijke oorsprong ligt, naar het oordeel van den ondergeteekende, vooreerst in de nabijheid van het stedelijk archief, daar dit op de tweede verdieping van het gebouw naast het stadhuis berust, en vervolgens in de briefwisselingen, die de stad Munster in het tijdperk van 1657 tot 1661 met H.H. Mogenden tegen den Vorst-Bisschop CHRISTOPHER BERNHARD VAN GALEN, en mogelijk ook wel op andere tijden, heeft gevoerd. Men zal, met andere woorden, in het stedelijk archief van Munster minuten van uitgegeven brieven aan de voormalige Staten-Generaal met de daarop ingekomene antwoorden van H.H. Mog. aan die stad aantreffen, een verschijnsel, hetwelk men op andere tijdpunten ook wel zal waarnemen in de archieven der Hanse-steden, Frankfort, Keulen, Geneve, enz.

Vragen U. E. G. A^n^ echter: waarom steller dezes den toegang tot die correspondentie van de stad Munster met H.H. Mog. niet heeft verzocht? dan diene vooreerst tot antwoord: dat men wel te Munster beginnen kon, maar nog niet zou weten waar te eindigen, en in alle geval veel eerder weder teregt zou komen in het Rijksarchief te 's Hage dan wel in het provinciaal archief van Overijssel; terwijl het al verder nog de vraag zou zijn: of men wel veel onbekends aan 't licht zou brengen; want, volgens ERHARD, *Gesch. Munsters* p. 497, is reeds in 1834 door den Munster-

schen Hoogleeraar E. WIENS, in zijne *Sammlung fragmentarischer Nachrichten über Christoph Bernard von Galen*, s. 1—76, het geheele beloop der onderhandelingen van de stad Munster met H.H. Mog. in de jaren 1658—1661, uit de rapporten van den Munsterschen gevolmagtigde LIEVE VAN AITZEMA, aan 't licht gebragt.

Overigens is door den Heer REGENSPERGER hem, ten aanzien der oudheid van het stedelijk archief, geantwoord: dat door brand en wederdooperij alles tot op het jaar 1580 verloren is gegaan, zoodat hij niet dacht, dat de ondergeteekende daarin veel belangrijks voor deze Provincie zou vinden, en, daar deze getuigenis geheel en al strookte met de geringe belangstelling in het stedelijk archief, welke de beide Lands-Archivarii uit hun standpunt hem meermalen te kennen hadden gegeven, heeft hij zich om dat archief niet verder bekommerd.

Mogelijk had hij hiermede zijne taak te Munster als afgedaan kunnen beschouwen; maar het niet slagen in iets, waartoe het idée door anderen aan de hand was gegeven, drong hem, alles te doen, wat binnen de tijdruimte van 11 dagen op eene geheel vreemde plaats van één mensch kan worden gevergd. Het is daarom, dat insgelijks pogingen zijn in het werk gesteld, om ook eenigermate te voldoen aan de dubbele bepaling van Art. 2 van U. E. G. A^{n} commissie van 6 Junij jl.

In plaats dan van zich naar adellijke huizen

te begeven, heeft hij het materiaal van aanteekeningen, hetwelk hij tot dat einde met zich had genomen, benuttigd, om voor zich den toegang te openen tot eene verzameling van ruim derdehalf honderd genealogiën van voormalige of nog bestaande adellijke geslachten van Munsterland. Deze nu berust onder den Adsistent-Archivarius von Hatzfeld, is de vrucht van jaren arbeids, en de bronnen, waaruit hij heeft geput, zijn de volgende:

Het Provinciaal en Dom-archief te Munster.

Het particulier archief van den Graaf Bucholtz.

Op-gezworen stamboomen.

Mededeelingen van adellijke familën.

En *von Steinen Westphälische Geschichte*, wiens opgaven men ook veelal als mededeelingen van adellijke familiën, eertijds in het Graafschap Marck gezeten, beschouwen kan.

Hieronder dan bevinden zich, de één echter vollediger en zuiverder dan de andere, geslachtsboomen van de volgende adellijke geslachten van vroegeren tijd, hetzij uit eigenen hoofde, hetzij door huwelijken ook min of meer behoorende tot deze Provincie, als:

Beesten, Beverfeurde, Bongart, Bernsow, op den Berge, Beveren, de Bever, Capellen, Doornick, Dorth, Ense, Frydag, Graes, Heiden, Hompesch, Hövel, Hetterscheid, Ketteler, Langen, Meerveld, Munster, van der Marck, Oer, Palland, Reede, Raesfeld, Ripperda, Randerath, Schele, Spies van Bullesheim, Stael, Torck, Twic-

KEL, VIRMUND, WESTERHOLT, WACHTENDONCK, WULLEN en VAN DER WYCK.

De collectie is natuurlijk privaat eigendom, maar dat zouden ook de archieven van particuliere adellijke personen in Munsterland zijn geweest. Hij dus, die nadere kennis met deze genealogiën mogt willen maken, moet zien hoe hij het met den verzamelaar vindt. Dit echter in 't voorbijgaan; hier daarentegen wordt dit punt meer aangevoerd ten bewijze, dat hij niet ligt op eenig adellijk huis eene dergelijke collectie aangetroffen zou hebben, zoodat hij zich dan ook vleit, dat de eenvoudige aanwijzing eener verzameling van dien omvang en van die hoedanigheid, voldoende zal zijn, om hem ten opzigte van het eerste gedeelte van Art. 2 der commissie van 6 Junij te dechargeren.

Wat daarentegen het laatste gedeelte van dat Art. 2, of de gedrukte stukken betreft, is door hem eene vlugtige inzage genomen van de, in 1799 bij T. THEISSING te Munster, door den schoonvader van den Vice-President VON OLFERS, FREDERICK MATTHIAS DRIVER, J. U. D., in octavo uitgegeven, *Bibliotheca Monasteriensis, sive notitia de scriptoribus Monasterio-Westphalis*, een werkje, waarin de leeftijd en werken niet alleen van Munstersche geschiedschrijvers, maar ook van Medici, Juristen, Godgeleerden enz. met korte trekken worden vermeld, en waaronder natuurlijk ook over onderscheidene Overijsselschen wordt gesproken, omdat vooral vóór den tijd der reforma-

tie, de één in Overijssel is geboren, de ander uit Munsterland naar onze Provincie is overgegaan, en vice versa, waarin men dus wel het een en ander vindt, hetwelk aan onze historisch-litterarische schrijvers onbekend gebleven is. Bijaldien men hier en daar niet zulk een strenge critiek mogt aantreffen, als tegenwoordig gevorderd wordt, houde men in 't oog, dat het werkje ruim eene halve eeuw geleden het licht heeft gezien. Het zij voor het oogenblik voldoende, hetzelve bekend te hebben gemaakt. De firma Theissing bestaat nog, en, mogt het aldaar niet meer voorhanden zijn, dan zou het uit Munster nog wel ter leen zijn te krijgen.

Een tweede, meer kritisch bearbeid en in drie afdeelingen gesplitst, werkje, is grootendeels door steller dezes gelezen, en voor de geschiedenis der wetenschappelijke ontwikkeling van Munster van veel belang. Het bevat namelijk: *De Geschichtliche Nachrichten über das Gymnasium zu Münster in Westfalen, seit* 791—1592 van Joseph König. *Münster, Coppenrath* 1821.

De Geschiedenis van dat Gymnasium sedert den overgang onder de Jesuïten 1588—1630 door Bernard Sokeland, *Münster, Regensperger* 1826.

En de *Umgestaltung* van hetzelve door den Minister Frantz von Furstenberg, mede van de hand van Sokeland, *Regensperger* 1828.

De ondergeteekende durft de aanschaffing daarvan wel aanbevelen. Nog meerder geldt

dit echter ten aanzien van een werk, hetwelk hij gaarne zou gelezen hebben vóór dat hij zich naar Munster begaf, maar toen nog niet kende, te weten: de in 1837 uitgekomen *Geschiedenis van Munsterland sedert de oudste tijden tot het jaar* 1803, van de hand van voormelden Archivarius ERHARD. Het is met behoorlijke oordeelkunde geschreven en evenzeer noodig in de bibliotheek van het Gouvernement, als de *Bentheimsche Geschiedenis* van JUNGIUS, de *Gedenkw. uit de geschiedenis van Gelderland* en de *Geschiedenis der Staatsbesturen in Drenthe.* Hij legt het mitsdien bij dezen over.

Tot aanprijzing al verder van de, zoo beknopt als met zoo veel zaakkennis geschrevene, en reeds eenmaal vermelde, *Beiträge* van den Vice-President VON OLFERS, zal hij voor dit oogenblik alleen nog bijbrengen, dat men in de Tweede Bijlaag van dit boekje, zie p. 76—99, niet alleen aantreft een *Alphabetisches Verzeichniss der ehemaligen Untergerichte Münsterlands und der Standes-herrschaften Anholt, Gemen und Steinfurt, nebst Angabe, zu welchen Land- und Stadtgerichte sie jetzt gehören; angefertigt Münster in April* 1846, maar ook onder dat *Verzeichniss* eene rubriek, met het hoofd: *wo die Acten zu finden.* Mogt al die aanwijzing, waar de proces-akten thans worden bewaard, eene vrij onverschillige zaak zijn voor het Gouvernement dezer Provincie, particulieren kunnen daarbij belang hebben, en als zoodanig ver-

meent hij, ook daarvan den aankoop te mogen voorstellen.

Mogt eindelijk iemand vragen, of de ondergeteekende geene bewaarplaats heeft ontdekt van zoodanige kloosterboeken en kerkelijke manuscripten, waaruit men den stand van verlichting der Roomsche geestelijkheid vóór den tijd der reformatie zoude kunnen leeren kennen, en die soms ten tijde der religieberoerten uit Overijssel naar Munsterland konden zijn overgebragt? dan is het antwoord: de Dom-Vicar Specht dacht niet, dat men dergelijke stukken in Munsterland zoude moeten zoeken, maar eerder onder het Aartsbisdom Keulen; en de Archiv-Rath Erhard, die tot de Evangelische godsdienst behoort, was dit niet alleen met hem ééns, maar raadde, zoo dáárvoor, als voor de Nederlandsche geschiedenis in 't algemeen, een bezoek aan op het provinciaal archief te Dusseldorp, met hetwelk vele kleinere archieven van de tegenwoordige Pruissische Rhijn-provinciën en van een gedeelte der Provintie Westphalen zijn vereenigd. Desniettemin oordeelde deze laatste, dat dáár meer voor Gelderland dan voor Overijssel te vinden zou zijn, iets, hetwelk de ondergeteekende gereedelijk beämen kan. En dit schijnt, hoezeer niet in die mate, mede het geval te zijn met de archieven, die te Munster bijeengebragt zijn. Trof een Geldersman dáár al niet zoovele bijdragen voor genealogiën aan als een Archivarius uit deze Provincie, de Keulsche Leenregisters zouden

echter voor hem belangrijker zijn, en zoo ook de, door Bisschop CHRISTOPHER BERNARD naar Munsterland vervoerde en dáár verblevene, archieven der heerlijkheden Borculo en Bredevoort. Deze zijn thans vermengd tusschen dat gedeelte van het Landsfürstlich archief van Westphalen, hetwelk te Munster is geplaatst, en de stukken van het voormalig Domkapittel. De oudste charters worden naar tijdsorde vermeld in het M. S. Repertorium van ERHARD van 801—1400. Van de lateren is een Register voorhanden, waarop ook voormelde oudere stukken voorkomen, maar die lateren moeten nog op het vervolg van dat Repertorium worden gebragt en onder datum en N° op hunne plaats geregistreerd.

Voor de geschiedenis eindelijk van Groningen, en meer speciaal van een gedeelte der Ommelanden, zou het archief te Munster ook nog onbekende of naauwkeuriger uit te geven stukken kunnen bevatten; doch heeft de ondergeteekende op dit punt geen bijzondere acht geslagen.

Het zij hem thans geoorloofd, met eene beknopte opgaaf van hetgeen, waarin hij te kort geschoten is, en met een woord van erkentelijkheid wegens de ondersteuning, te Munster genoten, het verslag van dezen leerrijken, maar hoogst vermoeijenden, uitstap te besluiten.

Bijgestaan dan door de beide Archivarii ERHARD en VON HATZFELD, alsmede door den Heer Vice-President VON OLFERS, als of zij voor dezelfde zaak als hij leefden, heeft er

nog den laatsten zondagmorgen van 23sten Junij vierdehalf uur door hem gearbeid moeten worden, om den 24sten, behoorlijk met alle noodige bouwstoffen toegerust, te Zwolle terug te kunnen zijn. Dit is nu wel op den bestemden tijd volbragt, maar het derde punt in U. E. G. An commissie, de werkzaamheden in het archief der heerlijkheid Almelo, is er natuurlijk bij ingeschoten.

Aan datzelfde tijdsgebrek is het al verder te wijten, dat hij geene kennis heeft kunnen nemen van de Academie-bibliotheek te Munster, hoezeer, volgens het oordeel van den Heer Erhard, zulks wel waardig, en dat het definitive antwoord van den Heer Specht, op de vraag: of er ook nog papieren van Frans Hemsterhuis te Munster voorhanden zouden zijn? niet heeft kunnen ingewonnen worden. Dit laatste punt lag wel niet in U. E. G. An commissie, maar het was de vraag, of hij wel ooit onder de levenden den man terug zoude zien, die het zij in persoon, het zij door conversatie met den Bisschop Caspar Maximiliaan von Droste-Visschering, wiens kapellaan en secretaris hij jaren lang geweest is, verscheidene notabele menschen, die te Munster òf hebben gebloeid òf een tijdelijk verblijf gehouden, heeft gekend, als: Fürstenberg, de drie gebroeders von Droste-Visschering, de Princes Galitzin, Frans Hemsterhuis en Graaf Frederik Leopold van Stolberg. Daarom dan is de vraag aan den Heer Specht gedaan, of Zijn Eerw. soms wist,

of er ook nog schriften van dien HEMSTERHUIS onder zijne vereerders te Munster werden bewaard? Dat punt is echter bij het eerste antwoord van Zijn Eerw. gebleven: dat hij namelijk zulks wel geloofde en zich daaromtrent eens informeren wilde.

Hoedanig nu eenmaal de uitkomst omtrent dit punt ook zij, en, al komt die informatie op niets neder, Munster is voor eenen Nederlander nogmaals eenen wetenschappelijken uitstap waardig; en deze geniete er dan hetzelfde gunstig onthaal, als wel voornamelijk van de zijde van bovengemelde Heeren Archivarii en Vice-President, maar toch ook, naar mate van betrekking in de maatschappij en gelegenheid, van de zijde van den Heer Dom-Vicar SPECHT en Referendar REGENSPERGER, onlangs te beurt gevallen is aan den ondergeteekenden.

De Archivarius van Overijssel,

J. VAN DOORNINCK.

AANTEEKENINGEN

VAN ALGEMEENEN AARD,

uit ERHARD's *H. S. Repertorium der Urkunden des Königlichen Provincial Archivs zu Munster I, Furstenthum Munster, Erster Band, sedert 't jaar* 801—1400.

---

p. 33 No 64. Ao 1244. XIV Kal. Febr. (19 Jan.) 1244 „ in loco legitimo banni regalis, qui locus vulgo *Malstad* appellatur."

Hier wordt dus *Malstad* per paraphrasin omschreven als eene zoodanige plaats, waar een wettig koninglijk gerigt pleegde gehouden te worden.

p. 43 No 86, 87. Ao 1255. Wilhem II Propst, Stephanus Dechant und das Kapitel der Kirche zu Munster beurkunden, dass Herman dictus de Vorst, Canonicus und Subcustos derselben Kirche, ein, zur Subcustodie gehöriges, haus zu Munster in der grünen Stiege dem dasigen bürger Alardus tector in Erbpacht (in emphiteosin) gegeben hat. Actum in curia praepositi Hermanni de Didinchove in nocte b. Valentini (13 Febr.) 1255.

p. 55 No 130. Ao 1266. Engelberts, Erzbis-

chofs zu Köln, Statuten betreffende die Strafen gegen diejenigen, welche gewaltthätigkeiten aller Art gegen die Geistlichen und ihre Freiheiten verüben 1266 Non. Maji (7 Mei).

Transsumt, aufgenommen von dem Domkapittel zu Cöln fer. 11 ante festum Jacobi (22 Julij) 1275. Van 't zegel slechts een brok overig.

p. 113 № 302. A° 1313. Synodaal statuut van B. Lodewijk: dat het jaar met 1° Jan., als den besnijdenisdag van onzen Heer, aanvangen zou A° 1313.

Erhard teekent er onder aan, dat men nog lang daarna in Munsterland zich hieraan niet gehouden, maar het jaar nog gedagteekend heeft van Kersmis. Wel treft men pag. 266 № 955 reeds in een oorkonde van 13 Maart 1383 aan: „Secundum stilum et consuetudinem scribendi ciuitatis et dioecesis Monasteriensis", en levert E. daaronder het bewijs, dat de tijdrekening van die oorkonde met de onze overeenstemt, doch meent hij als nog (1850) dat men dit generaal weg in Munsterland eerst sedert 1519 of daaromtrent heeft gedaan, daartoe als exempel aanhalend het, in 't eerste Deel van zijn *Zeitschrift* gedrukt, grafschrift van Rudolf van Langen van 1519.

p. 152 № 471. A° 1334. Herman van Ludinghusen, de oude, geeft aan zijnen zoon Herman o. a. de schuldvordering over, die hij op Deventer, Campen en Zwolle heeft. A° 1334 donderd. na Gregorii (17 Maart).

p. 154 № 476. A° 1334. Herman van Kep-

pel, knape, draagt, bij rade van Mechteld, zijne wettige vrouw, Ludolf, Johan, Herman, Bernhard en Ernst, zijne zonen, zijn, tot dusver eigen, huis, bechus in dodınchusen onder Ibbenburen, aan Lodewijk, Bisschop van Munster en zijne kerk te leen op, zond. na Div. Apost. (17 Julij) 1334.

Het zegel: drie ruiten, niet drie schelpen.

p. 189 No 632, 633, 634. Ao 1353. Sweders, Hern von den Vorst, Ansprache auf die Herrschaft Lon gegen den Bisschof und das Stift zu Munster. Dat. Keppel Gudenstag nach Judica (13 Marz) 1353.

Deutsch. Pergament. Nach der Angabe in der Urkunde selbst sollte das Siegel auf die rückseite derselben aufgedruckt sein; es ist aber nichts davon zu sehen.

Nebst zwei gleichzeitigen Abschriften auf Papier.

Volge hier dit stuk, afgeschreven naar dat op perkament, hier en daar duidelijker gemaakt naar dat op papier.

„Dit is dat recht vnde de ansprake, de ich Sweder here van den voerste segge, dat ich hebbe vnde mi mid rechte anghestoruen is an de herschap van Lon, der en (em) de bisschop vnde ghestichte van monstere vnderwind (windet).

Joncfrou heylewich van vorst, der ich Sweder here van vorst en gherecht an erve bin, de was eijner volre zvster dochter van vader vnde van moder des heren van lon, de nv nast was. Dese here van lon sat in der her-

schap van lon bruchelich werich vnde weldich vnde restlich hel vnde vngeschart al syn leuent, vnde bestorf darinne bruolich werich weldich vnde restlich heyl vnde vngeschart, dat werhus thor bredenvort herlicheyt vrygrafschap Eygen tijsgut pachtgut man deynestman. horige lude vnde vort al gut vnde nicht vtgenomen, dat der herschap van Lon tho behorde.

Dese joncfrou heylewich vorseyt, der ich Sweder here van vorst gherecht volger vnde eyn erfnam bin, leuede do de here van lon, er witlicke om (oem, oom) afliuich wart vnde manich iar dar na vnde was dat neste lif. Hirvmme hop ich Sweder here van vorst vorgenopt (voorgenoemd) wente joncfro heylewich van vorst vorseyt, der ich en recht anerve vnde eijn volgere bin, enre volre zuster dochter was van vader vnde van moder vnde dat naste lif des heren van lon, alse vorgesproken is, vnde leuede do he starf vnde afliuich wart vnde lange tyt darna, dat de herschap van lon mid den hus thor bredenvort herlicheyt vrijgrafschap eijghen tynsgut pachtgut man deijnstman horighe lude vnde vort alle gut heyl vnde vngeschart vnde nicht vtgenomen, dat der herschap van lon vorseijt tho behorde, dar he in bestarf, werich vnde weldich, alse vorgesproken is, mid rechte si erfet vnde verstoruen vp joncfrou heylewich vorscriven vnde vp mi Swed[r] her van vorst, went ich er rechte anerve bin, Welc gut oncfrou heylewich vorgeseijt, do dat anver-

storuen was vnde vereruet, sachte vnd eschede to guder tijt, alse se mid rechte schuldich was tho done mid eren vrenden, dat er do entweldighet vnde enthalden wart van den schighte (stichte) van monster vnde minen (min) here minen vader, de des en manre was van ere wegene, dewile dat se beijde leuenden, vnde mi, de er rechte anerve bijn, wort (vort) entweldiget vnde vnthalden is hen vp dessen dagh tho. Des min here min vader vorseyt alle weghe ghebod eynes rechtes tho bliuene an dat Capytel van monstere an de Riddê vnde knapen vnde an de stede van den Lande, des ok (en) ny beschen ene (en) mochte by eren leuen. Dit selue heb ick geboden van der tyt, dat id am mi vereruet is, dat mi ok des gelikes hyn vp dessen dagh tho ny beschen en mochte. Des rechtes van desser ansprake bliue ich noch als ich alle weghe geboden vnde geeschet hebbe an dat Capytel van monstê Riddê vnde knapen vnde an de stede van den lande eijnes rechten, des sy komen vnde vol stan willen vor de (den) heren, Gegheuen jn den dre vnde viftigesten jare des Gudendaghes na Judica tho kepple vppen hus vnd[r] minen segele gedrugt (gedruct) vp den rugge des breyfes."

---

p. 189. No 635, 636, 637, 638. Ludwigs bischofs zu Munster beantwortung der Ansprache Sweders van Vorst wegen der Herrschaft Lon sine dato.

Vier, der Handschrift nach gleichzeitige, in

der Fasschung aber zum theil abweichende, Exemplare. Sammtlich in deutscher Sprache, auf Papier geschrieben, ohne Siegel oder sonstige formelle beglaubigung. Ob eins davon vnd welches als Original zu betrachten, ist nicht zu entscheiden.

Volgt eene copie van dat, op welks rug:
Lon, Num. 3. d.

Wij Lodewich van der gnade Goddes bijscop tho Munstê spreket aldus vp de ansprake, der vns anspreket her sueder herre van vorst van zijner moijen heylwyghe van vorst vnd van zijner weghene, als vmme de herscap van loen vnd van brederuort, herlicheyt vrye graefschap eghengut, tynsgut, pachtgut, man denstman horighe lude vnd vort al gut vnd nicht vtghenomen, dat der Herschap van Loen tho behoret, and (1) antworden wy alzo darvp: dat de herschap van Loen vnd dat werhus van bredervort vnd alle dat ghut vnd herlycheyt, als dat hijr vorghenomet ys, vnse vnd vnses stychtes bewedemede erue is, vnde rechte olde eghen is, vnd hebben dat wy vnd onse vareharen ghehat in rechter hebbener were vnd in rechter vpboringhe jar vnd dach vnd dertich jaer vnd dach vnd manich jaer daertho, sonder jenegher hande rechte bysprake van jemande, vnd wyllen vnse vnd vnses stichtes bewijdemede erue vnd

---

(1) Twee der andere copiën: *darvp*, doch is daarin het volgende *darvp* weggelaten.

Rechte olde eghen, vnd vnse hebbene were vnd Rechte vpboringhe vorstan vnd beholden, wo wy van rechte zulen, vnd sijn des vnschuldich, dat wy dezeluen juncfrawen ofte yenenmanne van ere weghene myt vnrechte vntwert hebben. Vnd *gat* (1) des Rechtes tho v vnsen herren van den Capitele van Munstere vnd tho Rydderen vnd tho knapen vnd tho borgheremeyster vnd schepenen der stede vnd stichtes, wor wy vnse vnd vnses Sthichtes bewijdemede erue vnd vnse vnd stichtes olde eghen vnd vnse hebbenen were vnd vnse Rechte vpboringhe, dar wy alzo langhe inne zeten hebben, vnde vnse vorevaren, als hyr vorghescriuen steyt, yeit narre tho beholdene hebben myt vnsen rechte ofte dat vns dat yemā myt slichten worden af tho sprekene *hebbe*. Datū (2).

Volgt nog aan den voet der copie *d a*.

Och claghe wy an zeghet, dat Her Sueder Here van vorst vns vnd vnsen stichte and den vnsen grote schade gedaen heuet mit roue and mit brande and vns and den vnsen ghemeten koren vnd getalt ghelt afgeschattet heuet mit vnrechter gewalt vnd weder recht, als wy em ny rechtes en weygherdē and ghaet des rechtes to v, wer he vns den rof and

---

(1) De twee volgende copiën: *gaet*. De vierde breekt juist bij *vnd gat* af.

(2) Met *hebbe* eindigt de copie *d. a.* Met Datū de copiën *d* en *e*.

brant vorghenomt yeit weder doen zolle, and och vns de schattinghe ghelt vmme ghelt and korn vmme koren yeit weder doen zolle.

---

p. 275. No 993. Landfriedens bundniss Friedrichs Erzbischofs zu Cöln als Herzogs in Westfalen, Heydenreichs bischofs zu Munster, Simons bischofs zu Paderborn, Diderichs bischofs zu Osnabruck, Bodo's Abtes zu Corvey, Engelberts Grafen von der Marck, Heinrichs Grafen zu Waldeck, Simons Heren zu der Lippe, und der Stadte Soest, Munster, Osnabruck und Dortmund, sammt den anwesenden freunden der nicht gegenwartigen Herren, nämlich Otto's bischofs zu Minden, Otto's Grafen zu Tekeneburg, Didrichs von der Marck, Otto's Grafen zu Schauenburg, Otto's Grafen zu den Retberge, Berents Grafen zu Bentheim, Hermanns Grafen zu Everstein, Baldewins Hern zu Steinvord, Johans Hern zu Diepholt und Wedekints Vogtes zu dem berge. Dat. Soest Saturtages nach S. Pantaleon (29 Julij) 1385.

p. 276. Mit transfigirten beitrits urkunden von: 1) Florens von Wevelinchoven, bischof zu Utrecht, für seine Lande Salland, Twenthe, Vullenho und Depenhem, dat. octava assumt. Mariae (22 Aug.); 2) Wilhelm von Gulich, Herzog zu Berg und Grafen von Ravensberg, ohne Tag; 3) Didrich von der Marck oct. ass. Mar. (22 Aug.); 4) Bernd Grafen von Bentheim d. eod.; 5) Baldewin Hern zu Steinvord d. eod.; 6) Gyselbert von Bronchorst Hern zu Borclo am tage Severini (23 Oct.);

7) Johann von Solms, Herrn zu Ottenstein octav. assumt. Mariae; 8) Ludolf Hern zu Ahaus, am tage Simonis und Judae (28 Oct.).

Abschrift des, im Königl. geheimen Staats- und Kabinets-Archiven zu Berlin befindlichen, originals. — Die Haupt-urkunde findet sich nach einem anderen Exemplare bei Haeberlin *Anal. med. aevi* p. 344 seqq. Hier sind aber von den oben angegebenen Beitrits-urkunden nur des bischofs von Utrecht, des Herzogs von Berg und des Hern von Borclo erwahnt, dagegen mehrere, oben nicht vorkommende, nemlich von Johann Grafen zu Saijn, Wilhelm Grafen zu Wied, Salentien Hern zu Isenburg und Diderich Grafen zu Limburg. Vgl. meine Mittheil. z. Gesch. d. Landfr. s. 23. Die Haupt-urkunde enthalt unter anderen auch bestimmungen in ansehung des Munzenfuss.

p. 277. No 1000. Bitter van Raesfeld Ridder, Johan en Hendrik, zijne broeders, 1386, daags n. Petr. ad Cath. (23 Febr.).

p. 280. No 1011. Wilhelm von Ulfte, genannt von der Swanenborg, verschrift, so lange er die Mühle zu bocholtz inne halt, des bischofs Heidenreich zu Munster vnd seines Stichtes Feind nicht zu werden, und verzichtet zugleich auf allen anspruchen, die er von seinen Vater her an das Stift hatte, 1386, sonnabends nach octava Petri et Pauli (7 Julij). Pergament. Mit einen Siegel.

p. 28. No 1015. Wilhelm von Ulfte, genannt von der Swanenborch, lasst die Mühle

zu bocholt mit ihrer zubehorung, die er von den bischof Heydenrich zu Munster und dessen Stifte zu lehen hatte, demselben auf, um den Ritter bytter von Raesfeld damit zu belehnen, 1386, sontags nach Exaltacionis crucis (16 Sept.). Pergament mit einen Siegel.

p. 595. No 1074. Kapitular-Statut des Domkapitels zu Munster: dass nur Personen von höheren Adel oder ritterlichen Stande, oder solchen, die in der Theologie oder den Rechten die doctor wurde besitzen, zu mitgliedern des Domkapittels aufgenommen werden sollen, mit bestätigung des bischofs Otto, 1392 d. XII Julii. Es ist zu bemerken, dass der bischof auf dem Siegel den titul *episcopus* führt, während er im texte der Urkunde sich noch *electus* et *confirmatus* nennt.

p. 297. No 1088. Ehevertrag zwischen Sweder Hern von Vorst und von Keppel und Johanna tochter Ludolf von Ahaus, 1392, Mitwochs nach Laurentii (13 Augusti). Abschrift von einer hand des 16 Jahrhunderts.

Het eerste blad wat onduidelijk door eene vlak. Op het laatste duidelijk Johan van Buchorst, in plaats van Unchorst, zoo als Niesert I. II. 406, misleid door eene schrijffout van Kindlinger, heeft laten drukken.

p. 313. No 1163. Sweder herr van Vorst, Keppel und Ahaus verzichtet auf seine Ansprache an das Stift Munster wegen der Herrschaft Loen vor Arnd bysscoping, Richter zu Munster, 1400, tages nach Martini (12 Nov.)

Pergament. Mit zwei Siegelen, von denen des Hern von Vorst sehr beschädigt.

Is eene gewone acte van cessie. De getuigen: h̄ Herman van Munster, h̄ Rotger Schunde, h̄ Johan van Schonebeke, domheren to Munster, Gerd vā Keppele, Dyderich van Stembeke, Deydeke Schade, Rolff van Hacforde.

Nº 1164, 1165. Derselbe verspricht die, dem bischof Otto zu Munster schuldigen, 3000 rheinischen Goldgulden auf Michaelis über ein jahr zu bezahlen oder in der Stadt Munster mit 6 Pferden einlager zu halten, 1400, Sonnabends nach Martini (13 Nov.) In duplo. Pergament. Jedes Exemplar mit einen Siegel, das aber an den einen gebrochen.

Bij Niesert l. l. 410 en 411, waar deze oorkunde gedrukt is, moet op p. 410 in *pleohstede* de *t* worden doorgehaald, en voor het daarop volgend *worheyt* gelezen worden *wonheyt*. Terwijl op p. 411 in *gestanedes* de *n* moet worden doorgehaald, en een *u* in de plaats gesteld, achter Munster *vorgh.* moet worden ingevoegd, en verder in plaats van *myt ingesegel* gelezen moet worden: *myn jngesegel.*

Op dat wapenschild, hetwelk bijna onbeschadigd is, drie rozen, welligt als onderscheidend sieraad.

Nº 1166. Derselbe und seine Ehefrau Johanna von dem Ahaus bekennen, dem bischof zu Munster Otto von der Hoya 12000 reinische Gulden schuldig zu sein und verpfanden

ihm dafür die Herrschaft, burg und stadt Ahaus mit allen Gerichten, Mannschaften, dienstleuten und anderen zubehör, unter Mitbeglaubigung Arnds des Quaden, Richters zu Ahaus, D. eod. Pergament. Unter den zeugen hat Juncher Heinrich Graf von Holsten die erste stelle. Mit drei Siegelen. Das Siegel des Hern von Vorst zeigt einen einfachen Wappenschild mit drei Sparren (ook de drie rozen) und hat die umschrift: *S. H. Zweder Heer van Voerst en vā Keppel en Ahus.* Auf dem Siegel seiner Gemahlin ist der Wappenschild gespalten, die rechte halfte enthalt die drei sparren, die linke ist quadrirt.

NIESERT heeft aan het eind der derde regel van pag. 408 achter *van den* laten uitvallen: *Ahus;* en op pag. 409 laten drukken: *Gersteren* in plaats van *Geisteren.*

p. 314 No 1167. Otto bischof zu Munster verspricht, das, von Sweder Hern von Vorst, Keppel und Ahaus und dessen Gemahlinnen verpfandete, Schloss Ahaus niemanden einzu thun, der nicht zugleich den Dechant vnd Domkapittel zu Munster gehuldigt habe. Ook, bij aflijvigheid van den Bisschop, het slot in niemands handen over te geven dan in die van 't Capittel of met hun consent. Ten dage als voren. Op perkament. Het zegel gebroken.

LANDSHEERLIJKE LEENREGISTERS.

AANTEEKENINGEN

TEN AANZIEN VAN ADELLIJKE FAMILIEN, EERTIJDS IN OVERIJSSEL GEZETEN, OF AAN ADELLIJKE OVERIJSSELSCHE GESLACHTEN VERMAAGSCHAPT.

In verband tot deze onderwerpen wordt hier overgenomen het geen door Kindlinger op pag. 1 is genoteerd:

Landsvestungen in den mittlern Zeiten

	Numm.
Stromberge mit seiner besatzung, oder burgmänner	1— 23
Sassenberg mit	24— 32
Nyenborg mit	33— 59
Horstmar mit	60— 67
Porteslar, Patzlar mit	68— 72
Boitzlar mit	73— 86
Dullmen mit	87—112
Rechede mit	113—118
Rheine mit	119—125
Landegge mit	126—143
Telgt mit	144—146
Woltbecke mit	147—153

Kriegsheer der Freien vnd Dienstmäner von Lehen, die man später uberhaupt Vasallen hies.

Vasalli Majores seu Nobiles . . . 154—168
Vasalli minores . . . . 169—834

Op het losse, voorin liggende, blad, waarop mede de verklaring omtrent het origineel, waarnaar dit afschrift genomen, geeft hij nog deze distinctie omtrent de Vasalli.

Vasalli jure homagii et jure ministeriali.

N° 154—557. Vasalli jure homagii.
558—825. Vasalli jure ministeriali.
827. Castellani in Halteren.
830. Ende.

Voorts zegt hij omtrent dat van Potho, dat het uit N° 1—375 bestaat.

Eindelijk zij nog aangestipt, dat de hier volgende excerpten uit de copie van KINDLINGER, voor zoo ver den tijd van Floris en Potho betreft, gecollationeerd zijn tegen de oude copie van den Heer VON OLFERS.

Eene rubriek met het hoofd: *Hii sunt, quibus Dn̄us solvit usufructus.*

Item Dn̄o h in Mervelde ejus uxori et joh̄i ipsorum filio x mr̄ ex fermento in Cosvelde.

Item Lod. et Wyllik de Assche̅l, quamdiu Lodew. vixerit, de trunco sancte crucis in strombergbe VI mr.

„ Castrenses et primo in Strombergbe."

Fol. 4 N° 4. *Buren.* „Item Bertoldus dn̄s de Buren, tenet a Dn̄o Curiam den Hobe-

lynch cum suis pertinentiis sitis in parochia Asscheberge ... que redemi poterit pro c marcis et ptinet ad curtem Dni Mon."

„Castrenses in Sassenberge."

Fol. 8, 28. *Langen.* Item Rodolphus de Langen tenet magnam domum tor Scephorst in pochia waren."

„Castrenses in Nyenborch."

Fol. 10, 33. *Keppel.* „Dnus Hermannus de Keppele tenet castripheodum in Nyenborch qd° Sanderus de Nyenborg tenuit cum prato, ad hoc ptinente."

37. *Remen.* „Item Everhardus de Remen tenet castripheodum in Nyenb., qd° Remen, ejus patruus, tenuit."

Fol. 12, 39. *Keppel.* Item Henricus de Keppele tenet qndam terram arabilem, sitam iuxta villam Nienb."

42. *Kunre.* Nota Dnus Henricus de Kunre est infeudatus cu curte to Coisuelde, qd° dr. twelflingegut, sit. in Twentia.

46. *Langen.* Item Willikinus de Langen tenet castripheodum.

51. *Warmelo.* Item Goscalcus de Warmelo tenet castriph., Gerardus nunc habet Heik.

54. *Langen.* Item Lubbertus de Langen tenet castripheodum cum prato.

„Castrenses in Boislair."

Fol. 16, 76. *Grotehus.* Item Stephanus van den Grotenhus tenet domum suam, in qua moratur etc.

„Castrenses in Dulmen.

Fol. 18 N° 87. *Buren.* Bertoldus Dnus de Buren tenet duo castripheoda in Dulmen et tenet ibidem decimam unam juxta Dulmen.

Merveld. Nota ista bona possidet Dnus Hermannus de Mervelde miles et vertitur lis inter ipsos super eisdem bonis castripheodi Dulmen.

Fol. 20, 95 en 96. Een Cesarius de Schedelike, dtus Rost, en een Johes de Schedelike.

101. Een Theodericus de Hagenbeke.

Onder het hoofd: Castrenses in Landegge.

Fol. 25 en 26 N° 138. Een Rodolphus de Langen, filuis Everhardi, en

142. Een Gerhardus de Ense.

Vasalli.

Fol. 32 N° 164. *Akus.* Item Domicellus Ludolphus de Ahuijs tenet officium Dapiferatus supremum ecclesie Mon. etc.

N° 165. *Solmisse.* Item Dnus Johes de Solmisse tenet castrum Ottensteine pro patenti castro, prout hoc in lris capituli mon. etc.

Fol. 33, 166. *Brunchorst.* Item Gyselbertus de Bronchorst Dnus de Borclo tenet castrum de Borclo et dimidietatem Dominii et judiciorum eorumden . . . residuam partem tenet Henricus, filius ejus, de Wyssche, etc.

167. *Kulenborch.* Item Dnus Johannes de Kulenborch tenet pro patenti castro castrum Werde in pochia Bocholte cum suis attinentiis et omnia bona, sita ab ista parte yslie.

168. *Buren.* Item Bertoldus Dnus de Buren tenet castrum ten Dauerensberge etc.

170. *Raesveld.* Item Bitterus de Raesvelde miles tenet domum ten Ostendorpe pro patenti castro prout in lris continetur etc.

Fol. 38 N° 183. *Rutenberg. Eme.* Item filius Dni Stephani de Rutenberge militis tenet bona Werneri de Eme. Item bona to Vrilinck. Item bona Wygeri de Welsem.

Fol. 40 N° 190. Een Thidericus de Remen.

Fol. 42 N° 196. *Heyden.* Item Wenemarus de Heyden tenet decimam in Heyden, quam habuit, dum vixit, Gerhardus de Busco, opidanus in Borken.

200. *Crekenbeck.* Item Henricus de Crekenbeck tenet molendinum dictum Sundermole in pochia Buclo cum domo ton Sundern et cum ptinentiis eorum... Idem Henricus resignavit in manus dni, qui dnus infeudavit Stephanum Ossenberg cum eisdem sub anno dni m. cccl. xxvij, en na zijnen dood zijnen zoon Gotfried.

Fol. 48, 227. Een Wesselus de Hagebeke.

Fol. 50, 245. *Sconenbeke.* Item Johes de Sconenbeke tenet domum to Stochem in parochia Notlen etc.

Alheyd, uxor quondam Conr. van der Wyck.

Fol. 56, 279. *Wyck.* Item Adolphus van der Wyck tenet domum to Wichardinck etc.

Fol. 58, 283. *Wyck.* Item Conradus van der Wyck tenet domum to Kukinch etc.

Uit N° 286 komt mij voor, dat hij vóór

1376 overleden was, en dat zijne zonen onmondig waren.

Conradus de Wyck, gen. nycolai monic, ciuis tenet mansum wolteri tor beke etc.

Fol. 64, 319. *Heyden.* Item Menso de Heyden tenet bona ton Tuente in pochia Dingeden etc.

Fol. 68, 354. *Sconenvelde.* Dna dta Renseke, uxor Arnoldi de Sconenvelde.

Fol. 78, 421. Hermannus, filius Rodolphi de Langen, tenet decimam in Rokeslo etc.

Fol. 80, 436. *Twiclo.* Item Rotgerus dtus Regere, alias de Twiclo, tenet bona Wagele in pochia Enschede traject. dyoc.

Fol. 88, 480. *Westerholt.* Item Hermannus Westerholt tenet decimam to Sutheren, sit. in pochia Aenebille etc.

Fol. 100, 556. *Essekin alias Twiclo. Beveren, Pyl.* Item Sculte Essekin, alias Rotgerus de Twiclo, tenet bona dta Pijlhus, sita in pochia Enschede traject. dioces., que quondam Bernhardus Beveren tenuit jure homagii. Item idem recepit a dno jure devoluto bona to mensykinck, que quondam Dtus Pyl habuit, sita in dta pochia.

Ministeriales inchoantur de aliquibus bonis.

Fol. 116, 658. *Grotenhus.* Item Stephanus van den Grotenhus tenet curtem to Grotenhus in parochia Nortkerken.

Fol. 120, 732. *Rede.* Item Adolfus de Rede

tenet curtim to Rede cum suis attinentiis in pochia ibidem.

Fol. 124, 792. *Ghernere.* Item Gerhardus de Ghernere tenet domum to hetene sit. tor hofstede cum suis attinent., item tenet bona to Wijel in pro Raelte, bona to Wesselinc et Meynoldinc cum suis attinentiis in pro Wesepe.

793. *Varendorpe.* Item Everhardus filius Henrici de Varendorpe, Castellanus in Vechte, tenet domu to Astorpe etc.

796. *Grotenhus.* Item Andreas de Grotenhus tenet bona to Grotenhus, Wyssinck et borchorst in pro Nede.

Fol. 128 N° 830. Sub anno m.ccclxxix in crastino bti vitalis martiris ordinabat Dnus Florentius de Wevelinchoven, olim Epus Mon. nunc trajectensis, hunc librum pheudorum pro ecclesia Mon. pdicta ac praesentabat venerabilibus viris Dnis Decano et capitulo Mon.

Fol. 130. Item idem Dnus Florentius anno et die eisdem pntauit pdtis Dnis Decano et capitulo unum conservatorium perpetuum pro memoria ejusdem.
(Alia manu ex eodem seculo hic adscriptum).

Fol. 132, 833. *Hake van den Rutenberg.* Item Hake van den Rutenberge tenet in feudo Remboldinck to Eme Wigeninch to Eme borgerdinck to Vilsteren Reyninch to hymse, item Hilwerdinch to Eme, item de Wede to Versene half, item dat Nyehus to Versene,

item Wicgerinch to Welsem, item luttike Wischinck to Gerner, item Vrilinch tot Anken (alia manu), item domum Herbertinc to Vmmem, item domum Esschync, item domum Reynerinch.

Volgt fol. 139—189 een register op bovenstaande leenen, door KINDLINGER ingerigt naar de kerspelen, en met verwijzing op de N^os^, hier boven aangehaald.

Dan fol. 190 eene opgaaf der dominia et jurisdictiones, en 191 der liberae comitiae, vulgo Freigrafschaften.

Fol. 199—218 Liber Pheodorum
sub Episcopo Pothone
1379—1381.

Fol. 202 N° 70. *Vlfte.* her Everd van Vlfte molendinū in Bocholte und den Wijnd.

Fol. 203, 119. *Twiclo.* Alf van Twiclo ex resignat. Wenemari van Hameren curiam Bisscopinchof in p. Vreden.

Fol. 209 N° 209. *Grotenhus.* Stephanus de Grotenhus tz curtem ton Grotenhus, castriph. in Bosler.

Fol. 215 N° 333. *Remen.* Everhardus de Remen resignavit Dn̄o nr̄o Pothoni castripheodū in Nyenborch, quod quondam erat Johis̄ de Remen dfcti, quo Dūs inpheodavit Fredericum Burse.

Fol. 216, 345. *Vlfte.* Sophia, legitima Everhardi de Vlfte militis, tz molendinu in Bocholte t. homagii.

Het Leenregister ten tijde van Heydenrich Wolff van Ludinghausen 1381—1392 ontbreekt in de Kindlingersche collectie.

Hetgeen van hier af verder volgt is niet gecollationeerd, omdat KINDLINGER zelf niet gecollationeerd schijnt te hebben.* Wanneer dus de originele Leenregisters in het archief van het Ober-Landsgerigt te Munster wedergevonden mogten worden, kan het nuttig zijn, dat men deze excerpten daarmede vergelijke.

Volgt in D. CLXII van KINDLINGER.

1° Eene copie van het Leenregister ten tijde van Otto van Hoya of 1392—1424.

2° Eene dito ten tijde van Henrik van Meurs 1426—1450,

3° Eene dito ten tijde van Johan van Beijeren 1457—1465.

Uit de eerste of het Liber Pheodorum Episcopi Ottonis de Hoya, noteer ik:

Fol. 1. N° 4. *Hovel. Wexten.* It. Rolf van Hovele is belend myt den Dudinchove, gel. in k. van Loen, den Hinr. van Wexten vpgelaten heuet to syner behof.

5. *Hagenbeek.* It. Wessel van Hagenbeke heuet entfangen dat olde hus to Hagenbecke to eynen openen hus und den tenden to husschen in den k. van Schirenbeke to manlene.

6. *Geisteren. Twiclo.* It. Symon van Geysteren is belend myt den Hove to Ramesberghe in den Kerspele van Scopingen in der

bursc. to Ramersberge in denstmanne stad, alse den Johan van Twiclo, geheiten Sculte Johan, to syner behoff vpgelaten heuet.

De paginatie is van af fol. 3 niet voortgezet.

N° 46. *Grotenhus.* Henrik van den Grotenhus met het goed ten Grotenhus in Gelsler onder Nede, hetwelk hij met eene mark verheerwaad heeft, in 1402 beleend.

N° 72. Gysle, wyff van Berend van Munster, Johanssone.

N° 76. Dyderich Vrydach van den husen is belend mijt den Meyerinchofe, gel. k. van Brechtem b. to Zelem, in denstmanstad Anno Dn̄i m. cccxciij crastino exaltac. crucis.

97. Henric van der Capellen, Everdes sone.

94. *Hekeren to Almelo. Ampsen.* It. Ecbert here tot Almelo is mijt den Gregikenshove, gel. k. Delden to manleene, alse Evert van Hekeren, syn vader, darmede belent was, und den Gerd van Ampsen, geheiten Tunneken, to syner behoef mynen heren opgedragen hadde in synen openen brief, myt beheltenisse mynen heren und almane synes rechten daran an̄o M. cccci° die annunciat. b. m. v.

116. Arnd van Dedem.

132. Johan Voet, Johans sone Votes, und Neze, sijn echte wijff 1407.

134. *Twiclo.* Item Herman van Twiclo de junge is to manlene mijt dem gude to hermeningh, gel. k. van Othmersem in der b. to hesingen, vor eyn vorlediget Leen. Dat. Ahus anno dn̄i m. ccccviiij crastino bti Petri ad Cathedram in lr̄a.

146. Arend en Sweder van Warmelo in dienstmanne stad met drie voormalige Ahuzer leenen onder Nede in de heerlijkheid Borculo beleend 1409.

155. *Hovele.* Johan van Hovel Rolfsz. in 1410 met hetzelfde beleend als Rolf, sub N° 1 hiervoren.

158. Johan van Beveren zal., vader van het wijf van Dijderic Stael.

172. *Warmelo.* Wicbold van Warmelo in 1412 met het goed Wagelaar onder Enschede beleend.

173. *Grotenhus dtus Morre.* Albert van den Grotenhus, geheeten Morre, met het goed ten Grotenhus onder Nede to manlene verlyd.

224. *Keteler.* Corde den Keteler, Rotgers sone, mijt den huse ter Asne tot een open huis in 1413 beleend.

226. *Asbeck.* Ludgarde van Vorste, Ludekens wijf van Asbeke des olden, eene lijftucht uit de tienden ton Rodenberge onder Weteringen beleend, hebbende Ludeken deze en andere tienden to manlene van den stichte Munstere gehad.

265. *Dedem.* Symon van Dedem in 1417 met Burwinkel en Calvelo onder Velthuzen etc. beleend. Arend, zijn vader.

266. *Langen.* Heyliken, echte wyf Rolfs van Langen.

287. *Heiden.* Henrik van Hagenbeek staat de tienden to Ruschede etc. onder Scherembeke aan Wenemar van Heiden af en deze wordt daarmede in 1418 beleend.

289 en 291. *Raesfeld.* Bitter van Raesfeld

met Oostendorp tot een borchleen en open hus beleend in 1418. Ook met de molen to Bocholt in dienstmans stad.

295. *Voet.* Roleve Voet, Johan Votes sone 1419.

317. *Brunchorst.* Otto van Bronchorst, Heer van Borculo, met het slot en heerschappij van Borculo in 1420 beleend.

323. *Brunchorst bastard.* Gerde van Brunchorst, bastard 1421.

337. Godeken van Hovele, geheiten Lakeman 1422.

341. Engelbert van der Wijck met de kote to herbeden onder Greven beleend, als Alf van der Wyck, syn vedder, de plach to holden.

343. *Rutenberg.* Alve van den Rutenberg, na dode van Egbert Hake van den Rutenberg, zijnen vader, in 1422 beleend met de weijde van Verssen, herbertes gud to Vmmen, Diderics gud to Wiegerinch Johans hus esschenynch, Reynoldinck to Eme Wissekinc to Gharner dat Tyhus to Ulsen, Reijmerinc to hemis, Borchardinc to Vilster, Berendes hus to Wiegerinch, Hilderinch to Eme, Werners gud to Eme, dat gud to Vryling, Wigers hus to Velsten (Versen) als Steuen van den Rutenberg Ridder dat te houden plag.

356. Diderik van Asbeke, geheiten van Goer 1423.

358. *Moerbeke.* Johan Morbeke met Hermeling in Hesingen onder Ootmarsum beleend in 1423 in manstad.

359. Johan van Schedelike, Sergeszone.

362. *Vridag.* Diderik Vridage van Woltorpe met de Mengerinchaue onder Brechtene in manstad beleend in 1423.

366. Clawes van Langen, herberts sone.

383. *Keppell.* Heer Herman van Keppel Ridder met het Wolthus onder Alstede op den voet zijner vooroüders beleend in 1424.

Uit het daarop volgend Leenregister van Henrik van Moerse van 1426—1450.

1426.

3. Herman van Keppele Ritter.

6. Herman van Keppel van Wederden.

7. *Asbeck.* Johan van Asbeck o. a. met eenige leenen in het kerspel en buurschap Asbeck beleend, als die ludeken van Asbecke in voertijden entfangen hadde. Sub 16 leeft er echter insgelijks een Ludeke van Asbecke.

26. *Dedem.* Item Symon van Dedem hevet eijn stede und borchleen vp den hus tor Nyenborg.

87. *Weleveld.* Otto van Welevelde draagt den Olrikeshof onder Delden aan den Bisschop op, ten behoeve van Johan, zijnen zoon, die er mede wordt beleend.

312. *Grothus.* Berend Grothus — vnd Johans hues van de Grotēhues.

1420—1436.

438. *Oer.* Bernardus de Oijr met Clementen hus en een aantal andere leenen in 1432 beleend.

439. *Twickelo.* Johan van Twickelo, de zoon van zal. Herman van Twickelo van Vreden, met den Bisscopinckhof onder Vreden ten manschap beleend in 1433.

1439—1441.

Coverden. Henrik van Meurs, bisschop te Munster, beleent met raad en medeweten van het Domkapittel op maand. na bel. Pinksteren 1439, wegens de trouwe diensten, die Wolter van Coeverden zal., zijn knecht, hem en zijne kerk dikwerf had bewezen, alsmede die van Reynolt van Coverden, zijnen zoon, dezen laatsten met een zijner vrijstoelen in Eemsland of to Sendenhorst, welcker dar vnd best to synen saecken deynen mach.

1440.

Depenbroeck olim Wermelo. Ten gevolge van afstand van Wicbold van Warmelo van het leen van Dietmerinck onder Nede, daarmede beleend Henrik van Diepenbroek.

1441.

Wyck olim Kerckerinck. Engelbert van der Wyck, burger van Munster, met den watermolen bij o. l. vr. kerkhof binnen Munster in manstad beleend ten verzoeke van den vorigen houder Bernard Kerckerinck.

1442.

Ten Berge olim Munster. Bernhard ton Berge met het erf dé Berthave onder Bilre-

beke in dienstmansstad beleend „als dat zelige Monster bernd to lene helt vnd, na synen dode, Godeke van Monster entfenck vor eynen vormunder Greten, des vorss. Monster berndes dochteren, de nv echte huysfrowe is des vorsz. Berends ton Berge."

1445.

Langen. Kunnegunde van Langen, seligen Roleves van Langen huesfrouwe.

Twicklo. Johan van Twyckloe, hermenssone, beleend met den Greshoue onder Delden vor eijn vijfmarcke leen jn manst.

1447.

Keppel. Herman van Keppel, Gerdes v. K. vader.

1449.

Keppel. Octrooi voor Johan van Twickel om zijne echtgenoote, Jacobe van Keppel, met bovengemelden Greshof te betuchtigen.

Heyden. Wenmare van Heidene mijt der Havestad to Hagebeke, dar H̄ Teleman van Hagenbeke Ritter op to wonnen plach, beleend.

Uit het Leenregister van Johan van Beijeren 1457—1465.

6. *Ketteler.* Her Gossen Ritter und Rutger de Kettelers, gebrodere.

22, 23. *Hovele.* Ghart en Herman van Hovele.

27. Serges van Schedelich, Johans sone.
28. Herman Voit, Roleff Voites sone.
33. Johan van Hovele.
63. Johan van Schedelige.
91. Evert van Remen hevet den hof to Rede in den ampte van Bocholte in den kerspel van Rede.
102. *Wyck*. Maes van der Wyck ontvangt een aantal leenen, waaronder de watermolen te Munster, tot behoef der onmondige kinder van zijnen zal. broeder Cord.
205. Herman van Dedem.
208. *Welvelde*. Ghert van Welvelde den Olrickeshof bij den Esch to Delden voor een 5 mark leen.
210. *Twickelo*. Johan van Twickelo den Gregeshof onder Delden voor een 5 mark leen.
218. *Twickelo*. Dezelfde den hof Bisscopink onder Vreden.
244. Wigbolt van Warmelo groot Wagele onder Enschede.
258. Frederik van Keppele twee borgleene ter Nijenborch.
260. *Bever*. Everd en Schotte de Bever, Vedders van Herman de Bever, Domheer te Munster.
261. *Munster*. Johan van Munster, Mattheuss. Futura conjux eene Bramhorn et fortasse Theoderica.
262. Aerneke Kryts, echte huesfrouwe Rembold van Schuttorpe.
270. Her Dyderich van Heyden 1458.
276. Serges van Schedelich, Serges sone.

277. *Oer.* Lambert van Oer met Bysscopinchhove in Averwater onder Munster en met een aantal andere leenen verlijd.

284. Lubbert van Langen beleend met den hof te Gemen.

295. Hille van Keppel, dochter van Johan Voit.

308. Ludolf van Oer.

312. Albert ten Grotenhus met het goed to Grotenhus onder Borculo beleend.

1459.

315. *Raesfeld.* Goossen van Raesfeld, sel. Bitters sone, mijt den slotte ton Oestendorpe, de mole binnen Bocholt etc. beleend.

327. *Ketteler.* Hillen van Pennethe, seligen Rabeden dochter, eeliger husfrowe Rotger Ketteler. 1458.

1461.

407. Herman van Keppele, bastart, Hern Gerdes sone van Keppele Ritters.

1462.

419. Egbert Haeke van den Rutenberge, met de leenen van selige Alof beleend.

1465.

459. *Hovele.* Rodolfus de Hovele ad usum suum et Bernardi, sui fratris., mit den hove to Sebbinck in 't kerspel Welsem beleend.

Leenboek van Henrik van Swartzburch Bisschop to Munster en Administrator to Bremen. 1467—1496.

10. Caspar van Oer, zoon van Ludolf.

15. Albert Torck met groot Eweschen hus onder Hovele en den hof ton der Gere onder Voorhelm beleend.

31. Lubbert van Langen syn borchleen tor Nygenborch.

35. Rolef van Asbecke, als eyn mumber Diderick van Asbecken kinderen.

67—69. Johan, Herman en Serges van Schedelich de junge.

114. Jasper van Schedelich, in stede sijns vaders Serges van Schedelike, de olde.

137. Nog Maes van der Wyck als voren beleend.

176. Evert van der Cappelen, seligen Hinrichs sone.

1468.

282. Hille van Keppel, eheliger huisfr. onses Raads Gerde van Keppel Ritter.

307. Elzeke, de vrouw van Jaspar Frydach to Hoekarden, dochter van Diderik Norrendijn.

313. Johan van Warmelo, zel. Godertz sone, met Grote Wageler onder Enschede beleend.

1470.

316. Mattheus van Gravestorpe, zel. Matth. sone, met den hof to Brunijnck onder Enschede vor eyn twelflinge guet tor Nyenborch beleend.

324. *Dedem.* Herman van Dedem, zeligen Hermans sone, hevet jn M. dat Burwinckel und Kalueloge in K. Veldhusen etc.

1471.

332. *Wyck.* Hinrick van der Wyck hefft dat guet to Kukinck to Roxlar etc. — vnd darto, jn behoff zelgen Mozes van der Wijck kinderen, dat Merschhus — in dem K. Greven.

1473.

358. *Warmelo.* Sweder van Warmelo, Wigboltz sone, hevet den lutticken brinchoff onder Nede etc. — Wigbolt leeft mogelijk nog.

365. *Frijdach.* Jaspar Frydach, wegens zijne vrouw, erfgenaam van Herman Norendijn.

1474.

369. *Dedem.* Arnt van Dedem, zelige Hermanssone, 't zelfde als Herman in 1470. Het schijnt, dat hij ook eenen zeligen broeder Sijmon heeft gehad.

1477.

394. *Grotenhus.* Roleff ton Grotenhuze, zeligen Hinrichs sone, met dat guet ton Grotenhusen onder Nede jn manstadt beleend, in voegen als zijn zal. oldevader Albert ton Grotenhuze.

406. *Haeke gen. Rutenberg.* Roleff van Langen ten behoeve van Alef, Haeken van den Rutenbergs sone, met de vorgemelde leenen verlijd.

1478.

420. *Hovele.* Johan van Hovele, seligen Roleffssone, met den hof Dudekinck onder Stadtloen.

421. *Graes olim Hovele.* De twee gebroder, Roleff und Berndt van Hovele, waren eerst met den Subbinckhof in Welsem (Munstersch) beleend. Berend vorgenant, en in Rol. zal. stede zijn zoon Johan, geven ze over aan hunnen zwager, Ortwijn van Graes, die er alsnu mede wordt verlijd.

428. *Raesfeld.* Octrooi voor des Bisschops Raad; Goossen van Raesfeld Ridder, om zijne huisvr. Berte van Homoet, zal. Johans eel. dochter, met de mole binnen Bocholt te beleenen.

1480.

457. *Warmelo.* Diderik van Warmelo, zal. Godertz sone, met groot Wageler onder Enschede verlijd, gelyk te voren zijn eel. broeder zal. Johan.

458. *Raesfeld, olim Horst et Hameren.* Goossen van Raesfeld (zoo 't schijnt van Oostendorp) Ridder, heeft van zal. Did. van der Horst nagelaten weduwe gekocht, en zich door hare erven, die van Middachten, overdragen laten het huis en goederen te Hameren, wordt derhalve alsnu daarmede beleend.

1484.

1484. *Graes.* Frederick van Graes, zal. Oertwyns sone.

1486.

Heyden. Arnd van Heijden met de hovestad to Hagenbeke beleend, in maten. Wenemar, zijn zel. vader, die te houden plag.

556. *Burse, olim Warmelo.* Johan van Burse met den halven hof Lutticke Brinchuis onder Nede, die Sweder van Warmelo eertijds te leen hield, verlijd.

1487.

574. *Twickel, olim Virdach.* Engelbert van Twickel, door afstand van zijner vrouws broeder, Johan Virdach, als medegave beleend met Leessinck onder Stadloon.

1488.

597. *Kampe.* Johan van der Kampe, selgen Hermans sone.

1489.

617. *Keppel.* Herman van Keppel, Frederiks sone.

1493.

659 en 660. *Raesfelt.* Goossen van Raesfelt tot Hameren, Ridder, leeft nog. Op den kant van N° 660 tot Oostendorp genaamd. Een dezelfde persoon, zie 't volgend Leenr. ad *a.* 1499 N° 21 en 22.

1495.

692. *Rutenberg.* Alef Haecken sone van den Rutenberg met de vóórgemelde leenen verlijd.

Hetterscheit, *olim Hovel.* De hof to Dudekinck onder Stadlohn gaat door 't afsterven van Johan van Hovele, vader der huisvr. van Johan van Hetterschet, op dezen over.

1496.

718. *Twickel.* Herman Droste met Wolterink onder Helen, als momber en ten behoeve van Jutte van Schuttorpe, nagelaten weduw van Rotger v. Twickel, en van haren zoon Rolef v. Tw. beleend.

Uit de copie van 't Leenregister van Coenraad van Ritbergh. 1497—1502.

1500.

263. *Twickel.* Jonge Johan van Twickel, Johans sone, met den Greshof onder Delden beleend.

1502.

299. *Frijdach.* Jaspar Frijdach to Schorlinck beleend met den hof Bispink onder Rinkelrodde.

Volgt het Leenregister van Erik van Sassen Lauenburg. 1509—1522.

1511.

235. *Splinter.* Henrick Splinter met het goed ten Grotenhuis onder Nede verlijd.

1512.

281. *Haecke van Rutenberch.* Alef Haecke van Rutenberg met de voorvermelde goederen beleend.

1516.

332. *Palanth.* Ick Anna van Culenborch, weduwe te Palanth vnd Drostynne to Valckenberch.

1520.

520. *v. Hovel.* Johan van Hovel, zelige Godekens zonne.

1521.

v. Twickel. Herman van Twickel met Lupinckhof vóór Vreden beleend.

UITTREKSELEN

TEN AANZIEN DER VROUWEN, KINDEREN EN NAASTE BLOEDVERWANTEN VAN EENIGE OVERIJSSELSCHE ADELLIJKE FAMILIEN,

genomen uit het oudste Copiarium van Frenswegen, berustend te Munster in het Lands-Archief, en aanvangend met het volgend Hoofd:

„ In noīe dn̄i am̄e

Iste libellus in se ē cōtentiuus fundatōem et exemptionē cenobij istius, necnō Cyrographa sup̄ redditibus et bonis eiusdem, vnde et quō venerunt confecta. In p° se^r lra de loco, in quo sitū ē monasteriū."

Fol. XV. A° 1403. Ick ludelof van Sconevelde, anders geheten van gravesdorpe, Aleyd myn echte wyf, Matheus, Ludelof, Willem, Johan vnd Herman, Oede, grete vnd Lize, Ludelof vnd Aleydes vorss. echte kinderen. — In 1411 volgt op Herman nog Hinrik, zie fol. XXIIII^vo In 1400 worden Herman en Lize nog niet genoemd, zie fol. XXIII.

XVIII^vo. 1397. Ic roelof van Coeverde, her reynoldes soene van laghe, lutgaert, myn echte wijf, vnd vort al onse erfghename.

XX^vo. A° 1408. Hinrick van Munst., Elseke syn echte wyf, Hermē vnd Berend, ere twyer echte kinder.

XXI en ^vo. 1338. Wy Reynolt, borgrave to Covorde, Elisabeth, syn echte vrouwe, Hinrich Johan vnd herman, sine brodê, Elsabe vnd nese, sine sustere, vnd anders alle sine rechte erfghename — vor Ecbert tackink, den richter van oetmersem. Hij spreekt verder van Hinrick van Couorde, zynen vedder.

XX^vo. 1411. Ick Aernt Grubbe Herman, myn sone.

XCIIII^vo. 1429. Johane en roloue voet, gebrodere, iohans voets soene des olden.

XCVIII^vo. 1352. Heinrich van keppele, hilborch, syn echte vrouwe, Jutte Hilborch vnd wibbeke, erer twigher echte kinderen.

C^vo. 1347. Ernest vnd vrederic van beueren, brodere.

CII^vo en CIII. 1388. Ludolph van Sconenvelde, anders geheten van gravestorpe, Aleyt, mijn echte wyf, vnd Mattheus, vnse echte soen. Ludolf zegelt voor alle drie. Vergelijk het extrract hiervoren uit fol. XV ad *a.* 1403.

CV en ^vo. 1406. Clawes van Overhaghe, Styne, syn echte wyf, Sweder en Clawes, onse sone.

CVI^vo en CVII. 1361. Alf van brantelghet, Margareta, myn echte vrouwe, alf, herman, herbort, clawes en godevert, vnse twier echte kynder.

CXXV. 1431. Gelmer van Apeldoorn en Mechtelt, zijne echtgenoote, verkoopen tienden onder Twello aan Vrenswegen.

CXXIX. A° 1434. Ich iohan voet, Borchman to Benthem en droste to den Nyenhues, Nese, myn echte husvrowe, Ghertrud vnde hilleke, vnse echte kindere — ic Johan klenke — vme bede wille Neze, mynre Sust., Gertrud vnde Hilleken, ere kindere.

CXXX en v°. 1344. Ich Her Henrick van Gramsberghe Ritter, Ecbert, vnse echte sone. — De laatste heeft nog geen zegel.

Het volgende en laatste deeltje van dit copiarium behelst jongere stukken van 1430 circa tot 1614; bij eene doorbladering daarin weinig, dat voor genealogiën dienen kon, gevonden, en derhalve mij daarmede niet verder gemoeid.

DITO UITTREKSELEN,

OMTRENT ADELLIJKE PERSONEN, IN EEN NAAUW VERBAND STAANDE TOT GELIJKTIJDIGE EN LATERE PERSONEN VAN AANZIEN IN OVERIJSSEL,

ontleend aan het Eerste Deel van het Leen- en Manboek des Ertzstiffts Coln, ten tijde van den Aarts-Bisschop Frederik van Sarwerden (1370—1414), *welk boek genoemd wordt Fredericus Major.*

N° CCX. A° 1381 *op Valentini martyris.* Eene compositio tusschen den Aarts-Bisschop van Keulen, waarin o. a. bepaald, dat Heer Rutger van den Boytzlar c. s. ongezoend zou

zijn wegens hunne vurvede, en gevangen zou blijven van den Graaf van Cleve.

N° CCXXVI. A° 1379 *op Urbani.* Supportatio Castri Boitzlar, of, zoo als er in het Boek geheeten Fredericus Minor boven N° CLXX staat: Item lra de supportatione Castri Boytzlar pro ligio libro apto et accessibili castro et feudo dno et eccie Colon. fta p dnum Rutgerum de Boytzlar et dnam Elysabeth, suam conthoralem. Zij dragen hun huis en burg tot den Boytslar, dat hun vrij eigen erf en goed is, met poorten, muren, torens, bruggen, voorburgt, met al deszelfs vestingen en graven, den Aarts-Bisschop en 't Sticht tot een los ledig open huis op.

N° IIIIcXXVI. 1386. *Eerste Woensdag na St. Agniet.* Oorphede van Frederik van der Ese, knape, ten behoeve van 't Stift van Keulen, dat hij zich wegens de gevangenschap, waarin hij, als helper des Graven van Cleve, voir Kempen geraakt is, niet op het Aarts-Bisdom zal wreken.

N° XIcXXXIII. 1391. *Dingsd. na Reminiscere.* Eene zoene tusschen Gerhard van Blankenheim, Heer tot Castelberg en Gerardssteyn, als Momber van Roprecht Graaf tot Vernenburg, zijnen schoonzoon, en Johanna van Blankenheim, Gerhards dochter, en Roprechts wyf, met Henrik, Graaf van Nassau en Catherine van Randenrode, zijne Gemalin, en Heer Willem van Heurne en zijne vrouw Maria van Duffel Heer en Vrouw van Duffel en Herlaar

over de heerlijkheden slot en landen van Randenrode Erprode en van Lynge, in dier voegen, dat beide laatstgemelde partijen Randenrode en Lynge, tegen eene uitkeering van 2600 zware Rhsgl. eens aan Roprecht en Johanna, zouden erlangen, terwijl Roprecht en Johanna Erproide eerst bekomen zouden na dode van Vrouwe Marie von Seijne, vrouw van Randenrode en Erproide.

N° X°LXII. 1411, 30 *Mei.* Demonstratio feudor., que fridericus de heickên dñus in Vlfft ab Eccia tenet.

Frederik van Heeckeren Heer tot Ulft, knape, bekent van Frederik Aartsbisschop van Keulen te leen ontvangen te hebben het gerigt en heerlijkheid van het huis Ulft van den dyck vander visscherijen mit dē paelsteden, hierna bescr.

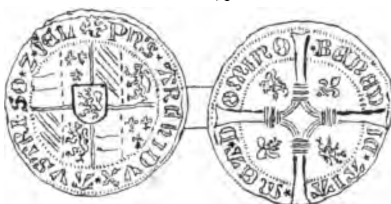
In de eirsten die voert to Genderyncgē wart by de Praestynckzvelde ind also voyt vm vmb dat Reygerbroick an houlthuserheick to Sylvoldervoert an die Brugge to jnden helenwege, die geheiten is die Merenkorff, vort van der bruggen al langes weder an die praijstynckzwoert off die plackvoert, wo dair dat geheiten off gelegen is van ails.

Van het volgend Leenregister ten tijde des Aartsbisschops Diderik van Meurs (1414—1463) het Register nagezien, doch daarin, zooals ik wel vermoedde, niets gevonden, dat op Overijssel bijzondere betrekking had, dus hiermede deze werkzaamheid gestaakt.

No. 1.

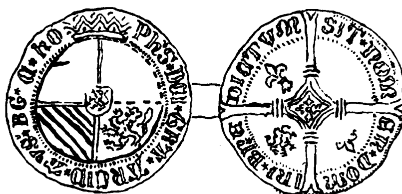
No. 2.

No. 3.

No. 4.

N.o 5.

N.o

N.o 6.

N.o

N.o 7.

N.o

N.o 8.

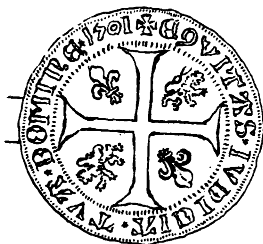

N.o

9.

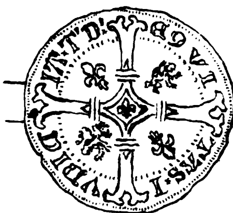

№ 13.

10.

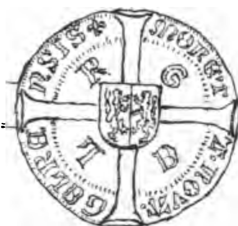

№ 14.

11.

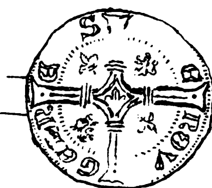

№ 15.

12.

№ 16.

No. 17.

No.

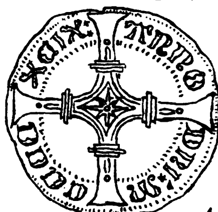

No. 18.

No.

No.

No. 19.

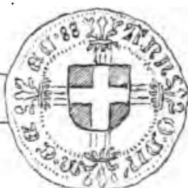

No. 20.

No.

21.

No 25.

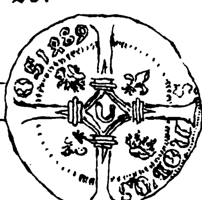

22.

No 26.

23.

No 27.

24.

No 28.

OUDE MUNTEN.

Den 4 April werd, bij een der goud- en zilversmeden te *Zwolle*, te koop aangeboden een oud muntstuk, zoodanig zwart en geöxideerd, dat er geen zilver aan te herkennen scheen; dat het althans niet veel zilverwaarde kon inhouden. Op de vraag: hoe men aan dat oude muntstuk was gekomen? gaf het antwoord aanleiding tot meer vragen en antwoorden, welke hoofdzakelijk het volgende deden vernemen:

Dat muntstuk was, met meer andere, grooter en kleiner, in den voor- of namiddag van dien dag gevonden binnen *Zwolle*, in eenen toen verbouwd wordenden stal, gelegen in de *Kromme jak*, achter het gesticht genaamd de *Vilsteren-huizen*, bij het uitgraven van den grond, en in eenen aarden pot, die gebroken was, maar scheen digt gemaakt geweest te zijn met eenen daarin gestoken linnen doek, nagenoeg geheel vergaan.

Ten gevolge van dit medegedeelde werd te

kennen gegeven aan den persoon, die wel brenger maar niet eigenaar van dat oude muntstuk was, om al de gevondene muntstukken door den eigenaar te laten brengen, dewijl een onderzoek van de geheele vonst welligt zoude doen blijken, dat daarvoor *meer* dan de zilverwaarde kon worden gegeven.

Door die boodschap opgewekt is de eigenaar zelf verschenen, en heeft aan den goud- en zilversmit *H. Burgers* verkocht 275 stuks oude munten. Eenige dagen later bleek, dat men ook bij eenen anderen goud- en zilversmit hier ter stede *drie* muntstukken, herkomstig van die zelfde vonst, had verkocht; derhalve zou die geheele vonst hebben bestaan uit 278 stuks.

Nog dienzelfden dag kreeg ik reeds kennis daarvan, en zorgde dat de 275 oude munten voorzigtig werden schoon gemaakt, aangezien verscheiden van die muntstukken vast aan elkanderen waren geöxideerd. De genomene moeite deed weldra zien, dat de vonst bestond uit verschillende *zilveren* munten van de 15e en 16e eeuwen; dat sommige daarvan in ons vaderland, zelfs eenige in *Overijssel*, te *Deventer*, te *Kampen* en te *Zwolle* waren geslagen; terwijl verscheiden exemplaren zoo duidelijk en fraai te voorschijn kwamen, dat ik lust gevoelde daarvan eenige af te teekenen, voor zoo ver ik die niet elders afgebeeld vond. Acht en twintig afbeeldingen zijn hiernevens.

Twee van de *drie* muntstukken, hiervoren

reeds vermeld, heb ik naderhand gezien en schoongemaakt, zijnde het *derde* stuk door den goud- en zilversmit doorgeknipt; die *twee* waren *Saxische* grossen, gelijk hierna, onder N° 21, is opgegeven. Wat de 275 stuks betreft, zij bestonden uit de volgende munten:

1° munt van *David van Bourgondiën*, 55° bisschop te *Utrecht* 1431—1496; soortgelijk muntstuk is afgebeeld bij *F. van Mieris*, *Bisschoppelijke munten* enz., plaat IX N° 2.

2° munt van *Frederik van Baden*, 56° bisschop te *Utrecht* 1496—1516, iets afwijkend van de afbeelding t. a. p. pl. X N° 2.

3° munt van *Philip van Bourgondiën*, 57° bisschop te *Utrecht* 1517—1524, iets grooter dan de afbeelding t. a. p. pl. XI N° 2.

4° munt van *Lodewijk van Bourbon*, bisschop te *Luik*, en geslagen te *Hasselt (België)* in 1478.

5° munt van *Johan van Hoorne*, bisschop te te *Luik*, geslagen in 1489, zie de afbeelding hierbij onder N° 26. De omschriften waren niet duidelijk te lezen.

6° munt van *Herman*, 66° bisschop te *Keulen* 1480—1508, geslagen te *Welbergen*, 1400 in de tachtig.

7° munt van *Keulen*, op de eene zijde het omschrift: *Kaspar*, *Melchior*, *Balthazar*, op de andere zijde het omschrift: *moneta civitatis coloniae.*

8° munt van *Nuis*, zie de afbeelding N° 23.

9° munt van *Goslar*, zie de afbeeldingen N° 24 en 28.

10° munt van *Hamburg*.
11° munt van *Johan* II Hertog van *Kleef* 1458—1521.
12° munt van *Karel van Egmond*, Hertog van *Gelder* en *Gulik* 1496—1538. Vier verschillende soorten, geslagen in 1496, 1499 en 1501, zie de afbeeldingen N° 9, 10, 11 en 12.
13° munt van *Nijmegen*, waarschijnlijk een dubbele groot, tijdens den voornoemden Hertog geslagen, zie de afbeelding N° 13.
14° munt van *Deventer*, geslagen in 1503 en 1509, zie de afbeeldingen N° 14, 16 en 21.
15° munt van *Deventer*, geslagen in 1488, zijnde de stuiver met de wapens der drie steden.
16° munt van *Kampen*, geslagen in 1488, zijnde de stuiver met de wapens der drie steden.
17° munt van *Kampen*, geslagen in 1511, zie de afbeeldingen N° 15, 17 en 19.
18° munt van *Zwolle*, geslagen in 1488, zie de afbeelding N° 20.
19° munt van *Zwolle*, geslagen in 1499, zie de afbeelding N° 18.
20° munt van *Groningen*, geslagen in 1498, 1499, 1500 en 1509, zie de afbeelding N° 22.
21° munt van Hertogen van *Saxen* (Saxische grossen), zie de afbeelding N° 25.
22° munt van *Albert*, Hertog van *Saxen*, bestierder van *Friesland*, afgebeeld en beschreven door Mr. *J. Dirks* in het 3°

Vervolg N° 39, der bijdrage tot de munt- en penningkunde van *Friesland.*

23° munt van denzelfden Hertog, bestierder van *Friesland*, *niet* afgebeeld door Mr. *J. Dirks*, zie de afbeelding hierbij N° 1. Door de vriendelijkheid van den Heer *P. O. van der Chijs*, buitengewoon Hoogleeraar en Directeur van het munt- en penningkabinet te *Leiden*, zag ik aldaar een dito munt, waaruit mij bleek, dat, op de bijgaande afbeelding N° 1, in de opene plaats achter *gub* (gubernator) dient te volgen het woord *Phrisi*, niet *Frisi.*

24° munt van de Hertogen van *Saxen* (Meissensche grossen), zie de afbeeldingen N° 3 en 5. Op de eene staat *mar. mis*, op de andere: *march' mis*, zijnde de verkorte woorden *Marchiones* en *marchionatus Misniae*, dat is *Meissen* in *Saxen.*

25° munt van *Johannes*, Graaf van *Oldenborg*, geslagen in 1502, 1503, 1505.

26° munt van *Bernard van Lippe*, beschreven door voornoemden Heer *van der Chijs*, in de Konst- en letterbode van 8 Febr. — 8 Aug. 1849, bladz. 14.

27° munt van *Enno*, Graaf van *Oostfriesland* 1488, zie de afbeelding N° 27.

28° munt van *Edzard*, Graaf van *Oostfriesland* 1504, Deze munt verschilt van de vorige slechts in het woord: *Edzard.*

29° munt van *Jan van Braband*, een halve drielander, variant van de afbeelding bij

K. van Alkemade, munten der Graven van *Holland*, pl. XXI N° 6.

30° munt van *Karel, den Stouten* (demi sol) afgebeeld bij *F. den Duijts*, *Notice sur les anciennes monnaies des Comtes de Flandre, Ducs de Braband, Comtes de Hainaut, Comtes de Namur et Ducs de Luxembourg*, pl. 13 N 77.

31 munt van *Philips, den Schoonen*, 1494—1506 (dubbele patard) in 1503 geslagen, afgebeeld t. a. p. pl. g. N° 40.

32° munt van denzelfden (patard) afgebeeld t. a. p. pl. g. N° 41.

33° munt van denzelfden (halve patard) afgebeeld t. a. p. pl. 15 N° 95 en 96.

34° munt van denzelfden (double sol) afgebeeld t. a. p. pl. 16, N° 101.

35° munt van denzelfden, als Graaf van *Holland*, niet afgebeeld bij *Alkemade*, zie de afbeeldingen hierbij, N° 4, 6 en 7.

36° munt van denzelfden, als graaf van *Holland*, afgebeeld bij *Alkemade*, pl. XL, 4, N° 5.

37° munt van denzelfden, als graaf van *Vlaanderen*.

38° munt van denzelfden, als Graaf van *Namur*.

39° munt, geslagen tijdens de minderjarigheid van *Karel* de V (1506—1520), afgebeeld bij *den Duijts*, pl. 17 N° 104.

40° munt, geslagen te *Maastricht*, zie afbeelding hierbij N° 8.

In het algemeen waren die oude munten

nog duidelijk, en sommige daarvan voor liefhebbers en verzamelaars van zulke munten wel van waarde. Spoedig hebben eenigen hunner uit verschillende plaatsen zich aangemeld, opgewekt door de fautive en tegenstrijdige bekendmakingen, door aan mij onbekende personen geplaatst in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van den 9 April, en in de *Nieuwe Amsterdamsche Courant*, *algemeen Handelsblad* van den 10 April jl.; doch waarvan althans de laatste bekendmaking met een geheel bijzonder oogmerk geschiedde; want, niet lang nadat de vonst was gedaan, begaf ik mij naar de plaats welke, op den dag van die vinding, was opgegeven (zelfs in mijne tegenwoordigheid) ten einde eenige meer gewenschte bijzonderheden en inlichtingen te erlangen, die welligt zouden in verband staan met de gebeurtenis van vroegeren tijd, waardoor die penningen dáár verborgen werden. Doch te vergeefs! men ontkende *nu* geheel en al, dat dáár ter plaats eenige oude munt gevonden was.

Eenige van die muntstukken zijn thans het eigendom van den Wel Edel Gestr. Heer Mr. *F. P. A. Heerkens*, Raadsheer in het Provinciaal Geregtshof in *Overijssel;* ook de Heer *A. Justen* te *Brussel* heeft de grootste helft daarvan gekocht; zijnde welligt nog eenige van die gevondene muntstukken verkrijgbaar bij den genoemden goud- en zilversmit te *Zwolle*.

De jongste van die muntstukken behoort

tot het tijdvak van bisschop *Philip van Bourgondiën* (1517—1524), hetgeen mag doen vermoeden, dat die munten in den grond zijn verborgen bij gelegenheid van de eene of andere onrustige, althans onveilige tijdsomstandigheid, waarin de stad *Zwolle* betrokken was, of die stad zelve beoorloogd werd. En zouden dan de verwoestingen in *Overijssel* in 1521 door *Karel van Egmond*, Hertog van *Gelder*, en vooral de aanval van dien Hertog in 1524 op *Zwolle*, niet in aanmerking dienen te komen? Althans de Zwollenaren hadden het toen ter tijd zeer benaauwd, doch hebben door krijgslist gelukkig zich daaruit gered, gelijk die gebeurtenis door den vroeg ontslapenen Heer *J. C. Pruimers*, onzen jeugdigen stadgenoot, wel op geestige maar ook op vaderlandlievende wijze is bezongen (1).

J. M. V. R.

ZWOLLE, Julij 1850.

---

(1) Zie *Rijmen van J. C. Pruimers*, 2de druk, te *Groningen* bij *J. Oomkens* 1841, bladz. 67.

HEEL- EN GENEESKUNDIGE

VERORDENINGEN

VAN VROEGEREN TIJD.

De Heelkunde was, gedurende de middeleeuwen, geruimen tijd in handen van priesters en monniken, hier en daar ook in die der joden. Doch toen Pausen en Kerkvergaderingen den geestelijken alle bloedige operatiën verboden hadden, dewijl de kerk van alle bloedvergieten afkeer had, kwam zij meer en meer in handen van badmeesters en baardscheerders en werd een handwerk, dat ook wel aan scherprigters overgelaten werd (1).

(1) Scherprigters mogten, schijnt het, ook publieke huizen houden. Althans Meyster Pauwel, scherprigter te Deventer, klaagde in of na 1587 bij de Regering, dat hij met zijne geringe gagie niet konde rondkomen en verzocht: *dat my geboeren mach, dat yn alle ander steden geboert ende gebruyck ys ende hyer oeck ein gebruyck ys, dat yck die frouluyden mach hoelden. Ende yck begere nyet meer dan ein froumense oefte twee toe haelden; ende myn heren waell weten dat yn alle steden gebruyck ys toe Caempen ende Zwolle ende allerwegen yn gans koennynckes lant, dat die scharprichters die frouluyden behoert toe hoelden.*

Reeds in de 11[de] eeuw komt een barbiersgild in Frankrijk voor, later ook elders. Te Deventer schijnt vroeger dan in andere steden van ons land, vroeger ten minste dan te Groningen (1), een barbiersgild te zijn opgerigt. Het is van het jaar 1513. Maar de stad had haren vasten Cyrurgicus, die door de Regering aangesteld werd en voor het eerst in 1347 op de rekening voorkomt (2). Cyrurgicus en Medicus werden in 1396 van regeringswege half zwart en half groen gekleed. Wij geven hier eerst den gildebrief, die nog op perkament voorhanden is.

„In den naeme gaedes Amen. Int jaer ons heren vyfftien hondert en dertyen op sunte Cosmus en Damianus dach, soe hebben wy ambochtes bruederen der barbieren auer gegeuen toe eren gaeds en die heilige meysters Cosmus en Damiaus *(sic!)*, dat wy elck willen geuen alle jaer vier stuu's en dyt salmen v'gaderen toe paesschen, toe sunt Johansmisse, toe sunt michielsmisse en toe kersmysse, en dyt sullen die olderluede haelen, en of dat

---

(1) Te Groningen eerst in 1597. Zie H. O. Feith Jr., *Diss. de Gildis Groninganis* 1838, p. 284—291, alwaar ook de verordeningen omtrent dit gild worden medegedeeld.

(2) *Magistro Theoderico de Ummen Syrurgo* xij ℔. — In 1373 komt in de rekening voor *onser stad abteyker* xv ℔. In 1376 kreeg *meyster johan onser stad abteyker* xv ℔, *meyster dyric onser stad cyrurgikus* vi ℔, *en meyster albert onser stad medicus* xxiiij ℔.

op den dach nyet bereyt en weer, soe sal men comen achte dagen daar nae en vynt dan dat men niet rede, soe salt dubbelt gelt syn sonder genaede. — Item oft sake were dat jemans storue van onsen ambochtsbrue-deren, soe sall elck van vrouwen en man van onsen ampte comen en helpen den begrauen buten noetsaken, soe veer des nyet en were, soe sall hie veruallen syn voer een pont was-ses sonder genaede. — Item oft sake were dat wy toe samen masscop hielden en dan daer yemant onhoessche worden hadde tegen den anderen, die ghene sal veruallen syn voer een tonne homborger biers. — Item oft sake were dat die bruederen toe hoep weren en dat dair jemant were die daer nyet en queme buten noetsake en v'smaede die bruederen, die sal oec v'uallen syn voer een tonne homborger biers sonder genaede en sal gelicke voel gelden gelick die anderen. — Item oft sake weer dat daer yemant ongenoechte maecte en hem niet seggen en wolde laeten, den salmen hant en voeten bynden en leggen hem dat hie wal besynnen, en sal gelden een tonne biers sonder genaede. — Item hier salmen kyesen twe olderluede, die men dan daer toe koeren en dat niet doen en wolde die daer toe nutte were, dat die bruederen bedochte en den billigen profytelick, die des dan niet doen en wolde v'uallen wesen in een ton biers. — Item oft sake weer dat een meyster daer eenen knecht hadde en die knecht by eenen anderen meister wolde woenen en den

meister syn tyt niet wt en dyende, soe en sal geen meyster bynnen der stat van deuenter denseluen knecht annemen, ten sy sake, dattet synen meyster toe wille sy, by een pene van enen golden gulden den heiligen mede toe v'syeren. — Item oft sake weer dat ymants op heilige dagen scherde gesceghede, sulck gelt hie daer van verdienden sal hie geuen den heilgen vors. sonder ennych wederseggen. — Item oft oec sake were dat ymant enen pacyent hadde en een ander meyster den pacyent neme buten synen wille, die sal v'uallen wesen voer tyen golden gulden sonder genaede, den heiligen achte en den bruederen twe, dat scherpelic en eendrechtelic te holden en malcanderen wt helpen toe dragen voer allen rechten woe dat geboeren mochte en den olderlueden samenderhant daer yn behulpelic toe syn. — Item oft sake were dat ennych were van onsen bruederen, die myt malcanderen te doen hadden, dat sullen die olderluede nederleggen, en weert dan sake, dat yemant van hem des dan nyet volgen en wolde, die sal onser bruederscap nyet genyeten off men sall om rychten nae raede der olderluede en der gansser bruederscap toe eeren. — Item oft sake were dat jemans weer die daer enen jongen anneme, die sal die olderluede daer by nemen en geuen den heiligen een pont wasses en den bruederen een half ton biers. — Item oft sake were dat daer yemans weer die meyster werden wolde, die sal geuen vier golden gulden, twe

den heiligen en twe den bruederen en een eerlycke maeltyt na synre v'moegen. — Item dit sal geschieden yn die eer der heiligen vors. en al onsen bruederen op dat nyemans v'achtert en werde en wat een yder got ynt herte seynt mach hie geuen. — Item wanneer wi bruederen toe hoepe geteert hebben, den naesten heiligen dach daer nae sullen wy by den anderen comen, weert sake dat dan jemant mitten anderen getwyst hadde dat salmen dan v'lyken. — Item wanneer die olderluede die ambochts luede by den anderen baeden, dan sullen sy daer by den anderen comen voer der vren, wye daer dan nyet en is sal v'uallen syn voer een pont wasses buten noetsaken, en hadde hie noetsake te doen gehat, sal hie sich ontsculdigen tegen die olderlueden. — Item of sake weer dat jemants were van onsen bruederen die kynderen hadde, dat were soen ofte dochter, die sullen onse bruederscap genyeten. — Item soe vake wy enen nyen brueder crygen, soe sullen die olderluede die bruederen by den anderen doen baeden en lesen hem die rolle voer, daer nae hie sych dan rychten sall. — Item soe vake die bruederen myt den anderen toe doen hebben, soe sullen sie begeren an die olderluede dat sy by den anderen comen en leggen die saick neder, opdat vorder daer geen twyst van en come. — Item oft sake were dat wy bruederen by den anderen weren en mit den anderen wat sluten wolden, dat sal nyemant nae seggen by een pene van een ton hom-

borger biers. — Item oft sake weer dat wy bruederen myt den anderen toe doen hadden en die olderluede dat eens neder gelecht hadden, en soe veer sy des niet en holden en sy den olden wraeck dan weder ophaelen wolden, die sall veruallen wesen voer tyen gulden."

„Item dese naebescreue anbochtes bruederen hebben dese vors. ordinancie gemaket en eendrechtlic auergegeuen dat stede vast en onverbreclic te holden. Item in den yrsten meyster Claes. Item meister Johan van vrdyngen. Item mest. aernt worm. Item gert van lysten. Item m' egbert yn den bock. Item m' henric vor den bruederen. Item m' Johan op die engstraet. Item m' aernt ernstes. Item m' johan op den doil. Item m' andries. Item m' Claes by den roeden haen. Item m' aernt putman. Item m' gysbert. Item m' henric in die bysscopstr. Item m' Johan euerts. Item m' henric op den nyen marckt. Item m' ryckelt. Item m' henric hoff. Item m' wychgert van yperen. Item m' rolof op den scilt by den doil. Item m' johan valcke."

Later is er bygevoegd.

„Item oft sake weer dat jemant storue van onsen bruederen die sall gheuen enen gul. vermach hie des niet mach hy myn geuen, dat altaer daer mede toe versieren en godes dienst daer mede toe stercken.

„Item roere et oick dat emans vnse broder werden wolde, der sall syne flymen bereiden konnen; oick sall he maken konnen syne vngwenten ende drencken, gelyck eynem jegelic-

ken gueden meester tobehoert. Denseluen sullen vier van den oldesten provieren; weert dan sake he des so nyeth en konde, mach he alsdan trecken by eynen gueden meester vmme syn ambacht to leren ende de konsten soeken daer eme beste ende profytlicke is, up dat nemant synent haluen versumet en werde; off he dan weder qweme en syn hantwerck offte ampt voerder to brueken, sall men yn alsdan up dat nye versoeken gelyck vors. Weert sake he dan noch gebrecklick als vors. gefunden worde, sall he weder vmme trecken ter tyt to he syn ampt kan, ende des amptes bynnen deuenter meesterschap haluen nyet gebruyken, so lange als he van den vier oldesten vors. meisters vnbeqweme gefunden wert."

„Beholtlycken desse voirscreuen punthen altyt sullen staen tot claringe Scepen en Raith to vermynren oft to vermeeren."

In het jaar 1574 werd gemaakt de volgende

Ordinancy op die Apotheikers Chirurgien vnd Barbieren.

1. Schepen vnd Raedth, om voirthokommen allen missbruick, so ein tyt lanck onder den Chirurgiens, Barbiers vnd allerhande frembden vnd inlandischen meisteren sich begeuen vnd tot nhadeel vnd groeten schaden der gemeinte ingereten, hebben om denselui-

gen voirthokommen, den gemeinen Chirurgiens vnd Barbiers gegeuen vnd geuen ein ambt vnd gilde, om sich in allen hiernaevolgende puncten vnd articulen, op vermeerderinghe verminderinghe vnd wederroepen van Schepen vnd Rhaedth, daer nae tregulieren.

2. In den jrsten geuen vnd ordinieren Schepen vnd Rhaedth dessen ampte twee olderluiden, daer tho stellende voir dit jaer meister Henrick Rammelman vnd mr Jorrien Strick, diewelcke op Petri angaen vnd dat seluighe ampt bedienen sullen besz Petri auer een jaer, vnd sollen alsdan die saemende gildebroders nae die meiste stemmen in plaetze des gewesenen oldesten oldermans eenen nyen olderman alle jair kiesen offte denseluigen continuieren mogen.

3. Vnd sollen die olderluiden met der stadt doctoren oft medicijn meisteren, in bywesen der stadt barbier metten irsten voir sich bescheiden alle bynnen desser stadth gesetene burgeren, die sich metten voerss. ampte hen forder gedencken tho erneren vnd dat tho gebruicken, ende dieseluighe, soe oire kunst vnd erfaerenheit nyet genoech kundich, in manieren hier vnderschreuen flytich examinieren, vnd so jemantz nyet genoichsam erfaeren vnd experth tho syn befonden worde, sall hie in den vurs. ampte giene cuiren, woe die oick syn mogen, als meister tho doene thogelaten worden ther tyt tho hie geschickt genoich beuonden, die alsdan irsten thogelatenn sall worden.

4. Vnd all die ghene soe totten vurs. ampte thogelaten worden sollen gelaeuen desse ordinantie in alles tho achtervolgenn by verboertenisse dess gildes.

5. In den irsten soe sollen alle die meisteren van nu voirtan, daer jemantz doetlicken gewundet oder gequetzet oder ennige andere doetlicke sieckte hadde, nyet verbinden oft onderstaen tho cuirieren (then were die saeke groeten spoet forderde) sunder irsten daer by gehaelt tho hebben ten weinichsten twie andere oldemeisteren van den vurs. ampte vnd éinen van der stadt doctoren, dewelcke elck van den, die dat vermogen hebben, sollen ein mengelen wyns ofte twee stuuer bra. dair voir, vnd sollen den armen dat doen om goetz willen.

6. Ingelycken sall geen meister eenigen van synen patienten, als hie worth hebben, laeten steruen ofte verderuen, hie hebbe dair voir jersten oick twee van den oldesten meisteren vnd ein stadt doctoer daer by vnd auergehaelt, diewelcke daer van hebben sollen als in den vorigen act verhaelt is, onder die peene daervan arbitraelicken van Schepen vnd Raeth gestraft tho worden.

7. Oick sall gien meister in deser Stadt oft der stadt gebiede ennigen gewondetenn, geslagenen, gestoten oft gequetzeden menschen den anderden bandt verbinden, ehe hie dat de statmeister sall angesacht vnd denseluigen daer auer onthaelt hebben, diewelcke die wundinghe besichtigen, puncten oft meten vnd

mede guede achtinghe dair vp hebben sall, offt die wundinghe doetlich sy offte nyeth, wairvan der stadtmeister alss voer den irstem bandt iij stuuer brabantz hebben sall, vnd sollen die meisteren vnd oick die stadtmeister schuldich syn den nhamen des gewondeden vnd desgenen, die hem dat seluighe gedaen sall hebben, den Burgermeister inder tytt voirtz anthogeuen, jeder tytt by die peene van vyff heren ß then jrsten maell, vnd then anderen maell by dubbelde straffe, vnd then dardenn maell by verboertte des ampts, vnd soe dat lyffsaeken weren noch nae gelegentheit gestraefft tho worden.

8. Sall oick gien meister ennigen menschen een lithmaete afsetten, afsnyden of afbernen, noch etliche doetliche snydinge oft andere doetliche cuiren doen oder oick eenigen periculoesen dranck ingeuen sunder oirloff vnd met raeth der stadt doctoren vnd der stadt meister barbier, vnd der olderluyden, by die peene tho jeder tyt by x heren ß vnd noch nae gelegentheit gestraeft tworden.

9. Item sall nymant nae des anderen verband staen ofte daer in treden, then were hie van den patienten oft deren fruntschap dair tho geuordert vnd begeert worde, vnd dat die jerste meister dairvan tho vreden gestalt were, by die peene van 3 heren ß.

10. Vnd so die meisteren vnd pacienten sich nyet verglycken kunden des loens haluen, sall dat staen tot erkentenis der olderluyden, oft soe parthien daermede nyet tho freden

weren, sall staen tot erkentenis van Schepen vnd Raeth.

11. Item sall gien apotheycker wesen oft jemantz met ennighe apotheyckeringhe ommegaen in deser stadt noch vryheit, hie sall irsten by den doctoren examiniert vnd van den Rhaedt thogelaten vnd burger vnd dessen ambte wesen, by die peene jeder tyt van xx heren ꝶ, vnd soe sie noch daerenbouen deden, noch arbitraerlicken gestraefft tho worden.

12. Item sollen oick ghene vrembde quacksaluers oft andere frembde meisters in deser stat thogelaten worden sunder consent vnd bewilligunge des Rhaedes, vnd irsten van den doctoren examiniertt tho syn, daervan sie van der olderluiden gewaerschouwet sullen worden, vnd soe sie daerenbaeuen deden, sullen sie then irsten maell vyff, then anderen maell x heren ꝶ vnd ten darden die stadt verboert hebben.

13. Sollen ghiene vrouwes persoenen der Chirurgien oft Medicyn van nu voirt an om gelt daer mede tho verdienen sich onderwinden, by die peene ieder tyt van v heren ꝶ vnd noch arbitraerlicken gestraeft tho worden.

14. Waerinne sollen vthgenhamen syn die vrouwes persoenen, die den vijtt, varne, quade borsten vnd anderen olden schaden heelen kunnen, diewelcke dat mit oirloff van Schepen vnd Raeth sullen mogen doen.

15. Item sollen die doctoren voerstender des ampts wesen vnd alle jair then weinichsten eens die apotheycken vnd die simplicia

vnd alle composita, in bywesen twier personen soe van den Rhaede daer tho uerordent sullen worden, tho visitieren vnd soe sie etwass onduchtichs worden beuinden macht hebben wech tho werpen.

16. Item die steen- broeken- vnd sternesnyders sullen mit oirloff van Schepen vnd Raeth, vnd anders nyet, dat doen mogen, sunder dannoch eenighe andere wondinge oft quetzuyren tho cuiriren, by die peene als opten quacksaluers verordent.

17. Item alle fremde meisters oft gesellen, ehe sie in den ampte als meisters thogelaten worden, sullen sie die burgerschap gewonnen hebben. Daer tho sullen sie schuldich syn tho bewysen, dat sie sich, daer sie voer hen gewoenth, erlicken geholden vnd alsoe van daer gescheiden, vnd guet catholicx synn, vnd dat ampt van einen redelichen meister geleert hebben.

18. Item sollen alle meisters vnd meisters gesellen, ehe sie totten ampte thogelaten sollen worden, durch die doctoren, stat meister vnd die olderluyden, op die kunst der chirurgien vnd heimelicke kranckheiden, den ampte thogehorich, neerstichlichen vnd behoirlichen examiniert worden, hem voirstellende besundere vragen van cuiren vnd handlunghen tot dessen ampte vnd chirurgie gehoerich, alles tot erkentenisse vnd discretie der vurs. daertho verordent.

19. Diewelcke dan also geschickt genoich beuonden, sullen eens geuen sess golden gul-

den, half tot behoeff der stadth, vnd die ander helfte tot behoeff des gildes, vnd noch daer tho eene temelicke borger maeltyt doen, oft dairvoir den samenden meisteren eens geuen sess golden gulden.

20. Item sullen ghiene leerjongen angenhamen worden, sie synnen dan van guede olderen, vnd sall den ampte van ein jeder leerjonghe kommen soeuen stuuer brabantz, daer voir syn meister instaen sall.

21. Item sall ein jeder meister alle quatertemper schuldich syn tho geuen ij st. br. tot behoeff des amptes.

22. Item sollen die weduwen vnd dochteren der meisteren, die dat gilde gehat, in oir hilicken dat halue gilde met oeren man, der geschickt genoich tot denn ampte sall beuonden worden, genyeten, vnd die ander helffte, die der inkommender man sall moeten betalen, sall kommen tot profythe als bovenn.

23. Ingelycken sollen die geboeren meisters soens dat halue gilde, wanneer sie geschickt genoich beuonden, hebben.

24. Item soe jemantz in openbair auerspell beuonden worde., sall dat gilde verboert hebben, vnd nhadem hie absolutie verworuen, sall hie dat wedderom winnen moegen.

25. Ingelycken sollen die weduwen, soe in ehebreck oft apenbair huirery beuonden oir halue gilde verboert hebben.

26. Item sollen alle die penningen vnd broeken van den jongsten meister op synen

eedth opgeboirt vnd den olderluiden auerantwort worden.

27. Item sollen die olderluiden schuldich syn den verarmeden meisters ofte meisters vrouwen nae gelegentheit handtreyckinghe tdoene, vnd mede dat den prouisoren der huissarmen anthogeuen, om sich daerinne nae gelegentheit tho schicken.

28. Item sollen die olderluiden alle jair in tegenwoirdicheit der stadt camener vnd den samenden gildebruderen rekenschap doen vnd die helfte van die broken den camener, vnd die ander helfte den gilde auerleueren, om daermede nae gemeinen beraet tho doene, als dat gildes beste synn sall, doende dairnae, wanneer sie afgaen sullen, ein temelicke collatie vnd soe daerinne ennich twist, sunder korbare wórden oft wondinghe, sich tho droghe, sollen die olderluiden dat mogen nae gelegentheit berichten.

29. Vnd wanneer die rekenschap also gedaen, sall men dese ordinanci alsdan lesen voor den saemenden meisteren, vm sich dair nae tho regulieren.

30. Them lesten sall ditt ampt voers. dese ordinancij stede vnd vaste onderholden, sunder dair aff ofte tho t doene, oft oick ennighe wilkoren ther contrarien oft anders, sunder voirweten ende consent van Schepen vnd Raeth tho maeken oft inthogaen. Edoch op restrictie vnd vermeringhe van Scepen vnd Raeth als bauen verhaelt is. Actum vnd alsus gepassiert in den saemenden Raedt, ipso

die Petri ad Cathedram in a° 1574. Conss. pro tempore Doctor Rhemen vnd Bruinss."

De gildekamer der wondheelers was, bij de stichting van het Athenaeum in 1630, in het voormalige Lamme-klooster in de Pontsteeg, toen zij tot een Auditorium werd ingerigt. Van hun schild of wapen is ons niets gebleken. Elders was hun zinnebeeld de Barmhartige Samaritaan, die wijn en olie in de wonden van den Jood giet. Gelijk overal stond hun gild onder de bescherming van de H. Martelaren Cosmus en Damianus, gebroeders, welke, volgens de overlevering, geneesheeren waren en de menschen om niet hielpen. — Een inboorling van Deventer, Hans Althaus of Oldhuis, was in 1581 lijfbarbier van Zijne Keiz. Maj. te Praag. Dit blijkt uit eenen brief van 13 Oct. aan de Regering, waarin hij haar zijnen dank betuigt voor de belofte, dat zij aan zijne lieve ouders eene plaats in de Voorst of den H. Geest zoude verleenen, met verder verzoek, dat zij de oogen van barmhartigheid niet van hen zoude afwenden; terwijl hij van zijne armoede, die hij zuur bespaard had, ten behoeve van het Godshuis 50 daalders toezond, met toezegging van het nog meer te zullen bedenken, zoo God zijnen zegen wilde geven.

Het bezit van eenen geneesheer, in de Me-

dicijnen gepromoveerd, was vóór de stichting van de universiteiten hier te lande, een groot voorregt. Men moest hen dikwijls op verren afstand halen en leende ze van elkander. Zóó was Arnhem, in 1552, een vol jaar zonder geneesheer en moest dien van Deventer of van Kleef gebruiken (1). Conrad van Diepholt, Elect en Confirmaat van Osnabrug, verzocht in 1457, dat de Regering van Deventer den eersamen meyster Reynhard, voor twee of drie dagen, naar Ahuis wilde zenden, om eenen burger aldaar, dien hij noode verzuimd zag, te bezoeken. En in de volgende eeuw verzocht Maria van Nassau, Gravin van den Berge, om Doctor Joh. Ruerinck, in hare eigene ongesteldheid, met belofte, dat zij hem veilig en onverlet van 's Heerenberg zoude terug leveren. Wij vinden nu en dan, dat aan eenen Joodschen Medicijnmeester de uitoefening der kunst vergund werd, en op de rekening komt, gelijk boven gezegd is, jaar op jaar een Medicus voor, die door de stad bezoldigd werd.

In het jaar 1555 maakte de Regering het volgende accoord met den Med. Dr Johan van Rheyt.

Aengaende dat besien van den water, die sich noemen ende bekandt maicken off laten

(1) G. van Hasselt, *Arnhemsche Oudh.* II. bl. 18.

noemen ende bekandt maicken, daer van sall die doctor nemen enen stuver brab., hy sy inheymsch off vtheymsch; dan begeren sy een recept gescreuen thebben i st. tsamen ij st. b.

Die zich nijet noemen willen inheymsch off vtheyms van dat water te besien, sall die doctor nemen twee st. en so veer sy begeren een recept i st. tsamen iij st. b.

Van die irste requisitie ende visitatie sall die doctor hebben iiij st. ende voor dat selue gelt sall hy een recept scryuen so veere desz begeert wurdt.

Wanneer die doctor ter begeerte van den krancken een heele wecke alle dagen visitiert sall hebn xiiij st.

Van singuliere visitatie tot elcker tyt ij st.

Alle visitatien by nachte dubbelt.

In dessen vurss. soeuen puncten sall die doctor nyet meer mogen eysschen, dan wurde hem meer gegeuen sall hij mogen neemen in dangberkeit.

Sall oick alle lazare proeuen, soe voell hem mogelicken is, nemende dairvan behoirlick loen.

Sall alle jair tweemaell mitten gedeputerden van den raidt die apotheke visitieren in sulcker vueghe als vurhynne mitten apotheker versproicken sall worden.

Die doctor en sall seluest gheene materialia kaicken off componiren anders dan vt ende inder apotheken. Laet sich yemant andre medicine geuen van anderen luden sall op syn eigen ban en bote syn.

Die doctor en sall ghien part off deel hebben an der apotheken.

Sall die siecken helpen mit gruenen kruderen, so voel hem mogelick, om te vermiden die grote kosten van der apotheke.

Die cedulen van den recepten sullen blyven by den apotheker, begert yemant dair van copie mach die apotheker geuen."

Op deze artikelen had Dr van Rheydt eenige bedenkingen, gelijk de volgende brief toont. Gelijk doorgaans, zoo geven wij ook hier het oorspronkelijke.

„Eirsame etc. Ick bedanck v E. int ijrst, dat se mij voirtan voer eijn diener te holden en derhalue mijn salarium to vermeren geneight bijnnen. Daertegen bijn ick oick gansz geneight desser statt omb voel geringer salarium, dan ick bij andere heeren en die vniversiteit van Loeuen krijgen mach, to dienen, alss ick soe voel mach hier krijgen, daer vp ick mij mijt wijff en kynderen nu en namaels mach erhalden, oick staetlick na eijschongh der promotien leuen. Eer ick dann entlick op de lx gulden, mij nu geboden, antworde, ist noodich eijn weinich vp dusse leste artikelen irst to seggen. Soe is vp den anderden dijtt mijne meijnongh, die ongenuempt will water laten sien en dan eijn recept begeert, sall om eer der konste eijn kan wijnss geuen off eijn mengelen sonder recept. Alle andere artikelen bijn ick vredich, beheltlicken

den lesten artikel mach in der mate gehalden warden als mijn heeren in dem ijrsten vorgeuent nae lange beraidt hebben selfs laten scrijuen. Nementlick dat men geene bijmeisteren, mannen noch vrouwen, noch landlopers noch quacksaluers an deser statt tolaten en sall. Ick kanss niet verswijgen dat idt Scepen en Raidt desser heerlicker stadt voer onstanthafticheit, jae oick voer onwysheit bij den verstendigen wurdt affgenamen, dat men int sluijten van dusse guede en seer noedige politij vp die medicijne, desen artikel nu afsleet, de doch ijrst van Scepen en Raidt buijten des doctors sollicitiren is begrepen, die in der stadt Campen (daer die andere artikel meestendeels heer gehalt) alsoe gehalden wordt, ten leste daer lyff en leuen an gelegen is. Hier beneuen naeden ick mij gerne laet verbieden geene materialia seluest te kaiken off te componiren, anders dan vt en in der apotheken, wie ick oick niet voer hijn gedaen, en naeden myne heeren alle jaer twe maell die apoteke willen laeten visitiren, befremdt mij seer, dat mijn heeren oick anderen der medicijnen gansz onuerstendich niet willen verbieden medicijnen te kaken en te verkoepen. Sall die apotheker verbonden wesen sijne apotheke te rusten mijt alle noidtruftige medicijnen en noch moeten lijden, dat wijnkelmeesters, quacksaluers, kremers en begijnen alderhande drencken, pulueren, laxatiue verkoepen en veil hebben, woe wijll eijn apotheker sich dan hijr kunnen erneren?

Sall die doctor verbonden sijn der gemeynten om soe kleijn in allen punten te dienen en noch moten lijden, dat vorgemelte personen dat kleijne profijtt verstoren, wie wijllen mijn heeren dan geleerte erfaren doctoren hier krijgen off beholden als ick storue off verreysde? Behalue dijt alles, off ick in mijner heeren dienst niet en bleeff en nochtant hier wonhaftich bleef, woe konden myne heeren dan mij verbieden materialia te kaiken en te verkoopen, diewijll men tselue den voergemelten niet verbieden wyll? Ick spreke niet, off ijemant ennijgen raidt vermeinende te weten, denseluigen kaiken off mijdt deijlen wolde sonder verkopen, dat he off se sulx niet solde moegen doen, dan van kaiken, veil hebben ende verkoepen, daer spreecke ick af. Dijtt heb ick myn heeren vt gueder trouwer meinonge niet kunnen verhalden, moegen daer inne sluijten dat hon belieuen sall. Tom lesten is mijn denstlick begheeren, myne heeren desse saeke mijt gunsten willen erkennen vnd mijnen twelffiaerijgen denst voer eijn kleijn salarium, oick dat ick iij[c] karolusg. nu verlate, oick dat ick ij[c] heeren pont vormaels to Kampen verlaten, die se noch hoeren doctori medico geuen, oick dat ick van gene kloesteren off gaidshuijseren bynnen off buyten deuenter ennijge gerijnge vereeronghe jaerlix hebbe, oick die kostelheit der tyden bewegende, den redlicken voergedaenen eijsche, daer bij ick nu blyue, sich niet beswaren to geuen, nae dem ick mij oick mijt scerper

artikelen laet verbijnden, daer inne die Lazaren to prouen niet die mynste is, en sulke prouinge die armen vast meestlick behouen. Wael to verstaen dat ick begeer lxx goldeng. ad ij ₰ jaerlix, angaende Anno 1556, mijtten ij manden kolen, mijtten kost en wijn gelick die Secretarien vp S. Peter hebben, daer beneuen vp staetlicke maeltijden soe wael vp die Stern als vpt Raidthuyss niet ongebeden to blyven, oick mijt alde gewoenlicke kleijne vereronge. Dat ick altyt mijns vermoegens tegen myne E. heeren sampt alle inwoneren gerne verschulde. Verwachtende eijn gunstich onuertagen antwort, want mij daer merckelick an gelegen. Sall myn heeren nae dese reijse omb geene vermeeronge van Salario meer anlangen.

V. E. onderdanyge en guetwillige
Johan: Reidanus doctor.

Bij de instructie werd nu gevoegd: „Men sall gene bijmeesteren, mannen noch vrouwen noch landtloopers noch quacksaluers in de stadt to laeten, ten sy mit consent van den Raede en anders nyet."

Deze Johannes Reidanus was de vader van den bekenden Historieschrijver Everhard van Rheydt. Hij moet omtrent dien tijd ook Rector der Latijnsche scholen geweest zijn (*).

(*) — „die als *Stats Medicienmeester en Rector der*

De belofte van de stads doctoren in de medicijnen is aldus geteekend.

„Ick en sal ghenen ingesetenen der stadt Deuenter mijnen dienst weigeren, mit wat krenckten die oock beladen mogen sijn, den rijcken om gelt en den armen om gades willen, mit discretie in becliuenden krenckten, ende daerinne gehalden tho werden, woe in anderen steden daer doctoren in medicina mit jaerlichsche gaie onderholden worden.

Ick en sal vth der stadt Deuenter niet vertrecken off benachten dan bij wille des Borgemeisters in der tyth, ende ick sall een nerstich vpsien hebben totter apoteken, dat daer sij tghene dat daer behoert tho wesen, en niet gestaden daer vth gegeuen te worden dat niet vprecht is, ende van allen minen denst ende curen, die ick neerstlich ende trowelick doen sall, geboerlicke en behoerlike loen eischen en nemen ende nijemanden hoger dan mijn arbeijt eischet besweren sal, die eedt, den ick mijner vniversiteet, daer ick promovirt bin, gedaen heb, in sinre forme en hiermede vmbesweckt blieuende gedurende oeck desse mijne verplichtunghe, so lange ick in dienst der stadt Deuenter wesen en blieuen sal."

Een stuk zonder dagteekening, onderschreven door M. Jacobus Vlyt, doctor, Henricus

---

Schoolen bekent staet, een man van groote geleertheit" schrijft DUMBAR, *Kerk. en Wer. Dev.* I. bl. 307. Zie ook REVIUS p. 369 en 570.

Dillenburgensis, med. cand. of licent., en Joannes Reidanus, doctor, stelt aan de regering van Deventer voor, om den apotheker (één was voor de stad genoeg) bij eede tot zekere bepalingen te verpligten, in welk geval zij goed opzigt zouden kunnen houden. Voorts drongen zij aan op eenen anderen hortus voor de kruiderijen. Deze moest de eigenschappen hebben, van wèl door winden doorstroomd te worden, van aan de zon blootgesteld en droog te zijn. Daartoe verzochten zij eene plaats, die nu ledig lag, binnen de muren bij de Bergpoort. De tegenwoordige hortus achter de Steerne (het wijnhuis) was slechts voor sommige kruiden geschikt, die eenen beschaduwden en vochtigen grond noodig hebben, en konde dus ook nog dienen. Om van het onderscheid overtuigd te worden, moest de Regering lavendel, salie, rosmarijn, thym, hyssop in beide laten planten, en tegen S[t] Jan zoude men zien kunnen, hoe veel geuriger, grooter en sappiger die waren, welke in den nu verzochten hortus groeiden. Uit twee zulke kruidtuinen zouden ook de min gegoede burgers voordeel hebben, dewijl men genoegzamen voorraad zou bezitten, om de armen om niet te voorzien. De tegenwoordige was daartoe te klein.

PHILIPSDAALDER,

te Hasselt geslagen.

Door de vriendelijke tusschenkomst van den Heer *F. A. Ebbinge Wubben*, Burgemeester en Secretaris der gemeente *Staphorst*, werden mij in Februarij l.l. ter bezigtiging toegezonden twee zilveren oude muntstukken, welke Zijn Ed., bezig zijnde in het oud archief der stad *Hasselt*, had gevonden. Na gedaan onderzoek bleek, dat één dier muntstukken was de *Rijksdaalder* van *Nijmwegen*, zoo als afgebeeld voorkomt in den beeldenaar, behoorende bij de ordonnantiën van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, in datis 12 Juli 1622 en 12 Augustus 1626, en te vinden in het Groot-Placaatboek, Deel I, f° 2840, de 4e afbeelding.

Dat muntstuk was gesnoeid en woog slechts 14 eng. 28 azen, was zilver van 11 penningen, en werd aan zilver nog *f* 2,35 waardig geschat; terwijl, volgens den genoemden beeldenaar, dat muntstuk had moeten wegen 18

eng. 28 azen, ter remedie van 4 azen, en in 1626 cours had tegen ƒ2.10.„.

Het andere muntstuk vond ik afgebeeld bij *K. van Alkemade*, munten der Graven van Holland, plaat XLV, de 4e afbeelding; doch met een ander omschrift en muntteeken op de voorzijde, ofschoon ook in 1578 geslagen. Uit dien hoofde heb ik dat muntstuk, zijnde bij *Alkemade*, bladz. 186, genoemd: *Rijksdaalder van Philips* de IIe als koning van *Spanje*, afgeteekend, en die afteekening gaat hierbij.

De voorzijde vertoont het borstbeeld van dien Koning, geharnast en gekroond, en houdende den schepter. Het omschrift luidt: *Phs* (Philippus) *d. g.* (dei gratia) *Hisp.* (Hispaniarum) Z (ceterarum regionum) *Rex Do* (do minus) *trsissul* (transissulaniae) dat is: *Philippus Koning van Hispanien en andere rijken, Heer van Overijssel.* De tegenzijde draagt het gekroond koninkl. wapen, omgeven met het ordeteeken van het guldenvlies, en het omschrift luidt: *pace et justitia*, d. i. *met vrede en geregtigheid.* Dat muntstuk, ofschoon gesnoeid, weegt nog 16 eng. 12 azen, is zilver van 9 penningen, en aan zilver waardig geschat ƒ 1,75. Het muntteeken, geplaatst op de voorzijde van dat muntstuk, tusschen het jaartal 1578, kwam mij voor te zijn het wapen der stad *Hasselt* in *Overijssel;* hetgeen bevreemde, uithoofde door *F. van Mieris*, in zijne beschrijving der Bisschoppelijke munten en zegelen, sprekende van den Bisschop

Frederik van Blankenheim en van de stad *Hasselt*, wordt gezegd op bladz. 229 (1): „Welke plaats in 't jaar twaalf honderd twee „en vijftig, dezelfde vrijheden (en bij gevolg „door die den muntslag ontvangen heeft) als „de drie voornaamste steden in Overijssel „bezaten; en door deze Bisschop boven an„dere steden zonderling bevoorrecht zijnde, „hebben de regeerders de verkregene voor„regten zeer zorgvuldig, tot den tijd van „Keizer *Karel* den V bewaard."

Tot den tijd van Keizer *Karel* den V, is, volgens *K. van Alkemade* te oordeelen (2), *tot* het jaar 1520; terwijl dat voormelde muntstuk is geslagen in 1578, ten tijde van den zoon van dien Keizer *Karel* den V.

Het muntstuk, bij *Alkemade* afgebeeld, heeft het muntteeken van *Antwerpen*, zijnde *eene hand;* er bestond dus reden om te betwijfelen: of in 1578, tijdens den oorlog der *Nederlanden* tegen *Spanje*, munt te *Hasselt* in *Overijssel* is geslagen?

Mijne mededeelingen aan den genoemden Heer *Ebbinge Wubben* lokten Zijn Ed. uit tot een nieuw onderzoek in het archief der stad

---

(1) Zie de uitgave bij S. Luchtmans, Dirk Haak en Joh. Arn. Langerack te Leiden 1726.

(2) Volgens *K. van Alkemade* t. a. p. bladz. 169, werd *Karel*, nog geen 20 jaren oud, te Aken gekroond als *Keizer*, den 21 Wijnmaand 1520, en was de opvolger in het keizerrijk van zijnen grootvader *Maximiliaan*.

Hasselt, en ten gevolg daarvan gaf Zijn Ed. mij spoedig kennis: dat in het 2e deel van zijnen beredeneerden catalogus van het grijze archief te *Hasselt* staat opgeteekend, onder N° 50, eene ordonnantie gegeven bij *Hoofd Thesaurier Generaal en Gecommitteerden tot de domeinen en financien* te *Brussel*, den 5 December 1577, waarbij aan *Gerrit Jansz* wordt vergund op te rigten eene nieuwe munt te *Hasselt*, welke persoon vervolgens den 15 Januarij 1578, in handen van *de luijden van de rekening in Holland* te *Utrecht*, den eed heeft afgelegd.

Voorts zond de Heer *Ebbinge Wubben* kort daarna aan mij een afschrift der evengenoemde ordonnantie, welke luidt als volgt:

Alsoo die Hoofd Thesorier Gnael ende gecommitteerden va Domeynen ende financien ons heeren die Conincx door diversche persoonen onderricht syn van het groot ongerieff en interest dewelcke den coopman ende gemeente soo van Overissel als van d' andere syner Matt. omliggende landen syn lydende door absolutie en vestatie (1) van de munte van Hasselt in Overissel, aldaar men over eenighe jaeren gewroecht heeft op d' ordonnantie va jaren XVc twintich tot gerieve van

(1) absolutie en vestatie? zoude dit ook moeten zijn: abolitie en cessatie?

voorss. landen, besundere dat den coopman tegenwoordelyck syn silver is keurende binnen Embden en elders, tot grootte schade en intrest van syn voorss. Mat en ongerieve van selven coopman, grootelyck van node gevonden hebben tot syn Mat dienste en gerieve van gemeente, mitsgaders by admissie (2) van Gnale van selve syner Mat munten van Herwards over, om seekere goede redenen en consideratien binnen de voorss. stad Hasselt weeder om eene nyeuwe munte opgericht te worden ende daertoe eenen nutten en bequaemen muntmeester particulier te committeren, die voorss. van den Financien ende tgene daer overgemerkt ende om 't goet anbrengen hen gedaen van den persoon van Gerrit Jansz, volcomenlick betrouwende synder bequaemheit en Experientie in 't stuk van munten, hebben denselven by advise als boven gegundt en geaccordiert gunnen en accordieren uitten naeme en van wegen Syn Mat te mogen oprichten die voorss. nijeuwe munte binnen Hasselt, om by hem aldaer enen taxt en termyn van twaalf naest volgende jaeren gemaeckt ende gemunt te worden al sulcke penn van goude en sil-

(1) by admissie? zoude dit ook moeten zijn: by advise?

vere gelyck in andere munten van voorss. Mat. van herwaerts over geslagen ende gemunt worden, in sulcke voege ende manieren en op sulcke vryheden en baten ende renten op al sulcke Instructie als andere Syne Mat. muntmrs die munten bedienende syn en bij de voorss. Gnale hem gelevert sal worden, op last oick dat hy gehouden sal wesen die huijsinge ende alle andere gereedschap tot ter selver nyeuwe munte dienende te nemen en te onderhouden tot syner coste, mitsgaeders van te betaelen tot synen laste die helfte van de gaigen van de officieren te weten Wardijen Essaijeur ende Ysersnyder blyvende d' andere helfte tot laste van syn voorss. Mat., ende dat hy gehouden sal wesen alle drie jaeren ofte eer indien van node syn syne Busse te maecken en syn Mat. Camere van rekeninge in Hollant soe men eertyts geuseert heeft te doen van voorss. munte van Hasselt, waerop en van hem wel en getrouwelick te quiten in t bedienen en Excerceren van t selve munt-Mrsschap van Hasselt die voorss. Gerrit Jansz gehouden wordt den behoorlicken eedt te doen, ende tot betalinge wil Syn Mat. vaste goede en souffissante cautie en borchtochte te stellen in handen en tot genoeghe van die van voorss. rekeninge soe behoorlyck is. Gedaen te Brussele ten beveele van voorss.

financien den vyften dach v decembris XVC seven en seventig.

(geteekend) Charles phlip de Croy G. Schets en nog drie niet goed leesbare handteekeningen.

Op de vouw (pliek) of in dorso van het voorgaande stuk staat het volgende:

Op huyden den XV Janury XVC acht en t seventich soo heeft Gerrit Jansz in t witte van deze genoemt gedaen den behoorlycken eedt van t muntmeesterschap der stad van Hasselt om hetselve wel en getrouwelick te bedienen achter volgende t inhouden van selve witte van dien en dat an handen van de luijden van rekenn van Hollant nu ter tyt resid. t Utrecht op daghe en jaer als boven, my tegenwoordigh.

de onderteekening is niet meer leesbaar.

De twee hier voren beschreven muntstukken bevinden zich thans weder op het oud archief der stad *Hasselt;* terwijl, bij het opsporen van het bovenvermeld stuk van den 5 December 1577, nog meer stukken betreffende de munt in *Hasselt*, zoo *vóór* als *na* 1577 zijn aangetroffen; onder anderen eene instructie voor *Egbert Antheunissen*, assaijeur particulier van de koninklijke munt te *Hasselt* in

Overijssel, in dato 16 April 1559. Uit een en ander blijkt dus: dat hetgeen *F. van Mieris* t. a. p. vermeldt, als of te *Hasselt* slechts *tot* den tijd van keizer *Karel* V regt om te munten zou hebben bestaan, onjuist is; daar toch de aldaar in 1578 geslagene en nog aanwezige daalder van koning *Philips* de II., ook wel *Statendaalder* genoemd, het tegendeel bewijst, welk muntstuk mede tot bevestiging strekt van het nut der beoefening van de numismatiek, ook als eene hulpwetenschap der geschiedenis (1).

J. M. V. R.

ZWOLLE, Julij 1850.

---

(1) Zoo behoort ook dat muntstuk tot die, waaromtrent door den Heer *C. P. Serrure*, hoogleeraar in de geschiedenis aan de hoogeschool te Gend, in zijn werk *Notice sur le cabinet monétaire de S. A. le prince de Ligne enz. enz.* wordt gezegd op bladz. 82. „Toutes „les phases les plus importantes de la grande révolu-„tion du seizième siècle, se trouvent retracées sur „les monnaies. N'est il pas curieux de voir en 1577 „les Etats de nos différentes provinces faire frapper „une nouvelle monnaie, sur la quelle, tout en con-„servant le buste et le nom du roi, ils font graver „la légende: *pace et justitia?* c'était la, pour ainsi „dire, une protestation contre Philippe II. Ils sem-„blent déclarer qu'ils ne se soumettront au roi d'Es-„pagne que pour autant que celui-ci rende la paix au „pays, en oubliant et pardonnant le passé, et qu'il „gouverne à l'avenir conformément aux lois de l'équité." Zie de uitgave bij C. Annoot-Braeckman te Gend, 1847.

WILLEM VAN ZWOLLE.

Onder de eerste martelaren voor het hervormd geloof verdient ook, ofschoon door weinigen herdacht, WILLEM VAN ZWOLLE, hoffourier in dienst van CHRISTIERN II., eenige vermelding; en daar zijn naam Overijssels hoofdstad als zijne geboorteplaats voldoende schijnt aan te duiden, zoo achten wij eene herinnering aan hem in dit jaarboekje niet ongepast.

CHRISTIERN II., koning van Denemarken, Noorwegen en Zweden, met eene Nederlandsche vorstin, ISABELLA, zuster van keizer KAREL V., in het huwelijk tredende, noodigde onder vele vorsten en vrienden ook den magistraat der stad Zwolle ter zijner bruiloft, welke bij gelegenheid der huwelijks-voltrekking op den 12 Aug. 1515 te Koppenhagen zoude gevierd worden. De brief ter uitnoodiging, thans nog in het Zwolsch archief aanwezig, luidde als volgt.

„Christiern von Gots gnaden to Dennemrckenn Norwegen der Wenden vund Gotten Konigk gekornn to Sweden Hertog to Slesswigh Holsten etc."

„Vnsse ssunderge gunst to vornn. Erssamen leven bessunderen. Nha verhandelinge vund beslutt twisschen Romischer Keisserlichen Mayestat vund vns gedencken wy jm nhamen der Hilligen Drevoldicheyt vp der negestvolgenden sondach nha Sancti Johanis baptiste tho middenssomer schirstkumpstich vpp vnssem slothe Copenhagen mit dem hochgebornn Frowcken Yssabell gebornn Ertzhertogynne van Osterrick vund Burgundien etc., vnssem leven gemahle nha ordenyge der hilliger cristlichen kercke, vnsse eliche bylager vund konigklichm hoff tho dhonde vund tho holden. Begernn hyrome jnn gutlichm Flyte gy willen vngemake vand muege nicht vorfelen laten, bessundern vns togefallen ehren vnnd beheglichen wyllen, vpp den bestymden sondach vnnd stede juw by vns erfugen, darselvest mitt vns vnnd andernn Fursten Hern vnnd Frunden, so dar erschinen werden, frolich to maken, vnd, alss wy vns geutlichm vorsehnn gutwilligen juw hyr ann ertogenn dar mitt dhen vns gy ssunderlich dancknemingen denstlichen gefallen, dat wy jegen juw mitt bessundern gnedigen gunstygen willen wedderomme to erkennen genegt syn. Datum Sjunderborch mandages negest nha Judica anno etc. Decimo quito vnnder vnsen signet."

Op den rug: „De Erssamen Borgemesternn

vnnd Radtmannen der stadt Swolle unssen Levenn Bessundernn (1)."

Christiern nam, ten gevalle zijner aanstaande echtgenoot, verscheidene Nederlanders in zijne dienst, waaronder waarschijnlijk Willem van Zwolle zal behoord hebben; ja hij liet zelfs achtentwintig boeren-huisgezinnen uit Noord-Holland overkomen, door welke hij eene volkplanting op het eiland Amack tegen over Koppenhagen stichtte, ten einde aan koningin Isabella het genot te verschaffen van die groenten, welker gebruik, in Denemarken nog onbekend, haar in Nederland tot eene behoefte was geworden, en tevens van boter en kaas op hollandsche wijze bereid (2).

Deze oplettendheden strekten niet weinig, om Isabella van lieverlede met het harde lot te verzoenen, van, op zestienjarigen leeftijd, ver van hare bloedverwanten, eensklaps uit het schitterend en beschaafd Bourgondische hof verplaatst te worden naar het ruwe Noorden, te midden eener hofhouding, welke in beschaving en fijnheid van zeden nog zoo verre ten achter was. Met genoegen merkte men dan ook hare tevredenheid op, wanneer zij met bijna kinderlijke vreugde te midden harer landgenooten op het eiland Amack rondwan-

---

(1) Het afschrift van dezen brief, in lade No. 1 van het stedelijk archief te Zwolle berustende, gewerd ons door vriendelijke bezorging van den Heer Archivarius van Doorninck.

(2) Zie de verhandeling van Meerman *over Christiern* in de werken van het Ned. Instituut.

delde en zich minzaam en vertrouwelijk met hen onderhield, waarbij het geliefkoosd Nederland eene onuitputtelijke stof tot gesprek opleverde. Deze tevredenheid van ISABELLA moest echter later plaats maken voor de bezorgdheid en den gewetensangst, die haar biechtvader MANSUERI in haar opwekte over de hervormingsgezinde plannen, die CHRISTIERN aan den dag legde (1).

---

(1) Bij verschillende ordonnantiën, die CHRISTIERN in de jaren 1521 en 1522 uitvaardigde, werd onder anderen ten opzigte der geestelijkheid bepaald: Dat voortaan bisschoppen en geestelijken in geenerlei burgerlijke zaken mogten regt spreken, behalve die tot het huwelijk betrekking hadden; dat zij niemand wegens schulden de Sacramenten mogten weigeren, of wegens burgerlijke zaken in den ban doen; dat zij noch door koop noch bij testament eigenaren mogten worden van vaste goederen, tenzij zij in den heiligen echt traden, zoo als hunne eerste voorgangers; dat er van hunne regtspraken niet meer naar Rome zoude geappelleerd worden, doch dat er een hof te Roeskilde zoude opgerigt worden, opdat het geld in het land zoude blijven. Verder werden de bisschoppen gelast, zelve hun ambt waar te nemen en de mis te lezen, in plaats van, met pijpers en trommelslagers voorop, openbare optogten te houden tot spot der kerk; zij moesten zich te vreden stellen met een gevolg van twaalf tot veertien gewapende dienaren, en de aartsbisschoppen met twintig, in plaats van met honderden dienaren te pronken en hun ambt te verwaarloozen, zoo als een bisschop van Ripen, die reeds vijftien jaren bisschop was toen hij zijne eerste mis las. Ook werd aan hun slecht opzigt de verregaande zedeloosheid der kloosters geweten en verboden om voortaan eene jonkvrouw vóór haar 25ste jaar als non aan te nemen. Het rondloopen der geestelijken des zondags op den middag, om de aan tafel

Toen CHRISTIERN deze inmenging des biechtvaders in de staatsaangelegenheden vernam, waardoor zijn huisselijke vrede bedreigd werd, was hij hierover ten hoogste verbolgen en liet hem terstond ten lande uitzetten. De plannen tot hervorming der geestelijkheid en tot fnuiking der te groote magt, welke de edelen van hunne ongehoorde privilegiën ontleenden (1), hoe heilzaam op zich zelve, wekten nogtans, door de vereenigde poging van adel en geestelijkheid, eenen tegenstand tegen CHRISTIERN op, waarvan zijn oom FREDERIK van Holstein behendiglijk gebruik wist te maken, om hem uit zijn rijk te verdrijven en zich in zijne plaats tot koning van Denemarken te doen kiezen (2).

---

zittenden voor geld met wijwater te besproeijen, werd geheel verboden, alsmede het bedelen der Benedictijner monniken enz. Zie DAHLMANN, *Geschichte Danem.* III. p. 359.

(1) Ten aanzien der edelen bepaalde CHRISTIERN, onder anderen, dat het hun niet meer geoorloofd zoude zijn hunne boeren even als een hond of stuk vee te verkoopen of weg te schenken; terwijl aan de boeren werd toegestaan om, bij slechte behandeling, het landgoed te verlaten, mits vooraf drie mark aan den landheer betalende en alles in orde achterlatende. Zoo schafte CHRISTIERN mede het strandregt af, waardoor alles, wat bij schipbreuk op strand geworpen werd, het eigendom werd van den landheer, die er dikwerf strandwachters op na hield, om, onder den schijn van hulp, zich van de in nood zijnde schepen meester te maken. Zie DAHLMANN II.

(2) Eene der eerste daden van FREDERIK, om de geestelijkheid en den adel te believen, was, dat hij

CHRISTIERN die, ofschoon nog in het bezit van Koppenhagen en Malmo, nogtans geheel den moed had laten zakken, besloot in Nederland bij zijnen zwager KAREL V. hulp te gaan zoeken, en scheepte zich met zijne vrouw en kinderen en geheel zijne hofhouding, zijne kanselarij en het staatsarchief, den 13 April 1523, op zijne vloot in. Den 1 Mei 1523 kwam hij te Veere in Zeeland, en werd aldaar door ADOLF VAN BOURGONDIË, Admiraal van Vlaanderen, namens MARGARETHA, landvoogdes der Nederlanden, ontvangen en rustte met zijne echtgenoot, gedurende acht dagen, op het kasteel van Zandenburg, aan ADOLF toebehoorende, van de vermoeijenissen der zeereis uit (1). Vervolgens vertrok hij naar Mechelen, waar de landvoogdes haar verblijf hield.

MARGARETHA, die de mare van het bloedbad, door CHRISTIERN te Stokholm aangerigt, maar nog meer welligt die zijner overhelling tot de leer van LUTHER zeer tegen hem ingenomen

---

de bovenvermelde wetten en ordonnantiën van koning CHRISTIERN openlijk door beulshanden liet verbranden. Zij zijn evenwel te Koppenhagen in 1684 gedrukt. „On n'y trouve pas (zegt HEIBERG, *Notice sur Christiern II. Revue Encyclop. Avr.* 1819) une seule loi, qui ne réspire l'amour de la justice, les vues les plus profondes en politique et dans l'administration d'un état, et le desir de faire participer indistinctement tous ses sujets au bonheur, qu'il s'était proposé de procurer à ses royaumes."

(1) REIGERSBERGH, *Zeeuwsche Kronijk* p. 408.

had, ontving hem met eene in het oog vallende koelheid, en deed hem al aanstonds gevoelen, dat zij weinig genegen was om de handelsvoordeelen, door den nieuwen koning van Denemarken aan de Nederlanders toegezegd, op te offeren aan de zucht om hem tot herovering zijner rijken behulpzaam te zijn. Na ook in Engeland bij HENDRIK VIII. vruchteloos op hulp te hebben aangedrongen, besloot CHRISTIERN zich met zijne gemalin naar zijne bondgenooten in Duitschland te begeven. Inmiddels werd aan zijne kinderen en zijne hofhouding, door MARGARETHA, te Lier een verblijf aangewezen, waar zij op kosten des keizers onderhouden werden (1).

Gedurende zijn verblijf van tien maanden in Duitschland hield CHRISTIERN zich eenen geruimen tijd te Wittenberg op; hij maakte aldaar kennis met LUTHER, met wien hij zeer ingenomen werd, en woonde onder anderen de huwelijksplegtigheid bij van LUTHER met CATHARINA VON BORA (1). CHRISTIERN omhelsde thans openlijk de zaak der hervorming, tot groote ergernis van zijnen zwager KAREL V., welke volgens SVANING's *Vita Christierni* van hem zoude gezegd hebben: „Quia vero Christiernus affinis noster religionem

(1) Het huis, waar zij hunnen intrek namen, heet nog heden ten dage het hof van Denemarken, en dient gedeeltelijk tot stadhuis.

(1) TER HAAR, *Geschiedenis der Hervorming*, in de aanteekeningen.

contra consilium nostrum mutavit, et nos vicissim animum nostrum in eum mutabimus."

CHRISTIERN gaf terstond last aan JOAN MICHELSEN en CHRISTIAAN WINTER, twee geleerden tot zijn gevolg behoorende, om den bijbel in het Deensch te vertalen, welke op zijnen last te Antwerpen gedrukt werd. Daar deze overzetting nogtans slechts eene navolging was der Latijnsche vertaling van ERASMUS, zoo vervaardigde later PAULUS PETRUS KEMPE, een uitstekend geleerde, mede tot des konings gevolg behoorende, die niet alleen der Grieksche maar ook der Hebreeuwsche taal magtig was, eene nieuwe overzetting des Nieuwen Testaments, op den oorspronkelijken tekst bewerkt (1).

Het voorbeeld des konings en der voornaamsten van zijn gevolg vond weldra bijna algemeen navolging bij zijne geheele hofhouding, waarvan nagenoeg allen de nieuwe leer omhelsden, zoodat MARGARETHA zich ten sterkste over hun gedrag en hunne bekeeringszucht bij den keizer beklaagde. Zij schreef aan hem onder anderen den 7 Julij 1528: „Monsr, si le roy de Dennemarke vint de parde-çà, je ne scay que l'en deburoye faire. J'ay eu tant d'auertissement de la malheureuse conduite de v ou vi de ses serviteurs qu'il a delaissié à Lyère y viuans en la mauldite secte lutherane, et des conuersacions

(1) ALLEN, *de rebus Christiani II, exsulis commentatio*, pag. 33.

qu'ils auoyent auec autres, que, aprez informations précédente, je les ay fait prendre et mener à Viluorde. Je les feray brief examiner et traiter selon leurs demerites, dont vraysemblablement je viendray au gros regret dudit roy (1). Enkelen van des konings gevolg (zoo als GEORG HANSZON die zich te Kampen vestigde (2)) vonden het raadzaam zich uit de onmiddellijke nabijheid van het hof te verwijderen.

WILLEM VAN ZWOLLE, wel verre van zich te laten afschrikken, zette onverschrokken zijn bekeeringswerk voort, en ging zelfs in zijnen ijver zoo ver, dat hij de doctoren van Leuven tot eene openlijke disputatie over zekere door hem gestelde geloofs-artikelen uitdaagde. Deze disputatie had in alle gebruikelijke vormen plaats, en velen beweerden, dat zij geheel ter eere van den eenvoudigen hoffourier uitviel (3). De landvoogdes, hierdoor ten hoog-

---

(1) Zie *Correspondenz des Kaisers Karl V.* van Dr. KARL LANZ, 1 Bd. pag. 283.

(2) GRAM, *Hist. abhandl.* t. VI. pag. 346.

(3) ALTMEYER, *Hist. des relat. comm. et diplom. des Pays-Bas avec le Nord de l'Europe*, zegt: „Un des serviteurs de Christiern, nommé Guillaume Swollen, poussa si loin son zèle de novateur qu'il provoqua au combat les docteurs de Louvain; ce n'était cependant qu'un simple fourier. La disputation eut lieu dans toutes les formes. On connait ces discussions que l'ergotisme changeait en une arène ou les défaites et les victoires étaient trop sensibles pour que l'on ne songeat pas à vaincre à tout prix même aux dépens de la vérité. Swollen ne se laissa pas intimider par

ste geërgerd, liet den ongelukkigen VAN ZWOLLE in de gevangenis werpen en, op zijne standvastige weigering om het nieuw geloof af te zweren, werd hij den 20 October 1529 te Mechelen openlijk verbrand. Deze ontzettende gebeurtenis wordt door het Antwerpsch Chronykje (1) op de volgende lakonieke wijs verhaald.

„In 't selve jaer den 20 Octobris, zoo wirt tot Mechelen verbeert tot pulvere een die dienaar geweest heeft van den Coninck van Denemercken om zijn opinie wil."

Doctor BUGENHAGEN daarentegen heeft daaraan een geheel boek gewijd onder den titel: *Artikel der doctoren van Löwen, zu welchen Wilhelm van Schwolle, Konings Christiern forirer, christlich hat geantwortet, und daneben eine christliche Bekanntniss gethan, darauf er zu Mecheln in Niederland verbrand ist. Anno* 1529 *des* 20 *tages Octobris. Wittenberg, Joseph Klug*, 1530, in 4to. Naar de gewoonte van dien tijd vindt men daarin: *Ein Lied von dem selbigem Wilhelm, gemacht vor seinem Tode, auf die weise: Nu frewt euch lieben Christen gemein* (2). In de *Historie*

---

les jeux de mots, les subtilités, les paradoxes et les injures qu'on lui lançait à la tête, il attaqua bravement ses adversaires, leur repondit par un feu roulant de textes bibliques et essaya de les enferrer.

(1) *Antwerpsch Cronykje door F. G. V.* (ULLENS), *Leyden* 1743.

(2) Zie de Verhandeling van WILLEMS *over Isabella van Oostenrijk*, in het Belgisch Museum.

der Martelaren, *Dord.* 1659, bl. 74 en 75, worden de 8 artikelen medegedeeld, waarop hij binnen twaalf dagen moest antwoorden, met de antwoorden daarop gegeven, terwijl er bijgevoegd wordt, dat hij in zijne gevangenis zijnen laatsten wil en belijdenis bij geschrift gesteld heeft, welke Jo. BUGENHAGEN heeft laten drukken.

Mogt zich iemand door deze vlugtige schets opgewekt gevoelen, om de noodige bouwstoffen tot eene volledige levensbeschrijving van WILLEM VAN ZWOLLE bijeen te zamelen en hem daardoor, even als vroeger aan HENDRIK VAN ZUTPHEN, de hem toekomende eere geworden; dan zal het doel bereikt zijn van deze bijdrage.

OLST, G. A. IJSSEL DE SCHEPPER.
1 Januarij 1851.

BRIEF

VAN DEN

STADHOUDER HIERGES.

1577.

GILLES VAN BARLAIMONT, Heer van Hierges, oudste der zeven zonen van den beroemden Graaf VAN BARLAIMONT, was, gelijk in den *Alm.* van 1847 bl. 2 gemeld is, Stadhouder van Overijssel, als mede van Gelderland en Zutphen, ten tijde dat Don JAN van Oostenrijk in het land kwam. Hij werkte, in deze zijne betrekking, mede tot het vertrek der Spanjaarden, maar was, met zijne broeders, Don JAN behulpzaam in het verrassen van het kasteel te Namen en hield zich sedert bij de Spaansch-gezinde partij, tot dat hij in 1579, bij de belegering van Maastricht, sneuvelde. Zijn naam komt in de resolutiën van Ridderschap en Steden den 8 Julij 1577 het laatst voor en in October ging men tot de keuze van eenen anderen Stadhouder over, daar Overijssel zich bij de Algemeene Staten gevoegd had. Tot aanvul-

ling der vroeger medegedeelde berigten diene de volgende brief, door HIERGES, weinige dagen na den aanslag op Namen, aan de Landschappen van Gelderland, Zutphen en Overijssel geschreven, ten einde hen omtrent de voorgevallene gebeurtenissen in te lichten en tot het kiezen van zijne partij over te halen.

Gijlis van Barlaimont, Vry- en Bannerheer tot Hirges, Heer tot Haulte-Roche, Statholder.

Erentfeste, Eersame, Wyse, Lieue, Besundere, onderricht zynde dat veele ende verscheydene personen haer vterste doen om in suspitie en quaeden roep te brengen tgeene door beueel van zyne hoocheyt hier te Namen lestmael aangeuangen en gepasseert is worden, soe en hebben wy niet willen onderlaten v opentlycken en waeraftichlicken te verstendigen van tgeene wy van des hoocheyts meenunghe hebben connen begrypen en geuoelen. Heft ons grotelix aengegeuen dat wy sauden toesicht hebben dat gyluyden (diewelcke wy hauden voor onse goede vruntgenooten) niet en saut door eenighe valsche rumoeren in quaede opynien vallen, ende insonderheyt te doen schouwen ende vlieden de periculen en dangieren, daerjnne ettlicke listige boese geesten v luyden begeren te werpen, niet alleenlyck het slechte gemeene volck, maer oock dat meer is den meestendeel van den adel. Dusdan moecht ghy ende alle anderen sich verseeckert holden, dat zyne hooch. sich vut geene andere menunge hier opt casteel en heeft begeeuen, dan om zyn per-

soon te bewaren en verseeckeren, doerdien tzelue meer dan vannoden was, ouermitz die menichfoldige waerschouwingen en aduertissementen van verscheyden personen ende plaatsen aen zyne hoocheyt ouer gesonden, by dewelcke dezelue daerthoe vermaent wordt. Jae worden noch dachlix meer en meer dingen ondect, dewelcke genochsaem doen blycken, datter wat voorhanden was genoomen tegens haer en den heeren, die haere hoocheyt volgen; ende hoewel qualycken mogelyck is in sulcke en dergelycke saecken te bethoonen die midlen, personen en plaetsen, nochtans die de saecken saude willen naespeuren en vorder ondersoecken sal lichtelyck sufficiante teykenen ende inditien vynden, daer deur hy deshaluen voldaen sal worden. Den roep is by u luyden, naedat wy hebben connen vernemen, dat zyne hoocheyt by deze middelen begeert een voet te nemen, omme de Spangniarden wederom herwarts ouer te doen keeren, maer wy versekeren v dat dese zyne intentie ende menunghe geensins en is, want hy anders niet suect, begeert ofte pretendeert dan te maecken en onderhauden eene gedurige vreede ende ruste onder zyne Ma[tes] onderdanen, gelyck vluyden oock bewust is, dat zy tot dezer vre toe noyt hem totter oirloge en heft willen bereyden. Maer indien men hem daerthoe targen wilde, soe is hy gereet om hem te weren ende defenderen, jae veerdiger als men saude mogen dencken, al waert oock om eerst te offenderen, hebbende

tot zyner begeerte die beste krycsluyden ende soldaten van herwartsouer met die meeste eerhafte ende expertste Ouersten en Capiteynen, oock die principaelste heeren ende luden van Rade, van gelycken oock beter faculteyt ende middel om gelt te becomen. Daer op die andere syde alleenlick is jonck volck qualycken gereguleert, Ouersten qualyck dinende om soe hogen feyt aen te grypen en te volbrengen; een gemeynte gescheyden, wanckelbaer ende ongestadich. Ende eyntlicken een disordre soe wel onder die kleynste als grootste, waerdeur cortelyck een confusie sal moetten commen met vterste gebreck en mangel van gelde. Ouer deze syde wort een jder verwect tot zyn debuoir door syne verplichtinge en obligatie, en ouer d'ander syde alleenlicke deur eergiricheyt, ambitie, haet, nydt met eene wraecbgiericheyt, twelcke sommige particuliere herten beuangt, ende een menichte volcks, die noch op haer seluen, noch op andere derft staen nochte betrauwen. Hier op deze syde wort deur die verenunge ende unie solemnelycken beswooren en belooft die onderhaudinghe van de Catholixe Roomsche Religie met die behoorlicke onderdanicheit ende autoriteyt van zyne Ma^{tt}, bewaert en conserueert die reputatie ende goede menunghe van die Staten. Ende op dander zyde worden effectueelyck ende metter daet (de woorden vutgesondert) by den Prince van Orangnien daechlix gedaen ende by sommigen toegelaten verscheyden dingen, dienende tot inbreeckinge

ende versmadenisse van d'een en d'andere wes vorschr. is. Hier wort een jder by zyne hoocheyt gehauden en geconserueert in synen staet en qualiteyt, ende diegene, die meest sueckende syn die gemeene ruste ende weluaert, worden meest geeert en verheuen. Ende daer soect een ygelyck syne metgesellen te ouerrompelen en vut zyn eere en staet te werpen, ende die alder oproerichste ende de meeste factieuse personen hauden die hoochste en eerste plaatsen en autoriteyt. V luyden derhalue hoechlicken versoeckende ende begerende seer vruntlicken te willen aenmercken en considereren, ofter op d'ander syde staet te geschien eene confusie, ende uoorts nae die confusie een ghehele elende en desolatie. Want wat wil men van zynder hooch. meer begeeren, dan hy tot nochtoe gedaen en gefurneert heeft. Men heeft vreede versocht, hy heeftse ons vergost, daer hy anders die middel hadde ons de oorloge aen te doen verre tot zynen vordel en auantagie. Hy heeft hem ontwapent en hem bloot ouerghegeuen aen ons luyden die gewapent waeren. Hy heeft doen vertrecken die Spangniaerden, dye wy alleenlic seyden oorsaeck te zyn van alle die voorgaende beruerten, miserien en catiuicheyden. Hy heeft in onsen handen gestelt die principael stercten, die zy hielden en occupeerden. Daernae is hy by ons gecomen als metgeselle, met ons gehandelt gelyck ons vrundt ende broeder, ons gefesteert met zynen persoon, raet, daet, jae met zyn eygen gelt, wesende

alnoch bereyt zyn bloet te storten om ons te beschermen. Wat saude dan beduyden dat wy luyden, ondanckbaer voor alle deze soo groote weldaden ende beneficien, sauden willen gedogen, dat eene cleyne hoop quaetwillige minschen, vianden zijnde van de gemeene ruste ende weluaert, alleenlick gemoueert zynde door haer particulier intrest en passie, soe veele sauden vermogen onder ons luyden ende het gemeene volck, jae onder sommighe, die van zyne Ma[tt] particuliere weldaden ontfanghen hebben, als te deruen eenighe saecken aengrypen tegen den geene, die wy met so groete redenen behoren te respecteren, eeren, vresen en te beminnen. Sy bedriegen haer seluen, diegeene die beter meynen te weesen onder een vreemden dan onder onsen natuerlicken Prince, ende beter onder eene onuersade en ongeschicte Liberteyt en dominatie van een partie volcks, jder ogenblick tot veranderinge genoycht zynde, dan onder eenen soe wysen en genedigen stathouder en gouuerneur, wesende gehoorsaem en onderdaen der wet, recht en beuelen van zynen broeder en heere: beter onder een Prince ende gemeente van een verscheyden ende contrarie religie, dan onder een die in alles accordeert en vereenicht met die onse. Wy beduchten ende beurezen dat wy sauden vallen in de ellende, daeruan wy ons met redenen soe seer behooren te verschroemen, niet doer syn hoocheyt, maar deur onsseluen. Want gants openbaer is, dat wy ons dermaten

dragen, dat zyn hoocheit opinie van ons sal hebben, dat wy die wapenen wel tot anderen eynde jn handen genomen hebben, dan wy verclaert hebben, ende dat ons daerthoe beweecht niet die ongerechticheyt, insolentie ende verscheyden muterien van de Spangniaerden, maer meer die begeerte, die wy gehat hebben om alle niuwicheyt te brengen jnt feyt van de religie ende politie van den Lande. Nu genomen tzelue alsoe waere, saude daerdeur zyn hooch. niet veroorsaect worden op ons wantrauwich te zijn, ende die vreemdelingen wederom herwarts ouer te roepen, diewelcke weederom commende door dauctoriteyt van eenen soe grooten meyster, wie is diegeene, die niet en voorsiet die ellende, daer wy jn desen val jn sauden geraecken? Dewyl dan d'experientie van de voorleden zaecken haer behoort wys ende vroet te maecken, sauden wy wel soe onbedacht zyn dat wy mogen sulcken tempeest ende ongeual vermyden en ontgaen (mits conseruerende onse aude religie ende natuyrlicke obligatie die wy zyne Ma[tt] schuldich zyn) al willens ende wetens die gepasseerde ellende ende miserien sullen willen herroepen, ende in eenen ogenblick te niete doen alle die memorien van onse getrauwe diensten ende gedachtenissen vant vergoeten bloet deur ons ende onse voorsaten met soe grooter eere vut gestort om diese selue querele. Sauden wy ons alsdan wel deruen beroemen van loff ende prijs, die de historien van deze Prouincien ons toe-

schryven? Met wat schande sauden wy aenhooren, dat onse voorsaten vremde landen met haren bloede ouergoten hebben, om een wenich eere van haren Princen te bewaren? Ende dat wy nu all ons vermogen doen, om ons eygen vaderlandt met onsen bloede 't ouergietten, om te hulpe te comen dusdanige cleyne en smale Monsieurs, als die zyn diewelcke soewel bedectelycken als opentlycken deze landen hare gerechte eruen en naecommelingen willen afhendich maecken ende ontnemen? Willen wy verlaten die querelen van Godt almachtich, om die querele van eenen ketter en heretyck? Die querelen van eenen coninck, om te volgen die ongefondeerde opinie van een partie volx, die gemeenlick viandt is van allen goeden luden? Onsen aldergenedichsten heere en coninck ende zyne hoocheyt begeren t gheene wy haer jn alle redenen niet en connen nochte behoren te weygeren, ende tgeene men hem belooft heeft sonder eenich bedwanck, te weten die conseruatie van die aude Roomsche Catholyxe religie en van zyner con. Ma^{tt} auctoriteyt en onderdanicheyt, daertoe ons alle geestlicke ende wereltlicke rechten porren, ende verplicht ons oock den eet bij ons gedaen en ondertykent jnden compromis en t zamplicken verbont, ende tot dezen noch die vereenunge ende Vnie by den Staten gemaect, ende oock den eet zyne hoochheyt gedaen als wy denzeluen tot den Gouuernamente generael ouer deze Nederlanden ontfanghen hebben. Deze

twee puncten by ons onderhaudende, sauden wy doen saecken Godt almachtich aengenaem zynde, en sauden ons conserueren jn die gratie ende genade des Con. Ma^{tts} en zynder hoocheyt, in onse aude hercomen ende priuilegien, jn gerustheyt van onse consientie, ende jn die eere ende verseeckertheyt van onse personen ende goederen. Ende doende ter contrarie, wy sullen ons brenghen in den haet en jndignatie van Godt en onsen Coning, jn suspicie van allen Princen, in ongerustheyt van concientie ende in groot geuaer ende vreese van te verliesen onse eer, lyff en goederen. Waeruan en van tgeene voors. is, wy voor goede aengesien hebben v te aduerteren mits desen, niet twyffellende, gyluyden sult lichtelyck door goet verstant ende geuoelen connen bemercken die onredelickheyt, die sich ouer de andere syde vernemen laet, versueckende ons metten eersten gelegentheyt wilt beantwoorden off gy desen onsen tegenwoordigen brieff ontfangen hebt, sonder des te laten, en beuelen v luyden hiermede in schuts en bescherminge des Almachtigen. Datum opt slot te Namen den 2 Augustus 1577."

MAAGDENKLOOSTER

TE HASSELT,

door F. A. Ebbinge Wubben.

Dit klooster, het eenige, dat ooit te Hasselt bestaan heeft, was gelegen op de Buitengracht of den Borgwal te Hasselt. De stichting is onbekend, dewijl alle schriftelijk bewijs schijnt verloren te zijn geraakt; althans in het archief is dien aangaande niets voorhanden. Ook LINDEBORN, in zijne *Historia Episcopatus Daventriensis*, cap. VII § 3 pag. 384 en 385, schijnt de stichting niet te hebben kunnen opsporen. Zoo ook de schrijver van de *Oudheden en Gestichten van het Bisdom Deventer*, II deel, bladz. 238, die kennelijk LINDEBORN heeft gevolgd, zegt het volgende van dit klooster:

„ Het klooster, het eenigste dat te Hasselt
„ is, is van het begin der 14de eeuw bewoont
„ geweest van nonnen, die, omdat ze naar
„ den derden regel van St. Franciscus leefden,
„ Tertiarissen genoemd werden, en onder het
„ zoogenaamde kapittel van Utrecht stonden;

„ deze vrouwen worden van THOMAS A KEMPIS „ over hare herbergzaamheid geprezen."

Hij voegt er in zijn verder verhaal bij, dat de bestierder of pater Willem Zegerszoon, omdat het klooster nog geene kerk bezat (dit is eene drukfout, moet zijn kerkhof) in het jaar 1422 binnen het konvent van St. Agnesberg begraven is, en eenen Gerrit Trecht (*) tot opvolger gekregen heeft; dat dat heilig maagdenhuis aan de koninginne der maagden, de allerheiligste Maria, was toegewijd, en dat deze nonnen eenige volkplantingen gezonden hebben naar Nieuwstad, een stadje onder het Bisdom van Lubeck, welke wederom twee nieuwe vergaderingen voortgebragt heeft, de ééne bij Rostock en de andere te Lubeck.

Volgens de lijst van dit kapittel van Utrecht waren in Overijssel, tijdens de kerkvergadering te Bazel 1439, de navolgende kloosters, welke van den derden regel van St. Franciscus waren, aanwezig, als:

Almelo, St. Catharina's convent. Hasselt, Maria's convent. Oldenzaal, dat van St. Agnes. Vollenhove, St. Jans Kamp en Klarenberg.

Een stuk, dat van dit maagdenklooster in het stads archief te Hasselt aanwezig is, is van den volgenden inhoud:

„ Wy scepenen ende raed ende ghemene „ meente der stad van Hasselt an de ene syd, „ en Gese Ludekens in der tyd mynistr. by

---

(*) Moet zijn Gerrit of Geerd van Utrecht.

„ consente ende weten h. Willem Zeygersoen
„ onses preesters ende verwaerers ende ghe-
„ mene susteren onses huses, lyen ende be-
„ kennen mid desen tegenwoordighen-brieue,
„ dat wy lieflicken ende guetlicken om alre
„ onlust twist en twydracht neder te leggen
„ in alre manieren als nae bescreuen staed
„ ouerdragen zyn ende verenigt voer onss en
„ onse naecomelingen. Ten eersten soe geuen
„ wy ministra voerss. mid consente als voerss.
„ is den kerckheer ende den scepenen van
„ Hasselt voerss. den breeff ouer der bescut-
„ tinge, die wy nu impetreert hebben van
„ onsen genedigen heren van Utrecht heren
„ Frederic van Blankenheim, der priuilegien
„ nu noch namaels toe geenre tyd te gebrue-
„ ken ende ghene vryheyt te impetreren, tensy
„ by des kerkheren en scepenen voerss. Item
„ soe sullen wy vyt den schole gaen tusschen
„ dit en sonendaghe na Cantate naest comende,
„ ende wye dan van onsen susteren hem te
„ gaeder neder sclaen wyllen, dye moegen in
„ den huse blieuen sitten onder den scepenen
„ van Hasselt als zee te voren saten eerse
„ beschoten waren, dat is der stad te deenen
„ en te helpen gelyck anderen burgeren, off
„ men des van hem begeerd, zonder argelist. —
„ Voerd meer weerd dat yemant van den
„ voerss. susteren op een ander stede varen
„ wilde beschoten te bliuen, die mochten in
„ den beschoten blieuen tot Sante Johans misse
„ in den midzomer naest comende, off alsoe
„ lange als de scepenen van Hasselt hem dat

„ daernae willen gonnen, ende mochte hem
„ die voerss. brief ende priuilegien den stede
„ doen hem te transiseren, den solde men
„ an hem guetlick wedergeuen, mer dye
„ transalede ende sal hem die vryheyt van
„ Hasselt noch in den kerspell nyed gescheen,
„ tensy by der kerckheren consent ende der
„ scepenen, ende weert sake dat wy dese
„ punten voerss. off enich van hen nyed en
„ holden, soe bekennen wy ende belyen soul-
„ dich te wesen van gerechter schuld die stad
„ van Hasselt voerss. twee honderd olde Francx-
„ ricsche schilde dese vut alle onse guede te
„ wynnen mogen, gelyck andere schuld sonder
„ yement weder spreken ende geestelicke off
„ wereltlicke rechte. Ende wy scepenen ende
„ raed der stad van Hasselt, want dye suste-
„ ren voerss. alsoe lieffelycke ende mynlicke
„ onss te moete ghegaen hebben, soe geuen wy
„ voer hem ende oere nacomelinghe te holden
„ en te besitten al alsulck erue en hoffstede als
„ sie toe deser tyt in onser stad vryheyt be-
„ seten hebben, ende vestighen zee daer ynne
„ nae onsse stad rechte en gonnen hun ende
„ ore nacomelingen vngelegen weren en ge-
„ legen weren te wandelen, mer see en sullen
„ nyed mer ancopen buten scepenen ende
„ raed der stad van Hasselt weten. Voert
„ om bede wyllen dergene dye daerouer ghe-
„ gaen hebben, soe gonne wy hem van gonste
„ en vrentscappe te beholden all sulck goed
„ als zee tot noch toe gehad hebben, ende
„ hiermede verdraegen wy hem all alsulcken

„ last ende broke, daer dye susteren voerss.
„ onser stad in veruallen mogen wesen, ende
„ keren ons gonste ende guedertirentheit we-
„ der an hen, ende alle scelingen ende twyste
„ dye hier yn mochten geuallen dye bliuen
„ wy tot verclaringe meyster Hendrick, kerck-
„ heren van Zwolle, ende h. Coenradus van
„ Hengeloe vicarys in onse lieue vrouwen
„ kercke van Zwolle, her Johan van Haerlem
„ ende her Dirck van Herxen, preesteren in
„ Zwolle, all arglist hieryn vutgesproken. In
„ oirconde aller vorwarden voerss. ende opdat
„ alle dinge vast en stede bliuen, soe hebben
„ wy scepenen ende raed voer ons en onse
„ nacomelingen an dye ene syd onser stad
„ zegelen, ende wy ministra der susteren op
„ den Borchwall by consente onser bewaerers
„ en onse susteren voerss. ons en onser na-
„ comelingen onses huses zegele an desen
„ brieff gehanghen. Gegeuen int jaer ons
„ heren duisend vierhonderd en veertyn op
„ den veertynde dag in de meerte."

De brief is nog zeer gaaf op perkament geschreven, en met twee uithangende zegels in groen was voorzien. Hieruit is blijkbaar, dat dit klooster reeds vóór de tijden van de regering van FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den 51sten bisschop van Utrecht, bestond, en dus volgens den schrijver der *Oudheden van het Bisdom van Deventer* reeds in het begin der 14de eeuw kan gesticht zijn.

Het klooster was reeds in den tijd, dat dit accoord getroffen werd, tot eenen aanmerke-

lijken bloei en welvaart geraakt, waardoor de onmin tusschen de zusteren zoowel met den pastoor als met den raad geklommen was, en waarbij het convent, bukkende voor de meerdere magt van deze beide, aan pastoor en raad, ofschoon voorzien met een bisschoppelijk privilegie, veel moest afstaan, zoo als het hiervoren afgeschreven convenant ten duidelijkste doet blijken.

Eerst in 1443 verkreeg het klooster het regt van een eigen kerkhof, zoodat THOMAS A KEMPIS, in zijne Kronijk, konde verklaren, dat vóór dien tijd dáár geen kerkhof bestond en Willem Seigerssoen, de pater van het klooster, daarom in het klooster St. Agneta in Berkum begraven werd. — De vergunning om een eigen kerkhof te bekomen, en de beloften, die de conventualen daarentegen moesten doen, luidt als volgt:

„Wy Jutte van Utrecht administr. ende ghe-„mene susteren der derden oerden van penit. „en woenachtig op den borchwall bynnen Has-„selt, belyen in desen opene breue, want „ons onsen eerbaren scepene ende raed ende „gemeente der stad van Hasselt gegond heb-„ben om godswyllen enen kerckhoff doen te „wyen toe behoef onses huses, soe hebben „wy by raede en consente heren Geerds van „Utrecht, onss preesters en verwares in der „tyd, ouerdraghen, dat wy ende onse na-„comelingen nummermeer toe ghene tyden „daerin enige doden in sullen doen graeuen „dye bynnen Hasselt off bynnen den kerspell

„ van Hasselt gestoruen sind, mer ons huses
„ selfs doden off andere doden van buten, dye
„ ore graue onder ons kesen, dye mogen wy
„ daer grauen, beholdelic onsen kerkh. ende
„ onser moederkercke altoes oers rechtes, ende
„ weerd dat wy off onse naecomelingen dese
„ ouerdracht nyed en holden, als voerss. is,
„ soe verwillekuer wy, dat wy dan onser
„ kercken voerss. schuldich sind tyn olde francx-
„ rickscbe schilde, alsoe vake als dat ge-
„ scede. Voert belye wy dat wy lieflick ouer-
„ draghen hebben mid den voerss. onsen
„ scepenen, raede ende gemeente, om te ver-
„ hueden twydracht, dye gesceen mochte tus-
„ schen guede luden ende ons, van erfnisse
„ onser susteren, in al sulcken mate, soe wes
„ vrouwen off maegden bynnen Hasselt off
„ buten Hasselt, dye hem begeuen in onsen
„ beghyne huis, soewes guede zee dan heb-
„ ben, dat sy land, renthe, husinge ende
„ rede ende onrede gued, off dat hem als zee
„ begeng sind geerfd werd, dat moge zee
„ holden ende gebruecken alsoe lange als zee
„ leuen, ende wanneer zee afliuig geworden
„ sind, soe sullen zee dye helft van all den
„ voerss. guede, dat zee daerynne gebracht heb-
„ ben ende dat hem angeerft is in onse huus,
„ dat sy land, renthe, husinge, rede en on-
„ rede gued, waer dat gelegen is, weder
„ eruen op ore rechte erfgen., ten weer sake
„ dat zee alsoe vele gueds in onse huus ge-
„ bracht hadden of dat hem daer geerft weer,
„ dat bouen honderd Rynsche gulden geweerd

„waer, soe mogen desgheens erfgen., die
„daer gestoruen is, onsen huse geuen hon-
„derd here ponden ende dan sullen wy den
„erfgen. uten al sulcke erffnisse ende gued
„als dye suster daer gebracht hadde ende
„als oergeerft wer, vutgesecht kisten en
„bedden ende andere huusraad, dat sall in
„onsen huuse ter ere Gods bliuen, mer gold
„en suluere gemuntet ende ongemuntet en
„leuendige haue, dat dye geweerd was, doe
„wy dat kregen, dat sullen wy den erfgen.
„dat halue gued uten als voerss. is, behalue
„kisten ende bedden ende ander huusraed
„dat sal daer ter ere Gods bliuen sonder af-
„sceyd off versad daer aff te doen, mer gold
„ende silueren gemuntet ende ongemuntet en
„leuendige have als oer voerss. is, dat sullen
„wy ons den erfgen. halff en halff sceyden, en
„wat den susteren geerfd werd, dye alrede
„daaryn begengen sind, dat sall oock weder
„vut eruen, off dye erfgen. mogen den sus-
„teren honderd heren ponden geuen ende
„nemen dye erffnisse an hem wanneer dye
„suster nyed langer en is in allen manieren
„als voerss. is. Weerd oeck dat yemand syne
„kinderen off nichte yn ons huus brachte
„ende onsen huse mer gueds, dan voerss. is,
„om Gods wyllen gonnen wolden dat mach
„ellic doen off hy will, al arglist heer yn vut
„gesproken, ende want wy ministra ende
„susteren voerss. dese voerss. punten ende
„mynnentlicke ouerdrachten voer ons en onse
„nacomelingen stede, vast en onuerbreecke-

„ licke holden willen, soe hebben des toe tuge
„ onsen huses zegell an desen breeff ghehen-
„ gen. Gegeuen in 't jaer ons heren dusend
„ vierhonderd twee ende viertich des anderen
„ daghes in de meerte."

De brief zelf is nog zeer gaaf op perkament en het zegel in groen was ongeschonden. De perkamenten brief is doorstoken met eene confirmatie, luidende als volgt:

„ Wy Tydeman Braem generael mynister der
„ oerden S. Franciscus van peniten. belyen
„ ende bekennen mit desen openen transfix,
„ dat wi beliuen ende confirmeren al sulcke
„ ouerdracht ende voerwaerden, die bescre-
„ uen staen in den voerss. brieff, daer dit
„ transfix doorstoken is, ende willen dat onse
„ susteren bynnen Hasselt wonende, in den
„ brieff voerss. voernoemt, al suleke voerwaer-
„ den, verbant en penen holden en betalen in
„ allen manyeren, also als si mit den eer-
„ baeren scepenen, raed ende der ghemeente
„ van der stad van Hasselt ouerdraghen syn
„ na inhoud des brieffs voerss. Sonder arglist.
„ in een tycken der waarheyt so hebben wy
„ ons generale cappittels zegele mit een trans-
„ fix an desen brieff voers. ghehangen in 't
„ jaer ons heren MCCCC en XLIII op ten
„ twee en twyntichsten daghe in Augusto."

Door de hier voren gemelde minnelijke overeenkomsten is genoegzaam blijkbaar, dat de magistraat en deze kloosterlingen nu en dan in geene goede harmonie leefden, en ofschoon de bepalingen in voormelde over-

eenkomsten de wederzijdsche regten genoegzaam regelden, liet zulks niet na, dat er al spoedig na die gesloten convenanten disputen ontstonden, waarvan de navolgende brief van bisschop DAVID VAN BOURGONDIE ten bewijze strekt. Deze luidt als volgt:

„Wy David van Bourgondie, by der gena-
„den Goits bisscop t'Utrecht, maken kondt
„allen luden. Alsoe seeckre schelinge ende
„twiste verresen ende opgestaen syn tusschen
„die mater ministersche ende ghemene con-
„uent onses suster huyss van der derden
„oerden van Sante Franciscus op ten Burch-
„wall bynnen onse stat van Hasselt op tie
„ene, ende burgermeysteren, scepenen ende
„raet onser stat vorss. op tie andere syden,
„hercomende van dat burgemeysteren, see-
„penen ende raet onser stat vornemen wil-
„lende, dat die susteren onses vorss. conuent
„ende datselue conuent voor hem te rechte
„staen ende wesen solden van allen saken,
„die burgeren onser stadt ofte anderen opten
„susteren ende conuent te seggen hadden,
„ende ome dan cost, moeyenisse ende on-
„gonst ende onwille vorder te verhoeden,
„hebben wy by onsen raden daer tusschen
„doen spreken ende traictieren, die des met
„hem gesloten en ouer comen syn, dat die
„susteren van onsen vorscr. conuente van nu
„voortaen, van den burgermeysteren, scepe-
„nen ende raet ons stat in genen sake te
„recht staen sullen, als dat sie, dye geeste-
„licke ende geoerde lude syn, behoert, ende

„ die burgemeyst., scepenen ende raet vorss.
„ en sullen oic die susteren van onsen con-
„ uente voor hem nyet te rechte bieden ofte
„ doen bieden, gelyck hem dat oick nyet
„ ende behoert te doene, ende wart 't sake
„ dat enich burger ofte ingesetene onss stat
„ vorsc. in enigen saken tegen den susteren
„ ende onsen conuente sceelachtig weer ofte
„ te doene hadden, ofte oick dat die susteren
„ ende conuente vorsc. tegens enigen van den
„ burger ofte ingesetene onsser vorsc. stat te
„ doene hadden, soe sullen die susteren ende
„ conuente vorscr. twe guede mannen daertoe
„ setten bynnen veertyn daghen naedat die
„ sceelinge geuallen zyn ofte corter, indien sy
„ ouercomen sinnen, die die saken verhoerden
„ ende daernae gebuerlicke daerinne tradieren
„ ende wysen sullen, ende 't gene sy ofte dat
„ meeste deell van hen vut spreket ende wyset
„ sullen beyde partien van weerden hol-
„ den, volgen ende naegaen, ende oft die
„ guede mans vorsc. der wysinge nyet eens
„ geweerden noch ouerdraegen konden, soe
„ sullen sy enen gelycken ouerman kesen,
„ ende wat die ouerman mit tweer van den
„ vieren vorss. wysende ende vutspreken wert
„ sullen beyde partien voorss. stantachtig, vas-
„ te en van weerden holden, beholtelick dat
„ die burgeren ende ingesetenen ons stat
„ voorss. vremder luden saken nyet copen
„ noch an sich nemen sullen tegen den sus-
„ teren ende onsen conuente voorss., ende
„ ofte dat geschiede dat en sullen sich de

„ burgemeysteren, scepenen ende raet onser
„ stat voorss. nyet onderwynden, allerdincx
„ sonder argelist, ende want dit aldus tus-
„ schen den partien vordedingt, getractiert en-
„ de beloefft is, vut onser beuelen by middel
„ van onsen raden, hebben van die tot oir-
„ conde desen brieff mit onsen zegel doen
„ besegelen. Gegeuen op onsen slote toe Vol-
„ lenhoe int jaer van ons heren duysent vier-
„ hondert vyff en tachtich opten viertienden
„ dach in September."

Het bisschoppelijk zegel, in rood was, hangt aan den oorspronkelijken brief, op perkament geschreven. Het randschrift is geschonden, anders ongecancelleerd, vertoonende het bekende wapen van het huis van Bourgondie gekwarteerd, denkelijk ter zake van bastaardy, ter wederzijden twee halve mansbeelden.

Hiermede scheen dit geschil geëindigd te zijn. Doch bisschop DAVID VAN BOURGONDIE moest weinige jaren later tusschen beide komen, om te beslissen op de klagte, welke de pater van het convent tegen den raad inleverde, daar deze niet wilde gedoogen, dat hij voor het convent een huis timmerde. Daar de geschillen steeds voortduurden tusschen den magistraat en het convent, zoo volgde, door tusschenspraak van ARNOLD MULERT, HESSEL MULERT en HENDRIK MULERT, rigter, en GERRIT MULERT, rentmeester van Salland, tusschen schepenen en raad der stad Hasselt ter ééner, en de zusteren des convents ter

andere zijde, wegens het timmeren en aanwerven van vaste goederen, wederom een zoen, waarbij die van het convent beloofden, om geene vaste goederen meer aan te koopen dan tusschen een bepaalden strook, noch ook geene veenelanden te hebben tusschen de stads veenelanden en het zuideinde; zullende de pater en het convent het huis, dat zij van Groothuis (*) hadden bekomen, binnen Hasselt mogen behouden, en dat de raad der stad zoude gedoogen tot eene zekere breedte den bouw of de vergrooting toe te laten. De brief is van St. Georgiusdag 1493; hij is doorstoken met den confirmatiebrief van DAVID VAN BOURGONDIE, die geheel gaaf is, en voorzien van een zegel in rood was, omwonden met een linnen lap, geheel geconserveerd en volstrekt zonder het minste bederf. Van den zoenbrief zelf is bovenaan in het midden een regel of zeven uitgescheurd, overigens gaaf, voorzien van vier zegels der zoensluiden; dan volgt dat van het convent, bezegeld door Gerlacius van Emmerik, confessor, en Mette ten Grootenhuis, ministra van het convent. Het zesde zegel is dat van de stad Hasselt, het zevende van Henrick van Stralen, minister der broederen van St. Janscamp, die verklaart zulks te doen om bede wille en om dat hij

(*) Een oud adellijk Overijsselsch geslacht, hetwelk vele goederen aan dit klooster geschonken heeft. De blaffert van die goederen is nog aanwezig, doch te groot om hier op te nemen.

daarover medegestaan had. Al deze zegels in groen was en alle ongeschonden.

Nog ten jare 1535 moest de bisschop HENDRIK VAN BEIJEREN zijn gezag doen gelden, tot het eindigen der geschillen tusschen den raad der stad Hasselt en het klooster aldaar. Bij des bisschops brief van 15 Januarij des bovengemelden jaars wordt de ongenade, welke de bisschop den raad had doen gevoelen, bij gelegenheid van het heffen van twee honderd goudgulden van het Mariaklooster, opgeheven.

In het laatst der 14de eeuw werd het klooster, toen reeds van redelijken omvang, nog aanmerkelijk vergroot, blijkens den navolgenden brief:

„Wy Johan Hoghenbeke ende Sweer Scotte,
„scepenen tot Hasselt in der tyd, doen kond
„allen luden ende tughen openbaer mid desse
„opene breue, dat voor ons ghecomen sind
„in scependomme ende voer scepenen, Hert-
„wich Eskens soene ende Hille syn echte wyff
„mit Herwiche voorss. oren gecoren mombae-
„re, de oer daer mombaer ghegeuen waer,
„mit ordele en mit rechte als van dessen
„sake, ende lyen dat zee vercoft hebben voor
„hem ende voer oer erfgen. ende ewelick oer
„huys ende hofstede mit allen oeren toebe-
„hoeren, als de ghelegen sind buten op ten
„borchwalle daer an de ene syde gaet enen
„ghemenen wech ende an de andere syt ge-
„landet sind de maghede, de desse voorss.
„were by wonen, mit enen gaerden den zee

„ koften van Andries Hasard, streckende mit „ ten voersten ende an den borchwall, ende „ mit ten achtersten ende an Egbert Wychers, „ Egbert Mulerts Wernerland ende Johanne „ Rokders, om ene summe gheldes, de hem „ wal betaelt is thod behoeff der maghedem „ ende weduwen, de desse voorss. were be- „ wonen ende naemaels daerin ontfangen sul- „ len worden om Gode daer in d' reynicheden „ the denen, hem ende oere nacomelingen „ ene ghemeyne woninge to blyuen ende ho- „ ren erfgen., met woerden en zee leten hem „ desse voors. were vt ons op als rechte was „ ende vertogen daeraff alle rechten van an- „ sprake thod behoeff der maghede en wedu- „ wen in allen manieren als voorss., ende „ laueden hem desse vurss. were tho waerne „ mit al de ghene die des tho rechte willen „ comen, al argelist wtgesproken. Hyr wer „ an en ouer als kornoten Hendrick Egelbert „ en andere guede lude. Een tuuch der waer- „ heyt zo hebben wy Johan en Sweder Scotte „ vurss. onse zegele om bede van beyde „ syden in dessen breeff ghehangen in 't jaer „ ons heren dusent driehondert zeuen ende „ tnegentich op Sant Margarethendach."

Een ander koopbrief, nog voorhanden, meldt het volgende: „dat op Sunte Ponciaans- „ avond 1415, Gheerd Heyne soene ende „ Gese syn echte wyff verkoopen aan de sus- „ ren van den derden oerden, wonende te „ Hasselt op ten borchwall, ene tonne guede „ paghtbottere uth Dirck Snoeckens gued, van

„oldes geheyten to Wendele op der zee (*), „gepasseerd voor Joan Willems soene van „der Zeede, in der tyt onderscult to Vollen„hoe.

Van tijd tot tijd, dan eens met, dan eens zonder toestemming van den raad vergrootte het convent zijne bezittingen, deels door aankoop, deels door giften en inbrenging der conventualen.

Het convent bleef bestendig in welvaart toenemen, het gebouw zelf was van ruimen omvang en diende meermalen tot verblijf van voorname personaadjen, die Hasselt bezochten. Wanneer de Stadhouders er kwamen, waren zij gewoon, er hunnen intrek te nemen, gelijk AREMBERG den 22 Sept. 1566 aan de regering meldde, dat Ridderschap en Steden tegen den 7 Oct. in de stad verschreven waren, om den volgenden dag de zaak der dijkagie af te doen, weshalve hij verzocht, dat Ridderschap en Gedeputeerden voor twee of drie dagen van logement en andere nooddruft voorzien mogten worden „ende soe veel „belanget onsen persoon ende gesin begeren „int begynen clooster te liggen, daervan ghy „den pater adverteeren wilt, opdat wy aldair „een gemack, oick ene plaetse voor onsen „disch ende een ander voor onse luyden heb„ben mogen, ende voorts dat dairomtrent „naestgelegen voor een veertich persoenen van

(*) Thans nog het erve ter Wendel in ambt Vollenhove gelegen.

„onsen gesinne gelogeert worden." — Doch ook ongenoodigde gasten kwamen daar huisvesten, gelijk de Deventer Bisschop, den 19 Jan. 1573, zich bij de regering beklaagde, dat het convent, hetwelk reeds aanmerkelijk in zijne inkomsten verachterd was, door soldaten en paarden zeer belast werd, sedert het door de vijanden van Z. M., die men Geuzen noemde, grootelijks bedorven en geschonden was, met een ernstig verzoek, dat zulks geremedieerd mogt worden, dewijl het de wil en het bevel van Z. M. was, dat alle geestelijke kloosters en personen vrijgesteld werden van het inlegeren van soldaten en ruiters. — In 1580 was het verval reeds merkbaar. Voor de leverantie van vleesch moesten de zusters gelden opnemen, om de rekening te betalen. De lasten werden sedert zwaarder. In 1584 werd een gedeelte van het klooster door den Vrijheer van Hohensaksen ingenomen, en deze, niet te vreden met het logement aldaar, requireerde zoo van de juffers van Zwartewater, Dickningen en andere aanzienlijke ingezetenen, huisraad, waartoe ook de conventualen van het klooster moesten bijdragen De nota der benoodigdheden is nog voorhanden. Zij bevat onder anderen: eene tafel voor het aanzitten van twaalf personen, een ledekant om in eene zaal te zetten, vier of vijf stoelen, twee dozijn servetten, vier tafellakens tot gebruik van voornoemde tafel, twee slaaplakens tot een bed, een half dozijn handdwalen, twee dozijn tinnen tellioren, ander-

half dozijn zoo groote als kleine schotels, twee koperen kandelaars voor de tafel, een braadpan enz., met last bovendien, dat de kelder van den pater aan dezen gast zoude worden overgedaan tot berging van zijne provisie. — De regering schijnt in 1587 op de ontruiming van dit gedeelte van het klooster te hebben aangedrongen, want in een brief van 3 Mei geeft de Stadhouder, Graaf van Nieuwenaar, zijne verwondering daarover te kennen „dan gy luyden seluer bekennen moet, „dat sulcke clooster ofte behuysinge beter „van een, soe wy daer in stellen, in eren ende „vocr die soldaten beschermt can worden, „dan van andere personen particulier, die „doch onderworpen syn soldaten in te nemen, „ende wy een besondere huysinge hebben „moeten, om op onser comste intetrecken „ende middelerwyle prouisie en andersins in „voorraad te holden. Soe begeren wy nochmaels dat gy luyden, postponerende alle „ontschuldiginge, tselue huys ons wilt open „holden ende denjenigen, toe wy daer stellen „sullen, wilt inruymen." — En den 29 April 1588 schreef hij, dat de Vrijheer van Hohensaksen het klooster alzoo had ingerigt, dat er een heer met eer in gelogeerd konde worden, maar dat de regering anderen daarin geplaatst had, waardoor het ongetwijfeld weder zoude bederven, weshalve hij gelastte, dat het weder ontruimd en hersteld zoude worden. Hij dacht in korten tijd iemand te zenden, die het zoude bewaren. „De nonnen mogen

sich behelpen, daer sy dus lang geweest syn."

Terwijl de toestand der conventualen in deze troebele tijden meer en meer verergerde en de kloosterlingen van Dickningen, Zwarte Water en anderen binnen het sterke Hasselt eene meer veilige schuilplaats gezocht hadden, resolveerden de conventualen van dit maagdenklooster, een gedeelte van het ruim gebouw aan de zusters van Zwarte Water te verhuren. Het huurcontract is van den volgenden inhoud.

„By voorwarden hyer na bescreuen hefft „die aendachtige eersaeme matersche van „S. Mariencloester bynnen Hasselt uyt belie-„uen van die samptlicken conuentualen der-„seluer conuent voor haer ende haeren na-„comelinghen den tydt van vier jaeren nae „den anderen volgende om terstondt aen te „nemen verhuyrt ende verpachtet, verhuyren „ende verpachten by desen tott behoeffs der „edele en wheerdighe vrouwe ende sampte-„licker jofferen van Swarte Waeter, hare „behuysinghe ende woninghe genoempt dat „sieckenhuys mitt drie camere onder ende „bouen, mede mitt die gront tusschen die „rosmolln en des portere camere mitt noch „den halue gront aldair mitt den bierkelre „onder dat spinhuys ende den haluen hoff, „mits den bescheyde dat gedachte jofferen „van Swarte Water den solder bouen die „voorss. behuysinghe nyet wyder sullen ge-„bruycken dan van die rosmolle tot an die

„ poort camere, up conditie dan nogh datt
„ gemelde jofferen den solder up oer costen
„ sullen laten affschieten en daertoe ene trappe
„ om up die solder te comen laten maeken,
„ sunder intrest daer voer te moghen corten,
„ waerby upgedachte jofferen mitten matersche
„ gemeen sullen gebruycken de bleecke, den
„ barsolder, den bierkelre, die rosmolle ende
„ den steyger up den vyuer, omme aldaer
„ haer brant te leggen, te wasschen, te slagh-
„ ten ende andere warck te doene, gelick sie
„ vormaels gedaen hebben, mits den vurbe-
„ holt nogthans datt meergedaghte jofferen die
„ voerss. conuentualen wederomme sullen hel-
„ pen repareren ende becostighen alles voer
„ soe verre by den vurss. jofleren van bouw-
„ gereetschappen in den bierkelre ofte up
„ den steyger gebruecken moghe worden,
„ daer sullen die meergedaghte conuentualen
„ der voorss. conuente die voren gemelte wo-
„ ninghe behoerlicken dackdighte en want-
„ dighte onderholden, waervoer die voorss.
„ jofferen van Swarte Waeter jaerlix ende alre
„ jaren up Martini geduyrende die vurss. vier
„ jaeren an handen van de vorss. matersche
„ ofte den rentmeyster van 't selue conuent
„ oerloff hebbende vier und twintigh gldguld.
„ tot achtentwintich stuyver brab. gereeckend,
„ sunder enighe cortinghe daer an te genieten
„ dan alleene soedanighe penn. die by meer-
„ gemelte jofferen tot noetwendighe reparaties
„ van den voorss. behuysinghe betaelt sullen
„ worden sonder arglist. Des ten waren oor-

„ conde syn deser sedullen twe alleensluy-
„ dende met ener hand geschreuen die van
„ beyde parthyen neffens die gedeputeerden
„ van Scepenen en Raedt daertoe gedeputeerd
„ omme haer luyden als middelaers in diese
„ verpachtinghe en den conuente te vergelic-
„ ken onderteekend syn ieder parthie ene tot
„ sich genomen. Actum aldus gedaen op 22
„ Aprilis anno 1588 stylo veteri.

Hiervan gaf de Magistraat kennis aan den Stadhouder Graaf van Nieuwenaar, bij brief van 28 April 1588, uit welk stuk blijkt, dat dit gedeelte was ingenomen geweest door den broeder van den Vrijheer van Hohensaksen, die er uit was getrokken, terwijl hierop de goedkeuring van den Stadhouder gevraagd werd, opdat dit gedeelte van het klooster niet weder door de soldaten mogt worden ingenomen.

Bij den overval van Hasselt door hopman Doorninck had het klooster ook een' geweldigen aanstoot geleden, gelijk vroeger gemeld is. De toestand ging hoe langer zoo meer achteruit en eindelijk besloot de Magistraat de huishouding te doen ophouden en aan de kloosterlingen eene alimentatie te geven. Men was tot dit besluit gekomen ten gevolge der deliberatie van 9 Julij 1589, en het werd genomen op de klagte der conventualen zelve over de desolatie der goederen en het misbruik, hetwelk zoo hoog gaande was, dat de conventualen gebrek en honger stonden te lijden. Nadat er met de Gezworen Gemeente

over gehandeld was, werd den 12 Julij 1589 eenparig besloten, namens Schepenen en Raad, Gezworen Gemeente en gemeene Meente, vier uit hun midden te committeren om de administratie der goederen over te nemen. Er is nog een „Reeckenboek ende Register van de „incomsten ende wthgeuen van den convente „bynnen Hasselt, begynende op Mey 1592 ten „tide als die koecken is afgeschaffet en die „alimentatie den baghynen is versekert ende „die administratie by den Cameraers Willem „Egberts ende Herman Gherryts aengenomen." Op het eerste blad staat:

„Burgemeysteren Scepen ende Raede der „stadt Hasselt rypelick lettende ouer die dis„positie van den conuente bynnen Hasselt en „hoe men voertaen nae de afdoeninge der „koecken en vercopinge der meeste moble „goederen die conuentualen bagynen sal on„derholden, tweten Gherrytien ten Bussche, „Jutte van Vilsteren, Ghese Gheerds dr., Gre„te Hessels dr., Marien Jans dr., Alyd Eg„bers dr., Ghese Koers dr., Alydt Arens dr., „Gheertghen Lambers dr. en Alydt Jans dr. „sal gestaeden in het conuent vrye woninge „op haer gewoonlicke camere en mede op t „reuenter en in die koecken ende elx mede „laeten ghenieten een stucke cruythoues ende „daerenbouen een iederen voer haar alimen„tatie jaerlix wth des conuents goederen ghe„uen vyff en veertich karelsgulden t stuck „van ieder karelsgulden tot XX st. t stuck, „te betaelen op dree terminen, tweten op

„ meye XV karelsgulden, op St. Bartholomeus-
„ dagh XV karelsgl. en op kersauont XV ka-
„ relsgl. geduyrende soe lange als een ieder
„ van haer sal leuen, mits datt men den twe
„ olsten, tweten Gherrytgen ten Bussche ende
„ Jutte van Vilsteren, sal by prouisie soe veel
„ meerder vergunnen als tot haer luden wae-
„ ringe en dienst sal nodich syn, tot discretie
„ van den Eerb. Herman Gherryts voors. ende
„ Swane te Berkhorst syn huysvrouwe, die
„ by Scepenen ende Raede syn gecommitteert
„ om op de twe olste personen vors. te drae-
„ ghen opsight ende d. selue t doen versorgen.
„ Soe veele angaet den persoon van Alydt
„ Westerwyck is geresolueert, dat men haer
„ om die gheruchten van haer quaden leuen
„ voor als noch gheen alimentatie sal vergun-
„ nen, ende dat men den olden prouener van
„ den conuente Gheert Geerlochs sal in den
„ gasthuyse als een prouener annemen en trac-
„ tieren en dan den gasthuys mrs wth des
„ conuents incomsten voor syn kost soo lang
„ als hie leeft jaerlix betalen. T verstaene dat
„ die baghynen vors. die van hier by haer
„ vrienden vertrecken ofte die haer in den
„ echten staedt christelicker wiese begheuen,
„ sullen euenwel haer jaerlixe prouen behol-
„ den en haer eygen goedtien, twelck van den
„ conuente nyet is hergecomen, op haer vrien-
„ den moeghen verarven, maer die hier in
„ den conuente verblyuen en aldaer verster-
„ uen, sullen haer nablyuende goedtien in
„ den conuente blyuen, mits welcken die con-

„ uentualen baghynen voorn. sullen van vors.
„ prouen ofte alimentatie wesen verseeckert
„ en daerenbouen van alle burgerlycken lasten
„ vry blyuen, wthgesegd soe yemande een
„ argelich leuen anveerde, denseluen sal men
„ die alimentatie moegen vermynderen ofte
„ geheel afsnyden. Tot kentenisse van See-
„ penen ende Raedt aldus gedaen den 3 Mei
„ 1592." En dan volgt de lijst der eigendommen, waaruit men mag opmaken, dat de goederen van dat klooster zeer aanzienlijk geweest zijn, ofschoon er toen reeds veel vervreemd was, blijkens een vroeger register.

Dat ook sommige conventualen de wereld weder mogten intreden en daartoe dispensatie erlangen, is onder anderen daaruit bewijsbaar, dat Susanna Mulert, zijnde eene geordende zuster, van den pauselijken legaat hier te lande in 1554 dispensatie verkreeg, om met eenen Hendrik van Hesselingen, alias Kyndt van Meppel in het huwelijk te treden.

In 1598 waren nog zeven conventualen in leven. Het kloostergebouw werd dat jaar nog behoorlijk gerepareerd, zoo wel als het bouwhuis, poorten, schuur, spinkamer en paardenstal. In 1610 werd de kerk gerepareerd, zoo mede de overige gebouwen behoorlijk in orde gehouden, alzoo er nog conventualen in woonden, welke eene dienstmaagd tot hare beschikking hadden. Op den 12 Jan. 1616 omstreeks vier uren tegen den avond, staat gemeld, dat zuster Alydt Arents de leste bagyne gerustet is; vervolgens 2 Jan. 1617,

„ betaald Marchien Henrixdochter gewesen bagyne maget voor haar leste jaer loen, alsoe de leste bagynne zuster Alydt omtrent nye jaer 1617 gestoruen is 26 gld."

Zoo was dan het kloostergebouw te dien tijde door de conventualen ontruimd en stond een geruimen tijd ledig. In 1704 werd de kerk geheel vervallen bevonden en het schoone boomgewas voor het klooster publiek verkocht. Een gedeelte van het kloostergebouw werd tot eene woning van den tweeden predikant ingerigt; een ander gedeelte, eerst verhuurd, werd na 1734 eene zeepziederij. Toen deze onderneming schipbreuk leed en de koopers de jaarlijksche recognitie, waarvoor het hun afgestaan was, niet betaalden, besloot de Magistraat het weder over te nemen, en trachtte er in 1770 eene Fransche school in op te rigten. Toen dit geen gunstig resultaat opleverde is het verkocht, eerst tot eene schoone huizing gemaakt, later in verval geraakt, toen weder tot eene calicotsfabrijk ingerigt en tot heden in particuliere handen gebleven.

DEVENTER JAARMARKTEN.

De vergunning om jaarmarkten te houden is van den tijd der Romeinen af steeds als een regt der Souvereiniteit aangezien. Deventer had er vijf van de Duitsche Keizers verkregen, t. w. te Midvasten, op St. Jans- des Doopers, op St. Jacobs-, op St. Eligius- en St. Martensdag. Dumbar I. bl. 589 deelt de instelling van de Midvasten-markt door Keizer Wenceslaus in het jaar 1386 mede. Deze begon en duurde acht dagen vóór Midvasten en acht dagen daarna, en had al de regten, vrijheden en gewoonten, die bij de jaarmarkten in die stad en omliggende steden vroeger in gebruik waren. Het houden van zulk eene markt werd voor een groot voorregt gehouden en meermalen voor bewezene diensten verleend. Het werd doorgaans door volgende Souvereinen bevestigd of gehandhaafd, gelijk Keizer Frederik de derde in 1447 uitdrukkelijk al zijne onderdanen verbood, de personen, die te water of te land naar Deventer gingen, om er de vijf jaarmarkten te bezoeken, in eenig opzigt aan lijf of goed te hinderen

of te benadeelen. Zij waren ook Vrijmarkten, d. i. toegankelijk voor ieder, zonder dat iemand om eenige civiele zaken of schulden mogt aangesproken of bezet worden. Elders werden, ten teeken dat er vrijmarkt was, kruizen aan de poorten gehecht: te Deventer werd een groot houten kruis op den Brink aan den Roggestapel opgerigt. De algemeene veiligheid en rust werd gedurende de dagen der markt bijzonder onder de bescherming der Overheid genomen, en verstoringen der rust werden, als verbreking van den marktvrede, zwaarder dan anders gestraft.

In het jaar 1455 had de Deventer regering schepen, geld en goed van Emmeriksche burgers beslagen, zoo het schijnt als represaille voor het beslag van Deventer burgers te Wezel. Op dit berigt vreesden de overige Kleefsche steden, dat aan hare burgers, bij het bezoeken der jaarmarkten, iets dergelijks zoude geschieden en zij verzochten vooraf verzekering, dat dezelve vrij en ongehinderd zouden kunnen komen en gaan. De brieven, daarover ingekomen, zijn de volgende. Gerrit van Hackfort, ambtman te *Huessen*, verzocht dat vrij geleide voor hem en zijne knechten, als hij daar iets te doen had, en voor de burgers van *Huessen* met hunne schepen en schuiten, om hunne koopmanschap en nering te doen, als zij gewoon waren, *want ick noch die burger van Huessen der saken tusschen v ind den anderen Cleuesche steden nyet te schaffen en hebben ind nyet en kroeden.* — Burgemees-

ter, schepenen en raden der stad *Calcar* verklaarden ook, dat niemand der ingezetenen aldaar eenige schuld aan den twist had en wenschten ook voor hunne burgers en burgeressen met hun goed en koopmanschap veilig geleide op de aanstaande markt en acht dagen daarna. — Zoo ook de Regering van *Sonsbeek*, die de waarschuwing gekregen had, dat hare burgers te Deventer om den twist met Wesel in ongelegenheid zouden komen, waarmede zij evenwel niets te doen had. — Maria van Bourgondie, hertoginne van Cleue en gravin van der Marck, schreef te Monreberg op dingsdag na Sint Vitus: „— — *Dairumb dat die Cleeffsche Steden op desen Sent Johans marckt naest komende buyten geleyde nyet en komen, soe syn wy nochtans van u begerende, want wy wedue syn ind ons des lantz nyet en kroeden ind myt onse tucht dair meed affgescheiden syn, dat gy ons een ganse geleyde myt desen onsen baide* [bode] *schicken willen, myt name voir onsen kokenmeister, cokenscreuer ind oeren dienre, ind voir Johan van Gruyuen, die een burger to Embrick is ind onse geklede knecht ind dagelix huysgesynde, als hy by der hant is, myt synen schip ind synen knechten, tot den schip gehoerende, soe hy ons ind onsen prouande op ind nederwertz to vueren plege, dat hy myt synen schip ind sulk koren als hy dair vurende wurdt ind sullick prouand als hy weder vmb ladende wurd, een ganse geleyde*

hebben mach aff ind aen te komen. — *Duisburg* vertrouwde ook op veilig geleide; en het blijkt dus dat de jaarmarkten uit geheel Kleefsland bezocht werden.

In het volgende jaar 1456 deed Bernt graaf te Bentheim eenige kooplieden, die van de Deventer markt kwamen, met hunne goederen te Schuttorp en Noorthoorn arresteren, zoo hij aan den bisschop van Utrecht schreef, *umme groet unrecht my geschein is van ondersaten der hern dair den coepluden vnder geseten sunt, welliche vndersaiten my tegen got, ere ind recht ind aen veeden degelix myn guet nemen aff, rouen, bernen ind mine frunde ind deynre fangen ind doetslaen ind oen oere perde affwynnen.* Hij wilde er om te regt staan voor zijnen leenheer, den Roomschen Keizer, enz. — Uit eenen brief van Lodewijk Landgraaf van Hessen blijkt, dat het burgers van *Cassel*, *Grevestein*, *Eschewegen*, *Hoenberg*, *Trindenberg* en andere Hessische steden waren, die te Deventer op de markt laken, haring, boter en kaas gekocht hadden. — De burgemeesters van *Göttingen* wendden zich insgelijks tot de Deventer regering, ten einde pogingen aan te wenden tot opheffing van het beslag, op de personen, goederen, wagens en paarden van hunne ingezetenen gelegd. — Hetzelfde verzocht Otto Graaf van Waldeck, daar door den Graaf van Bentheim vier wagens met goederen, aan de ingezetenen en burgers van *Corbach* behoorende, gearresteerd waren. Al-

len verontschuldigden zich van de schade, die den Graaf van hunne burgers zoude zijn aangedaan. De Graaf van Bentheim antwoordde aan de Deventer regering, die door het gebeurde voor vermindering harer jaarmarkten vreesde, dat hij haar, eer hij tot het beslag overgegaan was, zijne klagt schriftelijk had te kennen gegeven en het voornemen om zich zelven te helpen en vergoeding van schade te zoeken, die hem was aangedaan, welke klagt niemand had ter harte genomen. Op haar instantelijk verzoek wilde hij evenwel aan de kooplieden, die door zijn land zouden trekken, voor de eerstvolgende Sint Jansmarkt 1557 vrij geleide geven.

Het blijkt dus uit deze stukken, hoe de landhandel van Deventer zich tot diep in Duitschland uitstrekte.

BIJDRAGE

TOT DE UITWENDIGE GESCHIEDENIS DER REPUBLIEK, MET BIJZONDERE TOEPASSING OP DEZE PROVINCIE, SEDERT SEPTEMBER 1787 TOT FEBRUARIJ 1795.

Het Rapport der Commissie uit de Provisionele Representanten des Volks van Overijssel, van 23 September 1795, 't welk hiernevens volgt, is, wel is waar, zoo als uit het daarop gevallen besluit in de onuitgegeven Notulen zou kunnen blijken, gedrukt aan alle de Municipaliteiten, of plaatselijke besturen, in dit Gewest gezonden, maar zal toch in zeer weinige Archieven of slechts bij een klein aantal nazaten van toenmalige Representanten zijn bewaard. Behalve op het Provinciaal Archief, is het meerendeel rapporten en Publicatien, gedurende het tijdvak van 1795—1798 van de Gewestelijke vertegenwoordiging in deze Provincie uitgegaan, in den snellen loop der daarop gevolgde tijden verzwolgen, en, treft men soms stukken uit dien tijd op boek-verkoopingen aan, zeer weinig menschen kennen dezelve of stellen ze op prijs, zoodat hetgeen uit dien tijd onder het publiek nog in omloop is telkens schaarscher wordt. Onze Provincie leverde echter destijds eene rij van hoogst bekwame mannen op, die veelal tot

de liberale aristocratie van 1787 behoorden, en, na te voren tegen hunne, te behoudende, medeleden ter Generaliteit in de Provinciale en Stedelijke vergaderingen te hebben gestreden, thans eenen nog zwaarderen kamp hadden te voeren tegen de zucht tot wedervergelding, te groote voortvarenheid en onkunde van velen, die thans voor het eerst als Volksvertegenwoordigers optraden. Persoonlijk weinig bevriend met die voormalige medeleden, die hen in 1787 met behulp der Pruissen van het kussen verdreven en hun levensdoel hadden verbroken, moesten zij thans in het belang van het algemeen, en om nogmaals eene poging te doen tot het bereiken der idealen van hun staatkundig leven, die voormalige ambtgenooten beschermen tegen wrevel, en den Staat tegen dwaze tijdverspilling. De kracht der tegenpartij werd daarentegen telkens aangewakkerd door onvoorzigtige gedragingen van Stadhouders-gezinden, door uitputting van de schatkist, door oponthoud en doormarschen van Fransche troepen, door de 100 millioenen schuld aan de Fransche Republiek, door stremming van den handel enz. Er behoorde dus eenige zelfopoffering en bekwaamheid toe, om de plannen van wraakneming over het verledene te keeren, en tevens de medeleden uit den burger- of boerenstand tot het toestemmen in nieuwe en steeds klimmende lasten te bewegen. Het laatste punt nu lag wel niet in de bedoeling van dit Rapport, maar, onderwierp de Vergadering zich

aan het eerste, dat het namelijk dwaas en onbillijk zou zijn daarover wraak te nemen, dat de vorige Regering volgens het licht eener andere staatkunde had gehandeld, dan benam zij zich het uitzigt, van de afgetredene Staatsleden in de beurs aan te tasten, en daardoor eene, al was het dan geringe, vermindering in de buitengewone lasten te verwerven.

Het rapport in questie is dan ook van eene door en door ervarene hand, van die van den Griffier Dumbar, zijnde er slechts enkele inlasschingen van eenen der vier rapporteurs, J. ter Pelkwijk, in de minute aanwezig. Het wordt echter hier niet zoo zeer herdrukt, om de aandacht op die twee partijen in de provisionele Representatie van Overijssel van 1795—1798 te vestigen, als wel omdat een gedeelte der uitwendige geschiedenis van de Republiek sedert Sept. 1787 tot Febr. 1795, met bijzondere toepassing op deze Provincie, in groote trekken en uit zeer goede bronnen in hetzelve wordt geschetst, en het zich dus nagenoeg aan het tijdpunt aansluit, waar het Eerste Deel van den *Tegenwoordigen Staat van Overijssel* ophoudt, terwijl men het ontbrekende, vooral gedurende het tijdperk van Sept. 1786 tot Jan. 1789, meerendeels aanvullen kan uit dat gedeelte der Resolutien van de Staten, 't welk gedurende dien tijd uitgegeven is. Maar, het is het rapport niet alleen, dat eenige meerdere openbaarheid scheen te verdienen, de 5 eerste bijlagen bevatten ook meerendeels geheel onbekende zaken, die tot

verschillende doeleinden benuttigd kunnen worden. De zesde of laatste, met dit opschrift: „Memorie van betaalde posten sedert Sept. des jaars 1787 op schulden, vóór dien tijd gecontracteerd, getrokken uit de contrarollen van ieder jaar tot 1795 incluis" wordt teruggehouden omdat zij veelal kleine, van historisch belang ontbloote, posten, ten bedrage van *f* 125,763 -14-14 bevat, en zeer uitvoerig is.

Mogelijk zal iemand nu nog naar het eindbesluit over dit rapport vragen. Dit bestaat daarin, dat door de vergadering op 30 Mei 1796, nadat er van weerszijden nog meermalen over het punt der wraakneming was gestreden: „is goedgevonden en verstaan, dat in het voors. rapport niets staat vervat, uit hoofde van 't welke de leden van het vorige bestier zouden kunnen of behooren te worden geactioneerd"; en daarmede stuitteden de pogingen der liefhebbers van staatkundige wedervergeldingen op het regtsgevoel en het gezond verstand der meerderheid af.

J. VAN DOORNINCK.

EXTRACT uit het Register der Resolutien van de Provisionele Representanten des Volks van Overyssel.

De Burgers ter Pelkwyck, Buissant des Amorie, Tichler en van Groll, by Resolutien

van den 23. Mey en 10 Juny dezes jaars zynde gecommitteerd, om na te gaan alle de kosten van den oorlog, mitsgaders al het gene in de Memorien en Advisen op het subject van den vyftigsten penning door de differente Leden in deze Vergadering is ingebragt, hebben gerapporteerd;

Dat zy, om het regte doelwit van den hun opgelegden last naar behooren te kunnen bepalen, ten einde hunne verdere werkzaamheden daar naar te kunnen inrigten, een begin hadden gemaakt met de lecture en examinatie van alle de Resolutien, Memorien en Advisen tot het voorgemelde onderwerp betrekking hebbende, en wel met name de Resolutien van den 27. February, 20, 22 en 23. Mei en 9, 10 en 12 Juny, en de daarin vervatte propositien of advisen van de Burgers Mulert, van Fridagh, ter Pelkwyck, Gecommitteerden der Stad Zwolle en J. C. Druman; en dat zy, na behoorlyke vergelyking van alle dezelven daar uit opgemaakt hadden, dat het onderzoek, welk hun daaromtrent te doen stond, zoude behooren te lopen over drie byzondere punten; en wel

Voor eerst, over de invasie der Pruissen in deze Provincie in den jare 1787, ten einde te bepalen, welke Leden der vorige Regering daar toe mogten hebben medegewerkt;

Ten tweeden, over den oorlog met Frankryk, ten einde na te gaan, welke Leden der vorige Regering denzelven mogten berokkend of daar tegen niet geprotesteerd hebben.

En eindelyk, ten derden, over den staat en de Administratie der Financien van September 1787. af tot den 5. February 1795. toe, speciaal de kosten van den laatsten oorlog; ten einde daaruit mogte blyken, in de eerste plaats, of in alle opzigten met 's Lands penningen ter goeder trouwe ware gehandeld, en, indien het tegendeel daar van mogte worden bevonden, alsdan in de tweede plaats, welke Leden der vorige Regering oorzaak zyn geweest, dat de provinciale schattingen op eene nuttelooze wyze zyn verspild;

Dat zy, met betrekking tot de twee eerste punten hebben doorbladerd en, voor zo verre noodig, gelezen en met de vereischte aandagt geëxamineerd, niet alleen alle de gewoone Notulen van Ridderschap en Steden zedert den 11. September des jaars 1787. tot op de scheiding dier Vergadering op den 5. February jongstleden, maar ook alle de secrete Resolutien, mitsgaders zodanige brieven en andere stukken, in de zogenaamde secrete kapze gevonden wordende, als zy Gecommitteerden gemeend hebben daar omtrent eenige opheldering te kunnen geven; en dat zy dien ten gevolge thans daaromtrent kunnen rapporteren.

Eerstelyk, betreklyk tot de invasie der Pruissen in deze Provincie in den jare 1787, dat deze invasie, gelyk aan alle de Leden dezer Vergadering, welke voor de omwenteling van dat jaar deel aan de regering gehad hebben, ten vollen moet bekend zyn, reeds verscheiden dagen voor die omwenteling, en voor

het veranderen van de regeringen in de groote Steden, en dus veel meer voor de uitsluiting van verscheiden Leden van de Ridderschap, die eerst lang daarna voorviel, heeft plaats gehad; waar uit van zelfs moet volgen, dat men in de Registers van Ridderschap en Steden te vergeefsch naar eenigerhande medewerking aan die invasie zoude zoeken;

Dat zelfs in 't algemeen, betreklyk tot die invasie, niets in de Notulen wordt gevonden, het welke eenige opmerking schynt te verdienen, ten zy men daar voor wilde houden de volgende daadzaken;

Dat een Pruissiesch Officier op den 11. September des gemelden jaars 1787. een brief van den Koning heeft overgegeven, waar in deze kennis geeft van den doormarsch, welke zyne troepen door deze Provincie stonden te doen, ten einde satisfactie te nemen wegens de gesustineerde belediging door een gedeelte der Staten van Holland aan de Prinses van Oranje aangedaan, met verzekering van dien Officier, mondeling aan den Drost van Twente gedaan, dat al het gene aan de gezeide troepen zoude worden gefourneerd, promt zoude worden voldaan; waarop den volgenden dag door Ridderschap en Steden werd besloten, aan den Koning te rescriberen, dat op deszelfs Missive hier buiten kennis van de Staten Generaal niet konde worden gedisponeerd; en voorts dezer zaken halve te doen afgaan twee Missiven, eene aan Hun Hoog Mog. om aan dezelven van het gebeurde ken-

nis te geven, en eene aan de Staten van Holland, strekkende om dezelve te adhorteren, om alnog, door het geven van eene redelyke voldoening, het gedreigde gevaar van zig af te wenden.

Dat op den 20. dito de eerste legale kennis van den inmarsch der Pruissen, zo in Twente als binnen de stad Deventer ter Vergadering is ingekomen.

Dat op den 22. dito door den Drost van Twente is gecommuniceerd, dat de geweeren der Genootschappen aldaar door de Pruissen werden opgehaald, en dat hy Droste gedifficulteerd hebbende om die over te nemen, dezelven naar Zutphen waren getransporteerd; waar op dan aanstonds door Ridderschap en Steden eene Resolutie is genomen, waarby de respective Hoofdofficieren werden gelast, zodanige geweeren in hunne bewaring over te nemen; terwyl tevens eene Missive aan den Drost van Zalland werd geëxpediëerd, ten einde den Commandant der Pruissen te verzoeken, om zyne troepen, vermits alleen de doormarsch voor dezelven verzogt was, zo dra doenlyk deze Provincie te doen verlaten.

Dat op den 28. dito door de Stad Zwolle communicatie is gegeven, dat de Pruissen mede binnen die Stad getrokken waren, en de Burgery aldaar ontwapend hadden.

Dat op den 22. October eene Missive tot reclame der voorschreven geweeren is gedepecheerd aan den Hertog van Brunswyk, daar mede gemotiveerd, dat de opgehaalde geweeren en kanonnen voor 't meeste gedeelte toe-

behoorden aan de Generaliteit, of aan de Provincie, private Steden of derzelver burgeren, als zynde daar toe van ouds geprivilegieerd geweest;

Als mede nog eene Missive aan de Magistraat der Stad Zutphen, houdende verzoek, dat met de vervoering derzelve mogte worden gesupersedeerd, tot dat het antwoord van den Hertog van Brunswyk zoude zyn ingekomen; waarop dan ook ten zelfden dage door de Gecommitteerden der Stad Deventer daar op geinsteerd is, dat die geweeren, voor zo verre hare stad concerneerden, aan dezelve na de terug komst, gerestitueerd mogten worden.

Dat op den 24. October een aanbod, van de Pruissische zyde gedaan, om een detachement van derzelver troepen binnen deze Provincie te laten blyven, is gedeclineerd, en door Ridderschap en Steden verzogt, dat dezelven allen mogten vertrekken.

Dat eindelyk op den 29. November is genomen eene Resolutie, inhoudende, dat, dewyl het uit de afgegeven acquiten door de Pruissische Officieren voor de geleverde fouragie, geduurende hun verblyf in deze Provincie, ligtelyk zoude kunnen gebeuren, dat hetzelve op differente wyzen zoude worden ingevorderd, dieshalven aan de respective Hoofdofficieren en aan de drie Hoofdsteden zoude worden verzogt, om aan de Ordinaris Gedeputeerden op te geven de juiste en meerder geleverde fouragie, in tegenstelling van de minder quantiteit op de acquiten, daar by te voegen,

gespecificeerd, ten einde de betaling daar van gezamentlyk in eenen wissel zoude kunnen worden verzogt, en daar van op de eerste Vergadering van Ridderschap en Steden te rapporteren;

Waaromtrent dan egter nog kan aangemerkt worden, dat van het trekken van zodanige wissel vervolgens niets is gebleken, en dat in tegendeel uit twee later, en wel op den 30. October 1788, genomen, Resolutien genoeg te zien is, dat van zodanige betaling nimmer iets is gekomen; Zynde by de eerste dier Resolutien, ter gelegenheid van een over deze materie gepresenteerd Request van het Kerspel van Olst, verstaan, dat aan alle de Kerspelen, binnen welken inkwartiering van Pruissische troepen had plaats gehad, zoude worden aangeschreven, om de kosten, daar door veroorzaakt, over de middelen van het Geslagt, Gemaal en Bier-accys uit te zetten; en by de tweede het verzoek des Kerspels van Wyhe, om, op zodanige wyze als de Vergadering het zoude goedvinden, wegens de schade, door die inkwartiering en 't bezorgen van fouragie geleden, van Provinciewege gededommageerd te worden, regtstreeks afgeslagen, en de supplianten gelast, zig mede naar de Resolutie ten aanzien van Olst genomen, te gedragen; van welke resolutie dan egter nog naderhand, te weten by Appointementen van den 21. Augustus 1789. de Marke van Holten en Espelo is geëximeerd, zynde aan de Erfgenamen derzelve gepermitteerd, om de betaling van de kosten der

meergemelde inkwartiering te mogen vinden uit de nog onbetaalde penningen van voor lang uit de gemeene marke- aangegraven gronden.

Uit al het welke zy Gecommitteerden dan oordeelen, door deze Vergadering opgemaakt te zullen kunnen worden, dat in de Provinciale Registers niet alleen, zo als reeds is aangemerkt, niets kan worden gevonden, waar uit blyken zoude, dat eenige Leden der Regering tot den inval der Pruissische troepen medegewerkt hadden, maar dat daar in zelfs niets is aan te treffen, waar uit besloten kan worden, dat eenigen dier Leden ook na de invasie eenige daden verrigt hebben, welke konden strekken, om het verblyf dier troepen binnen de Provincie duurzamer te maken, en de schade, daar door veroorzaakt, te vergrooten; zullende voor 't overige de vraag, of ook eenigen der toenmalige Regenten, buiten hunne qualiteit als Regerings personen eenige passen mogen gedaan hebben, welken, ter gelegenheid van voorschreven invasie, tot meerder bezwaar van de ingezetenen dezer Provincie hebben kunnen strekken, moeten geagt worden niet tot het onderzoek van hun Gecommitteerden te kunnen behooren; nademaal de noodige middelen, om zulk een onderzoek werkstellig te maken, hun, uit den aart hunner Commissie, moesten ontbreken, en ook de gewelddadigheden, onder bescherming van de Pruissische wapenen, vooral in de groote Steden, en wel inzonderheid te

Deventer, gepleegd, natuurlijk onder de cognitie van de Municipaliteiten dier steden hebben moeten vallen, welken ook, zoo als bekend is, hare devoiren tot redres van dezelven reeds aangewend hebben of nog verder aanwenden zullen.

Dat zy Gecommitteerden dan tot het tweede punt van hun onderzoek, te weten den oorlog met de Fransche Republiek, tredende, ten einde na te gaan, welke Leden der vorige Regering denzelven mogen berokkend of daar tegen niet geprotesteerd hebben, meenden op dit stuk eenige daadzaaken aan deze Vergadering te moeten herinneren, welken hunnes agtens ter opheldering van dit onderwerp zouden kunnen strekken; en wel;

Dat op den 10. Augustus des jaars 1792. de Koninglyke Familie in Frankryk, op bevel der Nationale Vergadering, gevangen gezet is in den toren van den zogenaamden Tempel; (*N. Nederl. Jaarboek. bl.* 721.)

Dat kort hier op, en wel op den 24. van de zelfde maand, gevolgd is, eerstelyk de terug ontbieding van den Ambassadeur van dezen Staat te Parys, Lestevenon van Berkenrode, zo als te zien is uit de *Resolutien van Hunne Hoog Mog. van den* 7. *September* daar aan volgende; waar op die Ambassadeur ook werkelyk op den 26. der laatstgenoemde maand (blykens voorschreven Resolutien van dezen dag) van zyne aankomst in 's Hage kennis heeft gegeven;

En ten anderen, dat wanneer de Heer de

Maulde, Minister Plenipotentiaris van Frankryk by dezen Staat, zekere Memorien aan den President van Hunne Hoog Mog. had overgegeven, daar op mede by Resolutie van dezelven van den 24. Augustus is verstaan, „dat vermits gemelde Heer de Maulde door „den Koning alleen by Haar Hoog Mog. geac„crediteerd, en ook alleen op het creditif van „den Koning door Hun Hoog Mog. in des„zelfs voorschreven qualiteit van Minister Ple„nipotentiaris erkend was, aan denzelven door „den Agent van Hey, met overgifte van Ex„tract van deze Haar Hoog Mog. Resolutie „zoude worden te kennen gegeven, dat, na„dien de authoriteit van den Koning door de „Nationale Vergadering was gesuspendeerd, „men ook by provisie geen verdere Ministe„riele communicatie met hem konde houden;"

Dat voorts op verzoek van den Grave van Starhemberg, extraordinaris Envoyé en Plenipotentiaris van zyne Majesteit den Keizer, en na het ontvangen eener Missive uit Engeland, op 't voorbeeld der beide Hoven van Weenen en Groot Britanje *den* 25. *September* 1792. by Hun Hoog Mog. is genomen eene Resolutie, waar by wordt verklaard, „dat in het „district van de Generaliteit en in de Colonien „van den Staat zo in de Oost- als West„Indiën geen schuilplaats zal worden verleend „aan die personen, welken in Frankryk zig „aan de hoogste misdaad tegen de Personen „van hunne Allerchristelykste Majesteiten of „hoogst dezelver Koninglyke Familie zouden

„ mogen schuldig maken; zullende ten dien
„ einde aan de Officieren in de respective
„ plaatsen van het District van de Generaliteit
„ worden aangeschreven en gelast, zich na
„ deze hare Hoog Mog. intentie stiptelyk te
„ gedragen, en te vigileren, dat, zoo wan-
„ neer tegen hoop en verwagting iets tegen
„ het leven van hunne Allerchristelykste Ma-
„ jesteiten of hoogst derzelver Koninglyke Fa-
„ milie wierd ondernomen, en de Auteurs van
„ eene zoo enorme misdaad, of de genen, die
„ 'er de hand aan zouden mogen geleend
„ hebben, een schuilplaats mogten zoeken in
„ eenige van de plaatzen, gehoorende onder
„ het ressort van de Generaliteit, alzulke per-
„ sonen aldaar niet ontvangen, maar in tegen-
„ deel onmiddelyk uit dezelve plaatzen geweerd
„ worden: Zullende de Heeren Staten van de
„ respective Provincien by Missive worden
„ verzogt en geadhorteerd, in den haren soort-
„ gelyke maatregelen te beramen, ten einde
„ alzo te effectueren, dat norgens in deze
„ Republiek eenige schuilplaats moge worden
„ verleend aan den genen, die zulk een gru-
„ welstuk zouden hebben mogen begaan, of
„ eenig deel daar aan hebben gehad;"

Dat zy Gecommitteerden, het aan deze Vergadering overlatende te beoordeelen, in hoe verre deze handelingen, die zeker aan het Fransche Gouvernement van dien tyd moesten mishagen, oorzaak mogen gegeven hebben tot de opgevolgde Oorlogsverklaringe, alleen zullen remarqueren, dat dezelven allen haren

oorsprong hebben genomen in 's Gravenhage, waar het genoeg bekend is, dat alle dingen door den despotiquen invloed van het Britsche Ministerie op den Stadhouder en van dezen op de Staten Generaal werden bestierd; en dat in de Notulen van Ridderschap en Steden niets is aan te treffen, waar uit zoude kunnen blyken, dat wegens deze Provincie eenig voorstel daar toe gedaan of eenige aanleiding daar toe was gegeven; hebbende men alleenlyk ten dezen opzigte gevonden, dat op de bovengemelde Missive van de Staten Generaal by *Resolutie van Ridderschap en Steden van den* 17. *October* 1792. is verstaan, „dat de „respective Heeren Drosten en Hoofdofficieren „zouden worden gerequireerd, en de Magis„traten der Steden Deventer, Kampen en „Zwolle verzogt, en die van Hasselt en Steen„wyk aangeschreven, om elk in den hunnen „'t noodige opzigt te houden, en ordres te „stellen, dat in deze Provincie geene schuil„plaats moge worden verleend aan iemand, „die zig aan voorgemelde misdaad zoude „hebben schuldig gemaakt of daar in deel „gehad."

Dat, dit omtrent de aanleidende oorzaken tot den oorlog vooraf gezegd zynde, verder ten opzigte van de vrede breuk zelve ter herinnering dezer Vergadering zal kunnen dienen;

Dat de Commanderende Officier van twee gewapende Fransche Schepen, op de Reede van Rammekens liggende, Castaignier genaamd, den 22. November des jaars 1792. aan den

Raadpensionaris van de Provincie van Zeeland heeft te kennen gegeven, dat hy orders had ontvangen van den Generaal Dumourier, om zig naar de Schelde te transporteren, ten einde het Kasteel van Antwerpen te helpen bemagtigen, met verzoek aan de Staten dier Provincie, om de noodige ordres te willen geven aan den Commandant van het Wagtschip, voor het Fort te Bath gestationeerd, om hem Castaignier de vrije passagie te verleenen;

Dat dit voorval ter Vergadering der Staten Generaal, by een Missive der Staten van Zeeland, op den 24. daar aan volgende bekend geworden zynde, daarop aan dezen nog ten zelfden dage is geantwoord, dat haar Hoog Mog. begrepen, dat met geen mogelykheid kon worden voldaan aan het verzoek van gemelden Franschen Commandant, want dat het tegen alle principes van Neutraliteit, welken haar Hoog Mog. in den oorlog tusschen het Huis van Oostenryk en Frankryk hadden geobserveerd, zoude aanlopen, dat de passagie wierde geaccordeerd aan Vaartuigen, waar van de intentie werd gedeclareerd te zyn, om het Kasteel van Antwerpen op eene hostile wyze te attaqueren; dat derhalven, indien daar omtrent eenige nader aanvrage van wegens gemelden Franschen Commandant aan hun Heeren Staten mogt geschieden, aan denzelven geen ander antwoord konde worden gegeven, dan dat de verzogte passagie niet konde worden geaccordeerd, met byvoeging

dat haar Hoog Mog. dan ook waren in het vertrouwen, dat daar op niet verder zoude worden geinsteerd, veel min de passagie dadelyk geforceerd.

Terwyl tevens door haar Hoog Mog. werd geresolveerd, Zyne Hoogheid te verzoeken, om ten spoedigsten aan den Officier, commanderende het wagtschip aan de Schelde, ordre af te zenden, dat wanneer de Fransche Schepen uit Zee komende, de Schelde wilden opvaren, hy aan den Commandant van dezelven moest te kennen geven, dat die Rivier, ingevolge de Traktaten, voor Zee-schepen gesloten was: en dat, indien, onverminderd deze representatie, de gemelde Commandant persisteerde in zyn voornemen, hy alsdan aan denzelven moest afvragen, of zyne intentie was de passage met geweld te forceeren, en in dien gevalle ten sterksten daar tegen moest protesteren, zonder egter zig daar tegen met geweld te opponeren, en vervolgens ten spoedigsten aan haar Hoog Mog., aan Zyne Hoogheid en aan de Collegien ter Admiraliteit op de Maze en in Zeeland moest kennis geven van zyn wedervaren.

En dat, en wel des daags na het nemen van 't voorschreven besluit, door den Keizerlyken Minister, den Grave van Starhemberg, een Memorie by haar Hoog Mog. is ingegeven, inhoudende deszelfs buitengemeene verwondering, welke hy gevoeld had toen hy vernam, dat de Franschen hadden durven wagen stappen te doen, om de Schelde te beva-

nen opvaren, en dus in het land, tot aan de Citadel van Antwerpen toe, door te dringen; en het hooge gewigt, welk hy daar in moest stellen, dat het haar Hoog Mog. behaagde de allerspoedigste en kragtdadigste maatregelen te nemen om zich aan te kanten tegen eene zo blykbare inbreuk op de Traktaten, welke openlyk zoude stryden met het systhema van Neutraliteit door haar Hoog Mog. aangenomen, en zo naauwkeurig door den Oostenrykschen bevelhebber gerespecteerd; met byvoeging van haar Hoog Mog. ter dezer gelegenheid te moeten doen opmerken, hoe hoog noodig het ware, dat derzelver hooge wysheid en standvastige waakzaamheid in den beginne dergelyke poogingen te keer gingen, welken gelykelyk even zo aanrandende waren op de welgegronde regten van Zyne Majesteit den Keizer en Koning, als op de rust van deze Republiek;

Doch dat deze aandrang van het Keizerlyke hof de Staten Generaal niet heeft bewogen om dieshalven zig tegen de pogingen der Franschen met dadelykheid te verzetten, en van het voorschreven beslotene af te gaan; zynde daar op by *Resolutie van den* 29. *November* alleenlyk gegeven het evasive antwoord, in substantie hier op uitkomende; dat haar Hoog Mog. zedert het begin der onlusten tusschen Frankryk en het Huis van Oostenryk ontstaan, de stiptste onzydigheid hadden in agt genomen, en ten allen tyde getragt de pligten van eene zodanige neutra-

liteit gepaard te doen gaan met de vriendschap en egards die zy ten allen tyde zyne Keizerlyke Majesteit hadden toegedragen; en dat haar Hoog Mog. ook begrypende dat het tegen de neutraliteit zoude aanlopen, wanneer gewapende Fransche vaartuigen de Schelde mogten opvaren, om het Kasteel van Antwerpen vyandelyk te attaqueren, als mede dat het strydig zoude zyn tegen de subsisterende traktaten, order hadden gesteld dat de Officier, commanderende het wagtschip aan den mond van de Schelde, de passagie niet zoude accorderen, maar aan den Franschen Commandant te kennen geven, dat de Schelde ingevolge de Traktaten voor zee-schepen gesloten was; zonder daar by eenige mentie te maken van het verbod aan dien Commandant van het wagtschip gedaan, om zig tegen die passagie met geweld te opponeren; waar op dan ook (volgens verhaal der *N. Nederl. Jaarboek*. 1792. *pag*. 1496.) is gevolgd, dat eenige gewapende Fransche vaartuigen dadelyk niet tegenstaande de dezerzyds gedane protesten, de Schelde zyn opgevaren.

Dat voorts ook nog door de Grootbritanjeschen gezant Mylord Auckland op den 25. January 1793. aan Hunne Hoog Mog. werd gepresenteerd een Memorie hebbende tot bylagen afschriften van alle de stukken, die 'er gewisseld waren zederd den 27. Decemb. 1792. en 20. January 1793. tusschen Lord Grenville en den Franschen chargé d'affaires Chauvelin, onnoodig hier in 't breede op te

geven doch in de *Jaarboeken van January* 1793. *p.* 166. geheel te vinden; en dat daar op blykens de *Resolutien van Ridd. en Sted. van den* 5. *Maart* 1793. door Hunne Hoog Mog. een provisioneel antwoord was gegeven „met verzekering, dat deze Republiek zoude „voortvaren in het neemen van alzodane effi„cacieuse maatregelen van defensie als noodig „en mogelyk zyn zoude;" terwyl Hunne Hoog Mog. by Missive de Bondgenoten tevens op 't sterkste adhorteerden, „om met allen yver „de nodige mesures conform aan die van „zyne Grootbritanjesche Majesteit te doen in „het werk stellen;" doch dat dit stuk, blykens den datum der geallegueerde Resolutie niet voor een geruimen tyd na de oorlogsverklaring by Ridderschap en Steden is ter tafel gebragt, en door dezelven ook alleenlyk voor communicatie is aangenomen.

Uit al het welke dan kan blyken, dat welke ook de geheime inzigten van het hof hier te lande mogen geweest zyn, een stuk welk buiten het voorwerp van deze Commissie loopt en welks onderzoek ook niet onder haar bereik zoude kunnen vallen, het evenwel blykt dat Ridderschap en Steden geen voorstel gedaan tot of voorgaand direct aandeel genomen hebben aan enige uiterlyke daadelykheden, welke het Fransch Gouvernement reden tot een vredebreuk konden geven.

En waar uit dan van zelfs kan begrepen worden, hoe vergeefsch het zyn zoude in de papieren van deze Provincie iets te zoeken,

waar uit het direct berokkenen van eenen oorlog met Frankryk zoude opdagen.

Dat al het voorschrevene voorafgegaan zynde, op den 1. February 1793. is gevolgd de formele oorlogsverklaring van de Nationale Conventie tegen den Koning van Grootbritanje en den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, welk stuk men in zyn geheel in de *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken van dat jaar pag.* 176. *en volgg.* kan vinden, en waar in, na eene breedvoerige aanhaling der grieven van de Fransche Natie tegen het Kabinet van St. James, verder, voor zo verre ons land daar in betrokken is, wordt gezegd;

Dat de Koning van Engeland in zyne heimelyke zamenspanning met de vyanden van Frankryk en voornamelyk met den Keizer en Pruissen, mede heeft ingetrokken den Stadhouder der Vereenigde Provincien; dat deze laatste, wiens slaafsche verknogtheid aan de Kabinetten van St. James en Berlyn maar al te zeer gebleken was, gedaurende den loop der Fransche Revolutie, in weerwil van de neutraliteit, die hy voorgaf, de Fransche Agenten heeft behandeld met veragting, de Emigranten ontvangen, de Fransche Patriotten gekweld, hunne verrigtingen gedwarsboomd, de makers van valsche Assignaten, tegen het gewoon gebruik en tegen den eisch van den Franschen Minister, ontslagen, en dat hy, in dezen laatsten tyd, om met de vyandelyke oogmerken van het Hof van Londen mede te werken, eene uitrusting ter zee geordonneerd,

en Admiraals benoemd en aan de Hollandsche Schepen bevel gegeven had om zig te voegen by het Engelsch Esquader, eene geldligting tot goedmaking der kosten van den oorlog geopend, den uitvoer van granen naar Frankryk belet en de voorziening der Pruissische en Oostenrykscbe Magazynen begunstigd had;

Terwyl dan verder by hetzelve door de Nationale Conventie, in naam van de Fransche Natie, wordt gedeclareerd, „dat, ingevolge de „bovengemelde menigvuldige vyandelykheden „en aanrandingen, de Fransche Republiek in „oorlog is met den Koning van Engeland en „den Stadhouder der Vereenigde Provincien."

By al het welke zy Gecommitteerden ten aanzien van het gebeurde nu nog maar dit zullen byvoegen, dat de Gedeputeerden van de Provincie van Holland en Westvriesland van de tyding dezer oorlogsverklaring ter Vergadering van Hunne Hoog Mog. op den 9. February kennis gegeven hebbende, daar op aanstonds is geresolveerd een circulaire Missive aan de Bondgenoten te doen afgaan, zo als die in 't breede in de Resolutien van de Staten Generaal van dien dag is te vinden, waar in onder anderen wordt geposeerd, dat een oorlog te verklaren aan den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, die geen Souverain is van dezen Staat, maar een illustre Personage, door de hooge waardigheden welke hy in denzelven bekleedt onder de Souverainiteit van de Staten der Provincien, wier vereeniging de Souverainiteit van het Bondge-

nootschap representeert, niet anders was dan de diepste onkunde te toonen aangaande de regering van eenen Staat, van welken men oordeelde belediging ontvangen te hebben; waar in voorts de redenen, op welken de voorschreven oorlogs verklaring gegrond is, worden gerefuteerd; en waar in eindelyk de respective Staten ten kragtigsten worden geadhorteerd om alle mogelyke middelen tot eene kloekmoedige verdediging aan te wenden ingevalle de Staat vyandelyk aangevallen wierde;

Waarop niets anders te reflecteeren valt, dan dat èn de Staten Generaal zo als uit deze Missive, èn vervolgens ook alle de particuliere Provincien, zo als uit de alom bekende opgevolgde handelingen blykbaar is, deze oorlogsverklaring hebben aangezien als geschied aan de Republiek zelve;

Dat zy Gecommitteerden, dus hebbende doen zien, dat uit den aart der zaak in de Registers van deze Provincie niets omtrent het berokkenen van den oorlog met Frankryk kan gehaald worden, en thans overgaande tot de tweede in dit punt voorgestelde vraag, welke Leden der Provinciale Regering tegen dien oorlog al of niet geprotesteerd hebben, hoedanige protesten zy in 't geheel niet aangetroffen hebben.

En moetende het onderzoek dezer Commissie verder daar over gaan, om te zien of in de Registers van Staat ook eenige stukken werden gevonden, waar uit blyken konde, dat eenige Leden der toenmalige Regering

door propositien of protesten hunne genegenheid getoond hadden om den reeds begonnen oorlog te doen eindigen, en de gebroken goede verstandhouding met de Fransche Republiek wederom te vernieuwen en te heelen;

Dat zy Gecommitteerden hieromtrent dan verder moeten remarqueren, dat dewyl de constitutie der Staatsvergadering van deze Provincie medebragt, dat de Steden niet anders dan als Corpora of ligchaamswyze konden stemmen, zonder dat een byzonder Lid uit dezelven, ten Landdage comparerende, bevoegd kon zyn om zyne eigen begrippen aldaar voor te stellen, veel min te doen gelden, het derhalven onmogelyk was, dat zy Gecommitteerden uit de provinciale Registers, welken alleen voor hunne examinatie bloot lagen, zouden hebben kunnen vernemen of ook eenige byzondere Leden uit de stedelyke Magistraten of Gezworen Gemeenten in den hunnen eenige advisen voortgebragt of protesten gedaan hebben, welken zouden hebben kunnen strekken, om de oorlogsrampen van den Lande af te wenden en de harmonie met de Fransche Republiek te herstellen;

En belangende de Leden van de Ridderschap, dat ofschoon de zelfde provinciale Constitutie medebragt, gelyk dit ook nog op den 3. Maart des jaars 1785. door de formele uitspraak van Gecommitteerden der Bondgenoten binnen Kampen is gecorroboreerd, dat de Edelen verpligt waren hunne stemmen hoofd voor hoofd, en niet corpswyze, uit te

brengen, egter uit de Notulen, zedert de omwenteling van den jare 1787. aangeteekend, te zien is, dat dezelven wederom als te voren de gewoonte ingevoerd hebben van doorgaans hunne advisen corpswyze te geven; waar door het aan de Commissie mede ondoenlyk geworden is te bepalen, of eenigen der Edelen in derzelver byzondere byeenkomsten ook eenige pogingen tot afwending van dezen oorlog mogen aangewend hebben;

Waarom zy Gecommitteerden dan in dit opzigt niets anders in staat zyn te doen, dan by dezen te verklaren, dat zy, met alle hun doenlyke attentie de provinciale registers doorbladerd, en alles wat zy vermoeden konden iets van dezen aart te kunnen bevatten doorlezen hebbende, niet hebben gevonden, door eenige der drie Steden, of door eenig Lid van de Ridderschap eenig voorstel of protest van den aart als voorschreven te zyn gedaan voor het midden van den jare 1794. van het gebeurde ten welken tyde zy nu zullen overgaan aan deze Vergadering een zodanig verslag mede te deelen, als vereischt wordt om de zaken in een behoorlyk verband te plaatzen; zynde aan hun Gecommitteerden uit de secrete Resolutien van deze Provincie, als mede uit de herwaards door de Vergadering van Hunne Hoog Mog. overgezonden secrete Resolutien en stukken, gebleken;

Dat de Staten van Friesland op den 2. October 1794. hebben genomen eene secrete Resolutie, waarby zy, onder verklaring van

alnog by hunne geduurende den geheelen oorlog gemanifesteerde denkwyze, om alles tot eene vigoureuse afweering van den vyand te willen contribueren, hunnen Gecommitteerden ter Generaliteit gelasten in het buitenlandsch besogne de Bondgenoten op 't nadruklykst te exhorteren *om met alle ernst en zonder eenige verwyling te entameren negotiatien tot vreden*, en tevens te declareren, dat Hun Ed. Mogende *verzoeken en als ontwyffelbaar verwagten*, dat deze Resolutie door alle de Heeren, wegens de respective Provincien dit besogne waarnemende, zal worden overgenomen en op de meest spoedige wyze verzonden na Hunne Provincien, ten einde daarop zodanige deliberatien aldaar worden aangelegd als het belang van het onderwerp en de pressance der zaken alleszins komen te vorderen; met wydere last, om, by onverhoopte verwyling of verweigering in dezen, deze Resolutie *aanstonds publiq ter vergadering van Hun Hoog Mogende te openen;*

Dat de Gedeputeerde ter Generaliteit wegens Friesland, by het voorbrengen van gemelde Resolutie op den 7. dito, tevens had geinsteerd, dat de voorschr. negotiatie tot vrede door eene *bezending naar Engeland* mogte bevorderd worden; en dat dezelve Resolutie daarop door de Gedeputeerden der overige Provincien was overgenomen om in den haren breeder gecommuniceerd te worden, en tevens commissoriaal gemaakt;

Dat het rapport, ingevolge voornoemde

commissoriaal, op den 8. dito ingekomen zynde, daar op door Hun Hoog Mog. is genomen eene resolutie, welke, na voorafgaande betuigingen van alle mogelyke gelegenheden tot het verkrygen van eenen algemeenen vrede altoos te hebben willen en nog te willen omhelzen, in de volgende aanmerkelyke bewoordingen voortgaat;

„Dan dat haar Hoog Mogende vertrouwen, „dat het nog aan het verlicht oordeel der „Heeren Staten van Friesland, noch aan dat „der overige Bondgenoten zal echapperen, „dat het entameren van negociatien tot eenen „particulieren vrede met den gemeenen vyand, „in de tegenwoordige tydsomstandigheden, „eene ondoenlyke zaak is; want dat de Re„publiek, om eene diergelyke onderhandeling „werkstellig te maken, zig zoude moeten „afzonderen van hare Gealliëerden, dat het „zeer onwaarschynlyk is, dat zodanige pro„positien van particuliere vrede eenigen den „minsten ingang by den vyand zouden vin„den; en dat, dezelve niet geaccueilleerd „wordende, het onmiddelyk gevolg daar van „zoude wezen, dat de Republiek als dan, „van de hulp van hare Geallieerden versto„ken, zig aan veel grooter gevaar zoude vin„den geëxponeerd, dan waar mede zy thans „wordt bedreigd; doch dat zelfs in de ver„onderstelling, dat door middel van eene „zodanige negociatie een particuliere vrede „tot stand kwam, het gevaar niet zoude „weggenomen worden, maar alleen van ge-

„ daante zoude veranderen, vermits als dan
„ de Mogendheden, welke thans met de Re-
„ publiek eene zaak maken, derzelver wapenen
„ tegen den Staat zouden wenden, zo dat
„ men zig daar door slegts eenen anderen
„ oorlog in plaats van den tegenwoordigen
„ zoude op den hals halen; dat ondertus-
„ schen, hoe groot het actuele gevaar ook
„ moge gerekend worden, de Republiek egter
„ geenzins tot die laagte gebragt is, of in
„ die omstandigheden verseert, dat zy zoude
„ moeten denken, om zig door eene laffe
„ onderwerping onder het juk van den vyand
„ te begeven; dat haar Hoog Mogende veel
„ eer reden hebben om zig te mogen vleien,
„ dat de maatregelen van defensie, die men
„ bezig is aan te wenden, ondersteund door
„ die hulpmiddelen, welke de natuur in dit
„ land, vooral in het tegenwoordig jaarsai-
„ zoen, zoo rykelyk aan de hand geeft, door
„ de hulpe en bystand van onze Geallieerden,
„ en boven al door de beschermende hand
„ des Allerhoogsten, genoegzaam zullen be-
„ vonden worden, om het dringend gevaar
„ van ons af te keeren, den vyand te over-
„ tuigen van de onmogelykheid om de Repu-
„ bliek te overmeesteren, en denzelven ook
„ daar door te disponeren tot zulke sentimen-
„ ten, welke eene algemeene pacificatie mo-
„ gelyk en waarlyk wenschelyk zullen maken;
„ Dat, wat aangaat de instantien, door den
„ aanwezenden Heer Gedeputeerden van de
„ Provincie van Friesland in het besogne op

„ gisteren gedaan, om de negociatien tot de
„ vrede, in de voorschreven Resolutie van de
„ Heeren Staaten van Friesland vermeld, door
„ eene bezending naar Engeland te bevorde-
„ ren, welgemelde Heeren Gedeputeerden van
„ de respective Provincien zullen worden ver-
„ zogt, zo als verzogt worden mits dezen,
„ te gelyk met het bovenstaande ter kennis
„ van de Heeren Staten hunne Principalen te
„ brengen, dat men zo door de rapporten
„ van den Heer van Nagell, als anderzins, in
„ het zekere geinformeerd is, dat 'er by het
„ Hof van Groot-britanje geene de minste dis-
„ positie is, om in vredes onderhandelingen
„ met den vyand te komen, maar in tegen-
„ deel, dat men aldaar gedetermineerd is om
„ den oorlog met vernieuwde en verdubbelde
„ kragten voort te zetten, als verserende het
„ Cabinet aldaar in die gedagten, dat, zo
„ lang het kwaad, waar aan de Zeemogend-
„ heden den Oorlog, haar zo onregtvaardig
„ aangedaan, hebben toe te schryven, name-
„ lyk het aanwezen van de zelfde grondbe-
„ ginzelen van anarchie en overheersching,
„ die de bestuurders der Fransche Natie tot
„ die oorlogsverklaring hebben aangezet, blyft
„ voortduuren, 'er geene mogelykheid is, om
„ tot eenen duurzamen vrede te geraken, dat
„ men dus met genoegzame zekerheid kan
„ voorzien, dat eene bezending naar Engeland,
„ zo als die door de Heeren van Friesland
„ schynt gebuteerd te zyn, wel verre van aan
„ derzelver oogmerk te voldoen, in tegendeel

„ het Hof van Groot-Britanje tegen den Staat
„ zoude indisponeren, en ook in andere op-
„ zigten de allergevaarlykste gevolgen na zig
„ zoude sleepen;"

Terwyl dan eindelyk nog by dezelve Resolutie is goedgevonden en verstaan;

„ Dat Extract van deze haar Hoog Mogende
„ Resolutie gezonden zal worden aan de Hee-
„ ren van Haeften, van Nagell, en van Reede,
„ haar Hoog Mogende extraordinaris Envoyés
„ aan de Hoven van Weenen, Londen en Ber-
„ lyn, en dezelven daar nevens aangeschreven,
„ de voornoemde Heeren onder het oog te
„ brengen de gevaarlyke situatie, waar in de
„ Republiek zig bevindt, en die door de suc-
„ cessive retraites van de Arméeën dagelyks
„ critiquer wordt, met byvoeging, dat, of-
„ schoon haar Hoog Mogende in voegen voor-
„ schreven vastelyk geresolveerd zyn alles aan
„ te wenden tot afkeering van den vyand en
„ verdediging van den Staat, aan welks con-
„ servatie geheel Europa zo zeer aangelegen
„ ligt, men zig egter niet kan verbergen, dat,
„ de zaken op de zelfde wyze, als zedert
„ eenige maanden heeft plaats gehad, voort-
„ gaande, het niet mogelyk zoude wezen de-
„ zelve op den duur gaande te houden, en
„ dat men derhalven van de gemelde Hoven
„ verwagt, dat zy de uiterste efforts zullen
„ doen, om de Republiek, en daar door geheel
„ Europa te redden uit de hagchelyke situatie,
„ waarin tegenwoordig geplaatst zyn, of dat
„ zy met de Republiek zullen concurreren en

„middelen aan de hand geven, die zouden „kunnen dienen, om tot eene algemeene pa„cificatie te geraken: zullende gemelde Heer „van Nagell in het byzonder worden aange„schreven, aan het Ministerie van zyne Groot„britanische Majesteit te representeren, dat, „niet tegenstaande de goede dispositie en „reeds aangewende efforts van hooggemelde „Zyne Majesteit, om de armées van de ge„coaliseerde Mogendheden, en inzonderheid „die van zyne Keizerlyke Majesteit, tot inme„diate defensie van de Republiek te doen „dienen, de laatste retraite van den Generaal „Clairfait egter al wederom heeft doen zien, „hoe weinig succes die welmeenende poo„gingen tot nog toe gehad hebben, en „hoe weinig dezelve tot hier toe gestrekt „hebben, om het gevaar, het welke den „Staat boven het hoofd hangt, te vermin„deren;

„Wordende eindelyk de welgemelde Heeren „Gedeputeerden van de respective Provincien „nog verzogt, ook van deze aanschryving „aan de Heeren Staten, hunne respective „Principalen, kennisse te geven, om daar uit „te zien, dat door haar Hoog Mogende niets „verzuimd wordt, wat in de tegenwoordige „omstandigheden zoude kunnen dienen tot „behoud van het Vaderland."

Dat deze Resolutie op den 13. dito zynde gebragt ter deliberatie van Ridderschap en Steden en commissoriaal gemaakt aan de besogne van Financien, daar op door de

Leden van hetzelve Besogne den volgenden dag is uitgebragt een rapport, houdende;
„Dat zy, geconsidereerd den haglyken toe„stand van zaken, waar in thans de gansche „Republiek in 't gemeen, en deze Provincie „in het byzonder, verseerde, van advise zou„den zyn, dat de Heeren, wegens deze Pro„vincie ter Generaliteit gecommitteerd, zouden „behooren te worden aangeschreven en ge„qualificeerd, om door den Heer wegens „deze Provincie het buitenlandsch Besogne „waarnemende namens Ridderschap en Ste„den te declareren, dat Hunne Ed. Mog. om „verscheiden gewigtige redenen, in confor„miteit met de instantien van den Heer Ge„deputeerden van de Provincie van Friesland, „zeer zouden inclineren tot, en zelfs om ten „spoedigsten te insteren op eene spoedige „bezending, het zy publiek of onder de hand, „naar het Hof van Zyne Majesteit den Koning „van Groot-britanjen, ten einde aldaar aan „te dringen op de noodzaaklykheid, om de„zen funesten oorlog door eene algemeene „pacificatie ten spoedigsten ten einde te bren„gen, en eindelyk eens, ware het mogelyk, „aan gansch Europa die rust en kalmte we„der te geven, welke 't zelve zo zeer be„hoeft, en dien volgens het Hof van Engeland „door alle gepaste middelen en drangredenen „te persuaderen en te disponeren, om nevens „de hooge Geallieerden ten dien einde de „meest geschikte wegen in te slaan; dat voorts „welgemelde Heer Gecommitteerde, het bui-

„tenlandsch besogne waarnemende, behoorde
„te worden gequalificeerd en gelast, by de
„opening der secrete Resolutie, op dit rap-
„port te nemen, de sterkste instantien te
„doen, dat van wege Hunne Hoog Mog. ten
„allereersten de noodige en gepaste demar-
„ches worden gedaan, ten einde eenen spoe-
„digen stilstand van wapenen met den vyand,
„althans ten opzigte van deze Republiek, en
„al ware 't ook voor slegts weinige weken,
„te sluiten, om inmiddels de praeliminairen
„van eenen algemeenen vrede te kunnen ont-
„werpen en concerteren, of althans omtrent
„de geneigdheid der hooge Geallieerden te
„kunnen worden geinformeerd;"

Dat de Heeren van de Ridderschap zig dadelyk met het voorschreven rapport hebben geconformeerd; doch dat de Heer van Dedem tot de Hagmole voor zig zelven in 't byzonder heeft uitgebragt het volgende advys;

„Reeds zedert lang opgemerkt hebbende,
„dat de geallieerde armées op geenerhande
„wyze tegen die der Franschen bestand zou-
„den kunnen blyven, en het alzo tot behou-
„ding dezer Republiek allernoodzaaklykst was
„alle mogelyke middelen tot vrede te bera-
„men, conformeer ik my wel met het uitge-
„bragte rapport ter bevordering van dien,
„hoe zeer ik ook vrees zulks te laat zal
„wezen: doch ben van oordeel, dat, in plaats
„van op een stilstand van wapenen namens
„deze Republiek te werken, datelyk, van nu
„aan, zonder eenig tyd verzuim, op de meest

„ gepaste wyze, door de beste middelen en
„ wegen, als nog behoore te worden gezogt
„ en gewerkt, om directelyk eenen afzonder-
„ lyken vrede te verkrygen."

Dat, den volgenden dag, de Gedeputeerden der Stad Zwolle zig even als de Ridderschap eenvouwdig met het rapport hebben geconformeerd; doch de Gedeputeerden der Stad Deventer alleen; „ in zo verre betreft de de-
„ marches tot eene algemeene pacificatie, zynde
„ van oordeel, dat alle gepaste demarches tot
„ eenen spoedigen stilstand van wapenen in
„ het generaal en voor alle de hooge gealli-
„ eerden te gelyk behooren geadhibeerd te
„ worden, maar dat een particuliere bewer-
„ king van dien alleen voor deze Republiek
„ veel meerder een nadeelig dan een ge-
„ wenscht gevolg moest na zig sleepen;"

Terwyl de Heeren Gedeputeerden der Stad Kampen, ten zelfden dage, op expressen last van de Heeren Hunne Principalen, ter Vergadering hebben voorgedragen; „ dat Schepenen
„ en Raden in nader deliberatie hebbende
„ gelegd de propositie, door den aanwezenden
„ Heer Gedeputeerde wegens de Provincie van
„ Friesland den 7. October laatstleden in het
„ secrete besogne ter Generaliteit gedaan, met
„ *de Resolutie* van Hun Hoog Mogende den
„ 8. daar aan volgende genomen, waar van,
„ na luid van dezelve Resolutie de extracten
„ reeds verzonden zyn aan onze Ministers aan
„ de Hoven van Weenen, Londen en Berlyn;
„ het daar voor hebben moeten houden, dat

„alle verdere deliberatien der Bondgenoten, „op *deze* propositie der Heeren Staten van „Friesland, en daar op reeds *gevallene* en „*verzondene* Resolutie van Hun Hoog Mogen- „den, noodeloos en van de minste applicatie „is; dat egter zy Heeren, by zo verre ex „post ter Generaliteit inkomende advysen der „Bondgenoten gelegenheid mogten geven, dat „op dit subject nieuwe deliberatien ter Gene- „raliteit mogten worden geëntameerd, zig ten „vollen conformeren met de ingredienten, in „het dien aangaande door de Heeren Gecom- „mitteerden tot de zaken van Finantie op gis- „ter uitgebragt Rapport voorkomende, niet „alleen, maar dat zy zelfs, indien de zaken „daar toe eenige geschikte tournure aan de „hand gaven, niet alleen (?) zyn van de „bygevoegde byzondere opinie van den Heer „van Dedem tot de Hachmole;"

En dat het resultant van deze geheele deliberatie geweest is eene Resolutie, by welke Ridderschap en Steden zig met het voorschr. Rapport der Gecommitteerden tot de zaken van Financie hebben geconformeerd.

Dat zy Gecommitteerden verder uit de secrete stukken van de Generaliteit, ter Griffie berustende, nog hebben vernomen;

Dat voorschr. Resolutie van Ridderschap en Steden op den 22. October ter Generaliteit in het secreet besogne door den Heer Gedeputeerden dezer Provincie is ingebragt, en dat ten zelfden dage door de Gedeputeerden van

Gelderland en Friesland aldaar insgelyks zyn ingebragt resolutien van derzelver Principalen, houdende die van Gelderland; „om op het „kragtigste te insteren en te presseren, ten „einde, met concurrentie van de andere Pro„vincien en overleg van Zyn Hoogheid den „Heere Erf-Stadhouder, alle zodane middelen „mogten worden beraamd, waar door, zo „wel met aanschryvinge aan den Heer van „Nagell, als door eene bezending, het zy „Ministerieel, het zy onder de hand, conform „den voorslag van de Provincie van Friesland „eene generale pacificatie ten spoedigsten „zoude kunnen worden uitgewerkt;"

En houdende voorts die van Friesland, betuiging van het leedwezen, dat zy gevoeld hadden in het ter Generaliteit zien declineren van hunnen voorslag en onder allegatie van eenige nader aandringende redenen, onnoodig hier by te brengen; herhaalde propositie, dat door het doen van eene bezending naar Engeland, gevoegd by het geven van de dringendste en stelligste ordres aan de Ministers van den Staat, by de Hoven der overige Geallieerde Mogendheden residerende, het werk van vrede wierde geëntameerd en voortgezet.

Dat voorts nog de advisen van andere Provincien ingekomen zynde, op den 23. October by hun Hoog Mog., zynde Zyne Hoogheid in het besogne present, is geresolveerd, dat „aangezien door verscheiden Provincien zo „sterk werd geinsteerd op het doen van eene „bezending naar Engeland, en deze demar-

„ che kan worden aangemerkt als zullende „ strekken tot meerderen aandrang van de „ pressance der omstandigheden, waarin de „ Republiek zig bevindt, een persoon van ver- „ trouwen zal worden benoemd, om zig zon- „ der ministerieel karakter ten spoedigsten „ naar Londen te begeven, ten einde aldaar „ by het Ministerie van Zyne Groot-Britanni- „ sche Majesteit te appuieren en te seconderen „ de instantien reeds door den Heer van Na- „ gell ingevolge en tot voldoeninge aan haar „ Hoog Mogende Resolutie van den 8. dezer „ lopende Maand gedaan, en aan hetzelve Mi- „ nisterie confidentieel en te gelyk ernstig open „ te leggen de gevaarlyke situatie van zaken, „ waar in zig de Republiek bevond, en de „ noodzaaklykheid daar uit resulterende om „ aan eene algemeene pacificatie te geraken;"

Wordende voorts by de zelfde Resolutie de Griffier Fagel tot het waarnemen dier commissie benoemd, en voorts daar by nog besloten de Ministers aan de Hoven van Weenen en Berlyn nader aan te schryven, ten einde de instantien ingevolge Hun Hoog Mog. Resolutie van den 8. dezer „ op het allernadruklykste „ te herhalen, en aan voorschr. Hoven aan te „ toonen, hoe zeer het gevaar zedert het „ nemen van de voorschr. resolutie vermeer- „ derd is door de successive ongelukkige eve- „ nementen, die zo op het frontier van de „ Republiek als binnen de Provincien zelven „ gebeurd zyn;"

Ter gelegenheid van 't nemen van welke

resolutie de Gedeputeerde van Overyssel zyne gedane propositien nog wederom heeft geinhaereerd.

Dat op den 11. November nog by Hun Hoog Mog. is commissoriaal gemaakt een Missive van de Staten van Gelderland, waar by in generale termen op het entameren van vredes negociatien wordt aangedrongen;

En eindelyk dat de Staten van Utrecht op dien zelfden dag eene Missive aan Hunne Hoog Mog. gearresteerd hebben, waarby zy, om breedvoerig daar by geallegueerde redenen, verzoeken en insteren, dat Hunne Hoog Mog. ten spoedigsten door alle bekwame middelen mogten beproeven, of 'er een wapenstilstand voor deze Republiek te bekomen was, om voorts onderhandelingen tot eenen eerlyken vrede met de geallieerde Hoven te kunnen beginnen en ten einde brengen;

Dat zy Gecommitteerden ondertusschen niets hebben aangetroffen, waar uit zoude kunnen consteren, dat op deze laatste bygebragte stukken eenige Resolutie van de Staten Generaal is gevolgd; en derhalven wederom tot het verrigte binnen deze Provincie (om het welke in behoorlyk verband met het gebeurde te plaatzen al het overige alleen wordt aangevoerd) te rug zullen treden, met aan deze Vergadering verslag te doen van de secrete Resolutie op den 13. November hier aan volgende genomen, eene resolutie welke van die natuur is, dat zy geoordeeld hebben dezelve hier geheel te moeten overschryven; luidende dezelve als volgt.

„In consideratie zynde genomen, dat, zederd de laatste weken en dagen, de omstandigheden van ons lieve vaderland nog veel critiquer zyn geworden dan dezelve nog geweest zyn: is goedgevonden de Heeren, wegens deze Provincie ter Generaliteit gecommitteerd, mits dezen aan te schryven, dat dezelve in het secreet besogne en daar zulks verder van dienst zoude kunnen zyn, nog nader de allersterkste instantien zullen doen, ten einde zo spoedig mogelyk toch alles worde te werk gesteld tot bekoming van een spoedigen vrede, waar toe men, uit alle omstandigheden, oordeelt, dat de bestuurders der Fransche Natie wel gedisponeerd zyn: ja, dat men, ter voorkoming van verdere invasie, vooral ook zoeken moet, om daadlyk een armistice te bekomen, of zoodanige demarches aanwenden, waar door verdere efforts van den vyand kunnen worden voorgekomen.

„Dat te gelyk aan Zyne Grootbritannische Majesteit diende te worden voor oogen gesteld de onmogelykheid, waar in zig deze Republiek bevindt, om langer te kunnen oorlogen, weshalven men vertrouwt dat hoogst dezelve Hen Hoog Mogenden wel behulpzaam zal willen zyn, om, gezamelyk met dezelven, vrede met Vrankryk te maken, en ten dien einde, zoo niet alles, ten minsten een gedeelte zyner conquesten wel zal willen opofferen: terwyl het tog als eene uitgemaakte zaak moet worden gehouden, dat deze Re-

„ publiek, tot voorkoming van haren totalen „ ondergang, en overeenkomstig den unanimen „ wensch en het verlangen der gansche Natie, „ in allen gevalle, tot den vrede zal moeten „ overgaan: waar uit dus, indien al hoogst-„ gedagte zyne Majesteit ongenegen tot den „ vrede blyven mogt, een separate vrede zoude „ moeten resulteren, welken, in ons geval, „ het Engelsch Ministerie wel zal ten besten „ houden, doch tevens de gevolgen daar van „ wel penetreren.

„ Dat, wyders, welgemelde Heeren nog zal „ worden aangeschreven, om aan te dringen, „ dat aan het Hof van zyne Groot-Brittannische „ Majesteit de sterkste remonstrantien worden „ gedaan over de verregaande ongeregeldhe-„ den, ja plonderingen der Engelsche Armée, „ waar van onze Nabuuren en Bondgenoten, „ de Provincie van Gelderland, de zoo menig-„ vuldige als deplorabele ondervinding heeft „ gehad: zelfs, op sommige plaatsen niet on-„ gelyk aan eene vyandelyke verwoesting.

„ Dat, eindlyk, welgemelde Heeren nog zul-„ len hebben te verklaren, dat deze Provincie „ niet moet worden aangevergd, als daar tegen „ ten sterksten protesterende, om het Territoir „ dezer Provincie te moeten leenen tot oprig-„ ting der zoogenaamde Emigranten Corpsen, „ welker desordres, voor zo ver dezelve reeds „ existeren, overvloedig aantoonen, uit welk „ een soort van menschen die worden opgerigt „ en zamengesteld; terwyl men ook zelfs geene „ schynreden weet uit te denken, waarom deze

„ Republiek zig met die Depots zoude moeten „ chargeren: te minder, daar dezelve, in deze „ tydsomstandigheid, nooit van eenig het min- „ ste nut zullen kunnen zyn, en alleenlyk maar „ zouden dienen, om de desordres te vermeer- „ deren, en de Ingezetenen uit te putten: „ weshalven dan ook zal dienen te worden „ geinsteerd, dat, voor zo verre dezelve reeds „ mogten exsteren, die worden te rug getrok- „ ken of gemortificeerd.

„ Dat het wel waar is, dat de Kroon van „ Engeland enorme schatten verspilt, om daar „ door, als ware 't, deze Republiek te sau- „ veeren, doch dat het niet minder waar is, „ dat, door de wyze, waar op zulks wordt „ aangelegd, en de Engelsche Armée zig ge- „ draagt, zoo in het doen van resistentie aan „ den vyand, als met het plegen van vexes, „ plundering, en uitputting der Ingezetenen, „ dit alles niet min dan tot verderf des Lands „ komt te strekken.

„ Is goedgevonden aan de Heeren Gecom- „ mitteerden ter Generaliteit, tot derzelver „ secrete Instructie, en ten einde daar van „ met alle behoedzaamheid gebruik te maken, „ mids dezen aan te schryven, dat, in geval „ het Engelsch Ministerie tot geenen gemeen- „ schappelijken vrede te persuaderen mogte „ zyn, nochte ook aan deze Republiek het „ maken van eenen separaten vrede in der „ minne zoude willen toestaan, maar zelfs door „ bedreiging van oorlog tragten tegen te hou- „ den, men alsdan rondborstig zal moeten

„ declareren, dat 'er, in dat cas, voor de
„ Republiek niets anders zal overblyven, dan
„ dat zy genoodzaakt zal worden, zig, tegen
„ zodanige geweldige demarches, door eene
„ of- en defensive Alliancie met de Fransche
„ Natie te beveiligen.

„ By de Resumtie hebben de Heeren Ge-
„ deputeerden der Steden Deventer, Campen
„ en Zwol de voorschr. Resolutie overgenomen,
„ ten einde dien aangaande hun advys aan
„ Heeren Ordinaris Gedeputeerden ten eersten
„ in te zenden.

„ Dingsdag, den 18. November, heeft de
„ Heer J. van Suchtelen, Burgemeester der
„ Stad Deventer, ter Vergadering van Heeren
„ Ordinaris Gedeputeerden, op expressen last
„ der Heeren zyne Principalen, gedeclareerd,
„ dat men, ofschoon niets liever en hartelyker
„ wenschten, dan, door eenen spoedigen vrede
„ een eind aan dezen bloedigen oorlog te ma-
„ ken, zig egter geenszins kan voegen met
„ de declaratie, ten slot van voorschr. Reso-
„ lutie vervat, als oordeelende, dat eene zoda-
„ nige declaratie van de schroomlykste gevolgen
„ voor ons Vaderland konde worden, verwag-
„ tende dierhalven, dat zodanige declaratie uit
„ gemelde Resolutie geheel zal agterblyven.

„ De Heer J. J. op ten Noort, Burgemeester
„ der Stad Campen, heeft, ten zelfden dage,
„ ter Vergadering van Heeren Ordinaris Gede-
„ puteerden, gedeclareerd, namens de Heeren
„ zyne Principalen, in de voorschr. Resolutie
„ te consenteren.

„De Heer W. H. Wicherlink, Burgemeester „der Stad Zwolle, heeft, ten zelfden dage, „ter Vergadering als boven, gedeclareerd, in „de voorschr. Resolutie te consenteren.

„Waar op gedelibereerd zynde, is goedgevonden, bovenstaande Resolutie alzoo te doen „depecheren."

Dat zy Gecommitteerden uit de stukken hun voorgekomen niet hebben kunnen zien, welken indruk dit zo dringend voorstel, namens deze Provincie gedaan, ter Generaliteit gemaakt heeft, of welke de onmiddelyke gevolgen daar van geweest zyn; doch dat hun uit de secrete Notulen der secrete Commissie van Ridderschap en Steden, en uit die van Ridderschap en Steden zelven van den 22. December is gebleken, dat Zyne Hoogheid op den 18. November in het secreet besogne had gedaan zekere propositie met betrekking tot een onderzoek, of 'er by de Fransche Natie geneigdheid zoude zyn tot eene generaale of byzondere pacificatie, en dat dezelve op den 17. December aldaar had voorgedragen, dat hy nu in den voorgaanden nagt was geinformeerd, dat zodanige geneigdheid by dezelve zoude zyn, zo dat het Committé de Salut publicq de negociatien ten dezen opzigte door de reeds gedane demarche alreeds als geëntameerd aanmerkte, en gereed was om een of meer agenten van dezen Staat te ontvangen, ten einde over vrede en opschorting van vyandlykheden te kunnen handelen; vervolgens in bedenking gevende, of niet een of twee

Heeren zouden behooren gecommitteerd te worden om ten spoedigsten ten gemelden einde te vertrekken;

Dat, dit voorstel geadopteerd zynde, Zyne Hoogheid daar toe benoemd had G. Brandsen en O. Repelaar;

En eindelyk, dat mede op verzoek van Zyn Hoogheid twee Heeren, te weten de Drost van Zalland en J. J. Metelerkamp, Burgemeester der Stad Zwolle, door Ridderschap en Steden in secrete Commissie naar den Hage zyn gedeputeerd, „om met Zyne Hoogheid en Ge„deputeerden van hunne Hoog Mogenden en „van de andere Provincien, zodanige praepa„ratoire maatregelen te beramen, als in de „tegenswoordige tydsomstandigheden ter be„koming van eenen soliden en eerlyken vrede, „of tot voorafgaande wapenschorsing, of an„dere daar toe dienstige einden, zouden kun„nen geoordeeld worden nodig en nuttig te zyn."

Dat zy Gecommitteerden, niets meer tot dit tweede punt van het aan hun opgedragen onderzoek aangetroffen hebbende, dus tot het derde zullen overgaan om, zo veel doenlyk, den Staat en administratie der Financien van September 1787. af tot den 5. February 1795. toe, de kosten van den laatsten oorlog speciaal mede daar onder begrepen, ten einde deze Vergadering zoude mogen beoordeelen in hoe verre binnen het voorschreven tydperk ter goeder trouwe met 's Lands penningen gehandeld is, of in hoe verre dezelven moeten geagt worden nutteloos te zyn verspild.

Dat zy Gecommitteerden, ten einde hier aan te beantwoorden, geoordeeld hebben geenen korter weg te kunnen vinden, dan dien van aan deze Vergadering eenige Staten of Tafelen voor te leggen, waar uit zal kunnen gezien worden; in de eerste plaats het montant der penningen, welken de Regering, geduurende den voorschreven tyd, ter harer dispositie gehad heeft; ten anderen, welke middelen dezelve Regering heeft aangewend om de Provinciale financien te styven, en eindelyk tot welke oogmerken dezelve Regering die penningen heeft besteed.

Dat zy dien ten gevolge hier nevens overleggen;

Eerstelyk, onder *N.* 1. een *Staat van de Provinciale inkomsten over de jaren beginnende met* 1786. *en eindigende met* 1794, opgemaakt uit de zogenaamde *Staten der Provincie*, welken jaarlyks door den oudsten Klerk worden gedresseerd; waar uit men zal kunnen zien, dat de Provinciale Middelen tot den jare 1791. incluis zyn gebleven op den zelfden voet waar op dezelven zedert den jare 1786. hadden gestaan, benevens het beloop daar van zo als die, de zes jaren door malkander, hebben bedragen; voorts de vermeerdering van die Middelen in de volgende jaren 1792, 1793 en 1794; en eindelyk het provenu der drie negociatien, waar van de eerste voor de omwenteling van den jare 1787, en de twee anderen in den jare 1794. waren geopend;

Ten tweeden, onder *N.* 2, een *Staat der*

Provinciale Lasten, van die der Generaliteits lasten afgezonderd, geduurende het zelfde tydperk, met byvoeging van de noodige aanmerkingen, dienende om daar uit te kunnen vernemen, welke de posten zyn die voornamelyk veroorzaakt hebben, dat de lasten van het laatste jaar die van het eerste zo aanmerkelyk hebben overtroffen;

Ten derden, onder *N.* 3. eene opgave van het beloop van de Quote dezer Provincie in den *Staat van Oorlog*, beginnende met den jare 1787. en eindigende met den jare 1794. waar uit men zien zal kunnen, welke de gewoone generaliteits lasten geduurende dien tyd geweest zyn, en hoe veel dezelven in de jaren 1793. en 1794. zyn vermeerderd.

Ten vierden, onder *N.* 4, eene opgave van de buitengewone generaliteits lasten, bestaande in eene Lyst der *Petitien*, waar in, na de omwenteling van den jare 1787. tot op de jongstleden omwenteling toe, door deze Provincie is geconsenteerd, met byvoeging niet alleen van de Quoten dezer Provincie in dezelven, maar ook van de sommen die daar op werkelyk zyn betaald; alles opgemaakt uit de Balancen van ieder jaar ter Griffie te vinden; waar uit dan mede speciaal zal kunnen gezien worden, welke penningen tot den oorlog met de Fransche Natie in 't byzonder zyn gebruikt;

Ten vyfden, eene Notitie van eenige Petitien na September 1787, van Generaliteits wege ingekomen, doch waar op geen consent in deze Provincie is gevolgd; onder *N.* 5.

En eindelyk ten zesden, onder *N.* 6. eene Memorie van betaalde posten zedert September des jaars 1787, op schulden voor dien tyd gecontraheerd, getrokken uit de Contrarollen van ieder jaar tot February 1795. incluis; welke zal kunnen strekken om de Vergadering, door confrontatie van dezelve met de overige uitgaven te doen zien, hoe veel penningen zedert de Revolutie van 't jaar 1787. op reeds te voren gemaakte, en hoe veel op zedert gecontracteerde schulden aan de Generaliteit zyn gefourneerd;

Zullende zy Gemommitteerden dit hun rapport besluiten, met aan te merken, dat zy ook nog voorgehad hadden eene accurate opgave van den staat der Comptoiren, zo als dezelven zig, en ten tyde der Revolutie van September 1787, en by die van February dezes tegenwoordigen jaars, bevonden; doch dat zy dit voornemen hebben moeten laten varen, alzo die Staten ter Griffie niet meer compleet voor handen waren, en thans door de Ontvangers volgens hun zeggen niet wederom op nieuws opgemaakt konden worden.

BYLAGEN.

N. 1.

Staat van de Provinciale inkomsten over de jaren, beginnende met 1786, en eindigende met 1794, opgemaakt uit de jaarlykscke Staten van de Provincie.

Gedurende navolgende zes jaren zyn de Provinciale Middelen op den zelfden voet geheven, en hebben de inkomsten in 't gemeen bedragen;

In 1786	. . . . . .	*f* 854,013- 8- 0
1787	. . . . . .	*f* 874,159- 0- 7
1788	. . . . . .	*f* 874,279-17- 9
1789	. . . . . .	*f* 874,951- 5-11
1790	. . . . . .	*f* 874,746-17- 7
1791	. . . . . .	*f* 865,419- 0- 9
Dus in 6. jaar	. . .	*f* 5,217,569- 9-11

Het welke over deze 6 jaren door elkander geslagen jaarlyks bedraagt een somma van . . . . *f* 869,596-0-0

In de 3. volgende jaren zyn sommige Middelen verhoogd geweest, zo als beneden specificq wordt aangewezen, en hebben toen de inkomsten in 't gemeen bedragen;

In 1792.	. . . .	*f* 957,149-11-12
1793.	. . . .	*f* 964,301- 1-12$\frac{2}{9}$
1794.	. . . . . , .	*f* 986,714- 8-14$\frac{2}{9}$

Dat deze verhoging van de Middelen heeft bestaan als volgt;

In den jare 1792.

Verponding met de helft bedragende	f 58,348-16- 9
Contributie met een vierde .	f 19,164- 9-10
Officie-geld met de helfte . .	f 3,323- 1- 0
Vuurstede-geld met een vierde verhoogd zynde zoude volgens den Staat van de Provincie van 1792 meerder hebben moeten opbrengen f 14,375- 0- 0 doch uit den staat van 't volgende jaar is te zien, dat hetzelve uit hoofde van de afschryvingen door de nieuws op dat middel geëmaneerde Publicatie veroorzaakt, niet meer, boven de somme van 't vorige jaar 1791. heeft bedragen dan	f 5,538-10-10
Waar dan bykomt het nieuwe Middel van het Zoutgeld, hebbende in 1792. volgens den staat van 1793. opgebragt . .	f 3,500- 0- 0
	f 89,874-17-14

Waar uit dan blykt dat de inkomsten uit de Middelen provenierende in dezen jare 1792. meerder dan in de vorigen zullen hebben bedragen eene somme van circa *negentig duizend gulden.*

Belangende het jaar 1793. is alleen te remarqueren, dat de Middelen toen op den zelfden voet zyn geheven als in 1792. met uitzondering alleen van het Zoutgeld, het welke

toen verdubbeld werd; doch dat, hier van nog geene rekening gedaan zynde het exacte montant daar van ter Griffie niet heeft kunnen gezien worden, hetwelke in deze berekening ook van geene groote importantie kan geagt worden; kunnende men daar nog wel by aanteekenen, dat, volgens bekomen informatie het voorschr. montant dat van het vorige jaar, wegens het redres omtrent de maat en de egalisatie van dezelve toen vastgesteld, wel niet zeer veel zal hebben geëxcedeerd.

Belangende eindelyk het jaar 1794. is te remarqueren, dat toen de Middelen wederom zyn geheven als in den jare 1793. zo egter dat toen met 1. July het koffy en thee-geld is ingevoerd, het welke ingevolge Publicatie van den 19. February 1795. met den laatsten dag van die maand wederom heeft opgehouden; dat van dit middel, volgens opgave der Ontvangers, in de Komptoiren is ingekomen de somma van ƒ 21,746-11-14. doch dat deze penningen ten deele na de revolutie zyn ingekomen, en dus maar ten deele ter dispositie van de vorige Regering hebben gestaan.

Behalven de penningen als voorschr. uit de belastingen geprovenieerd, heeft de vorige Regering nog in die jaren ter harer dispositie gehad het provenu van twee negociatien; en wel

Vooreerst uit de vrywillige negociatie van *viermaalhonderd duizend gulden*, gearresteerd by *Publicatie van den* 17 *April* 1794. doch waar op alleen werkelyk is ingekomen in de respective Komptoiren als volgt

Zalland	*f* 72,000- 0- 0
Twente	*f* 59,200- 0- 0
Vollenhove	*f* 51,750- 0- 0
Vyftigste penning . . .	*f* 9,800- 0- 0
	f 192,750- 0- 0

Ten anderen uit de geforceerde Negociatie gearresteerd by Publicatie van den 5. December 1794. welke door de opgevolgde tydsomstandigheden maar gedeeltelyk van effect is geweest, en welke heeft opgebragt in de Komptoiren van

Zalland	*f* 34,170- 0- 0
Twente	*f* 27,625- 0- 0
Vollenhove	*f* 17,400- 0- 0
Vyftigste penning . . .	*f* 13,593-11- 0
somma	*f* 92,788-11- 0

Waar dan nog kan worden bygevoegd het provenu van de zedert 1787. nog gefourneerde penningen op de Negociatie by Resol. van Ridd. en Sted. van den 20. Nov. 1784. gearresteerd en by Publicatie van den 3. Jan. 1785. uitgeschreven volgens de Staten der Provincie eene fumma van ruim *honderd duizend gulden* zullende bedragen.

N. 2.

Staat van de Provinciale lasten, beginnende met den jare 1786, en eindigende met den jare 1794.

Ingevolge de Staten der Provincie hebben de provinciale lasten bedragen in

1786.	ƒ 436,400-19- 8
1787.	ƒ 464,878- 8- 5
1788.	ƒ 471,243-10- 3
1789.	ƒ 463,210- 2- 0
1790.	ƒ 471,815- 0- 9
1791.	ƒ 505,306- 8- 1
1792.	ƒ 469,103- 3-11
1793.	ƒ 476,290- 7-12
1794.	ƒ 537,437-13-11

Ten einde de oorzaken van het groot onderscheid tusschen de jaren 1786. en 1794. na te sporen, heeft men eenige voorname posten uit de Staten van beide jaren uitgetrokken, ten einde die te zamen te kunnen vergelyken;

	1786. *gls.*	1794. *gls.*
Lyfrenten	ƒ 40,123	ƒ 41,543
Losrenten	ƒ 187,665	ƒ 202,048
20. jarige renten .	ƒ 840	ƒ 0
Paalwerken bruggen en weteringen . .	ƒ 4,489	ƒ 9,089
Eiland Ens	ƒ 7,390	ƒ 25,435
Tugthuis	ƒ 2,680	ƒ 5,063
Het in 1794. aangelegde provinciale Magasyn . . .	ƒ	ƒ 40,485
		ƒ 323,663
		ƒ 243,187
Makende deze posten alleen dus een onderscheid van		ƒ 80,476

Terwyl met betrekking tot vaste posten, waar mede de provinciale lasten vermeerderd zyn kan worden opgegeven;

Dat, op *den* 3. *Maart* 1788. eene propositie door de Drosten ter Vergadering van Ridd. en Steden is gedaan, ten einde of in 't genot van de diensten als van ouds te worden hersteld, of daar voor geindemniseerd, of dat over hun regt daar toe geregtelyk mogte worden erkend, funderende dezelven zig daar by op een Resolutie aanstonds by het afschaffen van de Drostendiensten op *den* 25. *February* 1783. genomen, waarby het bepalen van een dedommagement was commissoriaal gemaakt; en dat, na langduurige deliberatien, zo als uit de Notulen van *den* 15. *Mei* 1788. 21. *Nov.* 1789. 13. *Apr.* 7. *Aug.* 3. *Sept.* 1790. is te zien, eindelyk tot indemnisatie aan de Drosten is toegewezen een vermeerdering van tractement; en wel

aan den Drost van Zalland . .	*f* 1200-0-0
aan dien van Twenthe	*f* 1000-0-0
aan dien van Vollenhove de zelfde somme, die dezelve te voren onder de benaming van redemtie had genoten	*f* 645-0-0
aan dien van Ysselmuiden . .	*f* 450-0-0
aan dien van Haaksbergen . .	*f* 450-0-0
bedragende te zamen eene jaarlyksche somme van	*f* 3745-0-0

Dat voorts het tractement van den Klerk dezer Provincie ter Generaliteit, welk origineel

op 1600. gulden gesteld, vervolgens in den jare 1749. op 2000. gulden gebragt en eindelyk in 't jaar 1786. op 1200. gulden verminderd was, op rapport van *den* 20. *Mei* en daar op gevolgde Resolutie *van den* 12. *July* 1788. wederom is gebragt op de originele somme van 1600 gulden; zo dat de jaarlyksche uitgave daar door is vermeerderd met de somma van *f* 400-0-0

En dat eindelyk, zo als uit de Resolutien *van den* 20. *Mei en* 21. *Oct.* 1791. aan den Erfprins, ter gelegenheid van deszelfs huwlyk, was geaccordeerd eene lyfrente ter f[a]. van *f* 1500-0-0

N. 3.

Vergelyking van het beloop der Quote van deze Provincie op de Staten van Oorlog, zo Ordinaris als Extraordinaris, over de jaren beginnende met 1787. en eindigende met 1794.

NB. De ordinaris Staat van Oorlog over den jare 1785. is gevolgd tot in den jare 1793. zynde in den tusschen tyd geen ordinaris Staten geformeerd.

1787.	Ordinaris	*f* 30,930- 7-6	
	Extraordinaris	*f* 4,552-19-6	
		———————	*f* 35,483- 7-0
1788.	Ordinaris	*f* 30,930- 7-6	
	Extraordinaris	*f* 2,778- 2-6	
		———————	*f* 33,708-10-0

NB. In de jaren beginnende met 1789. en eindigende met 1792. zyn ook geen extraord. Staten overgegeven, en heeft men zig naar dien van 1788. gereguleerd.

1793.	Ordinaris	ƒ28,662-10-8	
	Extraordinaris	ƒ10,376- 1-6	
Van de Meclenburgsche, Brunswyksche en Anspachsche troepen		ƒ 2,865-19-4	
Augmentatie van onze armée .		ƒ 7,601-10-7	
			ƒ49,506- 2-1
1794.	Ordinaris	ƒ28,662-10-8	
	Extraordinaris	ƒ10,028-17-5	
Mecklenburgsche &c. troepen .		ƒ 2,865-19-4	
Augmentatie . .		ƒ 9,967- 6-7	
			ƒ51,524-14-0

N.op de Balancen van ieder

Jaren.		Petitie.	Quote der Provincie.	Hier op door de Provincie Betaald.
1790.	O te s bove	- 0- 0	39,073-16-10	
1791.	T	- 0- 0	84,451- 3- 6	
1792.	T de s Inter zyn	- 0- 0	26,827- 0- 0	26,827- 0- 0
	V extra 1793	- 0- 0	45,518- 6- 8	34,456- 2- 5
1793.	To nade	- 0- 0	44,050- 0- 0	44,050- 0- 0
	V	- 0- 0	32,679- 4- 0	32,679- 4- 0
	Te de T om	- 0- 0	73,416-13- 4	73,416-11- 3
	To mien 1793	-10- 0	68,259- 3- 2	53,200- 0- 0
	To nen	- 0- 0	33,037- 0- 0	26,435- 7-10
	To page gatte voor sche	- 0- 0	128,479- 3- 4	20,783- 7- 0
	To	- 0- 0	22,025- 0- 0	22,025- 0- 0

...leerd ...teit.	Somma der Petitie.	Quote der Provincie.	Hier op door de Provincie betaald.
. .	200,000- 0- 0	73,416-13- 4	69,584- 1- 6
. .	1,200,000- 0- 0	44,050- 0- 0	40,960-18- 0
. .	155,775- 0- 0	5659-16- 6	5659-16- 6
. .	98,980- 0- 0	3633- 7-10	3572- 0- 5
...ruary	3,618,462-13- 4	132,827-14- 7	
...ruary	1,000,000- 0- 0	36,708- 6- 8	30,071-17- 4
...ruary	2,000,000- 0- 0	73,416-13- 4	73,416-13- 4
. .	415,190- 0- 0	15,085- 4- 9	15,085- 4- 9
...aart	5,000,000- 0- 0	183,541-13- 4	183,494- 4- 6
...ny	600,000- 0- 0	22,025- 0- 0	22,025- 0- 0
. .	50,000- 0- 0	1835- 8- 4	
...mber	3,000,000- 0- 0	110,125- 0- 0	73,648- 3- 0
...mber	1,500,000- 0- 0	55,062-10- 0	51,437- 2-11
...mber	600,000- 0- 0	22,025- 0- 0	

N. 5.

Notitie van eenige petitien na September 1787. van Generaliteits wege ingekomen, doch waar op geen consent in deze Provincie is gevolgd.

Voor de equipagie van 1788. Zie *Resol. v. d.* 12. *July* 1788.	*f*	3,264,960- 0- 0
Voor dito van 1790. . . Zie *Resol.* 12. *Febr.* 1790.	*f*	2,351,280- 0- 0
Voor dito van 1792. . . Zie *Resol. v. d.* 12, 23. *Maart* 10, 11, 14. *Apr.* 5. *July* 1792.	*f*	1,932,726-12- 6
Voor de fortificatien . . Zie *Resol. v. d.* 25. *Maart* 1795.	*f*	1,000,000- 0- 0
Voor de binnenlandsche defensie te lande, met het daar toe behoorende . Zie *Resol. v. d.* 29. *Oct.* 1794. *en* 12. *Jan.* 1795.	*f*	4,000,000- 0- 0
Voor extraord. equipagie over 1794. daar onder begrepen een post van onvoorziene toevallen van . . *f* 90,000-0-0 Zie *Resol.* 12. *Jan.* 1795.	*f*	5,260,771- 6- 8
	f	17,809,737-18-14

JAN PIETERSZ. SWELINCK.

MOONEN meldt, in zijne *Kronijk*, bl. 147. „1621. 9 October (o. s.) is te Amsterdam overleden Joan Pietersz. Zweling, van Deventer, organist der oude kerk aldaer, en na veeler oordeel voornaemste musikant zijner eeuwe." Op dien toon spreekt ook een tijdgenoot, die hem persoonlijk gekend heeft en wiens berigt wij letterlijk willen mededeelen, BAUDARTIUS namelijk, die in het 13de Boek zijner *so Kerckelicke als Wereltsche Gheschiedenissen* bl. 163, het volgende meldt: „Den negentienden Octobris st. n. is binnen Amsterdam overleden Mr Jan Petersz. Swelinck, seer constigh ende vermaert organist, ja beroemt voor den aldercloecksten ende constichsten organist deser eeuwe. Welcken lof de constrycke Organist ende Musicien Pedro Philippi Organist binnen Brussel ende alle andere hem geern gheven, hem eerende als eenen Phoebus ofte Apollo. De treffelicke Musycstucken welcke hy aen den dach gegeven heeft, insonderheyt de Musyck over de voysen der Psalmen Davids, soo als die in de Gerefor-

meerde kercken ghesongen worden, geven getuychenisse van den seer musicalen geest daer mede hy is begaeft gheweest, ghelyck oock doen alle andere Musyckstucken by hem gecomponeert ende aen den dach gegeven. — Desen Apollo heeft gehat den aert van meest alle Musicanten, daer van eenen Latynschen Poëet aldus spreeckt,

Omnibus hoc vitium est cantoribus inter amicos,
Ut nunquam inducant animum cantare rogati,
Injussi nunquam desistant.

Dat is te seggen, datmen de treffelicke Musiciens niet lichtelick aen het singen of spelen en can brengen, maer alsmense daer aen gebracht heeft, so cunnen sy qualick ophouden. My gedenckt, dat ick eens met eenighe goede vrienden by meyster Jan Petersz. Swelinck, mynen goeden vriend, gegaen zynde, met noch andere goede vrienden, in de maend van Mey, ende hy aen het spelen op zyn Clave-cymbel ghecomen zynde, het selfde continueerde tot omtrent middernacht, spelende onder anderen het liedeken *Den lustelicken Mey is nu in zynen tydt*, d' welck hij, soo ick goede memorye daer van hebbe, wel op vyf-en-twintigerley wyzen speelde, dan sus, dan soo. Als wy opstonden ende onsen afscheyt wilden nemen, so badt hij ons, wy souden doch dit stuck noch hooren, dan dat stuck, niet cunnende ophouden, also hy in

een seer soet humeur was, vermaeckende ons zyne vrienden, vermaeckende oock hem selven."

Ook vreemdelingen vellen hetzelfde gunstig oordeel over hem, b. v. Fetis in de *Verhand. over de verdiensten der Nederlanders in de Muzyk*, uitgegeven door de vierde klasse van het kon. Nederl. Inst., 1829, bl. 46. Zie hier hoofdzakelijk zijn berigt. Het was aan de Nederlandsche toonkunstenaars voorbehouden, eene der schoonste scholen voor het orgel, die er in de wereld geweest is, te stichten. Inderdaad, Jan Pietersz. Swelinck, organist der voornaamste kerk te Amsterdam, had dezen roem. Te Deventer omtrent 1540 geboren, leide hij zich vroeg op de studie der muzijk toe, en door eenen volhardenden arbeid verkreeg hij van zijne jeugd af eene groote vaardigheid op het orgel en de klavierinstrumenten, die toen in gebruik waren. Daar hij de beginselen der compositie wilde bestuderen, begaf hij zich in 1557 naar Venetië en plaatste zich onder het opzigt van Zarlin. In zijn vaderland teruggekeerd, kreeg hij terstond eenen grooten naam; men zag hem voor den grootsten organist der wereld aan, en hij was inderdaad ook een der bekwaamsten. Toen de post van organist der voornaamste kerk te Amsterdam vacant geworden was, droeg men hem dien op, en wanneer hij speelde, liepen de inwoners in menigte toe om hem te hooren. — Men moet Swelinck als stichter van de groote school der Duitsche organisten aanzien, want hij had

tot zijne leerlingen Melchior Schild, van Hannover, Paul Syffert, van Dantzig, Samuel Scheidt, van Halle, Jacob Schültz of Praetorius, en Heinrich Scheidmann, leermeester van Johan Adam Reincke en van de geheele school van Hamburg. Wanneer men zich voorstelt, dat van al die namen niet één is, die niet den hoogsten trap van beroemdheid bereikt heeft, dan moet men er uit besluiten, dat Swelinck èn eene voortreffelijke manier van uitvoering èn de kunst van haar mede te deelen bezat. — Eenige kooplieden te Amsterdam, bewonderaars van zijn talent, die in zijnen ouderdom zijn bestaan wilden verzekeren, leenden van hem 200 gulden, om ze in hunne ondernemingen te gebruiken, onder voorwaarde, dat zij alleen de verliezen zouden dragen en dat Swelinck alleen de winsten zoude hebben. Dit klein kapitaal, met verstand bestuurd, leverde na eenige jaren de aanzienlijke som van 40,000 gulden op, die den ouden kunstenaar tot het einde van zijn leven in gunstigen toestand bragt. — Dan volgt de opgave zijner werken.

Het is ons onbekend, op welken grond Fetis deze vrij speciale berigten geeft. Zij komen overeen met hetgeen de *Eutonia*, *Musik-Zeitschrift van Joh. Gottfr. Hientzsch*, *Breslau* 1829 meldt. Dáár wordt het volgende nog bijgevoegd. Jacob Schultz of Praetorius, zoon van Hieronymus, was in 1600 geboren te Hamburg en werd organist in de St. Jacobs- en Geertruidskerk. Hij trad geheel in de voet-

stappen van zijnen beroemden vader, zoowel ten aanzien van het orgelspel als van de compositie. Doch hij voldeed zich zelf nog niet; hij verzocht zijnen vader, hem naar den toen zoo beroemden organist Schweling te zenden, ten einde zich in zijne school nog meer te volmaken. Het bestuur der St. Jacobs-kerk vergunde dit niet alleen, maar beloofde hem ook, twee jaren de helft der onkosten te dragen. Praetorius begaf zich in 1616 met Heinrich Scheidemann naar Amsterdam. Swelinck werd in Holland voor een *wonder van een organist* gehouden. Toen de roem zijner grootheid in de kunst zich buitenslands verbreid had, werd hij de algemeene toevlugt der voortreffelijkste jonge talenten van geheel Duitschland, en te Hamburg noemde men hem den *organistenmaker*. De beide Hamburgers (Jacob Schultz of Praetorius en Heinrich Scheidemann) vereerden hem als hunnen vader. Zij hadden zich niet slechts in de kunst, maar ook in het uiterlijk gedrag naar hem gevormd en bragten beiden uit Holland zijne afbeelding mede, die zij hun leven lang, ieder in zijn beste vertrek, voor oogen moesten hebben. — Van practische werken heeft hij vele *Chansons* in den toenmaligen Franschen en Spaanschen smaak uitgegeven; bijzonder zette hij veel ook in de te zijnen tijde zeer beminde manier: *more Palatino*, gelijk men het noemde naar den keurvorst te Heidelberg Frederik II, die de muzijk zeer hoog schatte. Hier verdienen bijzonder genoemd te worden 1) de door Petrus

Dathenus in Hollandsche verzen gebragte Psalmen met 4 tot 8 stemmen, contrapuntswijze uitgewerkt en met verscheidene andere geestelijke en wereldlijke gezangen van 3, 5, 6 en 8 stemmen in druk gegeven. 2) *Pseaumes, mis en musique à* 4, 5, 6, 7 et 8 *part.* Liv. II. 1613. 4; dezelve *Liv.* III. 1614. 4. alle te Leiden. 3) *Des weltberühmten Musici und Organisten zu Amsterdam vierst. Psalmen, ausz den* 1sten, 2ten *und* 3ten *Theil seiner auszgegangenen Französischen Psalmen absonderlich colligirt, und mit Lobwasserschen Texten unterlegt. Frankf.* a. O. 1626. 4) *Liv.* II. et III *des Pseaumes, nouvellement mis en musique à* 4—8 *part. Amst.* 1618. *Liv.* IV *et conclusional des Pseaumes* etc. *Amst.* 1622, ook voor 4—8 stemmen. 5) *Cantiones sacrae cum B. contin.* 5 *voc. Antw.* 1623.

Vollediger is misschien de lijst, gegeven door DODT VON FLENSBURG in de *Konst- en Letterb.* 1840. bl. 397.

Ook Prof. N. C. KIST heeft eervolle melding van Swelinck gemaakt in zijne *Verh. over Kerkelijk orgelgebruik (Archief voor kerk. Ges.* X d. 1840 bl. 223, en nog eens *Nederl. Archief* VIII d. 1848, bl. 184. Bij COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem* IV bl. 445, zien wij uit eene aanhaling van J. KONING, *Gesch. van het slot te Muiden*, dat Diederick, zoon van Jan Pieterszoon Swelinck voorn., met zijnen vader tot het gezelschap van den ridder Hooft op dat slot behoorde. — Dr. F. C.

Kist, *over den toestand van het kerkelijk gezang in Nederland*, *Utr.* 1840, rekent de vier- en achtstemmige Psalmen, door Swelinck gecomponeerd (te Leiden 1612—1614 uitgegeven), wanneer dezelve verkrijgbaar zijn, nog bij uitnemendheid dienstig tot verheffing van het kerkgezang. En hij noemt zijne *Pseaumes de David*, *mis en musique*, gedeeltelijk gedrukt te Amsterdam 1613, gedeeltelijk te Haarlem 1621 en 1624, een wel zeldzaam maar niet te min belangrijk werk, waarin de alom beroemde man vele verzen van denzelfden Psalm naar gelang van derzelver karakter op verschillende wijze toonkunstig behandeld heeft.

Vondel maakte het volgende grafdicht op Meester Johan Pietersz. Sweeling, Fenix der Musycke:

Dit 's Zwelings sterflijk deel, ten troost ons nagebleven,
't Onsterflijk hout de maat by Godt in eeuwig leven,
Daer streckt hij, meer dan hier kan vatten ons gehoor,
Een goddelijke galm in aller Englen oor.

Wij hebben op Swelinck opmerkzaam gemaakt, in hoop, dat er te Deventer iets naders omtrent hem zal gevonden worden.

MUNT TE HASSELT.

Dat er te Hasselt (in Overijssel) eene munt heeft bestaan en er zoo wel in vroegere als in latere tijden gemunt is, is wel zeker, en die er aan twijfelen mogt, hebben wij slechts te verwijzen naar dezen *Almanak* 1837, *blz.* 79 en hier vóór *blz.* 94, en naar VAN MIERIS, *Bissch. munten en zegelen*, *blz.* 229.

Maar wat was er van het regt tot die munt? Had de stad de bevoegdheid van den muntslag, even als de drie groote steden deze van de Keizers en Landsheeren hadden verkregen?

Wanneer men de bekende, hier boven *blz.* 96 aangehaalde plaats van VAN MIERIS raadpleegt, zou men zeggen, dat daaromtrent geen twijfel kon bestaan. Hasselt toch, schrijft hij, kreeg in 1252 dezelfde vrijheden als de drie groote steden, *en bij gevolg ook den muntslag*. En nu is het overvloedig bekend, dat die steden eigen muntslag hadden, dat is, dat zij zonder iemands inzage vrij konden munten, hunnen muntmeester aanstellen en de voordeelen van den muntslag genieten.

Ik geloof intusschen te mogen vragen, of

dat wel zoo uitgemaakt is? en of zulks niet enkel was het regt, dat de Bisschoppen van Utrecht op verschillende plaatsen, waar munten waren en niet waren, uitoefenden, en ten blijke waarvan die munten, het zij door teekens of door omschriften, dien bisschoppelijken oorsprong met zich bragten; een regt dus dat geheel afgescheiden bestond van dat, hetwelk sommige steden bezaten, zoo als dit onder anderen door wijlen den geleerden Heer VAN ASCH VAN WIJCK ten aanzien van Utrecht betoogd is, in een stukje geplaatst in het *Tijdschrift voor geschiedenis, oudheid en statistiek van Utrecht.* Dat regt hadden de Bisschoppen van de Keizers verkregen. Keizer Otto gaf het aan Baldericus in 937 en 953 (1); Keizer Karel IV aan Jan van Arkel in 1364 (2), en zij hebben daarvan ook in onderscheidene plaatsen gebruik gemaakt. Voor Deventer onder anderen vindt men hiervan bij VAN MIERIS in het aangehaalde werk onderscheidene voorbeelden (3). Ook voor Vollenhove van

---

(1) *van Mieris*, bl. 116 volgg.

(2) *Dumb. Anal.* II. 300 volgg.

(3) Bisschop *Arnoldus* (1196—97) Pl. III. N. 4. *Otto* III. (1233—1249) Pl. IV. N. 2. *Jan van Arkel* (1342—1364) Pl. VI. N. 5, 10, 11 en 12. *Florens van Wevelikhoven* (1377—1393) Pl. VII. N. 5 en 6. *Frederik van Blankenheim* (1393—1423) Pl. VIII. N. 2. *Rudolf van Diepholt* (1430—1455) Pl. VIII. N. 8. *David van Bourgondië* (1456—1497) Pl. IX. N. 1 en 2. De Heer Dirks *Konst- en Letterb.*, 14 en 21 Febr. 1851, noemt een te Deventer geslagen muntje van Bisschop *Coenraad.* (1076—1093.)

Bisschop Johan van Diest (1323—1341) (1). En zoo beschrijft dezelfde VAN MIERIS ook eene te Hasselt geslagene munt van den Bisschop Fredrik van Blankenheim (2), terwijl er in den boven aangehaalden jaargang van dezen Almanak nog twee gelijksoortige Hasseltsche munten van denzelfden Bisschop beschreven en afgebeeld zijn.

De Bisschoppen hebben dus te Hasselt geld laten slaan, doch hieruit is niets af te leiden voor de stelling, dat die stad een eigen muntregt zou bezeten hebben. Mij is ook nimmer eenig stuk voorgekomen, waaruit kon blijken, dat haar dat regt verleend was. En het schrijven van VAN MIERIS zal hier wel te minder een afdoend bewijs kunnen leveren, om dat hij zijne meening slechts als *gevolg* daaruit afleidt, dat Hasselt dezelfde vrijheden had ontvangen als de drie voornaamste steden in Overijssel bezaten (3).

Hierbij mag het vreemd schijnen, dat er geene overblijfselen gevonden worden van munten door de stad geslagen. Mij zijn ze althans niet bekend.

Wat nu de schrifturen betreft, waarin van de munt te Hasselt spraak is, allen, voor zoo ver ik ze ken, veronderstellen of gewagen van eene munt van den Landsheer of Souve-

---

(1) *Ald.* Pl. VI. N. 2.
(2) Blz. 228, 229. Pl. VIII. N. 1.
(3) Verg. *Tegenw. St. van Overijssel.* IV. D. I St. Bladz. 194.

rein, niet van de stad. Wat vroegeren tijd betreft deel ik hier een' post mede, dien ik in de Kameraarsrekening der stad Deventer van het jaar 1417 heb aangetroffen, alwaar gesproken wordt van des Bisschops muntmeester.

„ Item . . . . . Lambert onse bade gegaen „ myt onsen scrifften to hasselt an *ons heren* „ *muntmeister* omme te wetten dat gehoelt „ van den gulden hye aldaer dede slaen hem „ geg. . . . 11 butk.

Voor later tijd blijkt dat zelfde ook zeer duidelijk uit den inhoud der boven *blz.* 97 medegedeelde concessie aan Gerrit Jansz, die verleend werd van wege zijne Majesteit den Koning, en waarin van de stad Hasselt geen woord gerept wordt, terwijl ook de eed van den benoemden gedaan werd aan de luijden van rekeninge van Holland. Zoo was ook Egbert Antheunissen (aldaar *blz.* 100) assayeur particulier van de *Koninklijke* munt te Hasselt. Zoo bestaan er in het archief van Hasselt van de laatste jaren der 16ᵉ eeuw nog onderscheidene stukken, die op de munt betrekking hebben, maar allen, voor zoo ver mij de inhoud daarvan bekend werd, spreken van de *Koninklijke Majesteits* munt.

Fresinga, in zijn verhaal van het beleg van Steenwijk van 1580, sprekende van de vorderingen der hoplieden tegen den magistraat om in de leening der soldaten te voorzien, gewaagt van den eisch „ om terstont ennige „ munte op den voet van Hasselt (daar de

„ overijsselsche munte is) te beginnen (1)."
Maar ook hieruit is, naar mijn gevoelen, niets bijzonders af te leiden, vooral in verband met de aanstelling van den Koninklijken muntmeester, die straks is aangehaald.

Ik meen het daarom te mogen betwijfelen, of de stad Hasselt het regt van de munt bezat, dat is dat zij de bevoegdheid had muntmeesters aan te stellen, munt te doen slaan en daarvan de voordeelen te trekken, zoo als dit met de andere drie steden van Overijssel, Deventer, Kampen en Zwol, het geval was.

Zie daar eenige aanteekeningen bijeengebragt, waarover ik het oordeel zeer gaarne aan meer kundigen onderwerp.

Ik heb ze hier geplaatst, omdat, konden ze al geen licht verspreiden over de munt te Hasselt, ze dan toch misschien anderen, meer deskundig, en meer in de gelegenheid om de noodige bronnen te raadplegen, zouden aansporen dat onderwerp meer in zijn geheel te behandelen. Voor hem, die daartoe lust ge-

---

(1) *Dumbar*, *Anal.* III. 339 en 392. Op bl. 369 spreekt hij van *Hasselsche blanken*, die men insgelijks in de Kameraarsrekening van de Stad Deventer van 't jaar 1417 genoemd vindt.

Groebe zegt: „dat men er redelijker wijze aan twij- „ felen mag, dat Hasselt de munt van Overijssel be- „ zat." *Beantw. der prijsvr. over de munten en hetgeen daartoe betrekking heeft, sedert* 1500 *tot den jare* 1621 *ingesloten. Brussel* 1835 bl. 166. De Schrijver van den *Tegenw. Staat van Overijssel,* IV. 1. bl. 208, houdt de stelling van *Fresinga* insgelijks voor eene dwaling.

voelt, zijn in de Resolutien van Ridderschap en Steden van de jaren 1580—1583 nog bijdragen te vinden. Een mijner vrienden, deze voor een ander doeleinde doorbladerende, heeft voor mij opgeteekend wat hij daaronder over het muntwezen in dit gewest vond, en ik deel die uittreksels hier mede om tot verdere bearbeiding te kunnen dienen. — Ze zullen tevens kunnen strekken om nader de stelling te bevestigen, die ik in mijne bovenstaande aanteekeningen getracht heb te betoogen.

DEVENTER. J.

---

13 April 1581. Die Verordenten geautoriseert om mitten Muntmeister van Hasselt tot meesten profytt van der Landtschap tho handelen, vnd daer profytt mitt nije penningen tho slaen t doen iss, daer in tho disponieren alst behoeren sall.

7 Nov. 1581. Demna Mattys Engelkens vnd Gerrit Janss erschenen vnd eene supplication ingelacht begerende dat sie ingelycken eenen silueren penninck, mitten anderen provintien conform, slaen vnd munten mochten, als eenen penninck tstuck van 28 offt 30 st. tstuck, erbiedende daeruan tho geuen wess andere doen wolden. — Dese sake vthgestalt ad reportandum.

18 Dec. 1581. Daernha van den Muntmr.

van Hasselt gesproecken en gelesen die recessen en affgescheiden tot verscheiden thiden hem gegeven met oick dye copie van der commissie hem by den verordenten den xviij^den^ Aprilis gepasseert, en hebben dye anwesende van der Ridderschap en gesanten der beyder Steden Deuenter en Swolle geresoluiert dat men, navolgende dye Recessen alhier gelesen en dat tzegel des Drosten van Sallandt, Mathias Engelkens dye commissie sall laten en daerinne continueren, doch voer guedt angesehen, dat men in den besten versoicken sall, off men dye beyde muntmrs, toe weten Mathias Engelkens en Mr Balthazars soene zolde connen verdragen omme gelycklicken metten anderen toe munthen. Dye gesanthen van Campen by het beraedt van oiren principalen gebleuen, dan willen dyt voirg. middell denseluen reportieren.

Den 19 Dec. Des volgenden dages verclaert, dat oire principalen besloten, dat men beyde muntmrs d' eyne toe Hasselt en d' andere toe Steenwick offte vp andere plaetzen solde toe wercke stellen.

4 Maart 1582. Vp die supplicatie van Gijsbert Klosz wegen seekere restanten by den muntmeister tho Hasselt ten achteren, geappunctirt. Sy gestalt in handen der muntmeisteren hyrin benoembdt, om hoer bericht ten naesten landage by versteck, hijr vp gehoert, in der saeken wyders gedaen tho worden alst

behoiren sall. Actum vpten Lantdach binnen Swoll den 4den Martii a° 1582.

10 Maart 1582. In der saeke tusschen den Muntmr van Hasselt vnd Mr Gysbert Closz hebben Ridderschap vnd Steden geordinirt by prouisie, dat der Muntmeister voer yrst den staedt van syne rekeninge desz sleeschatz wegen zeddert zyner jungst voer der financien gedane rekeninge, thott datt hem by der Landtschap datt munten interdiciret, bybrengen sall, omme van den restanten die geinteressirden, soe voel moegelick gecontentirt tho worden. Vnd belangende die versochte Gasie, verstaen Ridderschap vnd Steden niet, datt die Muntmeester den Isersnider vorder gaesie tho geuen schuldich sy, dan als hie Muntmeister datt muntampt bedienet hefft. Iss oick voirder gesproken van die nije munte tho Hasselt daervan den Muntmr. tho Hasselt Matthis Engelkens mitt syn consorten tbeuoerens van die verordenten der Lantschap van Oueryssel mitt des Drosten van Sallandts eigen hant vnderschreuen vnd mitt syn zegel besegelt, die commissie gegeuen was, daervan contradictie by den steden Campen vnd Swolle geuallen, vnd den Muntmr. tho Deuenter Wintgens eenige thosage gedaen mach syn. Woewall auerst die van der Ridderschap des geuoelens weeren, datt men Matthis Engelkens, vermoege hebbender commission (diewelcke niet behoirde geretractirt tho worden) voer jmants anders behoirde tho prefe-

riren, so is nochtans voer gueth angesien, datt men nha middelen soll trachten, om die beyde muntmeisters tho verglyken.

11 Maart 1582. Den Ers. Rhaidt der stadt van Deuenter neffens die van adell daerselffst residirende sinnen geauctorisirt, vm die rekeninge van den Muntmeister van Hasselt Mattis Engelkens mitt synen consorten ahn tho hoeren van den sleeschat, vnd dieseluige vp behach der Lantschap tho passiren vnd tho sluiten, oick die schelinge tusschen hem vnd syne officianten verholdende tho verhoeren en so moegelick tho entscheiden.

Die Drosth van Vollenhoe sich angegeuen vnd ingekomen synde, voergedragen, wie dat syn Ed. vngeueerlich by den Muntmr van Hasselt Engelkens, als hie vertrecken wolde, gekamen, vnd in der lengde mitt hem van die schelonge, so tusschen hem vnd den Muntmr. van Deuenter belangende die munthe tho Hasselt erresen, gecommunicirt vnd eintlich voergeslaegen, off niet een middell tho treffen daer mitt hie affstandt deede vnd een penninck voer syn vnkosten neeme, welckes hie so gaer niet affgeslagen vnd gesacht dat hie sich daer vp bedenken wolde, vnd daer mitt affscheidt genamen, also dat der Drosth vermiende datt mitt hem moegelick wall tho handelen solde wesen. Hebben die gedeputirden van Drosten begert, entwedder schrifftlich oder auer by gelegentheidt muntlich wyders daer in ten besten tho willen han-

delen, vnd vp behach vann Ridderschap vnd Steden, so moegelick, mitt hem accordiren, datt die Drosth hefft angenamen.

3 April 1582. Gespraken van den Muntmr tho Hasselt Matthias Engelkens vnd syne consorten, vermits dieselue moegelick vm een behoirlichs wall affstandt sollen willen doen, dat die van Campen vnd Swoll desfals geresoluirt vp den bestembden Lantdach erschynen willen.

8 April 1582. Betreffende die munte tho Hasselt willen die Gedeputierden der stadt van Deuenter daervan in den Rhaidt rapport doen; die van der Ridderschap vnd beyde Steden Campen vnd Swolle verstaen datt die munte tho Hasselt synen voertganck behoire tho gewinnen.

9 April 1582. Der Lic. Winssem vth den naem der Stadt Deuenter concernierende die munthe van Hasselt ingebracht, dat syne auer-oldesten daerinne nyet condescendieren en kunden, alleen vnd beuoerens derseluiger penninck in den naburprouincien an desser zyde van Schelde vnd Maase vp eene voet vnd gehald synen loep gewinnen solde.

8 Mei 1582. Gelesen die supplicatie van Mr Balthazar Wyntgens an Riddersehap vnd Steden gedirigieret, begerende oick tho munten in conformiteit der naburlanden. Is ge-

arrestiret, dat voer jerst der penninck, so gemuntet solde werden, durch het gantze landt synen loep hebben solde, vnd dat sie den muntmr. vurs. soen in demuall gherne die preferentie gunnen, mitz dat der ander afstandt doen solde.

Die anwesende van Ridderschap vnd Steden gesehn hebbende die supplicatie van Mr Balthasar Wyntgens muntmeister, versuekende, dat men hem vnd synen kinderen, voer anderen mitter Landtschappe munthe solde willen versehen vnd begifftigen, is besloten, dat men hem omme die mennichfoldige dienste, voer vnd nha der Landtschappe vnd Steden bewesen hefft, des vurs. supplianten soens mitte selue munthe van der Landtschafft voer jemantz anders will pryferiren vnd daermede begifftigen, wie sie oick doen mits dessen, dat welcke gedeputierden der Stadt Deuenter vp rapport van oiren principalen angenamen.

23 Mei 1582. Beslaten dat het weerdeyns boeck vnd die iseren van den Muntmeister tho Hasselt een Ersa. Raedt der Stadt van Deuenter thogestalt sullen worden.

6 Junij 1582. Daernha verspraken van die Muntmrs van Hasselt Matthis Engelkens cum suis, vnd daervp geresoluirt, angesien die finantie, sampt die generaelschap vnd wesz daer ahn kleeft gecassiret, vnd die tegenwoerdige finantie vnd die generaels vp een nije commissie besoignyrende sinnen, die welcke

deser Lantschap niet en ruiret, datt daerom die Muntmr. van Hasselt Engelkens mitt synen consorten voer die gedeputirden van Ridderschap vnd Steden vnd eenige anderen desz verstandt hebbende, vnd by der Lantschap daer tho beroepen, die busse apenen vnd rekenschap doen sullen. Desz will die Lantschap voer alle swaricheidt die hem offte den synen daer van kommen muchte, instaen ende hem schadeloes holden, daer tho een E. Raedt van Deuenter geauctoriseert uth oeren getalle tho deputiren. — Vnd sint hyr tho genomirirt van der Ridderschap vnd der stadt van Deuenter die hyr beuoir daer tho gedeputirt sint gewest, als Seyger van Rechteren vnd Hidde van Voerst, sampt Johan van der Beke, Berent van Winssem L. omme die saeke van den Muntmr. van Hasselt vnd die Lantschap tho onderuangen vnd thesien off men vp eenen redelicken penninck mitt hem soll konnen accordiren, ten einde hie guethwillichlick van der munten affstandt soll willen doen, vnd volgents mitten Muntmr. Balthazar Wyntgens tho handelen, vp watt voet hie die munte tho Hasselt solde annemen, als nemelick alsodanen penninck tho munten, die in die nhabuir prouincien willich vnd ganckbaer syn sall, vnd volgents vp syne instructien vnd profyten der munten tho handelen, alles vp rapport aen Ridderschap vnd Steden.

13 Aug. 1582. Gelesen die supplicatie van Mr Gysbert Kloss vnd der weerdeyns vrow,

begeerende sekere penningen, by den muntmr. van Hasselt achterstendich. Ridderschap vnd Steden hebben omme den suppliant vnd syn wedderpartye nochmals in der guede tho verhoeren gedeputieret Hidde van Voerst vnd Zeiger van Rechteren, omme neffens den deputaten der raetsfrunden der stadt Deuenter soe moegelich tho verglycken, vnd daer sie sich achtervolgende het recess hier voermaels gegeuen nyet verglycken en kunden, mogen parthyen sich den anderen voer oere competente richteren bespreken, alss sie tzelue sollen befinden tho behoeren.

8 Oct. 1582. Vp die supplicatie van Gijsbert Kloss versoekende ordonnantie vp Gerrit Johannsz muntmr. tho Hasselt, omme van hem betaelt tho worden sekere 288 carl. g. die hie pretendirt by hem van punctzoen gelt ten achteren tho wesen geappunctirt. Suppliant sall sich reguliren nha die voergaende apostille.

Die muntmr. versocht accysfry tho moegen wesen. Die Ridderschap vnd beyde steden sulck begeren gestalt ahn die Stadt van Campen, auerst die Gedeputirden der stadt van Campen gesacht tselue de Lantschap anthogaen. Die Drosth van Vollenhoe vnd Gedeputirden van Campen geauctorisirt den muntmrs den eedt afthonemen.

Die Isersnider sall geholden syn mitte punzonen, daermede hie dese stempels . . . . . ghiene andere, sie sinnen binnen landts ader

vthheymschen, tarbeyden oder jseren te maeken.

Ridderschap vnd Steden hebben geauctorisirt den heeren drosten van Vollenhoe sampt den Erb. Rhaidt der stadt van Campen, omme Melchior ende Balthazar Wyntynns, gebroederen, als dess gemienen Landes muntmeisteren ende daer beneuens Gijsberth Closz als isersnyder den gebuirlichen eedt afthonemen ende daerbeneuens mitten seluen Gysberth vp seekere commission tho veraccordiren nhavolgende den voedt van Seelant. Item dat twie des Rhaides van Campen als weerdeyns gestalt sullen worden, omme neerstige thosicht vp der munten voers. tho doen.

Den 3 Febr. 1583. Melchior vnd Balthazar Wyntghens begeren commissie omme ducaten tho slaen mit een ander effigiem vnde der Landtschaps wapen, van gelycken alloy, gewichte vnd gehalt als die Spaensche ducaten, presentirende daer op 200 g. op tho brengen, dat hem van der Ridderschap geconsentieret, vnd die gedeputierden der Steden wolden sulches reportieren.

UIT EENE LEZING

DOOR T. W. VAN MARLE.

Een woord vooraf.

Vernomen hebbende, dat voor dezen almanaks-jaargang stukken waren gewacht welke door toeval niet in tijds kunnen inkomen, heb ik de „oude doos" eens nagesnuffeld. Uit eene lezing waaruit reeds in den jaargang voor 1840 drie brokken waren gedrukt, geef ik nu bijna alle de overige brokken. In onzen stoomtijd toch kunnen deze reeds voor antiquiteiten gelden. En, al zou den welwillenden lezer dunken, dat wij sedert, in den kring der behandelde onderwerpen, nog geene honderd jaren verder zijn gevlogen; deze almanak is niet alleen voor *oudheid* aangelegd, maar ook voor *letteren*. De zelfde lezer kan vragen, of ik in al dien tijd niet geleerd had, om er het gebrekkige in te bemerken en te verhelpen. Maar evenwel geef ik ze onveranderd: anders toch zouden ze meer opgelapt zijn, dan uit de „oude doos". Liever verzoek ik om goedgunstige verschooning.

Januarij 1851.

Nog wat uit eene lezing in brokken,

in november 1839 *gehouden bij het departement Deventer* Tot nut van 't algemeen.

Zeer geëerde hoorders en hoorderessen.

Tegen hetgeen in groote steden voor fijner genot mag gelden, kan, alles zamengenomen, deze zaal mij opwegen, met hare effene vloer, haar ééne dak, hare onbehokte wanden. En van de avonden welke hier worden doorgebragt, zijn die op het Nut mij niet de minste. Nu is het niet onbillijk, dat wie hier gaarne hoort, ook enkeld spreke, en zich niet te zeer late afschrikken door zijne vrees voor links en regts.

Gedurende twintig eeuwen is er in Europa slechts één Cicero geweest: dus kan niemand verlangen om voor één deventersch Nut-winter meer dan elf Cicero's in een twaalftal te vinden. Voor eenen spreker is het zeer moeijelijk, zijne gebreken te verhelpen. Een ander, somtijds, hangt ze hem eer schaterend aan den rug, dan vriendelijk aan den neus. Wat mij betreft, met te mindere maat van krachten, mag ik te meer hopen op toegeeflijkheid; die ik dan met vertrouwend verzoek

van u inroep. Wie het te véél gevergd mogt achten, dien zou het mij een bijzonder genoegen zijn, heden over veertien dagen te zien optreden. Men kan althans niet klagen dat ik hier dikwijls lees. Of zoo iemand beleefdelijk over het tegendeel klaagde, welaan, ik wil dit aanstonds vergoeden: ik heb namelijk voor van avond niet ééne, maar eenige lezingen. Dat is elders niet zonder voorbeeld; en zoo is men vrij van zich te pijnigen om anderhalf uur vól te bazuinen met een weinig voorhandens voor ééne stof.

Echter zal het lappedekentje niet zoo bont zijn, dat het, door nevenplaatsing van tegenovergestelden, schokken zou als het bad te Boppart of een tooneelstuk van Kotzebue. Daartoe, al wilde men het afkeuren, ware ook méér noodig dan ter mijner beschikking staat. Overigens heb ik gaarne, even als het mij wel méér gaat, dit gezelschap niet enkel in laken gekleed willen zien; terwijl ik van gevoelen ben, dat wanneer onze vergaderingen door zulke eer worden opgeluisterd en vervrolijkt, daarbij de lezingen niet altijd op geheel bijzondere leest behoeven geschoeid te zijn. Ik zal bij elke lezing het onderwerp vooraf opgeven, precies of het met roode letters bovenaan stond.

De wijnstok.

Geliefd en bekend is het beeld van den eik en het klimop, hoezeer het moet zijn uitgedacht òf door trots òf door vleitaal. Ik wilde u voorstellen om óók een beeld te maken van den wijnstok en zijne duizend houdevasten. Door den wijnstok versta ik hier de zedeleer, of met andere woorden de aanwijzing tot deugdelijk doen en laten.

Toen de wijnstok nog in het wild groeide, tusschen distels en onkruid, en uit de steenschilfers voortkroop naar het slijk, toen zag hem de lompert niet die voorbijstoof, toen werd hij door kleine en groote kinderen vertrapt. Het eerste genie dat dit opmerkte, bond den wijnstok aan eenen staak: en zoo was de vinding volbragt welke met duizend veranderingen en toevoegsels de druiventeelt over ons aardrijk zou regelen. Zelden tilden nu de eigene ranken den wijnstok meer opwaarts naar hetgeen de natuur soms nevens hem plaatste. Staken en bijstaken groeiden aan tot staketsels, en deze werden tegen schuttingen geplaatst, tegen muren, woningen, ja tegen paleizen, regthuizen, scholen, bouwhutten en tempels. Bouwmeesters, beeldhouwers en schilders werden geroepen om hunne kunst aan de staketsels te besteden; en al de weelde van hun vernuft fatsoeneerde er prieelen en galerijen van, naar tijden en plaatsen

uiterst verschillend. En zooveel heerlijks moest door wachters bewaakt, door offers onderhouden worden. Waar de wijnstok het prachtgewrocht overgroeide, daar werd hij besnoeid. Waar het groen moest dienen tot afwisseling en verheffing, daar werd hij heengeleid. En stortte een vermolmd kunstwerk neder, of werd het nog vóóraf vernield, dan herrees er een van nieuwe vormen en gedaante, om den gekneusden wijnstok weder eenen steun te bieden. Sommigen zagen wel eens af van al dat snij- en traliewerk, en leidden den wijnstok langs levende stammen: maar dan was nog evenmin de *keus* onverschillig, opdat de wijnstok niet kwijnen zou onder het lommer der bescherming.

Niet ver vandaar zou eene opmerking kunnen liggen, dat, wanneer iemand de menschen bewegen wilde door regtstreeksche aanwijzing, zonder gelijkenissen of verhalen, zonder lier of bellengerammel, zonder uitlokken of afschrikken, zulks dikwijls, en meer of min naar de trappen door hen beklommen, een vervelend bewijs van achting zoude zijn.

De kunst van praten.

Waarom praten niet onder de schoone kunsten wordt opgeteld, is mij onbegrijpelijk. Het is zelfs méér dan kunst: de hoorder wordt er niet slechts door gestreeld en bezig gehouden, maar hij léért er ook door, bij voorb. geduld te hebben, aan iets anders te denken, bondig te antwoorden (zelfs zonder de vraag te verstaan).

Wel eenigzins behoort er eene natuurlijke begaafdheid tot praten, eene zware of schelle stem, en eenige driestheid: maar zoo is het met àlle kunsten. Wie zou een goed schilder worden zonder aanleg, zonder het penseel te durven zwenken? Waarlijk het praten is eene zeer gróóte kunst. Veel te studeren, te lezen, te denken, helpt er nog niets toe. Er is vrij wat meer inspanning toe noodig. Men zegge mij niet, dat wel bijna de helft van het menschdom de kunst verstaan zou. Want een kwartier of een uurtje te praten, daar bestaat de *kunst* niet in. Ware die kunst zoo algemeen, dan zouden de korte volzinnen *troef*, *pas* en diergelijke misschien niet in onze talen zijn opgenomen. Het komt er op aan om den ganschen dag te praten, heden, morgen, overmorgen, en immer zoo voort. En dan, hoe moeijelijk is het, die kunst te lééren! Van den muziekmeester leert men muziek, van den schrijfmeester leert men

schrijven: maar praatmeesters zijn niet eens te krijgen. En aan praters moge men eenige theorie afneuzen; de eigenlijke kunst, de praktijk kan men niet van hen leeren, maar veeleer van hen afleeren. Slechts bij zwijgers kon men leeren praten: want de gedurige oefening doet hier gewis veel af. Echter, voor de theorie zal de oefening somwijlen moeten plaats maken.

In zoo ver ik nu de hoofdregels dier theorie heb meenen te ontdekken, maak ik er geen geheim van om ze mede te deelen. Sommige menschen maken geheimen genoeg, van allerlei kleinigheden die 't niet de moeite waard is te zwijgen: en dat wil ik niet naapen.

Vooreerst dan moet de prater zorgen voor inachtneming der beleefdheid. Want ware iemand zoo onbeleefd van hem in te spreken, waar zou dat heen? In de tweede plaats moet hij niet vergen dat iemand meer zegge dan noodig is, of den adem vermoeije door een vertelsel aan één stuk te doen. Liever moet zijne kunst telkens te hulp komen, het juiste in het oog doen vallen, het onjuiste te regt wijzen, en des noods over iets zoo akeligs beginnen dat alle onbeduidende bijzaken daarvoor wijken. Eindelijk in de derde plaats, moet de prater tot op den bodem zijner ziel een levendig belang stellen in alwat hem omringt. En ik behoef er niet bij te zeggen, dat hij daarbij rijkdom van woorden en gemakkelijkheid van uitdrukking noo-

dig heeft: want deze hulpmiddelen groeijen daar van zelve uit voort. Hij zal dus partij weten te trekken van al wat er bijzonders gebeurt. Bij voorb. wanneer hij eene speld ziet liggen, dan zal hij niet dom genoeg zijn om er slechts met den vinger naar te wijzen, veelmin om die ongemerkt te laten liggen; maar hij zou er kunnen bijvoegen: „Kijk, „kijk, kijk," (want driemaal *kijk* wekt beter uit den dommel dan éénmaal *kijk)* „wat ligt „dat smeugeltje van een speldje daar aardig op „den grond! Net precies op een ruitje. 'k Had „omtrent gezegd: die mij lief heeft......... „Dat speldje moet daar zeker iemand hebben „laten vallen. Sakkerloot, bier en brood! „als dat speldje eens ergens anders gevallen „was (laat eens kijken, mijn lieve kind, of „er een scherpe punt aan zit), en dan met „de punt naar boven," enz. enz.

Dat nu deze derde hoofdregel het groote geheim der kunst is, bewijs ik daaruit, dat twee menschen welke in een ledig vertrek hadden zitten zwijgen, welligt aanstonds buiten de deur aan de praat komen. Doch de ware prater, wanneer hij *niets* om zich ziet, zal in zijn geheugen roepen wat hij vroeger om zich zag, en heeft altijd anecdoten in voorraad van muizen, ratten, katten, kippen, honden, meiden, knechts, buren, koffijkannen, enz.

Huichelarij.

Vrome huichelarij tierde niet alleenlijk onder de eeuwen-oude overleveringen onzer *tegenwoordige* inrigting. Waarom zou zij zich niet plooijen kunnen naar zeer uitëenloopende vormen? In den *Frithiof* van Tegnér vinden wij een meesterlijk tafereel van eenen afschuwlijken noorman die den bijval der menigte won door behendige aanbidding van Baldur, dat edel juweel onder de noordsche goden.

De vrome huichelaar onder ònze vormen is te gelijker tijd een hemelsche en een aardsche hebbendegek. Gezegend te mogen worden, hoe of waar ook, is het hoogste ideaal zijner heiligheid. Ontdekken wij hardheid in hem, partijdigheid, afgunst, wraakzucht, verdraaijing der waarheid, opligterij, verholen schadeloosstelling; dan ontdekken wij, althans voor ònzen tijd, niets nieuws. Hij droeg zijn uithangbord met zich. Slechts eenige goede zielen zijn zijne speelpoppen, of lediggewoelde harten, of kinderen die meer opgekwaakt dan opgekweekt waren. En grove misdaden heeft men niet zoo zeer van hem te wachten, als omwondene nepen waarvoor sluwe bekrompenheid en matige stoutheid toereikend zijn. Inderdaad dus bedriegt hij weinigen, en in zoo verre is hij doorgaans, ook zijns ondanks, opregt.

Ik wil hier niet uitweiden over dezulken wier

vroomheid geheel en al uitwendig en voorgewend is, wier grootere bekwaamheid hen des te hatelijker maakt: slechts wil ik nog spreken van den huichelaar zònder vroomheid. Deze is voor onze tijden de afschuwelijkste: want zijne kunst is meer nieuw, minder verwacht. Bij hem bestaat geen zweem van die huichelarij uit den uitdragerswinkel. Hij speelt met de natuur zelve. Hij noodigt u, als het ware, tot over den drempel zijner ziel, om u te toonen, dat daar geen' poppen aan koordjes dansen, dat daar geene afbraak in de duisternis ligt, dat daar geene modewoorden brommen van de Leipziger missen; maar, hoe daar alles licht en schoonheid is, alles waarheid en wezenlijkheid, hoe de waardij slechts van hetgeen hij onderneemt dàt is wat hem in beweging zet. En gisteren welligt had hij het copieregt verschagcherd van zijne toespraak onder den melkweg, of eenen vriend gegriefd wien hij de hand had geschud, of aan een regt geknaagd, of het schrift eens dooden geschreven.

Als men nu daartegenover bedenkt, hoe velen, voor allen hevel, slechts hunne gewoonte volgen of de grillen van het oogenblik, zal men dan zeggen, dat zoo min de natuur als de kunst ons kan vrijwaren, dat de ikheid de onverdelgbare vijand is? Zal men met Larochefoucauld verklaren: „Er „zijn menschen waar men nooit kwaad van „gelooven kan zonder het gezien te hebben; „maar er zijn er geene waar het ons van

„bevreemden moet als wij het zien" (1)? Liever volg ik het vaderlandsche spreekwoord: „Als 't wèl is moet men 't loven." Liever eisch ik niet te veel van menschen, zoo de grond des harten maar opregt is. Liever geloof ik aan het bestaan van een zegel der waarheid, schoon ook aan de moeijelijkheid om op éénen dag dat zegel te onderkennen.

Verzen en poëzij.

Vele menschen *houden* van verzen; velen hebben een' *hekel* aan verzen; en velen hebben een wonderlijk begrip van verzen: ze zoeken er namelijk altijd *poëzij* in. Naar het mij voorkomt, ligt er in verreweg de meeste verzen *geen'* poëzij, en zou men ze kunnen vergelijken bij een danskleedje aan een' mutsebol. Zelfs, de zangen van Ossian zou ik niet durven verklaren voor *altijd* poëzij. Ja, ik weet niet, of men in proza-schriften niet *meer* poëzij aantreft, dan in verzen. En nog de *meeste* poëzij leeft buiten proza en buiten vers.

Wat voortstroomt uit den mond des dichters, het moge luiden als muziek, het moge heerschen over ons bloed en onzen adem,

---

(1) *Max.* 102.

was het niet vlam en rook slechts van den inwendigen gloed? En die gloed, was hij *meer* poezij dan de ziel des helden of der jongvrouw waar zijn genie bij ontgloeide?

Alzoo, wat den dichter kenmerkt is het *genie*. Poëzij behoort aan *velen*. Het genie des dichters houdt zich bezig, niet met poëzij alléén, ook met verbeelding, met satyre, met lessen en met spel, met ernst en met vrolijkheid.

Maar verzen, hoevele zijn er niet, waar niets van dat alles in te vinden is? Dikwijls slechts eene basterdsoort van spel, een werktuigelijk geruisch, onbeduidender dan een drijftol.

Echter er zijn uitmuntende verzen, gansch ontbloot van poëzij. Er zijn verzen vol van wijsheid, van menschenkennis, van geest, van bevalligheid, van geleerdheid, van geschiedenis, van verdichtsel. Wie zou dat alles doen verhuizen voor enkel poëzij? Er zijn *vele* voortreffelijke dingen: poëzij is er één van.

Een rekest.

(Maar vooraf draag ik voor een half uurtje het woord over aan mijne geëerde hoorders.)

Rekest aan het allerhoogste synode van 't Nut, in de hoofdstad.

Komen reverentelijk en vriendschappelijk te presenteren wij israëlitische kooplieden te..... te..... (dat kan 'k niet lezen), hoedat de wetten van 't Nut, waar we niks geen zier aan geholpen hebben, al extra nare wetten zijn. Want als me der een monster van te leen vraagt, en men leest vooraan al in 't begin, wat staat er dan? Dan staat er zoo 'n rare kadraai, extra mooi, o zoo mooi! waar men ons israëliten het gat van de deur mee wijst.

Wij ondergeteekenden zijn er toch niks geen debet aan dat we geen christenmenschen zijn, en we willen met alle pleisier uit de catechismus leeren, al willen de heeren van 't Nut niks geen zier uit de Talmud leeren, dat toch ook nog zoo 'n ondier van een boek niet is. Want waarom is het zoo best uit de catechismus te leeren? Niet omdat het de catechismus is, maar omdat het zoo best is. Nou, wat zullen we dan worden? Worden we roomsch, dan kregen we nog niet eens op sabbath rood kalfvleesch: en onze ex-

broeders de belgen, ze hebben gepeisd, dat ze net zoo min onder 't Nut wouwen als onder de domenees. Worden we grieksch, dan konden we te Amsterdam voor de kerk gaan staan, want we der allemaal slecht binnenîn konden. Worden we menist, al wouw me 't ons maken voor niks nimmedal, dan moesten we weer ons eigen potje koken, precies als in de synagoge. Wat worden we dàn? Want het zijn allemaal vrinden als olifanten. Nul ik hou er een? Niks. Knollen voor citroenen? Niks. En willen we der met de buurlui over praten; zegge we: goeijen avond buurman; draaijen den nek toe, trekken de neus op, lagchen ons uit; kommen ons na te praten, precies als ze ons in de visite en op de comedie napraten, heel miserabel: want ze kunnen het niet. Daarom, lieve heeren van 't Nut, 't is goed dat we met de menschen praten, en 't is goed dat de menschen met ons praten: want als der niet gepraat wordt, dan blijft ieder met zijn eigen gekheid zitten. En of men al denkt dat we ongelikte beeren zijn, als we overal de deur op 't nachtslot vinden, en we dan nog niet eens op de achterste pooten staan, daar zullen we niks gelikter om weer naar huis toe kruipen. Is 't genoeg geadstrueerd? Dan verzoeken we vrindelijk, zoo als de heeren het wel begrepen hebben.

(*Dan volgden de andere brokken.*)

ONUITGEGEVEN DICHTSTUKJE

VAN J. C. PRUIMERS.

Hoort gij somtijds iemand zeggen:
  PRUIMERS had zijn goed en kwaad;
Maar ik mogt hem toch wel lijden,
  Weet gij ook, hoe 't met hem gaat?
Zeg dan: afgescheurd van Utrecht,
  Trok hij ziek en zwak naar Zwol,
Hoestte, proestte, kuchte, knuchte,
  Als een dempige oude knol.
Voelend', dat zijn zielenkasje
  Reparatie noodig had,
Wendde hij zich tot een Doctor,
  Wijd beroemd in Land en Stad.
Nu (gelijk men wel kan raden)
  Was het daaglijks *recipé;*
Spaansche vliegen, scherpe basten
  Deden 't hunne vlijtig meê;
En wat werkten al die brouwsels?
  Stichtten zij meer kwaad of goed?
'k Laat mij rossen, als ik 't wete;
  't Is gedurig eb en vloed.
Ook moet ik in acht mij nemen
  Voor wat al? voor wind en koû,
En voor duizend andre dingen,
  Daar geen mensch op denken zou;

Bacchus, dien ik zoms vereerde,
  Toen 'k nog in mijn nopjen was,
Wijst mij nu op gerste-water,
  En ziet op een enkel glas.
Drink (zoo graauwt hij) amalthea's,
  Zuivere melk slechts, spade en vroeg,
Wat den Opperbaas kon smaken,
  Is voor u toch goed genoeg.
Ja, ook Ceres heeft haar kuren,
  Doet mij in mijn regt te kort,
Geen soupétjes, geen dinétjes,
  Enkel flaauwe rijst en gort.
Ook vrouw Themis en vrouw Pallas
  Sluiten mij haar tempel toe,
Druk ik slechts de voorportalen,
  'k Zink dan neder mat en moe.
En de Muzen? Ja, dat volkje
  Port mij steeds tot dichten aan,
Blazen met haar lieve mondjes
  IJvrig 't minste vonkjen aan.
Dan 'k heb naauw een klein faveurtje
  Van het lieve tal geroofd,
Of de zwakheid houdt gerigte,
  In mijn dreunend achterhoofd.
't Is dan, of Vulcaan zijn smidse
  Oprigt in mijn sinciput,
Of mijn hoofd ter bane strekte
  Van een batterij geschut.
Zelfs Pomona, die 'k zeer minde,
  Laat ook onverhoord mij staan;
Vraag ik om een soppig peertjen,
  Zij ziet mij niet eenmaal aan.

Hoort gij zoo, hoe ik het hebbe,
  Dan verbeeldt gij u gewis,
Dat geen dropje levensvreugde,
  Meer voor mij beschoren is.
En toch leef ik blij en vrolijk,
  Koute, boerte, lagche en zing;
En die vreugde dank ik enkel
  Aan mijn' huisselijken kring.

October 1821.

Even vóór de uitgave van dezen Almanak komt het verhandelde op de vergadering van het *Historisch Genootschap te Utrecht*, den 7 Maart ll. (*Kronijk* bl. 93) onder de oogen, waaruit wij zien, dat de heer Dr KIST reeds in 1842 eene levensschets van JOHAN PIETERSZ. SWELINCK in het *Muzijkaal Tijdschrift* bl. 181—183 en 191—193 geplaatst heeft, terwijl ook in het Tijdschrift *Cecilia* van 1845 eene lithographie van SWELINCK is opgenomen. Door den heer KIST is aan het genootschap het voorstel gedaan, om van dezen alom vermaarden toonkunstenaar eene statuette te laten vervaardigen, en is daarop uitgenoodigd, om „een kort uittreksel van de levensschets ter plaatsing in de *Kronijk* te willen mededeelen, ten einde de aandacht der leden meer bepaaldelijk op dien toonkunstenaar te vestigen, omtrent welken welligt nog nadere bijzonderheden, zoo te Deventer, zijne geboorteplaats, als te Amsterdam, zouden zijn op te sporen." Juist dit was, gelijk boven gemeld is, het doel onzer mededeeling, ofschoon wij nu zien, dat men in de genoemde Tijdschriften nog meer zal vinden.

12 April 1851.

ERRATUM.

Bl. 12 en later staat Regensperger, lees Regensperg.